גרשון גודא

בסערות הימים

גרשון גורא

בסערות הימים

חלק שני

התחדשות בארץ האבות

בני־ברק, תש״מ

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

מקורות:

עתונים:

„אונזער וועג" – שדליץ; „אַרטאדאקסישע יוגנט־בלעטער" – ורשה; „ארץ ישראל" – ורשה; „ביטוי" – תל־אביב; „בית יעקב" – לודז'; „בית יעקב" – תל־אביב; „בית יעקב" – ירושלים; „בתווך" – תל־אביב; „דאס יודישע וואכנבלאט" – בנדין; „דאס יודישער ווארט" – קולומייא; „דאס יודישע טאגבלאט" – ורשה; „דגלנו" – ורשה; „דרכנו" – ורשה; „דער יוד" – ורשה; „דער יודישער ארבייטר" – לודז'; „הדרך" – תל־אביב; „המודיע" – ירושלים; „המודיע הצעיר" – ירושלים; „הפועל החרדי" – תל־אביב; „הצופה" – תל־אביב; „יבנה" – למברג; „יוד ארבייטר שטומע" – לודז'; „נוער־יוגנט־קרופטען" – ורשה; „שערים" (שבועון) – תל־אביב; „שערים" (יומון) – תל־אביב; „שערים לנוער" – תל־אביב.

ספרים:

„לכבוד שבת" – בני־ברק; „ספר היובל" (לבית יעקב) – תל־אביב; „ספר היובל" (לרבי מאיר שפירא) – ורשה; „שי לבר־מצוה" – תל־אביב; „ספר צ'יזוב" – תל־אביב.

כתובת המחבר:
גרשון גורא
רח' חזון איש 42
בני־ברק, ארץ־ישראל

סדר־צילום: דפוס „חדקל" בע"מ, ת"א
הדפסה: דפוס „דרבי", ר"ג

התוכן:

מהתם להכא

קבוצת ההכשרה „גונשרובה" 9
פרידה מהעיירה 14
השחר הראשון 17
באותם הימים – כשנפתח אשנב קטן 23
יום עבודה ראשון בפרדס 26
צעדי הראשונים בכפר־סבא 30
בקו המעבר בין עולמות 34
לאחר עשרים שנה 38

בירושלים עיר הקודש והמקדש

לנוכח הכותל המערבי 46
ליל של אורות בירושלים 48
חתונה יהודית בירושלים 53
ירושלים הולכת אל הכותל 60
הכותל – אבן שואבת לקרוב ולרחוק 65
ירושלים מוחה – למען השבת 73

אוירא דארץ־ישראל

פגישות בעיר הקודש טבריה 78
למירון 84
מול ימה של ארץ־ישראל 93
לדיוקנה של בני־ברק 97
מטבח חדש בישיבת פוניבז' 102
ישיבת פוניבז' באשדוד 106
בכלא־דמון 110

על משמר היישוב

בימים ההם, בעמדות ההגנה 116
שבוע ימים בעמדות: הבריטים יוצאים 122
מלחמת העצמאות: „מרשימותיו של טוראי" 128
רצח בעינים 144
הימים הגדולים: פלאי ההשגחה 146
שלושה היינו בעמק אילון 150
מטענו הרוחני של החייל הדתי 154
קריעה 157

ימי־מאבק

להתלכד 160
מעפילים .....
תקופת־ביניים 162
ועד יהודי לשעת חרום 164
עולם הפוך 167
בימי המאורעות – שלושה בקרים 169
מצב מיוחד 170
פליטים; חזרה לעבודה 171
נמל תל־אביב 172

בעקבות חלוצי־ההתיישבות

בכפר־סבא – התחלת הגרעין 178
גדרה, התשתית של „חפץ חיים" 182
בהתלקח האבוקה החלוצית 186
„יסודות" מושב החי על־פי התורה 193
מחיי הקיבוץ: חיים של עושר 198
עם הממשיכים – העליה למודיעין 203
להתישבות 207
קופת מלוה וחסכון של פא"י 212

אהבת ארץ־ישראל

אין ארץ כארצנו 220
מכתב קטן: „אנחנו חוזרים" 226
אשליה שנתבדתה: „עושר באמריקה" 231
„שונאי ציון" ו„אויבי המדינה" 236
מושקו: תולדות מפעל אחד 243
סמי, בן ישיבה מאמריקה 248
על „עולים" ו„יורדים" 258
אורות וצללים 264
עפר ארץ הקודש (שיר) 268
בין שיבלי הזהב (שיר) 270
היום עם בוקר הפכתי איש אחר (שיר) 271
לילדי בני־ברק (שיר) 272

הברכה שבהסתפקות במועט

האגרטל החדש 274
וילונות 285
הרדיפה אחרי הבל 294
לבטי תקומה 305
בשם העקביות 316
עוד על המותרות 327
הכסף – שכרון והתפכחות 333

החוזרים למקור

מכתב לידיד תועה 338
לאן? לאן? 343
עין־חרוד: הסיכום היחידי 347
יש קונה עולמו בשעה אחת 351
תפילין 354
נוער ממלכתי או נוער יהודי 361

והיה מחניך קדוש

לחם 370
הרהורים בעניני חינוך 376
השגחת הבורא 380
אל הישיבה 384
חידון תנ"ך 389

התבוננות והסתכלות

אבות ובנים: דברים כנים וכאובים 394
יהלומים 399
צפורים 403
זפת 407
מים 411
נחשים 417
פרחים לראש השנה 421
בשולי כרוניקה קטנה 425
פרשת פראג 430
„מיסיונרים" וה„איש מנצרת" 433
„חוקת השבת" 438
ירושלים 440
חוק גיוס נשים 442
„בית־ליבנה" או מנהיגות בישראל 447
הדיבור הוא האדם 452
מתנה טובה 456
שלום 459

מהתם להכא

קבוצת ההכשרה „גונשרובה"

כאשר בישרו לי חברי, שאנו נוסעים ל„גונשרובה", כדי לבלות יום במחיצתם של „חברי ההכשרה" – התעורר בי רגש מוזר: האמנם יתכן הדבר? האין צמד מלים זה משתמע כעין אגדה, כעין חלום ורוד ממרחקים בלתי מציאותיים?

בחורים חרדים, שזה לא מכבר נראו חוורי־פנים, כחושי גוף, חובשים ספסלי הישיבות; זה לא כבר הידהדו צלילי קולותיהם הלבביים בחלל בתי־המדרשות – הנה הם נראים פתאום שזופי־פנים, מוצקי־שרירים, בחיק הטבע, כשהם עובדים עבודת אדמה כארבע עשרה שעות ביממה; ובכל זאת פניהם הכהים ועיניהם העמוקות, היוקדות, עדיין מפיקים אותו להט ואידיאליזם של מסירות־נפש ודבקות עילאית, כבזמן שהיו יושבים ליד הגמרא הקדושה בישיבה, וצלילי קולותיהם הערבים מלאי־הכיסופים מצטלצלים על־פני שדות מוריקים בעת חריש וקציר.

האמנם יתכן, שהצעיר החרדי הזה, המוקע תמיד על־ידי מתנגדינו בתור „יסוד בלתי פרודוקטיבי", יתגלה פתאום כפועל חרוץ ומיוזע, אשר תוך כדי עבודתו המפרכת יביע בניגונים נלהבים את רצונו העז לעבוד ביתר שאת וביתר עוז שם בארץ חלומותיו, בשדות נביאיו החרותים עמוק בלבו?

ורגש חמים אפף אותי. רוצה אני לראות זאת במו עיני, לרוות בתוכי את חדוות־החיים שלהם, לספוג מעט מן האידיאליזם והלהט החלוצי שלהם.

לא חשבתי הרבה. בין רגע ישבתי על העגלה, ואנו יוצאים לדרך.

*

אנו מתקרבים למחנה קבוצת ההכשרה ב„גונשרובה״. הננו טובעים בתוך ים של שדות תבואה מלאים וגדושים. עוד שני קילומטר לפנינו. עוד קילומטר אחד. אנו סופרים ומונים את הכלונסאות, את האילנות. מחשבה אחת מעסיקה את כולנו: כיצד חיים הם, ראשוני החלוצים שלנו? איך הם מרגישים? האם רוחם טובה עליהם? האם הם מלאי תקווה ושמחת חיים?

והאם יחד עם התמסרותם לעבודה הגופנית הקשה, הם מטפחים עמוק בלבם גם את השאיפה להכשרה האמיתית, הכשרת הרוח, לשמור ביניהם על התלכדות רוחנית אמיצה, ולהיות דבקים בכל הווייתם לאידיאל הנעלה והנצחי שלנו?

אנו מפליגים כך בהירהורים, בחלומות. ופתאום מתגלה לפנינו „איש ההכשרה״ הראשון, בחור משדליץ, המקדם את פנינו ב„ברוכים הבאים״ מצטלצל וב„שלום עליכם״ חברי, לבבי, והירהור עולה בלבי: הנה אני רואה אותו, את החלוץ החרדי, שם, ליד עצים מלבלבים בין חורבות ארצנו הקדושה. עוד מעט הוא ייראה גם שם כך, מיחץ, שזוף ומוצק־שרירים. ודמיוני הפורה מפליג הרחק הרחק. רואה אני מאות אלפים כמותו, עם להט נעורים ואידאליזם עמוק, כשהם חורשים, בונים ויוצרים ארץ־ישראל קדושה אמיתית; מרכז יהודי רוחני, שבו החומר והרוח, עמל־כפיים וחזון, קשורים זה בזה קשר בל ינתק.

כולנו קופצים מעל העגלות. מרחוק נישאים אלינו קולות־זמר רמים ונלהבים. צעירי הקבוצה יוצאים לקראתנו בשירה עליזה ובתרועות גיל. ובהפגשנו פנים אל פנים, גל של שמחה מציף את לבנו, אה, מה נאה ומה נהדר המראה הזה! אחרי שעה קלה השירה נפסקת ואנו מכירים זה את זה מתוך חמימות חברית. הנה בוערות לפנינו עיניו של בחור־הישיבה מקלצק, החבוש כיפה אדומה לראשו. הוא בא הנה לעבוד ולהכשיר עצמו לקראת עליה לארץ ישראל. בין החברים הוסכם שהוא יעמוד בראש הקבוצה. מדי יום ביומו הוא לומד אתם שיעור בגמרא. אני מתבונן בפניו, בחיוכו העליז המאושר, ורואה כיצד הפך כל כולו מעיין נובע של שמחה והתלהבות אין קץ.

מיד כולנו מתמזגים בתוך „אנשי ההכשרה״. השירה מתחדשת,

מתגברת מרגע לרגע. הנה מתהדהדות המלים „שם בארץ־ישראל", והן כה מאירות וכה נאות, עד שנדמה עלי כאילו אני רואה את ארץ־ישראל מקרוב.

אנו נכנסים פנימה. במבוא תלוי שלט: „קבוצת הכשרה של אגודת ישראל". מראה הבית מבפנים מעיד עליו שזהו בית פועלים, ללא הידור ומותרות. שולחן ושני ספסלים וכמה ארונות פשוטים – זה כל הריהוט הדל. בהכנסי למטבח אני רואה ליד שולחן, עמוס פרוסות לחם שחור, יושבים שני צעירים ולומדים בחשק את הדף היומי במסכת יבמות. אחר כך נודע לי שהם נקראים „המתמידים" של הקבוצה. בכל רגע פנוי הם נצמדים לגמרא ולומדים בה בשקידה.

בתוך הבית אנו פוגשים צעירים יוצאי ערים שונות: קילץ, קלצק, ביאליסטוק, יאדוב, ראטשונז, פולטוסק, שדליץ, וורשה, ועוד ועוד. החברים מזמינים אותנו אל היער, שם נוכל לבלות ולשוחח בצוותא, באווירה חברית יותר נעימה ויותר נוחה. אנו נענים להזמנה ויוצאים מיד אל היער הסמוך.

*

מזג־האוויר בחוץ קיצי, חמים. אמנם הרחק באופק, השמים זועפים, מעוננים, אבל לכבודנו עצרו את העננים. הננו מתיישבים במעגל על מדשאה בלב היער. בקרבתנו זורמים מימי ה„בוג" בניחותא, ודומה עלינו כאילו ישבנו אי שם בחורשה בארץ־ישראל והקשבנו לסיפוריהם של חלוצינו שם, בתארם את המאורעות והחוויות שעברו עליהם עד שזכו להגשמת חלומם....

אנשי ההכשרה מספרים לנו על חייהם, על עבודתם, על תהליך הסתגלותם לתנאי החיים הכפריים. אחד מספר, שבשבוע הראשון חש צרבת קשה עקב אכילת הלחם הכפרי הגס, אבל הצרבת חלפה – מסיים הוא בשמחה – וכעת חביב עליו הלחם הזה יותר מכל תפנוקי וורשה.

ומה בדבר סרטיפיקטים? – שואלים הם אותנו. מתי יוכלו כבר להרוות בזיעת אפיהם את אדמת ארץ־ישראל? וכשאני מעודד אותם בידיעה משמחת, שיש סיכוי לעליה בשלהי הקיץ – הם

מתרגשים מאד ובעיני אחדים מהם עולות דמעות. מצד עצמם – אומר תלמיד הישיבה הקלצקי – מוכנים הם לנסוע ישר מן ההכשרה לארץ ישראל, מבלי לנסוע אפילו הביתה.

אנו מארגנים בו במקום „כנס רשמי" בזעיר־אנפין, עם נאומי־ברכה, הרצאות ושירה בציבור. הח' קאצינסקי מביאליסטוק מדבר על הצורך, שהמרכז יכפיל את מספר החברים בקבוצת ההכשרה, כדי שיוכלו להתחלק בעבודה ולא יצטרכו לעבוד ארבע־עשרה שעות ביממה, אלא שבע שעות בלבד, וכך יוכלו להקדיש יותר זמן להכשרה רוחנית. הבחור וישניה מאוסטרוב מדבר על האחדות והאחווה בין החברים. לייבל שפיוואק, חבר ועד המרכזי, משמיע כמה שירים ארץ־ישראליים. וכל אותו זמן אנו יושבים מרותקים למקומותינו. אינני יכול לגרוע את עיני מפניהם השזופים של חברי הקבוצה. אכן, זוהי מציאות! זוהי עובדה מן החיים! אני מסתכל בפניו של הבחור הוורשאי, בעל גוף צנום ופנים נאים ועדינים. לפני שבועות אחדים לא ידע אפילו עבודת־אדמה מהי, וכעת הוא משכים מדי בוקר לשדה ונוהג כעובד־אדמה מבטן ומלידה.

מודיעים לנו שארוחת־הצהרים מוכנה. אנו מתפללים מנחה, ואחר מגישים לנו ארוחה בצוותא ביער. אחרי כן מתחילים העגלונים להאיץ בנו, כי הגיעה השעה לצאת לדרך. אין לנו חשק לעזוב את המקום, אבל באין ברירה אנו נכנעים לפקודתם של העגלונים.

*

בחוץ כבר ירדו דימדומים של ערב. העננים המרוחקים החלו להתקרב לעברנו, כאילו היו מחכים בקוצר־רוח לרדת הלילה, כדי שיוכלו בחסות החשכה לשפוך חמתם על מזג־האוויר הקיצי. חיש מהר אנו עולים על העגלות. חברי קבוצת ההכשרה מקיפים אותנו מסביב ואנו נפרדים מהם בלחיצות־ידיים לבביות. הברכות והאיחולים זורמים בשפע, ובעיקר נשמעת הברכה המלווה את כולנו, שבפעם הבאה נזכה להפגש בארץ ישראל. אכן, זוהי המישאלה

הנעלה ביותר הממלאה את לב כולם, מעודדת אותם ומחזקת את ידיהם בתנאי העבודה הקשים.

העגלות יוצאות לדרך, אך עינינו עדיין פונות לעבר המחנה, מצמידות מבטיהן בחלוצים שלנו, העומדים על אם הדרך בחולצות־עבודה ומלווים אותנו במבטיהם...

תרצ"ג

פרידה מהעיירה

ביום עלייתי לארץ ישראל!

הכל קמו והלכו. הכל השכימו קום באותו בוקר מכסיף, הלכו ברגל פסיעה אחר פסיעה, וכולם נפעמים למחשבה: מלווים את העולה החרדי הראשון מן העיירה לארץ־ישראל.

הלכו יהודים בעלי זקנים מכסיפים, שארץ־ישראל כבר נבכתה מבעד לעיניהם זה עשרות בשנים וכבר הפכה להיות מעיין נצחי של געגועים וכמיהה. הלכו יהודים ממוצעי גיל וקומה, אפופי־דאגה, שכל פרוסת־לחם הבאה אל פיהם טבולה בדמעות, וכל יום עליהם לברוא להם עולם חדש. אף הם צעדו באותו לפנות־בוקר, מלאי השראה של ארץ־ישראל, על הדרך המובילה לתחנת הרכבת, כשהם מלווים את בנם הראשון, החלוץ הראשון העולה לארץ־ישראל. זרמו ובאו גם בני הנעורים, אשר מזמן כבר מצפים הם בלבבות נרגשים לרגע הזה; הללו אשר את להט כיסופיהם לארץ־ישראל גמזו על־כורחם בעמקי לבבם, מבלי שיכלו אפילו לחלום על מילוי שאיפתם, ובאו לראות בעלייתם של אחרים שזכו.

הכל באו, מסרו את מיטב איחוליהם האחרונים, הביעו את רגשותיהם החמים, לעלייתו של העולה החרדי הראשון, הסנונית הראשונה, אשר זכתה לצאת לדרך מתוך חרות, כשדגל התורה בידו, אל ארץ־הקודש הנערצת.

אותו בוקר לבש רציף הרכבת מראה חדש. זו הפעם הראשונה בעיירה, שתחנת הרכבת מתמלאה חגיגיות כזאת, צפיפות כזאת. הנה מריעים בני־הנוער ומפגינים את התלהבותם. ואילו המבוגרים עומדים בשקט, כובשים את שמחת־לבם בקרבם. וכולם כאחד מתלכדים אל ה„יחיד״ שלהם, העומד להיפרד מהם ברגעים אלה.

והריני מודה ומתוודה, כי מימי לא שיערתי בנפשי, שכמיהה כזאת לארץ־ישראל מקננת בלב כל אלה הבאים להיפרד ממני, בצאתי את עיירת מולדתי לעלות לארץ־ישראל.

הנה עומד לידי אותו חסיד בעל שיער־השיבה, מן החשובים שבעיירה. הוא לוחץ את ידי באחרוני רגעי הפרידה, ובחשאי הוא ממלמל בשפתיו הכמושות ומתוך עיניו הענוגות זולגות דמעות. ואלה היו דברי־פרידתו האחרונים:

„זכור! ארץ־ישראל היא קדושה, וחייב אדם לקבל על עצמו להיות עובד. זכור, שלא יהיה חס־וחלילה להיפך. אינו דומה מי שחוטא בתוך פלטרין של מלך לזה שחוטא הרחק ממנו".

הוא נשתתק, אבל את ידי הוסיף ללחוץ בחום. ובהמולת הרציף הצפוף שמעתי את התפעמות לבו.

והנה עומד לידי אברך, שכל ימיו הוא עוסק בעבודת הבורא ובחסידות. הוא לוחץ את ידי ומפציר בי בתמימות:

„למען השם. אנא הזכר אותי על כל קברי הצדיקים. תן פיתקאות ונדב צדקה בשמי".

כך הם נפרדים ממני בזה אחר זה, לב אחר לב, נשמה אחר נשמה. ובכל אחד ואחד מהם מעין מפכה של אהבה וגעגועים. בלב כולם תוססת השמחה, על אשר זכו לשלוח את החבר הראשון מבני עיירתם אל ארץ־הקודש.

מתקרב אלי מנהיגם של הצעירים, אשר עבר יחד עמי את כל חבלי הלידה של האירגון, ואשר זכה כבר לראות בפריחתו וליהנות מפריו. אף הוא לוחץ את ידי ונפרד ממני בלבביות, ויש לו גם הוא מה להזכירני ולצוות עלי:

„זכור! אתה עולה לארצנו הקדושה, לבנות וליצור. זכור, איפוא, לבנות ולהקים את חורבות רוח ישראל, ליצור שם יותר ויותר ‚פרדסים וכרמים' של תורה, להרחיב ולהגדיל את חוגי הצעירים, לחזק את מחנות הפועלים, והעיקר – במסירות־נפש למען רעיוננו".

ובלבי פנימה כים נגרש.

אלה הם הרגעים האחרונים לפרידתי מן הסביבה החמימה הזאת. עתה עלי להיות שליח־הציבור של חברי, לשאת עמי את כל

בקשותיהם ושאיפותיהם, להתחיל למלא את תפקידי ושליחותי, בתור הראשון שזכה מכל בני העיירה לעלות לארץ־ישראל.

לבי עובר על גדותיו. מדי רגע צפים ועולים בזכרוני אותם דברי־פרידה שנאמרו לי זה עתה מפי טובי העיירה. „זכור, ארץ־ישראל היא קדושה, צריך אדם לקבל על עצמו להיות עובד"... „אינו דומה מי שחוטא בתוך פלטרין של מלך, למי שחוטא הרחק ממנו"... „במסירות נפש למען רעיוננו"...

רגשותי גואים בקרבי. כמה קשה לעזוב את כל הלבבות הנסערים האלה ולשאת לבדי, לבדי, את כל משאלותיהם. כמה קשה הפרידה מכל הקרובים הנלבבים האלה, שנפשם קשורה בנפשי.

אבל הזמן אינו יודע רגשות מה הם. שעון־הקיר הגדול של רציף הרכבת כבר השמיע את צילצול הבוקר:

שבע.

עוד רגעים מספר והקטר יעקור ממקומו וישעט קדימה, למרחק אלפי פרסאות, מאיליו פרץ זמר רועם מפי כל הנאספים.

מתלכדים ב„ריקוד".

יד על כתף, בצלילי „וטהר לבנו", כבימים החגיגיים ביותר בעיירה. רק עוד שתי דקות נותרו.

דקה אחת.

אנחנו עוד רוקדים.

דמעות זורמות מעשרות עינים. בוכה אותו אברך מתלהב, בוכה אותו חסיד ישיש, בוכים כל המלווים, זקן וצעיר; ושם ליד חלון הקרון מתגלגלות דמעות חמות. בוכים האב, האם והבן.

הרכבת יוצאת לדרכה בקול שריקה. הגלגלים כבר הולמים על הפסים. אבל עדיין מהדהדים באזני דבריו האחרונים של אותו חסיד ישיש:

„ארץ־ישראל היא קדושה, צריך אדם לקבל על עצמו להיות עובד"...

אדר תרצ"ד

השחר הראשון

(זכרונות)

עם דימדומי ערב, לאחר שראינו את השמש מתעטפת בהינומה של ארגמן וגולשת אט אט לעומק הנעלם אשר בפאתי האופק הימי, נהפכנו כולנו לאנשים אחרים. ימי הציפיה וכליון־העינים של כל השבוע, חיי השיגרה, אותם בקרים, צהרים ובין־הערביים אפופי־החלום – כאילו התלכדו כולם יחד והתגלמו בבין־שמשות זה, האחרון לפני הגיענו אל המטרה הנכספת.

היה זה במוצאי־שבת. כל אלף ומאתיים האנשים שמילאו אז את האניה, התאספו יחד על הסיפון. ידענו שזה הלילה האחרון, לפני הבוקר המיוחל והנכסף. האנשים התגודדו לחבורות־חבורות ועמדו ושוחחו.

הים מסביב היה שלו ורוגע, וכאילו חייך לקראת המלכות השניה שעמדה מולו בדומיית אותו הליל, זו מלכות השמים על ריבואי־ריבואות כוכביה.

כולנו עמדנו על הסיפון ומבטינו הופנו למרחקי־מרחקים. חפשנו בתוך חשכת־הליל איזו נקודה קטנה, נקודת־אור נוצצת שתתגלה לפנינו קודם לכל, לתת לנו שמץ של מושג על אותו האור הגדול העומד להתגלות לפנינו בעוד שעות ספורות, בהפציע קווי־השחר הראשונים.

גם אני עמדתי על הסיפון והסתכלתי לעבר האפקים הרחוקים, למקום ששם השמים והים נושקים זה לזה. כל כולי הייתי תוסס וגועש בקרבי. הייתי כעין ים בתוך ים, והגלים הלמו בקרבי וכמעט עברו על גדותיהם.

הסתכלתי בנעלם שמעבר לאופק. בסך־הכל היה זה פרק־זמן

קצר מאד. בתקופת־חייו של אדם אין לשיעור־זמן כזה כמעט כל משמעות. ובכל־זאת לא יכולתי להפרד מאותו זמן קצר. כי היה זה זמן אשר חצה את חיי לשני חלקים. מצד אחד: חיי תום של ילדות ונוער בבית אבא ואמא, ומצד שני: החיים המצפים לנו שם מעבר לים, חיים שונים, בעלי תוכן ומשמעות אחרים.

באותה שעת־לילה של מוצאי־שבת אחרון, כאשר חדלתי לנשום את אוויר „ארץ העמים" והתחלתי לנשום את „חיי נשמות אוויר ארצך" – זכרתי אותו בוקר של יום־שישי מלפני עשרה ימים, בו יצאנו לדרכנו. היה זה בוקר ערפילי ומעונן של תחילת אדר, ואני אז ברציף תחנת־הרכבת של עיירת מולדתי. אולם־ההמתנה הגדול כמעט מלא, כאילו עומדת להתקיים אסיפה חגיגית רבת־משתתפים. ובתוך הקהל אני רואה פנים מוכרים ואהובים, יהודים ישישים עטורי זקן־שיבה, יהודים בגיל העמידה וצעירים תוססים מלאי־חיים – כולם התאספו, כשהדמעות חונקות בגרונם, כדי ללוותני ולהפרד ממני. שכן הייתי הראשון, ה„נחשון" של אותה עיירה, אשר עם תיק טלית־ותפילין תחת בית־שחיי ועם „שולחן ערוך" במזוודתי, זכיתי לעלות לארץ־ישראל. כולם באו לראותני, לכל הפחות ברגעים האחרונים לפני עלייתי. ואני אז על פרשת הדרכים, בין שני עולמות, בין עבר כה אהוב, רווי חום ואהבה, לבין עתיד אשר מלכתחילה ידעתי כי הוא צופן בחובו מאבקים ועמל, יזע ועבודה.

הרכבת הגיעה בדהרה ובשריקה. אין פנאי לרגשנות. נותרו רק שלוש דקות. מי יכול לשים לב לים הדמעות מסביב? מי יכול לקלוט את כל פעימות־הלב של המלווים? ומי יודע, אולי כבר היתה להם אז, לכל אותם קרובים ויקרים, תחושה בלתי־מודעת על סופה המר והטראגי של העיירה, ואותן דמעות חמות ניגרו מעיניהם גם על העתיד לבוא?

עודני מתאמץ לקלוט במוחי כל המתרחש סביבי, טרם נפרדתי כהלכה מן הקרובים לי ביותר, וכבר נדחפתי לתוך קרון הרכבת. אני מנסה להציץ מבעד לחלון, לראות שוב את כל אלה שנשארו עומדים דומם על הרציף בשלחם לי רגשי פרידתם. אך הרכבת כבר

מתנשמת בכבדות וגלגליה כבר הולמים ברוב המולה ורעש על הפסים. בתים ומבנים חולפים ונעלמים מנגד עיני. לא פיללתי אז שהנני נפרד לעולם מעיירת מולדתי, וכי לעולם לא אזכה עוד לראות את כל אלה האהובים והיקרים לי כל־כך...

*

על סיפון האניה מתחיל להיות שמח. קבוצות חלוצים מתלכדות במעגלים של ריקוד – רקידות אחרונות שלפני העליה. פני כולם מבטאים את הדריכות וההתרגשות. כמעט כולם הם בבחינת „ופחד ורחב לבבך".

ואני עודני עומד ומתבונן לאחור, לאותו לילה שמלפני שמונה ימים. היה זה אור ליום שני. בתחנת־הרכבת הוורשאית שבפרבר פראגה רעש והמולה. הקבוצה השניה של ה„חלוצים אגודאיים" עולה לארץ ישראל. שבוע לפני כן עלתה הקבוצה הראשונה, זו שנטלה עמה את המפתח הראשון „לפתוח" את שערי הארץ, אשר עד אז היו נעולים לפני צעיר אגודאי. והשמחה מסביב גדולה מאד. על הרציף התאספו המונים מסלתה־ושמנה של התנועה האגודאית – „צעירים", „פועלים", „בנות", עסקנים וכו'. פולנים מגודלי־שפם עוברים ונועצים עיני־זעם בכל המחזה המתרחש לפניהם.

„דז'ידי דו פלסטיני" (יהודים לארץ־ישראל) – מסננים הם מבין שיניהם.

ואנחנו, קבוצת העולים, שכבר חסלנו את חשבוננו עם אותם פרצופים אנטישמיים, חשבנו בלבנו: מי יתן ותקויים „קללתם" של אותם גויים. מי יתן ויבוא היום, כאשר כל אותו ההמון שהתאסף לכבודנו, יעלו יחדיו לארץ־ישראל.

חיש־מהר התלכדו מעגלי־ריקוד. שירה אדירה של „וטהר לבנו" מהדהדת בחלל. גויים עומדים ותוהים: מה מתרחש פה? אך בשמעם את המשפט „דו פלסטיני" מיד רווח להם במקצת. „נפטרים" הם מקבוצת יהודים.

ואכן, מחזה מרשים הוא זה. בתוך תוכה של הגולה, תחת כיפת השמים של הערלים, מתאספים יהודים ומרקדים בלי מורא.

למעלה משעה נמשכה אותה פרידה, עד ששוב עקרה הרכבת ממקומה וניתקה אותנו מוורשה היהודית. ושוב, לא פיללנו אז שאנו נפרדים לנצח מוורשה האהובה. לא עלה אז על דעתנו, כי לעולם לא נזכה עוד לראות את כל אותם פנים צוהלים ומלאי־כיסופים, אשר בעינים דומעות מילמלו את השם „ארץ־ישראל".

הרכבת יצאה לדרכה בדהרה. ידידות נקשרת בין בני החבורה. מכירים זה את זה מהעתונות האגודאית. כמעט כל אחד מאיתנו עסקן פעיל. כולנו צעירים, זוגות זוגות שעדיין רישמי החתונה ניכרים בהם. והנה, ברגעים הראשונים של נסיעתנו מצפה לנו הפתעה נעימה. ידידנו ר' בנימין מינץ נמצא בתוכנו. הוא הגיע ברגעים האחרונים לפני יציאת הרכבת. הוא נסע ללבוב בענין ה„מיליון קומפיין", ובינתיים הצטרף אלינו ברכבת. והוא, בלהט המיוחד שלו ובתיאוריו החיים והמרתקים, הכין אותנו באותו ערב לקראת החיים בארץ־ישראל דאז. הוא עודד אותנו מאד, בשוחחו עמנו על אותו הלילה עם הבעיות השונות אשר המציאות הארץ־ישראלית התלבטה בהן אז.

*

השעה כבר שתים־עשרה בחצות. רבים יורדים מהסיפון לבטן האניה – אולי יצליחו לישון שינה חטופה ולהרגיע קצת את סערת לבם. סוף סוף הרי אלו הן השעות האחרונות ממש, לפני הגיענו אל המטרה הנכספת כל־כך. אבל אחדים מאתנו נשארו על הסיפון, כשהם נשענים על המעקה ומסתכלים במרחבי הלילה והים.

גם אני הייתי ביניהם. בפינה מרוחקת קימעה המשכתי לרקום את מחשבותי, ולא יכולתי בשום־פנים להשתחרר מפקעת הזכרונות שמלאה אז את מוחי. והנה עלתה לפני עוד תמונה, שנחרתה בי עמוק עמוק. היה זה באמצע אותו לילה ראשון לנסיעתנו. השעה היתה שתים אחר חצות. הרכבת המהירה גמאה מרחקים אפופי־ליל. כמעט כולנו היינו רדומים, כי עייפנו מכל התכונה והציפיה שלפני הנסיעה. הקרונות היו מוארים באור קלוש. איש מאתנו לא שם לבו לתחנות השונות שהרכבת נתעכבה בהן באמצע הלילה. והנה לפתע

הרכבת נעצרת ואנו שומעים את קולו הגס של הכרוז: „לובלין!" המלה לובלין מעוררת בקרבנו גל רגשות. הרי לא מזמן היינו כולנו נוכחים בחגיגת חנוכת־הבית של ישיבת „חכמי לובלין" המעטירה. אנו ניגשים אל החלונות, להתבונן מעט ברציף התחנה. והנה לנגד עינינו קבוצה של בנות צעירות, בגיל 16־15. הן שואלות אותנו על מורתן הנוסעת עמנו ומביעות רצונן להפרד ממנה.

בין רגע, כמו מאיליו, התלכד מעגל של כל התלמידות עם מורתן, ובדומיית הלילה הלובליני הדהדה שירה אדירה: „זאל שוין זיין די גאולה!" הגויים מסביב היו נבוכים ולא יכלו לקלוט מה מתרחש פה באמצע הלילה. עד שאחד מאתנו הסביר להם את הענין לאשורו והם ניענעו בראשיהם, ספק מבינים ספק תמהים. במשך 15 דקות שהתה הרכבת בתחנת לובלין, והשירה הלכה והתלהבה מרגע לרגע. כולנו היינו נרגשים עד לעומק הלב. קבוצת תלמידות באו מעיירה נידחת במחוז לובלין, ללוות את מורתן. הן טולטלו שעות על שעות כדי להפרד ממנה אישית. והן שרות ומתלהבות בכל להט נשמתן. כל אחת מהן נפרדה בדמעות ממורתה, בלוויית אותה תפילה חרישית, אשר כולם מילמלו באותו נוסח ובאותה כוונה:

„להתראות בשנה הבאה בירושלים".

הרכבת זזה. מבעד לחלון הספקתי לשלוח מבטים אחרונים לאותן בנות צעירות, שנשארו עומדות כמיותמות ממורתן, ואשר באמצע הלילה הביעו בהתרגשות כה עמוקה את משאלת־נפשן:

„להתראות בירושלים".

חיש מהר נעלמו הבנות מעינינו בתוך הלילה. לא יכולנו אז להעלות על הדעת, כי לעולם לא נזכה עוד לראותן, וכי שאיפתן העזה לעלות לירושלים תחנק כעבור שנים ספורות בתאי־הגזים ובמשרפות השואה.

*

עייף ויגע ירדתי גם אני לתאי, כדי לנוח שעה או שעתיים. מחכה לנו יום מרגש. מחכים לנו חיים חדשים. הנה חולפים ימי המעבר, ימי החלום והשאיפות. מציאות חדשה עומדת לפנינו. גלי הים גם הם נרגעים קימעה, כאילו הרגישו בקצם הקרב ובא.

לא מצאתי מנוחה לנפשי הנסערת. טולטלתי על מיטתי אנה ואנה, עד שלבסוף קמתי וחזרתי אל הסיפון.

הפעם נגוז העבר ונעלם מנגד עיני. הפעם הנני תר אחרי העתיד. עומד אני ומחכה לרגע הראשון, שבו יתגלה לפני הניצנוץ הראשון של ארץ־ישראל. עיני חותרות אל מעבר למישטח הענקי של מים ושמים זרועי־כוכבים.

והאניה ממשיכה את נתיבה במים האדירים. מעטים היינו על הסיפון, שהחלטנו לפגוש לראשונה במבטנו את חופה של תל־אביב. מרגע לרגע מתגברת בנו התחושה של כעין שינוי מעשה בראשית. סימני השחר מתגלים ברקיע. ובעוד הלילה שולט מעלינו במלוא תוקפו, הרי באופק הרחוק כבר ניכרים סימני גסיסתו.

קווים תכלתיים מפציעים ועולים. זו לי הפעם הראשונה שאני רואה זריחה כזאת. זו הפעם הראשונה שאני נפגש עין בעין עם השחר ברגע הפצעתו.

קימעה־קימעה נעלמים גם הכוכבים מעל לראשי. התמונה מסביב לובשת יותר ויותר הוד ויופי. ובעודי נרגש כולי מזיוו של השחר, והנה אזני קולטות קול מלא התרגשות:

„הנה תל־אביב! הנה הבית האדום!"

כולנו ניתרים ממקומנו. ואמנם כן הוא. במרחק, יחד עם השמים הורודים, משתלבת עוד נקודת חן, הנקודה הראשונה של תל־אביב – הבית האדום שעל חוף הים התל־אביבי.

נצמדתי למקומי. עוצמת החוויה וההתרגשות ריתקה את כולי.

הנה כי כן, היה זה השחר הראשון בו נפגשתי בפעם הראשונה בחיי, לפני כשלושים שנה, עם ארץ־ישראל; אותו שחר ראשון אשר פתח לפני אשנב לחיים שונים, חיים מתחדשים:

חיים על אדמת ארץ־הקודש.

ניסן תשכ"ד

באותם הימים – כשנפתח אשנב קטן

...ואני עודני רואה את שעת האפס. עודני נזכר באותם הימים, לפני 28 שנה. אשנב קטן נפתח, חרך צר. ,,אגודת ישראל'' הפולנית התחילה לקבל סרטיפיקטים בשביל חבריה, והתחילה התעוררות בכל רחבי פולין. עודני זוכר את ההתלהבות שאחזה בכל החוגים האגודאיים כשיצאה החבורה הראשונה לארץ־ישראל. משלחות מיוחדות באו לכל תחנה ותחנה להפרד מאותה חבורה ולמסור לה את ברכותיהן החמות לעלייתה.

ואלו שיצאו, המשפחות הבודדות והצעירות, הרגישו בתוך תוכן את האחריות הגדולה הרובצת עליהן. הן ידעו, כי לכתחילה הודיעו להן על מה שמחכה להן שם: אדמת טרשים, שממון הדורות שתפס את ארץ־ישראל ונאחז בה. הן ידעו שצריכים להתכונן, צריכים לחזק את השרירים והכוחות לעבודה מפרכת ומייגעת כדי להפרות את הארץ, כדי לישבה ולבנותה מחדש.

נוסף לשממון הגשמי הודיעו למשפחות אלו על עוד שממון, אשר נגע רק להן, לחבורה זו, לפלוגה הראשונה – זהו השממון הרוחני והחינוכי – אדמת טרשים לא פחות קשה לעבוד מהאדמה החומרית.

הודיעו להן, שבישוב החדש – במושבות ובכפרים – לכל מקום שפניהם מועדות, אין חדרים, אין תלמודי תורה ואין בתי ספר מתאימים בהם יוכלו לחנך את בניהן ואת בנותיהן, לפי רוחן הן. ומשאלה אחת בלבד היתה בפי שולחיהן, משאלת ובקשת כל הציבור הרחב מפולין המעטירה דאז:

– אנא, היו הראשונים, הניחו לבנים, שתתו יסודות והקימו את הנדבכים הראשונים לבניני החינוך החרד בארץ־ישראל החדשה, בתוך תוכו של הישוב החדש.

...ועודני זוכר את שעת האפס הזאת. משפחות בודדות היינו

בתל־אביב, בפתח־תקוה, בבני־ברק, בחיפה ועוד. לרובן אמנם עוד לא היו ילדים אבל חלק די ניכר הביאו אתן ילדים קטנים, ילדים בגיל הגן והכתות הראשונות של בית־ספר. בעית החינוך התחילה להטריד את כולנו במלוא חריפותה.

– לאן לשלוח את הילד? לאן לשלוח את הילדה? שאלות אלו נקבו את מוחותינו.

מוסדות החינוך שהיו קיימים אז היו ברובם מהזרם הכללי ומעט מזעיר מזרם המזרחי, שבשום אופן לא היה מתאים בשבילנו.

ואז צץ הרעיון. נשתלו השתילים והונחו היסודות.

כדאי היום להסתכל קצת אחורנית. כדאי קצת לסקור את תל־אביב ההיא, שלפני עשרים ושמונה שנים, איך היא היתה נראית? יהודי מגודל זקן היו צריכים לחפש בנרות. יהודי אגודאי, מאן דכר שמיה.

והנני נזכר באותם הימים... הומלצתי לעבודה אצל פירמה ידועה בתל־אביב. בעל הפירמה היה מהעסקנים של בית־הכנסת הגדול בעיר וכן מהפעילים בחברת „עונג שבת" של ביאליק ב„אוהל שם", באותם הימים שני הענינים האלה היו יכולים להתמזג.

נכנסתי לבית־המסחר שלו. הוא עמד ע"י הדלפק בגילוי ראש כשיחד אתו עומדים עוד כ־4–5 פקידים, גם גלויי ראש.

נכנסתי אתו לחדר העבודה שלו, חדר המזכירות של הפירמה. הסרתי כובעי וחבשתי כיפה לראשי. מקודם הסתכל בי בעיניים מחרות והתפלא: צעיר כזה וכיפה על ראשו? היתכן? לאחר מכן התאושש קצת ופלט את שאלתו: „כב' בודאי מחוגי המזרחי?"

כזה היה מהלך מחשבתו של יהודי באותו זמן. יהודי וכיפה על ראשו – הריהו „מזרחי". שאיש אגודאי עומד בפניו לא היה יכול להעלות על דעתו. אמנם ידעו שקיימת תנועת „אגודת ישראל" בא"י אבל רק בירושלים, מבין אנשי „מאה שערים" והעיר העתיקה, מבין אנשי נטורי קרתא. אנשים אלה – כך תארו לעצמם – מלובשים לפי ה„אופנה" הירושלמית בקפטן לבן ארוך ומאופדים בחגורה רחבה עליו.

אבל יהודי צעיר, מדבר עברית כמוהו, גר בתל־אביב, עובד בה

בכל מיני עבודות – כולל עבודה משרדית – יהודי כזה בעיר „הציונית" על כל תגיה יהיה גם „אגודאי" מ„פועלי אגודת ישראל?" על כך שום איש לא היה יכול לחלום ולחשוב.

והנה המציאות קמה. הונחו היסודות בקרב הישוב החדש.

בתוך תוכה של תל־אביב, לא הרחק מהמקום בו עמדה והתנוססה הגימנסיה „הרצליה" עם ד"ר מוסינזון בראשה – הבנין בו הלעיטו את הנוער בפרקי ציונות מהולים באפיקורסות וביקורת המקרא – קם בית ספר „בית יעקב". היה בזה משום סמל שיש להתחיל את העבודה ממש מא'.

ואנשיו עברו באותם הבקרים, ורצו פועלים דרך אותה המדרכה יום־יום לעבודתם ונעצרו לרגעים מספר, התעכבו והאזינו לצלילים החדשים שהגיעו אליהם פתאום, לנעימות שיריות ולבביות שהתמשכו מפיות ילדות קטנות: „אדון עולם אשר מלך, בטרם כל יציר נברא" ו„יגדל אלקים חי וישתבח, נמצא ואין עת למציאותו".

וכאילו התגלגלו מלים אלו, רחפו באויר וחדרו ללבות כל אלה הדוגלים בציונות ובחיבת ציון חילונית.

נשתל הגרעין – הוקם היסוד...

עברנו תקופה, תקופת הרת מאורעות. חצי יובל מאחורינו. לפנינו משתרעות גנות פוריות ורחבות. אותם הגרעינים הקטנים, אותם השתילים הצעירים שהוטמנו בקרקע המולדת לפני 28 שנה גדלו, הצליחו ועשו פרי.

רגילים אנו לשמוע בזמן האחרון את הביטויים, „בני טובים", „בנות טובים" במרכאות. אולם לגבי הנוער שלנו הננו יכולים להגיד בפה מלא ובלי מרכאות – בני טובים ובנות טובים.

רחוק הוא הנוער שלנו מחיי הוללות ובידור, מחיי קולנוע ותיאטרון. הנוער שלנו נוער לומד הוא, מתעמק ורציני.

אלפי משפחות חדשות שלנו שהוקמו בארצנו הנן בניני־עד בשביל האומה שלנו, ועליהן נאמר: „מה טובו אהליך יעקב, משכנותיך ישראל".

תשכ"א

יום־עבודה ראשון בפרדס

שעה חמש לפנות בוקר. קרני־השמש הארץ־ישראליות הראשונות הבקיעו מבעד לתריסים המוגפים ובישרו לי את הבשורה המרנינה:

עת לקום ולמהר לעבודה בפרדס!

בשמחה קבלתי את הבשורה. זה כבר שבועיים שאני שרוי בארץ־ישראל, באם־המושבות ההדורה פתח־תקוה, זה לי שבועיים שעיני בולעות בצמא את הנופים המוזהבים של עצי־התפוז, האופפים את פתח־תקוה מסביב כעין חופה. זה לי שבועיים שאני רואה יום יום את מאות המשאיות אצות־רצות על־פני כבישי השרון, כשהן עמוסות מאות ארגזים מלאי תפוזים, המובאים ליפו כדי לשלחם לכל קצות העולם. כל הזמן טיפחתי בקרבי רצון מיוחד ליטול חלק בעבודה חביבה זו של קטיף התפוזים בפרדסים, לתרום את חלקי לתהליך הצמיחה והפריחה של ארצי, שזה שבועיים אני זוכה לראותה במו עיני ולנשום את אווירה הטהור.

והרי באנו ארצה כדי לבנות, ליצור, לנטוע עוד אלפים ורבבות עצי פרי על־פני שטחי־אדמה שוממים, המצפים לידים יהודיות שקדניות וחרוצות.

לפיכך, אותו יום שבו הודיעו לי מטעם משרד „פועלי אגודת ישראל", בפ"ת כי למחר אני נועד לעבוד בעבודת קטיף בפרדס – היה לי יום חג.

חמש לפנות בוקר. הבוקר זה אך עתה הפציע על שמי ארץ־ישראל, וכצבי זריז עמדתי חיש־מהר על רגלי. הרי לפני עבודת הפרדס ישנה עוד עבודה הקשורה בשעות הבוקר, העבודה שכל יהודי שוקד עליה כל ימי חייו: עבודה שבלב – זו תפילה.

מיד לאחר תפילת שחרית ארזתי לי את הצרור. שבו מצטייד כל פועל פרדס בארץ ישראל: מזון לכל היום, וכעבור שעה כבר הייתי בחוץ.

היה זה בוקר ניסן נהדר. השמש כבר שלחה את אלומות קרניה על־פני דרכי־החול שנתמשכו אל הפרדסים המקיפים את פתח־תקוה. בפסיעות מזורזות צעדתי קדימה, כשאני חולף על־פני פרדסים רבים, אשר במחלפות־עציהם הזהובות הקסימו כל־כך את כל הסביבה.

סוף סוף הגעתי אל הפרדס, שם נועדתי לתרום בפעם הראשונה ממיטב כוחות־נעורי למען בנין ארץ־ישראל.

נתקבלתי במחנה הענק, בו מרוכזת כל העבודה. העובדים מחולקים כיתות כיתות: מבררים, אורזים, מסדרים, מנקים. על־פני הקרקע לשני צדי המחסן הגדול פזורים אלפי תפוזים טריים, שנקטפו בימים האחרונים. עוד עשר דקות נותרו עד להתחלת העבודה. בינתיים עומדים אנו, למעלה משלושים פועלים, וטועמים מעסיסו של תפוח־זהב. מנהל־העבודה עובד בקדחתנות, מכין את הסלים, את המקטפות ושאר האביזרים, ומפנה מקום ענקי במחסן בשביל יבול הפירות של יום הקטיף הבא.

והנה הגיעה השעה. השמש כבר ניגבה את אגלי־הטל האחרונים מעל ראשי התפוזים. הקטיף החל.

התפקידים כבר חולקו. אנחנו ה„ירוקים" עובדים בצמדים. כל צמד לוקח „אלונקה" שבה ארבעה סלי תפוזים ומעבירים מן העצים אל המחסן. הקטיף עצמו נעשה בעיקר בידי נשים. כמה פועלים עסקו בבירור הפרי, ואחרים במלאכת האריזה.

„הלאה! הלאה!" כבר נשמעות קריאות־הזירוז מפי מנהל העבודה, ואנחנו מאיצים את קצב העבודה.

אנו ה„סבלים" צועדים עם ה„אלונקות" במורד החולות של הפרדס, אל קצהו, שם העצים עדיין גדושים תפוזים אדמדמים, שנתבשלו יפה־יפה בשמש. כבר הגיעה שעתם להיקטף. עוד בטרם הגענו לשם כבר מילאו הפועלות סלים גדולים בתפוזים.

אני ושותפי לעבודה, גם כן „ירוק" מפועלי־אגודת־ישראל,

מעמיסים מיד ארבעה סלים מלאים על ה„אלונקה" שלנו ונושאים אותה אחד מפנים ואחר מאחור אל המחסן.

תחילה הכבידה ה„אלונקה" מאד עלינו. בכל־זאת „ירוקים" שטרם התנסו בעבודה גופנית. אבל חיש־מהר הסתגלנו, וגם הצטרפנו אל זימרתם של הפועלים הותיקים.

מנהל העבודה מתרוצץ מיחץ וטרוד, בהשגיחו היטב שמנגנון העבודה לא יפסק לרגע. הנה הבחין בצמד פועלים נושאי „אלונקה" שישבו לנוח והוא מרעים עליהם בקולו:

„רק פעם אחת לנוח!"

פקודה שתישמע באזני ה„ירוקים": אין נחים פעמיים, אלא פעם אחת בלבד.

הרגעים חולפים מהר. מדי פעם אנו מריקים ארבעה סלים גדולים אל ערימת התפוחים הענקית. השמש מתגבהת בשמים והיא יוקדת, מטילה בנו את רמחי־האש שלה. פלגי זיעה ניגרים מפני כולנו. ואולם, התפוחים שבסלים מחייכים אלינו, ומפעם לפעם הם מרווים בעסיסם את צמאוננו המציק.

משעה לשעה שורה אחרת של עצים מתערטלת מן המעטה הזהוב של התפוחים ונותרת בעלוות העלים הירוקים.

השעה שתים־עשרה בצהרים. שוב מתאספים כולנו ליד המחסן וסועדים בצוותא את פת הפועלים. הפעם אוכלים אנו את התפוחים שנקטפו, נברדו ונישאו במו ידינו. אנו חשים בלבנו עליצות נעימה. לנגד עינינו מונח יבול של חצי יום עבודה – תפוחי־זהב שפרחו והבשילו על אדמת ארצנו הקדושה.

שעת־הצהרים חלפה. שוב אנו רותמים עצמנו אל ה„אלונקה", ושוב מהדהדת ברמה שירת הקוטפים.

חום היום יוקד על ראשינו. מדי פעם רץ אחד הפועלים אל כד המים, אשר תחת אחד העצים, ומרווה את צמאונו.

מנהל העבודה מתרוצץ אנה ואנה ומזרז:

„מהר! מהר!"

הוא מרגיש כי החום הכבד האיט קצת את קצב העבודה. אבל

אין דבר, עוד מעט יתעייף הוא עצמו מן הקריאות, כי אף הוא נתון להשפעת השמש היוקדת.

וכך במשך כל היום מתנהלת שיירת־אדם על־פני חולות ומורדות הפרדס, עם ה„אלונקות" הנושאות את אלפי התפוחים הקטופים. המבררים עוסקים במיון הפירות. האורזים ממלאים את התיבות ומכינים שורות שורות של תיבות־תפוחים מוכנות, המיועדות לייצוא לארצות חוץ.

העבודה נעשית בקדחתנות. עונת הקטיף כבר בשלב סיום. הפרדסנים מזרזים, מאיצים. הפרי לא יוכל עוד להחזיק הרבה מעמד על העצים.

בשעה ארבע ושלושים אחרי הצהרים מתפשטת בין כל הפועלים במהירות הבזק הבשורה על גמר יום העבודה. קול קריאתו האחרונה של מנהל־העבודה מבשר את סיום העבודה. שוב אנו נוטלים מערימת התפוחים ושוברים את צמאונו מעמל היום, ובעודנו נוגסים מן הפרי העסיסי אנו עוזבים את הפרדס.

עייף ויגע אני צועד לאט על־פני דרך החול שנתמשכה מבין הפרדסים העירה. אך הפעם הייתי מלא רגשות שונים מאלה שפקדו אותי בבוקר לפני העבודה.

הייתי מאושר ושבע־רצון. נשאתי עמי יום־עבודה ראשון בארץ ישראל, את יומי הראשון בפרדס יהודי על אדמת הקודש.

ניסן תרצ"ד

צעדי הראשונים בכפר־סבא

זה לי שלושה ימים בארץ. כל כולי עדיין נרגש מכל אשר ראו עיני במשך שלושה ימים אלה. במוחי עירבוביה של מחשבות. דומה עלי, כאילו מלאך־החלומות נשאני אל אי רחוק, שם בתים צומחים ועולים מן האדמה תוך רגעים ספורים, מדבריות שממה הופכים כהרף־עין לפרדסים וכרמים מלבלבים. הנה עדיין צפה ועולה לנגד עיני תל־אביב העיר, שכה הרבה הושר וסופר עליה; העיר אשר כל המציג רגליו על אדמת ארצנו לא יוכל להימנע מלבקר בה ולהתפעל מן המרץ והשקדנות שהשקיעו שם אחינו. עדיין לבי מלא רשמים מאם־המושבות שלנו, פתח־תקוה החביבה והצנועה, פרדסיה, תושביה השאננים, היושבים איש תחת גפנו ותחת תאנתו, אני טובל כולי בים של רגשות והתפעמויות, והנה בעיצומו של כל זה – בשורה חדשה:

,,היום, יום שלישי פרשת תשא, מתקיימת חגיגת חנוכת־הבית של מחנה־החלוצים האגודאי הראשון בכפר סבא״.

חגיגה ,,משפחתית״, שמחה משלנו. המחנה הראשון בארץ־ישראל, שבו קדושת הארץ והתורה הקדושה תהיינה קשורות יחד קשר אמיץ. הנקודה החלוצית הראשונה, אשר מדי ערב יישמעו בה שירים יהודיים מבית־אבא מלאי להט והתלהבות.

ובכן, לא היססתי אפילו רגע קט, ולמרות היותי עייף משבוע של טילטולי דרך ועל־אף כל מיני קשיים אחרים – החלטתי לקום ולנסוע לכפר־סבא, לראות שם את חלוצינו האמיתיים ולשמוח אתם בשמחתם.

בשעה שבע ושלושים בערב, כאשר אני ועוד כמה חברים מפתח־תקוה, וביניהם מנהל הלשכה של פועלי־אגודת־ישראל

בפתח־תקוה מר יחזקאל רוטנברג – התקרבנו אל האוטובוס הנוסע לכפר־סבא, כבר שמענו מרחוק שירה רועמת: ,,ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם״. אנו מזרזים את צעדינו כדי להצטרף מהר אל השירה הנלהבת. עד מהרה עומדים אנו ליד האוטובוס, שכבר היה מלא חברים שלנו מתל־אביב, ובראשם זאב פישר־שיין, מזכיר פא״י בתל־אביב. כבר לא נשארו מקומות־ישיבה בשבילנו. נודע לנו, כי מירושלים ומבני־ברק כבר יצאו אוטובוסים מיוחדים, וגם מתל־אביב ומפתח־תקווה כבר יצאו כמה אוטובוסים מלאים. חברינו מצטופפים ומפנים לנו מקומות. עלינו לאוטובוס ומיד הרגשנו היטב מה שנאמר בפרקי אבות: ,,עומדים צפופים״. אבל מי יתן דעתו על שטויות כאלה? אנו נסחפים מיד בגל השירה הפורץ מפי פועלינו, לאחר יום־עבודה מיוגע ומיזע. הרגשת אושר ממלאה את לבנו. חברים משלנו, רעיון אחד ושאיפה אחת – מלכדים את כולנו. אה, כמה מאושרים היינו אילו אחדות־לבבות זו באה על גילויה לא רק באוטובוס הזה, אלא בכל מקום בארץ־ישראל, בכל פינה נידחת, בכל כפר ומושב יהודי – נהיה שם אנחנו, הפועלים הדתיים, בהמונינו ונבנה יחד את ארצנו ברוח היהדות המקורית האמיתית.

מאיליה צפה ועולה המחשבה על כל אלפי הפועלים ובני הנוער שמחוץ לאוטובוס, שהם הרוב בארץ־ישראל, ואיזה עצב חרישי מתגנב ללב...

האוטובוס דוהר על הכביש. אסור להיתפס למחשבות עגומות. בינתיים רגש של שמחה וגיל ממלא את הלבבות. עוד לא אלמן ישראל. היום מתקיימת חגיגת חנוכת־הבית של מחנה־החלוצים הראשון, ואם ירצה השם בקרוב נקים עוד ועוד מחנות כאלה.

בחוץ מזג־האוויר נהדר. הירח רודף אחרינו במבט חביב חייכני. אף הוא נצטרף אלינו לחגוג בכפר סבא. מבעד לחלונות הפתוחים מלטפים את פנינו משבי־הרוח הצוננים של לילות ארץ־ישראל. אנו חולפים על־פני ישובים רבים, כמו הדר־רמתיים, כפר מלל, מגדיאל ועוד. בכל מקום מתקבל האוטובוס שלנו ברחשי חיבה והתפעלות. הנה נשמעים צלילים חדשים, שירים חדשים.

כמחצית השעה לאחר מכן, אחרי טילטולים על דרך חולות, אנו נכנסים לכפר סבא.

בירדנו מן האוטובוס מקיפים אותנו מיד תושבי כפר־סבא, זקן וצעיר ומראים לנו באדיבות רבה איך להגיע אל הצריפים „האגודאיים". הכל בכפר־סבא כבר יודעים על החגיגה המתקיימת שם, וניכר בפניהם של התושבים שהם שבעי־רצון מהחלוצים שלנו, מן הצליל החדש שהביאו אל חיי המושבה.

אנו מתחילים לפסוע על־פני חולות כפר־סבא, אל ירכתי המושבה. מרחוק כבר רואים אנו את צריפינו המוארים וקהל גדול על פני השדה מסביב. אנו קרבים אל הצריפים בקול שירה. ומה נהדר המראה המתגלה לעינינו.

מרפסת ענקית, מלאה חברים עד אפס מקום. בתוך הצריפים פנימה שולחנות ערוכים בבקבוקי יין ובתפוזים, ומסביב לשולחנות מסובים למעלה ממאתיים איש, מכל קצווי ארץ־ישראל. בראש יושב רבה של כפר־סבא, לימינו – ד"ר ברוייאר ויעקב לנדוי, ולשמאלו – אורחים מירושלים; ה"ר משה גליקמן־פרוש והרב יעקב קצנלבויגן. לידם יושבים נציגי סיעות־פועלים וה„מחותנים" בעלי־השמחה האמיתיים – החלוצים המתיישבים.

אני חומק לרגע החוצה, כדי להשביע את עיני בנוף היהודי הפורח מסביב, ועד מהרה אני חוזר פנימה. חבל להפסיד אפילו רגע מן השמחה התוססת והתרוממות הרוח שבפנים.

הקהל נוטל ידים לסעודה. הכל אוכלים ושותים כדת וכדין, וכאן מתחילה השמחה האמיתית. נציגינו קמים ומשמיעים את דברם. ראשון פותח הרב המקומי. הוא מייחד דברים חמימים ומלבבים על החשיבות שבבנין־הארץ עם תורה, והוא פונה אל חברינו בקריאה, שישתדלו להגשים שתי אידיאות אלה בשדות השרון.

אחריו נואמים ה' יעקב לנדוי מתל־אביב והרב גליקמן־פרוש והרב קצנלבויגן מירושלים. הרצאה חשובה נישאה על־ידי האורח הנכבד ד"ר ברוייאר על הדרך הרעיונית של פועלי אגודת ישראל.

אחרי ברכת המזון הושמעו דברי ברכה בשם תושבי כפר־סבא מפי הפרדסן ה' כהן, וכל הקהל יוצא החוצה לרקוד.

כבר אחרי חצות לילה. האוטובוסים כבר ממתינים ליד המחנה, להוביל את החוגגים איש לביתו, כדי שיהא סיפק בידם לישון ולהחליף כוח לקראת יום העבודה המצפה להם מחר. הנהגים מנסים למשוך תשומת־לב הנוסעים על־ידי צפירות ואיתותים, אך כאן מסביב לצריפים התלכדו מעגלי ריקוד. כמה מאות לבבות השתלבו יחד על אדמת קודש. וכך היו רוקדים ושרים עד שעות הלילה המאוחרות. חג הוא לפועלי אגודת ישראל. חנוכת מחנה החלוצים הראשון.

כאשר הפציעו אי־שם בפאתי מזרח ראשוני ניצני הבוקר הממשמש ובא, פנה הקהל החוגג, שכם אל שכם, תוך כדי שירה עליזה, על־פני השדות אל האוטובוסים הממתינים, כשהם מלאי רשמים מן החגיגה רבת־ההוד של חנוכת המחנה החרדי הראשון בשרון.

כפר־סבא, י״ב אדר תרצ״ד

בקו המעבר בין עולמות

כמאובן ישב שמואל באותו בוקר על שרפרפו הקטן והסתכל סביבו.

לפתע פתאום כאילו כל הבריאה כולה, השמש, השמים הכחולים, האוויר, האדמה, הנופים הרחבים והרחוקים – התגלו לפניו כחדשים, כאילו זה עתה נבראו לנגד עיניו, וכאילו רק עתה החל לטבול ולהיטהר בטהרתם.

אותו בוקר הקדים שמואל לקום לפני עלות השחר. הוא יצא מצריפו הארעי, שזה אך אתמול הקימו, לקח עמו את השרפרף הקטן ואת טליתו ותפיליו ויצא החוצה להתפלל.

בחוץ עדיין שרר כמעט חושך. רק זעיר פה זעיר שם בפאתי מזרח, הסתמנו ניצנים ראשונים של בוקר גולד. כוכב השחר ניצנץ והבהיק במרום במלוא זיוו.

שמואל יצא בפסיעות אטיות, התרחק קצת מהמחנה, התיישב על שרפרפו הקטן ונעץ מבטו בעולם שמסביבו, כשהוא שוכח לחלוטין את יום האתמול.

בדחילו ורחימו, בהתרגשות נפשית מיוחדת, התחיל שמואל להתפלל ואמר את ברכת התורה וברכות השחר.

הוא עצמו לא ידע את פשר הדבר, מדוע כל מלה היוצאת מפיו מצטלצלת בצליל מיוחד ומעוררת הד רחב ועמוק מאין כמוהו.

עד שסיים ברכות התורה והשחר, התחילו השמים להתבהר קימעה. כל המזרח התחיל להעלות ארגמן ובישר את זריחת החמה הקרבה ובאה.

„ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה", זימזם שמואל בלחש את מימרה הידועה.

במהירות הוציא את טליתו, מילמל בחשאי את ה„לשם יחוד",

פיזם ברגש את המלים „הריני מתעטף גופי בציצית, כן תתעטף נפשי ורמ״ח אברי ושס״ה גידי באור הציצית״.

גם את ה„לשם יחוד״ השני שלפני הנחת תפילין אמר ברנן ובנעימה. וכך פתח בתפילה כשהוא חדור כולו אותה רוח של התחדשות הבוקר, אותו הזוך של המרחבים המשתרעים סביבו, אשר החלו לקבל בהכנעה את השפע הכביר של היום המגיח מפאתי המזרח בכל הודו.

שמואל לא התעכב הרבה בתפילתו. רגיל הוא להתפלל כמנהג החסידים, וקבלה היא בידו שלא להאריך יותר מדי בתפילה.

עם תפילת „שמונה־עשרה״ קיבל בעינים עצומות את פני השמש בזריחתה, וזו כאילו הוסיפה נופך חמימות לתפילתו לפני קונו.

כאשר חלץ שמואל את תפיליו כבר היה בוקר בעיצומו. הוא לא חזר לצריפו, אלא ישב על שרפרפו והפליג בהירהורים.

ובכן – התחיל לרקום את מהלך מחשבותיו – היום מתחילים החיים לקבל את צורתם האמיתית.

אתמול הם היו רק בגדר פתיחה ומבוא. אתמול היה בהם מין עירבוביה של עיר וכפר, של קודש וחול, חדש וישן, נאומים מהדהדים ומחיאות כפיים. אבל כל אלה היו כמו סופה חולפת.

היום ההתחלה. היום עלי להתחיל בכל ישותי, בכל המרץ והלהט והעוז.

ולפני ההתחלה מן הראוי שאשב עוד שעה קלה על שרפרפי לנוכח כל השטחים השוממים והחשופים, כמו משׁשת ימי בראשית, ואעשה קצת חשבון־הנפש עם עצמי.

היום הנני חוצה את קו המחצית של חיי. והמחצית הראשונה – אה, איה המלים? היכן הן החוויות מאותם הימים? ואולי יהיה זה חטא להעלות אותן בדמיוני עכשיו, כאן, בישבי תחת שמים שלנו ועל אדמה המתחננת ומבקשת לגאול אותה משוממותה. די רק לנגוע בראשי־פרקיה של אותה מחצית ראשונה, וראשי־הפרקים הם איומים, קודרים ושחורים מני שחור. ארץ העמים, אוויר טמא, אימת נוגש זר יומם וליל, רדיפות וגזירות בכל תחומי החיים, התבוללות

ועוד, וכל זה „בימים כתיקונם", בעוד שלטון „נאור" שלט בעולם.

ולבסוף, סיומה המר והנמהר של אותה מחצית, ימי הזוועות, הרציחות, נחלי הדם, ארובות העשן, חיית האדם בהשתוללותה הפראית.

והמחצית השניה – הנה היא מתחילה ממש ברגעים אלה. כל רגע הנהו כעין חוליה בשרשרת שהנני מתחיל לרקום עכשיו בעזרת הבורא יתברך.

אתמול תקענו עשרים משפחות את היתדות הראשונים. אתמול השתטחנו כולנו, בנערינו ובזקנינו, בנשינו ובטפינו, על האדמה החשופה, כילד המתרפק על חיק אמו. והיום עלינו להמשיך, ומחר שוב להרחיב את ההמשך, וכן הלאה.

שמואל הפסיק לרגע את הירהוריו. השעה כבר היתה שמונה בבוקר. חברי המחנה עוד לא הספיקו להבחין בהעדרו. הוא העיף את מבטיו על־פני כל השטח שלנגד עיניו – שטח ריק ושמם הנתון עתה ברשות המחנה, ואשר עליו יהיה לעבדו, לחרשו, לזרעו ולהפיק ממנו תנובת יבול שדה ועצי פרי.

לבו התפעם בקרבו כהלמות הפטיש על הסדן. כל מבט הביא הלמות חדשה.

ובכן זוהי המטרה.

„לעבדה ולשמרה".

ואם לעבוד –המשיך שמואל במחשבותיו – הרי צריכה זו להיות עבודה אמיתית, עבודה לשם מטרה, לשם אידיאה, לשם חיים.

ועשירה היא העבודה הזאת, מלאה חיים ויצירה. כל חרישה באדמת טרשים היא בגדר מצווה, כל עידור בשדה הריהו שכר, וכל נדבך של בנין הרי זה עבודת קודש.

וכשם שעבודת החרישה והזריעה היא מלאת מצוות, כך גם הקציר והאסיף מעוטרים בצווים אלוקיים.

ועשירה היא העבודה הזאת, מלאה תוכן ורוח, בתנאי שיידע האדם לנצלה כראוי, שילמד ויתבונן בכל אותה המסכת הקדושה ש„זרעים" שמה.

ובכן, זוהי פינה מיוחדת, פינה אשר ממנה יכול כל אדם מישראל לשלב את כל חייו לתכלית קדושה ולרוחניות עילאית.

שיהיה יומו מלא תפילה, תורה ועמל־כפיים, משעת בוקר מוקדמת זו ועד שנת העובד המתוקה.

ברור, הרבה עמל ויזע, און ומרץ, יש להשקיע בעבודה הזאת, אבל ראויה וראויה היא לזאת.

מפני שכל רגע ורגע של עבודה הרי זה ,,פרק משניות״; הרי זה ,,פרק תהילים״; הרי זה ,,דף גמרא״.

כך טיבה של אדמת הארץ ושל הפראת שוממותה.

אפשר ששמואל היה ממשיך כך לשבת על שרפרפו הקטן ולרחף בעולם הדמיון של העבודה, בעולם האצילות של היצירה, אילולא הקול שהגיע לאזניו:

,,שמואל, מה אתה יושב וחולם? הלא העבודה מחכה לנו. המלאכה מרובה, מרובה מאד!״

שמואל קם בזריזות ובצעדים מהירים פנה אל המחנה, התערב בין שאר החברים ומתוך התרוננות־הנפש התחיל בעבודת הארץ.

שבט תשי״ג

לאחר עשרים שנה

החיים זורמים באפיקם בשצף קצף, עד שמרוב גועשם נשכחים רגעים כל־כך יקרים, כל־כך אהובים, שתפסו מקום חשוב בזרם זה של החיים. היהדות הדתית עסוקה במריבות פנימיות, פלג אחד מוצא בפלג השני את כל הרע והדופי שבעולם. השנאה מכרסמת בלבבות ועושה שמות בקרב ישישים ובינונים, ובעיקר בקרב הנוער הצעיר המתלהב. כל אחד מתעטף באיצטלא של אמת וצדק, אבל מאחורי אותן האיצטלות מרקד השטן את ריקודיו המרושעים.

ואתה עומד לפעמים נרעש ומשתומם. חבורת אנשים צעירים, הרחוקים עדיין מלהיות מנהיגים ונבוני־דרך, או אנשים בגיל העמידה אשר אימצו לעצמם את השם „עסקנים", מלבים יום יום את הלהבה, שופכים שמן על המדורה ומגבירים את האש מיום ליום.

ואתה שואל את עצמך: הנה זה הצעיר העסקן, שאתה רואה אותו יום יום בהליכותיו בבית וברחוב. התורה והיראה אינם עסק חייו. גם הוא כמוך נסחף כל היום בהמולת החיים ושאונם. גם הוא כמוך לובש קצרות, צוחק עמך, מפטפט דברים בטלים וכל כולו שקוע בחולין. ובכל זאת, במאמריו בעתונות ובנאומיו הוא „חוצב להבות", וכל היהדות הדתית שאינה מסכימה עם השקפותיו היא כקליפת השום בעיניו. כל אלה שאינם הולכים בדרכיו אינם אלא פושעי־ישראל מורדים בתורה...

בשנים האחרונות אנו שרויים באווירה כה דחוסה, עד שנדמה לנו לפעמים כי כך הוא טבעם של החיים וכך צריך להיות. האחד פותח, השני עונה לעומתו, והפולמוס מתלהט והולך, וחוזר חלילה.

וערב אחד, כאשר לפני מונחים העתונים של אותה תנועה, שפעם היתה משאת־הנפש של כולנו, ואני קורא מאמרים שופעים

שנאה ומחלוקת, ליגלוג והשמצה – אז לפתע כאילו אבר נתלש מבית־גידולו, נתלש גם מסבך מחשבותי, זכרון נעורים, הירהור זך ונקי שלא נעכר מעולם במדמנת השנאה והריב. בזכרוני עלתה אז מלה אחת, אשר דחקה מיד את כל השאר לצדדים והטותה את כל מחשבותי לעולם אחר לגמרי.

,,עשרים''.

זו היתה המלה אשר עלתה פתאום לפני, והיא כאילו עילעלה לפני בדפי שתי עשרות שנות־חיים, תוך חלוקה מפורטת לימים, שעות ודקות.

החודש מלאו עשרים שנה לעליה ה,,אגודאית''. בחודש אדר לפני עשרים שנה הפליגה קבוצת האגודאים הראשונים מפולניה לארץ־ישראל.

ואני זוכר בבהירות אותו בוקר ראשון, כאשר היהדות החרדית כולה, הזקנים והצעירים, הסוחרים והפועלים, מעיירת מולדתי, התאספו בתחנת הרכבת ורקדו בלב ונפש, בלוותם את היחיד מן העיירה שזכה לעלות לארץ־ישראל.

והיה זה בארץ נכריה, בתחנת־רכבת של גויים. מאות איכרים עמדו נדהמים למראה המוני יהודים הרוקדים בהתלהבות מסביב לצעיר אחד היוצא למסע.

וורשה הבירה התחילה לשגר משלוחים בזה אחר זה. מדי שבוע, או מדי חודש, יצאו משלוחים חדשים לארץ־ישראל. והכל – כל העסקנים מגרמניה, פולניה, ליטא ואמריקה – ידעו היטב, כי בישוב החדש בארץ־ישראל אין יהדות חרדית, ועם זאת היו כולם בדעה שאותם המשלוחים צריכים להתאחז דוקא בקרב הישוב החדש, להתמזג בו, להאציל מרוחם עליו, להכניס בכל פינות החושך את האור האמיתי.

והנחשונים הגיעו בזה אחר זה – עשרות רבות של משפחות עם להט חסידי ועם יקוד אגודאי; והם לא נסעו לירושלים, לצפת וטבריה. הם לא רצו להסתגר בתוך ד' אמות של מאה־שערים, או העיר העתיקה של טבריה. הם באו מלאי מרץ ואהבה כדי לבנות ולהיבנות.

וזוכר אני את הרושם הראשון שעשו קבוצות העולים האלה על התושבים הותיקים.

הראשונים הגיעו כשבועיים לפני פורים תרצ"ד. רובם נשארו בתל־אביב, בני־ברק ופתח־תקוה. תל־אביב חגגה אז את ימי הפורים בתהלוכת ה„עדלאידע" המפורסמת. חוצות תל־אביב מלאו המוני חלוצים וחלוצות מכל רחבי הישוב וכל העיר היתה שטופה בריקודים מעורבים.

באותה השנה השתלבה נימה חדשה בחגיגות ה„עדלאידע". פנים חדשות נתגלו ברחוב אלנבי, והם לא עמדו מרחוק, לא סרו לצדדים, אלא רקדו והשתתפו גם הם בחגיגות הפורים. היה רק שינוי דק ועדין, אשר שיווה דמות אחרת לאווירה החגיגית.

ארבעה חמישה מעגלי רוקדים התמשכו ברחוב אלנבי לכיוון הים, והרוקדים היו צעירים בעלי זקן ופיאות, חובשי כיפות, אשר פרצו בשירה ללא מעצורים; אלא במקום השירים הידועים והשיגרתיים מלאה שירה חדשה את חללה של תל־אביב: פסוקים של „וטהר לבנו לעבדך באמת", „ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם", וכן השיר הנלהב באידיש: „זאל שוין זיין די גאולה, משיח זאל שוין קומען", ועוד כיוצא באלה שירים וריקודים חסידיים מלאי התלהבות.

מאות אנשים התקבצו מסביב לאותם מעגלים. נעימה חדשה, שירה אשר לא שמעו מימיהם, הדהדה באזניהם. וראה זה פלא, בכל פינות תל־אביב רעמו שירי ה„הורה" והחלוצים למיניהם, ושירי המעגלים האלה היו ספורים, ובכל־זאת נהרו המונים לשמוע את הנעימה החדשה.

באותה שעה הרגשנו בחוש וראינו בעליל, כי הרבה החמצנו עד כה, משלא נשלחו האנשים קודם לכן.

באנו מפולניה כאגודאים, תפארת בחורים, בני ישיבות, וכאן – ללא שמץ של היסוס ופיקפוק נעשינו ל„פועלי אגודת ישראל". לקחנו את כף הבנאים בידנו, את המעדר והאת, את הפטיש והגרזן, את עט הפקיד, והשתלבנו בתוך מערכת הבנין.

ועל כל זה הוספנו נופך מיוחד, עיטורי לואי משלנו. על פיגומי

הבנין קיימנו את המשנה: ,,הפועלים קורין על ראש האילן ועל ראש הנדבך''. בהפסקת הצהרים הראינו לעובדים החילוניים, ה,,תינוקות שנשבו'' שלא טעמו טעם יהדות, כיצד מתפללים מנחה וכיצד נוטלים ידים לסעודות.

הקמנו משפחות על אדמת המולדת וילדינו שחקו עם ילדי השכנים, אלא שילדינו חבשו כיפות לראשם, בעוד שילדי השכנים היו גלויי ראש. יסדנו בתי־ספר משלנו, שם למדו עברית, אבל עברית לשמה. הכנסנו חידוש, שלא היה כמוהו בתפוצות אירופה מאות רבות בשנים, שילדי ישראל ילמדו דף גמרא וסוגיות ש''ס בלשון הקודש. ובימי שבת וחג חזרו הילדים על תלמודם לפני הוריהם, הבונים החדשים, בעברית צחה שוטפת, ולב ההורים שמח ורחב.

וכשבאו שליחים מ,,התם'' ל,,הכא'', כמו למשל ר' אלכסנדר זושא פרידמן הי''ד, שבא אלינו בשנים הראשונות לעלותנו ארצה, לא שאל בעצת אנשי מאה־שערים ומייסדי ,,בית יעקב הישן'', ששם הלימודים מתנהלים באידיש, אלא בכבודו ובעצמו עמד בבית־הכנסת הגדול של תל־אביב הציונית ונאם לפני קהל גדול נאום בעברית.

כי כך זה התחיל. זה היה היסוד של בניינו. יצירה ועבודה. ולא מתוך התבדלות, בעמידה מן הצד, אלא מתוך השתלבות בקרב הישוב החדש.

ואז הכל היה בגדר אידיאל, חזון.

וב''ה לא נכשלנו. עברנו שתי עשרות שנים. שיבה כבר נזרקה בשערותינו. אבל לפנינו כבר גדל דור חדש, דור שהורתו ולידתו על אדמת הקודש, דור ששפת דיבורו עברית, שלומד בישיבות ומתפלפל שם בגמרא בעברית. דור הלוחם בעד כל קוצו של יוד.

,,עשרים'', זוהי המלה שעלתה לפתע לפני, ושוב הנני מתבונן בפני רבבות התלמידים והתלמידות שלנו, שהוריהם פועלים. הנני מתעמק בהבדל שבין ,,בני'' ל,,בן חמי'', ואני רואה לפני את הבנין הענקי שבנינו. שתלנו נטעים, חרשנו וזרענו, וב''ה הננו רואים את פרי עמלנו – משפחות חדשות ארץ־ישראליות, אשר דרך־חייהן היא

כולה תורתית. זרעינו מפוזרים על־פני כל הארץ וקול התורה נשמע בכל פינות הישוב.

וכל זה נמשך מאז, מלפני עשרים שנה. אז הבינו הכל, לרבות מנהיגי אגודת־ישראל דאז, שהגיעה שעת הצורך לחדור במרץ לתוך תוכו של הישוב החדש, לרכוש עמדות ולבנות יסודות חיים חזקים.

ובדרך זו הלכנו, השליחים הראשונים, ובה אנו ממשיכים עד היום. אין אנו גורסים בשום אופן את ה„עקמומיות" ה„קנאית" ואת ה„עקשות" לחזור אחורנית ולהתחיל ללמד את ילדינו כאן בארץ באידיש.

שכן לגבי דידנו זו אינה עברית, זו אינה שפת טשרניחובסקי וביאליק, אלא שפת התורה והנביאים והמשנה, ואותה אנו רוצים למסור לילדינו.

את האידיאל הזה, שהיה ממלא את כל ישותנו, שלמענו סבלנו במשך עשרים השנים, שבעזרתו יצרנו את ה„יש" הגדול מ„אין" — רוצים כעת לשתקו ולבטלו.

הלב הדואב שותת דם למראה כל אותם עתונים השופעים „לשון הרע", הלבנת פני חברים ברבים ושאר מידות מגונות.

ושבעתיים כואב הלב על כך, שכל אלה מתעטפים באיצטלות של „יראת שמים" וחוסים בצלם של גדולים.

ויותר מכל רב הצער והכאב על כך, שכל המחלוקות והשנאה מוחדרות בלב דורנו הצעיר, אותו הדור אשר אנחנו טיפחנוהו, שמרנו עליו מכל פגע, לימדנוהו תורה לשמה, בנינו עבורו בתי־ספר, שלחנו אותו לישיבות ושאפנו לראות בו את תלמיד־החכם, את „בעל הבית" ואת ה„פועל" בעל המידות, בעל דרכי הנועם. והנה למרבה הכאב הוא נפגם בהרבה מחמת הפולמוס הקלוקל המנהל בינינו, והדברים מגיעים עד לידי חילול השם.

יודע אני, שחבל על כל מלה בנושא הזה. סנונית אחת לא תביא את האביב, והאוויר כבר מעורפל יותר מדי. אולם, הדברים נתעוררו מעצמם והתפרצו מתוכי, כשעלה בי הזכרון מלפני עשרים שנה, כאשר הכל היה אידיאלי ולב כולנו היה מלא אהבה לכל פינה בארצנו, וכולנו דגלנו בסיסמה אחת: בנין ויצירה, הפרחה ונטיעה.

אם יתעוררו עוד אחדים כמוני, ואולי עוד עשרות, אשר ייזכרו גם הם ב„יובלם״ הקטן במלאת עשרים שנה לעלותם ארצה, ויכאבו כמוני את הכאב הרוחני, כדי להתעורר לפעולות ומעשים, ליישר את המעקשים, לקרב את הלבבות ולאחות את הקרעים –
והיה זה שכרי.

אדר־א׳ תשי״ד

בירושלים
עיר הקודש והמקדש

לנוכח הכותל המערבי

כותל קדוש! שנות אלפיים עומד אתה על הר הקודש, אילם, אפוף יגון, בציפיה נחושה מתוך אורך־רוח, בתקווה איתנה לעתיד.

שנות אלפיים לבבות משתפכים עליך כנחלים, מתרפקות עליך דמעות חמות של נכאי־רוח ושבעי־תלאה המבקשים ניחומים ועידוד בחיקך.

זה שנות אלפיים, שנמשכים אל צינת אבניך רגשות חמים ולוהטים של עם מפוזר וגולה, אשר נפשו כלה אל הר־הקודש שלך, ההר הנישא על כל הרים והמרטיט כל לבב.

יום אחד בשנה יש, – תשעה באב – שבו עומדים סביבך אנשים כחושי וחוורי פנים, רגליהם יחפות ובידיהם הרועדות מחזיקים דפי־קינות מצהיבים. הם מביטים בדפים הישנים ונחלי דמעות נקווים ליד אבניך חרושות החריצים עתיקי־היומין.

המונים נוהרים אל עירך, לסייר בך ולבקר בכל האתרים ההיסטוריים, במערות העתיקות, בבתי־הכנסת עתירי־השנים, ולשוטט בשווקים העשירים באוצרות המזרח. אך בכל־זאת, התפעמות־הלב הראשונה, כמירת־הכיסופים הראשונה, אליך הן, אל דומייתך האילמת, אל צינת אבניך, אל יגונך האופף אותך זה דורי דורות.

אתה יונק, לועט בקרבך, דמעות בכי, רגשי לב של בן רחוק כמעט נידח.

אם בעיניך הדמעות רפות מדי; הפנים הכחושים, הרגלים היחפות ודפי־הקינות המצהיבים – דלים מדי; אם לבבות ורגשות גרידא אין בכוחם להוציאך מתוך אלם דממתך; אם מבועי בכי של המתענים יממה רצופה ומתאבלים על חורבנך־חורבנם, אין ביכולתם לנער אותך מן היגון שאתה שקוע בו זה יובלות על יובלות –

שמעני, איפוא, כותל קדוש: רכון נא אל נהר־הדם הרענן, אל הגלים הגועשים החדשים, המתרפקים על קדושתך, הנצמדים על חיקך ומחכים ומצפים שתשמיע קולך.

אם קרבנות־דמים של העם; אם חייהם של תושבי עירך המגוננים עליך בגופם ונשמתם – אין בהם די בשבילך –

שמעני, איפוא, כותל קדוש: הטה נא אזניך בלילות־הלבנה השקטים, באשמורות הבוקר של ימיך השלווים, אל מילמולי דשאים ואיזובי־קיר, אל רחשי־סוד של עצים בתחילת פריחתם הצומחים ליד עצים עתיקי־יומין – והקשב ל„משמרים" החדשים, אל צליל־הגמרא הרענן, אל נעימות־המוסר החדשות, הבוקעים ומהדהדים על־פני הרים ועמקים, מעל ירדן וכנרת; הטה אזנך ושמע לקול הבוקע מקבר האחים בחברון, לקולם של בחירי קדושי העם; ואנא, כותל קדוש, השמיע את קולך!

אחרי מאורעות תרפ"ט

ליל של אורות בירושלים

(א)

„ירושלים הרים סביב לה״.

זה כשעה שהמכונית עולה ויורדת, מנסרת ומבקעת הר אחרי הר, בקעה אחרי בקעה. אין מישור מסביב, אין יער, אין אלון, רק סלעים ועפר, אהלי קידר של ערבים ובידואים, חורבות אבנים פרוצות למחצה, לשליש ולרביע.

יש ונדמה לך, שנקלעת לתוך מדבר שמם ונורא, המוקף סלעי מגור ומישטחי עפר זרועים חלוקי אבנים. כשהמכונית עולה על פיסגתו של הר מבין הרכסים, שוב מתגלים לפניך השמים במלוא זיום וטהרם, והכל מסביב מרהיב את העין, קורץ ומספר לך שפע של אגדות, מעשיות וסיפורי קדומים.

המכונית מתקדמת על הכביש המתפתל על־גבי ההרים כמין נחש עקלתון. עיני משוטטות הנה והנה, אל השמים הזכים הקסומים, שמי ארץ־ישראל, ואל הנוף ההררי המקיף את ירושלים כמין כתר תפארה.

והלב נסער ונפעם מרוב רגשות.

הנה נוסע אני ירושלימה, אל עיר־הקודש השזורה כה עמוק בנשמתי, הרקומה בנימי הנפש של כל יהודי, ואשר יותר מרבבות פעמים הזכרתיה מדי יום ביומו בתפילות שחרית ומנחה וערבית: „ולירושלים עירך ברחמים תשוב״.

דמעות גיל ממלאות את עיני. אושר ממלא את כל רמ״ח אברי ושס״ה גידי, שזכו בעזרת השם יתברך לרגע המאושר והיקר הזה של התרוממות נפש כה עצומה.

השמש נטתה לערוב ונסתתרה מאחורי ההרים הרחק באופק. עד

מהרה גווע היום הארץ־ישראלי בלי הרבה דימדומים. חיש מהר ירד הערב המקסים בשמיו ובכוכביו היפים.

המכונית עודנה מתאמצת בכל כוחה לטפס במעלה ההרים, מתפתלת ומתעקלת, עולה ויורדת. והנה מרחוק כבר קורצת לי ירושלים באלפי פנסי החשמל המתנוצצים באפלולית הערב.

לא ארכו הרגעים. המכונית הגיעה לתחנה ברחוב יפו ההומה, ומפי כל הנוסעים פרצה מלה אחת נלהבת:

,,ירושלים״.

(ב)

כאיש שהגיע אל פיסגת האושר, בהתגשם לעיניו חלום של עשרות בשנים – כך הייתי בשעה שיצאתי מן המכונית ברחוב יפו.

התחלתי לצעוד נכחי. התאמצתי בכל כוחותי לכבוש את גל ההתרגשות העצומה שהסעיר את כל כולי.

הרושם הראשון של ירושלים בלילה נתגלה לעיני בכל יפעתו. הרחוב הומה מאדם. מכוניות חולפות הנה והנה לאור פנס החשמל. אני נבלע בשאון אלפי העולים בחולו של מועד לתור את ירושלים ולהתבשם במראותיה המלבבים.

זו לי הפעם הראשונה שרגלי דורכות בחוצות ירושלים. אני שואל את נפשי: לאן? כאילו מנותק אני מן הזמן והמקום.

עם כל צעד הומה בי לבי: ,,ירושלים, ירושלים״. המחשבות רצות זו אחר זו, וכל אחת מהן היא כעין חוליה לאותה שלשלת מופלאה של אגדות ששמה ירושלים.

ולנגד עיני רוחי מופיע מחזה.

הנה מהלכים בהמון אלפים ורבבות יהודים, שבאו ממרחקים לעלות לרגל בפסח, כל אחד עם מתנת ידו שברכו ה׳. זה בכספו וזה במעשרו, זה בשִׁיו וזה באֵילו, ליראות את פני ה׳. וכולם שמחים בחגם, מאושרים בטוב חלקם ובנועם גורלם. כי על כן נמצאים כולם בירושלים, הרי ציון, משוש כל הארץ.

וההמון החוגג ממלא את כל הרחובות ונוהר כשטף נהר אל אותו מקום קדוש, שעל הר המוריה. אנשים, נשים וטף, כולם ממהרים

אל בית ה' אלוקי ישראל, להסתופף בצל קדשו, בקירבת קודש־הקדשים ששם מצטמצם האין־סוף בין שני בדי הארון.

ומה גדולה שמחת כל אחד בהגיעו עד שערי בית מקדשנו ותפארתנו. הנה הוא נכנס לעזרת ישראל יחד עם כל הקהל העצום, מצטרף לאותה הרמוניה מרהיבה, מתמזג עם כל אלה העומדים צפופים ומשתחווים רווחים. והוא מתפלל מעומק לבו ושופך שיחו בציבור בתפילת ערבית בהיכל ה'...

כך לא חדלו ההירהורים לסעור בקרבי. רגלי השתרכו על המדרכה. עיני שוטטו לכל עבר. ממעל טיילה לה הלבנה במלוא זיווה, מוקפת אלפי נגוהות, והאירה לי את צעדי הראשונים בעיר הקודש. וכך הייתי מהלך במעלה רחובות ובמורדותיהם, כשאני סופג בקרבי מלוא חפניים מן האוויר הזך והצונן.

„שכונת אחווה", העיר לי יהודי, אשר חן של ירושלים נסוך על פניו. זוהי כתובתי. השתהיתי בחוץ עוד רגעים אחדים. מילמלתי שוב את המלה המלבבת „ירושלים" ונכנסתי פנימה.

(ג)

האיר הבוקר הראשון שלי בירושלים עיר־הקודש. שמתי פני אל הכתובת: „פועלי אגודת ישראל", רחוב יפו חצר בורוכוב, ליד הקונסול האיטלקי.

בירושלים אין מספרים לבתים. עיר קדומים היא, עיר הנצח, ואין מסמנים את בתיה במספרים. לפיכך ברצותך לגשת לאיזה מקום בירושלים, עליך רק לזכור את שם החצר והשכונה, או את כינויו של הבית.

השעה עשר לפני הצהרים. אני ממהר במעלות ומורדות הרחובות. מסביב קורצים בניני־האבן הירושלמיים הטיפוסיים, ומזכירים לי את ירושלים מלפני אלפים בשנים, בהיותה קריית מלך רב. אך דעתי לא היתה פנויה לכך באותה שעה. בידי היתה פיתקה ובה מילים ברורות, על טיול בסביבות ירושלים שייערך על־ידי „פועלי אגודת ישראל" בשעה עשר לפני הצהרים. אני מאיץ, איפוא,

את צעדי, כדי להגיע אל חברי לטיול ולסייר יחד אתם בעיר מכלל יופי, אשר זכיתי בעזרת השם לחונן את עפרה.

עד מהרה הצטרפתי אל קהל המטיילים, שמנה יותר ממאתיים איש, חובשי כיפות לראשיהם. זו הפעם הראשונה, שחבורה כזאת של פועלים וצעירים חברי „פועלי אגודת ישראל", יוצאים לטיול כזה בצוותא. אנו פוסעים בניחותא ועינינו תרות כל אבן, כל פינה וכל אתר.

לרגעים אנו נעצרים במקומנו. „שקט!" נשמע קול. כולנו עומדים צמאי־מבט מעל בקעה המשתפלת במורד. מדריך הטיול מסביר לנו, שיש סוברים כי זהו גיא בן הינום המוזכר בתנ"ך. רעד של התרגשות עבר בכולנו. האמנם זהו אותו גיא בן הינום המפחיד?

והנה מזדקרת לעינינו החומה העתיקה עם „מגדל דוד" הידוע. אנו סוקרים ברוב ענין את המבנה עתיק־היומין, והשם „מגדל דוד" מעורר בקרבנו רגש כה נעים וחביב. אבל אין פנאי להרבות במחשבות. עוד רבים מכמניה היקרים של ירושלים. עוד עשירה היא במקומות קדושים, ואנו נספיק לראות ולהתרשם רק ממעט מזעיר מכל מה שהיא טומנת בחובה.

יצאנו מבין החומות והתחלנו לרדת במדרון, בשבילים צרים בין הרים גבוהים, המעלים זכרון של החורבן מלפני אלפים בשנים. לשני צדי השביל אין רואים ישוב אדם. נראים רק רגבי עפר וחצצי אבן, ודומה כאילו עשן החורבן עוד עולה מהם יחד עם ריחה החרכה. אי שם חולפת ערביה עם כד מים על ראשה, עולה מנחל קדרון, המתפתל בערוץ צר בין הרכסים האלה. אנחנו עוברים ומביטים כה וכה, משתאים ומחרישים: האמנם אלה הם המקומות, שכל כך רוו דם ישראל בעת החורבן, וכאן הבקיעו הצרים את העיר? האמנם כאן דרכו רגליהם של נביאי ישראל ומלכי ישראל האחרונים?

ובעוד אנו מתרגשים מדבר אחד, כבר מופיע לפנינו דבר שני, חדש עתיק. מי השילוח, אותו המעין המשקה במימיו את ירושלים ההררית. אנו יורדים למערה, ששם מקור נביעתם של מי השילוח. כולנו רוחצים את פנינו במימיו הזכים. אומרים, שזוהי סגולה טובה.

אחר אנו מקיפים את ההר. והנה מרחוק מזדקר לפנינו הר

הצופים בכל הדרו. ומצד אחר – הר הזיתים, הזרוע אלפי מצבות. בדרכנו חזרה אנו עוברים בין קברי קדומים, והכהנים שביניינו הולכים בעמק. אנו חולפים על פני מערות וכוכים, מצבות של אנשי שם מימי קדם, אשר העניקו לנו את הדפים העשירים ביותר בתולדות עמנו.

והנה אנו מגיעים אל מערה ענקית חצובה באבן, מערת צדקיהו. אנו נכנסים פנימה ורגש של חרדה עילאית ממלא אותנו. המדריך מוביל אותנו לאורם של נרות בפיתולי המערה, עד שמגיעים למקום ששם מפכפכים מים מבטן האדמה.

תוך מילמול תפילה חרישית אנו עוזבים את מערות הקברים, ונבלעים שוב בתוך שאונה והמונה של ירושלים. התרגשותנו גוברת והולכת, כי יודעים אנו שהרגע המסעיר והמרגש ביותר מתקרב ובא.

אנו הולכים אל הכותל המערבי, שריד מקדשנו ותפארתנו.

אדר א' תרצ"ד

חתונה יהודית בירושלים

(א)

יש רגעים בחיים שבהם האדם מתנשא מעל לשיגרה היומיומית. ברגעים הללו אתה מרגיש את עצמך כאיש חדש. כאילו זה עתה נולדת ואתה חושב את הכל מחדש. נפתח בך מקור חדש לדעות ומסקנות והשקפת־עולמך מתחדשת.

רגעים כאלה היו לי באותו היום, כאשר ביקרתי לאחרונה בירושלים.

אמנם אין זו הפעם הראשונה שרגלי דורכות על אדמת הקודש של ירושלים. תכופות אני עולה ירושלימה, וכל פעם היא מתגלית לפני כחדשה, עם ההוד הטמיר האופף אותה מסביב, עם אוצר הקדושה הטמון בכל רגב עפר ובכל טרש חשוף שלה. אולם הפעם ראיתי אותה אחרת לגמרי, חדשה ומחודשת.

מיד עם רדתי מהאוטובוס כאילו תפסה אותי בכל עוצמתה והטילה אותי למרחקים, לתקופה אחרת לגמרי, לאותה ירושלים שמלפני שלושים ושתים שנה, כאשר אני ועוד כמה עשרות צעירים, עולי־ימים, באנו מאותם המרחקים שאינם עוד ולא יהיו עוד – לבקר בה בפעם הראשונה.

לעולם לא אוכל לשכוח את ההתרגשות העצומה באותה שעה, כאשר אחרי תקופה כה ארוכה של אמירת „ותחזינה עינינו בשובך לציון", „ולירושלים עירך ברחמים תשוב" בעינים דומעות – הנה אנחנו, קבוצה ראשונה של אגודאים מפולניה, מבקרים בעיר־הקודש ירושלים.

עד כמה שזכור לי היה זה הרב שכטר, יליד ירושלים, שהדריך אותנו אז בביקורנו בירושלים. טיפסנו על הרים, ירדנו לגיאיות, שוטטנו בסימטאות ובחצרות. עינינו בלעו בצמא את כל המראות

המרהיבים שנגולו לפניהן. רצינו באותו יום להכיל את ירושלים כולה ולספגה בתוך תוכנו.

וכשעמדנו אז רכונים לפני אבני הכותל המערבי ושפכנו את שיח־לבנו בפרקי תהילים, היינו נרעשים עד עומקה של נפש. הרגשנו אז את עצמנו כאילו הננו היחידים שזכינו להיות שליחי־ציבור, להתפלל לה' ליד הכותל לשלומם של רבבות חברינו אשר שלחו אותנו כחלוצים לפני המחנה.

באותו יום נתגלתה לפנינו ירושלים הראשונית, אותה ירושלים שמלפני למעלה משלושים שנה. ראינו אותה בשלל גוניה. כל רגב עפר, כל אבן קטנה, כל חצר וסימטה, כל דרך ומשעול, כל מערה וקמרון, כל שיח וירק – הכל היה בשבילנו חלק מאותה קדושה גדולה אשר הרגשנו אז בירושלים כולה.

היינו מלאים חוויות נפשיות מרטיטות. הירהורים ומחשבות תססו במוחנו ללא הפוגה. מצד אחד השארנו שם בפולניה הורים, קרובים, מכירים, חברים וכלל ישראל של מיליונים, אשר כולם כאחד מתפללים ברתת שלוש פעמים ביום: ,,ותחזינה עינינו בשובך לציון'', בעוד נגזר עליהם להמשיך לחיות את חייהם בארץ העמים, לשאוף את טומאת אווירם ולהיות שרויים תמיד בתוך ים השנאה שלהם.

ומאידך, אנחנו, הקבוצה הראשונה שנשלחה על ידם, כאילו קבלנו על עצמנו תפקיד מיוחד בשם ריבואי הרבבות ששלחונו – להכין להם הדרך, לסלול המסילה לפניהם ולהאציל מרוחם על הסביבה החדשה שאנו מתחילים לבנות ולהיבנות בה.

אלה היו הרגשות שמילאו את לבנו באותו יום בו ראינו את ירושלים בפעם הראשונה.

(ב)

ועתה, אחרי שלושים ושתים שנה, אני צועד שוב בחוצות ירושלים, והפעם היא נראית לי חדשה, ובלבי מתפעמים רגשות חדשים. הכל כמו חדש בעיני. העיר גדלה ורבתה, התרחבה ופרצה לכל עבר. הרחובות שוקקים מאדם. הלמות פטישים ורון הבונים

מהדהדים מכל פינה. ואני משוטט הנה והנה ושואף אל קרבי אוויר רענן ומחיה נפשות.

בידוע שההולך ד' אמות בארץ־ישראל הרי זו מדרגה, בגדר עלייה רוחנית, על אחת כמה וכמה בירושלים עיר־הקודש ואלפי מונים יותר מארבע אמות.

בן לווייתי מבקשני:

,,הלא יש תחבורה של אוטובוסים לכל חלקי העיר, ולמה איפוא להיטלטל ברגל. האם לא חבל על הזמן?''

אך אני בשלי. חביבים עלי טרשי ירושלים, יקרות לי אבני המדרכות אשר סותתו וסודרו בידי אחים עמלים. וכל פסיעה עליהן היא בשבילי חלק של חיי לב ונשמה.

ואילו בן־לווייתי ממשיך ,,לבלבל'' את רגשותי, כאילו בכוונה היה רוצה להוריד אותי מאיגרא רמה לבירא עמיקתא.

,,הסתכל'', הוא אומר לי, ,,וראה מי הם האנשים הממלאים את הרחובות – גלויי ראש, מגודלי בלוריות. בתי־הקפה שוקקים מרוב יושבי־קרנות. חיי חולין בכל''.

אך אני שוב בשלי. כאילו לא אשמע ולא אראה.

שכן ירושלים פרצה אל קרבי והתפשטה בכל ישותי.

,,גלויי ראש אתה אומר?'' אני משיב לו. ,,מילא. יבוא יום ויחבשו כיפות וכובעים. בתי הקפה שוקקים חיים של חולין? אין דבר. אנחנו נקים ישיבות, נבנה בתי־כנסיות ובתי־מדרשות. אבל ירושלים היא תמיד ירושלים. קדושתה בעינה עומדת ולא תחולל לעולם''.

ואכן, אני נוטה קצת לצדדים והנה ירושלים המקורית, מוקד הגעגועים, מתגלית לפני. פנים חדשות, מקוריות ואמיתיות.

(ג)

הגעתי לסביבת ,,זכרון משה''. השעה שעת שחרית. בפאתי המזרח התפשטו קרני־השמש של הבוקר, בהירות וטהורות, כאילו זה עתה עלו מטבילת שחרית בין הרי ירושלים, והטילו שפעת זיו והוד על כל העיר.

מכל עבר נוהרים יהודים, מבני כל העדות, ותיקי הטלית־ותפילין

תחת בית־שחיים. אנשי ירושלים מקפידים בלב ונפש על „תפילה בציבור" והם באים מכל פינות העיר לזכרון־משה, מקום שם אפשר תמיד להשיג „מנין".

אף אני באתי להתפלל עמהם, והנני מתבונן בהם באנשי ירושלים בשעת תפילתם. כעין אספקלריה של ירושלים כולה מתגלית לפני. מנינים מנינים הם מתפללים: אשכנזים, ספרדים, תימנים, מרוקאים, בוכרים ועוד. כולם עטורים בתפילין ומעוטפים בטלית.

הנה אני רואה את רבי יחזקאל סרנא מצטרף לאחד המנינים, ורב פלוני ופלמוני מצטרף למנין אחר.

ובעיני רוחי אני רואה את ירושלים של מעלה, מקום שכולו תפילה ועבודה, צדקה וגמילות־חסדים.

כך ירושלים מתחילה את סדר יומה. הסעיף הראשון הוא: תפילת שחרית בציבור.

והכל חוזרים מזכרון־משה איש לביתו, לעבודתו ולמסחרו, אבל מה נעימים צעדיהם ומה יפו הליכותיהם.

אין כאן אותה ריצה בהולה של אנשי תל־אביב, הצעדים הפזיזים והחפוזים של אנשי חיפה וערים אחרות בארץ. הכל נעשה כאן בנעימות ובפשטות. אין למהר, אין להתאמץ להניע את רכבת החיים. יש מסובב אחד, מניע יחיד, ולמה איפוא כל הבהילות והרדיפה.

אני חוזר מזכרון־משה. ירושלים מתפעמת בקרבי. אלה שעותי הראשונות לשהותי בה. אבל סדר־יומי בה הוא גדוש וארוך. והזמן מועט, השעות קצובות, כבולות באזיקי הזמן ועלי להתאים עצמי אליהן.

בדרכי מתפילת שחרית למלוני אני אחוז כולי מחשבות והירהורים. הנני עושה מעין חשבון־נפש עם עצמי.

לפני שלושים ושתים שנה גם כן ביקרתי בירושלים. היה זה בימים הראשונים לבואי ארצה. באזני עוד הידהדו הקריאות האחרונות של אלפי החברים מפולניה שליוו אותנו בצאתנו לדרך, ברצותם לראות בנו כעין חלוצים מפלסי דרך לפני המחנה. עדיין

הידהדו באזני דבריו של בנימין משה ישעיהו, אברך מעיירתי, שאמר לי:

„זכור! ארץ־ישראל קדושה היא וצריך לשקוד בה הרבה שלא להיסחף עם גלי החיים".

ואז התפללתי במקומות הקדושים שבירושלים, התחננתי ואמרתי: מי יתן ויקויים רצונם של כל אלה המלווים. מי יתן ונהיה אנו הבונים בישוב החדש לפי רוחם והשקפתם שלהם.

זה היה לפני שלושים ושתים שנה.

מאז ועד היום ביקרתי הרבה פעמים בירושלים, ובכל פעם זכרתי מחדש את ביקורי הראשון, ובכל פעם התעוררה בי מחדש אותה התרגשות עמוקה.

אבל הפעם, כאמור, היה זה כמו ביקור ראשון, ביקור מיוחד במינו, שיש בו משום ציון־דרך משום סיום תקופה בחיי.

לאחר ארוחת־בוקר חטופה במלוני יצאתי לשוטט שוב ברחובות העיר, לצעוד עוד ועוד ארבע אמות חדשות על אדמת הקודש... ומרגע לרגע הנני הולך ומתקרב יותר ויותר אל מטרת ביקורי, הנועדה לשעה שש בערב, אשר היא הביאה אותי ואת כל משפחתי לירושלים.

(ד)

הנני מגיע לתל־ארזה, אל גוש בנינים חדשים בשלב בניה – שיכון חב"ד. כל הבנינים הם בבחינת „ופרצת". עוד שטח שומם וטרשי נספח אל ירושלים הנבנית.

אני נכנס לאחת הדירות המוכנות. כמה בחורים עוסקים בקביעת מזוזות בפתחיה. מודדים את המשקופים, מעיינים בשולחן־ערוך, ומתכוננים בדחילו ורחימו לקיים בפעם הראשונה את המצווה של קביעת מזוזה.

בין הבחורים ישנו אחד, שלמענו באו כל היתר אל הדירה. הוא שרוי היום בתענית. זהו מעין יום־כיפורים בשבילו – חתן ביום חופתו. חבריו בני ישיבתו באו לארח לו לחברה בשעות האחרונות לפני הכנסו לחופה.

גם אני מצטרף אל החבורה, שאליה יש לי קשר אמיץ, ועוד יותר אל הבחור החתן, שהוא בני, אותו אני עתיד היום להוליך לחופה בעזרת השם.

אני מתיישב במרפסת לנוח, לפני משתרע נוף ירושלמי נהדר, עטור הרים וגבעות. רוחות רעננות מלטפות את פני. כל השטח מסביב עדיין שומם וריק, מלבד שיכון „קלויזנבורג" החדש ההולך ונבנה לא הרחק משיכון חב"ד.

כך פורצת ירושלים לכל עבר, כשהיא מייחלת יחד עמנו לאותו יום בו יורחבו כל הגבולות והתחומים בהתקיים „והיה ה' למלך על כל הארץ". ובינתיים ידי הבונים עושות במלאכה. מתווספות דירות ומתווספות משפחות, ונוסף נדבך על גבי נדבך בבנין הארץ ויישובה.

הרגעים חולפים במהירות והשעה שש ממשמשת ובאה. ובקרבי ים של רגשות סוערים. כולי נרעש. ירושלים אינה מרפה ממני. והיא מרגשת אותי שבעתיים, באשר אני מחתן היום את בני בתוך גבולה, ובכך אני תורם חלקי להגדלת ישובה והרחבת גבולה בעוד משפחה ובית בישראל.

השעה שש בין הערביים. כמה מאות אנשים, בני ישיבה, צעירים וקשישים בעלי שיבה, מתקהלים ברחוב תחת כיפת השמים. במרכז הקהל מתנוססת חופה ותחתיה חתן וכלה. מסדר־הקידושין, אדמו"ר ידוע, אומר מלה במלה את סדר ברכות הנשואין.

קולו נישא למרחקים וכל הקהל מחרה מחזיק אחריו:

„מהרה ה' אלקינו ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים, קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה".

והקהל מפזם ושר בנעימות: „קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה".

גם אני עומד מתחת לחופה, מקשיב ברתת לקולו של האדמו"ר הנישא בהתלהבות ודבקות עילאית.

„בערי יהודה ובחוצות ירושלים".

הנה עומדים אנו עכשיו בחוצות ירושלים ושומעים במו אזנינו קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה.

„מהרה ה' אלקינו" – האם אין זה התגלות של ירושלים

החדשה, המתעתדת לקבל את פני הגואל בקול ששון וקול שמחה?

היעודים הנבואיים מתגשמים לנגד עינינו. רחובות ירושלים מקשיבים ל„קול מצהלות חתנים מחופתם ונערים ממשתה נגינתם".

אני עומד תחת החופה וכולי רטט ורעדה, בבחינת „ופחד ורחב לבבך". אני רואה את ירושלים בתקומתה ובתחייתה.

החתונה נמשכת. רבנים, ראשי־ישיבות ובני־ישיבה, רוקדים ומשמחים חתן וכלה, וירושלים בדומיית לילה מאזינה לכל הדי הזמרה ואוצרת בקרבה את כל הצלילים האלה, ומצפה בכליון־עיניים לבוא היום המיוחל, אותו ניבאו לה נביאינו: „עוד ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה".

ואני נסחף יחד עמה בכיסופיה העמוקים ליום הגדול הנשגב, יום גאולתה הנצחית.

אלול תשכ"ו

ירושלים הולכת אל הכותל

בערב חג השבועות, בהגיע הידיעה, כי רחבת הכותל תיפתח למחרת בחג לכל מבקר – רגשה ירושלים כולה מרוב שמחה, בחינת ,,ופחד ורחב לבבך״.

אין פלא שהידיעה הזאת הרעישה כל־כך את אנשי ירושלים, שהרי ה,,כותל״ היה תמיד חלק בלתי־נפרד מחייהם היומיומיים. הוא היה בשבילם ,,כותל הדמעות, התפילות והתחנונים״ וגם ,,כותל ההודיה״ בעתות שמחה. אלפים מבני ירושלים לא היו מחסירים אפילו יום אחד מלבקר ליד הכותל לשפוך את מרי שיחם לפני קונם, להתפלל שם בציבור, מי תפילת שחרית כותיקין, מי תפילת מנחה ומי תפילת ערבית. ובמשך תשע־עשרה שנה נגזל מהם כל היקר להם, יד זדונית הפרידה אותם מאותו מקום קדוש, שמעולם לא זזה השכינה ממנו. עתה, בערב חג השבועות, כאשר אחרי כל שנות הציפיה והתקווה התגשמה סוף־סוף משאת־נפשם ונפרצה הדרך אל הכותל המערבי, היו סופרים ומונים את השעות והרגעים עד לרגע הגדול, בו יוכלו שוב להתרפק על אבני הכותל ולחדש ביתר עוז ואהבה את הקשר העתיק, שלא נפסק כל הזמן אפילו לרגע קט, עם שריד מקדשנו ותפארתנו.

גם האלפים והרבבות מכל פינות הישוב, שבאו במיוחד לירושלים, כדי לחוג את חג השבועות בעיר הקודש – נסחפו כולם בזרם זה של כמיהה והתרגשות, ובלב כולם היתה תשוקה אחת, להגיע בהקדם האפשרי ביותר אל הכותל ולהתרפק על אבניו הקדושות.

,,ירושלים הרים סביב לה״, והרים סביב ההרים. במשך עשרים השנה התרחבה ירושלים ושנתה גבוליה. אוכלוסיית ירושלים גם

היא תחמה לה תחומים חדשים. והכיסופים אל הכותל תקפו את כולם, ללא יוצא מן הכלל. זוהי ה„נקודה" היהודית שנתגלתה בכמיהה עזה אל הכותל, מקום המקדש.

גם אותו „כנעני", שלאחר זמן מה התעורר מתרדמתו והתחיל להסתער ב„כנעניותו" על הכותל ועל כל המקומות הקדושים – גם הוא הרגיש אז אחרת והיה בין הנוהרים אל הכותל.

והמרחק רב למדי. רק כניסה אחת – דרך הר־ציון – ואיך אפשר ביום חג להגיע לשם.

ושוב היתה זו התגלות שניה, לאחר ההתגלות של „ששת הימים", אשר זה שנות אלפיים לא היתה כמוה בתולדות עם ישראל.

ירושלים הולכת אל הכותל המערבי!

קצרה רוחה להמתין עד לשעה שש בבוקר, היא השעה שהודיעו עליה באופן רשמי. היא הולכת, נוהרת, זורמת מכל הרחובות והסימטאות, מכל השכונות ופרוזדורי העיר, מן ההרים ומן העמקים, מבתי הכנסת לאחר „תיקון ליל שבועות" ומבתי המגורים.

ירושלים הולכת להתראות עם הכותל, כמו בנים ההולכים לראות את אמם האהובה, שהיתה שבויה בידי זרים במשך תשע עשרה שנה.

ההליכה החלה עם חצות לילה, באותה שעה שבה השכינה כביכול מצטנפת ליד הכותל ובוכה על חורבן המקדש.

ופסוקי תהילים נשמעים בדמי הליל. כל לב מאזין להם וכל נפש מקשיבה ברעדה:

„אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי. כי אעבור בסך אדדם עד בית אלוקים בקול רינה ותודה המון חוגג".

„שלח אורך ואמיתך, המה ינחוני, יביאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך".

„ואבוא אל מזבח אלוקים אל א־ל שמחת גילי ואודך בכנור אלוקים אלוקי".

אלפים וריבואות צועדים בליל התקדש חג. גם שמי ירושלים, כוכביהם וערפלי השחר, מצטרפים אל המסע העצום והקדוש.

משעה לשעה גוברת הנהירה, שהתחילה בחצות, חרם האדם פורץ גבולות ומציף רחובות. הצעירים הולכים מהר, בחפזון. כל רגע יקר. רוצים להקדים, בחינת זריזים מקדימים. הזקנים הולכים לאטם, לרגל כוחותיהם ולרגל הדרך הארוכה והמייגעת.

הנה הולך לו יהודי חיפאי, חבוש שטריימל ובגדי שיראין. זקנו הלבן יורד על פי מדותיו. לידו הולכים שני צעירים, חובשי שטריימל גם הם, והם כאילו מנחים אותו בהליכתו, מקילים עליו את המאמץ שבהליכה הארוכה.

הנה ישיש מופלג־בשנים יושב על כסא־גלגלים, והוא מובל על־ידי צעיר שכפי הנראה נינו הוא. הזקן מתבונן בזרם האנשים הנוהר לשני צדיו, וניכר גם בפניו הכמושים עד כמה הוא משתוקק לרגע המיוחדת, להתרפק – כפי הנראה זו הפעם הראשונה בחייו – על הכותל, למשש בידיו המגויידות את אבניו הקרירות והחמימות כאחד ולנשקן בכל להט לבו.

הנה הולכת לה חבורת נוער חובשי כיפות סרוגות. גם הם הקדימו את השחר מתוך כמיהה אל אותה נקודת־מוקד אשר כל ירושלים נמשכת אליה.

מגיעים לשטח הר ציון ועוברים כמה וכמה תחנות. שוטרים עומדים ליד מחסומים ומווסתים את זרמי האדם המגיעים מכל קצות העיר, כדי להקל קצת מן הצפיפות והדוחק. מדי כמה רגעים נפתח אחד המחסומים וניתן מעבר לזרם של מאות. כך עברנו כעשרה מחסומים, עד שהגענו אל הדרך המובילה אל הכותל.

השעה היא שעת עלות השחר. רוח ירושלמים מלטפת את פני כולנו ומרעננת אותנו לאחר ההליכה הארוכה והמייגעת. אנו עוברים בסימטאות העיר העתיקה. שקט שורר בכל. כל הבתים סגורים והתריסים מוגפים. פה ושם נראים ערבים מציצים מעל גזוטראות אל ההמון הנוהר אבל תיכף ומיד רומזים להם אנשי צה״ל להכנס פנימה.

בדרך אנו נפגשים עם מכירים שכבר חזרים מן הכותל. הם הקדימו אותנו. היו יותר זריזים. אי אפשר לשהות שם הרבה, כי צריך לפנות מקום לאחרים הבאים עם הזרם הגואה.

הננו הולכים וקרבים. ולפתע מתגלה לעינינו קהל עצום של אלפים ורבבות עומדים ומצטופפים במקום אחד.

בן לוייתי לוחש לי בהתרגשות: „הנה הכותל״.

הייתי המום ונרעש. הסתכלתי אנה ואנה ושאלתי את עצמי: האמנם? הזהו הכותל?

הלא פעמים רבות בקרתי ליד הכותל לפני עשרים שנה. היכן כל אותו מבוך של סמטאות צרות, חצרות ומדרגות, שהיה כעין פרוזדור אל רחבת הכותל הקטנה? מנין לפתע שטח רחב־ידים כזה? והכותל עצמו, איך גדל והתרחב!

דומה כאילו הכותל עצמו התכונן לקבלת־הפנים הנלהבת, לפגישה המונית זו, ולכן כאילו התהדר גם הוא לפני רבבות אורחיו ולבש ארשת חגיגית.

הנני נסחף בתוך זרם האדם הצפוף. אני מתאמץ להתקרב, להגיע אל אותן אבנים עתיקות־יומין, שכבר התפללתי לידן עשרות פעמים לפני למעלה מעשרים שנה ושפכתי בחיקן את צקון־לחשי במאות פרקי תהילים.

הנה אותן אלומות האזוב המבצבצות מבין הנדבכים, והן נראות כאילו הוריקו יותר מתמיד והתרעננו להפליא. ואני נדחק בכל כוחי להגיע את הכותל, אך לשוא. חומת אדם מוצקה עוצרת בעדי. ובעל כרחי הנני נשאר עם עצמי, עם נשמתי ועם הכותל הנראה לי כה קרוב לעין וכה רחוק למגע.

והלב עובר על גדותיו מרוב התרגשות. הנה חזרנו סוף־סוף אל המקום הקדוש הזה, אליו נכספו וייחלו לבבות כה רבים. שוב עומדים אלפים מעוטפים בטליותיהם ובידיהם סידורים וספרי־תהילים, וכולם כאחד חדשו שוב תפילותיהם ותחנוניהם ליד הכותל.

ורבים הם העומדים. המון גואה מתפלל, שופך דמעות, מתחנן. אבל אי המשורר, אי הפייטן, אשר יחדור לתוך רבואי הלבבות המתפעמים ויאזין להמיית נפשם.

גם אני מוציא את סידורי ואומר פרקי תהילים, ונדמה לי שמעולם לא אמרתי אותם הפסוקים בהתרגשות עצומה כזאת.

אני נזכר במשנה המתארת את העליה לרגל, הבאת הביכורים ושאר המעמדים הידועים בהר הבית, ובאזני מהדהדים דברי הפסוק: „קומו ונעלה ציון, אל בית אלוקינו".

ושוב הנני מעיף מבטי אל האבנים הגדולות, הרומזות אל כל הנאספים מסביב בעינים „אמהיות". הנה הן האבנים הקדושות, שרידי בית מקדשנו ותפארת עמנו. אלו אבני־הזכרון היחידות מאותה תקופת־זהב שבית־המקדש היה קיים והעם כולו חי תחת שלטון התורה והאמונה.

וכעת שוב עומד העם בהמוניו ומתפלל לפני יוצרו, כי יחדש ימיו כקדם, ששוב תהיינה אלו האבנים הדוממות יסוד ותשתית לבית־מקדשנו החדש, השלישי והנצחי.

עודני מרותק למקומי. קשה לעזוב את המקום הזה, שזמן כה רב כלתה נפשנו אליו ושמו נזכר תמיד על שפתינו. וכמוני גם כל שאר הקהל העצום. אבל מוכרחים לחזור. חדשים לבקרים באו. ירושלים כבר התעוררה משנתה ומשמרות חדשים הולכים ובאים, כי היום זה אך עתה התחיל. השמש עדיין אפופה בדימדומי הזריחה וירושלים המתעוררת החלה לצעוד בהמוניה אל הכותל עם המשמר הבא.

עזבתי את רחבת הכותל כשאני מלא חוויות מרגשות והצטרפתי אל המשמר היוצא.

אחרי ששת הימים

הכותל – אבן שואבת לקרוב ולרחוק

(א)

מני אותו יום הוא הפך לנקודת־מוקד, לאבן השואבת מכל חלקי העולם. אמנם מאז ומתמיד, מליל החורבן ואילך, הוא לא נשכח מלב האומה אף לרגע קט, ובכל תפוצות ישראל זכרו את בית מקדשנו ותפארתנו, ושפכו דמעות בפסוק: „אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, תדבק לשוני לחכי אם לא אזכריכי, אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי". והשתפכות־נפש זו חלה לא רק על ירושלים ומקום המקדש, אלא על כל מה שהיה בארץ־ישראל, על כל רגב מעפרה שאי פעם דרכו עליו אבותינו הקדושים, נביאינו ורבותינו והעם כולו.

כל הכיסופים הלוהטים האלה והכמיהה הנפשית העמוקה, באו לידי ביטוי מאין כמוהו בפיוטי רבי יהודה הלוי ופייטנים אחרים בדורו ובדורות מאוחרים יותר. תמיד היתה ארץ־ישראל מוקד הגעגועים וכליון־הנפש של העם כולו.

גם הכותל המערבי, השריד היחיד של בית מקדשנו, היה לאורך כל הדורות מעין בלתי אכזב לגעגועי העם וכיסופיו, ותמיד תפס את המקום החשוב ביותר בכל חלום על ארץ־ישראל.

אבל כל זה היה בבחינת חלום, משאלת־לב, כי רק מעט מזעיר מן העם זכו לחונן את עפר הארץ ולהתרפק על האבנים הקדושות של הכותל. היו אלה המעטים אשר זכו להימנות על הישוב היהודי המצומצם בארץ, ומתי מספר התיירים שהשקיעו הרבה כוחות ומרץ כדי לבקר בארץ. ביניהם נמנו רבים מגאונינו בימי הבינים, ועוד.

גם בדורנו, בימי השלטון המנדטורי. כאשר הגישה אל הכותל היתה קלה יותר – נשאר הכותל נחלת חלק קטן מהעם, הוא החלק

היושב בציון, בעוד שיהודי כל התפוצות רק נכספו אליו וחלמו עליו בעמקי נפשם.

וגם אלה אשר זכו להתרפק על אבני הכותל, שפכו דמעות על המצב שבו היה הכותל שרוי, על חילול הקודש, ואחרי כל ביקור היתה פורצת מלבם אנחה עמוקה וקורעת־לב: „באו גויים ויחללוה".

מני אותו יום גדול, שזכרו ישאר תמיד חרות בתולדות ישראל, אותו יום, אחד מ„ששת הימים" המופלאים, אשר הרעישו את אמות הספים של עולם הגויים – הפך הכותל המערב למושג חי וממשי, הפך לנקודת־מוקד המושכת אליה ריבואי רבבות מבני עמנו, הזוכים להגשים חלומם ולשזור את שריד בית מקדשנו במסכת חייהם היומיומיים.

(ב)

השעה ארבע לפנות בוקר. ירושלים עדיין נמה את שנתה. רחובותיה וסמטאותיה ריקים מאדם. מדי פעם מגיחה מכונית מאי שם ונעלמת חיש מהר. לפעמים מופיע אוטובוס עם אנשי צבא ועובר בדהירה אל מחוז חפצו. אנחנו, שלושה אנשים, עומדים בקרן רחוב ומחכים למכונית, שתבוא לאסוף אותנו. בעל המכונית סיכם אתנו עוד בתחילת הערב לחכות לו בפינה זו.

בשעה 4.15 בדיוק הגיעה המכונית ואספה אותנו. היעד ידוע. בעל המכונית הוא יהודי חרד, קבלן, ומדי יום ביומו הוא נוסע אל הכותל לתפילת ותיקין, ותמיד לוקח עמו עוד נוסעים המזמינים אצלו מקום.

אנו נכנסים בדהירה לרחוב מאה־שערים. הזמן מוגבל. שעת ה„נץ" קבועה ומדוייקת, ואינה סובלת דחיה אפילו כהוא־זה.

מיום שנתלו המאורות ברקיע – פרט למה שנאמר: „שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון" – לא איחרה החמה אפילו שבריר של שניה; ואנחנו בני־האדם, אשר זמננו מתפורר ומתבזבז לאין שיעור, ראוי לנו לפחות פעם אחת עם זריחת היום, עם התחלת ספירת הרגעים של חיי יומנו, לדייק גם אנו, להתאים את עצמנו לסדרי החיים של המאור הגדול, מאורו של יום.

הרחוב חולף עובר לפנינו מהר. והנה צללים בודדים באפרוריות הרחוב, מושיטים ידים לקראתנו. המכונית נעצרת ונכנסים אליה עוד שני יהודים. וממשיכים הלאה. כשאנו פוסחים על צללים רבים המחכים גם הם להסעה.

מאות יהודים הם, אשר מאז נגאל הכותל מידי אויב, הם מקפידים להתפלל לידו תפילת שחרית כותיקין, ורבים מהם מחכים ברחובותיה של ירושלים כדי להצטרף אל הנוסעים לכותל ברכבם.

כשהגענו לרחבת הכותל כבר מצאנו שם מאות יהודים מעוטפים בטליתות ומעוטרים בתפילין. מניינים רבים כבר עמדו בתפילה, מהם אשכנזים, ספרדים, בוכרים, תימנים, כורדים, חסידים, ועוד. מסביב לכל מנין התרכזו בני אותו חוג. כל חזן התפלל בנוסח שלו, והנוסחים היו שונים ומגוונים.

עד מהרה היינו גם אנו מעוטפים בטלית ותפילין והצטרפנו אל חוג המתפללים „משלנו", אל אנשי ירושלים.

היה זה מראה כביר ומרשים. רחבת הכותל כולה היתה זרועה סיעות סיעות של מתפללים, וניגונים שונים ניסרו בחלל ויצרו ביחד סימפוניה אחת נשגבה. על הנדבכים העליונים של הכותל עמד לו זוג יונים צחורות, קשישות, אולי כימי גלותנו, והן הומות יחד עם כל הקהל בשירת השחרית שלהן.

כשהגיע הרגע של „יראוך עם שמש", הושלך הס בין כל המתפללים. עתה התאחדו כל הנוסחים השונים, השתלבו כל העדות. כולם נעמדו דום וכל עצמותיהם תאמרנה תפילה בלחש. רק רחש חשאי נשמע. בחינת „רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע".

תפילת „ותיקין". בו ברגע שעמדו להתפלל שמונה־עשרה הנצה החמה. המזרח הטיל את נצנוץ הזריחה הראשון. התאחדו עליונים ותחתונים. „הללוהו כל כוכבי אור"...

זהו מראה יומיומי ליד הכותל, מאותו יום בו שוחרר מידי אויב.

(ג)

השעה שמונה, תשע, בבוקר. רחבת הכותל הומה מאדם רב. מניינים אחרי מניינים נמשכים בשרשרת בלתי פוסקת מתפילת

,,ותיקין״ עד כמעט לחצות היום. ובתוך קהל המתפללים משתלבים מבקרים מעבר לים ומן הישוב בארץ למאות ולאלפים. וראה זה פלא, הקבוצות מבני הישוב מגיעות מכל פינות הארץ, מכל הקיבוצים והמושבים. באים אנשים שמעולם לא התפללו, לא ראו סידור־תפילה לנגד עיניהם, והנה עומדים יחידים מהם חבושים כיפות של נייר לראשיהם ועל זרועם וראשם תפילין, שהונחו על־ידי חסיד חב״ד.

מן הצד אני עוקב אחרי בחור, שיצא מתוך קבוצת צעירים חילוניים, ניגש אל הכותל וכבש את פניו בתוך אבניו הגדולות. בארשת של כובד־ראש נשק לאבנים ומילמל פסוקי קריאת־שמע בדחילו ורחימו: ,,שמע ישראל ה׳ אלקינו ה׳ אחד״. זו, אולי, הפעם הראשונה שהוא מביע קבלת עול מלכות שמים בשפתיו. עיניו לחות, וניכרת בהן התרגשות עמוקה. הוא טועם טעם של תפילה, אולי בפעם הראשונה בחייו, והוא חש התרוממות נפש, התעלות שאין הוא יודע מה טיבה.

האבנים הקדושות האלה עוררו את הנקודה היהודית שבעמקי מעמקיו, הלהיבו אותה והציתו בה אש קודש.

יחידים כאלה מתרפקים על הכותל יום יום למאות ולאלפים. הם באים מכל קצווי תבל באניות ובמטוסים, כי זהו המקום היחידי שבו מתעוררת אצלם הנקודה היהודית, אחרי שבסביבתם הנכרית כמעט שכחו את קשרם עם העם היהודי.

(ד)

שעת בין־ערביים ליד הכותל.

הנה באים אנשי ירושלים בהמוניהם, כבכל יום ויום. הם עולים אל הכותל, להתפלל, לשפוך שיח ותחינה לפני בורא עולם. והבאים שונים ומגוונים כל כך. באים אנשי ,,נטורי קרתא״, בני ירושלים מדורי דורות, זקנים וישישים, בחורים ונערים. באים כאלה שעדיין זוכרים את הכותל מימי התורכים, מימי הבריטים, כאשר ערביים רוכבים על חמורים עברו ברחבתו הקטנה וגללי גמלים התגוללו בין הרגלים. באים ירושלמים מבני הדור החדש, חסידים ואנשי מעשה,

ובני עדות שונות. כל אחד מהמבקרים יש לו סדר משלו, מועד קבוע, שבו הוא נוהג להיות ליד הכותל ולהתפלל שם. ובאים כאלה אשר ביקורם הוא בבחינת הוראת־שעה, להתפלל לשלום חולה, לבקש רחמים בעת צרה ח״ו, לומר פרקי תהילים ולשפוך צקון לחש לפני ה׳. ,,והתפללו אליך בבית הזה״. זהו שער התפילות. ויש שמכניסים פתק בסדקי האבנים, פתקים הנכתבים בדם הלב ובהם בקשת ישועה ורפואה.

תפילת המנחה מתחילה משעת ,,מנחה גדולה״ בצהרים, והמניינים נמשכים עד זמן תפילת מעריב. אך מלבד תפילה מוצאים כאן כר נרחב להביע את כל הגנוז והמעיק בעמקי הלב, וזה נעשה בדרך־כלל על ידי מילמול פסוקי תהילים.

וכך עומדים כולם ליד אבני הכותל, מתנועעים ומשתחווים, כל אחד עם לבו נוכח פני ה׳. ויש גם הדואגים לצרת הכלל. עת צרה ליעקב, מלחמות דמים נטושות מפרק לפרק וקרבנות צעירים נופלים מדי פעם. והקץ מכוסה מן העינים, אין רואים את חוף המבטחים. והדרך היחידה לכך היא, תפילה ותחנונים, שוועה וזעקה. מתכנסת, איפוא, יום יום חבורה של אנשי ירושלים, הדואבים את כאב הכלל, ואומרים בקול פרקי תהילים, מזמורים מיוחדים לישועת הכלל. וקולם בוקע שחקים, פולח לבבות. רבים מהמבקרים ליד הכותל מצטרפים אליהם באמירת המזמורים האלה. לאחר מכן משמיע החזן שביניהם את התפילה ,,אחינו כל בית ישראל הנתונים בצרה ובשביה״, והקולות הולכים וגוברים, סוחפים את הכל מסביב.

לבסוף כל אחד מרגיש הקלה בנפשו, והכל חדורים תקווה מעודדת כי התפילות עלו ממקום המקדש עד לכסא הכבוד.

(ה)

יום אחד אני פוגש מכיר ממכירי. הוא מעכב אותי לרגע ואומר: ,,רוצה אני לספר לך דבר מעניין. הדבר בא עלי כהפתעה וגרם לי התרגשות רבה. יש לי אח באמריקה, יהודי חרד, שומר תורה ומצוות, המסתופף בצלו של אדמו״ר, והוא גם מוצא את פרנסתו ב״ה ברווח ובכבוד. בתו נשואה לבן ישיבה, ובנו גם כן לומד בישיבה.

והנה שלשום אני מקבל ממנו מברק, בו הוא מודיע לי, כי הוא וכל משפחתו מגיעים לארץ ישראל. הדבר הפתיעני עד להדהים. זה היה כל־כך בלתי צפוי, בפרט שעמדנו כל הזמן בחליפת מכתבים, שבהם לא החזרה מלה על נסיעה לארץ־ישראל. הוא אפילו כתב לי, שבימים הקרובים חל הבר־מצוה של בנו, והם מתלבטים שם בשאלה, איך ואיפה לערוך את החגיגה. והנה פתאום ידיעה כזאת.

„אתמול הוא הגיע אלי, ולאחר ההתרגשות הראשונה של הפגישה הוא סיפר לי על המבוכה שנוצרה בלבו ימים אחדים לפני הבר־מצוה, ועל ההחלטה שגמלה בו, לערוך את יום הנחת־התפילין והבר־מצווה ליד הכותל המערבי בירושלים. אם התרחש לנו נס כזה, שהכותל בידינו, הרי תהיה זו זכות גדולה שאת יומו הראשון של בנו לקבלת עול מלכות שמים ולהנחת תפילין כמצווה ועושה – יקיים ליד הכותל המערבי. דבר זה ייחרת בזכרון בנו ובזכרון כולנו כחוויה בלתי נשכחת לכל החיים.

„ובשבילו יהיה בזה הרבה יותר מאשר בחגיגה מפוארת רבת משתתפים באיזה אולם גדול באמריקה.

„הנני מאושר שאני נמצא כבר בארץ, ובעוד ימים אחדים יניח בני תפילין ליד הכותל" –

„אלה היו דבריו הראשונים של אחי שבא מאמריקה. מה דעתך על כך, ידידי?"

הנה כי כן, הכותל תקע יתד בכל לבות ישראל בכל העולם, הכה שרשים במחשבתו של כל אחד, והכמיהה לבוא ולהתרפק על אבני הכותל, לנשק את אבניו הקדושות ולשפוך לבו לפני ה' – מפעמת בלב כל.

(ו)

לתאר את רחשי הלב של כל אחד בבקרו ליד הכותל ולהביע את כל החוויות הקשורות בכך – היש מי שיוכל להעלות זאת על הנייר? יבואו משוררים וישוררו, יבואו פייטנים ויפייטו. אבל ככלות הכל לא יהיה זה אלא זעיר אנפין, טיפין טיפין מכל ההוד והשגב.

אנשי ירושלים הם הזוכים, הרואים יום יום את המראות

הנהדרים שליד הכותל. הם נהנים מלילי השבת ליד הכותל, כאשר אפילו האבנים כאילו לבשו שיראין יחד עם כל הבאים. והם באים מכל החוגים והשכבות, חבושי ,,שטריימלים'', ,,ספודיקים'', תרבושים, מעילים לבנים, קפוטות משי, וכן בגדים מודרניים מגוהצים. ושוב שרשרת של מנינים בנוסחים שונים המקבלים את פני שבת המלכה בשירה אדירה בצוותא.

חסידי ויזניץ עורכים ריקוד בצד אחד, ותימנים בצד אחר. בוכרים פה ומרוקנים שם. והכל ביחד יוצרים ריקוד אחד אדיר לכבוד השבת.

איה העט אשר יתאר בכל ססגוניותו את המראה הזה, החוזר ונשנה מדי שבת בשבתו?

אנשי ירושלים הם הבאים בסוד שיח הכותל לאחר חצות לילה, כאשר זקני ירושלים משתטחים על הארץ ועורכים ,,תיקון חצות'', בוכים ומקוננים על חורבן בית־המקדש. ובדומיית הלילה משתתף גם הכותל בבכיים ואבניו מזילות גם הן דמעותיהן, המתמזגות יחד עם דמעות הזקנים בכוס היגונים של עם ישראל, עת קווי האורה של ,,אתחלתא דגאולה'' מפציעים באופק.

(ז)

ובאים גם הנכרים.

גם הם נוהרים אל הכותל למאות ולאלפים מכל קצווי תבל. אלה הגויים אשר בזמנו החריבו את הבית, צאצאי צאצאיהם באים גם הם לבקר אצל שריד המקדש, ,,כותל הדמעות'' כלשונם, והם עומדים ומשתאים לפלא הגדול, שזה אלפיים שנה השריד עומד על תלו, כמצבה חיה לגאונו ותפארתו של העם.

יום יום, הם באים הגויים מכל השכבות והחוגים. הם מסיירים ומתבוננים אל האבנים הגדולות, עתירות השנים וההיסטוריה, ואל הקהל העצום של היהודים המתרפקים על הכותל ומתקשרים אליו בתפילותיהם החמות. הפעם מביטים הם אל כל זה בעינים אחרות. שוב אין זה אותו הכותל שראו בעבר, בימי התורקים, בימי המנדט ובימי המלך חוסיין.

הם נוכחים לראות שזהו מקום מקודש ביותר לעם ישראל, וכי הכותל הוא רק שריד של תפארת האומה וקדושתה בעבר. לאט לאט משתרשת במוחם התפיסה, כי זהו המקום השייך רק ליהודים, באשר הוא מקום מקדשם.

הנה עומדים שלושה כמרים אמריקאיים. הם בחרו להם שעת ביקור בשבת לעת ערב, בשעת „רעוא דרעוין", בזמן שכל רחבת הכותל שוקקת יהודים מתפללים, מלובשים בגדי שבת. כל הרחבה מוצפת אורות. מסביב קיבוץ גלויות. הכל מתפללים. ושלושת הכמרים עומדים משתאים ומחרישים, בלי ניד והגה. לבסוף הם פונים לקבוצת יהודים אמריקאיים שניכרו במלבושם ובאופן דיבורם, וקושרים עמם שיחה באנגלית.

כולם מביעים פה אחד לפני היהודים את התרשמותם הכבירה מביקור זה, והם תמהים ושואלים, איך שתקו היהודים כל תקופת שלטונם של הירדנים על הכותל ולא הרעישו עולם ומלואו כנגד הניתוק האכזרי של העם היהודי מן המקום המקודש הזה.

„וגם הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא יבוא מארץ רחוקה למען שמך". יום יום כאילו בת־קול מתעוררת בלב כל יהודי. יום יום כאילו נשמעים הדי הפעמים האלה. והננו מתקרבים אל היעוד הנבואי האמור על מקום קדוש זה:

„והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי, עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי – כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים".

ער"ה תשל"א

ירושלים מוחה – למען השבת

לפני שבוע עשיתי את השבת בירושלים. בבוקר, בין השעה שש לשבע, בקע פתאום קול רעש והמולה מבעד לחלון בית מלוני. בתחילה לא הצלחתי לקלוט את המלים והקריאות שהושמעו, עד שיצאתי למרפסת המלון – ומיד התגבשו לפני הקולות הסתומים והיו למלים ברורות ומדוייקות.

והמלים הללו כה ידועות לי, כה חביבות עלי וכה קרובות ללבי.

למעשה היתה זו מלה יחידה, שנאמרה ונקראה שוב ושוב, בהפסקות קלות, ואחר כך התמזגה להרמוניה שלמה מפיות אנשים רבים.

המלה הזאת חרותה בנו מאז היותנו לעם, הלא היא המלה הידועה לכולנו: שבת!

ברוב תמימותי לא תפסתי בתחילה מה מתרחש שם ברחוב הראשי של ירושלים, רחוב יפו, ומה טיב הזעקות האדירות, הפורצות מתוך לב כואב ושותת דם:

שבת, שבת, שבת.

נשארתי נדהם על המרפסת, אבל קריאות ה„שבת" שלא פסקו, ואשר הלכו וגברו מדי פעם פעם, לא נתנו לי מנוח. חיש־מהר ירדתי גם אני לרחוב יפו.

עתה התבלטה לפני התמונה ברורה ומפורטת, מופזת באור שמי ירושלים הזכים ובאור קדושת השבת הנצחית שאפפה אותה שעה את ירושלים כולה.

מפוחרים בחבורות קטנות לאורך רחוב יפו, עמדו אנשי ירושלים בבגדי־השבת החגיגיים, ב„שטריימלים" ובקפטני המשי המבהיקים, נושאים את תיקי הטלית מתחת לבית־שחיים לתפילת שחרית של שבת – והביעו את מחאתם הנמרצת נגד מחללי שבת.

היתה זו מחאה ספונטנית מעומק הלב. שום פעולה לא ננקטה. שום מעשים לא נעשו. אלא כל אימת שעברה מכונית ברחוב, ליוו אותה הצעקות האדירות: שבת, שבת!

וכך לאורך כל הרחוב. חבורה אחת גמרה צעקותיה, וחבורה אחרת התחילה. שבת, שבת!

ולקריאות המחאה הללו הצטרפו כל עובר ושב, כל ילד וילדה, אשר ליוו כל מחלל באותן מלים:

שבת, שבת!

ומשטרת ישראל היתה ערה למחאה זו. היא שמרה על הסדר. שוטרים סובבו באותו קטע רחוב, ודוקא במכונית, הלוך ושוב – להכעיס את המוחים, את השבת היהודית המקודשת מאז בריאת העולם.

מחאה זו של אנשי ירושלים נגד המחללים קדושת השבת וקדושתה של ירושלים, עוררה בי מחשבות והרהורים.

מחאה זו לשם מה? האמנם יגיע קול המחאה אל לבו של מחלל השבת בפרהסיה? האם לא ניכר על פניהם של אותם נוסעי־המכוניות, שהם מתייחסים בבוז ובלעג לקולותיהם של אנשי ירושלים „השחורים", ובעוד החיוך הלגלגני מרחף על שפתיהם המשיכו בדרכם, דרך החטא והעוון?

ובכן, מה תכליתה של המחאה? מה היא באה לתקן?

ומחשבה רודפת מחשבה.

השבת במדינת־ישראל נרמסת בראש חוצות. משבת לשבת כאילו חס־וחלילה השבת מאבדת את צביונה המקודש לעם כולו והיא מתחילה להיות נחלת הפרט, נחלת מיעוט.

בחיפה פועלת התחבורה העירונית בשבת, באישור ובהסכמת המדינה. בתל־אביב תפסו את מקום התחבורה העירונית שרותי המכוניות, הממלאות את כל רחובות תל־אביב, וכל זה בגושפנקה של הממשלה.

למשרד העבודה יש שולחן־ערוך משלו והוא קובע באילו מקומות חייבים הפועלים לעבוד בשבת.

והנה השבת מתחללת בראש חוצות גם בירושלים עיר־הקודש, זו שההרים מסביב לה עוטרים על קדושתה ותפארתה.

כלום אפשר לראות כל זה ולחשות?

ואני ממשיך בהרהור של התבוננות:

אנחנו אנשי חיפה ותל־אביב, כבר „התרגלנו" למצב. הננו עוברים בשבת ברחובות הערים, הולכים לבית־הכנסת, חוזרים מהתפילה, ואחרי הצהרים הולכים שוב לבית־המדרש ללמוד את שיעורי השבת, הדף היומי וכו'. ולפנינו חולפות מכוניות דוהרות לעשרות ולמאות. יש מקומות שבהם התנועה בשבת גדולה ושוקקת יותר מאשר בימות החול. ואנחנו כאילו איננו מרגישים דבר.

קהו הרגשות. קהה הלב.

היו ימים, לפני חמש־עשרה עשרים שנה, ואנשי תל־אביב הפגינו, רעשו וצעקו. קבוצות גדולות יצאו לרחוב אלנבי ומחו נגד מחללי השבת. והדבר היה בימי שלטון העריצות של הבריטים.

עתה הפך חילול־השבת לדבר שבשיגרה, משהו שבמציאות, שאינו ניתן עוד ח"ו לשינוי.

וילדינו היקרים, שאותם אנו מחנכים ברוח אבותינו ואשר יצרנו למענם „חינוך עצמאי" – גם אינם יודעים מציאות אחרת. גם הם לא זכו עוד לראות במו עיניהם שבת יהודית מקורית, כעין זו שבשכונות מסויימות בירושלים, או ברחובות בני־ברק.

נהיינו ל„סובלניים", „ליברליים", ובסובלנות זו הננו מערערים את יסודות המדינה שאנחנו שותפים לבנייתה.

כלפי חוץ אנו יוצרים לנו תדמית, כאילו השבת היא יום מנוחתנו, ואילו מבפנים השבת נרמסת בראש חוצות.

כמעט שכבר אין להעלות הדעת אפשרות כזאת, שאנשי תל־אביב או חיפה ירצו פעם להתארגן ולצאת בהפגנות שקטות נגד חילולי השבת.

הפומביות של חילולי השבת כבר נשתגרה והפכה לעובדה, עד שלא נותר עוד מקום להגבה ומחאה. אין עוד אותה חוצפה־דקדושה ואותה האש המלהיבה את הלבבות. מה גם מביא לידי כך, שאין אנו מעלים את שאלת השבת במקום שהיינו צריכים להעלותה. שכן

כמעט חדלה השאלה להיות שאלה, ואין אנו מרגישים נחיצות להעלותה לסדר־היום בדיונים הקובעים והמכריעים במדינת ישראל.

כך הייתי מהרהר בלבי, עד שהובהרה לי לחלוטין תכלית מחאתם הנמרצת של אנשי ירושלים, שזעקתם פורצת מעומק הלב.

ירושלים מוחה, מלווה כל מכונית חולפת בשבת בקריאות „שבת! שבת!", ומטרת המחאה היא בשביל עצמם, בשביל ילדיהם.

ירושלים מוחה, כדי שהכפור והקרח לא יתגנבו לתוך הלב; כדי שכל פעם שיהודי מחלל שבת בפרהסיה, יתעורר הלב היהודי ויבכה במסתרים על חורבן העם.

ירושלים מוחה, כדי שכל ילד יהודי ירגיש גם הוא את קדושת השבת בכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, ויצעק גם הוא על כל מחלל שבת:

– גוי! מחלל שבת!

ירושלים מגיבה במחאה נמרצת, כדי להרעיש את כל המחנה החרדי, המפוזרים בכל פינות הישוב, התופסים מקומות ב„כנסת", שיפעלו במרץ ויעשו מעשים, כדי שבמדינת ישראל תשלוט השבת בפרהסיה בכל המדינה, ללא יוצא מהכלל.

ולשם מטרה נעלה זו –

ירושלים מוחה.

אלול תשי"ד

אוירא דארץ־ישראל

פגישות בעיר־הקודש טבריה

במשך שבוע ימים, פעמיים ביום, בבוקר ובערב, טיילתי באותה דרך, כשפני מועדות לאותו מקום.

בבוקר עם השכמה, כאשר עמוד השחר עודנו שולט בכיפה. עוד רחוקה השעה מ„יראוך עם שמש״. השמש עודנה ב,איתכסיא״, חבויה בעולמם של מקובלי טבריה, אי שם בין קבריהם של קדושי עליון, וכאילו באה לברכם ברכת „צפרא טבא״ לפני התגלותה, בטרם יאדימו פני המזרח.

ובערב עם שקיעה, כאשר השמש נוטה לפאת מערב, אחרי טבילתה בזוך מי הכינרת.

בבוקר אני עובר על־פני שדרות עצים רעננים וריחניים, שזה לא מזמן נשתלו. טבריה החדשה לפני. מעבר לשדרה טור בתים, עם מרחבים בין אחד למשנהו, ומביניהם קורצת אלי מלכת טבריה במיסתורין שלה – הכינרת, שכאילו מלווה כל כולה את כל צעדי.

רגש של אושר ממלא אותי. בכל צעד שאני צועד הנני מרגיש וסופג את האווירה המקודשת של אחת מערי־הקודש של ארץ־ישראל, אשר כל רגב וכל גרגר בה רוויים הוד קדומים.

תיק הטלית ותפילין מתחת לבית שחיי, אף הוא מצטרף ומתמזג בתוך נוף הזריחה הזה והכל מסביבי מהווה מעין הרמוניה של קדושה עילאית.

אמנם עם שינוי כלשהו.

לפנים, בזמן המקובלים, אפשר היה לראות ברחובות העיר, או על שפת הכינרת, עשרות צדיקים בעלי ח״ן, אנשי מעשה ומייחדי־יחודים, מתהלכים כשהם מעוטרים בתפילין לראשיהם ומעוטפים בטליותיהם.

ואילו עתה הטלית והתפילין מתחת לבית־השחי, אבל בכל־זאת הם מוסיפים חן וקישוט לנוף מסביב.

*

דימדומי שחר. העצים נמים בשדרה. צפורים מצייצות בחדווה. הכינרת ממלמלת חרש שירת־בוקר. ובתוך הירייעה הססגונית הזאת, האדם בחיר היצירה מטייל לו עם טליתו ותפיליו, חדור כיסופים וערגה הוא הולך לבית־הכנסת, כדי להצטרף לתפילת שחרית של טבריה כולה.

הרגשתי בעליל, שזהו נופך מיוחד לעולמה הטמיר והמקודש של העיר עתיקת־היומין.

צעדתי לי בנחת, צעד אחר צעד. רציתי למצות כל רגע, שהיה לי כעין מטמון של קדושה. האוויר היה מרענן ומשובב־נפש, ועם כל נשימה הרגשתי את הייחוד הטמיר והמופלא של אוויר זה, אשר הספיגו בו מקובלי העיר מאז ומלפנים.

ומדי יום ביומו, במשך שבוע ימים, באותה שעה ובאותו מקום, הייתי נפגש עם אותו היהודי, אשר הרשים אותי כל פעם מחדש והגביר בי שבעתיים את עוצמת החוויה של אותם רגעי־בוקר בעיר־הקודש טבריה.

היתה זו דמות קורנת ואצילה. קומתו גבוהה וזקנו השחור יורד על פי מדותיו, שזור פסים מוכספים מתולתלים. והוא חבוש מצנפת לראשו.

יום יום ראיתיו כשהוא מנקה את המדרכות במטאטא ארוך. מפזם היה נעימה חרישית ותוך כך עשה מלאכתו בשקידה ובחריצות, בהרחיקו מן המדרכה ושוליה כל פסולת ואשפה. ובהביטי בו נדמה לי, כי באותה שעה כוונתו נתונה גם על ענינים נעלים יותר, על ניקוי רוחני, היטהרות מגשמיות.

כל עצמותיו אמרו שירה. מלים מקוטעות מתרוננות נשמעו מפיו. אולי היו אלה משיריו של המשורר התימני שלום שבזי, ואולי פסוקי זמירות ממקובלי טבריה.

ומדי פעם עלה בי שוב הרעיון: אולי במתכוון הוא יוצא

לעבודתו בשעת שחרית זו, כדי שהעבודה תשתלב בתפילת השחרית של הכינרת, ציפורי השחר ואנשי טבריה.

הייתי מנענע לו ראשי ואומר: „צפרא טבא", והוא היה מפסיק רגע מפיזמו ועונה לי בהברתו התימנית: „גם למר".

רגעים ראשונים אלה היו בשבילי כעין ביכורי הזמן של היום, וקלסתר פניו ופיזמו המתרונן של התימני הטברייני השרו עלי רוח התעלות, כעין הכנה לתפילה.

רציתי להשאר ולהתבונן בו עוד, אך על־כורחי המשכתי בדרכי. הלא לתפילת שחרית אני הולך. וגם לא רציתי להפריעו בעבודתו.

*

עד מהרה הגעתי לבית־הכנסת. היה זה חדר אחד ארוך, הדומה יותר ל„בית־תפילה" המכונה „שטיבל". מצאתי שם כמה מניינים יהודים, מעוטפים בטליתות ומעוטרים בתפילין. כולם אנשי טבריה. יהודים בעלי זקן ופיאות. רוח עיר המקובלים חופפת עליהם. ואני כולי תמיהה: מנין התלקטו כאן, באיזור מלונות־הפאר והסביבה החילונית, יהודים כאלה, ממשיכי מסורת טבריה העתיקה, האפופים ברוח קדושתה?

מבין המתפללים הזדקר לעיני יהודי זקן, כולו לובן, שעמד בקרן זווית. מיד נצטייר לפני כ„אחד מזקני טבריה", על משקל המושג „זקני ירושלים".

הצצתי בו וראיתי, כי לא יהודי פשוט הוא, לא סתם זקן שבא לתפילת־שחרית כמוני. ניע עיניו, היצמדותו לסידורו העב, ששוליו מרופטים מרוב מישמוש ועילעול, רחש שפתותיו, הפשלת ראשו מדי פעם כלפי מעלה, בחינת „אשא עיני אל השמים" – כל אלה עשו עלי רושם מופלא.

רגש נעים מילא את כולי. טבריה קידמה אותי בקבלת־פנים לבבית ביותר, בהציגה לפני שתי דמויות חביבות, שובות־לב, פרי טיפוחיה.

תפילת השחרית הראשונה שלי בטבריה היתה לי כעין תפילה

חדשה, בחינת „בכל יום ויום יהייו בעיניך כחדשים". הרגשתי כאילו התפילה מכוונת במישרין אל שערי השמים, אל מקורה העליון.

*

ופעם שניה טיילתי מדי יום ביומו, באותה הדרך, לאורך אותה שדרת עצים, אך בשעה אחרת – לעת ערב, כאשר הלכתי לאור דימדומי השקיעה להתפלל מנחה ומעריב באותו בית־כנסת.

הפעם, עוד יותר מבתפילת שחרית, היה בית־הכנסת מלא חסידים ואנשי־מעשה, שחותמה של טבריה עיר־הקודש טבוע עליהם. יהודים בני כל הגילים, צעירים וזקנים, באו להתפלל. רובם ישבו מסביב לשולחנות כשספרים פתוחים לפניהם. הבטתי לאותה פינה, שם ראיתי בבוקר את הזקן המופלא, וראה זה פלא! הוא עודנו יושב רכון על־גבי ספר כשהוא מעוטף בטלית ומעוטר בתפילין. השתאיתי למראה עיני. האמנם עוד מצוי כיום יהודי היושב כל היום בטלית ותפילין? לא גרעתי ממנו עין, אם כי איש מן המתפללים לא הקדיש לו תשומת־לב כלשהי. כאילו כך צריך להיות. הם לא ראו בכך שום חידוש, כי כך התרגלו יום יום. אבל בעיני היה זה כאילו נתגלתה לפני תמונה מן העבר הרחוק, מימי התנאים והאמוראים.

יהודי היושב כל היום מעוטר בטלית ותפילין ועוסק בתורה ועבודת־קודש. מראה זה מעורר בי התרגשות יתירה. אך שתקתי, שמרתי את הדבר בלבי. שכן הייתי רק אורח בטבריה, למשך שבוע ימים בלבד.

בעת שהותי בעיר עברתי ברחובותיה, סמטאותיה ואתריה המקודשים, אך כל הזמן לא סרו שתי הדמויות מנגד עיני ולא נתנו לי מנוח. מי הם? כדאי להכירם, לתהות על קנקנם ולעמוד על טיבם.

אמרתי לנפשי: אם ירצה השם ביום האחרון, לפני עזבי את העיר, אעשה זאת. אגש ואכיר פנים אל פנים את שני היהודים המרשימים האלה, או אברר אצל אנשי טבריה פרטים הנוגעים להם.

*

בבוקרו של היום האחרון לשהותי בטבריה יצאתי כדרכי לתפילת שחרית. שוב ראיתי את התימני חבוש המצנפת, כשהוא מטאטא את המדרכה בחריצות ושפתותיו מפזמות את שיריו ותפילותיו.

התקרבתי אליו וברכתיו ב„צפרא טבא״ כבכל בוקר, אך הפעם לא הסתפקתי בכך, אלא הוספתי עוד כמה מלים. וכך אמרתי לו בפנים מאירות:

„צפרא טבא למר. הריני מקנא בו מאד. הלואי ויהי חלקי כמוהו״.

הוא נעצר, הפסיק עבודתו, העיף עלי מבט מתבונן ומשתאה: מה זה לפתע יהודי זר פונה אליו במלים כאלה, כאילו היה ידידו ומכירו משכבר הימים.

אבל חיש־מהר ענה לי בשאלה:

„מה ראית לקנא ביז מה דבר נפלא ויקר מצאת ביז״

אמרתי לו בלשון של הוקרה וידידות:

„זכית, יהודי יקר, בדבר נעלה ונשגב. אתה ממלא מדי יום ביומו תפקיד רוחני חשוב. אתה מנקה פלטרין של מלך. ארץ־ישראל, כידוע, היא פלטרין של מלך מלכי המלכים, ואתה מכבדו, מטהרו מכל פסולת ורבב. האין זה דבר נשגב? לאו מילתא זוטרתא היא, לטהר חוצותיה ומדרכותיה של טבריה עיר־הקודש״.

עיניו הזדהרו כאילו נדלקו בהן לפידים, ופניו הפיקו שמחה וגיל.

„האמנם? כה גדול שכרי? ואני כלל לא חשבתי על כך. זה עשרות בשנים אני שוקד על נקיונה וטהרתה של טבריה, בתוקף תפקידי כעובד עירוני. ביתי בית חרדי מאד. בנותי לומדות במוסד דתי בבני־ברק. בני לומדים בישיבות. ואני, ברוך השם, שמח בחלקי ובגורלי ומלאכתי אהובה ויקרה עלי״.

דברים פשוטים בתכלית הפשטות. חשתי רגש־סיפוק עמוק, על אשר גרמתי לו נחת־רוח בדברי על קנאתי בו, באשר הוא מנקה פלטרין של מלך.

נפרדתי ממנו לשלום והמשכתי לבית־הכנסת לתפילת שחרית. אותו זקן כבר ישב בפינתו מעוטר בטלית ותפילין ועיניו צמודות

בספר שלפניו, נוכחתי לראות, כי לא אוכל לגשת ולדבר אליו. הוא כאילו שרוי בעולם אחר, עילאי, שכולו מסתורין וסוד.

אחרי התפילה ניגשתי אל אחד המתפללים, מזקני טבריה, ושאלתיו על אודות הזקן המופלא ההוא.

„אכן יהודי מופלא הוא", השיב לי הלה. „זהו שריד מהדור הישן, דור המקובלים. כל ימיו הוא עסוק בתורת הנסתר. כאילו נשמה מדורות עברו שוכנת בו. הוא תפארתה של טבריה החרדית, ממשיך מסורתה. הוא עושה לילות כימים, או בביתו או בבית־הכנסת, ותמיד תוקד בו אש קודש. הכל מכירים אותו והכל נזהרים שלא להפריעו חלילה בעבודתו הקדושה. טבריה גאה עליו. זהו כעין ‚אוד מוצל מאש' של טבריה מימים עברו".

ואיש שיחי מסיים ואומר:

„לספר עליו, לתארו, לפרט מעליותיו התרומיות – לא יום, לא יומיים ולא שבועיים, יספיקו לכך. אפשר לסכם ולומר: זהו איש מיסתורין, מקובל קדוש, אשר כולו רזי רזין".

שמעתי בהתפעלות רבה את דברי הזקן. שוב העפתי מבט אל הפינה ההיא, בלעתי בעיני את הדמות המופלאה, אחר זה פניתי ועזבתי את בית־הכנסת.

*

אותו יום נפרדתי מטבריה, בעמדי לשוב לביתי, ושפתותי רחשו מלים חרישיות:

„אשריך, טבריה, שעדיין הנך שומרת על גחלת העבר ועדיין חי בקרבך אחד המקובלים מאותם ימים. אשריך, טבריה, שאת בקריך הזוהרים מקשטות דמויות כמו אותו תימני גבה־קומה המפזם דברי קודש ותפילה ובדחילו ורחימו הוא מטאטא את מדרכות רחובותיך ומנקה את הפלטרין של מלך..."

תמוז תשל"ו

למירון!

(א)

במשך ארבע שנים היו דרכי ציון שוממות. הלב נהה, השתוקק לטייל על־פני מרחבי הארץ, לשאוף את אווירה הנעים והמרענן. במשך ארבע שנים היינו, אנשי הכרך הגדול בתל־אביב, מרוחקים מהודו והדרו של נוף ארצנו, ונפשנו מלאה כמיהה וגעגועים לרגעי זיו חוהר, לרגעים של התייחדות עם פינות־החמד של נוף הארץ.

ארבע שנים דאבה נפשנו על ניתוק הקשר בינינו לבין אותם קברי צדיקים וגאונים, התנאים והאמוראים, אשר בארץ־ישראל חיו ויצרו וחשלו את נפש האומה.

בחדוות־לב וסיפוק־נפש קבלנו את קריאת ארצנו, כי הנה היא מוכנה שוב לקבל פני בנים ולאמצם אל חיקה האמהי. ובלי שהיות מרובות התכנסנו כששים חברים של פועלי־אגודת־ישראל בשני אוטובוסים מיוחדים, וביום ששי בבוקר יצאנו בדרכנו למירון, ליום־ההילולא של רבי שמעון בר יוחאי, בל״ג בעומר שנת ת״ש.

לא היה קץ לשמחתנו, כי היתה זו כמעט לכולנו הפעם הראשונה שנסענו למירון. פני כל הנוסעים נהרו מחדווה ואושר. ביניהם היה גם ר׳ זלמן בן השמונים, החבר הישיש של הסתדרותנו, שהיינו רואים אותו יום יום, בוקר וערב, כשהוא משתרך בחוצות תל־אביב עם שני קנקני חלב. גם היום, לפני יציאתו למירון, לא רצה להשאיר את לקוחותיו בלי חלב לשבת, ואמנם נתעכבה במקצת הנסיעה בגלל איחורו.

לבסוף יצאו האוטובוסים לדרך. הנהג הבטיח לנו חגיגית, ללוות את המסע בהסברים מתאימים על מקומות שונים לאורך הדרך, תוך כדי האטת הנסיעה למען נוכל להתבונן במקומות ההם.

כולנו פרצנו בשירה עליזה: ,,ויעשו כולם אגודה אחת״, וקולות

הזמרה הלכו וגברו מרגע לרגע. והנה מצאנו את עצמנו בלב פתח־תקוה, תחנתנו הראשונה.

כאן הצטרפו אלינו חברים נוספים והחבורה גדלה. עד מהרה המשכנו במסע. שוב פרצה שירה לבבית מפי כל הנוסעים: „הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד". עוברים־ושבים ברחובות פתח־תקווה נעצרים רגע בתמיהה, וכיון שהם רואים את הכתובת המתנוססת לאורך האוטובוס: „הסתדרות פועלי אגודת ישראל סניף תל־אביב, טיול למירון, ל"ג בעומר ת"ש" – נחה דעתם ומנענעים בראשם, כאומרים: אכן, יש מקום לשמוח. טיול למירון.

האוטובוסים מגיחים מפתח־תקווה אל לב הנוף המשתרע למרחבים. הנה אנו חולפים על־פני שדות ופרדסי השרון, ישוביו וקיבוציו, משני צדי הכביש. אי משם נשקפת אלינו מלכת העופות „רמת השבים" על גגיה האדומים כאילו זקפה לעומתנו את כרבולתה לקדם את פנינו בברכה.

לידי יושב חבר מפתח־תקווה. לכבוד שבת הוא אומר „שיר השירים" בכוונה, והוא מטעים בנעימה ערבה את הפסוק „אני חבצלת השרון שושנת העמקים". אני מתרגש, עיני הצמאות תרות ומחפשות אחרי החבצלת שבשרון, שהיתה חביבה כל־כך על שלמה המלך. והנה מצטיירת לעיני תמונה נהדרת: כל עץ ועלה, כל גבעול דשא, כל בית ונקודה, כל הנוף המלבב והמרהיב המשתרע לשני צדי הכביש – הם חבצלת אחת נהדרת ויפה, ענוגה ונחמדה.

ברעננה מצטרפים אלינו עוד חברים. מן השרון אנו עוברים לעמק חפר, וישובים חדשים מתנוססים לעינינו בכל הדרם. וכל ישוב וישוב אנו מקדמים את פניו בשירה חמרה, ואנשי המקום בראותם שזה טיול למירון מחייכים לעומתנו חיוך של השתתפות בשמחתנו.

תושבי חדרה מלווים את האוטובוסים שלנו במבטים של אפתעה. האיכרים הותיקים הללו מתבוננים כמו בחידה מוזרה: „פועלי אגודת ישראל"? מה טיבו של זה?...

שוב מתפתל האוטו על הכביש. אנו חולפים על־פני ישובים ותיקים בשומרון והולכים ומתקרבים אל הים. מעבר הים מקבלת את פנינו רוח אביבית נעימה. והנה מזדקרים לנגד עינינו הרי הכרמל

בכל מלוא הדרם. לפתע אני מוצא את עצמי בין שני איתני־טבע, מצד אחד הים הגדול, ענק המים, השולח לעומתי את גליו האדירים, ומצד שני הכרמל ענק הרכסים. הייתי כחגב בעיני עצמי.

קרבנו יותר ויותר אל ההר, והנה הגענו לחיפה, תחנתנו השניה.

(ב)

צהרים. השמש שופעת עלינו אוצרות של חום. אנו עוחבים את חיפה. פני כולנו מביעים רצינות מיוחדת. לפנינו משתרעת סביבה חדשה, נוף שעלינו לברך עליו ברכת „שהחיינו". הגליל התחתון מתחיל להתגלות לפנינו במלוא יופיו. ממרחקי האופק שלח לנו העמק הפורה את ברכת שלומו. הדרך החלה להתפתל בין הר ובקעה, גבע וגיא. והנה הציצה עלינו מבין ההרים העיר נצרת, אשר גגות מנזריה הרבים עוררו בנו רגשי רתיעה עמוקים. לא ארכה השעה עד שנתגלה לעינינו ים כנרת, כשהוא מתחבא במרחקים בין העמקים. מבטנו נרתק אליו כבחבלי קסם, בתחילה נראה לנו כאגם קטן עם קוי זהב שקיבל משמש הצהרים הארץ־ישראלית, אך מרגע לרגע כאילו התרחב והתפשט למרחבים, וכאילו חייך אלינו בחיוך של תום ושאננות.

מרוב התרגשות לא יכולנו לגרוע עינינו מן המראה הנהדר הזה, של אגם מכחיל בין הרים גבוהים המקיפים אותו מסביב. רגע נדמה כאילו נתעלם מן העין, בדומה לילד קונדס המתחבא מפניך, ורגע שוב הוא מתגלה בכל זיוו.

כמחצית השעה היתה הכינרת משחקת כך אתנו, במשובה עליזה, עד שמרחוק התחילה טבריה לקרוץ אלינו בנופה המלבב. רכסי הרים הקיפו אותה מכל צד. היא נראתה כנקודה קטנה, גדושה בתים, על שפת הכינרת המכחילה והרוגעת. האוטובוס המשיך להתפתל במורד הכביש והנקודה הקטנה הלכה וגדלה לעינינו. גלשנו אליה במהירות והיא התרחבה יותר ויותר. יום לוהט הצליף בפנינו והרגשנו כאילו אנו צוללים לתוך חמי טבריה. הנהג מעיר, כי החמימות הזאת היא קבלת־הפנים הידידותית של עירנו החביבה והעתיקה טבריה.

(ג)

בערב שבת אחרי הצהרים מצאנו את עצמנו בעיבורה של טבריה העתיקה.

בשעת הדימדומים הננו מהלכים לאטנו בסמטאותיה של העיר, אותן הסימטאות שבהן שזרו רבי מאיר בעל הנס, תנאים וצדיקים והרמב"ם ז"ל, את שרשרת התורה.

יהודי טברייני, חבוש שטריימל לראשו ולבוש קפטן של משי עם אבנט רחב, מראה לנו את הדרך לבית־הכנסת, העוברת בין חצרות, שבילים צרים ומסדרונות. החדר הקדמי של בית־הכנסת מואר בנרות ועששיות־נפט, כי אין משתמשים שם בחשמל בשבת, ואילו החדר הפנימי שרוי באפלולית. כנראה בשביל מתבודדים, או מייחדי יחודין, שהחשכה יפה להם. אך מבעד לחלונות חודרים דימדומי השקיעה האחרונים חורעים סביבם אור רך ומיסתורי.

בתפילת קבלת שבת השתפך החזן בנעימה עילאית אפופת־סודות: „כגוונא דאינון מתייחדין לעילא", ואחר כך ב„רזא דשבת", וכאילו ראינו בחוש את רזי השבת מרחפים כמלאכים בחללו של בית־הכנסת, ואת הגון המיוחד של השבת בכל הדרו ותפארתו. הנרות הדולקים ליד העמוד והדימדומים השופעים מבעד לחלונות, חברו יחד להשרות מסביב אוויר השבתית מיוחדת במינה. השמש השוקעת הדליקה אורות בלב הכינרת לכבוד שבת, כאילו גם היא משתתפת באמירת כגוונא.

בתום התפילה היינו עדים למחזה נהדר, מנהג טבריה, כאשר ישיש בעל קלסתר־פנים של מקובל כינס סביבו את הילדים עדיני־הפנים עם הפיאות המסולסלות, הגולשות על חזיהם, והם התלכדו במעגל סביבו. הוא פתח בקולו הטמיר, המתעלה ביחודים לספירות עליונות:

„בר יוחאי, בר יוחאי נמשחת אשריך, שמן ששון מחבריך".

והילדים, יחד עם כל הקהל, ענו לעומתו בנעימה לבבית:

„בר יוחאי, בר יוחאי..."

אותה שעה נדמה לי כאילו בר יוחאי עצמו עומד בצד ומשתתף

אף הוא בשירה זו המוקדשת לזכרו והמושרת יום אחד לפני ההילולא שלו.

אחרי התפילה שוב שוטטנו בסימטאותיה העתיקות של טבריה, ומפי כולנו עדיין התמלטו הצלילים הערבים והטמירים: „בר יוחאי...״

(ד)

למחרת, בצהרי שבת ירדה רוח נעימה ומלטפת מעבר ההרים והפיגה את החום היוקד. יצאנו לקרית־שמואל, לקבל פני רבני טבריה. חבר טברייני מראה לנו את המקום ובדרכו מרמז לנו על הר גבוה, ששם מצויים הרבה קברות תנאים וצדיקים. אנו חולפים על־פני קבר המרב״ם בטבורה של העיר. משם אנו ממשיכים בדרכנו במעלה ההר, לטבריה החדשה לבסוף הגענו לביתו של רב העיר, הגאון הרב וורנר. עמדנו לפניו כבחצי גורן עגולה והוא דובב אלינו את דבריו הנעימים בלוויית בת־צחוקו המלבבת. בין השאר גלל לפנינו את השיטות של רבי עקיבא ותלמידיו, את שיטת רבי שמעון בר יוחאי, את ענין ל״ג בעומר ועוד.

באשר לל״ג בעומד הסביר לנו הרב, כי יום זה בא לאחד את חג החרות, שהוא סמל ללאומיות, עם חג התורה – מזיגה העולה בקנה אחד עם שיטתו של רבי שמעון בר־יוחאי. ל״ג בעומר הוא, איפוא, היום התוחם בין שני הפרקים האלה, מפני שהימים שלאחריו כבר מתיחסים לחג השבועות. על־פי דברי הגמרא: ארבעה עשר יום לפני החג שואלין ודורשין בהלכות החג.

כך היינו מבלים שעות של התרוממות־הרוח, עד שהגיעה שעת „רעוא דרעוין״ ונפרדנו מאת פני הרב, כשאנו חדורים רושם עמוק, הן מזיו פניו ותורתו של הרב, והן מזיוה של השבת בטבריה.

(ה)

יום ההילולא של רבי שמעון בר יוחאי.

טבריה עודנה עטופה בשינה. אי שם מאחורי הרי הגולן עדיין נאבק השחר עם שירי הלילה. ואנחנו, כמנין חברים, היינו מתכוננים

לקראת היום בזוך מי הכינרת. המים היו שותקים, אפופים־רז והוד שחרית, וכאילו לחשו לנו בחשאין:

,,טבלו, אחים יקרים, טבלו בכוונה ובקדושה ליומא דהילולא של התנא הגדול״.

בשעה שש, אחרי תפילת שחרית, הננו יוצאים, לפני עזבנו את טבריה, לקבר רבי מאיר בעל הנס. כשהגענו ירד ראשון ר׳ זלמן הישיש ואנו בעקבותיו. לרגע נשתררה דממה. הנה, זהו המקום, פה נטמן אותו התנא האלוקי רבי מאיר בעל הנס. עיני ר׳ זלמן זולגות דמעות חמות. הוא פונה אלינו:

,,הבה נאמר תהילים״.

הוא פותח: ,,אשרי תמימי דרך״, פסוק בפסוק. קולו מתגבר כארי, ואנחנו מחרים־מחזיקים אחריו. כל אחד מאתנו הרגיש כאילו אבן כבדה ירדה מעל לבו, כאילו מסר בידי התנא את כל מעמקי נשמתו.

סיימנו את פרקי התהילים. ההרים מסביב לטבריה כבר היו מוצפים אור שחרית כאשר עזבנו את העיר בדרכנו לצפת.

שוב התפתל הכביש כנחש עקלתון. הנה הוא נבלע בין רכסי הרים ואינך רואה אלא שמים, הרים וגבעות, והנה הוא מטפס אל פסגת הר ואתה רואה לפניך את טבריה, את הכינרת, ומרחוק גם את מערת הקבר של רבי מאיר בעל הנס, שם שפכת את לבך זמן קצר לפני כן. לצדי הכביש מתמשכות גדרי תיל דוקרני, זו הגדר המעוררת בלב מחשבות נוגות... כולנו שרים בהתלהבות, צלילי החג ממלאים את כל הנוף מסביב:

,,בר יוחאי, בר יוחאי נמשחת אשריך, שמן ששון מחבריך״.

הננו מגיעים לראש־פינה, מושבה נעוצה בהר, בתוך נוף נהדר ומרהיב־עין. הכביש הולך ומתעקל. אנו נכנסים בין הרים, אלה ההרים הנישאים העוטרים את צפת, ואשר ביניהם בודאי יצרו האריז״ל וחבריו את תורת הקבלה. כאן בודאי התבודדו, התייחדו ביחודים והרקיעו אל הספירות העליונות.

הכביש חולף ועובר במהירות. הנה מופיעה לעינינו צפת ההררית.

התנועה מתגברת. מכל הצדדים נוהרים אוטובוסים ומכוניות לעבר מטרה אחת – צפת ומירון.

משהגענו לצפת התעכבנו בה כשעתיים ושוטטנו בחוצותיה, סימטאותיה ושביליה הצרים. היינו נפעמים למראה עינינו. הנה העיר, אשר כל אבן בקירותיה וכל רגב באדמתה ספוגים קבלה וטומנים בחובם שמות הקדושים. זו העיר בה ניצתה אש הקבלה והיתה לשלהבת־יה, השולחת ניצוצותיה לכל העולם. בחרדת־קודש אנו דורכים על כל צעד ושעל ונושמים את האווירה המיוחדת של מקובלי־עליון. הנה בית־הכנסת של האריז״ל, היכל גדול וריק ומאחוריו חדר מיוחד, בו למד האר״י כל ימיו. אנו נכנסים לאותו חדר ועומדים שם ברתת וזיע. ליד השולחן, עליו חושלה תורת האריז״ל, עומד שוב ר׳ זלמן שלנו עם ספר התהילים וכולנו מצטרפים אליו וממלאים את חלל החדר במזמורי תהילים. מעל לשולחן תלוי מדף מלא ספרים בלים ישנים, שמונחים שם עוד מזמנו של האריז״ל. לבנו מתפעם בחזקה ודומה עלינו כאילו מתוך דממת החדר עולה באזנינו קולו האלוקי של האריז״ל.

משם אנו ממשיכים אל בית־מדרשו של מהר״י אבוהב ז״ל, ואחרי הליכה קצרה אנו מגיעים לבית־הכנסת של ה„בית יוסף״, אשר ממנו יצאה הוראה לכל תפוצות ישראל.

אנו נחפזים הלאה. את כל מכמניה של צפת אי אפשר למצות בשעות אחדות. התחנה הסופית, מגמת טיולנו, עוד לפנינו. ואנו שמים פעמינו אל מירון, אל קבר התנא רבי שמעון בר יוחאי ביום ההילולא שלו.

(ז)

מירון.

האם זוהי עיר, מושבה או כפר? האם זוהי נקודת־ישוב חדשה של עולים, או מעפילים? או שמא זהו מבצר שבו יושבים אנשי־מגן יומם ולילה?

לא ולא!

מירון היא פינה שקטה ושוממה התקועה בין ההרים, בלי ישוב

כלשהו. אין שם סימן של חיים, מלבד המעין הצר המתמשך כעורק, מפכה מימיו מבין הרי־מירון ומרווה צמאונם של מחנות ערבים הבאים מרחוק לשאוב מים.

ובכל־זאת יש שם משהו המשווה לנקודה פלאית זו אופי של יחוס, חשיבות מיוחדת העולה על זו של כל מבצר. מירון היא עיר של תנאים, אשר מצאו את מנוחתם במערות וכוכי הקברים שבה. וזהו המוקד שאליו נמשכים מאות ואלפים מכל נקודות הישוב מדי ל"ג בעומר.

זאת ועוד: במירון חצוב קברו של אותו תנא אלוקי, רבי שמעון בר יוחאי, התנא אשר הוכיח לעולם כי יכול אדם להקדיש את החיים לתורה ועבודה, מבלי לדאוג כלל לעניני פרנסה ולחם. התנא אשר גילה אופקים חדשים בתורה ופתח אשנב לתורת הנסתר, תורת הקבלה והשמות הקדושים.

זוהי מירון. זהו התוכן, הנשמה, של אותם רכסי הרים, אשר אליהם נוהרים מאות ואלפים בחגיגיות רבה מדי שנה בשנה.

בשעה היעודה התלקחה מדורת ה„הדלקה" והלהבה התאבכה כלפי על. מאות ואלפים הקיפו מסביב כשהם רוקדים, שרים, מזמרים ומנגנים בחליל, תוף ומחול. קולות הזמרה מתפשטים אל מעבר להרים, ושוב בוקעים אותם הצלילים:

„בר יוחאי, בר יוחאי, נמשחת אשריך, שמן ששון מחבריך"

הצטופפתי בתוך פקעת האנשים. מאות נרות דלקו מסביב, ולידם נשפך לב ישראל כמים. כל אחד החזיק את ספר־התהילים בידו ושפך שיחו לפני השם־יתברך ליד קברי התנאים. רטט־קודש עובר את כל גופי. קדושת המקום משרה עלי רגש עילאי שאין לתארו במלים.

ליד מערת קבר רבי שמעון בר יוחאי מצוי בית־כנסת קטן, ושם הייתי עד למראה נהדר. רבי יעקב משה חרל"פ מירושלים היה רוקד בדבקות עילאית, כשסביבו מצטופפים עוד רבנים, ומביניהם מתבלט „חלוץ" אחד קצר מכנסיים. הצלילים מנסרים בחלל האוויר.

„ואמרתם כה לחי, רבי שמעון בר יוחאי! ואמרתם כה לחי, אדוננו בר־יוחאי!".

הצפיפות גוברת והולכת. הנה מופיע אדמו"ר בלוויית חסידים, ואחריו עוד אדמו"ר, וכולם נמשכים אל אותה השלהבת היוקדת, אותה „הדלקה" אפופת־רז, המתאבכת השמימה בזהרורים מרהיבים.

אני נחלץ מתוך המון החוגגים ופונה משם במעלה ההר, עד שאני מגיע למערת בית הלל. זוהי מערה עמוקה ובה ציוני קברים מכל הצדדים. ושוב עומדים יהודים שחוחים ומשיחים את לבם במזמורי־תהילים מלאי רתת חיע. אני פונה ימינה והנה קבר רבי יוחנן הסנדלר, מצבת־אבן ללא מערה, והנני מתפלל לידה תפילה חרישית היוצאת מעומק הלב.

כשעתיים הייתי עובר ממערה למערה, מקבר לקבר, עד שחזרתי למערה הראשונה, משם פרצו הצלילים החגיגיים, הטמירים, הספוגים קדושת קבלה ומוחין עילאין. בהגיע לשם נגררתי בכוח נעלם לתוך מעגל רוקדים מסביב לאבוקת ה„הדלקה", והצלילים הנפשיים פרצו בעוז:

„בר יוחאי, בר יוחאי, נמשחת אשריך, שמן ששון מחבריך".

(ח)

שוב גלש האוטובוס על הכביש המתפתל. הרי הגליל שלחו לנו מבטי פרידה. ושוב התלכדנו כולנו בשירה אדירה מלאת כיסופים, שלא פסקה עד הגיענו למחוז־חפצנו בתל־אביב:

„בר יוחאי... בר יוחאי..."

ל"ג בעומר ת"ש

מול ימה של ארץ־ישראל

כל פעם שרגלי דורכות על שפתך, נשען לרגעים על המעקה אשר לגבולך ומבטי מפליגים אל מרחקיך, טובלים בנבכי גליך – מתגלה לפני עולם חדש. אני חש כאילו לנגד עיני, ממש ברגעים האלה, מתהווית יצירה של מעשה בראשית.

אינני מנסה לעמוד על טיב הדבר, אינני מחפש את הסיבה, כי חבל לי על כל רגע של חיטוט שלא לצורך. מאותו רגע שראיתיך בפעם הראשונה לפני עשרות בשנים, עם עלותי ארצה, כאשר יצרת את הקשר הנפשי העמוק בין חיי לבין מולדתי – מאז ועד עתה התמזגת בקרבי יחד עם עוד אח וידיד, אשר כמוך אף הוא סוער, גועש ושוצף, או לפעמים שוקט ורוגע כמי־מנוחות – הלא הוא ים הרגשות.

ומני אז שהכרתיך, מהרגע שבו גילית לפני את קצף־גליך הראשון בארץ העמים, באוויר הטמא, אל מול שמים הנפרשים מעל ארצות נכר – לא אוכל לשכוח אותך, חדרת אל לבי והיית כעצם מעצמי ובשר מבשרי.

ובבואי ארצה ראיתיך בטהרתך, טבלתי בזוך מימיך, נשמתי את האוויר הצלול מעל גליך, אוויר דקדושה; ראיתי את השמים הנפרשים מעליך, שמי ארץ ישראל; וגברה עוד יותר ההתמזגות בינינו, נעשית כעין נשמה, דבר שברוח, דבר שבקדושה.

אתה ימי, ימה של מולדתי.

תמיד אוהב אני לעמוד על שפתך, בכל שעות היממה, בדימדומי הבוקר, בצהרי היום ובלילה.

כמה שונים האנשים הבאים אליך. שונים ומשונים.

יש הבאים להפיג בך את חום היום, לרחוץ זיעתם, להצן עצמם, ותו לא.

ויש אנשים שחייהם ריקים ללא תוכן, שאין להם במה למלא את שעות־הסרק שבין אכילה ושתיה, תענוג ותאווה, והם באים להשתעמם על שפתך, מתפרקדים נגדך ומפהקים לעומתך, מתנמנמים לקול המיית גליך נימנום של בטלה.

ויש אנשים המוצאים בך כר נרחב ליצריהם, והם מתכנסים דוקא על ידך, אל מול הזוך והטוהר שלך, ומבלים שם את שעותיהם הפגולות.

ויש עוד ועוד.

וגם אני בא אליך. גם אני אוהב להתיחד עמך.

הנני בא אליך עם שחרית, בשעה שאתה אומר שירה לפני יוצרך, ודומה עלי כאילו אתה מביע בשאון גליך תפילת שמונה־עשרה, ואזני מקשיבות ברתת לכל פסוק ופסוק מתפילתך. וכשאתה מתגעש ומניף את גליך אל־על, הנני רואה אותך פורש זרועותיך לפני בורא־העולם, כאשה צנועה זו הפורשת כפיה על פניה מדי ערב שבת בהדליקה את הנרות.

הנני בא אליך בצהרים, מתייחד עמך אי שם, בפינה מרוחקת מאנשים. כי אוהב אני להתבודד עמך באין מפריע. ובמיוחד באותן שעות צהרים, כאשר החיים שוטפים ושוקקים במלוא המרץ, וכל אחד ואחד שקוע בכל ישותו בתוך שיגרת היומיום – אז אני אוהב לעמוד לידך ולהתפעם מעצמתך הכבירה, אשר היא חלק אפסי מן העוצמה האינסופית של בורא העולם אשר יצר אותך.

הנני בא אליך בשעת הדימדומים, עת אתה כונס בחיקך, אי משם במרחקי האופק, את שמש היום, כדי לגנזו בחיק הלילה.

ואז אוהב אני להקשיב לתפילת המנחה שלך, להתבונן בפניך החכלילים ולקלוט את שירתך החרישית הנצחית בטרם רד הלילה.

הנני בא להתייחד עמך גם בחצות לילה, להאזין ל„תיקון החצות״ שלך, ואני שומע כל הגה וניב היוצא מבין גליך, מבין אני לרחשיהם וסופג בקרבי את הגיגיהם.

כך אני מבקרך כמעט יום יום זה עשרות בשנים.

כי מדי יום ביומו, מדי שעה בשעה, חדש אתה בשבילי, בבחינת „המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית״.

ואת ההתחדשות של „מעשה בראשית" הנני רואה על שפתך, אל מול גליך.

כל אימת שאני עומד כך לפניך, נדמה לי שאני ניצב על הגבול של בריאת „מעשה בראשית", ואני רואה בעיני הבשר שלי את הגבולות האדירים שהושמו לפני כל בריאה ובריאה.

ארבע יצירות מתגלות לפני על־ידך, ארבע יצירות המשתלבות זו בזו וחובקות זו את זו.

הנני רואה את כולך על תהומותיך, נבכיך, ריבואי רבבות היצורים שבקרבך ורוח החיים המפעמת במעמקיך. אמנם נעשו נסיונות לגלות את התעלומה שבמעמקיך, אך על אף כל הנסיונות נשארת עם כל ריבואי רבבות הברואים שבקרבך – תעלומת נצח.

הנך עולם בפני עצמו, שבו תוססים חיים כבירים עד לתהום רבה.

ולכל העולם הכביר והעשיר הזה נתחמו שני תחומים, בחינת „גבול שמת בל יעבורון" – האוויר והאדמה. שום בעל־חי מקרבך לא יוכל להתקיים על היבשה אפילו שעה קלה, כי מימיך הם האוויר לנשימתם, ובלי נשימה אין להם חיים.

אדמה.

אותה, את האדמה־היבשה, המתחילה את ממשלתה מגבולך והלאה, הנני רואה במבטים אחרים לגמרי. וגם היא נראית לי בראיה חודרת ומעמיקה על כל מכמניה, מחצביה, וריבואי רבבות היצורים שבקרבה – אשר היא בשבילם כאוויר לנשימה. זהו מקום חרותם ומקור קיומם, וזהו גבולם לנצח.

אוויר.

הנני נושם אותו מלוא ריאותי, שואף את זכותו ורעננותו. ושוב זהו עולם בפני עצמו, המכיל מיליוני ברואים המתפרנסים ממנו בשפע.

שמים.

ולבסוף זו היצירה הנשגבה, מערכת השמים המכילה בקרבה ריבואות כוכבים ומאות אלפי עולמות, ואשר כל יצירה ויצירה שבה נתונה בתוך התחום, הגלגל והמסלול, שנתחמו לה. אין מלכות אחת

נוגעת בחברתה. כל אחת מן המערכת הזאת שומרת את דרכה, נעה בתוך מסלולה הקבוע הנצחי.

אכן, יום גדול שלי, ימה של מולדתי.

תכופות הנני מבקרך, בא ועומד על שפתך. תכופות הנני משחר פניך, אל מול גליך. מפני שאתה והגבולות שלך ממחישים לפני את גדולת הבריאה, והנני מרגיש בכל הרמ״ח ושס״ה, בכל הלב והנשמה, את הבורא, את היוצר, המנהיג האינסופי, אשר אתה ושלוש היצירות שמסביבך, הנכם יציר כפיו, מעשה ידיו להתפאר.

אדר תשי״ג

לדיוקנה של בני־ברק

בני־ברק כיום ובני־ברק לפני עשרים שנה – מה רב המרחק ומה גדולה ההתפתחות. לפני עשרים שנה היוו חלק מרחוב רבי עקיבא וכמה סימטאות צדדיות את כל העיר, וכיום העיר משתרעת על־פני שטחים נרחבים ובה כמה וכמה רחובות ראשיים, שכונות ושיכונים לרוב.

אבל לא בזה הפלא. אותו קצב־התפתחות מופלא מאפיין את כל מאות הישובים בארץ. הישוב גדל בממדי ענק, התרחב והתפתח, קמה מדינה והבנין הוקם.

אף־על־פי־כן יש בה בבני־ברק משהו מיוחד, פלא מסוג אחר, שכדאי להתבונן בו קצת.

כבר מתחילתה, עוד לפני שלושים שנה, התחילה בני־ברק לטפח את הרעיון של הקמת עיר חרדית בלב הישוב החדש. ועם הכנסם של ראשוני חברי פועלי אגודת ישראל לבני־ברק, לפני עשרים שנה, הקימו חיץ מסביב לפרחי הגרעין הראשון הזה.

הדברים גלויים וידועים לכל. לפני עשרים ואחת שנה החלה העליה האגודאית מפולניה. אשנב קטן נפתח אז לפני צעירי התנועה. מאות ואלפים נדחפו אז לאותו האשנב, ובהתחלה הצליחו לעבור בו רק כמה עשרות. והללו נשאו בקרבם את החום והאהבה של המאות והאלפים שטרם זכו לעלות.

והעשרות הללו יצרו את הגרעינים הראשונים של תנועת פועלי־אגודת־ישראל בארץ־ישראל. ברגע שדרכו רגליהם על אדמת הקודש נוכחו מיד לראות, כי הארץ מחכה לידים עובדות, ליזע ועמל, ולא חיפשו להם כל דרכים אחרות, אלא הפנו את כל הלהב שבנפשם אל האפיק הזה של עבודה ויצירה, ודוקא בקרב הישוב החדש.

ובאותם ימי בראשית של העליה האגודאית, התקבצה חבורה של עולי פולניה ותקעה יתד בבני־ברק.

קשים היו אותם ימים ראשונים, כשם שבדרך־כלל קשים היו אז החיים בארץ־ישראל. אם בתל־אביב לא היה כל־כך מחסור בעבודת בנין, הרי בבני־ברק היתה עבודת הבנין משותקת לגמרי. אך למרות כל הקשיים הצפויים להם שם, התיישבו אותם החברים בבני־ברק, שכן כבר אז היה במלה „בני־ברק" איזה קסם מיוחד שמשך אליו את פועלינו.

מושבה חדשה, אשר יוזמיה ובוניה הם יהודים חרדים, ותושביה הם יוצאי ורשה, לודז' וכו', שבאו לחיות חיים יהודיים על אדמת האבות – ומן הראוי לעזור לאותם גיבורי־רוח, להרחיב את הגבולות ולהגדיל את האוכלוסיה של העיר.

והם נאחזו בעיר מתוך עקשנות והתמסרות. אין עבודת בנין: אין מפעלי תעשיה למכביר? ומה בכך!

לקחו החברים את המעדרים בידיהם ומדי בוקר הלכו קילומטרים אל פרדסי הסביבה, כדי לעבוד יומית בכל עבודה שתוטל עליהם. מהם הלכו כך ברגל עד לפרדסי פתח־תקווה. ומי שזכה בעבודה כלשהי בפרדס, חזר בלילה לבני־ברק כשהוא מאושר ושמח עד אין קץ.

בין היתר עבדו אז חברי פועלי־אגודת־ישראל מבני־ברק בסלילת כבישים, שנסללו ביזמת ממשלת המנדט. אנשי הישוב הציוני השתאו לראות סוג חדש של „חלוציות" – יהודים מגודלי־זקן, שציציותיהם מתנפנפות ברוח, עובדים בסלילת כבישים, יציקת זפת ועוד.

והתיישבות זו של ראשוני פועלי־אגודת־ישראל היא שהניחה את היסוד לדמותה הרוחנית וצביונה המיוחד של בני־ברק.

שכן היתה זו חבורה דינמית ופעילה. הם לא הניחו לתושבי בני־ברק הראשונים – שהיו כולם טרודים ועסוקים בחייהם, ואשר לבטי הקיום שללו מהם את כל המרץ והיזמה לדברים אחרים – להמשיך באדישותם.

ומאותם ימים ואילך נמשך הפלא. בני־ברק שמרה על צביונה ודמותה הרוחנית אשר התוו לה הראשונים, ולא הושפעה כלל מכל ההשפעות הזרות אשר חיבלו אז בישוב כולו.

השבת בבני־ברק יצאו לה מוניטין בכל הארץ. ומי אם לא חברי פועלי־אגודת־ישראל היו מן הראשונים לפני עשרים שנה, אשר עמדו על משמר השבת ולא נתנו לחלל את קדושתה בתחומי בני־ברק?

כל מי שיעיין בדפי העתונות מלפני עשר ועשרים שנה, ימצא שם פרשיות שלמות על שמירת השבת בבני־ברק, על המריבות והמאבקים נגד מרשיעי ברית שונים. לא הועילו אז פסקי־הדין של השופטים הבריטיים, וחברי פועלי־אגודת־ישראל היו מן הראשונים ששמרו כעל בבת־עיניהם את המושבה מחילול שבת.

מי אם לא חברי פועלי־אגודת־ישראל היו הראשונים שנטלו חלק פעיל בייסודו של ה„תלמוד תורה" בבני ברק?

החבורה הראשונה גדלה משנה לשנה. גם העיר החלה להתרחב ולהסתעף, ועם זאת גדל והתחזק צביונה הרוחני המיוחד של העיר.

עשרים שנה כבר חלפו מאז. אותה חבורה קטנה של ראשונים עדיין יושבת בבני־ברק. במצחיהם כבר נחרשו חרישים עמוקים ושיבה כבר נזרקה בשערות ראשם.

בני־ברק הפכה לעיר של חרושת, מלאכה ומסחר. בניהם של אותם ראשונים כבר היו לאבות, והם ב"ה כמו אבותיהם ממשיכים בחיים חרדיים מסורתיים. אבל הפלא הולך ומתרחב, הולך ומסתעף.

זכו ראשוני אותה חבורה קטנה בעלת המעוף והחזון, מה שלא זכו מאות ואלפים אחרים. הצביון החרדי המיוחד של בני־ברק משך אל העיר גדולי וגאוני תורה, אשר מצאו בה את המקום המתאים ביותר לייסד ישיבות ולהרביץ תורה ברבים.

כך הפכה בני־ברק לעיר התורה והישיבות. ואותם ראשונים, אשר זרעו בדמעה לפני עשרים שנה, נהנים עתה מן הפירות המפוארים והם שמחים על עיר התורה שלהם.

בניני־ישיבות מתנוססים לתפארת. מספר גדול של „כוללים" מפאר את העיר כולה, וקול התורה בוקע ועולה מתוכה מקצה אל קצה.

והעיר אינה קופאת על שמריה. אמנם רחוב רבי עקיבא הוא עדיין העורק הראשי והמונומנט ההיסטורי של בני־ברק, אבל בני־ברק האמיתית פורצת גבולות ומתרחבת.

חברינו, הותיקים והחדשים, התפזרו לכל פינותיה והתיישבו בשיכונים הרבים שהוקמו: שיכוני הפועל־המזרחי, זכרון מאיר, שיכון ה', שיכון ויז'ניץ, ועל כולם שיכון נוה אחיעזר, שכל מתיישביו הם רק חברי פועלי אגודת ישראל.

בשנים האחרונות הפכה בני־ברק לפינת־חמד, המהווה מוקד משיכה ליהודים חרדים מכל קצות הישוב, החולמים על העברת דירתם לבני־ברק.

בהזדמנות זו כדאי להזכיר את אחד החברים הראשונים, ממניחי היסוד של בני־ברק, שאיננו כבר אתנו, ר' דוד פריינד ז"ל.

פעם נסעתי עמו באוטובוס לבני־ברק. היה זה בחדשים האחרונים לפני מותו. כל הדרך היה ראשו נטוי על משענת הכסא והתנמנם. כנראה תקפה עליו מחלתו ונבצר ממנו להיות ער עם שאר הנוסעים. ולפתע, כאשר פנה האוטובוס מכביש פתח־תקווה לרחוב רבי עקיבא, התעורר מתנומתו.

„ר' דוד", שאלתיו, „איך הוא יודע להתעורר בדיוק באותו רגע שהאוטובוס נכנס לבני־ברק?"

על כך השיב לי בחיוך:

„אווירה של בני־ברק ורוחה הם שעוררו אותי".

ואכן, כל בעל חוש עדין ואנין־טעם ירגיש מיד באווירה המיוחדת של העיר בני־ברק.

וכי יוכל איש מתושבי תל־אביב, חיפה ושאר מקומות בארץ, להרגיש טעם של שבת, כמו בבני־ברק?

וכבר „התאונן" סופר של העתון „דבר", אשר ראה בבני־ברק רק שחורות, ובין השחורות שראה הוא מונה את יום־השבת, שבו שורר שקט מוחלט בבני־ברק, בלי שום תנועה של מכוניות, ורק יהודים עם שטריימלים מתהלכים בחוצותיה.

עשרים שנה עברו. אנחנו, חברי פועלי־אגודת־ישראל, חוגגים את

חג תנועתנו בהשתתפות מאות חברים מכל פינות בני־ברק, וביניהם יקחו חלק גם אנשי החבורה הקטנה, אשר היו ממניחי היסוד לעיצוב דמותה וצביונה של העיר, ואשר זכו לראות במו עיניהם את בני־ברק מתרחבת לארכה ולרחבה, תוך שמירה קפדנית על היסוד העיקרי שבה – דמותה הרוחנית החרדית, עיר ואם בישובנו החדש.

שבט תשט"ו

מטבח חדש בישיבת פוניבז'

בלי הכרזות ובלי פרסומת, הזמין ראש ישיבת פוניבז', הגאון רבי יוסף כהנמן, כמה מאות ידידים ואוהדים, רבנים ואחים נאמנים, לחגיגה צנועה שערך בישיבתו.

החגיגה התקיימה ביום ח' בכסליו תשי"ג, ביום מלאת עשר שנים ליסוד הישיבה. ואולם, החגיגה נערכה לא רק לרגל יובל העשור, אלא בגלל חידוש שנתחדש בחיי הישיבה ואשר הוסיף מידה רבה של חגיגיות.

כדרכו בקודש אוהב תמיד הרב כהנמן להעשיר אותנו בהפתעות. והכל נעשה ללא רעש וללא פירסומת. לפתע פתאום צץ ומופיע דבר מושלם.

כך היתה גם ההתחלה, כאשר הבריק בקרבו הרעיון הנאצל והקדוש של הקמת „ישיבת פוניבז'", כאשר רכש את הגבעה הקדושה בלב בני־ברק, כאשר הניח את היסודות הראשונים לאותו בנין ענקי. לפתע צצו ועלו יסודות ואולם צנוע בשביל עשרות התלמידים הראשונים. וכך היה גם בשנים האחרונות, כאשר בנינים על גבי בנינים וקומות על גבי קומות הוקמו ונבנו במהירות מפליאה.

הרב כהנמן הוא איש המעשה ואיש המחשבה כאחד. המעשה והמחשבה הולכים אצלו שלובי זרוע. וכיון שנרקם רעיון במוחו ובעת ובעונה אחת התגבשו תכניות מעשיות למימוש הרעיון – שוב לא עמדו בפניו שום מעצורים. הוא בעצמו – לא על־ידי שליח ולא על־ידי פניה לעתונות – אלא בעצמו הוא מכתת את רגליו, מבקר בבתי יחידים, מלהיבם ומאציל עליהם מהוד מחשבתו, עד שהם מוכנים בלב ונפש להשתתף ולהשתלב בהגשמת המפעל הגדול על־ידי תמיכתם הנדרשת.

הסתכלתי במאות המסובים שהשתתפו בחגיגה. פנים חדשות מכל השכבות ומכל החוגים – תעשיינים, מנהלי־בנקים, אנשי ליטא והונגריה, חסידים ואשכנזים מושבעים, פועלים וסוחרים, עם כולם יצר הרב כהנמן מגע אישי. את כולם הוא מכיר והוא מקבל פני כל אחד בחיוכו המרנין והמשמח. ומושיב כל אחד במקומו המיועד לו.

דומה הוא באותה שעה כעין מחותן המקבל את פני אורחיו בחתונת בנו.

והוא שופע שמחה, קורן ומשולהב. הם באו כולם, לא איכזבו אותו. כל אותם ,,אחים נאמנים״ נענו להזמנתו. והוא רוצה אחר כך להתחלק עמם באושרו ולשתפם בחדוות יציר כפיו החדש שקם ונהיה בין־יום.

לאזני הרב כהנמן הגיעו תלונות, כי עניני המטבח בישיבה אינם כתיקונם. בחורי הישיבה סובלים מתנאי האוכל והנקיון, והמצב דורש שיפור ותיקון. אזניו קלטו את התלונות ומשם עלו אל המוח והלב. ומיד גמלה ההחלטה לפעול. באותו ארמון מופלא, אשר מדי לילה הוא מפיץ אורו למרחקי הסביבה ואשר מתוכו בוקע קול התורה במשך עשרים וארבע שעות ביממה – נחוץ ליצור גם תנאים מתאימים, מרחיבי־דעת, עבור תלמידיו, אזרחיו הקבועים.

ושוב נעשה הדבר בשקט ובצינעה. לא שאל איש ולא ביקש עצת מכיר, אלא בעצמו, לפי קצב התסיסה המתחוללת בקרבו, ניגש לביצוע הרעיון. וביום בהיר אחד נשמע מאולם הישיבה הקודם קול נקישות של כלי עבודה. יום יום עבדו שם פועלים בלי הפסק, ותוך זמן קצר התממש הרעיון והיה למציאות. הוקם המטבח המרכזי של הישיבה ולידו אולמי־האוכל המפוארים, מצויידים בריהוט חדיש, מערכת כלי־חשמל ואיוורורו ושאר ציוד משוכלל.

מאות המוזמנים סיירו בחדרים היפים ובמחלקות השונות, עקבו אחרי הסידורים החשמליים המיוחדים – חדר הדחת הכלים, חדר מליחת הבשר, ארונות המזון והירקות, הברזים המיוחדים לתה ולקפה ועוד ועוד. ושאלנו את עצמנו: מתי כל זה נעשה? מתי כל אלה נבנו וסודרו? הלא אך לפני חודש לא היה כאן זכר מכל אלה!

והנה אולם־האוכל המרווח והנהדר, בעל הריהוט החדש, עם

הוילונות על החלונות ועציצי־הפרחים. לרגע דומה היה כאילו אנו מסיירים במלון „דן" המפואר ולא בישיבה, במקום תורה, אשר על דגלה חרות אותו משפט מפרקי אבות: „פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן".

הנני מודה ומתוודה: ישבתי שם באולם הגדול יחד עם מאות המוזמנים – אבל רעיוני ומחשבותי נשאוני משם והלאה. רבנים ועסקנים דיברו לכבוד המאורע, תיבלו את נאומיהם בדברי תורה ושבח ל„חתן" החגיגה. גם הרב כהנמן הירצה בהרחבה על קורותיה של הישיבה אשר זכתה להיבנות ברוב פאר כזה, בגוללו את כל פרשת הישיבה מיום היווסדה עוד בפוניבז' – ואילו אני לא שמעתי אף מלה אחת מכל הנאומים שהושמעו.

גם הארוחה החגיגית שהוגשה לפני מאות המוזמנים בכלים החדשים והמבהיקים – לא הרשימו אותי כלל.

ישבתי כל אותו זמן והירהרתי בלבי: מצד אחד אני רואה לפני מטבח מפואר, אולי היחיד במינו בכל הישיבות שבעולם; את האולם רחב־הידים והנפלא הבנוי מעל למטבח, ושלוש מאות הבחורים השוקדים בו על תלמודם; את עשרות חדרי המגורים של אותם בחורי הישיבה. ובדמיוני הפלגתי הלאה משם וראיתי את שאר הבנינים העומדים בעצם בנייתם, ואשר עתידים להתאחד ולהתמזג עם אותו ארמון נפלא של ישיבת פוניבז', לשם השלמת התכנית בכל היקפה, כשאיפת המתכנן והאדריכל של המפעל כולו.

ומצד שני: אני מתבונן באותה דמות מופלאה, בשערות־השיבה המוכספות ובפנים הרעננים ושופעי־המרץ, של הגאון מפוניבז', שעמד והירצה לפני קהל המוזמנים על תולדות הישיבה, כאילו על דברים שבאגדה, דברים שהתרחשו אי אז לפני מאות בשנים.

ושאלתי את עצמי: האמנם כך זה היה? האמנם האיש היחיד הזה, הוא שבנה, יצר ופעל את כל זה?

ומשנתחוור לי, כי אמנם כן הוא, עובדה היא כי כל אשר נעשה ונתהווה על אותה גבעה בבני־ברק, הוא מעשה ידיו של הגאון מפוניבז' – התחלתי שוב לחשב את חשבונה של היהדות החרדית, ואמרתי בלבי: הנה בואו אתם כולכם, עסקני היהדות החרדית,

רבניה, מנהיגיה ודבריה – בואו כל אחד ואחד, חדלו לפרק־זמן מן המאבקים והמלחמות והתחילו רק בבנין ויצירה. הקימו כל אחד בפני עצמו, מתוך שקידה ומרץ וחתירה למעשים ויצירה – גבעות כאלה, ארמונות נפלאים, כדוגמת ישיבת פוניבז׳ בבני־ברק. קחו לכם את המפעל הנהדר הזה בתור דוגמה מאלפת!

כסלו תשי״ד

ישיבת פוניבז' באשדוד

השיירה נעה ויצאה לדרך. כשלושים אוטובוסים, יחד עם שיירת מכוניות מלאות אנשים, הגיחו לאט לאט מתוך אותה גבעה המתנוססת בבני־ברק, גבעת ישיבת פוניבז', בתרועות שמחה וגיל, ויצאו לדרכן.

במכונית הראשונה ישבו רבנים, ראשי ישיבות, מזמנים מכובדים, ובראשם אבי הרעיון, מחולל הפלאות, אותה אישיות מופלאה, אשר רק לפני עשרים שנה התחיל את מפעלו על אותה גבעה, בתוך חדר צר, עם כמנין בחורים שלימד אותם תורה; אותה אישיות, אשר לפני עשרים שנה, בלמדו עם אותו מנין בחורים בשקידה ודביקות, לא נח ולא שקט על השמרים אפילו רגע אחד, ומדי פעם בפעם, ברגעים של בין הסדרים, יצא לו החוצה ובעיניו היוקדות, מרחיקות הראות והחובקות מרחבים, הסתכל השמימה, סקר את הגבעה לארכה ולרחבה וירכותיה, וכשהוא תוסס כולו משפע הרעיונות והתכניות שהתחוללו בקרבו – חזר לחדרו הצר ללמוד תורה עם המנין המצומצם שלו.

אחריה נסעו שאר המכוניות, שהיו מלאות אנשים אשר התאספו אל הגבעה ממקומות שונים בארץ, מבני־ברק, מתל־אביב, מירושלים, ומשאר חלקי הארץ, כל אלה שזכו לקבל את ההזמנה הנאה וההדורה.

ובסוף, כמאסף לכל המחנות, נסעו „גדודי הצבא", אלה אברכי ה„כולל", בני הישיבות, נוער בתי האבות.

והשיירה דוהרת לקראת יעדה.

אני מסתכל לאחורי מתוך האוטובוס ונזכר באותן שיירות

אוטובוסים, מלאי החיילים, שעשו דרכן לחזית, בימי מלחמת השיחרור, ללחום מלחמתו של עם המוקף אויבים מכל צד.

ואם אותן שיירות שעטו על דרך מעורפלת והרת־סכנות, אל יעד של מלחמה, הרי השיירה הזאת מתקדמת על דרך בטוחה ובהירה, והיעד הוא – בנין.

אשדודה, אשדודה – זהו יעד נסיעתנו.

אלפים מכל קצווי הישוב ומהסביבה, נוהרים ומגיעים לאשדוד.

דבר־מה חדש מתחולל, ארון ברית ה' מתחיל לצאת למרחבים.

נגמרה תקופת ההתבצרות בבני־ברק, ירושלים, פתח־תקוה, טבריה, צפת, וכדומה, מקומות שבהם קיימות ישיבות, תלמודי־תורה ובתי־ספר, שמהם בוקע קול התורה ובהם תינוקות של בית רבן אומרים פעמיים ביום: ,,שמע ישראל''.

הגיעה השעה להביא את דבר ה' הלאה, אל המדבריות של ארץ־ישראל, אל הנגב היבש, הצמא למים.

והנה, השיירה הראשונה עושה עכשיו את דרכה.

אחרי עשרים שנות בנין של תורה והתבצרות בבני־ברק, החליט הרב כהנמן להרחיב אהלה של תורה, להתחיל לבנות ,,בני ברק'' חדשה בין חולות המדבר של אשדוד, לתקוע שם יתדות לבנין נמלה של תורה.

נמל מול נמל.

,,זה לעומת זה עשה אלוקים''.

וההתלהבות גדלה והולכת, עוברת על גדותיה.

השיירה זורמת בכביש החוף, מתקדמת חיש־מהר. כי שם, באשדוד, כבר מצפה לה קהל גדול. ,,ברוב עם הדרת מלך''.

הכל כבר מוכן ומזומן שם. המבצע תוכנן בדייקנות. הוכנו בימת כבוד, ספסלים, מגבירי קול וכל שאר האביזרים, לקראת ההתכנסות החגיגית.

ומסביב משתרעים חולות השממה, מחכים ברעד וציפיה להלמות הפטישים, ליציקת היסודות ולנדבכי הלבנים אשר יצמחו ויגבהו וימלאו אותם.

כשהגענו לאשדוד כבר נטה היום לערוב. שירה אדירה פרצה

מפי כל. חתן החגיגה, הרב כהנמן, נלכד בתוך מעגל רוקדים ותוך שירה הוא מגיע אל הבימה.

זהו מחזה מרתק ושובה לב. אלפים שרים בהתלהבות. אלפים תופסים מקומות מסביב. ועל הבימה מופיעים אישים דגולים, מסלתה ושמנה של המדינה, רבנים, גדולי תורה, ראשי ישיבות, שרי ממשלה, חברי כנסת ונכבדי עם.

לא הרחק משם מתנוססים מאות ואלפים בנינים, שנבנו לא מזמן, והם עומדים דום כמו במיסדר חגיגי, וכאילו מביטים בשמחה על הנעשה בקרבתם, על החגיגה אשר תביא להם אחים נאמנים, מאות בנינים חדשים.

עם פתיחת החגיגה מקיימים את הכתוב: ,,ויצא יצחק לשוח בשדה'' – זו תפילת מנחה. הש"ץ משמיע קולו מבעד לרמקולים. ציבור של אלפים מחנך את המקום בתפילה. בפעם הראשונה אחרי שנות אלפים מהדהד כאן ברמה הקול:

,,יתגדל ויתקדש שמיה רבה''.

כל עצמה של החגיגה היא למטרה אחת בלבד: להגדיל ולהאדיר שמו הגדול.

זוהי ההתחלה, זהו גם היסוד, אבן־הפינה, לכל שאר הבנינים העתידים להיבנות.

הרב מפוניבז' עומד לשאת דבריו. הוא נרגש ונפעם כולו. קולו רוטט מהתרגשות. הוא מזכיר את ליטא החרבה וההרוסה, את עשרות ישיבותיה הגדולות והמפוארות, אשר תלמידיהן על רבותיהם נהרגו על קידוש השם. הוא מזכיר את ישיבת גרודנה, ,,כולל'' וילנא וישיבת וילקומיר, אשר הערב הזה הוא ערב הנצחה לזכרם, והנחת אבן־הפינה לבנינם מחדש.

נאומו קצר, אבל מרטיט לבבות. לפני הקהל העצום נגלית ליטא של העבר, ליטא המפוארת ברבניה, ישיבותיה וגאוני התורה שלה.

ומן החורבן הוא עובר מיד לבנין. במלים ספורות, כאילו מסוייגות, הוא אומר: ,,הננו חושבים בעזרת השם לבנות כאן''...

אין כאן נעימה של התפארות. הכל כאילו רק מחשבה. אבל כך הוא טיבן של מחשבות הרב מפוניבז'. שבעים בנינים המנוססים כבר

לתפארה בבני־ברק, והיכל הישיבה הנהדר המתנוסס ברמה, מעידים ומבטיחים מהו המעשה הצפוי לצמוח ממחשבה זו.

בהמשך החגיגה מברך הרב אברמסקי, ואחריו מברכים שרי ממשלה, רבנים, נציגי ציבור. לבסוף מודיע היו"ר בן־עמי, כי תמה רשימת המברכים. ואז מופיע נער קטן, ניצן רך מתוך הגנים הפוריים של הרב כהנמן, אשר גם הוא רוצה להשמיע את דברו ביום שמחת רבו.

קולו הרך מצלצל וחודר ללבבות, והוא מדבר כבן המתרפק על אביו. הוא אינו מחדש חידושים, כי אם רק מביע רגשות של תלמיד אשר נפשו קשורה בנפש רבו, שבסתר כנפיו יחסה.

הקול מהדהד בחלל, אבל יחד עם הקול מתלווה גם נשמה זפה ומעודנת.

הכל מקשיבים בדריכות, וההתלהבות גוברת. כל מלה – פנינה; כל הד – מרגלית.

„אלה הם גדוליו..." מתלחשים בחשאי.

*

אנו חוזרים הביתה. אשדוד כולה מאירה ממרחק בריבואות פנסיה. אלפי בנינים מלווים אותנו. מתוך הים מזדקרים לפנינו שני עמודים גבוהים, מוארים מלמעלה, ליד נמל אשדוד בבנינו. ובלבותינו פנימה מפעמת תפילה חדשה, תפילה הממלאה את כל אלפי המשתתפים:

יהי רצון שאבן הפינה שהונחה היום, תהיה יסוד והתחלה של אשדוד חדשה, אשדוד של תורה וישיבות, של רוח וחכמה, ובזמן הקרוב ביותר יבנה בה הנמל האמיתי: נמלה של תורה.

בכלא דימון

„אם מבקשים הם להציג את עצמם כ‚קדושים מעונים', הרי יש להגיד להם: בעיני הציבור אין הם אלא עבריינים".

(„דבר")

אמרתי לעצמי: אצא לי לראות. אצא אל בין רכסי הכרמל, בין אותם ההרים ששם הכריע אליהו הנביא את נביאי הבעל – לראות במו עיני את ה„עבריינים" המוקעים לעיני הציבור.

ועוד אמרתי לעצמי: אצא ואראה את אשר עוללתי בעצמי לאחד ממאה וארבעה ה„עבריינים" האלה, אשר עקב החינוך שספג ממני הגיע לידי „עבריינות" נוראה כזו.

היה זה יום אפור ומעונן. גשמים כבר הרוו בשעות הבוקר המוקדמות את האדמה. השמש כאילו התחבאה מתחת למעטה ערפילים בהירים, וניכר היה כאילו היא נאבקת בהם כדי להופיע לעין כל במלוא זיוה וטהרתה.

כשהגעתי לתחנת אגד בחיפה סובבתי הנה והנה בחפשי את התחנה, ממנה אוכל להגיע לאותו בית־כלא, שזה כשבוע ימים ממלא את כל מחשבתי.

כי על כן הלא בני גם הוא אחד מאלה, אשר נכלא יחד עם מאה וארבעת חבריו בכלא דמון.

בעודי מסובב ומחפש, ראיתי לפתע והנה ליד תחנה אחת עומדת חבורה של כעשרים צעירים עם חבילות בידיהם, מחכים לבוא אוטובוס.

נגשתי אליהם ושאלתי:

„הואילו נא להגיד לי, לאן פניכם מועדות?"

„אנו חוזרים לכלא דמון", ענו לי.

,,מה זאת אומרת חזרים?'' תמהתי.

,,שיחררו אותנו ל,יום העצמאות', וכעת אנו חוזרים''.

ובכן, מצאתי מה שחיפשתי. זה המקום. בינתיים הנה חלק מן ה,,עבריינים'' לפני. אני מתבונן בהם. טיפוסים שונים, בני גילים שונים. אחדים מהם חובשים מגבעות שחורות וניכר בהם שהם ירושלמים. אחרים חובשים כיפות סרוגות על בלוריתם – תלמידי ישיבת ,,מרכז הרב''. אחרים חובשים מגבעות בהירות, נוסח ישיבת חברון. ויש מהם שהכרת פניהם מעידה בהם, כי לא מזמן עזבו את ספסלי האוניברסיטה ונכנסו לישיבה כדי להתמסר ללימוד תורה. הצד השווה שבהם – שכמעט כולם הצמיחו ,,זקני ספירה'' וציציותיהם התנופפו מחוץ לחולצותיהם.

עמדתי בצד והטיתי אוזן קשבת, לקלוט משהו משיחתם של ה,,עבריינים'' האלה. תשומת־לבי נמשכה במיוחד לשני צעירים שביניהם התנהל דו־שיח עירני ותוסס.

אני מתקרב אליהם. האחד צעיר גבה־קומה בעל בלורית גדולה, והשני נמוך ממנו, ושניהם עומדים ומתווכחים, ומתוך הוויכוח אני קולט שמותיהם של ראשונים כמו הרמב''ם, הרשב''א ועוד. ובכן, שקלא־וטריא באחת מסוגיות הגמרא.

אני פונה לקבוצה אחרת של כארבעה בחורים, שעומדים אף הם ומתווכחים ביניהם, ואני סקרן לדעת על מה הוויכוח. ושוב מתברר, שבחור ,,חברוני'' העלה קושיה בגמרא ויחד הם מתאמצים ליישבה.

מיד נחה עלי דעתי. לא נורא עם ה,,עבריינים'' האלה. אם הם מסוגלים כעת, זמן קצר לפני הכנסם לכלא, להתרכז בפילפולא דאורייתא, שלא להוציא זמן לבטלה ולקיים את ,,ושננתם'' גם בעת ,,לכתך בדרך'' – הרי זה סימן מובהק, שכל ענין הכלא אינו איכפת להם במיוחד.

לבסוף מגיע האוטובוס.

הנהג כבר יודע כנראה לאן החבורה הזאת נוסעת. ברור שאינם נוסעים לא לעוספיה ולא לדלית־אל־כרמל. אך כדי לצאת ידי חובה הוא שואל אותם:

,,לאן?''

„לבית הבראה דמון", עונה האחד.

„לישיבת דמון", עונה השני.

„ולאן אדוני?" פונה הנהג אלי. הרי ניכר שאינני נמנה על החבורה.

„לשני המקומות יחד", עניתי.

ואנו יוצאים לדרך.

בינתיים אני שואף בקרבי את אוויר הכרמל ומתבשם בנופה הנהדר של חיפה, הנשקפת לנו עם כל ה„הדר" שלה ועם נמלה הרוגע שעוגנות בו עשרות אניות. אנו חולפים על־פני שכונות חדשות ב„אחוזה" וממשיכים הלאה. הכל מלבלב ופורח. המראה מרהיב את העינים. שטחים שוממים מכוסים סלעי עד הופכים לישובים פורחים וערי גנים.

יושב אני באוטובוס ומפליג במחשבות. יום שישי היום. עזבתי את עבודתי, את הכנות ערב שבת, והריני מיטלטל ברכבת, ברגל ובאוטובוס, כדי לבקר את בני היושב בבית־כלא.

זה אך אתמול חגגנו את יום־העצמאות השמה־עשר לתקומת מדינת ישראל. גם אז, לפני קום המדינה, קרה כדבר הזה, כידוע, כאשר ראשי הישוב נכלאו בכלא לטרון על־ידי ממשלת המנדט. גם אז הגיעו לרשות המוסמכת פקודות מאסר חתומות כדין וכחוק על־ידי השופטים הבריטיים, על־פי כל מיני סעיפים ב„דבר המלך במועצתו". התחולל רעש בכל רחבי הארץ. אבל הישוב כולו ידע להעריך את הדבר ושמותיהם של כל האסירים נקבעו בתולדות העם והארץ בתור „אסירי ציון".

והנה כעת, אחרי שש עשרה שנות שלטון יהודי בארץ־ישראל, שוב התנהל משפט, ניתן פסק־דין – ואני משוכנע שלא היה חס וחלילה שום עיוות דין – כי על כן אלה הם חוקי הגויים שעל פיהם מדינת ישראל שופטת. מאה וארבעה בחורי ישיבה נידונו על־פי חוקים אלה למאסר בפועל. ועל מה? על שום שמחו נגד גזילת נפשות ילדים והעברתם על דתם; על שום שהיו היחידים משני מיליון היהודים השאננים בציון, שלבם כאב וקדח לנוכח השחצנות הנוראה השוררת בישראל, כאשר מיסיונרים למיניהם הולכים בריש

גלי לבתי יהודים חלכאים ונדכאים, כדי לצוד נפשות ולהעביר מאות ואלפי יהודים לשמד.

הם נידונו למאסר במדינת ישראל, שכן התובע הכללי הכין כתב־אשמה נגדם, על־פי סעיף מפורש בספר החוקים, שבא לנו בירושה מהמנדט הבריטי. אם כי כבוד השופט התחשב עם הנדונים והקל בעונשם.

הם בחרו במאסר. בשלושה אוטובוסים הוסעו מאה וארבעת הבחורים מירושלים עיר־הקודש, בה דוד חנה, על־פני דרכי ציון ומרחביה הפורחים והמלבלבים, דרך ישובים נבנים וכבישים שזה עתה נסללו.

ושוטרים ליוו את האוטובוסים, שוטרי ישראל במדים, הכל לפי התקנות המפורשות בחוק.

ומקום מתאים מצאו להם – בין רכסי הרי הכרמל, במקום שם אליהו הנביא – אליו אנו מצפים ומייחלים יום יום – השמיע ב־קול אדיר את המלים ,,ה' הוא האלוקים''...

פתאום נעצר האוטובוס והתעוררתי ממחשבותי כמתוך שינה עמוקה.

והננו הולכים זה בצד זה. מצד אחד חבורת האסירים, שעדיין המשיכו להתפלפל בדברי־תורה, ומצד שני הורה לאסיר הנמצא כרגע בכלא, מאחר שהוא ועוד אחרים ויתרו על ה,,שיחרור'' לחג העצמאות.

השעה אחת־עשרה. השמים בהירים להפליא. הנוף מרנין ומשובב לב. אכן – אמרתי בלבי – מקום נהדר להקים בו ישיבה. יפה המקום הזה למזג בו את קול התורה יחד עם שירת היקום, ולהשמיע בו שוב את הקול הנבואי האדיר: ,,ה' הוא האלוקים!''

הננו מתקרבים למחוז־חפצנו – כלא דמון. מבצר מגודר במחיצות תייל כפולות, מנעולים על גבי מנעולים. כאן כלואה חלאת המין האנושי, פושעים, רוצחים, מחבלים, מרגלים וכיוצא באלה. וביניהם נמצא גם בני, אשר ,,בעיני הציבור אינו אלא עבריין''.

סוהר פותח לפני את המנעולים. מכניסים אותי לחדר וכעבור רגעים אחדים בני מופיע לפני, לבוש חולצה ומכנסי חקי כחולים,

כמו אסיר ותיק. ואני מקשיב רב קשב לכל שהוא מספר לי. והוא מספר על הסידורים במטבח, על הפרשת התרומות והמעשרות וההשגחה על כל הנעשה. גם עכשיו הוא היה עסוק בבירור אורז לשבת. בעיקר הוא מספר לי על השיעורים היומיים הקבועים, על ה„חברותות" בכלא, על שיחות־המוסר ביניהם ועל החוויות המרשימות שעברו עליהם כאשר זכו לביקוריהם של רבנים, שהשמיעו לפניהם דברי הלכה ואגדה.

„אצלנו כאן כמו ישיבה. לומדים גם כאן בהתמדה. אנו רוחשים באמת תודה עמוקה לכל מנהלי בית־הסוהר, שידעו להתרומם מעל לשיגרת הסוהרים והודות להם ניתן לנו להמשיך בלימודינו גם בין כתלי הכלא. דבר אחד חסר לנו כאן, והוא: ספרי ראשונים וכו'".

והוא ממשיך ומספר לי על השבת הראשונה שעברה בחגיגיות ליד שולחן שבת, שנערך כדת וכדין.

במשך עשרים רגע הקשבתי לסיפוריו של בני. לבסוף נפרדתי ממנו. הוא חזר לשטח הכלא המגודר והנעול. עם צאתי נפרדתי לשלום מה„סוהר". הודיתי לו על יחסו המיוחד כלפיהם ואמרתי לו:

„ובכן, הנני נפרד מן ה„עבריינים"'.

„מה אדוני מדבר?" שסע אותי הסוהר. „אנחנו יש לנו דעה אחרת לגמרי על כל הענין. איך אדוני מרשה לעצמו לבטא ביטוי כזה עליהם".

„הרי זה, ‚פסוק' מפורש ב‚דבר'" עניתי לו, „העתון הכמעט רשמי של המדינה".

כאשר עזבתי את שטח הכלא כבר היתה השעה שתים־עשרה. שוב טיילתי בין הרי הכרמל, ובלבי אמרתי:

מי יתן וכל הנוער הישראלי, כל אותם „בני טובים", הממלאים את אולמי בתי־הקולנוע, מיגרשי המשחקים וכדומה, יהיו „עבריינים" כמו מאה וארבעה „אסירים" אלה. כי אז באמת אפשר יהיה להפוך את כל בתי־הכלא לישיבות, וכאן על הכרמל היתה יכולה להתנוסס ברמה לשם ולתפארת „ישיבת דמון".

אייר תשכ"ד

על משמר הישוב

בימים ההם, בעמדות ההגנה

הימים ההם חרותים היטב בזכרוני, ויותר מן הימים זכורים לי הלילות.

היה זה לפני קום המדינה, בתקופה של אנדרלומוסיה ומבוכה. הבריטים כבר ארזו את מזוודותיהם כשהם מוכנים לעזוב את הארץ. בנמל חיפה כבר חיכו להם אניות, כדי להעביר אותם ואת מטעניהם אל ארץ מוצאם. בתל־אביב התנהלו אז החיים כסדרם, אבל בגבולותיה, ליד יפו, באבו כביר, השתוללה אש קטלנית. צלפים ערבים התבצרו במסגד חסן־בק ומשם צלפו בכל שעות היממה לעבר רחובות תל־אביב שבטווח ראייתם.

יום יום וקרבנותיו, יום ויום וקבריו החדשים שנכרו בבתי־העלמין.

גרתי אז ברחוב יבניאל, שקצהו האחד גבל בצומת רחובות השחר, גרוזנברג והרצל, וקצהו השני ביפו, בתחום הראות של מסגד חסן־בק. כדורי הצלפים הפילו כמה חללים ברחוב זה. הרבה אנשים נטשו את דירותיהם ונמלטו אל האזורים הפנימיים של העיר.

אני הייתי עקשן. לא רציתי לעזוב את דירתי ולא זזתי ממקומי. כל בני משפחתי, יחד עם כמה משפחות ותיקות, השתדלו להסתגל לתנאי המקום ולמצב המיוחד. מסלול הכניסה והיציאה לדירותינו עבר בין חצרות כל הבנינים. אסור היה לעבור אפילו להרף־עין ברחוב, שהיה חשוף כולו לעיני הצלפים של חסן־בק.

שאר רחובותיה הדרומיים של תל־אביב היו כמעט ריקים מדיירים. הקטע של דרך יפו־תל־אביב, לכיוון דרך סלמה, הקישון, פלורנטין, וכל הרחובות המסתעפים ממנו, היו שוממים. רוב התושבים העתיקו דירתם צפונה ורבים עברו לגור באופן עראי בפרברי תל־אביב והסביבה.

היו אלה ימים של תוהו־ובוהו. מזג־האוויר היה נעים ומרענן,

כיאה לימי אביב של ניסן. בושם הפריחה של ההדרים מילא את הרחובות. אך כל זה היה רחוק מלבם של תושבי תל־אביב, שהיו שרויים בדכאון. המצב המדיני היה מעורפל ומדאיג. מה יהא הסוף? הבריטים יעזבו את הארץ, ומי יבוא במקומם? מי ימלא את החלל הריק?

באותם ימים קשים פעל ארגון ההגנה במלוא המרץ והרחיב את שטחי פעולותיו. אנשיו הציבו שמירה מעולה בכל חלקי העיר והדפו את התקפותיהם של פורעים המנסים להתנכל לישוב היהודי.

כאמור התנהלו אז החיים כסדרם. תושבי תל־אביב עסקו במסחר ובמלאכה, כאילו לא אירע דבר. בלילות ישנו שנת־עובד מתוקה, בידעם היטב, כי על כל גבולותיה, לרבות חוף הים, הופקדו שומרים, אשר רובם חברי ה„הגנה״ ומיעוטם חברי שאר אירגוני המחתרות, והם מגינים על העיר באומץ ובגבורה.

כל חבר ב„הגנה״ נקרא אז תכופות לשרות ולתפקידי שמירה. הפעילות היתה רבה ומסועפת: שמירה דרוכה בעמדות־מגן, פעולות קשר מעמדה לעמדה, העברת נשים ילדים, או אוכל, למקומות המרוחקים הנמצאים בטווח יריות האויב. כל אחד מילא את המשימה שהוטלה עליו במסירות ובדייקנות, באהבה והתלהבות.

כל חבר ידע, כי בקבלו עליו את התפקיד הריהו מסכן את חייו למען הגנת העם והישוב, ועשה זאת מתוך רגש נאמנות והקרבה עצמית.

ראוי להדגיש, כי רוח זו מילאה גם את נשי החברים עם משפחותיהם, אשר שיתפו פעולה וגילו אותה רוח של מסירות והקרבה.

ימי־זעם אלה צפים ועולים תמיד בזכרוני, בהגיע ימי ניסן האביביים, כאשר כל הפרדסים בסביבת תל־אביב עומדים בפריחתם ומפיצים את ריחם המשכר למרחוק.

עוד יותר הם מתעוררים בקרבי, כל אימת שאני קורא בעתונות, אחרי שלושים שנות מדינה עצמאית, על ההתלבטויות וההיסוסים שבמחנה החילוני והשמאל, בקרב אנשי הקיבוצים והמושבים, ביחס לעצם קיום המדינה ועל הטענות השונות בדבר קיפוח

זכותו של העם הערבי כביכול, המצביעות על נכונות להחזיר חלקי ארץ־ישראל לידי הערבים ה„פלשתינים", המתנכלים לעצם קיומה של מדינת ישראל.

תופעה עגומה זו מעלה בזכרוני את אותם הימים בכל זהרם ושגבם.

כל העם היה מאוחד אז כחטיבה אחת. הארץ כולה היתה נשמת כולם. כל אחד מוכן היה להקריב עצמו למענה.

אי אפשר לשכוח גם את הקשר הנפשי שאיחד את כל חברי המחתרות השונות, על אף השוני והפער בדעותיהם. כל שכבות הישוב, מן החוגים החרדים עד החילוניים לגמרי, התלכדו למטרה האחת המשותפת, להגן על המולדת ועל חיי תושביה.

חברי ה„הגנה", שהיו ברובם חילוניים, דאגו להמציא לחבריהם הדתיים אוכל כשר למהדרין, על פי דרישתם. בעת מילוי התפקיד לא היו שום חילוקי דעות והשקפות, פוליטיות או דתיות. הכל התלכדו מסביב לעיקר והיו כעין מיקשה אחת.

בזכרונותי אלה נתייחד מקום מיוחד לשני לילות מסויימים, מרשימים ביותר, זמן קצר לפני צאת הבריטים מן הארץ והקמת מדינת ישראל. רישומם העמוק של אותם שני לילות מודגש ביתר שאת על רקע המצב בימינו אלה מבחינת ההתמסרות וההקרבה העצמית למען העם.

המטה המרכזי של ה„הגנה" באיזור הדרום שכן אז בדירה נטושה שברחוב פלורנטין, דירה בת ארבעה חדרים שיושביה ברחו צפונה בגלל יריות הצלפים הערביים מיפו.

המטה הזה הושיט עזרה וסיוע לכל עמדות־המגן בסביבה, אשר רובן היו בכביש סלמה לכיוון ירושלים והיו נתונות תחת מטר בלתי פוסק של יריות.

השעה היתה עשר בלילה. הוטל עלינו להעביר ארוחת־ערב לכל השומרים בעמדות־המגן. לשם כך היינו נאלצים לעבור את כביש סלמה, שהיה חשוף כולו לעיני הצלפים ורבים חללים נפלו בו. אבל פקודה היא פקודה. ניתנו לנו הוראות ועצות איך להנצל מאותן יריות ולעבור את הכביש בשלום.

ארבעה חברים היינו. הצטיידנו כל אחד בכמה עשרות כריכים, שנקשרו לגופנו בחוטי־משיחה, וכך יצאנו לדרך.

הלכנו בריחוק מה איש מרעהו, עד שהגענו לכביש, ואז השתטחנו על הארץ בפישוט ידים ורגלים, והיינו בבחינת „לחונן עפר הארץ". נזכרתי אז באגדות וסיפורים על צדיקים ואנשי־שם שבהגיעם לארץ־ישראל היו משתטחים על הארץ ומנשקים את רגבי אדמת הקודש.

זחלנו ארבעתנו על הכביש עם מטען האוכל על גופנו, זחילה אטית מהירה, כחלזונות עפר, כשאנו מרוחקים זה מזה. צלפי האוייב גילו אותנו עד מהרה והחלו לירות לעברנו. ראינו את הכדורים מעופפים מעל ראשינו ומסביבנו. אבל בעזרת השם־יתברך עברנו את הכביש בשלום, עד שנבלענו בתוך הסמטאות הצפופות שמעבר לכביש, ומשם דרך חצרות ותעלות מחסה הגענו אל עמדות המגן.

העמדות היו מבוצרות בשקי־חול מסביב. מבעד לחרכי הירי ראינו היטב את עמדות האויב. זוכר אני עמדה אחת קרובה ביותר, שיכולנו לראות את כל הנעשה בתוכה. עמדות האויב שרצו ורחשו אנשים לרוב. אך ב"ה דוקא באיזור העמדות שרר שקט. ראינו במו עינינו כיצד נפלה עליהם חתת אלוקים והם פחדו לפתוח ולערוך עמנו מלחמה.

אך באותו זמן לא פסקו יריות הצלפים משאר שטחי יפו אף לרגע. ואם כל הרחובות שהיו בטווח ראייתם של הצלפים נשארו אותם ימים ריקים ושוממים מאדם, הרי בשביל חברי ה„הגנה" הם היוו מקום תנועה ומעבר אל כל העמדות המפוזרות, שהגנו בחרוף־נפש על גבולות תל־אביב.

אמצעי הזהירות שנקטנו הועילו לנו הרבה וכמעט לא נפגע איש מאתנו בירויות הצלפים. במיוחד הועילה לנו שיטת הזחילה, שבה קיימנו את המצוה „לחונן עפר הארץ".

וזכורני עוד לילה מאותם לילות אחרונים, שלפני עזיבת הבריטים והקמת המדינה. מקומי נקבע במנזר הרוסי „צרקווה", שבאבו־כביר, שחלש בגובהו על כל הסביבה.

המזירים הרוסים עזבו את המקום בגלל הסכנה, וחברי ה„הגנה"

השתלטו עליו מיד. הוא שימש להם עמדת תצפית יעילה מאד על כל הסביבה. עד מהרה העבירו לשם מטעני נשק ותחמושת במידה ניכרת, כדי לקדם כל התקפה מצד האויב הערבי.

אנחנו, החברים הטירונים, לא התערבנו בכל התכניות והחישובים של הלוחמים הותיקים. סמכנו על המיפקדה המרכזית, ששכנה בלב תל־אביב, ומשם ניתנו ההוראות לכל העמדות.

היה זה לילה חשוך ללא ירח. רק כוכבים נוצצו בשמים הכהים. באישון לילה הגיעו אלינו ידיעות, שכמה כלי־רכב משוריינים עם חיילים בריטיים עומדים על המשמר בקצה הכביש המרכזי ההולך ירושלימה, לא הרחק ממקום חנייתנו. חברים שהתמקמו על גגו הגבוה של המנזר גילו את הדבר.

החלו התלחשויות בין הלוחמים והמפקדים. אנחנו הטירונים התחלנו להרגיש, שמשהו רציני מתרחש. שתקנו וחכינו להוראות.

נוכחותם של הבריטים עוררה מבוכה בין החברים, כי בעוד שהיו מוכנים לנהל כל קרב, אפילו פנים אל פנים, עם הערבים, הרי בשום אופן לא היה בכוונתם להתנגש בגלוי עם הכוחות הבריטיים.

חיש־מהר הועברה הידיעה למיפקדה המרכזית, ומיד הגיעה משם פקודה לנטוש מהר את המקום ולפנות את כל הנשק והתחמושת.

הגישה אל המנזר היתה קשה ביותר, דרך סמטאות עקלקלות, מעלות ומורדות, מהמורות וחתחתים. ועל כל אלה נוספה חשכת הלילה המפחידה. על דרך המלך אסור היה ללכת, כי אז היינו נלכדים מיד על־ידי השמירה הבריטית.

התחלנו איפוא לחמוק מן המקום בהתגנבות יחידים. כל אחד היה מחוייב להעמיס על עצמו משא ניכר של כלי־נשק ותחמושת, לפי כוחו, ולחמוק חרש אל הקווים שלנו.

ושוב זחלנו, מרוחקים זה מזה באותם דרכים־לא־דרכים, כשאנו נושאים על גבנו מטעני נשק וחומרי־נפץ. הסכנה היתה נוראה, כי כל צעד לא נכון עלול היה לגרום להתפוצצות ולאסון כבד.

בעזרת השם עברה השיירה בשלום. היא התנהלה לאטה, בחסות הלילה. היתה זו תמונה מרשימה. עשרות עשרות חברים עמוסים נשק זחלו מרוחקים זה מזה לאורם של הכוכבים, אשר הם בלבד

יכלו לראותם, ודומה היה כאילו הכוכבים מעל קורצים אליהם ולוחשים:

„תבורכנה רגליכם ותצליח פעולתכם, ותהא דרככם לפניכם צלחה ותנחלו נצחון על אויביכם".

אותם שני לילות חרותים מאז כתלמים עמוקים בלבי, אם כי אין הם אלא כשתי טיפות מים באוקינוס הגדול של גילויי גבורה והקרבה למען העם והארץ.

תש"ט

שבוע ימים בעמדות: הבריטים יוצאים

(א) הקשר

בשעות הבוקר הביא לי בחור צעיר קשר, שהכיל את המלים הספורות: ,,עליך להופיע בשעה 6 בערב. הבא אתך שמיכה, כלי אוכל, סבון, וכו'. יתכן שהפעם תארך השמירה יותר מ־24 שעות".

חתמתי על הקשר.

בשעה שש בערב אני נפגש שוב עם קרוב למאה חברים, כולם מופרים לי מתמול שלשום. יחד עמם אני נע־ונד, מאז 29 בנובמבר, במקומות שונים עם נשק ביד.

הפעם אני רואה בפני כולם רצינות מיוחדת והבעה של התרגשות. זה יומיים מאז שההפוגה נכנסה לתוקפה. ועדיין הקרבות מתנהלים במלוא עזם. לוחמינו מכים את האויב שוק על ירך. ידיעות רודפות ידיעות. שדה התעופה לוד בידינו! העיר לוד בידינו! רמלה נכנעה! ועוד ועוד. והנה יוצאים גם אנחנו לתרום את חלקנו למאמץ המלחמתי באיזור הקרבות.

החברים, רובם מתנדבים, הם למעלה מגיל הגיוס, חברי ,,הגנה" ותיקים, בעלי משפחות וילדים. כשהגיעה אליהם הקריאה להתנדב, לא היססו אף רגע קט והתייצבו מיד.

מפקדי הכיתות והמחלקות מארגנים את המיסדר במהירות. אין פנאי להאריך בתרגילי־סדר שיגרתיים. אנחנו מתפקדים ונרשמים ברשימות מיוחדות. הכתובות נבדקות מחדש. עמוק בלבנו אנו מבינים את הצורך ברישום מדוייק של הכתובות. אמנם לכאורה זהו נוהל פורמלי בלבד, אבל כל אחד בפני עצמו תופס את המשמעות הנכונה של הרישום המדוייק הפעם.

הפקודה ניתנה וכולנו עלינו לאוטובוסים של ,,דן". תוך רגעים ספורים יצאו האוטובוסים לדרך.

(ב) היציאה

תל־אביב סואנת, שוקקת. החיים מתנהלים כסדרם. אנשים ממלאים את בתי הקפה. צעירים וצעירות משתעממים ליד ספלי קפה וכוסות משקה. רשמי המלחמה כמעט אינם ניכרים כלל. ואילולא האוטובוסים שלנו, שמשכו את תשומת־לבם בשירה האדירה שפרצה מהם, היו האנשים הללו שוכחים לחלוטין שאנו שרויים במצב מלחמה.

השירה מתגברת מרגע לרגע. כל אחד מאתנו חש צורך לשיר בקול. מצב הרוח נעשה מרומם. בלבנו פנימה אנו חשים ומרגישים את גודל המטרה שאליה אנו נוסעים – להדוף את האויב מאדמת מולדתנו.

כעבור שעה קלה אנו יוצאים מתל־אביב ומגיעים אל חורבות „אבו כביר".

המחשבות בקרבנו מתרוצצות רוץ ושוב. הנה זוהי אבו־כביר החרבה והשוממה. הנה הם המיסגד והמינזר, שמהם צלפו הערבים לעבר רחובות תל־אביב והפילו בהם חללים למכביר. הנה הן העמדות הקיצוניות שלנו, בהן ישבנו יומם ולילה בטווח אש האויב והגנו על עירנו תל־אביב.

הנה המצבעה „חלזון", מרכזן של העמדות המסוכנות ביותר. לידה עמדת „הפרחים", שמשם התראינו פנים אל פנים עם האויב מבעד לזכוכית העבה, הבלתי חדירה, שהיתה מלאה שריטות מכדורים.

המקומות מוכרים לנו היטב. כל אחד מאתנו סיכן שם לא פעם את חייו, ולא אחת ניצל בעזרת השם ממות בטוח. וכעת מה טוב ומה נעים להביט על החורבות הללו, לראות את בניני האויב ההרוסים והנטושים. הכל הפקר. תוהו ובוהו. זהו גמולם מידי הבורא יתברך, וכן יאבדו כל אויבינו.

הזמן עובר מהר. אין פנאי להרבות במחשבות. בינתיים האוטובוסים שלנו דוהרים הלאה, עד שאנו מגיעים לתחנתנו הראשונה: בית דג'ן.

(ג) בית דג'ן

השמש שקעה בפאתי מערב והלילה רד סביבנו. לעינינו דעכו אחרוני הדימדומים. כוכבים ממעל נוצצו והוסיפו נופך מיוחד לנוף הלילי, בעוד שבקרבנו פנימה הפיחו רוח אומץ ונצחון. נעצרנו ליד משטרת בית דג'ן. בצומת הכבישים ירושלים וראשון־לציון. עד מהרה הצטרפו אל שיירתנו עוד ארבעה אוטובוסים שהגיעו אלינו מרמלה.

ניתנה פקודה: לרדת ולהמתין. בזריזות רבה ירדנו והשתטחנו על הדשא הטלול. מתוך ארבעת האוטובוסים ירדו כל חברינו מהפלוגה הדתית, שעזבו את תל־אביב עוד מאתמול. הם היו הראשונים שנכנסו ועברו במסע הנצחון ברחובות רמלה. הם זכו להריע את תרועת־הנצחון הראשונה במבצר אויב זה.

כולם היו משולהבים ושזופים מאותו יום היסטורי בוער ויוקד. אף הם השתטחו לידינו על הדשא וסיפרו לנו בהתפעלות רבה על אירועי אותו יום, על מפלת האויב ובהלת מנוסתו. מצב־רוחנו התרומם עוד יותר. זה כבר היום השני להפוגה, ואנו נוחלים נצחונות כה מזהירים.

אותו ערב שכבנו על הדשא וחכינו. מולנו, מצד אחד, השתרע כביש רמלה, שלא נח ולא שקט אף לרגע קט. מכוניות, אוטובוסים, ג'יפים ואופנועים – דהרו עליו בלי הרף, אל החזית וממנה. אמנם אצלנו שורר שקט ואנו מתרפקים על הוד הדומיה של לילה ארצישראלי; אבל שם, לא הרחק מאתנו, מתנהל קרב דמים, התותחים רועמים, כלי ה„שפנדאו" יורקים אש תופת ודם נשפך לרוב.

ומצד שני הזדקר מולנו מבצר המשטרה של בית דג'ן, אותו מבצר שאילולא המיבצע המוצלח בערב שבת, מי יודע אם לא היה חוסם את הדרך למושבות הדרום.

ומיד נזכרתי באותו בוקר שלפני שבועות אחדים, בהיותי בתפקיד שמירה במשטרת בית דג'ן, כאשר בחור בן שבע־עשרה שוטט כל הזמן בחצר המשטרה ומשך את תשומת לב כולנו בחיוך המיוחד שהיה מרחף על שפתיו.

הזמנתי אותו אז לחדרי, חדר הנשק שהייתי אז ממונה עליו, ואמרתי לו:

„חבר, ספר נא לי, מה תפקידך כאן?"

לפני עמד בחור במדים מרובבים, שחורים. ידיו היו מפוייחות. בלורית פרועה ומסולסלת התנשאה על ראשו. אך עיניו הפיקו ניצוצות אש ויקוד להבה. בחיוך התחיל לספר לי את פרשת חייו במסגרת הצבא:

– הנני תל־אביבי, משכונת שפירא. אבי הוא חסיד ירא־שמים. התגייסתי לצבא עוד לפני הגיעי לגיל שבע־עשרה, וכעת הנני נשק פלוגתי במסגרת הפלמ"ח, ולכן בגדי תמיד משומנים.

הייתי בין הראשונים שהסתערו וכבשו את המצודה הזאת. איש מכם אינו מרגיש כעת מאומה מכל מה שהתרחש פה. באתם אל המוכן. אבל כדאי שתשמעו איך נכבשה מצודה זו.

לרגעים נשתתק. ניכרה בו איזו התרגשות פנימית. כנראה שאותה חוויה השאירה בו רושם עז ועמוק.

– הגיעה אלינו ידיעה מוסמכת – המשיך לספר – שביום שישי בבוקר עזבים הבריטים את המשטרה, ועוד לפני צאתם ימסרו אותם לערביי הכפר.

היה זה ביום חמישי בצהרים, מפקד פלוגתנו נתן פקודה להתכונן. הוא בחר במחלקה אחת והטיל עליה את המשימה, לעקוב אחרי כל תנועות הבריטים בבית דג'ן.

חצות לילה. כולנו הצטיידנו בנשק: סטנים, רובים, שפנדואים וחגורות רימונים. ניתנה לנו פקודה להגיע דרך השדות עד לבית דג'ן, ולהסתנן בזחילה אל חורבת הבנין שממול למשטרה.

מילאנו את הפקודה בדייקנות נמרצת. כולנו הגענו בשלום עד החורבה. רוב הלוחמים נשארו תקועים בשדה בין סבכי השיחים שמסביב לחורבה, ורק אחדים נכנסו פנימה לתוך החורבה והשתטחו על הארץ.

עם אור הבוקר התחלנו לשמוע רחש תנועה מבנין המשטרה. קבלתי עלי תפקיד של תצפית. מבעד לסדק צר עקבתי אחרי כל המתרחש. והנה בשעה שש בבוקר הבחנתי בטנקים היוצאים מחצר

המשטרה, ובעקבותיהם מכוניות ואוטובוסים מלאים חיילים בריטיים, עם מטען וחפצים. כאשר עזב אחרון הבריטים את המשטרה, נשא ראשו לעבר הגג והשמיע בקול רם ברכת פרידה. משם נשמעה מיד תשובה אליו.

,,חברה'', לחשתי לחברי, ,,הבריטים יצאו ועל הגג כבר נמצאים ערבים. הכונו!''

חכינו כמחצית השעה. כעשרה ערבים תפסו עמדות על הגג והתחילו לסדר את נשקם. מפקד פלוגתנו נתן פקודת אש, ומיד פתחנו כולנו בהסתערות מפתיעה, אנחנו מתוך החורבה והיתר מבין סבכי השיחים. המטרנו על המשטרה אש ללא הפוגה. הערבים נבהלו. הם עדיין לא הספיקו אפילו להתארגן במקום וכבר מצאו את עצמם תחת אש עזה. אחרי שעה קצרה ראינו שהם נסוגים מהר מן הגג, בגררם אחריהם את נשקם. כהרף עין חצינו את הכביש והסתערנו לתוך חצר המשטרה, בין הערבים קמה בהלה ומנוסה. הם ברחו לכיוון בית־החרושת לאריגה של בית דג'ן.

עד מהרה כבשנו את המשלט החשוב הזה והתבצרנו בו כהלכה.

באותו יום שישי כבשנו גם את בית־החרושת הענקי על כל ציודו.

עד כאן סיפורו של אותו בחור צעיר. כעת נעשתה בית־דג'ן לצומת־דרכים חשוב שלנו. הנקודה האסטרטגית המובילה למושבות הדרום, לרמלה, לספריה ולשדה התעופה לוד, והודות לשליטה בה נחלנו באותו יום את נצחונותינו הכבירים.

כשעה שכבנו כך על הדשא תפושי מחשבות, עד כי אפשר היה לדמות כאילו יצאנו לטיול־קיץ גרידא.

,,חברה'', הפסיק אחד מחברינו את השלווה הזאת, ,,נקום ונתפלל ערבית בציבור''.

הד הקריאה עבר בכל המחנה, ובין רגע קמו כל חברינו, ואתם גם רבים מבין החילוניים, שחבשו כיפות לראשיהם הגלויים, ועמדו להתפלל ערבית.

היה זה מחזה מרהיב עין, ואולי היתה זו הפעם הראשונה מזה מאות רבות בשנים, שהפינה הנידחת הזאת בית־דג'ן זכתה שבתוכה

יקודש שם שמים ברבים ושציבור יהודי, לפני צאתו למלחמת־מצוה על הגנת ארצנו הקדושה, יתנה כאן תפילתו לפני קונו.

בדומיית הלילה הדהדו למרחקים המלים „יתגדל ויתקדש שמיה רבה״, והן חרתו את רישומן עמוק עמוק בלבותינו.

טבת תש״ט

מלחמת העצמאות: מרשימותיו של טוראי

פרק א: למה בורחים?

לא פעם הודגש, כי מלחמת הישוב במדינות ערב דומה לאותה מלחמה שהתחוללה בימי החשמונאים, אותה אנו מזכירים בתפילת „על הנסים" בחנוכה מדי שנה בשנה: „ואתה ברחמיך הרבים... מסרת גיבורים ביד חלשים, רבים ביד מעטים וכו'".

את אצבע־האלוקים, את ההשגחה העליונה ואלפי הנסים שהתרחשו לנו – ראינו בעליל, בעיני־הבשר שלנו. ממש מששנו אותם בידינו ובחושינו.

היה זה ביום הראשון להיותנו באל־קובב. עלי ועל עוד שני חברים הוטל התפקיד לרדת לשפלה בין הפליטים הערביים ולערוך אצלם בדיקה. שכן באותו היום גדל זרם הפליטים פי כמה ומספרם הגיע לאלפים.

ימים אחדים לפני כן, בהיותנו עוד בתל־אביב, היתה המלה „ערבי" מעוררת בנו הרגשה של זהירות והסתייגות מסויימת. ואולם, באותו יום כאשר קבלנו את התפקיד לרדת אליהם, עשינו זאת ברצון ובאהבה. היתה זאת חוויה מיוחדת להימצא בין אלפי ערבים, בה בעת שמלחמת־דמים נטושה בין ארצות ערב ובינינו, ולראותם כנועים ונבהלים מפני כוחות ישראל.

היינו רק שלושה צעירים עם רובים דרוכים ביד, וכך שוטטנו בין אלפי ערבים, אשר מהם מלאו לא מזמן את גגות יפו, את צריחי המסגדים של „חסן בק" ו„אבו כביר", ופלטו אש על תל־אביב. שלושה היינו בין מאות ערבים אשר זה לא מכבר מלאו את החפירות שבסביבות רמלה ולוד וירקו אש וגפרית על חיילינו. והנה מה נשתנה לפתע מראיהם. אותם הפנים והעינים, שתמול שלשום הביעו שנאה

ארסית ורשעות אין קץ כלפינו, לבשו עתה ארשת כה נפחדת וכה נכנעת.

האין זה אחד הנסים הנפלאים מן השמים אשר נתגלו אז לעינינו כל כך גלויים ומוחשיים?

היו ערבים אשר בראותם אותנו, עם הרובים בידינו, התחילו ליילל מרה, כאילו באנו להרוג אותם. אחד מחברינו, בחור תימני, מדבר ערבית, ניגש אל אחת המשפחות. ראש המשפחה היה גבר חסון בגיל שלושים וכמה. בידיו החזיק שני צרורות גדולים של מטלטלין. אשתו החזיקה ילד קטן על כתפה ובידה השניה צרור מטלטלין. כפי שהתברר היתה זו משפחה נוצרית, שהיו לה הרבה עסקים עם יהודים, ולאחרונה גרו ברמלה בתור פליטים.

,,היכן הרשיון שלכם?'' שאל אותם הבחור התימני בערבית רהוטה.

שכן כל הפליטים הערביים נבדקו לראשונה על־ידי צבאנו ברמלה ולוד, והצעירים שבהם בגיל הגיוס קיבלו רשיונות מיוחדים מטעם הצבא.

,,הנה, אדון'', ענה הערבי בעברית צחה לגודל תמהוננו. ,,הנה הרשיון שקבלנו ברמלה. אני נוצרי. כל הזמן עבדתי אצל יהודים בחיפה. המעביד שלי היה יהודי מנהל חברת ,של' בחיפה. אנא, רחמנים, אולי תוכלו להעביר אליו ידיעה על אודותי, כי אז הוא יציל אותנו מיד מכל הסבל הנורא הזה''.

דמעות זלגו מעיני האיש והאשה. הם נאנחו מרה על גורלם המר, שנגזרו יחד עם ערביי רמלה למסע נדודים זה.

המשכנו לשוטט בין המוני הערבים. רבים מהם בקשו מאתנו מים, כי זה יום שלם לא שתו מאומה. נתנו להם מים ככל שיכולנו. ערבי זקן התפרץ פתאום בדברי גידוף וקללות נמרצות נגד עבדאללה מלך ירדן ופארוק מלך מצרים, שהמיטו עליהם את כל האסון המר הזה.

יצאנו מתוך מערבולת הפליטים והמשכנו דרכנו לכיוון הכביש, שם זרמו הנודדים בהמוניהם. משפחות משפחות, עם חמורים, גמלים, עופות ומטלטלין, מילאו את השדה. וכך היה סדר מסעם:

ראש־המשפחה נשא צרור מטלטלין למרחק של שלושים מטר לערך. שאר בני המשפחה, האשה והילדים, נשארו על פני השדה. אחר כך חזר ונשא צרור נוסף. וכך חוזר חלילה, בבחינת ,,ויחנו ויסעו, ויסעו ויחנו״.

ומי שהסתכל מרחוק על המראה הזה, נדמה לו כאילו כל הפליטים אינם זזים מהמקום, אלא הולכים וחוזרים, הולכים ושבים, מבלי להתקדם כלל.

הצמאון ביניהם גבר מאד, כי היה זה יום חם במיוחד. כנראה שהיו ביניהם אנשים שהכירו היטב את הסביבה וידעו שיש באר מים בקרבת מקום. והנה אמנם גילו את הבאר בירכתי הכפר אל־קובב, ומאות פליטים התחילו לנהור אליה.

אמנם מבחינה צבאית מסוכנת היתה גישתם של הפליטים אל הבאר, שבירכתי הכפר לא הרחק מן המשלטים שלנו, ובפרט שבאותו זמן עדיין היתה המערכה נטושה במלוא עוזה מסביב לכביש לטרון, וכל הסתננות של אויב היתה עלולה לפגוע בתכנית הצבאית. בכל־זאת הרשינו להם לגשת אל הבאר, תחת שמירה מעולה וקפדנית של חברים משלנו.

הלב היהודי תמיד פתוח לרחמים, אפילו נגד בני עם אויב הזומם לכלותנו.

במשך שעתיים שוטטנו שלושתנו בין האלפים שמלאו את השדה כחול הים. בדקנו עשרות מהם. הקשבנו לקללות והגידופים שהטיחו על ראשי מדינות ערב, והיתה זאת בשבילנו חוויה מרעישה, מהולת עצב ושמחה.

כי מצד אחד ראינו את הפלא הנשגב של יד ה׳, כאשר תוך ימים אחדים הפכו מאות ואלפי ערבים פורעים צמאי־דם, שזממו להשליכנו הימה, לפליטים נכנעים ונפחדים. ומצד שני עורר בנו המחזה הזה מחשבות נוגות, בהעלותנו בזכרוננו את האימים והסיוטים של ריבואי רבבות אחינו בני ישראל, אשר הובלו על־ידי קלגסי הנאצים על־פני שדות אירופה, והיו גם ביניהם רבבות מוכי צמא אשר נפשם שקקה לטיפת מים בעדם ובעד ילדיהם, אך מבוקשם לא ניתן להם מעולם על ידי מעניהם האכזריים.

רק שעתיים שוטטנו בין הפליטים הערביים, אבל בשבילנו היו אלה שעות עשירות הגיגים ומחשבה, שעות שרישומן נחרט עמוק בקרבנו, כאשר ראינו את ידו הגדולה של הקב"ה, המפליאה מכותיה באויבינו ומנחילה נצחונות ללוחמי ישראל.

פרק ב: יוצאים לפעולה

בשעה 6 בבוקר בדיוק הופיע טוראי אחד בבסיס, וכולו היה מלא רגשות וחוויות. זו לו הפעם הראשונה שהוא מצטרף אל אותם כוחות הנקראים „הגנה", אשר נשבעו אמונים להגן על הארץ ולמסור נפשם עליה. הוא שמח מאד על כך, שסוף סוף זכה גם הוא לתרום חלק מחייו לטובת המולדת.

הוא התייצב מיד לפני מפקד הבסיס, מסר את שמו ושם משפחתו, ולבסוף נצטווה להכנס לחדר הסמוך, שם מחכים יתר החברים.

הרגעים חלפו בזה אחר זה. עברו שעה ושעתיים, ואותו טוראי עדיין היה משוטט הנה והנה על־פני החדר, יחד עם עוד כמה חברים ותיקים, אשר בילו בינתיים את זמנם במשחקים שונים. הוא היה דרוך ומחכה בקוצר־רוח להוראה כלשהי, לאיזה תפקיד שיוטל עליו, אבל אין קול ואין עונה.

לבסוף ניגש לחבר ותיק ושאלהו:

„חבר, לשם־מה נקראנו לכאן? אֵילו תפקידים עלינו למלא במקום הזה?"

„סבלנות, ידידי", ענהו החבר הותיק. „המידה הראשונה שחייל צריך לסגל לעצמו היטב, עוד בטרם ניגש לאימונים ובטרם ראה דבר – היא מידת הסבלנות. עליו להיות מוכן להתבטל שעות על שעות בלי שום מעשה, ובכל־זאת לא להיתפס לשיעמום ולהיות כל הזמן דרוך ומוכן למלא כל צו ופקודה. כל שעות הבטלה הארוכות כדאיות הן בשביל שעה של מילוי תפקיד חיוני במועד הנכון ובמקום המתאים".

מסופקני אם אזרח פשוט היה מבין והיה יכול להסתגל לסדרים כאלה, אבל עובדה היא: כארבע־עשרה שעות שהינו בבסיס,

אוטובוסים הסיעו אותנו פעם למושב גזר ופעם לאי־שם, ושוב חזרה לבסיס, ושוב לאי־שם, וחוזר חלילה, וכל נסיעה ונסיעה לפי פקודה מיוחדת.

בבוקר השכם, אחרי שעתיים וחצי של שינה, יצא הצו:

„חברה, להתכונן! אנחנו יוצאים לדרך".

כאיש אחד התעוררנו כולנו. הזרזים המקדימים עוד הצליחו להוציא ממיכל המים ספלים מלאים מים לנטילת ידים כדת וכדין. ואילו הנמושות המאחרים כבר הסתמכו על המשנה האומרת: „במחנה אין נוטלים לידים"...

בין רגע נהפך השדה לבית־תפילה גדול. עטופי טליתות ועטורי תפילין נעמדו כל אחד ליד עץ והתפללו ביחידות תפילה קצרה.

מי יודע, אולי אנו יוצאים לחזית, לשדה־הקרב, ובכן עלינו לדאוג ראשית־כל להניח תפילין ולהתפלל, כדי שלא נצטרך חלילה לבטל מצוות הנחת תפילין על סמך ההיתר של „סכנת נפשות".

אחרי התפילה עלינו על האוטובוסים, מוכנים לנסיעה. אבל מה מאד הופתענו, כאשר מקץ רבע שעה שוב היינו כולנו באותו בסיס, שם חנינו בליל אמש.

אמנם אמש היינו כעוורים מגששים באפלה, כי לא ראינו את המושב בחשכת הלילה. אבל הבוקר הזורח שיווה למושב גזר גוון אחר לחלוטין. הנה מגדל המים המזדקר בטבור המושב, ומעליו השקיפו עלינו שני בחורים נושאי נשק. והנה הטרקטור אשר למרות תנאי המלחמה מסביב הוא ממשיך בעבודתו החקלאית הרגילה, בעבודת הבנין והיצירה, לקיים מה שנאמר: „והיה לנו הלילה למשמר והיום לעבודה".

בירכתי המושב עבד מפעל המים, בהזרימו את מימיו לכל פינות המושב.

במרכז המושב ראינו גם את השקים מלאי התבואה, היבול שנאסף מהשדות, וכן כמויות ניכרות של קלחי גזר. הבחורים שלנו עטו על הגזר ואכלו לתיאבון. כלום יתכן להיות בגזר ולא לאכול גזר?

אך על אף הכל אווירת המלחמה היתה ניכרת על כל צעד ושעל.

כל המושב היה מוקף גדרות תיל. עמדות־מגן היו פזורים פה ושם. כמו כן לא ראינו כמעט את הגברים של המושב, כי כולם כפי הנראה הצטרפו אל גדודי הלוחמים והמגינים.

שהינו שם כשעתיים. חלק מהאנשים נשאר בתוך האוטובוסים וחלק שוטט בשטח המושב. כמנין חברים משלנו נכנסו למטבח לעבודה. מפקד הגדוד התייחס אלינו באדיבות בנוגע לכשרות, ומסר את המטבח בידים נאמנות, עם כל הסמכויות הדרושות.

והנה שוב נשמעה הפקודה:

„אל האוטובוסים!"

שוב הצטופפנו כולנו בתוך האוטובוסים, טולטלנו שוב על החולות והגענו למקום חנותנו בלילה.

לשם מה טילטלו אותנו הלוך וחזור לשעתיים? לשם מה העירו אותנו השכם בבוקר אחרי שעתיים וחצי של שינה?

על כך איש אינו שואל. כי על כן חיילים אנו, ואלה הם תרגילי החיים של החייל – לקום אפילו כשאין צורך לקום, לנסוע אפילו כשאין הכרח לנסוע.

במקום חנייתנו הסתדרנו קבוצות קבוצות ליד העצים, וקנינו לנו שביתה על־גבי שמיכות. גם האוטובוסים שלנו כאילו בחרו להם מקום מנוחה טוב והתפזרו בכמה נקודות לשם זהירות, אליהם הצטרפו עוד שתי משאיות מהבסיס, אחת עמוסה אוכל לארוחת הבוקר, והשניה עם מיכל המים. ליד מיכל המים הועמד משמר חזק, שכן יקרים מאד המים בחיי המחנה, יקרים מאוכל, ממנוחה ומשינה.

השמש להטה בעוז. קרניה חדרו מבעד לענפי העצים ונחתו עלינו, כאילו התכוונו להקניטנו: אם אינכם טועמים את אש החזית, תטעמו לפחות את אש השמש.

כעבור שעה קלה התחילו לחלק את ארוחת הבוקר. מיד הסתדר תור ליד משאית האוכל. כל אחד קיבל את מנתו וכולנו התפרסנו על הארץ מתחת לעצים ואכלנו לתיאבון. אחרי האוכל הוסיפו לכל אחד מנת סיגריות, המצרך החשוב ביותר עבור חייל.

עתה הודיע המפקד: כל מי שרוצה לכתוב למשפחתו יזדרז ויכתוב, אבל אסור לציין את המקום בו אנו נמצאים.

ללמדנו, שסוף סוף הננו נכנסים לשיגרת־החיים של חיילים בחזית, אשר כל תזוזה ופעולה שלהם היא בגדר „סוד צבאי".

ההרגשה שכעת הננו חיילים מן השורה, עוררה בנו חוויה מיוחדת במינה, כעין גאווה מסותרת.

חנינו שם עד שעה חמש אחרי הצהרים. במשך היום עברו מעלינו כמה פעמים מטוסי האויב בדרכם לתל־אביב (היה זה אותו יום שלישי שבו הופצצה תל־אביב מהאויר שלוש פעמים). כחיילים מנוסים קפצנו כל פעם לתוך תעלות חפורות, מוסוות היטב.

השעה חמש. במהירות הבזק עברה בינינו פקודה, ומיד התייצבנו בשורה בעמידת דום. מפקדי הכיתות והמחלקות השלימו את המיסדר וגמרו את הרשימות. והנה מופיע לפנינו מפקד הגדוד, צעיר שחרחר בעל הבעת פנים רצינית ואמיצה. במבטים אחדים סקר את כל המחלקות, כאילו רצה לבדוק את החומר האנושי אשר לפניו, אחר פנה אלינו ואמר:

„חברים! מרגע זה ואילך אתם עוברים לפיקודי. דעו לכם, כי מעתה כבר אין זה ענין של שמירה, של רביצה מעייפת בעמדות. אנו עוברים לגיזרת החזית. כל רחש וכל נידנוד קל שלא לצורך, עלול לסכן את חייכם וחיי חבריכם. האויב ממולנו דרוך ואורב. לפעמים הוא בבחינת ‚רואה ואינו נראה', וכל זה עליכם לדעת. כעת הננו עוברים למישלטים חדשים, והנני מבקש מכם רק דבר אחד – לשתוק ולשתוק – ועכשיו לאוטובוסים, חברה!"

פרק ג: „חיתת אלקים"

האוטובוסים נתמלאו חיש־מהר. לאן? – היינו הך. התרגלנו כבר לא לשאול. ידענו רק זאת, שכיוון הנסיעה הוא לאיזור לטרון.

האוטובוסים התקדמו בכבדות על־גבי תלוליות וגבעות עפר, שמעולם לא דרכו עליהן גלגלי מכונית. עד מהרה ראינו לפנינו גבעה ועליה בתי חמר ועפר. היו אלו שיריו של כפר ערבי נטוש, שתושביו הצטרפו אל רבבות פליטי ערב.

נכנסנו לכפר שעל ראש הגבעה. בחורים משלנו שוטטו כבר בסימטאותיו ומבואיו עם רובים בידיהם. מרחוק נראה המנזר של

לטרון. דומה היה, כי תוך רגעים אחדים הננו מגיעים ישר אליו ולטרון תהיה בידינו. שקט מוחלט שרר מסביב, כעין מיסתורין אפף את הבקעה שבין שתי הגבעות, בין הכפר והמנזר.

האוטובוסים התפתלו וגלשו במהרה לתוך הבקעה, עד שהגיעו למשעול צר שהתפתל סמוך לשדה קמה, מלא שבלים בשלות.

פקודה פלחה את האויר הדמום:

„חברה, לצאת מן האוטובוסים ולהתפזר מהר בין השבלים!"

הפקודה נתמלאה בין רגע. השתטחנו על האדמה והשבלים הגבוהות כיסו עלינו, עד שנתעלמנו לגמרי מן העין. פגזים החלו להתפוצץ בסביבה. כפי הנראה הבחין בנו האויב והפעיל את תותחיו. אף על פי כן היינו כולנו במצב־רוח מרומם. אלה הם רגשות של חיל הנכנס בשדה המערכה, רגשות המעוררים בדרך כלל עוז ואומץ. דבר אחד הדאיג אותנו אז, שעדיין אין בידינו כלי־נשק, וכי בצדנו אין תותחים להשיב לתותחי האויב.

יותר ממחצית השעה רבצנו בצל השבלים, עד שנשמעה פקודה חדשה:

„לאוטובוסים!"

אחרי רגעים ספורים הגענו למחוז חפצנו: אל־קובב.

הסתדרנו ליד מטה הגדוד. מפקדנו הצעיר הציג אותנו בפני קצין המטה, והלה סקר אותנו בעין בוחנת וחודרת, לבסוף הזהיר אותנו גם הוא, לשמור על שתיקה ועל כל כללי הזהירות.

בעוד אנו ניצבים ליד חדר המטה, הגיעה אלינו הידיעה המעציבה, כי בעת ששכבנו בתוך הקמה נפצעו כמה בחורים מפגזי האויב. ביניהם חברנו היקר ישראל יהושע ברלינר ז"ל, שנפטר למחרת בבית־החולים.

לרגע אפפה אותנו קדרות, אבל חיש־מהר התאוששנו, באשר על כן אנו חיילים ועלינו לשמור על רוח איתנה. מפקדנו חילק תפקידים לכל אחד ואחד מאתנו, וכך נפל בחלקי להצטרף לעוד מספר חברים דתיים ולתפוס עמדה במישלט קיצוני החולש על שני כפרים של האויב.

המדריך שלנו הובילנו ליד הבתים בשורה עורפית, בדילוגים

קרביים, כי עדיין לא שקטו תותחי האויב ומדי פעם הזדעזע האוויר מרעש ההפגזות. וכך, בהליכה זהירה, הגענו לעמדתנו.

את פנינו קבלו חברינו לנשק מפלוגת חי״ש, שכן עמדה זו היתה מאויישת על־ידי אנשי חי״ש וחי״מ ביחד.

החי״שיניקים מסרו לנו מיד את הכלים ואת כל ההוראות הדרושות. מתוך סיפוק רב הראו לנו בחוץ בשעת דימדומים, את כל השטחים שנכבשו בימים האחרונים, לרבות הביקעה המשתרעת בין העמדה שלנו לבין שני כפרי האויב השוכנים על צלעות הגבעה ממול.

הלילה רד. מקום חנייתנו היה על דשא ירוק בין עצים. התחלקנו ביניינו בתפקידי השמירה. כולנו עמדנו דרוכים בכל פינות המישלט ועינינו החודרות חרשו את כל השטח מסביב. מדי פעם בדקנו את הרימונים ושאר כלי־הנשק שברשותנו. כל אנשי החי״ש היו מרוכזים לא הרחק מאתנו. הם לא השתתפו בשמירה, אלא ישנו כל הלילה, שכן להם נועד תפקיד אחר לגמרי. הם חיכו לפקודה לצאת לפעולה קרבית, ובינתיים צברו כוח ועוז לקראת המשימות הקשות והמסוכנות המצפות להם.

במרחק כחצי קילומטר מאתנו נראו בלילה דמויות נעות למכביר. היו אלה מאות ערבים אשר נדדו משך כל הלילה עם נרות בידיהם. כל אימת שנשמעה יריה ממישלטי שני הצדדים היו נשמעים מביניהם קולות וצריחות. כל זה לא הפתיע אותנו. אנשי החי״ש כבר סיפרו לנו מיד בואנו, כי כל השטח שאנו שומרים עליו רוחש פליטים ערביים, וכי עלינו להיות עירנים ודרוכים היטב, שלא יסתננו אחדים עם נשק אל עמדותינו.

אלה היו פליטי ערב, שברחו מרמלה ולוד ומכפרי הסביבה, כשהם גוררים אתם את כל מטענם, מי בחמורים, מי בסוסים, מי בעגלות. הם השתרכו בהמוניהם, אנשים נשים וטף, דרך השפלה לרמאללה, לחסות תחת שלטונו של המלך עבדללה.

כך הוטל עלינו תפקיד כפול ואחראי, הן כלפי האויב הממוקם בשני הכפרים שעל הגבעה, והן מצד אלפי הפליטים שנדדו בחסות הלילה מן השפלה לכיוון רמאללה.

היה זה לילה שקט. רק יריות בודדות פילחו מפעם לפעם את הדממה, ואילו כלי־הנשק הכבדים לא הופעלו כלל. מורגש היה ששני הצדדים מחכים לצו מגבוה, ובינתיים נהנים מהפוגה. לעומת זאת נראו כל הלילה איתותי אור בין שני הכפרים הערביים ובין לטרון המוארת חלקית.

תכופות חלפו מעלינו מטוסינו, שערכו טיסות סיור מעל שטחי האויב. אך כוחות האויב לא הגיבו והתכנסו בשתיקה אילמת.

המזרח האיר. אלומות האור שריצדו כל הלילה בין שני הכפרים הערביים נעלמו מיד. מרגע לרגע התבהרה הסביבה לנגד עינינו, אחרי כל הלילה נראתה לנו במטושטש. כך נכנסנו ליומנו הראשון בגזרת החזית.

פרק ד: בהתקרב הסערה

דימדומים שלאחר שקיעה פשטו על פני הכפר השותק והרדום, שהתחיל להתכנס תחת כנפי הלילה. יחד עם עוד כמה מחברינו, שהיו פנויים אותה שעה מתפקיד, ישבנו בין העצים ליד שולחן וסעדנו את ארוחת הערב. שני חברים הגיעו אלינו עם דלי מים צוננים, ששאבו מתוך באר נידחת שבקצה הכפר. שמחנו לקראתם, כי גדול מאד היה ערכם של המים בעמדות החזית, ובפרט מים נקיים וצוננים, שהיו עדיפים בעינינו יותר מכל המאכלים הטובים.

רווינו את צמאוננו וגם נותרו מים למשך הלילה.

הלילה כבר ירד עלינו כאשר ברכנו ברכת המזון. הברכה נאמרה בהתרגשות מרובה, כי היו לבותינו מלאים על גדותיהם. ידענו כי ההפוגה הזאת בה אנו שרויים איננה אלא שקט שלפני הסערה. רק לפני חצי שעה טפלנו כולנו בסידור האלונקות, הכינונו שולחן מיוחד לצרכי עזרה ראשונה, והחובש היחידתי לימד אותנו איך לחבוש תחבושות ואיך לעצור זרימת דם במקרים דחופים, כל ההכנות האלה בישרו את הסערה המתקרבת.

ואכן, מיד לאחר ברכת המזון התחוללה הסערה.

זה התחיל בקול דממה דקה. בישבנו ליד השולחן שמענו פתאום קול שעטת רגלים עוברות בסך. נשאנו עינינו וראינו את חיילינו

צועדים לקראתנו. היה זה מראה שכבש את לבנו. דממה היתה בכל. גם חתולים התועים שנשארו בכפר כאילו הפסיקו את יללותיהם לכבוד המאורע. רק קול הפסיעות הפריע את הדממה. קמנו לקדם את פני החיילים. כעבור רגע היו כולם לידינו. ההתרגשות היתה מרובה. נתברר שזוהי המחלקה, שעליה הוטלה המשימה לכבוש הלילה את הכפר הערבי על פיסגת הגבעה ממולנו. כולם, כמה עשרות במספר, היו לבושים וחמושים היטב, מצויידים בכל מיני כלי־נשק חדישים.

נותרה להם שעה של מנוחה יחד אתנו בין העצים. הסתכלתי בפניהם, כשאני מנסה לחדור לתוך נשמתם, להאזין להלמות לבם ולרחשיהם העמוקים. וכמה נפלאו בעיני באותה שעה. ראיתי בהם שליחי האומה, היוצאים לגאול הארץ מתוך הקרבה עצמית ואומץ נפלא. הרגשתי כלפיהם תחושה עמוקה ויוקדת של אהבת ישראל.

,,אין לנו ברירה אחרת'', סח לי חייל תימני מצוייד במרגמה קלה, ,,הם לא הותירו לנו דרך אחרת מלבד השימוש בנשק. הם הכריחו עלינו מלחמה. הם ההמנים של זמננו הזוממים ח''ו להשמידנו, ועלינו, עם מרדכי, להראות להם את עחנו ויכולתנו. אנו חייבים להעלות את אחינו הנידחים, האודים המוצלים מאש, ששרדו לפליטה ממיליוני קדושינו, עלינו להכין להם מולדת, קרקע ונחלה – וה' יהיה בעזרנו''.

הכרת־פניו ענתה בו שאיננו ממשפחה דתית. בכל־זאת הרגשתי, כי המלים ,,וה' יהיה בעזרנו'' נאמרו מעומק הלב והנפש. והוא לא היה היחידי בכך. בשיחות החטופות שניהלנו עם בחורים חילוניים אחרים, נשמע מפיהם שם ה' בצורות שונות.

וכלום יפלא הדבר? וכי אין זה מובן מאליו? מי כמו החיילים הקרביים האלה רואה עין־בעין את הנסים והנפלאות במלחמה זו על כל צעד ושעל? מי כמוהם רואה בעליל את האויב האכזרי העולה עליהם במספרו ובחימושו פי כמה וכמה ובכל־זאת הוא מובס ונס מפניהם מנוסת־בהלה?

הירח הופיע בשמים ונסך גוון כסוף על פני הלילה. שכבת הטל, שאפפה את כל הבקעה מסביב, התחילה להזדהר מול אור הירח

והיתה דומה עלינו כמין עמוד הענן שנשלח לפני חיילינו באותו לילה, להנחותם הדרך ולהנחילם נצחון.

שני קצינים מפקדים עלו על אחד הגגות בכפר ומשם השקיפו בעינים חודרות על הסביבה, אשר בה עתיד להתחולל קרב הגבורה הלילה בחצות, כדי להתמצא בה היטב בשעת הקרב. וניכר היה בהם, כי בין הצצה להצצה נישאו מבטיהם גם כלפי מעלה, למרומי השחקים, מקום שם הופיע הירח בכל הדרו ושלח את אורו הרך על השבילים והמשעולים של הבקעה רחבת־הידים. הם הסתכלו השמימה, אל מצביא כל המצביאים אשר כל תנועה וכל פעולה בעולם הזה נעשות רק על פי השגחתו.

בעוד הללו התכוננו לקרב, נקראנו, אנשי החי״מ על־ידי מפקדינו להיות דרוכים כל הלילה ולשמור היטב על הקו שלנו. כמו כן ניתנה לנו הוראה, שכל אחד מאתנו, לרבות אלה שאינם בתפקיד, ישכב במשך כל שעות הקרב בתוך החפירה שהוכנה מבעוד יום.

בחלקי נפל להתייצב לשמירה בשעה שתים־עשרה בלילה, בדיוק בזמן שהקרב צריך להתחיל. את ליבי מילאו רגשי חרדה לגורל הלוחמים יחד עם רגשי סיפוק עמוקים, על כי ניתנת לי ההזדמנות לצפות – וגם להיות אז בתפקיד פעיל – בחיילינו בעת שהם מתקיפים את האויב ובעזרת ה׳ כובשים את הכפר שבו הם שולטים.

השעה אחת־עשרה. אני רובץ בתוך חפירה של ארבע אמות. עלי לנוח לפחות שעה לפני יציאתי לתפקיד. הנני רואה רק שמים ועצים. מסביבי נשמע רחש אנשי החי״ש, המחכים בכל רגע לפקודת תזוזה. רק שעה אחת הוקצבה לי הלילה לשינה. אך האם אוכל לישון? האם אפשר לעצום עינים, כאשר נותרו רק רגעים ספורים לפתיחת ההתקפה שלנו? ובכן, אני שוכב בתוך החפירה בעינים פקוחות, מאזין להתפעמות הלב, לדומיית היקום, שדומה כאילו אף הוא עוצר נשימתו לקראת הבאות.

הרגעים חולפים לאט. סמוך לשעה שתים־עשרה אני שומע את הפקודות הניתנות ללוחמים עם צאתם לקרב. הרמתי ראשי ולעיני נתגלתה תמונה מרשימה מאד.

שורה ארוכה של חיילים עומדים ללא ניע, תרמילם על גבם,

קסדות פלדה לראשם ובידיהם כלי־הנשק למיניהם. הם ניצבים ושותקים. גם המפקדים עומדים בלי אומר. כולם מחכים לדבר־מה. כנראה שצריכה עוד לבוא הפקודה מן המטה הראשי.

יצאתי מתוך החפירה, הרי בין כה וכה בשעה שתים־עשרה עלי להתייצב לשמירה. עמדתי כמו נכלם לפני מחלקת החי״ש, שעמדה וחיכתה לצו. בוש הייתי בפני עצמי, שאינני יכול להתמזג עם האמיצים האלה ולהשתתף במשימתם.

הדממה שוסעה לפתע. יריה בודדת פילחה את האוויר, והצו ניתן.

פרק ה: היריה הראשונה

עמדתי כמאובן כמה רגעים. לידי עברו כל אנשי המחלקה בזה אחר זה. לאור הירח ראיתי את פניהם הרציניים, המביעים אחריות עמוקה. אחד מהם אמר לי תוך כדי הליכה בבת־צחוק:

,,חבר, תדאג שמכתבי יגיע לארוסתי. אבל אל תספר לה מחר, שיצאתי עכשיו לקרב״.

הירהרתי בלבי: לוחמי ישראל יוצאים לקרב, חמושים מכף רגל ועד ראש, ורוח מלחמה וגבורה מפעמת אותם. והנה גם ברגעים האחרונים לפני הכנסם לקרב, לבם מלא רגשות של דאגה ומסירות ליקיריהם.

אכן, המשכתי בהרהורי, גם בלב צבאנו מושרשת אותה נקודה יסודית ועיקרית אשר עם ישראל מחונן בה, והיא: הרוח. אפילו חייל שלא נתחנך על ברכי המסורת, מצטיין בנקודה מיוחדת זו. ולכן לא תתכן אצלנו מלחמה לשם מלחמה, כמקובל אצל עמים אחרים. אין בנו יצר של כיבושים ונצחונות לשם התנשאות והתפארות. וזהו גם גורם חיובי ביותר בזמן שחיילינו נאלצים לצאת למלחמה הכפויה עליהם, כי אז משתלבים יחד האידיאל עם המלחמה, הגבורה עם הרוח. וזה ממריץ אותם למשימות נועזות ביותר.

הלכתי בעקבותיהם כעשרים פסיעות עד לעמדתי. נעצרתי ליד גדר, אשר בעדה עברו כל הלוחמים בדרכם לבקעה.

בדקתי היטב את הנשק והתחמושת שברשותי. באותו לילה היה

עלינו למלא את תפקידנו במשנה זהירות ואחריות, שכן מי יודע אם חס וחלילה לא ייאלצו לוחמינו לסגת, ואז עלינו להיות דרוכים היטב שלא נבוא חלילה לידי טעות ולא נפגע באנשינו.

ריכזתי את כל חושי בהקשבה לדומיית הלילה, ובעיני בלשתי אחרי כל זיע וניע מסביב.

עברו כעשרה רגעים. הדממה גברה והלכה. ניסיתי לחדור בעיני לתוך המרחקים, לגלות איזה סימן, איזו תנועה, של חיילינו, אך לשוא. רק הערפל ושכבת הטל אפפו את הכל מסביב.

ופתאום נזדעזע האוויר לקול נפץ. היה זה התותח שלנו, שהוצב ביום בלב הכפר, שהרעים בקולו ושלח את אשו ישר אל כפר האויב.

בלב נסער עקבתי אחרי נתיב האש שפילח את אפלת הלילה, בלוויית שריקה אדירה. התרגשותי גברה שבעתיים כאשר נקודת האש נחתה בלב הכפר שממול והתלקחה כברק מלווה רעם אדיר.

חכיתי לתגובה מצד האויב. התכווצתי מאחורי גדר־האבנים וידי לטפו את הרימונים הצוננים שהוכנו לידי לשעת הצורך. אך אין קול ואין קשב. אמנם שני כפרי האויב התחילו מיד לאותת זה לזה באורות מרצדים, אך ללא יריות.

שוב נשתררה דממה שלפני סערה. הטיתי אזני לקלוט כל רחש. והנה מרחוק נשמעה פקודת „אש"! והתותח שלנו הרעים פעמיים. שוב ראיתי את שני לשונות האש העוברות מעל לראשי במעוף הבזק ונוחתות על פיסגת הגבעה בקול נפץ גדול.

כמחצית השעה נמשכה הרעשת התותחים שלנו, כשכל הפגזים פוגעים להפליא במטרה.

כולנו עקבנו אחרי מהלך הפעולה בדריכות רבה. לב כולנו היה באותם רגעים עם הלוחמים ששוטטו אז עם כלי־נשקם בין הדשאים הטלולים, בתוך הערפל הלילי, כדי לתקוף את האויב פנים אל פנים. וממעמקי הנפש התפרצה תפילה לשלומם ולהצלחתם המלאה במשימה.

אחרי שנדמו התותחים התחילו מטחי יריות מכל מיני כלים. היו אלה יריות חילינו בהתקרבם אל יעד התקפתם. מרגע לרגע גברו קולות הירי, שהדיהם התפשטו על־פני כל הסביבה בדומיית הלילה.

מבעד לאדי הטל שכיסו את כל הסביבה ראינו את נקודות האש הניתכות אל הגבעה וממנה. הקשבנו בחרדת־לב להדי היריות, כדי להבחין בין יריות שלנו ליריות האויב. אך המרחק היה גדול מכדי להבחין בכך.

באותה שעה שלוחמינו התקיפו בעוז את כפר האויב כדי לכבשו, שמענו טירטור שקט של ג׳יפים, שנסעו באותו שביל שעליו צעדו לפני לוחמינו. הם נסעו ללא אורות וללא רעש, כדי להגיש העזרה הדרושה ללוחמים, הכל לפי תכנית הקרב שהותוותה מראש.

השעה שתים אחר חצות. היריות שככו. הירח באמצע הרקיע הקסים את הנוף בתפארתו. נעצתי מבטי לתוך אותם מרחקים, שם התרוצצו לפני כן כדורי האש לכל הכיוונים. רציתי לדעת פשר הדממה שנשתררה שם. האמנם נסתיימה המערכה וכבשנו את הכפר, או חס וחלילה אולי נאלצו לוחמינו לסגת, ועתה הם חוזרים אלינו בין הדשאים הטלולים? ומה שלום הבחורים היקרים? האם יצאו בשלום מהקרב הזה, או שמא נפגע מי מהם?

נזכרתי במכתב שמסר לי לוחם אחד על־מנת להעבירו לארוסתו. לא ידעתי תוכן המכתב, אבל דבר אחד היה ברור לי, כי כל מלה ומלה שבו נכתבה ברטט ובזיע. ועתה מה שלומו? העודנו חי? או חס וחלילה נחרץ גורלו והמכתב ישאר בידי רק למזכרת?

בעודי שקוע בהירהורים אלה בא חבר להחליפני. שאלתיו אם שמע דבר־מה על תוצאות הקרב, והוא ענה לי, כי אמנם שב זה עתה מהבסיס, אבל עדיין אין ידיעות מוסמכות על תוצאות הקרב.

אם כי הגיעה שעתי לעזוב את מקומי וללכת לישון בחפירתי, לא עזבתי את המקום. כל עוד לא ידעתי את תוצאות הקרב לא יכולתי ללכת לנוח.

עברה עוד שעה של ציפיה מורטת עצבים. בפאתי מזרח החלו להסתמן דימדומי הבוקר. השמים הלכו והתבהרו יותר ויותר, ומאחורי הגבעה של האויב נתחכללו באודם זריחה. כל אותה שעה לא חדלתי לנעוץ עיני באותו כיוון ולנחש את תוצאות הקרב – והנה הגיעה הידיעה המיוחלת, ידיעה ברורה ומוסמכת מטעם המיפקדה,

כי הכפר סלוית (שעלבין) בידינו. לא היו ב״ה קרבנות בנפש, מלבד פצוע קל.

למחרת חזרנו כל קבוצת החי״מ לתל־אביב, אחרי בילוי של שבוע ימים רצופים בגיזרת חזית לטרון. היה זה שבוע אשר חרת בנו את רישומו העמוק, שבוע שבו שוחררו בידי כוחות ישראל הערים לוד, רמלה וסביבותיהן; שבוע שבו התחילו בעזהי״ת הנצחונות של צבא ההגנה לישראל.

תש״ט

„רצח בעינים"

עץ הזית העבות מטיל עלינו צל נעים. רוח אביבית כפרית מרעננת אותנו בצהרי יום ומלטפת רכות את פנינו.

העץ והרוח עושים את שלהם, כי מה להם ולמלחמה, מה להם ול„חזית לטרון" הקרובה עם תותחיו ופגזיו של ה„לגיון".

שעתיים מנוחה ניתנו לנו אחרי ליל שמירה בעמדות החזית, מתחת לעץ הזית. ובשעתיים הללו עלינו ללמוד להשתמש בכלי־נשק שונים, לחדור אל תוך קרביהם ולדעת מקומו ותפקידו של כל חלק וחלק.

איש החי"ש יושב אתנו ומתחיל את שיעורו ברובה מפורק. הוא מרצה לפנינו כעין הרצאה מדעית. במשפטים קצרים ומלוטשים הוא מסביר לנו תפקידו של כל בורג וקפיץ.

„הכלי הזה", אומר הוא, „הוא המדוייק ביותר מכל סוגי הנשק".

„אפילו בעידן המלחמות הגרעיניות לא ימוש הרובה מתוך ידו של הלוחם".

„כשאתה מחזיק את הרובה בידך, הרי אם מצטיין אתה בצליפה מדוייקת – תכריע את האויב כהרף־עין".

אני מתבונן בחלקי הרובה המפורק, מסתכל ומהרהר.

אני מנסה לחשב ולמצוא, כמה חיי אדם כבר קופחו על ידי כלי זה. כמה קרבנות צעירים כבר נהרגו בעטיו.

ושוב הנני מתבונן בפרקי הרובה. כולם ישנים ומשומשים למדי. גם קת העץ כבר מושחרת ומשומנת – עדות נאמנה לשימוש ממושך ופליטת מאות ואלפי קליעי מוות.

ושוב הירהורים מציפים את לבי.

מובן שהרובה הזה כבר הפיל הרבה חללים לאין ספור. אבל אלה היו חללי אויב.

ובמוחי מתערבבים מושגים יחד עם פרקי הברזל של הרובה: ,,אוהב'' ו,,ידיד'', ,,אויב'' ו,,שונא''. שלום ומלחמה, אהבה ושנאה, חיים ומוות.

וכל אלה משתקפים לפני מתוך ערימת־חלקי הברזל המפחרים על הארץ לפנינו.

איש החי''ש מפסיק את הירהורי.

,,העיקר הוא התירגול המעשי. תיאוריה אינה מספיקה. עכשיו תנסה לירות''.

אני לוקח את הרובה בידי, שם את הקת על השכם, מכוון את עיני בכוונת אל המטרה, האצבע על ההדק.

''אש!''

רעם היריה החריש את אזני.

,,בסדר גמור. קלעת אל המטרה, חבר. אבל העיקר היה חסר כאן, היסוד של הלוחם''.

אני נרגש כולי מקול היריה ומהערתו של המדריך.

,,היה חסר לך, חבר, רצח בעינים. כאשר מכוונים רובה לעֵבר אדם, העינים צריכות ליהפך לרצחניות, אכזריות, וזה היה חסר לך''.

דרוש ,,רצח בעינים''.

ואמנם משימה קשה היא. אינו קל לקלוט ,,תורה'' זו אחרי שנות לימוד של ,,לא תרצח''.

חלפו תמו השעתיים. השמש התרחקה קצת מאתנו והרוח המשיכה ללטף את פנינו בנועם ורוך, כאילו באה להשיב את רוחנו בדברי נוחם: אל יפול רוחך, יקירי, יגיע יום וכל זה יישכח, ויקויימו דברי הנביא: ,,וכתתו חרבותם לאתים''.

והעינים הללו, הנדרשות עתה להביע רצח, תשמשנה למטרות יותר נעלות – לאהבה, חמלה וחסד.

אלול תש''ח

הימים הגדולים: פלאי ההשגחה

כל יום שאנו מתרחקים מאותם הימים, כל זריחה ושקיעה המתוספות לנו מאז „ימי הסערה" – מגדילות ומרהיבות פי כמה את פלאי ההשגחה.

כל חמשת חושינו רחוקים מלחוש את ההתרחשויות הללו. ואולי להפך. כל אשר התרחש באותם ששת ימי התגלות, כאשר פרשה ההשגחה את כנפיה על הארץ הזאת, אשר „עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה עד אחרית שנה" – הכל היה בניגוד גמור לתפיסת חמשת החושים שלנו. אפילו בני עמי נכר, מצביאים ומושלים ממדינות העולם, השתאו והשתוממו, נעמדו דום ושפתותיהם לחשו:

מה קרה?

הצורר עשה את שלו ביעילות ושקדנות. הוא גייס לעזרתו את כל מכונות־החישוב המודרניות, שיתף את השטן בחישוביו, ושניהם יחד זממו, רקמו מזימות, והכל הלך למישרין. אף צל של ספק לא התעורר בתכניותיהם השטניות.

הנה מיליוני לוחמים, הנה כלי־משחית לאלפים, הנה מטוסים משוכללים למאות, הנה מדינות עצומות לכל אורך החזית, כולן דרוכות, כולן מצפות לרגע בו יגיעו אל המטרה הסופית – להשליך את כל היהודים אל הים.

וכי יש צל ספק בדבר? הלא המחשב המשוכלל סיכם כך בצורה פשוטה וברורה. ולכן הכל התפתח בקצב כה מדהים. מאות אלפי חיילים נוהרים אל מדבר סיני. אלפי כלי־משחית מתקרבים אל הגבול הכל לפי חישוביו המדוייקים של המחשב. וקולות הידד מהדהדים בין חולות המדבר, קולות של זאבי ערב לפני זנקם על הטרף.

גם בצד שכנגד מחשבים חשבונות. אנו חיים בעולם המציאותי

והחיים מתנהלים לפי חישובים מסויימים. הסיכומים שלנו מראים על חולשה ביחס לסיכומי הצד השני. אמנם בטחון עמוק ממלא את לב כולנו. אבל יחד עם זה לוקחים בחשבון את כל הסיכונים וכל המהלומות הצפויות ח״ו. מצפים לעשרות אלפי קרבנות. זוהי מלחמה. זהו קרב לחיים ולמות, ולא יתכן אחרת על־פי כל החישובים והסתברות הסיכויים, אלא שיהיו ח״ו עשרות אלפי קרבנות, הן בחזית והן בעורף.

ויום רודף יום. שה פזורה ישראל עומדת מול לועם הפעור של אלפי זאבים, והכל מחכים לרגע.

ובאותם הימים כאילו נשמע שוב קולה של אסתר בכל פינות הישוב: לך כנוס! וישראל מתכנסים בהמוניהם. בתי־הכנסת מלאים יום יום, ופסוקי נעים־זמירות־ישראל עולים בסערה השמימה – ,,כי נועצו לב יחדיו עליך ברית יכרותו״.

,,גם אשור נלוה עמם״..

,,עשה להם כמדין, כסיסרא, כיבין בנחל קישון״.

לתפילות הישוב מצטרפות תפילות התפוצה. אנו ממשיכים בשעת הסכנה בדרכו של יעקב אבינו:

לתפילה ולמלחמה.

ובקונסוליות הזרות רעש ופעלתנות קדחתנית. הכתבניות עסוקות. מברקים לאלפים נשלחים לאזרחי החוץ, לעזוב את הארץ. כל רגע יקר. הנה תפרוץ המלחמה ובעקבותיה הרס ושכול.

ונמל התעופה שוקק מרוב אדם. אלפי אנשים חוזרים למדינותיהם שמעבר לים. והישוב בלי קונסוליות רוגע שוקט. איתנה האמונה, כי לא יהיה חורבן שלישי. ה,,קונסוליה״ של הישוב עירנית מאד ומקדמת כהלכה את פני הבאות.

,,לא ינום ולא ישן שומר ישראל״.

אם גזירה היא עלינו, לא נעזוב את המערכה. ולעת ערב, בזמן ,,תיקון חצות״, מגיעים השליחים לכל בתי ישראל, בחול כבשבת. הכל יוצאים, אפילו חתן מחדרו. פוסחים על החישובים והסיכומים, ותולים עינים מלאות תקווה אל השמים, שם החישובים אחרים לגמרי.

מלבד חמשת החושים קיים עוד חוש: האמונה הפועמת בלב כל יוצא צבא ובלב כל אזרח.

האמהות והילדים מלווים את היוצאים לחזית בברכות מהולות בדמע.

ודרכי ציון שוקקות והומות.

עם ישראל שוב מתייצב לבדו מול השטן המשחית. והוא, השטן, ניצב מול המחנה הקטן הדל במספר אנשיו וכליו, וחורק שן. הוא צוחק וכאילו מלגלג ואומר:

– חבל על כל הטירחה שלכם! הים פתוח לפניכם...

ועם ישראל חי.

צבא ישראל מפוזר על־פני כל הגבולות, מחכה בדריכות לצו ופקודה.

הנה הוא רואה לפניו כה קרוב את השטן עם אלפי עיני־האש שלו. הוא מאזין לשקשוק כלי־נשקו המשוכללים. ובכל זאת – הוא מוכן ומזומן לזנק ולהסתער. כל רגע יקר.

הצו האלוקי הנצחי מתפעם בלבות כל אנשי הצבא:

,,מלחמה לה' בעמלק מדור דור''.

והרגע בא.

אותו יום השחר הקדים להפציע מבין ערפלי הליל. הטבע כאילו שינה ממנהגו. וכהרף־עין, כל החישובים והסיכומים של המחשבים המשוכללים – התנפצו כליל.

מתח רב. מתקבלת הידיעה: התחילה מלחמת דוד בגליית...

תרועות נצחון נשמעות מעל גלי האתר של האויב: ,,תל אביב בלהבות'', ,,צפת נכבשה'', ,,ישראל – מובסת''.

אך ,,יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו''.

תוך שלוש שעות בלבד ניצח דוד את גליית. תוך שלוש שעות מאז הפציע השחר המוקדם – הביסו מטוסי ישראל את כל עוצמתו של האויב.

היתה זו התגלות מופלאה, שלא היתה כמותה זה אלפים בשנים.

,,ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי''.

הכל ראו את הנסים המופלאים בעיני הבשר שלהם. ראינו אותם

בעליל את מלאכי המרום, את הפמליה האלוקית שירדו ממרומי שחקים והצטרפו אל המערכה הנטושה.

„עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה".

ואותם המבטים כביכול ליוו כל לוחם, כל מטוס, כל טנק וכל תותח. באותם הימים כל הישוב כולו – כל יחיד ויחיד, אם הוא איש עין־חרוד, או איש ירושלים או בני־ברק – כולם דרכו על מרבד הנסים והנפלאות שהיה פרוש תחת רגליהם.

ונפתחו הלבבות לרווחה.

זרועות למאות ולאלפים הושטו כדי לכרוך עליהן רצועות של תפילין. הוקהו אותם חושים רגילים של כל ימות השנה. כי מהו חוש הראות לעומת כל מה שנתגלה לעין באותם ששת הימים.

„ותהי חיתת אלוקים עליהם".

הכל ראו זאת בעיניהם, מששו בידיהם, הריחו באפם, שמעו באזניהם, אך לא היו אלה החושים של חיי יום־יום. אלה הפסיקו אז לפעול, ובמקומם נאצל עליהם החוש הנצחי, אשר העלה אותם למדרגה נעלה, לספירה אחרת.

היו אלה ימי הוד ושגב. פלאי הנסים מלאו כל פינה בישוב, ושבעתיים התגלגלו תחת שעטת חילות ישראל בחולות המדבר ובשדות מוריקים, בין גלי הים ובמרומי השחקים.

מעין „יציאת מצרים" חדשה.

כבר התרחקנו קימעה מאותם ימים מופלאים. ימים ושבועות כבר הצטרפו לחדשים. אבל מיום ליום תחושת הפליאה מתגברת. קצר המצע מהשתרע. קשה להשיג מה שקרה, איך ולמה, בחושינו הרגילים החומריים.

ישנה רק תשובה אחת המלווה את כל בית ישראל, כל חייל ואזרח, כל צעיר וזקן, כל אשה ובת, כל אחד שזכה להיות בארץ ישראל באותם ימי שגב ולהימצא בתוך מעגל אותם המאורעות המופלאים:

„מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו".

תמוז תשכ"ז

שלושה היינו בעמק אילון...

אותו היום חרות עמוק בלבי.

כאילו בנה לו משכן קבוע אי שם במעמקי, והוא מפקח ומווסת את כל ההתפעמויות המתחוללות כמעט יום יום באותם מעמקים.

עשרים וחמש שנה כבר עברו מאז.

כבר הלבינו השערות. חצי יובל של קיום מדינה, בתוך דם ואש ותמרות עשן.

הכל עדיין באמצע ואולי אפילו בשלב ה„בית" של „בראשית", כמו אותו היום המפעים אותו מאז ועד הנה.

הוא מתגלה לפני כאילו היה רק אתמול. הנה אותה שעת מנחה, שעת הדימדומים בעמק הפורה, ההיסטורי –

עמק איילון.

שלושה היינו שם.

שלושה – זהו המספר שהמליץ עליו הכתוב: „והחוט המשולש לא במהרה ינתק". שלושה צעירים, בלי שרירים ובלי מרפקים. שלושה שעיטרו את ראשיהם בבוקרו של אותו יום בתפילין־של־ראש, על זרועם את הרצועות של יד – „מחשוף הלבן" אל השחור.

והעמק רחב־ידים. רק שביל אחד חוצה את ים הדשא הירוק.

והימים ימי הרת־עולם לישוב. הוכרזה מדינת ישראל. נחלי דם של גיבורים ולוחמים הרוו את אדמת הקודש.

וראה זה פלא.

אולי אין זו אלא טיפה קטנה מאותו האוקיינוס של הפלאים. אבל בשבילי הרי זה עד היום ה„פלא" בהא־הידיעה, שהשתכן קבע במסתרי נפשי.

שלושה עמדנו אז בתוך אותו העמק מרהיב העינים. בידי כל

אחד מאתנו היה „כלי" שנוצר מלכתחילה ללחום נגד הזמן של חיי האדם ולקרב את החיים אל התוהו שלפני בראשית.

„כלי קל". הממציא דאג להקל על מלאכת ה„הורג נפש". בלשון לעז קראו לו בשם „סטן".

ואנחנו שלושה מתוך קבוצה של למעלה משלושים איש, השוכנת במרחק כחצי קילומטר מאתנו ב„אלקובב", מהפלוגה הדתית.

נשלחנו לתפקידי שמירה – שלוש שעות עמידה על המשמר, בלי שום הסחת דעת, כשהכלי דרוך כל הזמן בידים ומתוך מתיחות־נפש.

במכלול הזמן אין שלוש שעות אלא נקודה זעירה אפסית, אבל אז היו אלה שעות שדמו לנצח.

וההשגחה התגלתה לפנינו במלוא עוזה ותפארתה.

יש המתפלספים וחוקרים אם זוהי „אתחלתא", „יד ההשגחה", וכדומה.

קל מאוד להתפלסף לכל מי שמרוחק מן המקום ועיני־הבשר שלו לא ראו דבר.

עמדנו ליד השביל, שלושה עולי־ימים עם סטנים בידיהם, ועינינו בולשות ועוקבות בדריכות.

ועל השביל אלפי ערבים צועדים ללא הרף, זה כיממה שלמה. הם נודדים כך מרמלה עיר־מולדתם, דרך אותה בקעה לעבר לטרון ורמאללה.

מי טילטל אותם ממקומם? מי ציווה עליהם לנטוש את כל רכושם ולצאת לדרך נדודים?

איש לא ציווה עליהם. בנעריהם ובזקניהם. אנשים נשים וטף, כולם קודרים ושחוחים; מהם בעלי אגרוף וקומה, מהם גבוהים ובעלי עוז, שהכרת־פניהם ענתה בהם כי הרציחה יוקדת בהם וכי רבים מהם כבר שפכו דם יהודי.

עתה הם אחוזי פחד וחרדה. הם מצטמקים בהילוכם על השביל הצר בשדות עמק איילון.

ניתנה להם פקודה לא לסטות ימינה ושמאלה, והפקודה מהדהדת בקרבם.

רעבים וצמאים הם.

בסמוך, במרחק כמה מטרים בצד השביל, מקור של מים מצינורות ההשקאה של אותם השדות. הם מתחננים ומפצירים להרשות להם לסטות קצת מהשביל, כדי לרוות צמאונם.

הרשות ניתנת ואנחנו השלושה משגיחים עליהם בעינים פקוחות.

בפאתי מערב מופיעים דימדומי שקיעה. השמים לובשים אדרת ארגמן וקרניה האחרונות של השמש מתרפקים על העמק כולו.

ולפנינו שיירה ארוכה מאד של אנשים, נשים וטף, נעה ונדה.

אנו מסתכלים בפניהם, קוראים בהם את רחשי הבוז והשנאה כלפינו.

כל אחד מהם, עם מטען הזעם האצור בקרבם, מסוגל לחסל בין־רגע את שלושתנו, ובפרט כל האספסוף הגועש יחד.

אבל הם עוברים בשתיקה, נכנעים ונכלמים. מאיצים צעדיהם כדי שלא להיתקל בנו.

מה היה הכוח שהניע אותם לנוד בשדות העמק כה נכנעים ונפחדים?

אין זאת כי אם ,,ותהי חיתת אלוקים עליהם״.

רק שבועות אחדים לפני כן, עשרות מהם, ואולי מאות, לטשו את חרבותיהם במזימות רצח כלפינו, ארבו לנו מפינות אפלות כשהם מתנכלים לחיינו ולחיי מדינתנו בעצם לידתה. וביום בהיר אחד הם נודדים, נכנעים ונכלמים, הם בורחים באלפיהם אחוזי פחד ובהלה.

לילה רד. אור כוכבים נסוך על העמק. נותרה לנו עוד כמחצית השעה לעמוד על משמרתנו.

שיירת האנשים ממשיכה את דרכה. משפחות משפחות נודדות לתוך חשכת הלילה.

ואני – האחד מן השלושה, ואולי גם שני חברי, כל אחד בפני עצמו, עם לבבו הוא – התבוננתי בעינים פקוחות על כל המתרחש סביבי. היתה זו בעיני כמו התגלות עילאית, מזדהרת בחשכת הלילה.

ראיתי והנה העמק כאילו מתנוצץ ומבהיק, זרוע כולו פרחי־נצח.

הנחתי את ה„כלי" הגשמי מידי, ובשתי ידי ליקטתי מלוא חפניים מתוך אותו השפע פרחים למכביר.

הם הזדהרו לעיני באור שבעתיים, וכאילו אין לילה, אין חושך, אין כוכבים, כי אם דבר אחד בלבד:

„ורוח אלוקים מרחפת".

ואכן, אותו היום חרות עמוק בלבי, כאילו בנה לו משכן קבוע אי שם במעמקי, והוא חי ופועם שם זה עשרים וחמש שנה.

אייר תשל"ג

מטענו הרוחני של החייל הדתי

מצד אחד – משמעת צבאית קפדנית, אחריות ושמירה מדוקדקת על כל תג ותג של פקודות המטה הכללי, שלא לזלזל בשום גינונים קלים של אופן עמידה, הליכה וישיבה, ולהרגיש היטב שכל תנועה של החייל קשורים בה חייו וחיי יחידתו.

ומצד שני – משמעת אחרת, משמעת תוססת ויוקדת, אותה ינקנו עם חלב האם וממוסר האב, משמעת שמקורה בתורה הנצחית מן השמים.

זהו מטענו הרוחני של החייל הדתי.

ובזמן שרותו הפעיל בצבא עליו למזג יחד את שני סוגי המשמעת הללו, כך שהאחד לא יפגע בשני.

ובאותו ליל שבת־קודש, כאשר נאלצנו בתוקף הנסיבות לחלל את השבת, הייתי חדור הרגשה עמוקה, כי עם חילול־שבת זה הננו מקדשים את השבת ומקיימים גם את המשמעת הצבאית וגם את משמעת התורה.

היה זה בליל שבת בחצות, ימים מספר לאחר תום ההפוגה הראשונה, בחזית שדה־התעופה לוד.

יצאנו לסיור, ולפני היציאה התעכבנו רגע, כדי להוציא מכיסינו כל דבר האסור בטילטול בשבת. מאידך גיסא מילאנו את כיסינו במחסניות, רימוני־יד, ובידינו החזקנו את הרובים.

זהו הגבול, תחומי השבת. פיסת נייר קטנה אסור לטלטל, רובים ומחסניות כדורים במקום הסכנה מצווה לטלטל. שכן האויב אורב לנו מתוך עמדותיו, זומם לזרוע בנו הרס ומוות, ועלינו הוטל התפקיד לעמוד על המשמר ולהתריע על כל מקרה של התקפה מצד האויב.

למחרת בבוקר הופיעה השבת בשלמותה, עם ל״ט האבות והתולדות. היינו מפוזרים בתוך העמדות, אחד אחד, שנים שנים, התחלפנו כדי להגיע אל הבסיס ולאכול שם במקום, כי אסור להוציא שיעור של שתי שעורים. זוהי משמעת השבת. ובו בזמן, כאמור, נשאנו רובה ותחמושת, מפני פיקוח נפש, חוהי משמעת הצבא.

וגם ידענו כולנו כאחד, שאם ח״ו היתה פורצת התקפה מצד האויב, הרי ביחד עם הרובה והתחמושת יכולים היינו לשאת עמנו גם את המימיה והאוכל. משמעת, מלחמה, פיקוח נפש – אלה הם חוקי התורה, ובהם אנו שואפים לבנות מדינת ישראל, צבא ישראל, ובמקרה הצורך גם לנהל מלחמות ישראל.

וכעת הנני קורא כדלהלן:

,,ג) מפקד הגדוד ציוה להאכיל את אנשי הפלוגה (כשני שלישים אדוקים) ארוחה חמה״.

,,ד) הנאשמים סירבו למלא את פקודת סמל האפסנאות ואחר כך את פקודת סגן מפקד הגדוד לבשל לאנשי היחידה״.

,,יב) ניתנה אפשרות לנאשמים להזמין... ביניהם ראש השרות הדתי והרב הצבאי הראשי״.

עדותו של הרב הראשי נשמעה באופן ברור וחד משמעי, בהתאם לדין תורה.

ובכל זאת:

,,ח) הנאשמים נלקחו למקום מעצרם ושערות ראשם גולחו״.

ועוד הנני קורא: החתום על כל זה – רב אלוף יעקב דורי...

לא איזה סמל, או רב־סמל, שהוא אולי מאותו הסוג של ,,אינו יודע עיקר שבת״, או ,,תינוק שנשבה לבין העכום״. הדבר אושר על־ידי הרב־אלוף בכבודו ובעצמו.

ובכן, רב־אלוף נכבד!

חושבני שנזדמן לך פעם לקרוא כמה דפים בתולדות ישראל. יתכן שעניני ניהול האיסטרטגיה של המלחמה מעסיקים ומטרידים אותך עכשיו מאד. בכל־זאת נסה נא להתפנות לרגע קט והעלה אי־אלה פרקים קטנים מהעבר שלנו.

האם ידועים לך הימים ההם, שבהם גזרו שונאי־ישראל על שבת ומילה?

ואולי תזכור יותר את הסיפור העממי על „חנה ושבעת בניה", שאפילו להרים את הטבעת של המלך לא רצו ובחרו למות.

ואם רחוקה מדי התקופה, דפדף נא בדפי האינקויזיציה של ספרד ופורטוגל, כאשר מאות מבני עמנו קדשו את השם ונשרפו על המוקד בשביל ענינים „קלי ערך" כאלה, כמו בישול בשבת.

לא, רב־אלוף נכבד!

פגעת במשמעת, שהיא ציפור הנפש של צבא ההגנה לישראל.

שבת היא ציפור נפשו של עם ישראל, ולא יועילו לך שום מעצרים וגילוח שערות הראש.

זוהי משמעת הטבועה בלב האומה, מאז ההתגלות האלוקית על הר סיני. זוהי משמעת שאנחנו, חיילי ישראל, אמונים עליה עוד לפני היות צבא לישראל, ולפני שהיית אתה לרב־אלוף, ומעולם לא נתבטלה בגלל צו של מפקד־גדוד.

אנחנו ממושמעים מאד, אך בראש וראשונה למשמעת התורה, ואחר כך למשמעת הצבא, וכך אנו רוצים לשרת בצבא ההגנה לישראל.

אלול תש"ח

קריעה...

היתה זאת דממה, כעין הדממה הראשונה בחיי. הכל נאלם לפתע. אין מלים בפה. אין לב. אין דם, אין עורקים. אין חיים.

רק חלק אחד מריקמת החיים של האדם קם לתחיה, התעורר במשנה עוז, מעבר לממדי אנוש –

הוא מעין הדמעות.

אותו המעין נפתח ופיכה לפתע מעיני כל אלה אשר מילאו את החדר באותם דימדומי יום־ששי המר והנמהר.

והדממה גברה, לא ניד, לא שיח ולא נשימה כלשהי. רק אוושת הדמעות הנושרת נישאה בחלל הבית.

חשתי צורך עז להוציא מפי מלה אחת, להפסיק לרגע את השתיקה „הרועמת" הזאת, אבל לשוני נאלמה, ומעין הדמעות התגבר והלך.

השעון מתקתק בקצב. הרגעים אצים חולפים. השבת בבני־ברק מתקרבת במלוא יפעתה. גבורה עילאית מתעוררת בי לפתע ומפי נזרקה מלה אחת לחלל:

„סכין!"

והדממה חזרה כשהיתה.

כל המבטים נפנו אלי. מעין הדמעות נח לרגע, כאילו לאצור כוחות חדשים ולהגביר את זרמו.

ואני, האח הצעיר, אוחז בידו האחת דש מעילו של אחיו הבכור, ובידו השניה סכין, ואני חותך וקורע קריעה, ובזו אחר זו נאמרות המלים הממלאות את כל חלל הבית, נקלטות באזני כל השותקים, פורצות מבעד לכתלים לעבר שמי אין סוף.

„ברוך... אתה... ה'... דיין האמת..."

ואחי הבכור, האב האם והאחות ושאר הקרובים שנתאספו בבית, פותחים שוב את מקור דמעותיהם הרותחות...

עוד מעט והמעין נחרב ונסתם. תיקתוקי השעון הזכירו לנו, כי שבת־מלכתא קרבה ובאה.

עזבתי דירת אחי השכול ויצאתי החוצה. באופק האדימו השמים. דימדומי החמה כדמות שלוליות דם?...

הסתכלתי מהורהר באותו דם שקיעה ונדמה לי כאילו לנגד עיני מרחפות כל אותן הנשמות הטהורות והקדושות של חללי מלחמת יום־הכיפורים, והן טובלות בנהר־די־נור להיטהר ולהתכונן לקבל שבת בקדושה.

וביניהן כאילו ראיתי את בן אחי העליז והתוסס, הער והרענן, הרחמן והגומל־חסד – אלכסנדר גור־אריה.

ימי מאבק

דפים מתוך יומן המאבק

להתלכד!

דוקא עכשיו, כאשר כל חלקי תבל מביטים אל העתיד כעל סיוט אימים; דוקא בעת שמבזבזים כסף תועפות על נשק וחומרי נפץ; כאשר עריצי מדינות מתפארים על גלי האתר ומתארים בגאווה את התעצמותם הצבאית והכנותיהם למלחמת־דמים.

דוקא עכשיו, כאשר כמעט בכל העולם אין פינה לעם היהודי הנודד, ועל מגדלי אירופה הוצבו במות לקרבנות ישראל, הנקרבים תמידים כסדרם, לרבבותיהם; שחרית צהרים וערבית.

דוקא עכשיו, כאשר התקווה היחידה שהאירה לישראל מתוך העלטה, זיק הגאולה של ארץ האבות – הועמו בגלל הופעת „ספר לבן" וכל מיני „מנשרים רשמיים" של בריטניה ה„דמוקראטית".

דוקא עכשיו עלינו להתלכד במשנה מרץ ולהתחמם לאור עברנו המפואר, לשתות לרויה מן המעין העשיר שלנו של יעודי הנביאים הנצחיים.

אין לנו צורך לא בהצהרת בלפור ולא בספר הלבן.

לפנינו עוד נשקפת גאולת ישראל אמיתית, גאולה נצחית.

לפני עוד מאיר ומזהיר:

העתיד.

מעפילים

האניות מפליגות יום יום. מאות פליטים, זקן וצעיר, נשים וטף, אשר נושלו ונעקרו והוטלו אל גלי הים.

המפלט היחידי.

והאניות שטות, נודדות. מאות ואלפי לבבות פועמים והולמים,

וכולם – לרבות החולים על הסיפון מבלי מיטה וכסת והולד במעי אמו – כולם פה אחד:

– עד מתי? עד מתי?

סופרים ומונים את הלילות. לילה אחר לילה. כבר ארבעה חדשים מיטלטלים על פני מרחבי הים. ממרחקים רומזת להם באלפי נגוהותיה, בריבואי האחים והאחיות שבקרבה, וביד המושטת לעזרה – תל־אביב העיר.

זו הפעם הרביעית שתל־אביב מתגלית לפניהם.

אבל השער נעול.

„על שעריך ירושלים הפקדתי שומרים".

ליל חושך ועלטה. האניה אצה מהר. שם מרחוק עומדים אחים על המשמר, אחים לעזרה, עם סירות.

האניה עוגנת, ובלב הכל משתלהב זיק התקווה. עוד מעט ויוכלו לנשק בחושך את אדמת המולדת.

מתכוננים בציפיה והתפעלות לבבות. למטה סירה עם אחים, ומעל הסיפון צעדים חשאיים של זקן, הצעדים הראשונים של יורדים מהאניה. עוד מעט והנה הוא בסירה.

ולפתע רקיטה חולפת בחללו האפל של הלילה. הספינה מוארת בשלל נגוהות. פניו של הזקן מחווירים.

קול מטח יריות.

הזקן הרכין ראשו, רגליו מעדו והוא נפל הימה...

*

כעבור ימים אחדים נשאלה שאילתה בפרלמנט הבריטי: האם נכון הדבר ששומרי החוף ירו על אניית מעפילים, הרגו אחד ופצעו שנים?

השואל שאל. המיניסטר ענה באדיבות, כי אכן נורו יריות לעבר אניית המעפילים. הג'נטלמנים שתקו ועברו לסדר היום.

כי על כן זהו לבה של אנגליה „הדמוקרטית".

סיון תרצ"ט

תקופת ביניים

תקופת „בינים".

אצלנו זהו מושג לא חדש. ישנם על כך דפים מלאים וגדושים וספרים לאין ערוך.

פעוטות ותינוקות של בית רבן יודעים בעל־פה את תוכנו של המושג „ימי הבינים".

אכן, היתה תקופה קודרת של כמה וכמה שמיטות, שבהן כנסת ישראל נאבקה בגורלה, שבהן נדחי ישראל עלו על המוקד בקריאת „שמע ישראל".

ומני אז למדנו דעת.

אין „בינים" בשבילנו.

הדימדומים שבין יום ולילה הם הזמן הקשה ביותר, והיינו: טישטוש תחמים, עירבוב פרשיות.

או יום –

והכיוון: שמש, תכלת, תכלת שמים, אורה, פריחה. בקצרה: ים של חיים.

או לילה –

ושוב כיוון מיוחד בשבילנו. לילה הוא סימן ליום שיבוא, תקווה לאור, להנץ החמה.

„והיה באחרית הימים".

„והיה" לשון שמחה. העיקר הוא התקווה שבלב, האמונה, אורך־הרוח, הסבלנות.

זהו מטעננו הרוחני, שאנו נושאים עמנו בנדודינו מגוי אל גוי.

„וזרח השמש ובא השמש".

מפני שבין־השמשות עלול להטעות, להוליך שולל.

ובכן, מעולם לא הופתענו מכל מיני תופעות של משיחיות מזוייפת. מעולם לא נגררנו אחרי גאולה מדומה.

זהו הקו! זהו מחוג הזמן שלנו.

מפני שכל אלה נוצרו בתקופת בינים, בשעת מעבר, בדימדומים ארעיים, בלי חותם של נצח.

ימי בינים מתעים הם, מסלפים את המחשבה ומדיחים את האדם משביל הזהב.

גם כעת מנסים לכפות על כנסת ישראל תקופת בינים.

אומרים לנו: תקופת־בינים היא לעם. הונף יד הקוצר עם המגל, ועוד מעט יפול חס וחלילה על ראשנו.

אומרים לנו: אם עוד לא הונף הגרזן צא והלחם בעמלק! חגור מתנך על ירך וצא!

וכל זה בשעת הדימדומים, בטרם בוא הלילה.

ובינתיים שוכחים את היסוד.

אין ביניים אצלנו.

ואם נדמה לך כי בכל־זאת רואים לפעמים סימני בין־השמשות, אור וחושך משמשים בעירבוביה – הרי אין זה אלא למראית עין. שקערורית זעירה על כדור ענקי.

ולאמיתו של דבר – שום שינוי, שום התהוות חדשה.

כי כל זה מתנהל בקפדנות על ידי יוצר ההיסטוריה.

הלא אוושת הדשא, לחישת העלה, רחש הגבעול – הם הם צוויו.

גם היום וגם הלילה – כיוון מיוחד להם בשבילנו.

מה שדרוש הוא הוא רק לב חדור אמונה, רק נפש מוארה בשמש הנצח.

נקווה שכל אלה הם רק הניצנים ליום שיבוא, פרי הבוסר של „והיה" הידוע...

„והיה באחרית הימים"...

* בחבר הלאומים הייתה הצעה לסדר תקופת ביניים, אחרי צאת האנגלים מארץ ישראל ולמסור בתקופת הביניים, את ארצנו לממשלת האו"ם.

תמוז תרצ"ט

ועד יהודי לשעת חירום

שעת חירום בישוב.

מאותו היום הקודר, כאשר הרוצחים מהמארב, שודדי־הרכוש, מציתי השדות והפרדסים, מחרחרי הריב והמלחמה – קיבלו בפומבי, מטעם ממשלת בריטניה, פרס „הצטיינות" בעד הפעולות ה„נאות" שלהם במשך השנים האחרונות – מאותו היום נכנס הישוב היהודי לתקופת חירום.

מאותו יום בו הגישה ממשלת בריטניה למופתי וסיעתו תשורה מיוחדת בעד התקוממותם ופעילותם הנמרצת בעת המאורעות – שעת חירום בישוב.

אין מלים להביע את שאט־הנפש מסטירת־הלחי האיומה, שספג עם ישראל מידי „מאהביו".

אותו הזעם האצור, החרון היוקד, כבר הובע על־ידי רבבות בני הישוב באותו היום ההיסטורי.

הישוב כולו, וכן המוני היהודים בכל התפוצות, הגיבו כפי שהגיבו, אמרו את דברם נוכח עמי תבל, השמיעו את זעמם קבל העולם „התרבותי", על אותו העוול המשווע לשמים.

אבל כל זה ללא הועיל.

עם מעונה ונרדף – קולו הוא כקול קורא במדבר.

גם אמריקה הידידותית מצאה לה לאחרונה מוצא של התחמקות, מבלי להתערב בדבר.

ובכן, שעת חירום היא ללא ספק.

אין לנו על מי להישען אלא רק על אותו הנס היחידי, אשר אנחנו מאמינים בני מאמינים שמים בו את כל מבטחנו.

אבל, בינתיים, הישוב מפרפר ביסוריו.

יום יום וקרבנותיו החדשים. ירושלים היתה כמו כף הקלע, נפגעים ופצועים, מבלי דעת מהיכן ומנין.

והממשלה בשלה. היא זוקפת הכל לחובתנו.

פצצה – ודאי יהודים הטילוה. ערבי נהרג – ודאי יד יהודים בדבר.

ולכן, עונשין עליך ישראל. והעונשין מקוריים מאד. הממשלה סוגרת עיר שלמה, בעלת אוכלוסין של מאות אלפי איש, בגלל רצח שבוצע הרחק מן העיר.

„טוביה חטא וזיגד מינגד".

זהו המשפט של ימינו.

והישוב מתלבט, מתבוסס בדמו.

והנה הושמעה בשעה רצינית זו מלה, שצריכה היתה להישמע מהרגע הראשון של המאורעות.

באופן ספונטאני פרצה המלה מפי כל שדרות הציבור.

„התלכדות!"

יד ליד, צעד לצעד. בשעת דליקה כל דלי־מים הוא הצלה, אוצר יקר.

וכלום לא שעת דליקה היא ח"ו עכשיו לישוב?

וניתן היה לצפות, שמלה זו לא תתקל בשום התנגדות. כי הרי סוף־סוף אף אוחזי־ההגה של ימינו נוכחו לראות עד כמה כל מחשבותיהם נתבדו.

והנה גם פה צפתה לנו אפתעה. לא, באלף רבתי.

„מפקד המפלגה" נתן את תשובתו. ישנה הנהגה, ישנו מוסד עליון, אין צורך בחידושים. הקונגרס כבר בחר בצירין. יבוא הקונגרס שני ויבחר באחרים.

„המפקד" נתן תשובתו. והתוצאות נותנות פרי.

מחלוקת וריב לאורך כל החזית.

מצד הערבים הטרור מתגבר. שם הכל מלוכדים. הכנופיות מתגייסות.

ואצלנו – השטן מרקד.

הממשלה מתנכלת לנו יום יום. פורקים את הנשק מאחינו

במקומות המסוכנים ביותר, משאירים נקודות־ישוב ללא מחסה ומגן.

ואצלנו משחקים במשחק של „מפלגה", של שנאת אחים.

השעה רצינית. שעת חירום בישוב.

הישוב, התלכד! יד ליד, צעד לצעד, מכל החוגים ומכל השכבות.

ובמתינות, בישוב הדעת ובזהירות, כוונו צעדיכם בהתאם למצב.

כוננו ועד יהודי לשעת חירום.

סיון תרצ"ט

עולם הפוך

כל זה מתרחש לעינינו, בימי ,,חבר הלאומים'', בימים של ,,דמוקרטיה'' ו,,תרבות'', בעיצומה של המאה העשרים.

לפנים – וירעשו אמות הספים. ,,אינקויזיציה'', ,,או־טו־דפה'' ועוד כאלה פורענויות על ראש ישראל.

ספרות עשירה נכתבה. סופרים עולמיים ואנשי רוח הנציחו אותן התקופות ביצירותיהם, הביעו את מחאתם הנמרצת, את סלידתם העמוקה, מכל אותן שנות זוועה שהכתימו את תולדות האנושות.

כל אותם ה,,המנים'' והצוררים הוקעו לנצח אל עמוד הקלון, וכל איש בעל־תרבות הזכיר שמם בשאט־נפש.

לפנים – פרשיות ,,דרייפוס'', ,,ביליס''. לא שקטו ולא נחו אנשי הרוח, לא עברו על כך בשתיקה. קמו אנשים מבין הגויים, שלבם חם ודמם תוסס, ובהתמסרות ובהתנדבות יצאו להגן על האמת, לחמו בעד הצדק והיושר.

הם לחמו בעוז ובגאון, עד שהופרו המזימות ובטלו העלילות.

לא מחמאות, לא לטיפות בידים מגואלות בדם. אלא מאמצים לאין שיעור. פעולות והקרבות לאין ערוך.

והימים אז ימי שלטון עריצים בעולם, ימים של ,,גיטו'' ליהודים בארצות תבל.

וכעת – כאשר שליט מדינה אומר להכחיד גזע מן העולם, להשמיד בארבע מיתות בית־דין ריבואות בני־אדם על לא עוול בכפם. וכאשר אותו שליט גם גמר אומר לחסל מדינות, לעוט עליהן כעיט טורף ולכבשן –

כהרף־עין טסו ה,,דימוקרטים'' שלנו למינכן ומתוך התרפסות והתבטלות מגישים את הטרף לפיו.

ושלום על העולם...

וכעת – כאשר מזה שלוש שנים אנו בונים את ארצנו תחת מטר יריות מן המארב; שותלים כרמים ונוטעים פרדסים בדם קרבנות אחים ואחיות; כאשר זה שלוש שנים נכרו קברים לרוב בכל פינות הישוב, ודמם זועק לשמים, קורע שחקים: אי הגמול בעד דמנו הנשפך בעבודה ועמל בניה, בנטיעה והעפלה?

והנה הגמול!

„תשורה" מאת ממשלת „הוד מלכותו".

„ספר לבן".

וכעת – כאשר מגיעים אלינו פליטים, אודים מוצלים מאש הגיהינום, נפוחי כפן וחולי, מחפשים להם מפלט בארצם, והנה „אניית קרב" מקדמת את פניהם ב„ברכה".

והעולם שוקט על שמריו. זהו המצפון של ימינו.

עולם הפוך ראיתי...

וכל זה מתרחש בימי „חבר הלאומים", בימים של „דמוקרטיה" ו„תרבות", בעיצומה של המאה העשרים.

סיון תרצ"ט

בימי המאורעות

שלושה בקרים

הרחובות היו שחורים מרוב אדם. מכל פינות העיר נהרו המונים, אנשים נשים וטף, אל רחוב אלנבי.

שלושה בקרים קודרים היו אלה. בקרים אכזריים, עקובים מדם. הם יציינו דף מיוחד בתולדותיה של תל־אביב. הבקרים היו רוויים בכיותיו של עם, המלווה את קרבנותיו החפים־מפשע אלי קבר.

מעין הדמעות גבר מיום ליום, תסס וגעש יותר ויותר.

משעות הבוקר המוקדמות מילאו ההמונים את מדרכותיו של רחוב אלנבי, מפינת בלפור עד רחוב ביאליק, ליד העיריה, שם עמדו לשאת את ההספדים.

מספר האנשים גדל מרגע לרגע. מסע האבל החל. והוא התמשך צעד אחר צעד. בראש: הרבנים ופרנסי העיר, רכוני ראש ודמועי עינים. אחריהם נישאו ארונות הקרבנות – אחד, שנים, שלושה... בכי תמרורים נישא מכל עבר. בכו העומדים על המרפסות מסביב, בכו המלווים. דומה היה גם קירות הבתים בוכים.

ליד העיריה הושמעו דברים נמרצים אל הישוב. מעשי רצח לא יפחידונו! נבנה את ארץ־ישראל על אף הכל!

שלושה בקרים קודרים היו אלה. הראשון – עשרה קרבנות; השני – ששה; השלישי – שנים. סך־הכל שמונה עשר קרבנות, אשר להם כרתה תל־אביב הצעירה שלושה קברי־אחים.

שלושה בקרים שנשארו חרותים עמוק עמוק בלב...

מצב מיוחד

זה היום החמישי שבתל־אביב שורר „מצב מיוחד", משעה שבע בערב עד שעה חמש לפנות בוקר. בשעות האלה אסור לאיש לצאת

לרחוב. כחצי שעה לפני שבע תל־אביב פושטת צורה ולובשת צורה. דומה כל האוכלוסיה של העיר נמצאת ברחוב. מן הנמנע להידחק ולעבור על המדרכה. הכל נחפזים לסדר ענייניהם. הזמן דוחק. עוד מעט יכנס המצב המיוחד לתוקפו. בתי הקפה, החנויות ובתי־העסק, מלאים וגדושים אדם. האוטובוסים והמוניות מתרוצצים כשדי־שחת, כדי להספיק עוד ,,טור'' או שנים. נוצר רושם כאילו הכל מתכוננים לקראת מאורע חגיגי ביותר... שוטרים בריטיים במדיהם כבר משוטטים מסביב ומתכוננים לקראת הערב.

כך נמשכת מחצית השעה הדחיפות ובהילות, עד שהשוטרים מתחילים להאיץ באנשים. ,,מצב מיוחד''! תוך רגעים מספר והכל מסביב כאילו שבק חיים לפתע. הרחובות שוממים. בתי הקפה והחנויות נעולים. אין רואים נפש חיה ברחוב, פרט לסדרנים המיוחדים מטעם העיריה, שרשאים לצאת לרחוב, ובעת ובעונה אחת הם גם שומרים על גבולות תל־אביב ויפו.

מפעם לפעם חולפים כחץ מקשת אופנוע, או מכונית, באין מפריע. אלה הם השוטרים המתרוצצים סביב תל־אביב ובולשים אחרי הערבים. דומה כאילו מתחוללת כאן מלחמה של ממש.

הנה חולף עובר ברעש גדול האוטו של מכבי־אש. סימן לדליקה שהציתו הערבים.

כך נמשכים הלילות תחת הרושם המלחמתי המבהיל. כל מכונית חולפת מעוררת חשש מפני התקפה חדשה. כל צל חולף מטיל אימה.

שהרי הימים ימי ,,מאורעות'' הם...

פליטים

וכאשר נשרפו הבתים הדלים בכרם התימנים, וכאשר נמלטו על נפשם תושבי השכונות הגובלות בכפרי הערבים או ביפו – באו כולם לתל־אביב כפליטים.

רבים מן הפליטים, במיוחד התימנים, קנו להם שביתה בתוך שלדי בנינים בלתי גמורים, ושם לנו יחד עם טפם.

ביום שוקקים הרחובות מהמוני פליטים, הנושאים צרורותיהם על שכמם ומחפשים להם מקום מנוחה.

העיריה אירגנה ועדה מיוחדת לעניני פליטים והיא פועלת רבות לטובתם. בעיצומם של ימי הדמים יודעת תל־אביב לפעול ולדאוג בחיבה ובמסירות לפליטיה.

חזרה לעבודה

חלפו עברו ימי הדמים. החיים בתל־אביב חזרו למסלולם.

שוב נוהרים הפועלים אל הבנינים הנבנים. התנועה ברחובות חזרה לממדיה הרגילים. שוב נוסעים אוטובוסים לירושלים. שוב התחיל הולם ברחובות תל־אביב דופק היצירה והבניה.

הציבור נרגע, התאושש, התאזר עוז. דבר לא יעזור להם לאויבים. תל־אביב היא מבצר יהודי, ארץ־ישראל היא ארץ יהודית, ואיש לא יוכל למנוע את פיתוחם ובנייתם.

ואם כי המצב המיוחד עדיין שורר בתל־אביב, בכל־זאת מצב הרוח כבר מרומם והכל חדורים בטחון ואומץ.

אחרי הפסקה של שלושה ימי דמים שוב קוראים בניני תל־אביב אל בניה בוניה: לעבודה! לעבודה!

ה' אייר תרצ"ו

„נמל תל־אביב"

מבין המאורעות הקודרים והמעציבים שפקדו אותנו בשבועות האחרונים – הופיעה פתאום לפנינו, תושבי־תל־אביב, שמש בהירה, אשר מילאה את הלבבות הנדכאים בשמחה וגיל.

„ויהי בתל־אביב נמל".

זה היה הנושא של אותו יום שטוף שמש בכל מקום שבו נפגשו בני אדם. הדבר היה לשיחת היום בכל העיר.

עיני הכל נצצו. הפנים קרנו משמחה וסיפוק. אנשים באלפיהם מיהרו נחפזו ליטול חלק בחדוות היצירה של בצפונה של העיר, בחולות של חוף הים.

והיה הרבה מה לראות שם, בחוף השומם. כל תולדותיה של תל־אביב נגולו שוב מחדש.

הנה מצד אחד הים הגדול, תוסס וסוער. אין סימן של בניה ויצירה – רק שמים ומים וחול. ומצד שני – ממול במגרשי התערוכה – שפע ועושר של יצירה והתחדשות.

מתנופפים שם ברמה הדגלים הססגוניים של מדינות שונות. בהוד והדר מתנוססים הביתנים השונים של התערוכה, המספרים על מידה כה רבה של עמל, מרץ, עשיה ויצירה.

והנה בין שני השטחים האלה – שוב מתחולל משהו חדש.

נהרו, איפוא, אלפי תושבי תל־אביב אל שפת הים והביטו אל אבני־היסוד הראשונות שהונחו במעמקי הים, כדי לבנות עליהן את נמל העתיד, ותוך כך עלתה בזכרון אותה אבן־פינה שעליה נבנתה לפני עשרים וחמש שנה העיר ואם בישראל תל־אביב.

ומה נפלא היה המראה. רק שעות עברו מאז התקבל הרשיון הזמני לפרוק סחורות בתל־אביב – וכבר למחרת התחולל המיפנה החשוב.

הנה כבר נטוי גשר ארעי של עץ על הים. מרחוק מתנדנדת בחביבות האניה הראשונה, אשר עגנה זו הפעם הראשונה ליד חופי תל־אביב. ועל הים – עבודה קדחתנית רבת מרץ. עולה קול צלצולם של פטישים ושאר כלי־עבודה. המלחים שלנו שטים הנה והנה בסירותיהם בחריצות רבה, כיורדי־ים ותיקים, בהביאם את המטען הראשון – שקי המלט, אשר נתקבלו אחר־כך בהתלהבות בכל העיר. שק המלט הראשון הופקד למשמרת במוזיאון העירוני, לזכר הקמת נמל תל־אביב.

ואחרון אחרון חביב – הסלוניקאים שלנו, אנשי הים המובהקים – באיזו התלהבות של שמחה דישדשו בתוך המים, כשהם טוענים על כתפיהם ארבעה שקי מלט בבת־אחת, כדי להאיץ את קצב העבודה – על אפם וחמתם של סבלי הנמל הערביים של יפו.

הם התנדבו לעבוד בימים הראשונים ללא תמורת שכר. ,,אין אנו רוצים כסף. אנו רוצים לתרום תרומתנו הצנועה הראשונה לנמל היהודי בידינו ובשכמינו".

והתרומה ניתנה בלב ונפש, בכל להט נשמתם.

וכך עמדנו אותו יום באלפינו על חולות שפת הים, בעינים שוקקות ומלאי התפעלות, ובלענו בצמא כל הלמות פטיש שהלמו מאות ידי־אחים חרוצות בבניית הנמל. והעיר כולה אמרה חג. כל משאית עמוסה שקי מלט, שעברה ברחובות העיר, לוותה במבטי גיל ובלבבות פועמים משמחה.

נמל תל־אביב.

יהודים בונים נמל משלהם, פינה משלהם בים הגדול.

*

שבועיים חלפו מאותו יום חגיגי, והנה אני עומד שוב על חוף הים, ליד הנמל. השעה קרובה לחצות לילה. אני עומד בין שני ימים גועשים, מצד אחד הים הגדול, ומצד שני ים האנשים. כל השטח מואר והכל תוסס וקודח.

היה זה במוצאי שבת. עשרות אלפי איש באו לבקר בתערוכה של ,,יריד המזרח". כל הביתנים המו מרוב אדם, במיוחד ביתן

„תוצרת הארץ". הכל נמשכים לשם. כל פינה בביתן קורץ אל המוני המבקרים בשפע של יצירה, בנין ואנרגיה. הכל מתפעלים למראה הארגון הנפלא והעריכה האמנותית. בסמוך מתנוסס ביתן ההתישבות, המושך גם אליו אלפי מבקרים המתבוננים במפות השונות, התמונות והתרשימים המפורטים, המגוללים את תולדות ההתישבות החקלאית בארץ־ישראל, כאשר כמעט כל שטח עובד ויובש מביצות, כל מקום הושקה והופרח, וישובים לרוב נבנו על חולות שוממים.

הכל מסביב תוסס ורועש. הכל טובל בים של אורות וצבעים. מעל לביתנים מתנפנפים בגאוה עשרות דגלים מכל מיני ארצות.

בירכתי התערוכה, לפאת ים שוב נתגלה עולם חדש לנגד עיני. הנה עומד אני בפינה ומביט אל הים השולח ממרחקיו את שפע גליו המקציפים, ואני כמכושף מן הנוף המיוחד של חוף ים השרוי בחיק הלילה.

מזדקרים עמודים גבוהים, טעונים זרקורים גדולים, באמצע הים, ולידם כבר מתנוסס גשר־ברזל ענקי לאורך שבעים מטר. בקצה הגשר נמצאים עשרות פועלים בבגדי־ים ושוקדים במרץ על סלילת הדרך.

„עבודת הנמל נמשכת גם בלילה", מכריזים בגאווה.

חבל על כל רגע. המלאכה מרובה והזמן קצר.

חצות לילה. הים סוער, גועש. מרחוק מנצנצים אורותיה של אניה, העוגנת באמצע הים לאחר שהביאה את מטען המלט הראשון לנמל תל־אביב.

עדיין האויר רווי דמם של קרבנות יהודים. עמלם ויגיעם של ישראל במשך עשרות בשנים הופכים בין־לילה למאכולת אש. בכל הישובים היהודיים עומדים על המשמר כנגד כל נסיון התנכלות מצד כנופיות הפורעים הערביים, המשתוללים לאחרונה בלי כל רסן.

ואף־על־פי־כן ולמרות הכל, בעיצומם של ימי אימה אלה, ממשיך לפעול הרצון היהודי ומתווה תכניות חדשות של יצירה ובניה.

מצד אחד עולים באש אכזרית אלפי עצים עמוסי פרי, ומצד שני שתילים רכים נשתלים מחדש באלפיהם.

בו בזמן שביפו הערבית פעילים המחבלים בחשכת הלילה בהכנת פצצות ושאר כלי־משחית, לקראת מעשי הרצח וההצתה המתוכננים למחר – עומדים כאן, לאורם של הזרקורים, כמה עשרות מאחינו בני ישראל ועובדים במרץ יומם ולילה על בניית נמל משלהם.

ובאותיות זהב מאירות ומרנינות מזדקרת הכתובת:

„נמל תל־אביב".

ו' סיון תרצ"ו, תל־אביב.

בעקבות
חלוצי ההתישבות

בכפר־סבא – השתלת הגרעין

– – – והריני נזכר באותו ערב של השתלת הגרעין לתנועת ההתישבות התורתית בארץ־הקודש.

מתל־אביב יצאו אז כמה אוטובוסים מלאים צעירים, ביניהם מנהיגי אגודת־ישראל כמו ד״ר יצחק ברויאר ז״ל, הר׳ משה בלוי ז״ל, ועוד.

נסענו אז לכפר־סבא, להשתתף בחגיגת היסוד של קיבוץ ,,חפץ חיים״. היתה זו תופעה חדשה לגמרי. שכן ידענו על הרבה קיבוצים אשר היסוד והשיטה בהם היו: התרחקות מחיי התורה והמסורת והשתקעות בחיי חולין ללא שמץ של רוחניות. ואילו קיבוץ בעל מגמה של תורה ויראת־שמים היה בשבילנו כעין תגלית מיוחדת.

הגענו לשטח ריק בירכתי המושבה כפר סבא. השטח היה מסומן, בסמוך למחסן גדול. תחומי השטח היו מצומצמים למדי, אבל החגיגה היתה גדולה מאד. רקדנו ושרנו בהתלהבות. מנהיגי האגודה נשאו נאומים. ותפילה קצרה לוותה את החוגגים: מי יתן והנטע הזה יתן פרי הילולים. מי יתן ויהיה זה קיבוץ בר קיימא.

האוטובוסים חזרו עוד באותו ערב לתל־אביב, פתח־תקווה, בני־ברק. אווירת החגיגיות מכפר־סבא עדיין מילאה את כולנו, ושירי נוער נלהבים בקעו מתוך האוטובוסים. אני ישבתי לי בפינה ולא לקחתי חלק בשירה, כי הייתי כולי תפוש־מחשבות. חשבתי הרבה על אותה קבוצה קטנה, שנשארה שם באותו שטח קטן שבו התקיימה החגיגה, על אותם מעטים שהמחסן הצדדי נועד לשמש להם מקום־מגורים, מקום שינה, מקום עבודה, ובעיקר אבן־יסוד לעתיד פורה.

אנו חוזרים איש לביתו ולחוג משפחתו – הירהרתי בלבי. – ושם נשארה קבוצה קטנה של צעירים, אשר לקחו על עצמם להתחיל

מבראשית ולהתמסר לעשיה ויצירה. מסביבם אדמת־טרשים, שדה בור ושממון, הרחק מהמושבה – אך כל זה לא ירתיע אותם. הם נחושים בהחלטתם: להתחיל, להתחיל.

ובאותו הערב נשתל הגרעין.

הם התחילו בשם „קיבוץ הנוער האגודתי", אבל הרעיון של „קיבוץ חפץ חיים" כבר היה בשל אז אצל כולם. ההחלטה, כאמור, היתה נחושה: הם יוצרים מסגרת חדשה לחיי תורה ומצוות, מסגרת אשר הגענו כעת לשנת העשרים־וחמש שלה.

הדחף להגיע אל המנוחה והנחלה, השאיפה להגשים את היעוד והמטרה שהציבו לעצמם – ליצור מסגרת חיים תורתיים הקשורה קשר בל ינתק עם אדמת ארץ־ישראל והמצוות התלויות בה – פרצו תחומים וחרגו גבולות. הקבוצה הקטנה חתרה לסלול לעצמה דרך חדשה, בה תוכל לממש את שאיפתה ולהשיג את יעודה.

צר ומוגבל היה השטח בכפר־סבא, ולא היה בו כדי לענות על הצרכים והשאיפות. אמנם היה זה מקום נהדר להכשרה והכנה לקראת חיי עמל ועבודה, להסתגלות ולהיגמלות מחיי המותרות של הכרך, אבל בשום אופן לא התאים המקום לצרכי העתיד, לאותו בנין אשר לשמו התמסרו בכל נפשם ומאודם.

ואז התחיל פרק חדש בחיי אותה קבוצה, אשר לא מעט פגעים, תלאות ואכזבות, פקדו אותם עד הגיעה לאותו פרק. הם עברו למושבה גדרה, השלב המוקדם לקראת ההתנחלות.

ושוב הנני נזכר בערב אחד, כאשר נסעתי שמה לביקור. בהגיעי למבואות גדרה שאלתי את תושבי המקום:

„איפה קבוצת חפץ־חיים?"

„אה, אלה החרדים עם הציציות?" ענו לי. „שם על הגבעה בין העצים".

כמה עלוב היה אז המקום. צריפים ו„ליפטים" אחדים, פרות אחדות. נדמה לי שגם חשמל עדיין לא היה להם, ובתוך הצריפים דלקו נרות. היו אלה שעות המנוחה לאחר העבודה בחוץ.

באתי בדברים עם כמה חברים. רציתי לשמוע מפיהם על החיים החדשים שלהם, על ההשתלבות החברתית והתפתחות המקום.

ושוב ענו לי כל אחד מהם אותה תשובה נאותה. כולם שבעים רצון, כולם מלאים תקווה ובטחון, שגם המקום הזה אינו אלא מקום הכנה והכשרה לקראת העליה אל המקום בהא־הידיעה.

ובכוח האמונה הזאת והבטחון הזה, אשר מלאו את לב כולם, עברו כל שאר המכשולים והחתחתים, עד שאכן עלתה הקבוצה בע"ה למקומה הקבוע, לאותו מקום שבו גמרו זה עתה לספור עשרים וחמש שנים – קיבוץ „חפץ חיים" של ימינו.

*

אכן, מלאו עשרים וחמש שנים מאז. „חפץ חיים" כבר איננה אותה קבוצה קטנה מאז. קיבוץ „חפץ חיים" הפך לשם־דבר. אין להעלות על הדעת שתיירים חרדיים יסיירו בארץ ולא יבקרו ב„חפץ חיים". בחוגי היהדות החרדית הוכתר קיבוץ „חפץ חיים" בשם „ממשלת התורה". ואמנם כל סדרי החיים בקיבוץ מתחילתו ועד היום, מתנהלים על טהרת התורה והמצוות.

בשבתות ובחגים ניזונה כל רשת החשמל של הקיבוץ מגנרטורים שלו. כל פעולות המשק, החקלאות, החליבה, עניני כלאיים, מעשרות, וכיוצא באלה – מתנהלים לפי כל סעיפי השולחן־ערוך, עם כל ההגהות והתיקונים של אחרוני־אחרונים.

אבות הקיבוץ, דור המייסדים, כבר מזרקה שיבה בשערותיהם. רוב ענפי המשק נמסרו לדור ההמשך, והם שוקדים על מורשתם באותה התלהבות ומסירות כהוריהם.

בית־הכנסת מתנשא מעל לכל שאר בתי הקיבוץ. בימי שבת הוא ב"ה מלא וגדוש מתפללים ולומדים שיעורים תורניים.

דאגת הפרנסה והקיום, שהטרידו את אנשי המזכירות במשך רוב שנות קיומו של הקיבוץ, אינן עוד. הקיבוץ הוא כבר חי הנושא את עצמו. קיים בו בית־ספר יסודי ועשרות מבניהם של חברי הקיבוץ לומדים בישיבות שונות בארץ. במשך כל שנות קיומו של הקיבוץ לא אירע בו ב"ה מקרה שאחד הבנים או הבנות יסורו ח"ו מדרך התורה.

רבים מבני ובנות המשק התחתנו והקימו משפחות בישראל.

מהם נשארו בקיבוץ ומהם התפזרו בשאר ישובי הארץ. הצד השווה שבכולם, שבנו את ביתם על יסודות התורה וממשיכים בחיים חרדיים.

חלקם של בני הקיבוץ רב גם בשרות צה״ל ובטחון, ובמשך חצי יובל השנים הקריבו מספר ניכר של קרבנות על מזבח העם והמולדת.

כל אלה הם שירטוטים קטנים, שרשמתי לי על־פי רשמי מהקיבוץ. ואני תפילה, שעשרים וחמש השנים האלה ישמשו פרוזדור לעשרים וחמש השנים הבאות, ושאז נהיה כולנו עם כל תפוצות ישראל בארץ־ישראל השלמה, עם בנין בית־המקדש, ויכון השלום בימינו עם ביאת משיח צדקנו.

סיון תשכ״ט

גדרה, התשתית של „חפץ חיים"

צהרים. האוטובוס מתפתל מתל־אביב לדרום. התנועה רבה. לשני צדי הכביש משתרע נוף רגיל של שדות מוריקים ופרדסים הנרתמים במשוכות של שיחי־צבר גדושים פרי. עולם של ליבלוב וצמיחה מסביב.

אנו חולפים על־פני המושבות הותיקות: ראשון־לציון, רחובות, נס ציונה, שעליהן טבוע חותמו של עבר בן עשרות שנים.

יש ומתגלה לפנינו כפר ערבי עם בתי אבן וחימר ושיירות גמלים לצדיו. המיית נעורים מתעוררת בקרבך – „והנה אורחת ישמעאלים באה... וגמליהם נושאים". נדמה לך כאילו הנה המה אותם הישמעאלים שקנו את יוסף הצדיק.

אנו עוברים על־פני הכפר הערבי כתרה, וכעבור רגעים אחדים מודיע לנו הנהג: „גדרה".

הנני מבוסס רגלי בחולות שברחובה של גדרה, ואחד התושבים מראה לי היכן נמצא קיבוץ חפץ־חיים:

„על הגבעה משמאל".

אני מטפס במעלה הגבעה. באופק מתנשאים הרי יהודה, עטויים טל שחרית. הנוף המשתרע עד למרחוק הוא נהדר ומקסים ואיני יכול לגרוע עיני ממנו, בעוד רגלי משתרכות בחול. אויר צח ומרענן מעורר בי חיות נפלאה. כמו על ירושה קסומה מתגלים לעיני ישובים יהודיים כמו עקרון, חולדה, תל־נוף ועוד.

לבסוף אני מנתק מבטי מנוף המרחקים. קיבוץ חפץ־חיים לנגד עיני. הגעתי אל העיקר. בצעדים שקטים ובלב מלא רגשות נכנסתי לתחומי הקיבוץ.

ראשונים שקידמו את פני בברכה – אמנם ברכה אילמת – היו

שבעת התינוקות של הקיבוץ, ששכבו בחוץ בתוך לולים מרושתים. אלה „נכסי צאן ברזל" שנוספו לקיבוץ במשך חמשת החדשים האחרונים.

פה ושם נראו סוכות עם סכך ירוק וריחני, שהזכירו לי מיד כי בחולו של מועד סוכות אנו עומדים. נכנסתי קודם כל לסוכת הילדים, שם ישבו כעשרה ילדים „בוגרים", בני שתים עד שש שנים, ושוחחו עם המחנכת שלהם. כולם „אזרחי" הקיבוץ, כאן נולדו וכאן הם גדלים ומתחנכים לפי תכנית בתי־הספר החרדיים, תחת פיקוחה של רשת החינוך האגודאית.

משם פניתי אל סוכת המבוגרים, סוכה ענקית, מקושטת יפה, בה ישבו חבורות חבורות של חברי קיבוץ, שהיו משוחררים מעבודה לרגל חול־המועד. ליד אחד השולחנות ישב רב זקן, שבא גם הוא לביקור, ושוחח עם כמה חברים על עניני הקיבוץ. בפינה אחרת ישבו כמה חברים צעירים מ„עליית הנוער" והתפלפלו בדף גמרא.

אחד החברים הותיקים קיבלני באדיבות רבה וסיפר לי את כל הפרטים על יסודו ופיתוחו של קיבוץ חפץ־חיים.

הגרעין הונח בחנוכה תרצ"ד על־ידי שבעה חברים מהעליה הגרמנית ברחובות. החברים סידרו ביניהם את העבודה כשהם מתמזגים לחבורה אחת תוך חיי קיבוץ משותפים. נסיון ראשוני זה התפתח וקרם עור וגידים, במצאם בחיים אלה סיפוק נפשי ורוחני גדול. כאן התגשמו במלואם דברי חכמינו: „כל ישראל ערבים זה לזה", „ואהבת לרעך כמוך – זה כלל גדול בתורה". כל אותם האידיאלים הממלאים את המקורות שלנו, ניתן להגשימם רק בחיים קיבוציים כאלה. אבל כידוע כל ההתחלות קשות, והגשמתו של כל רעיון נשגב כרוכה במאמצים כבירים. אך ברוב מרצם ומסירותם התגברו על כל הקשיים והמכשולים השונים שנערמו על דרכם, ולא הירפו מרעיונם הנשגב, להראות לעולם החרדי שאפשר ואפשר לארגן בארץ קיבוצים שומרי תורה ומצוות לכל פרטיהם ודקדוקיהם. וכך לאט לאט הקימו נדבך אחרי נדבך, לבנה אחר לבנה, ובנו את קנם הרוחני על אדמות גדרה.

אחרי שעברתי לאורכו ולרוחבו של הקיבוץ וראיתי את כל

הישגיו בכל תחומי המשק, בקשתי לראות את השדה המזרע על ידי חברי הקיבוץ, את הצמחים והירק שצמחו בעמלם של אנשים הממלאים בעת עבודתם גם תפקיד רוחני נעלה. משתוקק הייתי לראות במו עיני איך אנשים מפרים את הקרקע ובה בשעה מקדשים את העבודה ומחדירים בה מטרה עילאית.

בוססנו בתוך הרגבים החרושים של השדות. מולנו נסעה עגלה טעונה ירק ומעליה רמזו אלינו צעירים, שהובילו ירק מהשדה. בעיני רוחי ראיתי את האיכרים בגולה בעת הקציר, כאשר הובילו עגלות עמוסות תבואה ושירי קציר בפיהם. תמיד הייתי מקנא בהם קנאה עזה באמרי בלבי, מדוע אנו היהודים לא נהנה מחוויה זו של נשיאת אלומות מן השדה עם שירה בפינו, כדברי הכתוב: ,,בוא יבוא ברינה נושא אלומותיו".

התבוננתי בפני שני החברים והכרתי בהם אותה שמחה פנימית עמוקה, המפעפעת בקרבם שעה שהם מובילים לפנות ערב את פרי עמלם.

המשכנו דרכנו והגענו אל חלקת האדמה שאותה מעבדים אנשי הקיבוץ. לכאורה לא ראיתי בחלקה זו שום דבר חידוש. אדמה רגילה עם ירק וזרעים כמו בכל מקום אחר, בכל־זאת עמדתי לפניה כולי נרגש ונפעם.

דבר־מה חדש, משהו שונה, ראיתי שם. אני מתבונן בחלקה הקטנה, בת ששים הדונמים, ואני רואה צורות גיאומטריות שונות: תלמים למזרח, תלמים למערב, תלמים ישרים ותלמים מלוכסנים. באמצע מזדקרים שני כלונסאות עם חוט, ועוד צורות מצורות שונות.

,,מה טיבם של תלמים וצורות אלו?" שאלתי את בן לווייתי.

,,כל זה סידרנו בקשר עם הלכות כלאים, לפי ההוראות שנתנו לנו על ידי ה,חזון איש', בהתאם לדינים החלים על כך".

התרגשתי כולי. תמונת המשניות של ,,הערוגה" עם הציורים והחישובים הגיאומטריים במשנה, התגלתה לפני מוחשית וחיה.

הנה פה, על חלקת אדמה קטנה זו, עומדים אנשים נלהבים ומגשימים בחיים את משנת ה,,ערוגה". כאן אין זה ענין של לימוד,

של חידוד השכל גרידא. כאן הענין בא לידי התגשמות מוחשית, לידי מציאות חיה.

עומדים הם בני העליה המעטים וחורשים וזורעים, ובחרישה וזריעה זו הם מקיימים הלכה למעשה את ההלכות והלכי־ההלכות התלויות בכך.

השמש נטתה מערבה והתחילה להאדים. מכל כרמי המושבה העוקפים אותה מכל צד השתרבבו פסים אדומים. בצעדים מהירים שבנו אל הקיבוץ, שם התפללנו מנחה בציבור.

החברים החלו להתכנס מקרוב ומרחוק, לבלות בצוותא את שעות הערב בהווי עשיר של חיים קיבוציים המשולבים בתפילה ובלימוד תורה.

סיון תש״ה

בהתלקח האבוקה החלוצית

(במלאות עשרים שנה להווסד קיבוץ חפץ־חיים)

עודני זוכר את ה„אז" הנלהב, את האבוקה שנדלקה באותו ערב אביבי מרהיב. היינו מרוכזים בשני אוטובוסים, מלאים עולים חדשים שזה עתה עלו ארצה, ומתוך האוטובוס פרצה שירה אדירה שהתפשטה על־פני שדות השרון הצעיר, הפורח והמלבלב.

החגיגה היתה צנועה ושקטה, תחת כיפת השמים, בליל אביב ארץ־ישראלי מקסים. נושא החגיגה היה: „הקמת צריף חדש בשביל קיבוץ הנוער האגודתי שבכפר סבא". מלים פרוזאיות, פשוטות. הקמת צריף דל ועלוב לעומת אותן עשרות בנינים שצצו יום יום בתל־אביב רבתי. ובכל־זאת בשבילנו – בשביל עשרות האנשים שהתקדמו באותו לילה על האדמה הטרשית אל המחנה ששם נערכה החגיגה – היו אלה מלים רומנטיות, ספוגות ורוחניות.

קיבוץ חרדי. איזו רעננות מופלאה הצטלצלה במלים הללו באותה תקופה, כאשר כל אחד מאתנו היה בבחינת מזבח, מין מוקד אש של חיבת ארץ־ישראל. כי אמנם שמענו רבות על קיבוצים, על חיים שיתופיים מתוך התמסרות לבניה, חרישה וניר; אבל כל זה היה „אצלם", אצל המחנה האחר, בגליל ובעמק ובשאר חלקי הישוב המפוזרים.

אמנם גם שם היתה התלהבות והקרבה מתוך אידיאל. אבל העיקר היה חסר: המושג של „קדושת ארץ־ישראל" היתה חמימות קיבוצית, חיי חברה חביבים, אבל ללא תורה. הם עסקו בבניה ועשיה, אבל ללא מסורת, וללא מוסר הנביאים.

והיתה זו אז חגיגה של ממש. הושמעו שירים, השתלבו בריקודים נלהבים ונישאו נאומים. אותם יחידים, בני המחנה, התמזגו בין

האורחים ויחד עמם הקיפו במעגל עליז את הצריף החדש. הם הביעו את התרגשותם בשירה אדירה שפלחה את הלילה.

והנה האבוקה המתלקחת, אינה יודעת גבולות. היא מתפשטת למרחקים. בכפר סבא התרכזו כמה יחידי־סגולה, בעלי חלום ומעוף, אשר החליטו ליצור פינה קיבוצית קדושה ורוחנית; ליצור תנאי חיים אידיאליים, שיהיו קשורים תמיד קשר בל ינתק עם עבודת האדמה, אדמת הקודש, ועם חיי תורה מובהקים וטהורים. ובעת ובעונה אחת התלכדו כמנין חברים גם ברחובות הדרומית והחליטו גם הם לקשור את גורלם במשותף, גורל משולב עם אדמת הקודש, ולהתחיל בחיים קיבוציים עוד לפני התערותם בקרקע, כדי להכשיר עצמם לקראת חיים כאלה.

זה לעומת זה: כפר־סבא לעומת רחובות.

ולא יכולנו אז להאמין, כי מ„בעלי־החלומות" האלה ייצאו אנשי מעשה ועבודה והם יהוו חוליה ראשונה בשרשרת כה עשירה ומפוארת של נקודות־ישוב חרדיות, כפי שאנו רואים כיום.

כאמור, היתה זו אבוקה שניצתה בלב יחידי־סגולה, אבל תוך זמן קצר היתה האבוקה לאש־להבה של מעשים ויצירה, וכעבור שנה אחת העתיקה הקבוצה הרחובותית את מקומה לגדרה, אל גבעה קטנה שבקצה המושבה. ואז, כשהם משולהבים ומלאי־אושר, תקעו את היתד הראשונה על אדמה שקראו לה בשם „חפץ חיים".

*

אחרי החגיגות הלכנו איש לדרכו ולמקומו, מי לבנין ומי לחרושת. בעיר היה שפע רב. פועלי־הבנין השתכרו יפה והחיים בעיר היו קלים ונוחים. ואילו שם, באותן שתי נקודות מרוחקות, בכפר־סבא ובגדרה, ישבו כמה מניינים צעירים, שזופי פנים ומיובלי־ידים, ועיבדו בעקשנות את רגבי הקרקע הצחיחים. יומם ולילה לא נלאו, לא ידעו שינה ומנוחה, וחתרו ללא מעצור אל חיי קיבוץ טהורים.

כעשר שנים נמשכו המאבק והלבטים. הם התעקשו, התקוממו נגד כל דרישות החיים ופיתוייהם, ולא רצו לעזוב את המערכה. בו

בזמן ש„אצלם", בקיבוצי העמק והגליל ושאר חלקי הארץ, נהנו מתמיכה ניכרת שזרמה אליהם מכל העולם – לא הגיעה אלינו אפילו פרוטה אחת של תמיכה מצד האוהדים וחברי התנועה שלנו. ובכל־זאת לא העלו על דעתם אפשרות של ויתור ונסיגה.

במשך השנים המעטות הללו, בד בבד עם הסבל והמצוקה החומרית הגדולה, התפתחו החיים הרוחניים בקיבוץ. עבודת אדמת ארץ־ישראל היא עבודת ה', מצווה מתרי"ג המצוות, והיא עטורה דינים והלכות לרוב. ואם הם קשרו את חייהם בדרך זו, הרי שקדו על כך שהיא תהיה כולה על טהרת הקודש, על פי כל הדינים וההלכות הקשורים בעבודה זו. אנשי „חפץ חיים" היו, איפוא, האנשים הראשונים אשר העלו בפני רבני ארץ־ישראל וגדולי־התורה את כל השאלות והבעיות ההלכתיות הקשורות בעבודת החקלאות.

והם היו כמעט הראשונים אשר קיבלו על עצמם ללא כל הסתייגות וללא כל היתרים, את כל הדינים של עבודת הקרקע, ואת הלכות שביעית כדת וכדין.

ובין שתי הנקודות הבודדות האלה התרקם גשר רוחני, גשר אמיץ ואיתן, מגדרה לכפר־סבא. לשתיהן היו אז ימים של עמל ויגיעה, עבודה וזיעה. פניהם „השחירו" מאדמת־ארץ־ישראל שנדבקה בהם. אבל הלילות היו מלאי קסם והוד, יפים להגות ומחשבה, לחקר מנהגי ודיני התורה. ולאט לאט התרקם הווי־חיים חדש בשתי הנקודות, מתוך הזדהות והסכמה הדדית של שתיהן.

אמנם עוד לפניהם היו קיימים קיבוצים דתיים בישוב, קיבוצי „הפועל המזרחי" שהיו מפוזרים בכל פינות הישוב. אך בכל־זאת היו שני אלה הקיבוצים בהא־הידיעה במקוריותם, בהתמסרותם הבלתי־מסוייגת למסגרת ההלכתית הטהורה. לא ארך הזמן ושני הקיבוצים הללו התאחדו. אנשי כפר־סבא עברו לגדרה, ביניהם גם חברינו הנכבד הרב קלמן כהנא, וקיבוץ „חפץ חיים" הכפיל את מספר חבריו והרחיב את מסגרת תפקידיו.

*

כך הפך הקיבוץ „חפץ־חיים״ לילד השעשועים שלנו. מי מאתנו שהרגיש פעם צורך לעשות משהו בשביל בנין ארץ־ישראל והפרחת שממותיה, כדי לצאת ידי חובת מצפונו – היה נוסע ליום יומיים ל„חפץ חיים״, כדי לראות לכל־הפחות איך חבריו עובדים עבודת הקרקע על טהרת הקודש. אורח כי בא, עסקן שביקר, היו מוליכים אותו לקיבוץ ״חפץ חיים״, מורים לו באצבע ומראים לו:

„הסתכל וראה, אפשר לבנות את הארץ, אפשר לחיות חיי קיבוץ משותפים – בית־אוכל משותף וכלכלה משותפת, בלי ‚מרקסיזם', אלא לפי אורח־חיים יהודי מסורתי במלוא מובן המלה״.

ברבות הימים התערה הקיבוץ, התגבש והתבצר, בבנותו לו חיים משפחתיים פוריים. קמעה־קמעה קמו משפחות קיבוציות. הרווקים התארסו והתחתנו. החולמים הראשונים זכו לראות בהתגשמות המטרה שאליה חתרו. חיי המשפחה התבססו על יסודות מסורתיים מוצקים וחיו חיי טוהר וצניעות. כל הנשים מקפידות על כיסוי ראש, לפי דת יהודית, אין קנאה ושנאה ואין תחרות. ובינתיים, יחד עם התפתחות המשק, ערוגות הירק, גני הפרחים, יחד עם אפרוחי הלול ועגלות הרפת – נולדו ילדים וילדות, דור שני בקיבוץ, הדור שעליו להמשיך את השרשרת. דור חדש הנושם רק את אווירה של ארץ־ישראל וממנה הוא יונק את ראשית חלבו ודמו. הוא מתחיל את צעדיו הראשונים ולומד את האלף־בית התורתי הקדוש, אלף־בית של תורה ועבודה, של חיי טוהר המידות, ללא הונאת הזולת וללא כל פגיעה בו, אלא הכל יחד נהנים מיגיע כפיים ומעבודת אדמת ארץ־ישראל, בחיק בריאתו של הקדוש־ברוך־הוא.

כך נוצר במשך עשרת השנים הראשונות צביון חדש של חיים, שם על הגבעה שבגדרה. הימים היו קשים ומפרכים. צר היה המקום והמסגרת מצומצמת. רוב חברי הקיבוץ חיפשו להם עבודות חוץ, מי בבנין ומי בפרדס. אבל משהגיעו ימי שבת וחג, מיד ירדו חוטים של חסד וחן שמימיים ונרקמו על פני כל החברים. הגברים התנערו מכל החולין והגשמיות ועם הצפירה הראשונה של ערב שבת נכנסו לחיי שבת ורוח, חיי נשמה יתירה, עם סעודות בצוותא וזמירות וריקודים, תפילה מרוממת־לב, לימודי תורה ושיעורים רוחניים אחרים.

הגברות גם הן התלבשו במלבושי־שבת צחורים, תרמו את חלקן בהכנות לקראת השבת, השתתפו בתפילות, ובינן לבין עצמן למדו אף הן שיעורים בפרקי אבות, תנ"ך וכיוצא בזה. והכל בחן מלבב של צניעות יהודית מסורתית, ללא צל של מותרות והבלי אופנה וכדומה.

השבת היא הנשמה היתירה של הקיבוץ כולו והיא משרה מקדושתה על כל ששת ימי המעשה.

עשר שנים נמשכו החיים הללו של „חפץ־חיים" במסגרתם המצומצמת, ללא מרחבים וללא שדות לעבוד בהם. ובמשך כל השנים האלה לא חדלו החולמים הראשונים לשאוף ולחתור להרחבת הגבולות, לפרוץ מן המסגרת הצרה ולחבק זרועות הארץ ביד נדיבה, להניבה, לעבדה ולשמרה בכל המצוות התלויות בה. עד אשר לפני עשר שנים נתקבלה ההחלטה הסופית.

*

חברי הקיבוץ, החלוצים האלמונים, בעלי הפנים השזופים והידים העמלות, לא ידעו ולא הרגישו טעמם של אותם שנים שלושה מזכירי הקיבוץ, אשר נשאו כל הזמן את העול של כל החברים, ואשר התלבטו במשך כל שנות קיום הקיבוץ במצוקות כספיות קשות. הם ידעו רק שעליהם להמשיך בתפקידם לשקוד במרץ רב במשך ששת ימי המעשה, למען הטוב והמועיל לכל חברי הקיבוץ.

המזכירים הללו, אשר נאנקו תחת נטל המצוקה הכספית ללא נשוא, הגיעו לידי ההחלטה, כי אי־אפשר להמשיך במצב הזה, להחזיק ציבור כה רב של חברים בתנאים קשים כאלה. מאידך ראו לפניהם אפשרויות גדולות של הרחבת הקיבוץ וייסודם של קיבוצים נוספים באותה המסגרת ובאותה הרוח, אם יסכימו לקבל אדמות מידי הקרן־הקיימת. וכאן הזדקרה הבעיה בכל חריפותה. הם עמדו בפני שאלת „או או" קשה.

או לוותר, כמו תמיד, על הצעת הקרן־הקיימת ולא לקבל שום קרקעות ממנה, ועם זאת לחפש מוצא של כבוד לחיסולו של הקיבוץ, מאחר שלא נותרה לפניו שום אפשרות של קיום; או

להיענותלהצעת הקרן־הקיימת, להרחיב את גבולות הקיבוץ ולהעבירו למקום חדש, בעל שטח מחיה רחב, ולקבל מידיה את כל התקציבים הדרושים לפיתוחו – דבר אשר יביא להרחבת האופקים, לביסוס הקיבוץ ולכיבוש נקודות נוספות, אשר בהן תשלוט התורה ויתקיימו בהן כל מנהגי ודיני ישראל במלוא מובן המלה.

ולבסוף הכריעו את הכף לצד ה„הן" הגדול. הם לא רצו לקבל על עצמם את האחריות הגדולה והקשה של ביטול וחיסול החיים התורתיים רוחניים במסגרת חיי קיבוץ.

ההחלטה הזאת עוררה אמנם סערה גדולה, אבל המציאות של החיים עשויה להתגבר על כל הסערות שבעולם. ואחר עשר שנות סבל ומצוקה, עלתה נקודת „חפץ־חיים" על הקרקע החדשה, הנרחבת, בת אלפי הדונאמים, מעבר לגבולות גדרה. והמציאות הוכיחה שהצעד הזה הוביל את ההתיישבות החרדית למרחב ופתח לפניה אפקים חדשים.

*

עברו עשרים שנה מאותו ה„אז" הראשון. עברו עשר שנים מיום עלות „חפץ חיים" על הקרקע החדשה. הקיבוץ גדל, התרחב והתפתח. ארבע מאות וחמישים נפש, כ"י, נושמים יום יום „אוויר נשמות אוויר ארצך". הדור החדש של חברי „חפץ חיים", אשר נבטו וצמחו על קרקע הקיבוץ, כבר גדלו ב"ה, ועוד מעט יתחילו ליצור נקודות חדשות של חיים רוחניים בתוך ים־החולין הגדול והסוער. קיבוץ חפץ־חיים כבר זכה לראות בעליל בהתגשמות חלומו הגדול במלואו. במשך הזמן הוקמו עוד נקודות־התיישבות של פועלי־אגודת־ישראל והן ממשיכות במסורת של חפץ־חיים. וכן הוכח לעין כל, כי חיי הרוח והדת של הקיבוץ לא נפגעו ח"ו כמלוא הנימה עקב ההחלטה להתיישב על אדמת הקרן הקיימת.

קיבוץ חפץ־חיים נעשה לפאר היהדות הדתית בארץ־ישראל וסמל של קיום המצוות המעשיות התלויות בארץ. כמו כן הפך הקיבוץ לכעין „מכון זיו" בשטח הדת, שממנו יוצאת הוראה בענינים של קיום דיני התורה בחקלאות, כאשר הם מתנגשים לכאורה במציאות היומיומית.

קיבוץ חפץ־חיים היה הראשון להנהגת החליבה האוטומטית החשמלית בשבת, והוא הראשון אשר בו כל עניני כלאיים, מעשרות וכו', מסודרים לפי הוראות גאוני הארץ, ולפי שיטת ה„חזון־איש״ זצ״ל.

בשבילנו, יושבי הכרכים, המרוחקים מחיי ישוב־ארץ־ישראל במובן האמיתי של המלה, קיום נקודה כזאת הוא כמו אגלי־טל ונוחם ללבותינו הדוויים ולרוחנו הנאנחת והנאנקת בקלחת שבה אנו נתונים.

הננו גאים על קיומו של קיבוץ כזה, שבו שולטים רק טוהר המידות, חיי רוח, חיי משפחה טהורים וצנועים, משולבים ביגיע כפיים וקיום מצוות ישוב ארץ־ישראל.

הננו גאים על קיבוץ כזה, אשר בו התאחדו ארבע מאות וחמישים נפש כדי לקדש שם שמים ברבים, למען הראות לקרובים ולרחוקים, כי אמנם יש אלוקים בשמים ומלוא כל הארץ כבודו, וארץ־ישראל יכולה להיבנות ולבוא על תיקונה, להיות מיועדת ומוכשרת לקבל את פני גואלה, רק אם תלך בדרכי התורה, בהתאם ליעודי הנביאים שבתורתנו הקדושה, דהיינו לשמור ולקיים את כל דיני הארץ בבנינה ובהפרחת שממותיה.

ואנו מאחלים מקרב לב ל„חפץ־חיים״ בת העשרים:

„אחותנו את היי לאלפי רבבה״.

אייר תשי״ד

„יסודות" – מושב החי על־פי התורה

מרחוק מזדקרים הרי יהודה, ועליהם מפחרים פה ושם ישובים פורחים. מקרוב מישורי שדות ירוקים, מתולמים מלבנים ססגוניים, המעידים על הגרעינים והזרעים הטמונים בבטן האדמה, אשר אנשי נקודות־הישוב בסביבה זרעו בחיקה בעמל ובזיעת אפיים. קרבתי אל הנקודה, שאליה נדדתי כשעה מלב תל־אביב הסואנת, כדי להכירה, לראותה במו עיני, ואת האנשים החברים אשר בחרו להיאחז בתוך נוף מרהיב כזה, נוף מסעיר ומתסיס את הלב. אני נסחף חיש־מהר בסער הזה. אין פנאי לחשב את הימים והשנים מ„בראשית", כי החיים חזקים יותר מרגשות וחשבונות. והחיים מפכים כבר בנקודה זו במלוא עוזם ואונם.

היינו הך אם כבר מלאו שנה או שנתיים, יום או יומיים. אתה החדש, האורח הבא משאונה והמונה של העיר הסואנת, עמוד קצת עמידה של דרך־ארץ והתבונן סביבך וראה כל מה שהתחולל בזמן כה קצר.

צנועים עומדים הם בתיה הלבנים של „יסודות", צנועים ככל שטח האדמה המוריקה שמסביב. ובתוך בתים לבנים וצחים אלה שוכנות משפחות, אשר כרתו ברית אהבה וכמיהה נפשית עם הנוף הירוק והחיים בקרבו.

מסביב לבתים, ביניהם וב„רחובות" הראשיים של אותה נקודת־ישוב, מתרוצצים הילדים הרכים, אשר תלתלי הפיאות של הבנים ודמותן הנאוה של הבנות מנושקים ב„טל השמים ומשמני הארץ". כיונים צחורות מתהלכים הם במושבם ומצפים בכליון־נפש לחגיגה היפה העתידה להתקיים היום, בחול המועד של פסח.

חמודים הם ילדי המקום. פניהם רכים ואצילים, ועינים חולמניות ומלאות כמיהה.

המשק, הבתים, השדות המניבים מסביב וכל רכסי ההרים המתמזגים באופק עם השמים הכחולים – זהו עולמם הקטן, ולכן ענוגים הם כמו הנוף מלא־ההוד וכמו השמים לטוהר.

אורחים באו למשק והשמחה במעונם. אווירת חג שוררת בכל. האנשים לבושים בגדי חג, והנשים בפאר צניעותן מחכות ליד הבתים לחגיגה.

ובינתיים אין חברי המשק יכולים להתאפק מבלי להראות לאורחים את פרי עמלם, את תנובת זיעתם, והם מושכים אותם כבחבלי קסמים אל כל פינה ופינה.

בראשונה – בית־הכנסת, משכן ה'. זהו היסוד של ה„יסודות". השולחנות ערוכים ומקושטים בזרי פרחים לקראת החגיגה, ומגשים עמוסים פירות מתנובת המשק.

בשניה – בית־הספר. אמנם צעיר עדיין המשק, כמעט זה עתה ערך את חג כלולותיו. הילדים עודם רכים, מעטים במספרם. אבל תורה כבר צריכים ללמדם. „קטן היודע לדבר – אביו מלמדו תורה". וצנוע הוא בית־הספר, כעין צניעותו של המשק כולו. שני חדרים מסודרים יפה, אשר ניכר בהם טיפולן של ידים נאמנות ומסורות. השולחנות והספסלים, הציורים על הקירות שהכילו דמויות צפורים, זרי פרחים ועוד – כל אלה היו ערוכים בטעם ובסדר למופת.

הזמן קצר. עוד מעט תתחיל החגיגה. מאידך משתוקקים המארחים להראות לאורחיהם את קניניהם ופרי עמלם.

הננו פוסעים אחרי המדריכים ומתבוננים בכל. הכל חדש, מניב ופורה. הנה עצי רימון רכים, שנשתלו בידי הילדים, והנה ארנים קטנים, שגילם כגיל המשק.

אנו נעצרים לפני שלושה לולים גדולים, שבכל אחד מהם סוג אחר של תרנגולות. המדריכים מסבירים לנו, כי בלול הראשון מכניסים ששת אלפים אפרוחים בני יומם ושם מגדלים אותם עד ששה שבועות. ראינו לפנינו ים של אפרוחים צהובים, בעלי פלומה

רכה. מן הלול הזה עוברים האפרוחים אל הלול השני, העשוי גם הוא במיטב השיכלולים. הלול השלישי מיועד לתרנגולות ה„יחסניות" שבעופות, המטילות.

משם אנו עוברים אל הרפת. הפרות עומדות בשתי שורות ארוכות, כשפניהן אחת אל רעותה, ונהנות מעולמן ומן המיתקנים המשוכללים של המשק.

הכל נעשה באופן אוטומטי. הפרה מכניסה ראשה בקערה שממולה והרי מים קולחים בשפע, וברגע שהיא מרימה ראשה נפסק הקילוח. גם החליבה נעשית בתהליך אוטומטי.

בעוד אנו שומעים מפי המדריך על סידורי הרפת ועל שמות הפרות, שהוא זוכרם כשמות כל חברי המשק – והנה חבר בא עם הצאן...

עדר של כמה מאות כבשים נמשך אחרי צעיר אחד, המוביל אותם משדות המרעה אל הדיר. צייתנים מהלכים הם אחרי הרועה, כשעליהם פקעות פקעות של צמר המוכן לגזיזה.

מתבוננים אנו בכבשים אחרי הכנסם לדיר. אנו שומעים את הפעיות והגעיות, כאילו ניהלו ביניהם שיחה עירנית על חוויות היום. ובליל הקולות נשמע כעין מנגינה אחת אדירה של „צאן קדשים" הפורצת למרחקי השדות. ואולי זוהי תפילת ערבית של הצאן.

בשעה חמש בערב אנו מפסיקים את הסיור ושמים פעמינו אל מרכז המשק, שם כבר נערכת החגיגה בעיצומה.

חברי המשק וילדיהם ואורחים מהסביבה – חבורת תימנים עם רבם – כולם עומדים לפני טרקטור מקושט כולו בירק ופרחים, כשהוא רתום לעגלה גדולה, אשר עליה ישב הרב קליין, רבו של המשק, ובידו ספר־תורה מעוטר במעיל חדש ובזרי פרחים נהדרים עם ענפי ירק מיבול המשק.

ספר־תורה זה הנו מסמר החגיגה. חברי המשק קבלו את הגוילין שנצלו מאש השואה, ועתה הם מובילים אותו ברוב עם תחת חופה מפוארת אל בית־הכנסת, אחרי שתיקנוהו והשלימוהו כהלכה.

וגדול הוא החג למשק הצעיר, הכל משתתפים בשמחה. הטרקטור נע ומושך את העגלה המלאה אנשים וילדים הנושאים את

ספרי־התורה האחרים, שבאו לקבל את פני ,,חברם'' החדש, ושירה אדירה מתפרצת מפי כל החוגגים:

,,כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים''.

מסביב לטרקטור יוצאים במחול עשרות חברים ואורחים, המצטרפים למנגינת ,,כי מציון תצא תורה''. באמצע המעגל רוקד הרב התימני ריקוד תוסס ועירני, כשעיניו נשואות לשמים ובידיו הוא מאמץ ספר־תורה ללבו, כשהוא ממלמל בשפתיו מלים חרישיות. אולי מילמל באותה שעה פסוקי זוהר וקבלה הקשורים בחגיגת הכנסת ספר־תורה לבית־כנסת.

החוגגים הגיעו עד בית־הכנסת וספר־התורה הוכנס לארון־הקודש. עתה הגיע תור הנאומים. נאם חבר הקיבוץ, נאם הרב, נאמו שליחי הועד הפועל, חברי כנסת ואורחים. התקיימה מסיבה נאה בשירה וריקודים.

כל אותה שעה ישבתי אחוז מחשבות. הנה זה עתה הכניסו ספר־תורה לבית־הכנסת, כשהוא מובל על גבי טרקטור. האם אין הדבר מסמל משהו מיוחד? את פרוכת החופה קשטו בענפי ירק השדה ופרחי הגן, האין זה בא להשמיענו דבר מה?

ושוב התבוננתי בפניהם הקורנים של חבר המשק, שהיו מסובים מסביב לשולחנות. הסתכלתי בעיניהם המשולהבות מרוב אושר ותענוג רוחני, וניסיתי לקשור את כל אלה בקשר של מחשבה והגיון.

והנה עלתה לפני מחדש תמונת הטרקטור המוביל את ספר־התורה.

אמנם כן הוא, הטרקטור מכניס את ספר־התורה, וספר־התורה מכניס את הטרקטור. הם כרוכים זה בזה יחדיו.

התורה מקושטת בפרחים וירק, והפרחים והירק מתקשטים בתורה. הם כרוכים זה בזה יחדיו.

כאלה הם חיי האדמה, וכאלה הם חייו של איש משק שלנו בארץ ישראל. מכניסים את התורה בין השדות, התלמים והערוגות, על־גבי הטרקטור; ואחר כך באים מן השדות ומכל פינות המשק לבית־הכנסת, לתפילה וללימוד תורה.

השעה היתה מאוחרת כאשר נותקתי על־כורחי מן המושב,

בחזרה לשאונו והמונו של הכרך. המכונית דהרה על דרכי ציון המניבות והפוריות, ובקרבי פנימה המו ותססו חוויות אותו היום למראה שמחתם של אנשי „יסודות", אשר קשרו את גורלם עם אדמת ישראל וידעו לכרוך יחדיו את הטרקטור עם ספר־התורה...

כ"ה ניסן תשט"ז

מחיי הקיבוץ: חיים של אושר

,,מה גדול המרחק ומה רב השוני בין הלכי־המחשבה של שתינו'', כך מילמלה חדוה לעצמה, כששכבה בערב על מיטתה בחדרה החדש בקיבוץ, בו היא נמצאת זה שבועיים, מאז חתונתה.

אותו לילה נדדה שנתה מעיניה. המחשבות התרוצצו במוחה הנה והנה. והכל בשל אותה פגישה עם חברתה מנוער, אשר עמה ישבה על ספסל־לימודים אחד במשך שמונה שנים רצופות.

היתה זו פגישה מקרית, בלתי צפויה לגמרי. חדוה ישבה באוטובוס בתל־אביב, כאשר לפתע התיישבה לידה חברת־נעוריה יעל.

לאחר רגע קט של אפתעה והתרגשות הדדית התפתחה ביניהן שיחה רגילה על דא ועל הא. כך היו מפטפטות זו עם זו, עד שנתגלגלו הדברים לענינים אישיים.

,,ואיך הסתדרת את בחיים, יעל?'' שאלה חדוה את חברתה, שהיתה בערך בגילה, קרוב לעשרים.

יעל שתקה רגע. השאלה קלעה לנקודה פנימית שבלב, והיא התלבטה מעט איך להשיב עליה.

,,כן, חדוה, נגעת פה בשאלה אישית מאד'', ענתה יעל לבסוף, ,,אולם, אהיה גלויית־לב עמך ואספר לך על הכל''.

היא התנשמה עמוקות ופתחה ואמרה:

,,זוכרת את, לפני שלוש שנים, כאשר שתינו גמרנו את בית־הספר בית־יעקב. יצאנו אז שתינו לעבודה למשך שבועיים בקיבוץ חפץ־חיים. היינו שם קבוצה של כעשרים בנות. עבדנו כל היום בבציר. בקיבוץ גרנו בתוך אהלים, קבוצות קבוצות.

,,זוכרת אני אחד מאותם לילות, כאשר את דיברת על לבי

והטפת לי מוסר, כמעט כל הלילה. היית כולך נרגשת ומלאת חוויות מחיי הקיבוץ, והשתדלת להשפיע גם עלי. תיארת לפני את כל הטוב והיפה, הטוהר והתמימות, שבחיי הקיבוץ. ובמיוחד הפלגת לפני בשבחה של עבודת האדמה, השתילה והזריעה.

,,אמרת לי אז דברים היוצאים מן הלב: תוך כדי עבודה בשדה, או הטיפול בבעלי־החי, את חשה ממש את ההשגחה האלוקית, את רואה את פלאי הבורא בכל נקודה ונקודה, והחיים מקבלים תוכן עשיר ורב־גווני.

,,זכורתני שדבריך השפיעו עלי מאד ונטיתי להסכים ולהשאר יחד אתך בקיבוץ.

,,אך בינתיים חלפו שבועיים וחזרנו העירה. מאז לא נפגשנו עוד. אינני יודעת בדיוק מה הסיבה לכך, אם בגלל מקום־מגורי המרוחק, או בגלל סיבות רציניות יותר. בכל אופן, התקבלתי לעבודה כפקידה במשרד ממשלתי, ומאז, חדוה, השתניתי לגמרי. הפכתי להיות זו שאת רואה עכשיו״.

חדוה הסתכלה בה בעינים בוחנות ושאלה:

,,אינני מבינה למה את מתכוונת במלים: זו שאת רואה עכשיו. במה, למשל, השתנית?״

,,פשוט מאוד״, ענתה יעל. ,,הנני כעת בת כרך ולא בת קיבוץ. יש לי דרישות ושאיפות משלי. אני רואה כעת את החיים מנקודת־השקפה אחרת לגמרי.

,,הנה, למשל, התארסתי עם בחור, שעובד גם הוא כפקיד ממשלתי בירושלים. הוא אמנם קצת דתי, אבל מודרני. כאשר התעוררה בינינו שאלת הדירה, אמרתי לבחור שלי: אם כבר לגור בירושלים, אז עלינו לשכור דירה בסביבות רחביה ולא בסביבה כמו מאה־שערים וכדומה.

,,הגעתי לידי הכרה, שצריך לחיות וליהנות מהחיים כמה שאפשר״.

יעל הספיקה רק לתאר בכמה משפטים את השינויים הנפשיים שהתחוללו בקרבה במשך שלוש השנים האחרונות, כאשר הגיע האוטובוס לתחנה ששם היתה חדוה צריכה לרדת.

באותו יום חזרה חדוה לקיבוץ במצב־רוח עכור. הפגישה עם חברת־נעוריה דיכדכה אותה עד היסוד.

לכאורה לא קרה כלום. הלא זה בבחינת ,,מעשים בכל יום״, שחברים וחברות מנוער, בהגיעם לגיל ההתבגרות, נפרדים ופונים כל אחד בדרך שהוא בוחר לו.

אך שזה יקרה ליעל, חברתה הקרובה ביותר מימי נעוריה – לזאת לא ציפתה כלל.

לפנות ערב ניגשה חדוה אל הלול, להאכיל את התרנגולות. וכאשר עמדה לפני מאות העופות בעלי הנוצות הצחורות, ניכר היה בה שאיננה עושה את מלאכתה כתמול־שלשום.

תמיד כשהיתה מפזרת את גרעיני־המאכל לפני התרנגולות, היתה מדובבת ומפטפטת אליהן מתוך חיבה ומסירות, ועשתה רושם כאילו עומדת ומאכילה את פרי בטנה.

ואילו הפעם עשתה את עבודתה כאילו רק לצאת ידי חובה. היא היתה תפושת הירהורים ונרגשת כולה בעקבות פגישתה המפתיעה עם יעל.

אין פלא, איפוא, שלא עצמה עין כמעט כל הלילה ולא חדלה לחשוב על הענין הזה.

,,מה גדול המרחק ומה רב השוני בין הלכי־המחשבה של שתינו״, המשיכה למלמל לעצמה.

כל זה יכול לקרות בכרך כמו תל־אביב.

,,בסביבת רחביה ולא בסביבת ,,מאה שערים״ – זוהי תפיסת־עולמה של יעל. להתפרכס, להתגנדר, לבלות וליהנות מהחיים, בלי שום תכלית ותוכן רוחני נעלה – זוהי דרך חייה של יעל.

ושוב התחילה לחשוב על דרכה היא, מאז נפרדה מיעל.

זה כשלוש שנים היא נמצאת בקיבוץ. היא עובדת בכל מיני עבודות המוטלות עליה. כל חברי הקיבוץ, שבו היא חיה, יש להם מטרה אחת בחיים – ליצור סביבה על טהרת הקודש, להחיות שממות ולטפח חיים יהודיים מקוריים, משולבים בעבודת־אדמה וקיום המצוות התלויות בארץ.

זה כשלוש שנים היא מתבססת בחיים התוססים האלה, המפכים בתוך סביבה קטנה ומצומצמת זו של הקיבוץ.

כשהיא קמה בבוקר, בעוד המלים של „מודה אני" על שפתיה, וכבר שמש זכה וטהורה מקדמת את פניה ומנחה אותה אל פינת עבודתה. ולא רק היא, אלא כל אחד ואחד, מתייצב כחייל עם אור השחר אל פינת עבודתו.

והפינות הללו מה מעניינות הן, כמה משכרות הן את החושים והלב.

אתה יוצא יום יום אל גן הירק, בעוד רסיסי הטל הלילי נחים עליו. הכל מסביב עודו אחוז תנומה. אבל מצד שני אתה רואה בעיניך את ברכת ה' השורה על כל עלה וירק. מיום ליום אתה רואה בעיניך את קצב גדילתו של גבעול, איך צץ עלה חדש ואיך עגבניה מבשילה.

אתה יוצא לשדות הפלחה, נעמד לפני המרחבים הגדולים, ושוב הנך נפעם למראה ברכת ה' המתגלמת בכל רגב ורגב.

אתה נכנס לרפת, עשרות ראשי בקר מקדמים את פניך ומודים לך בשפה אלמת על כל הטוב שהשפעת עליהם, ולאות הכרת־תודה הם מושיטים לך עטינים שופעי חלב.

בדרכך אתה עובר את גן הפרי, והנך רואה שוב איך הפירות מתרקמים על העצים, אך הם סופגים עסיסם מלשד האדמה וממגד השמים.

ועל הכל פוקד אותך תענוג נפשי עילאי, כשאתה עובר ליד בית הילדים והתינוקות, הנך מאזין לקולותיהם ולבך מתמוגג למראיהם, איך הם גדלים ברוך השם בחיק הטבע, יונקים את טוהר האוויר ומתעדנים בזוך של הנוף הארץ־ישראלי הקסום והנרחב.

זה כשלוש שנים היא חיה בקיבוץ, וזה כשבועיים מאז התחתנה עם חבר קיבוץ וקשרה את עתידה עם פינת־מולדת זו, קטנה ועשירה, המותחמת בתוך כך וכך דונמים והמשתרעת למרחבי אין סוף.

היא התרחקה מהכרך ושאונו והמונו, מאסה בחיי המותרות והביזבוז. וכי מה לה ולאותם חלונות־ראווה מרובים, המביאים את

האדם לידי קנאה ודאבון־נפש. מה לה ולכל ההמולה הרועשת של חיים ריקניים, מלאי תאוות בצע, שנאה ומשטמה...

השעה כבר היתה אחרי חצות לילה. תרנגולי הקיבוץ השמיעו את קריאתם במקהלה.

חדוה התהפכה על משכבה עוד שעה ארוכה, וגורל חברתה יעל לא חדל להטריד את מוחה. באזניה צרמו עדיין המלים ששמעה מפיה: ,,סביבת רחביה ולא סביבת מאה שערים״.

אה – נאנחה חרש לעצמה – מה רב המרחק בינינו...

עם הממשיכים – העליה למודיעין

היה זה מראה מרנין־לב לראות בצהרי היום, באמצע יום עמל ועבודה, איך אלפי בני־נוער, אנשי תשחורת ויהודים עטורי־זקן, נוהרים אל אותה פינת חמד, בעלת הנוף המרהיב, ששמה „מודיעין".

ישוב חדש תקע יתד באדמת ארץ־ישראל, ולרגל מאורע חגיגי זה נהרו המונים אל שממות נוף מודיעין, ליטול חלק בחגיגה.

ואכן שמחה היא לישוב כולו. עוד נקודת היאחזות. עוד נקודת ספר אשר בה ישכנו חיילינו ויוסיפו כוח ועוצמה לאותה שרשרת בטחון ענקית המקיפה את ארצנו, כנגד האויבים האורבים לה מכל צד.

אבל בשבילנו, בשביל היהדות החרדית, היה זה יום של שמחה כפולה ומכופלת.

היתה זו הפגנה עצומה, ציון־דרך ומופת איך בונים ישוב חדש בארצנו.

מצד אחד עמדו חיילינו מצויידים בנשקם, כאילו מוכנים לקרב, ולידם קבוצה קטנה של חמשה חיילים, ארבעה מהם מחזיקים רובים בידיהם ומעליהם חופת־קטיפה פרושה, ומתחת לחופה החמישי נושא ספר־תורה בין זרועותיו.

כך עולים להיאחזות.

ספרא וסייפא כרוכים יחד.

והצעד הראשון להיאחזות – הכנסת ספר־תורה לבית־הכנסת.

זהו סימן־דרך. כך צריכים להתחיל הקמת ישובים חדשים בארץ.

ישבתי לי בצד והקשבתי לכל נאומי הטכס. הסתכלתי בהמוני הנאספים, שבאו להשתתף בשמחה חגיגית זו. וכמו מאיליה צפה ועלתה לפני תמונה אחרת, תמונה של מיפגן אחר שהתקיים לפני זמן קצר בארצנו. אמנם אני לא השתתפתי אז באותו מיפגן, אך די

היה לי בהדים שהגיעו אלי ממנו. היתה זו הפגנה של מרשיעי ברית, אשר התאספו בקיבוץ דליה והכריזו קבל עם ועדה מלחמת מרי נגד מלכות שמים ח"ו.

שני אירועים, שני מיפגנים – זה לעומת זה.

ואכן, חבל על כל הויכוחים. לשם מה כל ההתפלמסות? אנו בשלנו! האירוע של אותו יום, זוהי התשובה הניצחת לכל הפגנות־הסרק של ה„נמרודים" בוני המגדלים למיניהם.

רד היום. האלפים החוגגים חזרו איש לביתו, כל אחד לאפיק חייו ולסביבתו.

וחיי הקבוצה החדשה מתחילים. אמנם זוהי קבוצת נח"ל כולם חיילי צה"ל, אשר אילולא ההיאחזות היו נאלצים להסתגל לחיי צבא עם כל הכרוך בזה.

על כל פנים, תפקידים אחרים וחדשים הוטלו עליהם מאותו יום בו היו לגרעין של היאחזות. החיים מקבלים צורה אחרת לגמרי. אין אלה שנות מעבר של שרות צבאי, אלא תחילתם של חיים סדירים, חיי קבע.

ואני מרחיק מבטי הלאה מהם ורואה אדמת טרשים, אדמת גיאיות וגבעות. בלילות אפלה וקור, בימי גשם וסופה – אדמה זו תמלא חלק מחייהם. ערב ערב יצטרכו עשרות מהם לצאת לשמירה, לפקוח עינים על האויב השוכן בקירבת מקום ממולם. והחיים לא יהיו קלים כלל וכלל.

בלילות שמירה כאלה, כאשר יחלו על האדמה הטחובה סמוך לגבול האויב, יש ויזכרו הצעירים האלה את לילות המשמר בישיבה, כאשר ישבו עד שעות הלילה המאוחרות ולמדו גמרא בשקידה, ובלבם יתעוררו געגועים עזים לאותם לילות לימוד תורה. וכאילו יגיעו לאזניהם מחדש אותם ניגונים לבביים הנישאים בחלל הישיבה ב„לילות המשמר". ובתום השמירה יחזרו צעירים אלה לאותו בית־כנסת ארעי, אשר קדשו אותו ביום העליה בהכנסת ספר־תורה, יתישבו מסביב לשולחן וירוו את צמאון־נפשם בדפי גמרא, בהשמיעם שוב את ניגוניהם באותה סביבה, שזה אלפים בשנים לא נשמע שם קול התורה.

קצת למעלה מחמישים בחורים הם – אני ממשיך ומהרהר בלבי. צעירים, עולי־ימים, שעוד לא מלאו להם עשרים שנה. ומרצונם העז קיבלו על עצמם את המשימה, לקדש עוד נקודה, להחיות בתמצית דמם ועמלם עוד חלקת שממה בארצנו. הם פונים עורף לחיי הכרך, לחיי המותרות והביזבוז שבעיר, ומתלכדים לחטיבה אחת, כדי לחיות חיים של התעלות ולבנות נדבך נוסף, בנין חדש בשרשרת הישובים הדתיים.

התבוננתי בפניהם. מאות האורחים רקדו וחגגו. גם הם השתלבו בתוך השמחה האדירה. אבל ארשת פניהם היתה אחרת לגמרי. ניכרה בהם רצינות השעה, אחריות המשימה, וכאילו קראתי מעל פני כל אחד מהם אותות חרדה ודאגה עמוקה, עם תפילה עמוקה שמשימתם זו תצליח וההיאחזות תהיה קבועה וקיימת.

זכות כפולה ומכופלת נתגלגלה לידיהם של בחורים אלה, שבחלקם עלה אותו שטח ששמו מודיעין.

מאותו מקום יצאו גיבורי המכבים עם הסיסמה „מי לה' אלי!", ובאותו מקום נתקעה כעת יתד, אחרי קרוב לאלפיים שנה, כדי להמשיך לדגול באותה הסיסמה: מי לה' אלינו!

אכן, חיילים מצויידים בנשק, בונקרים ותעלות מחסה וכל מיני כלי־נשק לשמירת החיים והרכוש של הישוב. אבל אין זה הכל.

בראש וראשונה: הכנסת ספר תורה.

צעד ראשון: קביעת מזוזה.

„אם ה' לא ישמור עיר שוא שקד שומר". שמירה בלילות עם רובה ביד ורימונים בחגור – איננה הכל. העיקר הוא: אמונה בה' ובטחון בו ללא סייג.

*

„מודיעין" – זוהי התחלה לכם הצעירים. אבל אינכם יחידים במערכה. כך כל רעיון מתהווה, מתגשם. קשיי הסתגלות, עבודת פרך, יזע ועמל – אבל בסוף צפוי היבול המבורך, השתיל יהפוך לעץ רענן ויתן פרי הילולים.

כך קמה והתפתחה אחותכם הבכירה „חפץ־חיים", אשר חבריה

עלו לפני למעלה משלושים שנה על חלקת קרקע בכפר סבא והתגוררו בתחילה במבנה של צריף אחד בלבד.

כך היה גם גורלן של אחיותיכם בסביבתכם, כמו ,,יסודות'', ,,גמזו'', ו,,שעלבים''. כעת ב,,גמזו'' כבר מתקיימת ישיבה וכן גם ב,,שעלבים''. הנטעים הבשילו פירות למופת.

ואני תפילה שבזמן הקרוב ביותר גם את, הצעירה שבאחיות, תעשירי את הישוב שלנו, הצמא כל־כך לתורה ולאמונה, ב,,ישיבת מודיעין''.

כסלו תשכ''ה.

להתיישבות!

בעיר יושבים ומתפלספים בכובד ראש. אין יום שאינו מביא עמו בעיה חדשה, ענין חדש לענות בו. אין יום שלא יטריד את המוח ולא יעורר סבך חדש של צרכים חיוניים ודרישות דחופות.

הכל מתפלספים, בני כל השכבות וכל החוגים. אלה באים בתביעות, אלה מציעים הצעות, ובמקרים רבים הדברים מובעים בצינורות הזעם והמחאה.

סיכומם של דברים: האוויר נעשה דחוס, מלא שוד ורצח, חנוס וגזל, שוחד ושחיתות ועיוות דין.

כדברי הנביא: ,,אלה וכחש ונאף ורצח ודמים בדמים נגעו".

וכל זה מסתחרר כבמעגל קסמים. שוב ושוב הכל מתחיל מחדש.

היו ימים כאשר הסוחרים התלוננו מרה והתריעו המוני העם על הפיקוח. על הגבלות הצנע ועל הפגיעה בחרות הפרט. ובאותו הזמן הופקעו השערים בסתר ובמחשך, וכל חנויות הישוב מלאו עושק וחמס. וכל מיצרך ומיצרך הודבקה עליו תווית המציינת את צבעו המיוחד. והצבעים לא מצבעי הקשת היו, כי אם שני צבעים פשוטים ויסודיים: שחור ולבן.

כל אימת שדובר במיצרך כלשהו, הרי מיד היה הכרח לציין את הצבע. ועל פי רוב היה הצבע ,,שחור מני שחור".

והישוב התרגל לסדרי חיים כאלה. נתערבבו התחומים ונפרצו הגדרות. מצד אחד שוטטו ברחובות העיר פקחים למאות, חטטו וחפשו ומצאו מדי יום ביומו דגי רקק ועשו מזה מטעמים. ומצד שני עסקו ה,,לווייתנים" הגדולים בהפקעת המחירים ובעסקי השוק השחור.

המוני העם, שתמיד מטים את שכמם לסבול ומגישים מדי ערב

ובוקר את זיעתם ודמם על מזבח העבודה, נאבקו מרה עם גורלם. החניקו בקרבם את סערת זעמם וקצפם.

כך נעשה האוויר דחוס יותר ויותר. אותו אוויר צח ונקי של ארץ־ישראל, שעליו שר הפייטן: „חיי נשמות אויר ארצך" – נזדהם בכל מיני נגיפים המביאים עמהם מחלות ומכאובים.

בינתיים הישוב המשיך במשימתו הקדושה, בקליטת עליה, קיבוץ גלויות. העליה התרחבה והסתעפה. הגיעו חוגים מחוגים שונים, וגם ערב רב עלו אתם. הללו מצאו להם מיד את ה„אווירה" הנוחה להם, הם הצטרפו אל אותם חוגי הרוצצים והעושקים אביונים ועשו כבתוך שלהם.

רוח חדשה החלה נושבת בישוב, רוח של תאוות בצע, רדיפת מותרות וסגידה לעגל הזהב. אין נרתעים ואין מתבישים מאיש, ואין שואלים בעצת איש.

ובכן, יושבים בעיר על המדוכה ומתפלספים בכובד ראש. והיושבים הם ותיקי הישוב, אשר זכו לנשום את „אוירה דארץ־ישראל" במלוא טהרו וצחותו. יושבים הם, נאמני הישוב מכל החוגים והשכבות, ודנים ומטכסים עצות, איך לטהר את האוויר, לרפא את ההזדהמות, ולהשיב אותה אווירה אידאלית ששררה בארץ לפני עשרות בשנים.

שוקלים ומטכסים כל מיני עצות. תחילה הושם הדגש על המשטר, על שינוי המבנה הקואליציוני. יש סוברים, שאם ישתתפו הסוחרים ובעלי ההון במנגנון הביצוע של הממשלה, תבטל מאיליה אותה אנדרלומוסיה השוררת בישוב. יושם קץ לשוק השחור, הצדק יתחיל לתפוס את מקום הרשע והכל על מקומו יבוא בשלום.

ואכן, נעשה נסיון. שותפים חדשים נרתמו בעול המשטר. אך עולם כמנהגו נוהג. עדיין העושק והחמס שולטים בישוב. יום יום מובאים עברייניים חדשים לפני בתי־המשפט, ויום יום מודיעה לנו הכרוניקה על מקרי שוד, רצח, אונס ושאר מיני פשעים.

ובני העיר, הרציניים והמיושבים שבהם, נשארים אובדי־עצות, ויום יום פורצת ממעמקיהם אותה אנחת כאב המלווה עם שאלת כל השאלות: מה יהיה הסוף? מתי סוף־סוף תטוהר הארץ? מתי יוכל כל

יהודי להרגיש בה שמחה ואושר אמיתיים, ולנשום את אווירה האמיתי של ארץ־ישראל?

או במלים אחרות קצרות: מתי תהיה המדינה ל„ארץ ישראל?"

*

בעת הזאת יצאתי הכפרה, אל הישובים החדשים. אמרתי בלבי: הבה אראה מה שלומם של אותם בני כרך, אשר מאסו בשאונו והמונו של הכרך והלכו להשתקע בחיק המרחבים של ארצנו.

ראיתי אותם. פגשתי את הותיקים, אשר זה עשרות בשנים התערו בחיי האדמה. ראיתי את הצעירים המשולהבים, החדורים חזון של חלוציות, החיים על יגיע כפיהם. ראיתי גם את אלה החדשים, שעברו כבר כל מיני מדורי גיהינום, מעברות ומחנות עבודה. וראיתי גם את אלה האחרונים, המיוחדים במינם, אשר ביום בהיר אחד החליטו לעזוב את העיר, בה ישבו מבוססים ומסודרים, והצטרפו לקבוצה קטנה וצנועה, כדי להתנחל ולעבור לאורח־חיים שונה בחיק האדמה.

התבוננתי בהם וכאילו נהפכתי לאיש אחר. שוב התחלתי להרגיש אותו אויר צח וטהור של ארץ־ישראל.

בהיסוס־מה התחלתי להתעניין בכל אותן בעיות המנסרות בעולמו של הישוב, לנגוע בכל אותן תסבוכות האופייניות לבני הכרך. שלא במתכוון משכתי אותם לשיחה ודיון בנושאים המטרידים את דעתם של אנשי העיר. בין שיחה לשיחה שילבתי את המושגים „כנסת", „מדינה", „מנגנון", „קואליציה", ובין היתר העליתי את ענין „הדכאון הרוחני" האופף את כל שכבות הישוב.

ניסיתי לפתוח לפניהם את כל לבי ולהביע את כל המעיק עליו. אבל במקום תשובה, במקום עצה וחוות־דעת של ידידים – פקחו הם למולי זוגות עינים תמהות, והם שסעו אותי במלים קצרות:

„אצלנו כל זה אינו קיים. אצלנו חיים אחרים והלך־רוח אחר".

ונסתתמו טענותי.

שוב שאלתי שאלה פשוטה ושיגרתית, הנשאלת על ידי כל מבקר:

„האם אתם שבעי רצון? הטוב לכם על האדמה הזאת?"

וכאן התנוצצו עיניהם בזוהר מיוחד במינו. לבם התפעם. וכל אחד גילה לפני את אשר בלבו:

„האם אנחנו שבעי רצון? כך שואל אתה, בן הכרך. כן, יקירי, אנו שבעי רצון ומאושרים כאן על האדמה הזאת, בין תלמי השדות החרושים, בין עצי הפרי. כאן הננו רואים את אושרנו ויעודנו.

„אמנם רחוקים אנו מחיי הכרך. לא תראה כאן בתים גבוהים חדישים. אין אנו נהנים מחיי מותרות כמוכם. אבל מאידך אנו בני־חורין מכל אותן הדאגות והבעיות המשונות המטרידות אתכם.

„אנחנו רואים בעבודתנו היומיומית משום הגשמת אידיאלים גדולים מאד. בקומנו בבוקר עם הנץ החמה, אנו מתפללים תפילת שחרית בצוותא. ובהזכירנו בתפילה את הברכה, ברך עלינו את השנה הזאת ואת כל מיני תבואתה לטובה', הרינו מתכוונים לכל מרחבי השדות שלפנינו, אשר השקינו והרווינו בזיעת אפנו כל ימות השנה.

„מאושרים אנו על הזכות שנתגלגלה לידינו, לקיים הרבה מצוות התלויות רק בעבודת האדמה ובזריעת שדה וכרם.

„אמנם עובדים אנו קשה. כל יום אנו מרווים את השממה בזיעתנו. כל יום אנו מפרים ומפריחים חלקים חדשים של ישימון וקרקע בור. אבל מאידך אנו נהנים יום יום מחדוות יצירה. וכאשר אנו רואים את פרי עמלנו, את תנובת שדותינו ופרי גינינו; כשאנו רואים את פלאי ונסי הטבע, איך השמש, המים, החום, הטל ושאר מהלכי הטבע, מניבים ומפריחים את יבולנו – הרי זה מטביע בישותנו אמונה עמוקה, מעודד ומרומם את רוחנו, שזכינו לקיים בעצם ידינו את המצווה הגדולה של ישוב־ארץ־ישראל והפרחת שממותיה.

„הננו מאושרים ושבעי־רצון, שכולנו מכונסים בפינה זו ומהווים חטיבה אחת, בדעה אחת, במטרה אחת וברעיון אחד.

„זאת ועוד: כאן לא יפריעו לנו שום גורמים שלטוניים, שום חוק לא יזיז אותנו מדרכנו. החוק השורר כאן הוא התורה הקדושה, ושום חוקים אחרים לא יוכלו לשנות את מהלך חיינו.

„מדברים על שינויים בחינוך. אך כל זה אינו נוגע לנו, כי כל

מערכת החינוך שלנו היא בידינו. ולשם כך יסדנו לנו את הנקודות הללו ופנינו אל ההתיישבות.

„בעיקר אנו שבעי־רצון על כך, שרק כאן, האדמה הזאת, בחיק המרחבים היקרים הללו, אנו מרגישים את עצמנו שרויים בארץ־ישראל, וכי האוויר שאנו נושמים בריאותינו הנו אכן אותו אוירא־דארץ־ישראל־מחכים.״

ואנשי העיר מתפלספים, מדינים ומדברים על אוויר דחוס, על ירידת החיים המוסריים, על שחיתות מידות וכו׳, בו בזמן שמרחבים כה גדולים, רבבות דונמים אדמה, מחכים לקבוצות קבוצות אנשים, אשר יתנחלו בהם ויתערו בישובים חדשים, שבהם ישררו חיי רוח ואווירם יהיה טהור וצלול, אוויר אמיתי של ארץ ישראל.

אייר תשי״ג

קופת מלוה וחסכון של פא״י

(פרקי זכרונות – עם העברתה למעונה החדשה)

ידיעה קצרה נמסרה ע״י סוכנות עתי׳ם, ידיעה אשר רוב הקוראים אינם שמים לב אליה, כמו לכל הידיעות השיגרתיות, הנמסרות מדי יום ביומו ע״י הסוכנויות השונות של העתונות היומית; ובפרט כאשר לתוכנה אין קשר עם ,,גונאר יארינג״, עם ה,,סואץ״, או עם המחאות ההמוניות נגד רוסיה, בדבר ,,שלח את עמי״.

היתה זאת ידיעה לוקאלית קטנה, שנמסרה לפרסום בעתונות היומית וזהו תוכנה:

,,המשרד הראשי של קופת מלוה וחסכון של פועלי אגודת ישראל, אגודה שיתופית בע״מ, יעבור מחר בתל־אביב למעונו החדש בשד׳ רוטשילד 6״.

גם אני, יחד עם כל הקוראים, קראתי אותה עם יתר הידיעות שבעתון. גם אני לכתחילה עברתי ברפרוף עליה והמשכתי מבטי אל יתר הידיעות, אבל כנראה העינים קוראות, תרות, ושותף גדול יש להן – הלב, וכאן התעכבתי. דבר מה הגיב על הלב, נימים פנימיות התחילו להתרטט, עם קריאת ידיעה קטנה זאת.

...קופת מלוה של פא״י עברה למעונה החדש, למעונה הקבוע, בשד׳ רוטשילד 6...

וזכרונות מזכרונות שונים צצו ועלו לפני, כולם בבת־אחת הופיעו, התרוצצו ביניהם, התנגשו, כאילו כל אחד ואחד היה רוצה להופיע קודם.

והרי ה,,בראשית״, ה,,גרעין״ הראשון הקדים להופיע.

היה זה בסוף שנת תרצ״ו. הוזמנתי להיפגש, בקפה ברח׳ שינקין, עם מר מאיר ווידיסלבסקי ז״ל, לאיזו שיחה. את מאיר וידיסלבסקי

הכרתי עוד בחו"ל. קראתי את דבריו הספרותיים בעתונות האגודאית שבפולניה, וגם ב„כתובים" שבארץ־ישראל. הוא היה מן ה„פוטוריסטים" שלנו, לא כל הקוראים ירדו לסוף דעתו שבכתובים הוא סלל לו דרך מיוחדת בספרות, דרך משלו. פרק־זמן ניכר היה מוציא ביחד עם שלונסקי עתון ספרותי בת"א בשם „טורים". עוד יותר היה הוא בשבילי מוכר, כי הוא היה „האחד" ב„הא הידיעה", אשר גרם לעליתי ארצה, ממש ה„מכה בפטיש".

בתחילת החורף של שנת תרצ"ד, הגיע מר ווידיסלבסקי מא"י לפולניה לביקור משפחתי קצר. הוא שהה כמה ימים בוורשה, והיות שבאותו חורף היה כבר ידוע ש„אגודת ישראל" תתחיל לקבל מהסוכנות סרטיפיקטים, התחלתי גם אני לחשוב ע"ד עליה. וכשנודע לי, שמר וידיסלבסקי נמצא בוורשה, אמרתי לעצמי, אלך ואתיעץ אתו.

נסעתי במיוחד מעיירתי אליו לוורשה, היה זה אחד מערבי החורף הקרים. היגעתי אליו הביתה, מקודם לא הכרתי אותו אישית. צלצלתי בדלת ותיכף נפתחה. לפני עמד איש צעיר, אברך תמיר וגבוה, ונעול סנדלים ומלובש בחלוק חורפי יפה.

– אפשר להפגש עם מר וידיסלבסקי, שאלתיו.

– בבקשה, ענני. אני הנני וידיסלבסקי. נא להיכנס אתי לחדרי.

באותו זמן שהה אצל אחד מקרוביו, והי' לו חדר מיוחד לסידור עניניו. שוחחנו באותו ערב ארוכות על עניני א"י. תשובתו הסופית לפני פרידתי ממנו היתה זאת:

– אם תוכל להחליט, בהחלטיות ובהסכמה נפשית, שתיכף עם צעדיך הראשונים על אדמת א"י, הינך מוכן לסקל אבנים, לסלול כבישים, לעבוד בחומר ובלבנים, אז תוכל לבוא, ותחיה שמה חיים מאושרים. אבל רק זה הוא התנאי הראשון. אמנם אין כוונתי שכולם עושים כך, וגם אין כוונתי שגם אתה תצטרך כל ימי חייך בא"י לעשות זאת, אבל ההכנה הנפשית והפיזית מוכרחה להיות לזה.

והייתי ב"ה מהעולים הראשונים של אגו"י. 20 הגרושים הראשונים שהרווחתי בא"י היו שכר־עבודה ליום סבלות בפרדס. קידשתי את עלייתי, את יומי הראשון בא"י, בהתאם לעצתו.

ובכן, בדיוק בשעה הקבועה, נפגשתי עם מר וידיסלבסקי בקפה שינקין. הוא התחיל את שיחתו ישר לענין, מבלי שיחות מוקדמות של סחור־סחור.

– שמע יקירי, התחיל שיחתו; בוועד־הפועל של פא״י, ב,,בית הלבן״, ברח׳ אלנבי, נמצא רשיון שהוצא ע״י ממשלת המנדט ליסוד ,,קופת מלוה חסכון של פועלי אגודת ישראל״ – מוסד פיננסי שיוכל לעבוד בכל הפעולות הבנקאיות, כמו יתר הבנקים בארץ. רשיון זה מונח קרוב לשנתיים בוועד־הפועל, ובעוד כמה חודשים יפוג תוקפו. החלטתי איפוא, ששנינו נהיה מן המגשימים של אותו הרעיון, ולא ניתן לרשיון להתבטל.

אני אקדיש לעבודה את מיטב ידיעותי על הישוב, בתור ותיק בת״א, אשתדל לגייס כספים במידת האפשרות, ואתה תנהל את הענינים המשרדיים, בניהול הספרים ובשירות הלקוחות. אבל תנאי אחד יש לזה, ורק אם תוכל להסכים לו, נוכל שנינו להיכנס בתלם, והיינו: אני את פרנסתי מוציא מעבודתי ב,,דפוס מוזס״, ואתה את פרנסתך מוציא מעבודתך בניהול ספרים אצל פירמה תל־אביבית.

והוא המשיך: – העבודה בקופת מלוה של פא״י מוכרחה להיות בהתחלה שלא על מנת לקבל פרס. אנו ננהל בהתחלה את עבודת הקופה רק בשעות אחה״צ, בין 4-6. נתחיל לקבל משכורת רק כשהקופה תתחיל לתת רווחים. אין לנו הון יסודי. ההון יצטבר מדמי־חברים שנתחיל לצבור. בכספי הפקדונות והרווחים שיצטברו לא נוכל לנגוע, כי ההתחלה תהיה בפרוטות זעומות. יוצא ממילא שאסור לנו לקבל משכורת.

באותה הפגישה נוסדה הקופה.

כעבור שבוע, נקראה האסיפה הכללית הראשונה, בהשתתפות עשרים וכמה חברים, אשר כל אחד מהם השקיע לירה אחת דמי חבר. מתוך העשרים וכמה לירות שולמו תיכף כ־20 ל״י שכר טירחה לעו״ד בעד סידור כל הענינים הפורמליים, תשלומי מס וכו׳.

ככה זה התחיל – זהו הבראשית. לאחר מכן התחילה פרשת הנדודים.

*

מר וידיסלבסקי, המנהל הראשון, קבע את המקום הראשון של הקופה, בפינה אחת של „בנק יהודי" שבשדרות רוטשילד 20. הבנק היה פרטי – של ר' יהודה מוזס ז"ל – והוא הקדיש את הפינה המיוחדת עבורנו, ג"כ שלא ע"מ לקבל פרס.

בערך שנתיים ניהלנו את הקופה באותה הפינה שב„בנק־יהודי", בשעות של אחרי הצהריים. הקופה התפתחה מיום ליום נתווספו חברים חדשים. המנהל וידיסלבסקי בקשריו הרבים עם אנשי ת"א הכניס גם חוג־לקוחות חדשים. הרגשנו, שמוכרחים לצאת קצת למרחב, ואז שכרנו חדר מיוחד ב„בנק־יהודי" (מאחוריו) על חשבון תשלום שכר־דירה שלנו. התחלנו לפעול יום שלם, כמו יתר הבנקים שבתל־אביב.

זמן קצר עבדנו באותו החדר שבחצר עד ששכרנו משרד מרווח ברח' נחלת־בנימין – פינת מונטיפיורי שם היה לנו, לפי התנאים של אז, משרד יפה ומרווח: 2 חדרים גדולים, חדר אחד לשירות הקהל והפקידות, חדר שני בשביל המנהל והקופה.

באותו זמן עברה קופתנו יחד עם כל הבנקים שבישוב משבר רציני מאוד, דהיינו – „משבר מלחמת־חבש". אנשים למאות ולאלפים צבאו על דלתות הבנקים להוציא את פקדונותיהם. אחד הבנקים הגדולים שבת"א („בנק אשראי" – שם כעת נמצא בנק־ישראל, רח' נחלת־בנימין) פשט את הרגל. גם עלינו עבר אז משבר, אבל ב"ה עברנו אותו, עמדנו בכל ההתחייבויות שלנו כלפי המפקידים וזאת, הודות לעבודתו המזהירה של מר וידיסלבסקי שדאג תמיד להשקעות נזילות ושמר על ריזרבה מתאימה.

בשנות תש"ה קרה לנו האסון – ר' מאיר וידיסלבסקי ז"ל נילקח מאתנו. הוא נפטר במשרדי הקופה כששהה בא אחה"צ עם לקוח. לפתע נפל, הספיק לפלוט כמה מלים ללקוח, („אינני מרגיש בטוב") – ובו במקום גווע משבץ־לב.

פטירתו הפתאומית היתה מכה גדולה לקופתנו. כל התכניות של התרחבות והתפתחות, אשר היו מוכנות להגשמה, ביניהן שיגור משלחת לחו"ל לגיוס הון וכו', בוטלו ונעלמו. לאחר תקופה התאוששנו והמשכנו הלאה. אחרי שנה של ניהול הקופה ללא מנהל,

נתמנה ר' שלמה קניג ז"ל למנהלה של הקופה. זמן שירותו היה קצר מאד. טרם הספיק להיכנס לעבודה מלאה – חלה ונפטר.

לאחר התאוששות נתמנה ר' יחזקאל רוטשטין ז"ל למנהל הקופה. הוא היה אישיות ידועה בחוגי אגו"י ופא"י – אחד הראשונים שעמדו ע"י ערש אגודת ישראל בוורשה, אח"כ לקח בידו את מקל־הנדודים ועזב את כל עבודתו במרכז אגו"י שבפולניה (רח' גרניצנה 9) על מנת להתמסר לחיי עבודה בא"י. הוא היה מראשוני המתנחלים של „מחנה־ישראל" והשקיע בו את כל מרצו ואונו. הוא נאלץ לעזוב עם כל המתנחלים את המקום, בגלל „טרגדית מחנה־ישראל" ואי־הצלחתה.

מר רוטשטיין נכנס בכל חום לבו לעבודת הקופה, התמסר אליה בכל נפשו. קרוב ל־2 עשרות שנים עמד ליד ההגה של הקופה וחי את חייה.

אמנם, היו אלו שנים של התלבטויות ותנודות, עברנו את מלחמת הישוב, קמה מדינת ישראל. אח"כ היה משבר מלחמת־סיני, אשר גרם להתמוטטות כלכלית בארץ. בכל זאת, על אף היותנו מוסד קטן במערכת הבנקאית הגדולה של הישוב, עמדנו איתנים גם בימים אלו. וכל זה, כפי שהודגש קודם, בגלל הזהירות הגדולה ובאי־רצון להתעשרות מעיסקות מפוקפקות. חלק מהבנקים הגדולים בישוב הלכו בדרך זו, ואנו לא הלכנו.

העברנו שוב את מקומנו. מרח' נחלת־בנימין עברנו לרח' הרצל 20 (קומה ב') – מקום גדול פי 3 מהמקום שברח' נחלת־בנימין.

במשך כל הזמן היגדלנו את ההון, את הפקדונות. חוג הלקוחות התרחב. סעיפי המאזן הוגדלו משנה לשנה באיטיות, שלב אחרי שלב, אבל בבטחון ובזהירות המקסימלית. כך התנהלו הדברים עד ש„בנק־ישראל" הוציא חוקים חדשים לבנקאות, חוקי־נזילות, קנסות וחוק הריבית.

החוקים האלה פגעו בראש־וראשונה במוסדות הבנקאיים הקטנים, באגודות האשראיות. עד קום „בנק־ישראל" החזיקו כל הבנקים רזרבות כספיות מ־30 עד 40 אחוז, כשהוטלה עליהם חובה להחזיק רזרבה של 70%, הכביד הדבר מאוד על הבנקים הקטנים.

אלפי לירות התחילו המוסדות האשראיים הקטנים לשלם קנסות ל„בנק־ישראל״. ההכנסות הוקטנו ע״י חוק הריבית. כל האגודות האשראיות נאבקו על קיומן ומאזניהן נסגרו עם הפסדים. שאלת הקיום תפסה את מקומה אצל כל הנהלה של מוסדות אלה.

היו אלו שנים קשות מאד. רוב האגודות התחסלו לגמרי. אחדות התאחדו או נמכרו לבנקים גדולים. גם אצלנו התחילה שאלת הקיום לתפוס את מקומה. הגיעו אלינו הצעות שונות להתאחדות או להתמזגות. אבל הודות לעקשנותו של מר רוטשטיין והודות לעקשנותם של חברי ההנהלה (כולם כאחד הבינו שצעד זה משמעו שביקת־חיים לכל חי), לא יצא הדבר לפועל. כך התגברנו גם על הקשיים האלה ונשארנו עומדים איתנים ברשות עצמנו. בעז״ה.

בימיו של מר רוטשטיין הצלחנו גם ליסד סניף חדש בבני־ברק. הסניף התפתח באופן מפתיע, הרבה יותר ממה שקיווינו. תודות לזה ירדה מהפרק שאלת ההתמזגות, כי ב״ה בכוחות עצמנו הגדלנו כל פעולות הקופה, ההכנסות והפקדונות. התחלנו להיות חי הנושא את עצמו, בלי שום שאלות ובעיות.

לפני למעלה משנתיים פקד אותנו שוב אסון. מנהלנו החביב ר׳ יחזקאל רוטשטיין ז״ל נקטף ונלקח מאתנו בפתאומיות. שוב התעודדנו – מוכרחים להמשיך בחיים בלי שום שהיות. ההנהלה התכנסה והחליטה למסור את הנהלת הקופה למר שמואל ויכסלבוים שיחי׳ – מי שהיה כל הזמן הפקיד הבכיר של המוסד.

גם הוא כקודמיו ובמשנה־נעורים מתמסר להנהלת המוסד. הוא מכניס הרבה יזמה ומעוף, עד הגיענו הלום.

ואני קורא עוד הפעם, בלא רפרוף עפעפיים, רק בלבביות, עם כל המשמעות שידיעה קצרה זו נושאת איתה בשבילי: הידיעה, שקופת מלוה של פא״י עברה למעונה החדש – מעונה הקבוע – בשד׳ רוטשילד 6, תל־אביב.

ואני מוסיף שתי מלים לאותה ידיעה קצרה, מעמקא דליבא – כה לחי!

כ״ז טבת, תשל״א

אהבת ארץ־ישראל

אין ארץ כארצנו!

(מרשמיו של תייר אמריקאי)

הוא ישב אותו ערב במסיבת מכיריו וידידיו והיה כולו השתוממות ופליאה. כבר עבר כמעט שבוע מאז ירד מן המטוס בנמל התעופה לוד והשתטח על אדמת הקודש, ועדיין הוא נרגש ומלא התפעלות. הוא עצמו יליד אמריקה, שם קיבל חינוך דתי מסורתי מהוריו החרדים. הוא למד בישיבות ולקח חלק פעיל באירגוני הנוער החרדי. ארץ־ישראל תפסה תמיד מקום חשוב במוחו ובלבבו. כל ידיעה וכל מאורע שהיו מתפרסמים בעתונות האמריקאית על ארץ־ישראל, על מדינת ישראל ועל חיי היהודים שם – מילאו את לבו רגשי גיל ושמחה, או רגשי צער וחרדה – הכל בהתאם לטיב הידיעה או המאורע.

עדיין חרוטים עמוק בלבו אותם ימי הרת־עולם של קום מדינת־ישראל. עודנו זוכר את הכותרות הגדולות בעתונות האמריקאית, בעת שישראל נלחמה על חייה כנגד ארצות ערב. מעורבות הן בלבו החוויות מאז, מצד אחד חוויות מרנינות של נצחונות מזהירים, ומצד שני חוויות צער וכאב על נפילת רבים מלוחמי צבא ישראל.

כל הענינים האלה – קום המדינה, מלחמת השיחרור, פתיחת שערי הארץ לפליטי ישראל מארצות השואה והחורבן, והתבססות המדינה בחיים המדיניים והחברתיים – התגבשו בקרבו והיו כחלק בלתי נפרד ממהלך חייו והלך־מחשבתו. כמעט לא עבר עליו יום בארצות־הברית מבלי שתהיה מחשבתו נתונה על מדינת ישראל והחיים בה.

אבל בהיותו צעיר חרדי, ספוג תורה ויראת־שמים, ובחלמו תמיד על ארץ־ישראל דתית, שתוכל לשמש קרש־קפיצה לאותה

ארץ־ישראל מיוחלת, משאת־נפשו של כל יהודי נאמן לדתו, הקשורה עם החזון המשיחי וגאולת ישראל הנצחית – התחלקה לפניו ארץ־ישראל לשני חלקים. חלק אחד: ישראל החילונית, הציונית מקדמת דנא, אשר חרתה על דגלה את הסיסמה הישנה נושנה של „נהיה ככל הגויים בית ישראל״; ישראל החברה בארגון האומות המאוחדות והיא מנהלת מדיניות ומשטר חברתי כמו יתר העמים. וחלק שני: ישראל הנאמנה לתורה ולמצוותיה, ישראל של ירושלים עיר־הקודש על יהודיה החרדים, עם ישיבותיה, כולליה, מוסדותיה, רחובותיה, סמטאותיה ושעריה, הספוגים כולם מאותה הרוח של ירושלים מאז ישבו ישראל על אדמתם לפני החורבן ולפני גלותם מארצם; ישראל של טבריה, צפת, מירון, אשר הוד ה„זוהר״ והקבלה חופף עליהן, אשר בהן מפכים חיים יהודיים רוחניים תורתיים, ויהודים שומרי תורה ומצוות שומרים בהן על גחלת ישראל הנצחית שתתלהב יותר ויותר, עד שתהיה לאבוקה גדולה ענקית המפיצה אורה לכל קצווי ארץ, מחממת לבבות קפואים ומקרבת אותם אל תחת כנפי השכינה.

ובעוד שני חלקי ארץ־ישראל ניהלו בקרבו פנימה כעין התגוששות מתמדת, על רקע חלומותיו היפים והנעימים – הגיעו לניו־יורק הסואנת שליחים משליחים שונים מארץ הקודש. חלקם הביאו ידיעות בלתי משמחות, שכאילו ח״ו קשה להיות יהודי שומר־מצוות בארץ ישראל. בסביבתו, בחוג משפחתו וקהילתו החרדית, נפוצו ידיעות אלה בד־בבד עם תעמולה חשאית והרסנית, שכאילו השלטון במדינת־ישראל נתפס בידי החילוניים, והם מגבילים את שמירת המצוות על־ידי יהודים דתיים בכל מיני גזירות וחוקים אנטי דתיים.

הוא היה בין משתתפי אותה ההפגנה הגדולה נגד מדינת־ישראל בענין שירות לאומי. הוא האזין אז לכל דברי הנואמים, אשר הסתכמו כולם בחזות קודרת, כאילו במדינת־ישראל החיים הדתיים קשים הרבה יותר מאשר באמריקה, וקשה לחנך שם דור צעיר על ברכי התורה והיראה.

מדוכדך ועצוב חזר אותו יום לביתו. מחשבותיו הסתכסכו ביניהן, וכמו עננים קודרים העיבו את מיטב חלומותיו.

האמנם? – הירהר בלבו – היתכן שבמדינה, שכולה יהודים, שבה השלטון בידי יהודים, ביניהם משתתפים גם יהודים חרדים – מצב היהדות ירוד שם יותר מאשר באמריקה החילונית, המתבוללת והמושחתת?

היתכן שגם שם נופלים כה הרבה, ואולי עוד יותר ח״ו, חללים מבין הנוער היהודי, כמו באמריקה הגויית?

ואז גמלה בלבו החלטה נחושה: עליו לנסוע בעצמו לארץ־ישראל, לראות את הכל בעיניו, לסייר בארץ לארכה ולרחבה, ולהווכח לדעת אם נכונות הדיבות הרעות שמוציאים אותן השליחים על הארץ.

לא ארך הזמן וניתנה לו ההזדמנות לממש את החלטתו. היתה זו שעת־כושר נעימה ומשמחת. הוא נבחר על־ידי חוג ידידיו ומכיריו בתור ציר ל,,כנסיה הגדולה״ של אגודת־ישראל, והם גם ביקשוהו להביא להם ידיעות מהימנות על הנעשה והנשמע באותה מדינת־ישראל, שהעתונות האמריקאית כה מרבה לדון בה.

עתה הוא יושב באותו ערב במסיבת ידידיו ומכיריו בארץ, מלא התרגשות והתפעלות.

בסך־הכל עברו חמישה ימים מאז הוא נושם לתיאבון את אוויר הארץ, אבל בעיניו נדמה כאילו כבר שוהה הוא בארץ עשרות בשנים. כל־כך הרבה רשמים כבר הצטברו בו, ולבו מלא וגדוש מחשבות על הארץ עד לבלי הכיל.

ראשית כל: הרגע המסעיר בו דרכו רגליו על אדמת הקודש. באותו ערב במסיבת הרעים, עדיין הרגיש את החום הנפשי אשר אחזהו באותם הרגעים, כאשר השתטח על האדמה ונשקה והתרפק עליה. ואחרי כן, ההרגשה המשמחת שפקדה אותו עוד בנמל התעופה, למראה כל ההמון השוקק מסביב, השוטרים, בודקי המכס, מכווני תנועת המטוסים וכל שאר הנמצאים – כולם יהודים ישראלים דוברי עברית, ואין למצוא ביניהם אפילו גוי אחד. ואחרי זמן קצר, בהגיעו לתל־אביב הגדולה, צפתה לו הפתעה נעימה. אמנם

הוא עדיין לא ערך סיור מקיף ויסודי בעיר, אבל המעט שהספיק לראות, המוני האנשים שחלפו על־פניו ברחובות ההומים, בית־הכנסת הגדול במרכז העיר על מניני המתפללים השוקקים שם כל היום ללא הפסק, ועוד ועוד ועוד – כל אלה היה בהם כדי לצייר לפניו תמונה אחרת מזו שהצטיירה במחשבתו לפני בואו ארצה.

ושיחק לו מזלו, כאשר ביום הראשון לבואו נלקח על־ידי קרובו, בן גילו, לביקור בבני־ברק, שם שהה במשך יממה שלמה. סייר עמו בכל המושבה, בשיכוני החרדים, שיכון ויזניץ, נוה אחיעזר, זכרון מאיר, שיכוני הפועל־המזרחי, וכן בבתי אישים נכבדים.

הוא ראה ילדים וילדות בעלי חן יהודי, עם פיאות מסולסלות וצמות מסורתיות, כשהם ממהרים בבוקר לבתי־הספר הרבים, תלמודי־התורה, בית־יעקב, גני־ילדים. על פני כולם היתה נסוכה אצילות יהודית משובבת־לב.

הוא ראה יהודים מכל ימות השנה מעוטרי־זקן עוסקים בהוויות העולם, עובדים בסדנאות, בונים בנינים, מטפסים על פיגומים, ויוצרים ובונים. וכל זה על־ידי יהודים משלנו, בלי כל מגע ומתן עם הגוי השונא, האנטישמי.

כבר היממה הראשונה הספיקה כדי לעקור מלבו את כל הרושם הרע שיצרו שם בארצות־הברית מוציאי־דיבת־הארץ. הוא כבר נוכח לראות, שאם רוצה יהודי לחיות חיים יהודיים רוחניים, ברוח ישראל סבא, הרי אין מקום מתאים יותר מאשר ארץ־ישראל, שהכל בה בני־חורין וסביבת האנשים כה נעימה וטובה. אמנם הוא גם הספיק לראות סוג אחר של יהודים, חילוניים גלויי־ראש, פורקי עול תורה ומצוות, אבל מה לו ולהם? העיקר הוא, שיש יהודים משלנו. ישנם בתי־ספר, שמתוכם בוקע ועולה קול התורה. ישנם יהודים חרדים המדקדקים בקלה כבחמורה וחיים חיי תורה בארץ־הקודש. מה יכול להיות טוב יותר מזה?

אבל בזה לא רווה צמאונו לרשמים ולחוויות. הוא השתוקק לראות, לשמוע ולהתבונן בכל.

למחרת יצא לסייר בקיבוצים החרדים של פועלי־אגודת־ישראל. סיור זה, שנעשה בלוויית ידידו מאתמול, הרשים אותו כל־כך עד

שנהפך לאיש אחר. אותו יום כאילו השתכנה בפנימיותו ארץ־ישראל חדשה, שונה לגמרי מזו שעליה חלם באמריקה. לנגד עיניו נתגלו חיים חדשים וארץ שהיא מעין חיים של ימות המשיח. הוא ביקר בשורה של ישובים חדשים ובקיבוץ־האם „חפץ־חיים", ושם ראה לפניו תורה לשמה. אמנם גם באמריקה למד על עניני עבודת־האדמה, על מצוות התלויות בארץ, מעשרות ותרומות, כלאיים וערלה, ועוד ועוד – אבל כל זה היה בשבילו מעין „דרש וקבל שכר", בעוד שכל הסוגיות וההלכות הנוגעות לנושא זה היו רחוקות מן המציאות של החיים.

והנה בסיור של אותו יום נתגלתה לפניו תורה שלמה זו בהיבט המעשי שלה. הוא ביקר את ערוגות הזרעים, שנזרעו לפי כל דיני כלאיים; ראה מכונות חליבה חשמליות לצרכי שבת; התבונן בעצי־פרי רכים, שהם עדיין בשנות הערלה; ראה אשה שמפרישה מעשר מירקות שהיא מביאה מן השדה; הביט בכל אותן משפחות צעירות, על האנשים והנשים והטף – וראה לפניו את היהדות המקורית, הנאמנה לרוח ישראל סבא.

הוא התפעל מאד למראה האהבה וההתמסרות של כל אותן משפחות צעירות, אשר בזיעת אפיים ובתמצית החיים הקימו משכנות רוחניים כאלה לחטיבות שלמות של בני־נוער, אשר אהבת ישראל, אהבת ארץ־ישראל ואהבת התורה, התמזגו בהם והיו לאחד.

כשחזר בערב לבית קרובו בבני־ברק היה כל־כך נסער ונרגש,
עד כי לא מצא מלים בפיו והיה כאילם לא יפתח פיו.
והיה זה רק אחרי יומיים של ביקור בארץ ישראל.

למחרת עלה לירושלים עיר־הקודש, לתור את רחובותיה וחצרותיה. הוא התבונן בפניהם של אנשי ירושלים והטה אוזן קשבת לכל רחשיהם והלכי־מחשבותיהם. קשר שיחה עם ילדי ירושלים החיננים והתרשם מהליכותיהם המיוחדות. בעינים שוקקות ראה את הלבוש הירושלמי, את מתפללי „כותיקין" עם הנץ החמה, את שעוני־השמש הקיימים עוד בכמה בתי־כנסת, ועוד ועוד. עתה נוסף לו עוד מטען של רשמים וחוויות מירושלים עיר־הקודש, אשר עד

עתה היה מזכירה שלוש פעמים ביום בתפילה, מבלי שיהיה לו כל מושג ממשי על אודותיה.

והנה זה לו הערב החמישי בארץ־ישראל, כשהוא יושב במסיבת רעיו ומכיריו ומביע לפניהם את גודל התרגשותו והתפעלותו מכל אשר ראה ושמע עד כה.

„רעים הם האנשים המוציאים דיבת הארץ רעה. הם מפיצים שקרים ומסלפים עובדות. אין עוד ארץ כישראל, בה יוכל יהודי לחיות חיים של תורה ועבודת קודש. אתם אינכם מרגישים את זה. שרויים אתם בגן־עדן ויש לכם הכל: הארץ, קדושת הארץ, האוויר המחכים, העם, החברה הדתית הנאמנה, ישיבות, רבנים, גדולי תורה ועוד ועוד.

„כל אותם השליחים המשמיצים את הארץ אצלנו, הם בגדר מרגלים. גם אני כאן כשליח, אבל בהיותי עוד במטוס אמרתי לעצמי: יהיה מה שיהיה, לא אשמע לאיש, לא אקשיב לשום תעמולה. בעינים פקוחות ובנפש חפצה אראה ואתבונן, עד שישראל כמות שהיא תיקלט בקרבי ותיראה לפני עיני הפקוחות.

„ובעזרת השם, כל מה שראיתי ואשר עוד אזכה לראות, אמסור לחוג מכירי וידידי שם בחוץ־לארץ, ואם מי מהם יתרשם מכל זה ותתעורר בו אהבה אמיתית לארץ־ישראל, כמו לעם ישראל ולתורת ישראל – והיה זה שכרי".

תמוז תשי"ד

מכתב קטן: „אנחנו חוזרים"

„מכתב קטן לי כתבה, ובמכתב כתוב לאמר" – משפט שירי זה יאה לפתיחת הסיפור הקטן דלהלן.

ואכן, היה זה מכתב קטן, מלים ספורות שצירפה הכותבת בתוך מכתב משפחתי עבורי. קראתי את המלים האלה פעם, פעמיים ושלוש, ועדיין איני יכול להסיח את דעתי מהן.

הסיפור הוא קטן ופשוט, בלי עלילות ואירועים מיוחדים. הוא מתחיל באותם ימי האימים של השואה. היא היתה ילדה בת ארבע־עשרה שנה, כאשר נלקחה יחד עם כל מאות האלפים של המחנות, שם ראתה את המוות לנגד עיניה מאות פעמים ביום. היא נלקחה מבית שבו התאחדו תורה וגדולה, עושר וצדקה, ואשר אורח־החיים שבו חרת בה את רישומו העמוק. במשך כל ימי שהותה במחנות לא שכחה ולא הסירה אף לרגע מנגד עיניי־רוחה את דמות דיוקנם של הוריה, אשר נעלמו ממנה באותו יום מר ואכזרי.

את אביה ראתה תמיד במלבושיו השבתיים והחגיגיים, ואת אמה חזתה בדמיונה במדוייק לפי אותם תיאורים של „אשת חיל", שאביה היה שר בניגון ערב מדי ליל שבת לפני הסעודה – „כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון".

דמיונות אלו היו לה עוגן־הצלה במחנות, והם גם הפיחו בה תקווה וציפיה לימי שחרור וגאולה.

והיא זכתה אמנם להימנות בין האודים המוצלים מאש. לעולם היא לא תשכח אותו לילה, לאחר ששוחררו מאימי המוות, כאשר ממרחקים, מתוך עבי היער, הגיעו אליהם קולות השירה הבוקעים מאחים קרובים שבאו לעזרה ובפיהם המלים אשר הדהדו בכל רחבי היער:

„שלום עליכם! הבאנו שלום עליכם!...״

אחר כך התקרבו אליהם אוטובוסים מלאים חיילים עבריים מארץ־ישראל, שעל כובעם מתנוסס סמל מגן־דוד. הם הביאו עמם חפיסות שוקולד בשביל מאות השרידים. באותה שעה נפתח מעין דמעותיה והיא בכתה ארוכות מרוב אושר.

ואז, בעבי היער, גמלה בלבה החלטה: יהיה אשר יהיה, עליה לנסוע לארץ־ישראל. היא חייבת לעלות לאותה ארץ, אשר בה חיים רק אחים קרובים, כמו אלה חיילי הבריגדה העברית, שהיו הראשונים להביא להם את ה„שלום עליכם״ היהודי לצלילי שירה וזמרה.

היא הגשימה את החלטתה והגיעה ארצה במסגרת מבצע־השליחויות. מיד השתלבה בתוך סביבה מתאימה, מצאה לה את חוגה, כך שגם כאן לא שכחה את הוריה ולא סרה דמות־דיוקנם מנגד עיניה.

אחרי זמן קצר השתרשה בארץ־ישראל בכל נימי דמה ונפשה. היא ראתה סביבה יהודים בדיוק כמו אביה ז״ל, ואמהות שהזכירו לה את אמה ע״ה. היא התחילה ללמוד יהדות מחדש, והכל חזר והתרענן במוחה. היא נזכרה בימי ילדותה, כאשר למדה את כל זה ב„בית יעקב״, בעיירה המרוחקת, אשר נחרבה ונסחפה בנהר הדם של תושביה.

ארץ־ישראל נתחבבה עליה עד לאין שיעור. כל דשא, כל פרח וכל עץ, ראתה בהם ידים של יהודים ויהודיות, של אחים ואחיות. כל דרך סלולה וכל בנין נאה הרחיבו את דעתה וגרמו לה הנאה.

היא גם השיגה עבודה והשתכרה כדי מחייתה. ימי האימים והזוועות חלפו וגזו, ומרץ חדש של חיים חדשים מילא את כולה.

לא עבר זמן רב והיא נכנסה לחופה. זקני ירושלים רקדו בחתונתה ושרו את הפסוק הידוע של הנביא:

„עוד ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים, קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה״.

הריקוד והשירה הנלהבים הסעירו את רוחה, חישלו עוד יותר את

קשרה הנפשי לירושלים ולארץ־הקודש, ובלבה נשבעה לשמור להן אמונים כל ימי חייה.

היא הקימה חיי־משפחה יהודיים, טהורים וצנועים. בעלה – אף הוא אחד מאותם אודים מוצלים מאש – מצא בה את אושרו, ושניהם יחד בנו את קן משפחתם בדירה צנועה, אבל יפה ומהודרת, שהכניסה אליה היתה מקושטת בדשאים ופרחים של ארץ־ישראל.

אחרי החתונה הפסיקה לעבוד והתמסרה למשק ביתה, בעוד שבעלה עבד ופירנס את משפחתו כדי מחייתה הצנועה.

הם התגוררו בשכנות לדירתי, מרפסת מול מרפסת. בערבים היינו נפגשים ומשוחחים על דא ועל הא. היא ישבה במטפחת־משי לראשה, יחד עם בעלה, החבוש כיפה לראשו, וסיפרה על אותם ימי זוועה שעברו עליה, ומאידך תיארה תמיד לפני את האושר והטוב אשר מצאה בחייה כאן בארץ־ישראל.

שכנות זו נמשכה במשך שנה אחת. נהניתי מאד מהפגישות והשיחות אתם. גם בערבים שלא ביקרו אצלי, הייתי רואה את בני הזוג כשהם יושבים במרפסת ביתם ומשוחחים בנועם, או נחים על כסאות־מרגוע ומביטים אל השמים התכולים־כהים בלילות־ירח נהדרים.

ראיתי באותו זוג את סמל האושר, והם המחישו לפני את ערכו הרב של ענין „קיבוץ הגלויות". אם הצלחנו על ידי כך להציל אפילו כמה אלפי זוגי־חמד כאלה, הרי אין ערוך לחשיבותו של מבצע זה. שהרי סוף סוף היו אלה נשמות תועות שנשבו לבין הגויים, נשמות של תינוקות, שכמעט לא הספיקו לחיות כיהודים, והנה פתחה הארץ לפניהם את שעריה והכניסה אותם חזרה לטרקלין היהדות, לשוב אל מקור־מחצבתם לחיות כיהודים שלמים ונאמנים.

במשך שנה נהנינו, אני ובני משפחתי, משכנים צנועים אלה, אשר ראינו בהם את ממשיכי השרשרת של אבותיהם הקדושים. כמעט לא עבר יום מבלי שראינו אותם. אך לפתע, בערב אחד נעלמו שניהם מן הנוף. התריסים היו מוגפים ובמרפסת לא היה איש.

בתחילה חשבתי לתומי: ודאי נסעו לבקר באיזה מקום, ובעוד יום או יומיים יחזרו, אך עברו יומיים והם לא חזרו. אמנם התריסים

חזרו ונפתחו ושוב נראו אנשים במרפסת, אך היו אלה בני משפחה אחרת, שהשתכנה באותה דירה. הזוג הקודם נעלם לפתע פתאום.

הדבר היה לחידה מוזרה בעיני והתחלתי לחקור ולדרוש, עד שגיליתי את כתובתם של קרובי משפחתה. מפיהם נודע לי פשר הדבר בקצרה:

„הם עזבו את הארץ והיגרו לקנדה. שם הובטחו להם חיים יותר עשירים ויותר נוחים".

כך סיפרו לי קרובי־המשפחה בצער עמוק ובעלבון צורב. והם הוסיפו:

„עשינו מצדנו את כל המאמצים האפשריים, כדי להניאם מן הצעד המסוכן הזה, אבל הדחף לחיי עושר ומותרות חולל בהם תמורה קיצונית, ומן הנמנע היה להשפיע עליהם מאומה".

הענין הזה לא נתן לי מנוח. ימים ושבועות טרדה אותי המחשבה: היתכן? האמנם כה עזה היא התאווה לממון? האמנם יכולה תאווה זו להכריע רעיונות, אידיאלים ושאיפות נשגבות?

עברו חדשים על חדשים. כמעט כבר שכחתי שהיו לי אי־פעם שכנים טובים ונחמדים, שכה אהבתי לשוחח עמהם. עד אשר יום אחד, כשנה וחצי לאחר עזיבתם של בני אותו הזוג, קבלתי מעטפה סגורה מקומית. פתחתיה ומצאתי בה פתק קטן, כתוב באותיות זעירות, וניכר היה שכל מלה ומלה היתה שקולה ומדודה בפלס.

היה זה מכתב קטן מאת אותו צמד־חמד, שנשלח מקנדה הרחוקה אל שכניהם לשעבר.

וכך כותבת בעלת־המכתב במלים מעטות וספורות:

„לא שכחנו אותכם, שכנים טובים. אין יום שלא נתגעגע למרפסת הקטנה שלנו ולפרחים הארץ־ישראליים שליד הבית. אנו מרגישים בקנדה כמו על ים זועף ועל הר געש. אנו מתמוגגים מצמאון לארץ־ישראל. יש לנו כבר ילד פעוט. אבל איזה אוויר הוא סופג בקרבו? באיזו שפה ידבר? ובאיזו תרבות הוא יתחנך?... אל תופתעו, שכני, אם ביום בהיר אחד, כמו שנעלמנו מכם כך נתראה שוב אליכם. ואם זה יקרה אי"ה בקרוב מאד, אזי כל גרגר חול וכל רגב אדמה יהיו לנו כאוצר יקר וכמטמון זהב.

„אנחנו באים. אנחנו חוזרים. כי הננו נשרפים באשה ונצרבים בגחלתה.

שכנים לשעבר״.

*

זהו כל המכתב. פתק קטן שהגיע אלי מרחוק על כנפי מטוס. ומה עוד לי להוסיף? קראוהו גם אתם כמוני פעם ופעמיים ושלוש, ותדעו מהי ארץ־ישראל בלבם של „יורדים״ ו„חוזרים״...

אכן, כפי ששר המשורר משכבר הימים:

„מכתב קטן לי כתבה, ובמכתב כתוב לאמר״...

ב׳ סיון תשי״ד

אשליה שנתבדתה: „עושר באמריקה"

ביום בהיר אחד נכנסתי למוסד כלכלי חשוב, לסדר ענינים שיגרתיים. המקום המה מרוב לקוחות. תורים התמשכו ליד הדלפקים. העבודה היתה בעיצומה – כרבע שעה מעת התחלת קבלת הקהל.

לצרכי אני זקוק למנהל. הוא יושב לו ליד שולחנו, לפני ערימת המיסמכים המגובבים עליו.

מולו ישבה אשה צעירה, בגיל עשרים־וחמש בערך, לבושה חגיגית וחבושה פאה נכרית מהודרת, כאילו יום־חג היום. ניתן היה להכיר, ששיחתה עם המנהל איננה על נושאים כלכליים.

רוחי קצרה במקצת. הזמן אינו קופא על שמריו, הרגעים חולפים ביעף, ואני הרי באתי לסדר עניני ולגמור. התקרבתי, איפוא, יותר אל השולחן. עתה הבחין בי המנהל ופנה אלי:

„האם אתה מכיר את הגברת הזאת? זוהי אשתו של פקידנו לשעבר יעקב, שעבד אצלנו הרבה שנים, וכעת הוא באמריקה".

התרגשתי. הסתכלתי בה שנית וחשבתי בלבי:

בסך הכל עברו שנתיים מאז אותו ביקור, כאשר יעקב זה ניגש אלי ואמר לי בזו הלשון:

„באתי להיפרד ממך. החלטתי שאני נוסע לאמריקה".

שתקתי אז, כאילו נכוויתי בפושרין. יעקב נוסע לאמריקה, היתכן? אברך שקט וצנוע זה, נעים־הליכות, שפניו מעוטרים זקן ופיאות; יעקב זה, יליד ארץ־ישראל, שהורתו ולידתו בקדושה, אשר זה עשרות שנים נשם את אווירה הטהור והמחכים של ארץ־ישראל, שהטביע בו חותם של עדינות ואצילות; יעקב זה, שאת חינוכו, לימודו ודרכי־חייו, ספג ממקור טהור, ממוסדות חינוכיים על טהרת

הקודש; יעקב זה, אשר מדי שבת בבוקר השכם פגשתיו ברחובות בני־ברק, כשהוא חבוש שטריימל לראשו, לבוש בגדי שיראין, בשובו מטבילה במקוה, ופניו מים טהורים נטפו משערות זקנו ופיאותיו – יעקב זה נוסע לאמריקה, לארץ נכר! בבת־אחת יפסיק לנשום בקרבו את אווירה של ארץ־ישראל, ומעתה יזין את המשך חייו באוויר־הטומאה של ארץ העמים...

אמנם באותם רגעים הכרתי בהבעת־פניו אותות בושה. גם שמעתי את הלמות־לבו, בתשובה לשתיקתי האלמת. אבל זוהי המציאות. יעקב עוזב את ארץ הקודש. רוח־שטות נכנסה בו ונעשה „יורד".

רגע ממושך שתקתי אז, אך לבסוף נעניתי ואמרתי:

„אני מאחל לך הצלחה. ויהיה רצון שתגיע לידי הכרה אמיתית, לחזור בקרוב".

ועתה אני רואה את אשתו של יעקב, שכבר הצליחה לחזור לארץ־הקודש, והיא מנהלת שיחה עם המנהל בשפת־הקודש.

אני מפסיק לרגע את השיחה ופונה אליה:

„מה שלום יעקב? ואיך החיים באמריקה? האם שם אוכלים פעמיים ארוחת־בוקר ופעמיים ארוחת־צהריים?"

„יעקב ב"ה בסדר", היא עונה לי בחיוך. „ובאשר לארוחות, לא מספיקים לאכול אפילו ארוחה אחת כסדרה, כי תמיד עסוקים וטרודים".

„ומה בקשר לשיבה ארצה? האם חושבים פעם על זה?"

התשובה היתה מסוייגת:

„זה תלוי בבעלי. באתי רק לביקור קצר, לראות את הורי, אחי ואחיותי וכל משפחתי. אשהה בארץ רק חודש ימים".

בזה נסתיימה השיחה.

נזכרתי באותה שעה, שכמה חודשים אחרי ירידתו של יעקב לאמריקה קבלתי ממנו מכתב קצר, אשר ריח של חרטה נדף מכל שורה שבו. שכן היה זה זמן קצר אחרי ירידתו וטרם הסתדר בעבודה ובפרנסה. מאידך סיפר לי על ה„אושר" הגדול שיש באמריקה, שאורגנה בויליאמסבורג תחבורה פרטית חרדית, ובה מקומות

נפרדים לגברים ונשים. בזה התכוון כאילו להניח דעתי ולהצדיק את „הירידה", שהוא מתגורר בסביבה חרדית מובהקת ולא אמריקאית.

לא עניתי דבר על מכתב זה. לא יכולתי לענות דבר, כי הייתי כולי נסער ונרגש. זכרתי אותם ימים בחוץ־לארץ לפני השואה, כאשר הנוער היהודי כולו, גם החילוני ובעיקר הדתי, היה אחוז כיסופים וגעגועים לארץ־ישראל. את המלה ארץ־ישראל היו מזכירים בדחילו, בדמעות בעינים, כל אחד מבני־הנוער היה מוכן ומזומן לעזוב „בית אבא ואמא", בית עשירים מכובד, כדי לעלות ארצה. קבוצות נוער מהבתים העשירים ביותר נפוצו בחוגי „הכשרה" שונים, נדדו לכפרי עבודה, חטבו עצים ושאבו מים, עבדו בשדות בלי קומביינים, חפרו בורות וסקלו אבנים, שכנו באהלים בקור ובטוחב – והכל כדי לזכות באשרת עליה לארץ־ישראל.

ובהגיעם ארצה, אֵילוּ תנאי־מגורים ותנאי־פרנסה חיכו להם? – דירה בת חדר, מקלחת קרה בחצר, ובד־איכרים גס למלבושי הנשים. אבל הם מצאו הרבה אושר וסיפוק בארץ; יום עבודה בפרדס, עבודת טוריה באדמת הקודש, עבודה „שחורה" בבנין, סלילת כבישים. והכל היה ספוג אהבה וחיבת הארץ.

זכרתי כל אותה ספרות עשירה, המלאה אגדות יפות ומרתקות על ארץ־ישראל, על צדיקים וגאונים ואדמו"רים, על מושכים־בעט ומשוררים, ועל מסעות מפרכים, כדי לחונן את עפר הארץ ולנשק אבניה.

וכעת הנני רואה את אשתו של יעקב, שהגיעה לביקור קצר, מלובשת לפי מיטב האופנה, נוסח אמריקה.

כמו בעלה נולדה אף היא בארץ. שניהם ינקו חלב אם, אשר רווה מטל השמים ומשמני הארץ. שניהם ספגו בקרבם אוויר, אשר דורות על דורות חלמו עליו והוא היה בראש כל מאווייהם – „חיי נשמות אוויר ארצך". את ביתם ואושר־חייהם בנו בארץ־ישראל, בבני־ברק עיר התורה, וגם שני ילדים להם. שניהם היו מסודרים בעבודה – מישרות מכובדות המפרנסות את בעליהן ברווחה. מעולם לא נתקלו בפרצוף של „גוי" שונא־ישראל נוסח חוץ־לארץ. הם התגוררו בסביבה שכולה קודש. את השבת קבלו ככל שכניהם בקדושה

ובעונג אמיתי, ממש גן־עדן של מטה. ולפתע – כל הקערה נהפכה על פיה. יעקב שכח מה שלמד ב„חדר", פרחו מזכרונו הפסוקים: „עיני ה' אלקיך בה תמיד מראשית שנה ועד אחרית שנה", „וימאסו בארץ חמדה", ועוד כיוצא כאלו.

ירושלים עיר־הקודש ושאר הערים הקדושות בארץ, הכותל המערבי, קברי נביאים ותנאים ואמוראים, קברי הגאונים קדושים וצדיקים, אשר תמיד היתה להם גישה חפשית אליהם, בכל עת שמחה וחגיגה, או ח"ו בעת צרה ומצוקה, אשר היו להם למקור עידוד וחיזוק, מזור ותרופה – את כל אלה זנחו ונטשו, כדי לבחור להם חיים גשמיים יותר נוחים, כביכול, בארץ נכר. שכחו, כנראה, שמזונותיו של אדם נקצבים לו מן השמים, שיד ההשגחה העליונה מכוונת מצבו וגורלו של כל אדם בכל מהלכי חייו, ונהגו כאילו העושר והעוני מונחים על מפה פרוסה וכל אחד ואחד יכול לבחור לו מה שהוא רוצה.

אשתו של יעקב באה עם ילדיה לביקור קצר. כנראה שהנקודה הפנימית החבויה בקרבה, התעוררה. היא בעצמה אינה יודעת בדיוק, מה דחף אותה לקום ולנסוע ארצה.

היתה איזו התעוררות פנימית, תסיסת־רגשות, אבל כל זה גז ונעלם, כאילו לא היה. אליל הכסף. החלום לעושר, ו„גלולת ההרגעה" שכאילו גם שם בגולה ישנם יראים ושלמים, ולא עוד אלא גם אוטובוסים נפרדים לגברים ונשים – כל אלה חשובים יותר מקדושת ארץ־ישראל.

על שאלתי אם אוכלים שם באמריקה יותר ארוחות ביום, ענתה לי, כאמור, בפשטות, בלי כחל ושרק, שבגלל הבהילות והטירדות אין זמן אפילו לארוחה אחת סדירה. והלב מתחמץ, מתכווץ עד לכאב. איש ואשה ושני ילדים חיו בארץ הקודש, נשמו את אוויר האתרים הקדושים, התפללו שם, שפכו שיח נפשם. הם היו מאושרים, בידעם שנולדו בארץ־הקודש וחיים בה כל ימיהם.

ובהתפללם יום יום „ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים", היתה התפילה כה קרובה, כה מורגשת ומובנת, בהדגישם מקרב לב את המלה „בשובך", כי הם בעצמם כבר היו בציון.

ולפתע כל זה נמחה במחי־יד. רוח־שטות נכנסה בהם והם הלכו שבי אחרי מלת־הקסמים „עושר באמריקה״.

עתה, כעבור שנתיים, היא יושבת במקום שבו עבד בעלה בעבר, משוחחת עם המנהל, ומעיפה סביבה מבטים של בושה וחרטה.

המקום הומה וסואן מעשרות אנשים, אברכים, נשים צעירות. הכל שוקק חיים, כולם נושמים לרווחה „אוויר נשמות״ של ארץ ישראל. היא מתבוננת בכל זה, לבה מתרגש ומתפעם, אבל היא שותקת. אין היא יכולה עוד להחזיר את הגלגל אחורנית.

י״ז מנחם־אב תשל״ו

„שונאי ציון" ו„אויבי המדינה"

יש לפעמים שיהודי פשוט ותמים, דור שלישי או רביעי בארץ, אשר אבות אבותיו נולדו וגדלו בצפת, או בירושלים, או היו מראשוני המתיישבים בפתח־תקוה ושאר המושבות הותיקות בארץ־ישראל – שומע מפי אחים, יהודים אשר עלו גם הם מן הגולה לארץ־ישראל והביאו באמתחתם מנהגים והרגלי־חיים זרים לרוח ישראל ולדת ישראל, מלים בוטות וצורמות, ספוגות שנאה ואיבה, שתוכנן לפעמים מעוטף במליצות ולפעמים הוא גלוי ודוקר, והאומרות:

„אתם שונאי ציון! אתם לוחמים נגד ציון מאז ומתמיד!"

אזי מתעורר בלבו זעם עצור והוא נאנח עמוקות ואומר במנוד־ראש:

„אכן, ‚שונאי ציון' אנחנו. אבותינו ואבות־אבותינו, אשר עלו ארצה בסירות־מיפרש רעועות, שניטלטלו בדרכים לא דרכים, על פני ים סוער וזועף, במדבריות שממה ובמקומות סכנה, במשך חדשים ארוכים – כדי להגיע לארץ ישראל ולחונן את עפרה – הם הם שונאיה ומתנגדיה של ציון; ואילו החדשים הללו, אשר נמלטו במנוסת בהלה מפני צוררי ישראל והגיעו לארץ־ישראל עם יומרות חדשות ורוח זרה, נוסח ‚ככל הגויים בית ישראל' – הם הם אוהבי ציון ובוני ירושלים".

ויש גם יהודי אחר, פשוט ותמים אף הוא, שלא נולד בארץ האבות, אלא הוא ואבותיו ואבות־אבותיו חיו בארץ העמים. מאות בשנים נעו ונדו אבותיו בין ארצות ומדינות, חיו בתוך תרבות הגויים, כשהם כפופים למרותם של חוקיהם ומנהגיהם של עמי ארצות מגוריהם – ובכל־זאת ידעו הוא ואבותיו תמיד להיבדל מן הגויים, לנהל אורח־חיים יהודי מקורי, לשמור על מורשת אבות ונכסי הרוח של עם ישראל, לטפח דורות שומרי מסורת ומעצבי דמות האומה.

ובמשך כל אותן שנים ארוכות של ישיבת קבע בין העמים, יקדה בקרבו גחלת של כמיהה וגעגועים לארץ־ישראל אשר משם גלה בימי חורבן הבית, ושלוש פעמים ביום – מדי יום ביומו – התפלל לאלוקיו שיזכה לחזות בעיניו בשובו לציון ברחמים.

וכאשר זיכוהו מן השמים להגשים את שאיפתו ולעלות אל ארץ־הקודש, בדרוך רגליו על אדמת ארץ־ישראל, ברך בדמעות־התרגשות את הברכה הנלהבת:

„ברוך מציב גבול אלמנה!"

והוא השתקע בארץ, התחיל לנהל חיים חדשים, תחת שמים טהורים, על אדמת־קודש חדשה. הקים דורות ויצר מסכת־חיים שלמה, יסד מוסדות ציבור ומוסדות חינוך, להדריך את בניו אחריו בדרך התורה והמסורה, לחיות חיי רוח וטוהר. כמו כן יסד ובנה קיבוצים ומשקים, נקודות התיישבות ומחנות עבודה, פיתח את הארץ והפריח שממותיה. חינך את בניו למסירות והקרבה, שיתפם בכל מאבקי הישוב והקריב חלק ניכר מהם על מזבח המולדת.

וכאשר יהודי כזה שומע מפי מנהיג בישראל, המטיח בו מעל במת הכנסת אותן מלים של השמצה:

„אתה שונא ציון ואויב המדינה!"

הוא מזדעזע וחורק שניו בזעם, אך עם זאת הוא מחייך לעצמו חיוך אירוני נוקב:

– אכן, אנחנו „שונאי ציון", ואילו אתם הנכם „אוהבי ציון"...

*

תופעה זו הפכה לענין שבשיגרה, שכל פעם שהיהדות החרדית מנסה להתגונן, לבקש ולהפציר: אנא, אתם החילוניים, אל תגעו בבבת־עינינו, אל תכפו על מצפוננו, תנו לנו לנהל אורח חיינו לפי אמונתנו, ואל תאלצו אותנו למסור את הטוב והיקר לנו מכל, את הבנים והבנות, אשר הם הערובה להמשך קיומנו ושמירת מורשתנו הרוחנית – מיד קופצים הללו ומטיחים בנו את הטענה הישנה נושנה: אתם שונאי ציון, מתנגדי המדינה! ועוד כיוצא באלו דברי בוז והשמצה.

וכל זה בגלל נסיונה של היהדות החרדית לשדל ולשכנע את המנהיגים החילוניים, כי ענין גיוס הבנות והשרות הלאומי הוא בנפשנו, והוא עומד ברומו של עולם היהדות החרדית.

והם בשלהם. ולא עוד אלא התאמצו לטהר את השרץ בק"ן טעמים מעל במת הכנסת. הם תלו אידיאלים נשגבים בענין גיוס הנשים והרחיקה לכת שרת העבודה שמצאה בזה רעיון של „צניעות" ו„דתיות".

מונח לפני עתון, אשר עורכו איננו נמנה על מחנה הדתיים, ואינו שייך לאותם העתונים המשמיצים כביכול את המדינה ואת צבאנו – הלא הוא העתון „בטרם" הערוך בידי חבר הכנסת מטעם מפא"י א. לבנה. וזו לשונו של אחד המאמרים המודפסים באותו עתון:

„כבר אמרתי שבאנגליה עוררה הקמת „גדוד הנשים" ביקורת על רקע עקרון הצניעות, ואין זה ברור לי מדוע מתחמקים שני הצדדים מלדבר גלויות בענין זה. האין בזה מתן הזדמנות להפקרות מינית בקרב העם? והאם אין האורטודוקסיה שלנו צודקת, כשהיא טוענת נגד השלטת חיי הפקר כאלה במדינה?"

וממשיך בעל המאמר וכותב הלאה:

„אין אני דתי ואינני מנסה לדון בענינים אלה מנקודת מוצא דתית. אולם מכבד אני את התורה ואת מצוותיה והוראותיה כמקור לא אכזב, בין השאר לאתיקה בריאה לציבור וליחיד, שעל פיה ייטיבו גויים רבים לנהוג ובתוכם גם ישראל. חושבני, וכיום לאחר שחוק שרות בטחון כבר נכנס למערכת חוקי המדינה, יכולני להביע רק את דעתי הפרטית – שחברה בריאה ברוחה ובגופה, השואפת להמשיך להיות בריאה ברוחה ובגופה, לא תסכים לגיוס בנות לצבא או לכל שרות אחר שישמש תחליף לשרות צבאי. אינני מטיף ואינני מנסה להטיף לשום פעולה בלתי חוקית נגד איזה חוק שהוא העומד בתקפו במדינה. אולם מביע אני את דעתי, שיש צורך לעיין מחדש בבעיה זו ולבטל את הוראות החוק המחייבות גיוס בנות לצבא, בדרך פרלמנטרית הרגילה. אין זה בריא לחברה, שנערותיה תילקחנה מעל ספסלי בית־הספר, אל תוך מערבולת חיי הצבא, לחיות על דעת עצמן משך שנתיים רצופות, בתקופה שבה הן זקוקות להדרכת

הורים יותר מבכל תקופה אחרת. המין היפה, שהוא המין החלש, זקוק להגנתו ולחסותו של המין החזק באמצעות החוק. ולדעתי אין בכך משום נחיתות שכל יצור ינהג לפי טבעו. לדעתי, אם בחורה במחנה צבאי מפילה או יולדת, או דרוש לה טיפול מיוחד מפאת התמסרותה לחיי מין חופשיים, הרי זה אסון בשבילה לכל ימי חייה, ואם יש חשש שבמשטרנו כיום תרבינה בחורות כמוה, יהיה זה אסון לחברה בכללה. אינני משקיף על ענינים אלה מבחינה דתית, ובטוחני שאם ייערך משאל עם על בעיה כאובה זו, יימצא רוב עצום בעד הדעה שלה אני טוען, ורוב עצום זה לא יתהווה מהאורטודוקסיה שלנו בלבד".

ובעל המאמר מסיים:

„אין זה ענין לדת ולדוגלים בדת, זהו ענין לרופאים, לעורכי דין ולמנהיגות טובה, שבלבם פועמת רוח ציבורית בריאה".

ואם אמנם „שונאי ציון" אנחנו, בגלל דרישתם של ריבואות יהודים חרדים לשחרר בנותיהם משרות צבאי, מדוע עורכו של „בטרם" הנו עדיין „אוהב ציון", ומקומו בכנסת יחד עם שאר „אוהבי ציון" שנתנו ידם בעד החוק הזה, בו בזמן שהוא פירסם בעיתונו דברי „השמצה" כאלה נגד צה"ל?

*

ועתה הבה נסייר קצת בחוגי אותם „שונאי ציון" ונראה עד היכן מגעת „שנאתם" העזה לארץ ישראל.

הנה עומד לפני יהודי שזוף, בעל זקן ארוך וערמוני הצרוב קימעה מלהט השמש הקיצית. ידיו מיובלות, נוקשות כבולי־עץ. פניו מפיקים חדוה ושמחה. אני שואל אותו: מה נשמע? האם הוא מרוצה? והוא משיב לי בדברים פשוטים ותמימים, בלי כחל ושרק:

„ברוך־השם עובדים כל היום ופרנסה מצויה. עוסקים יומם ולילה בישוב ארץ־ישראל, בתוך חברה משלנו. בלילה לומדים בצוותא, בבוקר מתפללים בצוותא. הלחם שאנו אוכלים הוא לחם שלנו, יבול אדמתנו, שקויימו בו כל דיני תרומות ומעשרות והפרשת חלה. ומה עוד חסר לנו?"

,,ומה שלום המשפחה?''

,,ברוך השם, מי יתן וכל בני המושבות והעיירות יהיו מסודרים כמו אצלנו. יש לנו בית־ספר בו לומדים בנינו ובנותינו. בית־הספר הוא כולו שלנו, כמו כל הכפר. המורים והמורות משלנו ורוח הלימודים היא כולה יהודית טהורה. ילדינו מתערים בקרקע, דבקים בכל מה שבנינו, והם מתחנכים לפי רוחנו בלי שינויים וליקויים רוחניים. השבת אצלנו היא מעין שבת בראשית לכל פרטיה ודקדוקיה. החגים הם חגי ישראל כדת וכדין, והימים הם ימי עבודה ובנין, ימי יצירה וישוב ארץ ישראל''.

זהו ה,,שונא ציון'' מספר אחד.

והנה עומד לפני אברך צעיר המתגורר בתל־אביב. הוא נשוי ואב לשלושה ילדים, שהגדול בהם הוא בן שבע שנים, ויש לו פרנסה קבועה ומסודרת. הוא מספר לי, כי הוא עוזב את תל־אביב ועובר לכפר, במסגרת המפעל של פועלי־אגודת־ישראל ,,מן העיר אל הכפר''.

והוא מסיח לפני את לבו:

,,הנני עובר ל,בית חלקיה', ישוב חדש בשלב של בניה. אני מודע לכל הקשיים הצפויים לי בזמן הראשון. הכל יחסר לי. כל הרגלי־החיים שהתרגלנו בהם בתל־אביב אני ומשפחתי, לא יהיו לנו שם. תחילה יהיה עלי לגור בפחון, ואפילו אחר כך כאשר הדירה שלי תהיה מוכנה, תהיה זו דירה כפרית פשוטה, בלי כל אותם אמצעי הנוחיות של דירה תל־אביבית. ובכל־זאת החלטתי לעבור לשם. שכן חביבה עלי ארץ־ישראל ובנפשי פנימה אני מרגיש חובה לעשות משהו למען ישובה ובנינה. חביבים עלי גם בני הקטנים, ואינני מוצא בשבילם אווירה יהודית טהורה אלא רק בכפר כזה, שכל תושביו יהיו כמוני, בעלי אותה השקפה ואותו אורח־חיים. הילדים זקוקים לסביבה מתאימה, שבה יגדלו ברוח ישראל סבא, וסביבה כזאת ניצור ונטפח בכוחות משותפים בישובנו החדש. כולנו, כל העוזבים את העיר, מאוחדים בדעה ובשאיפה אחת, למזג עבודת אדמה עם עבודת הבורא. ישוב ארץ־ישראל עם ישוב רוח ישראל, וזאת נגשים אי''ה בישובנו החדש''.

השתוממתי למשמע אזני. הלא זהו ידידי ומכרי מימים ימימה, ומעולם לא ידעתי שהוא מתהלך עם חלומות כאלה. לפתע הוא התגלה לפני כ,,שונא ציון" מובהק...

וישנם עוד ,,שונאי ציון" כאלה למאות ולאלפים, החיים בארץ־ישראל חיי דוחק, חיי עמל וזיעה, ומעולם לא העלו על דעתם את המחשבה לעזוב את הארץ הזאת אפילו לרגע, לא עשו כל מאמצים להשלח לחו"ל. כל ה,,שונאים" האלה צמודים לארץ בכל נימי לבם ונפשם ובכל יום ויום הם מחוננים מחדש את עפרה של ארץ־ישראל המקודשת מאז ומתמיד.

ויש ביניהם ,,שונאים" גדולים עוד יותר, הדבקים בנאמנות ללא־סייג לא רק לארץ הזאת, אלא לירושלים, עיר־הקודש, אשר היא בשבילם הכל ובעד כל הון שבעולם לא יעתיקו דירותיהם ממנה למקום אחר.

אולם, ,,שונאי ציון ואויבי המדינה" האלה הם קשי עורף מטבעם. בעורקיהם מפכה דם המכבים והחשמונאים, ושום כוח עריצות לא ישבור את רוחם ולא יחליש את אמונתם האיתנה בדתם המקודשת מדורי דורות.

ואפילו אם תקבל הכנסת ברוב מוחלט של נבחריה החילוניים ,,חוקים" הפוגעים בחוקי התורה, ואפילו אם שרת העבודה תאשר לפי דעתה את חיוניות העבודה שיש לעשותה בשבת – הרי כל זה לא יועיל. ,,שונאי ציון" ימשיכו בשלהם ואת השבת לא יחללו. הם ימשיכו במסירותם לארץ, לעבדה ולשמרה על טהרת הקודש, לקיים בה את כל המצוות התלויות בארץ, ומתוך חדוות גיל ימשיכו את חייהם, חיי הרוח והחומר, יקימו נקודות חדשות, ירחיבו את ההתישבות הדתית ויחנכו את בניהם ובנותיהם באותה הרוח, מבלי להיעלב מכל שמכנים אותם ,,שונאי ציון ואויבי המדינה".

*

ואולי כדאי בכל זאת, השר הנכבד בממשלה, אשר כיבדת אותנו, את היהדות החרדית המתנגדת לגיוס נשים, ב,,כיבודים" כה נאים בנאומך בכנסת – אולי כדאי דוקא עכשיו, בפרוס הימים הנוראים,

ימי הדין והרחמים לעם ישראל, שתתנער פעם מן ההתנצחות המפלגתית ותפקח עיניך, לבחון את הענין מחדש. בדוק את הבעיה על כל היבטיה והשלכותיה, השתדל להבין אותה מנקודת מבטנו אנו, ואז אולי סוף־סוף יתעורר אותו זיק של אמת בלבך, אולי יופיע הצדק בכל יפעתו, ובעצמך תעלה שנית על במת הכנסת וקבל עם ועדה תכה על לבך, על חטא שחטאת כלפי היהדות החרדית, כלפי עם ישראל וכלפי המדינה היהודית.

כדאי וכדאי, שר נכבד בישראל, לעשות זאת דוקא עתה, בימי הדין והרחמים, בימים הנוראים לעם ישראל.

ערב ראש־השנה תשי"ד

מושקו: תולדות מפעל אחד

„מושקו" – שם מוכר לכולנו. מי מילידי תפוצות הגולה אינו זוכר מלה זו? מי מהם לא ספג גידופים או מכות מצד פרחחים ושקצים גויים, בליווי מלת הקריאה „מושקו", שמשמעה בפי הגויים: יהודי מזוהם. ואולם, הפעם מדובר ביהודי הקרוי „מושקו" לא ככינוי גנאי, יהודי משלנו שהגיע למדינת ישראל במסגרת מפעל קיבוץ הגלויות של המדינה.

כנראה שבעיירת גלותו קראוהו הגויים בשם „מושקו", ולכן הביא את השם הזה גם אלינו, ללא שום שינוי. וה„מושקו" הזה בא אלינו כמו שנאמר ביציאת מצרים: „בנערינו ובזקנינו בנשינו ובטפנו" – הוא בן החמישים ושמונה, אשתו אדלה בת הארבעים ואחת, בתו דיצה בת האחת עשרה ורבקה בת השבע. משפחה שלמה באה אל „ארץ זבת חלב ודבש" וכבר בימים הראשונים ראו כאן את ארץ האביב. הארץ והאנשים נראו להם כה קרובים, כה לבביים. ידיהם היו מוכנות בימים הראשונים לקבל את השפע, לשאוף מאוצרות האוויר הטוב של המולדת וליהנות מכל היבול והתנובה של האדמה הטובה. והנה לפתע התנגשו ביריב אחד, יריב הנלווה אליהם כל הזמן, הלא הוא: המציאות המרה של החיים. אמנם נכון הוא, הארץ היא זבת חלב ודבש, אלא שלא כל אחד ואחד זוכה ליהנות משפע החלב והדבש. ישנם חוקים בבריאה. יש עשירים ועניים, מעסיקים ועוסקים, ובגורל אותה משפחה נפל להימנות דוקא על השכבה העניה. הם עברו שנות סבל ותלאות, הסתבכו בבעיות מבעיות שונות: פרנסה, שיכון, עבודה ותנאי חיים. לבסוף התחיל היאוש לכרסם בעומק לבם של האב והאם, עד שביום מן הימים החליטו „מושקו" ובני ביתו לקום ולחזור אל „גן העדן", חזרה אל

המולדת־החורגת, אל סיר הבשר המוכן להם שם. וביום בהיר הגיעו האב והאם ושתי הבנות, יחד עם עוד כמה עשרות משפחות כמותם, אל נמל חיפה, כדי לצאת משם אל „גן העדן" האמיתי, אל ארץ ה„חופש" הטוטאליטארית, אל המדינה שבה אינה קיימת בכלל שאלת עבודה ופרנסה ותנאי חיים, אלא „פתיתי מן" נופלים בשפע משמי אותה מדינה, ויונים צלויות ניתנות שם לכל דורש ומבקש...

ובכן, זהו מקרה שיגרתי המתרחש בפעם ה„מי יודע כמה", שאנשים „יורדים" מן המדינה, מי באניה ומי במטוס, ועחבים אותה לצמיתות.

ובכל־זאת יש במקרה הזה שלפנינו משהו מיוחד ומעניין, משהו שהרעיש אותו יום את כל הנמל, ועתונאים זרזים עטו על ה„שלל" הרענן כדי להכין מטעמים לעתוניהם.

הזוג „מושקו" חזרו בהם ממש ברגע האחרון ונשארו בארץ. ראש המשפחה „מושקו" ספג זעזוע מצפוני ברגע האחרון לפני עזבו את הארץ. ארבע שעות נמשך המאבק בין הבעל והאשה לבין קרובי המשפחה, והמאבק נסתיים בנצחונם של בני המשפחה. הזוג „מושקו" נפרד מקבוצת היורדים ונשאר בנמל. הם עמדו אחר כך והביטו אל האניה הרומנית „ארדיאל", שעשנה התאבך מתוך ארובתה הגבוהה והיא הפליגה על־פני הים שלנו, אותו ים „רומנטי" האוצר בחובו אגדות כה מופלאות על עניני „עליה", „העפלה", „גבורה" ומאבק איתנים של חותרים יהודים אל חוף מולדת. הפעם טולטלה האניה בכיוון הפוך, בהסעת „יורדים" לחוף זר של „גן עדן" קומוניסטי...

לכבוד אותו המאורע התארגן מיד במקום מפעל־עזרה מיוחד, שהייתי קורא לו בשם „מפעל מושקו", וכהרף־עין החלו לזרום כספים וכל מיני רשיונות לפתיחת עסק, מידם הפתוחה של כל מיני אנשים, סוחרים, עובדי נמל, עתונאים. סוף פסוק: מדינת ישראל הצליחה להשיב אל חיקה את משפחת „מושקו" בעלת ארבע הנפשות.

עד כאן סיפור המעשה.

עתה הבה נמשיך אנחנו לרקום את המסכת עד תומה.

משפחת מושקו חזרה לביתה, לאותו „שיכון" בצריף שבמעברת אבו־כביר. יתכן וגם קיוסק יהיה להם עם עבודה ופרנסה. אך האם כל אלה כבר יש בהם כדי לקשור אותם אל המולדת? האם אותה האשה, שאיני מכירה, ואשר היא ידועה לי רק מהמאבק הקשה והנמרץ שהתנהל באותו יום בנמל חיפה, ואשר עד הרגע האחרון היא צעקה שוב ושוב: „אני נוסעת!" – האם היא תהיה כבר מעתה קשורה למדינתנו קשר בל יתק ולא תשאף עוד לעזוב אותה?

האם „עבודה, שיכון ותנאי־חיים נוחים", הם הם המניעים הנפשיים הקושרים את האדם אל ארץ מולדתו?

אני חוזר לרגע קט אל דפי היסטוריה קדומים, והנני נזכר בתקופות שונות, בימים אשר אוהבי־מולדת סיכנו את חייהם, הפליגו באניות־מיפרשים על־פני ימים סוערים, עברו כל מיני תלאות וקשיים גופניים ונפשיים, עד שהגיעו אל חופי המולדת משאת־נפשם. ושם הסתפקו כל חייהם בקב חרובים מערב שבת לערב שבת וחיו כל שנותיהם בין חומות ירושלים הנצחית. באווירת טבריה החמה ובין הררי צפת הקדושים. אמנם גם הם באו מארצות שבהן היה „עגל הזהב" מקפץ ומרקד בראש כל חוצות והשפע והעושר של הגויים מילאו את כל פינות מולדתם הזרה, אך בכל־זאת שרו תמיד את שיר הכיסופים: „אנכי במזרח ולבי במערב, איך אטעמה אוכל לפי ויערב". כל אוכל שאכלו בחוץ־לארץ לא ערב לחכם, בלעדי אותם רגבי אדמה שוממים של ארץ הקודש. והיתה זו תקופה רבת אור ורוח, כאשר אותה המולדת בשוממותה נסכה בלב חולי־אהבתה רוח של שירה, של התעלות לספירות עליונות, של חיים קדושים ונצחיים.

והנני חוזר לתקופה מאוחרת יותר, תקופת ה„בילויים", „השומר", ועוד, אני נכנס אל „שיכוניהם" בגליל, בעמק ובשדות השרון, שם הסתפקו במועט שבמועט והתמסרו בכל אהבת נפשם אל הארץ הזאת. רואה אני אותם בשעות הערב רכובים על חמוריהם וסוסיהם, בשמרם את אהליהם הצנועים מפני תיגרת ידם של שבטי הפרא מסביב. טועם אני את טעם פת־בגם של שחרית, צהרים וערב – „פיתה" עם כמה זיתים, לחם עם תפוז או אבטיח, וכל אלה

באו ממקומות ששם זרמו החלב והדבש בשפע, מבתים מלאי עושר ואושר, כדי לחונן את אדמת המולדת בלב ונפש.

הנני מגיע גם אל התקופה שלנו, אל זרמי העליה של שנות השלושים. בזה אחר זה הגיעו אלינו זרמי העולים מפולניה, גרמניה וארצות הבלקן. כולם התפזרו בכל פינות הישוב, ללא חלום של „שיכון" דירה משלהם, ללא הזיה על עסקים ותעשיה. הם התפזרו במאות הפרדסים ובאלפי הבנינים הנבנים והכבישים הנסללים, בכפרים ובמושבות. את דירותיהם ריהטו בספה כפולה וארון, שהוא ספק ארון־בגדים וספק ארון־מטבח, והתלבשו בבגדי פשתן פשוטים, עשויים בד לבן וצחור כשלג. כמה נחמד היה זה, הן לעקרת הבית והן לראש־המשפחה, לישב בבגדי לבן צחים כמו כהן.

וכאשר התחוללו המאורעות של שנות השלושים ומדי יום ביומו נפלו חללים – לא עלתה על דעתו של איש המחשבה הזרה והפסולה של „עריקה" ו„ירידה" מן הארץ. אדרבה, הקשר התחזק עוד יותר. ברית דמים נקשרה בינם לבין הארץ.

ההיה אז מישהו אשר יעורר את בעיית המציאות הקשה, הפרנסה, השיכון ותנאי החיים? בכל שלוש התקופות הנזכרות היה דבר־מה טמיר, עילאי רוחני, שתסס בתוך תוכה של כל נשמה ישראלית אשר זכתה להסתופף בצל המולדת. והיו משפחות שלמות, אולי לאלפים, שחיו בתנאי צמצום ועוני, ובכל־זאת כל יום של חיים בארץ־ישראל היה בשביל כל אחד מהם חביב כחיי שנה תמימה. זיקה רוחנית עמוקה קשרה אז כל אחד ואחד אל הארץ, אל האדמה, אל האוויר הצח והטהור, ואהבת המולדת היתה טבועה בתוך כל הרמ"ח ושס"ה של כולנו, והחיים בעצמם היו מלאי אושר, נועם ואהבה.

וכעת, משפחת „מושקו" חוזרת למדינת ישראל. היא מסתדרת היטב. היא מקבלת אפילו „שיכון עממי". האם היא תישאר בארץ? מסופקני מאד. וכי למה לה להשאר בארץ, כאשר שם מחוץ לגבולות המדינה מהביל סיר הבשר ומפיץ את ניחוחו הערב? יתכן אמנם שהיא לא תחזור עוד ל„גן העדן" של רומניה, אבל מדוע לא תסע לאמריקה, או לקנדה, כאשר בכיסה יהיה סכום כסף מספיק

להוצאות הדרך? הלא שם המרחבים כה גדולים ועצומים, האפשרויות בלתי מוגבלות ויש סיכוי רציני לצבור הון תועפות!

לא! כל המאמצים לא יועילו. גם „מפעל מושקו" לא יעזור לטווח רחוק. זה אינו ענין של מצב כלכלי, של סידור עבודה, שיכון, וכדומה. כאן מדובר במשהו יותר חשוב. באיזה עיקר החסר, ולאו דוקא אצל משפחת „מושקו", אלא אצל עוד רבבות כמותם. כאן יש לפנינו מפעל מאורגן של „קיבוץ גלויות". חסרה הנשמה של אהבת ארץ־ישראל. חסר הלב התוסס והרוגש, חסרה הנכונות הנפשית וההתמסרות לבנין הארץ. ועל הכל חסרה הנקודה הרוחנית הטמירה והנעלה של אהבת המולדת, אהבה ללא גבול, אהבה אמיתית טהורה.

ניסן תשי"ד

סמי – בן־ישיבה מאמריקה

כשהגיע לאמריקה היה בחור בן חמש־עשרה שנה. הוריו שלחוהו ללמוד שם בישיבה. משפחה מסועפת היתה לו באמריקה, והם הריצו מכתבים להוריו באנגליה והפצירו בהם לשלחו אליהם, שכן רק אמריקה הוא המקום המתאים בו יוכל לפתח את כשרונותיו ולעשות חיל הן בלימודי קודש וביראת־שמים, והן בלימודי חול, ולהגיע למטרה נאותה בחיים.

למעשה היה זה הוא עצמו אשר העלה בפני הוריו את השאלה: מדוע לא לארץ ישראל? מדוע לא ישלחוהו אל אחת הישיבות הגדולות בארץ־ישראל, כדי לעסוק שם בתורה ועבודה?

ואז שמע מפי הוריו תשובה, אשר בתחילה לא הבינה ולא נקלטה היטב במוחו:

„בארץ־ישראל עדיין שולטים החפשים. ארץ־ישראל עדיין אינה שייכת לנו. אנחנו מחכים לביאת המשיח ולגאולה האמיתית. רחובותיה של הארץ מלאים הפקרות, חילולי שבת ופריעת מוסר. יהודים שומרי תורה ומצוות אינם יכולים למצוא בה את מקומם. אנו נבוא לארץ־ישראל עם כל כלל־ישראל, עם בוא משיח צדקנו".

„וחוץ מזה", הוסיף אביו בהדגשה, „שמענו בשבת שעברה מפי הרב של בית־הכנסת בדרשתו, כי כל מי שבא לארץ־ישראל, אפילו לשעה קלה, שוב אסור הוא לעזוב אותה. הוא חייב להשאר בה לצמיתות. והיות שדבר זה הוא בלתי אפשרי כעת, בגלל השתלטותם של החפשים על הארץ, לא נוכל לשלוח אותך לשם".

תשובתו של אביו שמה קץ לכל חלומותיו של סמי, אשר חלם מאז הגיעו לגיל בר־מצווה, כי יסע ללמוד בישיבה בירושלים עיר־הקודש, שם ישקוד בהתמדה על התורה וירווה את כיסופיו לארץ הקודש.

סמי היה בן יחיד להוריו, מלבד שתי אחיותיו הקטנות ממנו. הוא קיבל בלונדון חינוך חרדי קנאי. הוריו השתייכו לחוג קיצוני המחייב את הישיבה בגולה ואינו מודה בשום „אתחלתא דגאולה". כאשר הכריזה עצרת האומות המאוחדות על הקמת מדינה יהודית בארץ־ישראל, התייחסו הוריו לכך בשוויון־נפש גמור, שכן הם היו מבוססים באנגליה מזה שנים רבות. עוד בתחילת מלחמת העולם הראשונה, כאשר קלגסי הנאצים ימ"ש החלו להשתולל ולהמיט חורבן על יהדות אירופה, היו הם בין הראשונים שהצליחו להמלט על נפשם ולהגיע ללונדון, שם היו להם בני משפחה, אשר קלטו אותם ועזרו להם להסתדר בפרנסה טובה.

סמי ואחיותיו נולדו בלונדון ושם קיבלו את חינוכם מאלף־בית ועד לימוד דף גמרא עם תוספות. סמי היה נער כשרוני, שקדן ומסור ללימודיו, והוריו רוו ממנו הרבה נחת. בהשפעת הוריו ספג גם הוא מהשקפות אותו החוג הקיצוני, ששלל כל הזמן את ארץ־ישראל והמדינה. אך בכל־זאת התעוררו בו לא פעם כיסופים עזים ואהבה עמוקה לארץ־ישראל, בידעו את ערכה וקדושתה של הארץ ואת גודל חשיבותה בתולדות ישראל ובתורת ישראל. נפשו כלתה לעלות לארץ, לסייר בה לארכה ולרחבה, לדרוך על אדמת הקודש, אשר משה רבינו עליו־השלום השתוקק כל־כך לבוא אליה והתחנן לפני הקב"ה, כי לפחות תנתן לו האפשרות של „אעברה נא ואראה את ההר הטוב הזה והלבנון". אבל הוא כבש את כיסופיו בלבו פנימה ולא גילה אותם כלפי חוץ. בחוג משפחתו השתדל ללכת בתלם ולא לעורר בעיות. וכאשר החליטו הוריו לשלחו לאמריקה ונוכח לראות, כי לא יוכל לשנות את החלטתם, קיבל עליו את הדין ונסע לאמריקה.

כאמור היה סמי בן חמש־עשרה שנה בהגיעו לאמריקה. הוא התחיל ללמוד באחת הישיבות בניו־יורק ועשה חיל רב בלימודיו. בערבים למד לימודים כלליים והצטיין גם בהם. לא יצאו כמה שנים וסמי נעשה לאמריקאי. הוא היה בחור מושלם בכל המעלות: גם בעל סמיכות לרבנות, וגם בעל תואר דוקטור במדעים כלליים.

למרות המיזוג הזה של תורה עם דרך־ארץ, לא סטה סמי מדרכו

אף כמלוא נימה והמשיך לחיות חיי תורה ומצוות. הוא שאף לכהן ברבנות ולנהל עדה לפי רוחו.

עתה פנו אליו הוריו וביקשוהו לחזור ללונדון, שם יוכל למצוא לעצמו כר נרחב לפעול בהתאם לשאיפותיו. מאידך פנו בני משפחתו באמריקה אל הוריו והפצירו בהם, שלא יחזירוהו לאנגליה, היות ויש להם בשבילו הצעות של שידוכים טובים מאד, וכדאי לו מאד להשאר באמריקה.

אחרי זמן מה של חילופי מכתבים בין שתי המשפחות, היתה יד האמריקאים על העליונה. סמי נשאר באמריקה, שם התארס עם נערה ממשפחה דתית, מיוחסת ועשירה מאד. החתונה התקיימה בניו־יורק ברוב פאר והדר. כל משפחתו של סמי באה מאנגליה לחתונה. המחותנים משני הצדדים היו מאושרים עד מאד.

חיש־מהר הקיץ הקץ על שאיפתו של סמי לכהן ברבנות ולנהל עדה. חותנו הכניס אותו בתוך עסקיו המסועפים, והוא נעשה ליד ימינו הן בניהול העסקים והן בעצה ותושיה.

סמי האברך, מנהל העסקים החרוץ, העסוק וטרוד בעניני יום־יום – לא ניתק חלילה את קשרו עם הרוחניות שלו, עם הגמרא וספרי הקודש, אשר להם הקדיש את כל שנות עלומיו.

מדי יום ביומו, בשעות הערב המאוחרות, קבע עתים לתורה והמשיך לעסוק בחיי־נשמה נעלים.

והנה ביום בהיר אחד התחוללה תסיסה עצומה בקרב יהדות ארצות־הברית. כאילו התמוטטו מוסדי עולם. הידיעה על פרוץ מלחמת־ששת־הימים בישראל, היכתה בתדהמה את כל יהודי אמריקה. ביום הראשון, כאשר הגיעו הידיעות המעורפלות, אשר תיארו בצבעים קודרים את „מצבה הנואש" של מדינת ישראל ואבדותיה העצומות, התלכדה כל יהדות אמריקה כגוש אחד מוצק למען מדינת ישראל ואחר כך, כאשר התבדו השמועות האיומות והתחילו להגיע הידיעות המשמחות והמעודדות, על נצחונות מזהירים בשדה הקרב ועל מפלת האויב, התחשלה עוד יותר התלכדותה של יהדות אמריקה למען המדינה.

סמי הצעיר נסחף גם הוא בגל ההתעוררות הזאת. לפתע נעורו בו

רגשות רדומים, חלומות ילדות ונוער אשר רקם בהיותו באנגליה. ארץ־ישראל המקראית, אשר מילאה את לבו בעת למדו בחומש ובתנ"ך – צפה ועלתה לפניו. הוא כאילו הפך לאדם אחר. בעמקי מעמקיו חש רצון עז לטוס לישראל, להצטרף אל גיבורי העם ולקחת חלק במערכות הגבורה וההוד שלהם.

אותו יום ישב סמי נרעש ונסער בבית־העסק הגדול של חותנו. עיניו המהורהרות הפליגו הרחק משם. חותנו שהגיש לו כמנהגו יום־יום מאות דברי־דואר ושאר מיני מסמכים לטיפולו, הכיר בו מיד שהוא איננו כתמול שלשום. הוא התחיל לעיין בניירות כאילו כפאו שד, מתוך פיזור־נפש בולט. חותנו הבין מיד, כי במצב־רוח זה ספק אם יצליח למלא את המוטל עליו. פנה אליו ואמר:

„סמי יקירי, אל לך לקחת את הענין כל־כך ללבך. תרמתי היום סכום נכבד לטובת ישראל. עשינו כל מה שבידינו לעשות, והשאר בידי שמים. בינתיים עלינו להמשיך בחיי יום־יום. חייבים להתעודד ולהתחזק. החיים צריכים להמשך".

דברי חותנו הרגיעו אותו במקצת. אולם, הוא נענה ואמר לו כמה מלים:

„נכון מאד, חותני היקר, שעלינו להמשיך בחיים. אנחנו כאן חייבים לעשות כל מה שבידינו, כדי לעזור למדינת ישראל במאבקה האכזרי הזה. אבל בכל־זאת אי־אפשר להשאר אדישים ולא להשתתף עמם בצרתם גם ברוח וגם במחשבה. הנה מונחת לפני הניירת כתמול שלשום. אבל כלום אפשר להמשיך בשיגרה ולעשות אותה עבודה באותו המרץ כתמול שלשום? אכן, אנו נמשיך בעבודה, וחזקה עלי שאגמור את עבודתי, אם כי בשעה מאוחרת יותר מתמיד, אבל בשום אופן אי אפשר להשקיט את הסערה המתחוללת בלב פנימה".

לאחר מכן התנהלה העבודה בבית־העסק במלוא הקצב. וכשהתחילו להגיע הבשורות המשמחות על הנצחון המזהיר, גבר עוד יותר מרצו של סמי והוא התמסר לעבודתו ביתר שאת.

אבל מאז אותו יום צץ רעיון במוחו של סמי, רעיון שהלך והתפתח מיום ליום, עד שהבשיל והיה להחלטה נחושה. סמי

החליט, שעליו לבקר עתה בישראל יחד עם רעיתו. כעת, בחדשים הראשונים לאחר המלחמה, הגיעה השעה להגשים סוף־סוף את חלומו מימי נעוריו. הוא התחיל להרגיש, כי לא יוכל להמשיך בעבודתו הרגילה, אם לא יוציא לפועל את השאיפה העזה הזאת, לסייר בכל רחבי ארץ־ישראל.

הוא ידע אמנם, כי העדרו מן העבודה, ולו גם לזמן קצר, עלול לגרום קשיים רציניים ותקלות חמורות למפעל של חותנו, שכן הוא הפך לחלק חשוב ביותר במנגנון המפעל. אבל מאידך ידע, שעבודתו תיפגע קשות גם אם לא יסע לישראל, כאשר לא יוכל להתגבר על כמיהתו לארץ־ישראל, שהלכה וגברה מיום ליום. הוא קרא בעתונות על גל התיירות המציף את ישראל, על ריבואות היהודים הנוהרים מכל קצווי תבל לבקר במקומות הקדושים, שנגאלו מידי האויב, ובשאר חלקי הארץ. וזה הגדיל עוד יותר את כיסופיו אליה.

ערב אחד גילה את לבו לפני רעיתו, בהבהירו לה כי זוהי שאלת חיים בשבילו. יחד עם זה ביקש ממנה להציע את הרעיון הזה לפני הוריה ולהשתדל בכל כושר השפעתה להשפיע עליהם שיסכימו לכך.

שכן, אף כי בעבודתו היה סמי עצמאי לחלוטין ויכול היה לקבל החלטה זאת על דעת עצמו, בכל־זאת לא רצה לקלקל את היחסים בינו לבין חותנו והעדיף לקבל את הסכמתו המלאה לרעיון זה.

ואכן, הבת הצליחה לשכנע את הוריה והם נתנו את הסכמתם. מיד הוזמנו בשבילם מקומות טיסה ב„אל על״ ואירוח במלון בירושלים למשך שלושה שבועות. ושניהם ציפו בכליון עינים לאותו יום, בו יטוסו לישראל.

*

לא פעם כבר חצה סמי את האוקיינוס, בדרכו מאנגליה לאמריקה ולהיפך. לא פעם כבר המריא בחלל עולמו של הקדוש־ברוך־הוא בטיסות שונות. ואולם, הפעם היתה זו טיסה מיוחדת במינה, טיסה שעליה חלם כל־כך הרבה, מימי נעוריו ועד היום.

„לבי במזרח ואנכי במערב״ – עלה פתאום בלבו חרוזו של רבי

יהודה הלוי, בהכנסו יחד עם רעיתו הצעירה למטוס „אל על״ בנמל התעופה של ניו־יורק.

הורי אשתו ניפנפו אליו במטפחות: „צאתכם לשלום ובואכם לשלום״, והוא השיב להם בניפנוף־יד נרגש. שוב ושוב עלו בלבו דברי המשורר: „לבי במזרח ואנכי במערב״. התרגשותו גברה ביתר שאת, בידעו כי הנה מתקרב הרגע, כאשר כל כולו, ה„לב״ וה„אנכי״ שלו יהיו ב„מזרח״, והוא יוכל בעצמו לקיים את הפסוק של אדון הנביאים:

„אעברה נא ואראה את ההר הטוב הזה והלבנון״.

שעות הטיסה עברו על סמי במהירות הבזק, כי מרוב אהבתו וכמיהתו לארץ־ישראל היו לו השעות לרגעים ספורים. כל־כולו היה מלא ציפיה לאותן פסיעות ראשונות אשר יפסע ברגליו על אדמת ארץ האבות.

והנה הגיע הרגע המיוחל. בין־רגע הוצף באווירה של ארץ־ישראל. הוא נלכד כולו בתוך מציאות מתגשמת.

סמי ורעיתו רותי ירדו מכבש המטוס, ולנגד עיניהם נתגלה עולם חדש לגמרי. הנה לפתע הם מוצאים את עצמם בין המוני יהודים, פקידים, שוטרים, חיילים, בודקי מכס, נהגים, ועוד ועוד.

הוא הסתכל סביבו, כאילו חיפש „גוי״ אחד לרפואה, אך לא מצא. גם הסבלים החוטפים את המזוודות מידיהם הם מאחינו בני ישראל.

ונמל־התעופה עצמו איננו לא אנגלי, לא אמריקאי ולא צרפתי. זהו נמל תעופה יהודי השייך לכל אותם המאות והאלפים העוברים ושבים שם מדי יום במשך כל שעות היממה.

החוויה היתה עצומה. הנה דורכות רגליהם על אדמת ארץ הקודש. הנה היא הארץ. זהו ה„מזרח״ של רבי יהודה הלוי. כך מתרוצצות המחשבות במוחו של סמי. אבל אין הרבה פנאי למחשבות. צריכים להמשיך. מחר ערב שבת והשעה כבר אחרי חצות. עליהם להגיע לירושלים עוד הלילה.

הם שכרו להם מונית ויצאו לדרכם ירושלימה.

*

ערב שבת. היום הראשון בארץ הקודש. מבעד לחרכי התריסים של המלון חדרו אליהם קוויה הראשונים של שמש ארץ־ישראלית.

סמי התנער וקם בזריזות ממיטתו. סדר־יום מלא וגדוש מצפה לו. אסור לו לבזבז זמן לבטלה. ימיו ושעותיו בארץ־הקודש הנם קצובים וספורים, ועליו לנצל את כולם עד תום. עליו להרוות בשלושה שבועות אלה את צמאונו העז למקור הקדושה של ארץ־ישראל.

ראשית דרכו היתה לבית־הכנסת של זכרון־משה, להתפלל תפילת שחרית ראשונה שלו בירושלים בציבור, עם אנשי ירושלים.

הוא נכנס עם טליתו ותפיליו תחת בית־שחיו, ומיד מצא את עצמו בתוך סיעות סיעות של מתפללים בציבור. פה ושם נראו מניינים בתפילה, וכולם אנשי ירושלים, מעוטרים בזקן ופיאות ובלבוש הירושלמי המיוחד.

הוא התבונן בכל אותם הפנים והם נראו לו חדשים לגמרי. קדושת ירושלים היתה חופפת עליהם.

גם באמריקה הוא מתפלל בין יהודים עטורי זקן ופיאות, גם שם יש חסידים ואנשי מעשה. אבל אין להם אותו החן ואותה הקדושה שהוא רואה כאן.

אחרי התפילה וארוחת־הבוקר הראשונה בירושלים, כבר המתינה לו מונית ליד פתח המלון.

הביקור הראשון היה ליד הכותל המערבי. כשהם מצויידים בספרי תהילים הגיעו שני בני הזוג אל הכותל.

והנה עומד הוא בצד זה של הכותל, ואשתו בצד האחר. שניהם חובקים את האבנים הדוממות. ההתרגשות גואה בקרבם. דמעות עולות בעיניהם. הנה קורצות אליהם מבין הסדקים מאות הפתקאות, המתנות את גורל ישראל ואת כאב האומה.

שפתותיהם היו נעות וקולם לא נשמע. כך נאמרים פסוקי התהילים, בחשאי, מלה במלה. ומרגישים הם כאילו האבנים הגדולות מקשיבות רב קשב לכל הגה היוצא מפיהם.

„מעולם לא זזה שכינה מכותל מערבי", נזכר בדברי חז"ל. והנה

עומד הוא עכשיו בתחומה של השכינה ממש. רגש של אושר הציף את כולו. הוא זכה למה שלא זכו עוד אלפים ורבבות מישראל.

קשה להפרד מן הכותל, אבל המונית מחכה והזמן דוחק. ערב שבת היום וצריך עוד להספיק לבקר ב„קבר רחל", „קרית ארבע" ו„מערת המכפלה".

המונית דוהרת במהירות, אבל לא בכבישי לונדון הבירה ולא בחוצות ניו־יורק רבתי. היא נעה כעת בשדות בית־לחם, בדרך אפרתה.

והנה נעצרת המונית ליד קבר רחל. שוב דמעות חונקות בגרון. הפעם היה זה בכי של בן המתרפק על חיק אמו ומביע לפניה את משאלות לבו.

זהו, איפוא, קבר רחל אמנו. מכאן היא תצא לבכות על בניה, עד „ושבו בנים לגבולם".

והבנים מתחילים לשוב, באלפיהם וריבואי רבבותיהם. הם שבים אל חיקה, והיא אוספת אותם באהבת אם לאין קץ.

משם המשיכה המונית לחברון, ועד מהרה הגיעו למערת המכפלה. הנה הם עולים במדרגות המפורסמות, אשר אגדות מאגדות שונות נרקמו סביבן. אותן מדרגות, אשר במשך מאות בשנים לא דרכה עליהן רגל יהודי, בגלל האיסור המוחלט של שליטי האיסלם. והנה עתה יהודים עולים עליהן באין מפריע. שוב חזרה לרשות היהודים מערת המכפלה, שנרכשה במחיר „ארבע מאות שקל עובר לסוחר"; אך הפעם דמים בדמים נגעו, ולא מעט דם יהודי שולם בעדה.

רכוני־ראש ונפעמי־לב עמדו סמי ורותי ושפכו תפילתם על קברי האבות. ומדי רגע הרגישו יותר ויותר כאילו אבנים כבדות נגולו מעל לבם; כאילו נתקבלה תפילתם לרצון בזכות האבות והאמהות.

*

את יום השבת חלק סמי לשלושה חלקים, מעין „שלוש סעודות". עם כניסת השבת התפלל ליד הכותל המערבי. ואז ראה את הכותל באיצטלת השיראין שלו, כשהוא אפוף כולו זוהר והוד

של קדושה, ומופז בקרני השקיעה הירושלמית המקסימה. סביבו המו המוני יהודים, וביניהם תיירים מכל קצות העולם, כולם מלובשים בבגדי שבת ושרים בצוותא ,,לכה דודי'' ושאר פרקי שבת. דומה היה בעיניו, כאילו זוהי הכנה והכשרה לקראת אותו יום, שבו כל ישראל יעלו ירושלימה, אל בית מקדשנו השלישי.

תפילת שחרית, בבוקרו של יום השבת, התפלל בחברת יהודי ירושלים, באחד מבתי־התפילה הרבים שבסמטאות מאה־שערים. רוב המתפללים היו לבושים ,,קפטנים'' ארוכים, לבנים, או בצבעים אחרים, ו,,שטריימלים'' או כיפות לבנות לראשיהם. בתפילתו הרגיש כעין התמזגות עם אווירה דארץ־ישראל, כאילו היה גם הוא אחד מהם, אשר נולד וגדל בין סמטאותיה וחצרותיה של ירושלים.

את שעת ,,רעוא דרעוין'' הקדיש לישיבת ,,חברון'', שם השתלב עם כל יתר תלמידי הישיבה והקשיב בדריכות לשיחה מוסרית חודרת לב וכליות. ושוב הרגיש בשיחה מוסרית זו מעין קדושת ירושלים, כאילו נאמרה השיחה בהשראת אותו מקום, בחינת חן מקום על יושביו.

כך עברה השבת, כשהיא מלאה וגדושה חוויות רוחניות נעלות. אך סמי לא נח ולא שקט. עליו לנצל את הזמן המועט העומד לרשותו ולעבור את כל הארץ לארכה ולרחבה, ולקיים בה את המצווה של ,,ד' אמות בארץ ישראל'' במידה המירבית.

ואכן, הוא הגשים את תכניתו במלואה. הנה הוא בצפת, והנה הוא בטבריה. יום אחד הוא משתטח על קברי הצדיקים בטבריה וצפת, ויום אחר הוא מתפלל במערת אליהו בהר הכרמל. יום אחד הוא באילת, ויום אחר הוא מסייר ברמת הגולן. הנה הוא רואה וממשש בידיו את נסי־ההוד שבמדבר סיני, והנה הוא רואה בעיני רוחו את מנוסת הבהלה של האוייב מכל שטחי ארץ־ישראל. יום אחד הוא מטייל לארכה ולרחבה של תל־אביב, ושבת אחת הוא מקדיש לבני־ברק החרדית ומשביע את עיניו בצביונה המיוחד ובשבתה הנשמרת כהלכה.

שלושת השבועות נוצלו במלואם על־ידי סמי ורעייתו. הוא ראה את ארץ־ישראל בכל גוני הקשת שלה, לא על־ידי עתונות ותעמולה,

ולא מפיהם של המצדיקים את ישיבתם בגולה והמכריזים השכם והערב שאי אפשר לו ליהודי שומר מצוות לחיות בארץ־ישראל.

הוא גמא מארץ־ישראל קבין קבין, ואותו מטען רוחני שספג בקרבו, אותה מציאות אמיתית שראה במו עיניו ואשר ראתה רעיתו הצעירה ילידת אמריקה – ארז בתוך מזוודותיו אשר לקח עמו לאמריקה.

האם ישפיעו עליו כל אלה, כדי לחזור ארצה להשתקע בה?

על כך ימים ידברו.

ערב ראש־השנה תשכ״ט

על „עולים" ו„יורדים"

הענין מתחיל לעורר דאגה. בעלי־סטטיסטיקה מתחילים לצרף מספרים, לסכם סיכומים ולגבב פירושים על־גבי פירושים. כל אחד מתחיל להסביר, לחפש נימוקים, לחטט בנבכי הנפש, וכולם באחת:

מדוע ולמה מגיע מספר ה„יורדים" לממדים כאלה? מהי הסיבה ומהו כוח־הדחף המביא את כל אלה, שלפני זמן לא רב שמחו להיות „עולים", להיפלט פתאום חוצה?

יש התולים את הקולר ב„סיר הבשר", הלא היא הטענה הישנה נושנה: „זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם, את הקשואים ואת האבטיחים, ואת החצילים ואת הבצלים".

עם קום מדינת־ישראל הוטל משטר „צנע" על המדינה. הוגבל מזונו של האזרח וצומצם השפע, שבו הורגל לחיות בעבר, ולכן נדחפים המונים אל שערי היציאה. רבים מחפשים להם דרך, איזה אשנב קטן, כדי לצאת מן הארץ המצומצמת הזאת ולהגיע למרחקים מעבר לים, אל מקום ששם מעיינות שפע זורמים לרוב ו„סיר הבשר" המלא קורץ בכל כוח פיתויו.

ויש אחרים הטוענים, כי טענת „סיר הבשר" איננה הגורם העיקרי. הם תולים את הקולר בשטח אחר לגמרי: בממשל הקיים. לפי טענתם, קצה נפשם של אזרחי ישראל בשיטת הממשל הנוכחי. מאז קום המדינה הוטלו כבלים ואזיקים על כל עורקי המסחר. כל יזמה מסחרית ותעשייתית נבלמת על־ידי החוקים הקיימים במדינה. כל מהלכיו, עסקיו, עבודותיו ומעשיו של האזרח, הינם חץ ומטרה בידי המנגנון הקיים, והאזרח אינו יכול להתנועע בחופשיות, אינו יכול לנהל את עסקיו כאוות נפשו. ולכן הסוחרים השואפים להרחיב עסקיהם, מחפשים להם מקום מפלט, שם יוכלו לנהל מסחרם בלי שום הגבלות ומעצורים.

ויש עוד כאלה המנסים להצדיק את ה„ירידה" בנימוקים

רוחניים. יהודים יראים ושלמים, המדקדקים במצוות בקלה כבחמורה, טוענים כי המדינה נתונה בידי החופשים האפיקורסים, והם מנהלים אותה שלא לפי חוקי התורה. היהדות החרדית נמצאת כאילו במצור ואינה יכולה לחיות את חייה הרגילים לפי רוח התורה והמסורה. ולכן – טוענים הללו – אין פלא שהמושג ארץ־ישראל פג קסמו, וגם יהודים חרדים מתדפקים על שערי הארץ לעזבה.

כך מנסים כל מיני אנשים ללמד זכות ולהסביר את צעדם של כל ה„יורדים" וה„עריקים" למיניהם.

אבל האם באמת יש ממש בכל הנימוקים האלה? האמנם אלו הן הסיבות ליצר ה„ירידה" שתקף לפתע אנשים כה רבים בקרבנו?

טעות גמורה היא לחשוב כך. הסיבות הן לגמרי אחרות, יותר עמוקות ויותר יסודיות.

חכמינו ז"ל קבעו: „ארץ ישראל נקנית ביסורים", והדברים אמורים בכל אחד ואחד, ואפילו העשיר המופלג ביותר – אם הוא רוצה לבנות את ארץ־ישראל, הרי זה עולה בידיו על־ידי יסורים. לא הרי ארץ־ישראל כהרי כל ארץ־הגירה אחרת, אשר כל מהגר לשם הסתגל אחרי זמן קצר, התאקלם ונעשה תושב קבוע על כל המשתמע מכך. ארץ ישראל דורשת יסורים, וכל זמן שהגאולה האמיתית טרם באה, כל זמן ששיבת־ציון השלמה טרם בוצעה על־ידי ההשגחה – היא תהא נקנית לכל אדם מישראל רק על־ידי יסורים.

ויודעת ההיסטוריה שלנו לספר על מקרים אין ספור, איך צדיקים גדולים, רבנים וראשי עם, טולטלו חדשים ושנים על־פני ים בספינות־מיפרש, עד הגיעם לארץ־ישראל. וכשכבר הגיעו אל מחוז־חפצם חיו חיי לחץ, הסתפקו במועט, והיו מאושרים כל ימי חייהם על כך, שזכו לבלות את חייהם בארץ האבות.

גם ההתעוררות שקמה בקרב עם ישראל, לפני כמה עשרות בשנים, לשוב לציון – גם היא מקורה היה ביסורים. כל עולה לארץ־ישראל, טרם עלותו ארצה היה נשרף קודם בשלהבת הכמיהה לארץ הקודש. כוח טמיר ונעלם דחף אותו. כיסופים עזים ועמוקים מלאו את כל ישותו. ימים לא נח ולילות לא ישן. ארץ־ישראל חדרה

בכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, ובה ראה את המקור היחיד לפדות נפשו.

ואפילו אלה פשוטי העם, שארץ־ישראל לא היתה בשבילם מוקד־משיכה לחיים רוחניים, חיי תורה וקדושה – הרי נמשכו לעצם המצווה של „ישוב ארץ־ישראל", לעצם הזכות להימנות בין מפריחי־השממה, בוני־החרבות, סוללי הכבישים, נוטעי הפרדסים ובוני הישובים.

והמצווה הזאת של ישוב ארץ־ישראל נעשתה על ידם בחמימות כה לבבית ובהתמסרות כה רבה. בונים ראשונים אלה, שארץ־ישראל נקנתה להם על־ידי יסורים, חלו בקדחת, סבלו מכאובים, חיו חיי עוני ולחץ, התהלכו ימים ללא עבודה וללא שום מקור פרנסה. ובכל־זאת היתה רוחם תמיד מרוממת ועליזה. הם שמחו בעצם היותם על אדמת ארץ־ישראל.

כל זה חל גם על אותם העולים שהיו רחוקים מחיי דת וכל משיכתם לארץ נבעה רק מטעמים לאומיים, או אולי בשל איזו זכות־אבות מיוחדת. הרי מאחר שהם עברו כל מיני גילגולים וטילטולים עם כמיהה אמיתית בלב, עד שהגיעו לארץ, היתה להם הארץ לקנין ונשארו צמודים אליה בנאמנות בכל המצבים והנסיבות, ומעולם לא עלתה על דעתם מחשבה כלשהי בדבר „ירידה" או „עריקה" ממנה.

שכן דבר הנקנה ביסורים, הנרכש על־ידי כיסופים נפשיים עמוקים, אינו ניתן ליבטל כה מהר ולהימוג כלא היה.

לעומת העליה החפשית, הלאומית, שלא היתה מושתתת על יסודות רוחניים עמוקים, ורק כור היסורים הוא שחשל אותה וקשרה בקשר אמיץ אל הקרקע, עורר בה התלהבות לבנות קיבוצים ומושבות ולהפריח שממות – הרי העליה הדתית החרדית של התקופה האחרונה הכניסה נימה אחרת לגמרי במסכת העליה לארץ־ישראל.

גם זו נקנתה מתוך יסורים, ובמידה הרבה יותר גדולה, שכן זמן רב ננעלו שערי הארץ בפני היהודי החרדי ולא ניתן לו להיכנס פנימה, וכאשר נפרץ השער והרבה צעירים ופועלים דתיים, בעלי און ומרץ,

מעוף וחזון, החלו לזרום ארצה – נשתנו פני הדברים תכלית שינוי.

אווירה של ארץ־ישראל התחיל מיד להיטהר ולהזדכך. כל עולה חרדי צעיר האציל מרוחניותו על סביבתו, ולפעמים אפילו השפיע על רבים מבני גילו, שהיו רחוקים מאד מהיהדות בתור ,,תינוקות שנשבו'', עד שגם הם התחילו להתקרב לאט לאט אל המקורות, אל המעין הנצחי שלנו. והיו אלה מחזות מרנינים ונעימים בימים הראשונים של העליה הזאת, כאשר לפתע, באמצע עבודת הבנין, כשעמדו צעירים אלה על פיגומי בנינים, בהגיע שעת תפילת מנחה היו יורדים ממרומי הפיגום ובבגדי העבודה התפללו מנחה ליד ערמות המלט והטיט.

כך נתקדשה העבודה ובאה על תיקונה הראוי. שאלת ,,סיר הבשר'' ו,,אביטיחי ובצלי מצרים'' לא עלתה מעולם לפניהם, כי היו טובלים את פתם החרבה ברוטב של ,,אהבת הארץ'', ואת תבשילם תיבלו ב,,אהבת העם'', בטוהר שמי המולדת, בזוך האוויר ועל־ידי קביעת עתים לתורה.

וכל זה היה בזמן ההוא, כאשר העליה נקנתה על ידי ,,יסורים'' ועל ידי כמיהה עזה במשך זמן רב בעודם בגלות.

*

והנה קרה מה שקרה, משארית הפליטה נילושה עיסה מעורבת מכל מיני קמח ושאור. פליטים ניצולים מכל מיני מחנות וארצות שונות נזדמנו לפונדק אחד. ביניהם היו כאלה אשר היו ה,,חלבנה'' בחוגיהם בגולה, כאלה אשר חיי הדיכוי במחנות, הזוועות האכזריות ו,,מחול השדים'' של הצוררים חלאת המין האנושי – חבלו את רוחם וגזלו מהם את כל היקר והקדוש שבלב, הרעילו את נשמתם ורוקנו אותם את כל התוכן שבאדם. וכל אלה היו מעורבים בתוך אותה עיסה חדשה שאנו קוראים לה ,,גולה''.

וקרה עוד משהו עצום וכביר – הוקמה מדינת־ישראל וניתנו בידה הכוח והאפשרות להעלות אותה עיסה מעורבת אלינו. אניות, מטוסים, רכבות ואוטומובילים, מלאו את כל חלקי תבל, להביא משם את שארית פליטת ישראל, להצילם מציפורני השמד

וההתבוללות, והם הובאו ב„מרבד קסמים" ובדרכי ים בהמוניהם, אנשים נשים וטף. אכן, הם הובאו, כי לא כולם רצו לבוא. חלק ניכר מהם אפילו היסס לעלות על אניה. היו כאלה שחשבו על בנין חיי משפחה בארצות הטמאות של הצוררים. והיו גם כאלה שנשאו עיניהם אל ארץ שבה גורפים כסף וזהב. אבל הזמן היה קצר והיה צורך לרוקן גולה אחר גולה ולהביאם אלינו, על מנת ללוש אותם מחדש לעיסה חדשה, מעורבת בקרקע ארץ־ישראלית ועם תכלת שמי ארץ אבות...

וכך הובאו ללא חשבון, ללא נטילת רשות, עד אשר מילאו את הארץ והגדילו את אוכלוסייתה בכמיליון נפש בערך.

הם הובאו ארצה ללא „יסורי ארץ־ישראל". הם היו כל־כך מדוכדכים ושפלי־רוח, עד שלא הגיעו לאותם געגועי־נפש לארץ הקודש, כמו העולים הראשונים. ולכן בהגיעם הנה נגלתה לפניהם ארץ ככל הארצות, מדינה ככל שאר המדינות. בנשמם את אווירה, בראותם את שמיה התכולים, או בטעמם מתנובת אדמתה – לא הרגישו שום דבר מיוחד. אותה העגבניה כמו בצרפת, אותם השמים כמו בגרמניה, ואותו האוויר כמו בשוויץ...

ובינתיים התחילו להיתקל גם בכל מיני קשיי הסתגלות. הם שבעו בעבר חיי מחנות וסבל וחשבו, שכאן בארץ ימצאו מיד „יונים צלויות" מוכנות ומזומנות להם. לכן תוך זמן קצר לשהותם כאן החלו לחשוב מחשבות אחרות. התחילו להיזכר באותם „ימים טובים" נוסח „זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים". וחיש־מהר אמנם קמו ועזבו את הארץ.

וכל אלה ה„יורדים" אינם אלא מן ה„שאור" שבאותה עיסה מעורבת, שבאו אלינו לא מתוך „יסורים" ולא מתוך „אהבה". כך נילושה העיסה אצלנו מדי שנה בשנה והיא מיטהרת והולכת. ה„שאור שבעיסה" נפרד ונזרק החוצה. יעזבו נא, אלה ה„חלבנה", שנצטרפו אלינו על פי טעות. יברחו הם מאתנו, כי הארץ אינה זקוקה להם והם אינם זקוקים לה.

אין טעם בחיפוש אחר סיבות ואין צורך בנימוקים. כל החוזרים הם כאלה שארץ־ישראל לא נבראה בשבילם. יחפשו להם את

אושרם שם בין הגויים, בין אלה אשר רק לפני זמן קצר דיכאו אותם באכזריות והשמידו את מיטב בני משפחותיהם ובני עמם.

במקום לדבר על ה„יורדים״ – אשר בין כה וכה אין להם כל חשיבות בשבילנו, כי לא הם יבנו את ארץ־ישראל – מוטב לדבר על יהודים מסוג אחר לגמרי, על כל אותם מיליוני היהודים מכל קצות תבל, אשר עליהם לא עברה כוס התרעלה והם יושבים שאננים במקומם, כשהם ערים לכל הנעשה והמתרחש אצלנו.

עלינו להזכיר כעת את רבבות היהודים שבארצות־הברית ושאר ארצות שמעבר לאוקיינוס, המשתתפים תמיד במפעל ישובנו והדואבים ממרחקים את כאבנו. עלינו לפנות אליהם בקריאה חמה, שיבואו אלינו, שיעלו הם במקום ה„יורדים״, וימלאו את שטחי ארצנו המחכים לגאולה.

ויותר מכולם צריכה לצאת פניה נרגשת מצד היהדות הדתית שלנו אל היהדות הדתית של אמריקה, שיבואו אלינו בהמוניהם, אנשים נשים וטף, עם כל רכושם ועסקיהם, עם כל מרצם וחריצותם, על כל התלהבותם וחום לבם, ויצטרפו אלינו במערכה, להגביר את כוחותינו, למען טהר את האויר יותר ויותר, וכדי להחליש יותר ויותר את השלטון הזמני החילוני שהשתלט עלינו לעת עתה.

ארץ־ישראל היא שלנו. בשבילנו זוהי ארץ אשר עיני ה׳ בה מראשית השנה ועד אחרית שנה. היא אינה כפופה לשום שלטון חילוני ולשום חוקים חדשים. חוקיה כבר נחקקו בסיני והם לא ישתנו לעולם. בידי היהדות החרדית להנהיג אותם חוקים מסיני בכל הישוב. אולם הדבר תלוי אך בנו. המיעוט החי בארץ, יחד עם ריבואי הרבבות שומרי־התורה שבכל תפוצות הגולה, המתפללים שלוש פעמים בכל יום: „ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים״, אשר יעלו אלינו במהרה – נוכל בכוחות משותפים להרחיק את החושך מקרבנו, לטהר ולקדש את הארץ, כדברי הנביא:

„והלכו גויים לאורך ומלכים לנוגה זרחך״.

מנחם־אב תשי״ג

אורות וצללים

יש ונדמה לך, כאילו ח״ו הארץ כולה, מדן ועד אילת, עטופה חשרת צללים, ולא נותרו בה אורות כלל. מדי יום ביומו, כשאתה מעיף עיניך על דפי העתונים, כשאתה שומע על המתרחש והמתהווה אצלנו, יש ודומה עליך כאילו יד זדונית, או רוח רעה, התגנבו בקרבנו והן מטעות ומתעות את מנהיגי הציבור וראשי המפלגות, ואתם יחד את הציבור כולו.

והדברים מרעישי־לב, מעוררים ותובעים.

והצללים כה קודרים, כה אפלים.

אתה מביט כה וכה, מבקש שביב של אור, שמץ של שמש, ואין.

זכורים לך הימים הראשונים, לפני עשרות שנים, בעת שהתחלת לקדוח על אדמה זו שהנך דורך עליה כעת. עדיין מהבהבים בך אותם גצי־אהבה ראשונים, כאשר כל אבן מקיר וכל רגב מאדמה, הלהיבו אותך לאין גבול וקשרו אותך לאדמת המולדת קשר בל ינתק.

זוכר אתה את הימים ההם, כאשר רנן ושירה תיבלו את פרוסות הלחם היבשות ופלחי האבטיח; כאשר הטוריה והמעדר היו ,,בתי החרושת״ לאלפי פועלים; וכל אלה נתקבלו באהבה ובמסירות ללא מצרים.

ובזכרך את כל זה, בנסותך למצוא אותן נקודות מרניות גם בין האנשים של ימינו, בין אנשי ההווה בבתי־החרושת המודרניים, בתעשיה המפותחת, בבתי העסק והמסחר הרבים, בין המוני הפקידים והפועלים – ואינך מוצא אותן בשום מקום – הנך נפתע ונרעש עד עמקי הנפש.

אתה רואה לפניך חיים שוקקים וסואנים, אבל חסרי רוח ונשמה, בלי לחלוחית של אהבה, בלי התפעמות הלב.

הנך נזכר בימי העבר, כאשר היית בודד, חדש, שהקדימו אותך

אחרים והפריחו שממות ובנו בתים וסללו דרכים. הם באו מסביבות אחרות, מספסלי בתי־ספר, מגימנסיות, מבתים חילוניים, אשר אם כי לבבם היה ריק מתורה ורחוקים היו מיהדות, הרי לפחות יקדה בהם אש של ארץ ישראל והיא הלהיבה את כל רמ״ח אבריהם ושס״ה גידיהם. וכשבאת אתה עם מטענך שלך, עם תורת ישראל במוח ותרי״ג מצוות בלב, וכמוהם הלכת גם אתה להפריח אותן שממות, התמסרת גם אתה לחיי עמל ויצירה – הרי לכל הפחות הבינו אותך היטב, הוקירו את רוחך וכבדו אותך, שכן היה גורם אחד, מוצק ומגובש, שאיחד אותם אתם – אהבת ארץ־ישראל.

ואילו עתה, על כל צעד ושעל רק עננים קודרים מקיפים אותך. קמה מדינה ריבונית, נוסדו חיי חברה חדשים, התחוללו תמורות בחיינו ומושגים חדשים צמחו; אך במקומם נתרוקנו אותן הנקודות היקרות, דעכו אותם ניצוצות זוהרים.

הצללים עוטרים אותך מכל צד. כעין ,,דור הפלגה״ לפניך. איש אינו מבין את שפת רעהו. רבנים מכתתים רגליהם לבית ראש־הממשלה, פותחים לפניו את לבם, מניחים על שולחן־עבודתו את נשמותיהם, והם מתחננים ומפצירים בכל לשון של בקשה: אנא, זוהי שאלת חיים ומות בשבילנו! זהו ה,,הכל״ שלנו!... אך אין הבנה, אין קורטוב של ויתור.

והאספסוף אשר בקרבנו הכניס למדינה, דוקא בעת כינונה והתחדשותה, את החזיר. תחילה הכניסו בחדרי־חדרים, במסתרי איזה דיר של ערבי במקום נידח, ושם גידלו וטיפחו עד שגדל ונתפטם, וכעת הוא ממלא את כל הארץ ומונח בפרהסיה בראש כל חוצות, בחלונות הראווה של ארץ־הקודש.

גם פשתה מגפת ה,,ירידה״ בקרבנו, והיא סוחפת ,,צברים״ צעירים בצד ותיקים, וגם מבין עולי קיבוץ־הגלויות. כולם מתדפקים על השערים, לעזוב את הארץ הזאת.

ובכנסת מתווכחים לא על רעיונות ושיטות, לא על אידיאלים וערכים של צדק ויושר, אלא מתמקחים על כסאות, על כיבוש עמדות־מפתח, וחותרים להשתלט צד אחד על משנהו.

יש ואתה מנסה בכל מוחך ולבך לחדור לתוך חוג־החיים הזה,

להתבונן עמוקות על כל הנעשה בך, בתור אחד משרידי עם הספר הנצחי, אשר תמיד נשאת בלבך את יעודי הנביאים ותמיד חלמת על מדינה של „כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" – והנך רואה לפניך את המציאות המרה, את השקר, הגזל, החמס, הרצח והשוד, המתרחשים יום יום – אזי תרד עליך רוח של מרה־שחורה ויאוש. יתעורר בך רצון עז להמריא מכאן, לצאת מכל האווירה הזאת, ולחפש מקום מקלט, כדברי הנביא: „מי יתנני במדבר מלון אורחים".

ברגע זה, יקירי, הנני פונה אליך ומבקשך: תנוח נא דעתך. בוא ואובילך אל מקומות חדשים, אל פינות מוצפות שמש ואור, שחיי תורה ומצוות מפכים שם בכל עוז.

אתה מתאונן על ריבוי הצללים. אתה בוכה על החושך והערפל שכיסו ארץ. אנא, שים עיניך גם על האורות הנצחיים הזורמים יומם ולילה, לא הרחק מאותם צללים קודרים.

אדרבה, היזכר נא באותם ימי־בראשית, שאתה כל כך מתלהב מהם, בעת ששערי הארץ נפתחו לפניך, העובד הדתי – איך היו נראים אז ילדי ישראל, ואיך הם למדו אז?

הזוכר אתה, שאפילו אם היית מחפש בנרות לא היית מוצא בכל נקודות־הישוב החדשות, לרבות בתל־אביב ובחיפה, ילדים חבושי כיפות לראשיהם! התזכור אותם ימים בתל־אביב, כאשר מהגימנסיה הרצליה ומשאר בתי־הספר העירוניים, נפלטו בשעות אחרי־הצהריים מאות ואלפי בנים ובנות גלויי ראש, המתחנכים על ברכי החילוניות, ומילאו את חללה של העיר הגדולה בצחוק של הוללות וריקנות. ידעת אז היטב, כי הילדים האלה לא קראו מימיהם „קריאת שמע" והוריהם לא לימדו אותם אפילו את המושג של „קבלת עול מלכות שמים".

וכעת, בוא והתייצב יום יום ליד שערי בתי־הספר שלנו, התבונן נא בילדינו הפעוטים והרכים, הבט בפניהם העדינים, ראה את פיאותיהם של הבנים וצמותיהם של הבנות הקטנות, עקוב אחרי הליכותיהם ונימוסיהם, וידעת כי הם סופגים יום יום תורה ומוסר, יהדות ומצוות.

ואם מעט לך זה, בוא ועמוד ליד מוסדות החינוך של בוגרינו,

התבונן באלפי בני הישיבות ואלפי חניכות מוסדות החינוך שלנו. ראה את הפלא, שים לב לגודל הנס, שדוקא במקום שהפריצות עוברת כל גבול, שם גדלות בנות נאמנות ומסורות לדרכי הצניעות, והן נושאות בלבן את עולמן של תורה ויראת־שמים.

וכל זה קם והיה דוקא בארצנו זו, שהנך רואה בה רק צללים.

אתה מחפש פינות אור? בוא ופתח דלתות ותמצא מאות ואלפי צעירים, אשר נולדו, גדלו והתחנכו על ברכי התורה והמצוות והקימו משפחות לתפארת, הכל על טהרת הקודש ועל אדמת הקודש. ראה איך בתיהם מפוזרים בכל פינות הישוב, בעיר ובכפר, בכרך ובמושב, בנקודות־ספר ובקיבוץ, והבט אל קרני־האור הבוקעות משם אל כל רחבי הישוב.

אתה קובל על חוסר אידיאלים וערכים, על ריקנות רוחנית ועל עריקה מן המערכה?

אנא, עזוב לשעה קלה את העיר והכרך, בוא והתארח בעשרות הקיבוצים ונקודות־הישוב הדתיים, ותראה איך האידיאלים משגשגים בכל פינה; תרגיש איך האהבה לאדמת הקודש מושרשת בלב כל אחד ואחד; תווכח לראות איך כל החיים שם, מהנץ החמה ועד ערוב היום, הם מסכת שלמה של ערכי רוח ומוסר, של אור שמש ונגוהות.

ואל יהיה הדבר לפלא בעיניך, אחי. זהו תהליך החיים. מתוך כל אותם הצללים המקדירים את שמי ארצנו, תופיע בקרוב השמש בכל זהרה הנצחי ותגרש כהרף עין את כל מחשכי דורנו, והיא תהיה לאור עולם לכל הגויים, כדברי נביאנו: „קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה׳ עליך זרח״.

טבת תשי״ד

עפר ארץ־הקודש

יָדִי אוֹחֶזֶת בַּמַּחֲרֵשָׁה, בַּמַּעְדֵּר,
בְּלַהַט נְעוּרִים אֶתְרַפֵּק עָלַיִךְ, אַרְצִי!
אֲטַפֵּס עַל הָרַיִךְ, אֶצְעַד בַּעֲמָקַיִךְ, שְׁבִילַיִךְ,
שָׁם סָבִים בָּאִים־בַּיָּמִים יִסְלְלוּ דְרָכִים,
חוֹצְבִים בַּסֶּלַע, חוֹפְרִים בְּעוֹז,
וּשְׁמָמוֹת יַפְרִיחוּ בְּאֵת וּמַכּוּשׁ.

אֶזְרַע סְבִיבִי זַרְעֵי עָמָל וּבְנָיָן,
עַד אֲשֶׁר תִּצְמְחִי, תִּפְרְחִי כַּשּׁוֹשַׁנָּה,
אַרְצִי הָאֲהוּבָה, אֶרֶץ קְדֻשַׁי.

וּבְצָהֳרֵי הַיּוֹם, בִּיקוֹד שִׁמְשֵׁךְ,
לִשְׂדוֹתַיִךְ אֵצֵא, שָׁזוּף, שְׁטוּף־זֵעָה,
וְאֶקְצוֹר קָמָתֵךְ, אַעֲמֵר עֳמָרַיִךְ,
בִּרְנָּה, בְּצָהֳלַת לֵב וְחֶדְוַת נֶפֶשׁ.

וְעֵם רֶדֶת יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם,
אֶשְׁתָּרַע עַל דְּשָׁאַיִךְ, אֶהֱרַהֵר בְּנַחַת,
אַאֲזִין חֶרֶשׁ לִפְכְפּוּךְ מֵי הַיַּרְדֵּן,
אֶשְׁאַף זֹךְ אֲוִירֵךְ, אֶסְפֹּג יָפְיֵךְ וְחִנָּךְ.

כָּךְ, אַרְצִי, אֶת כְּסוּפַי לְאֵין־שִׁיעוּר,
אֶת סַעֲרַת נְעוּרַי, אֶת תְּסִיסַת מַעֲמַקַי,
נַסֵּךְ אֲנַסֵּךְ כַּיַּיִן הַטּוֹב
עַל־פְּנֵי שִׁמְמוֹתַיִךְ וְעַרְבוֹת מִדְבָּרַיִךְ.

וְנָשׂא אֶשָּׂא קוֹלִי בָּרָמָה, אֶקְרָא בְּעֹז,
אֶל כָּל אַחַי הַנִּדָּחִים בַּאֲשֶׁר הֵם שָׁם:
קוּמוּ הִתְעוֹרְרוּ, כִּי הִגִּיעָה הָעֵת!
דַּי לִנְדוֹד בְּאַרְצוֹת נֵכָר, בִּנְתִיבֵי גָלוּת.

בּוֹאוּ עֲלוּ כֻּלְכֶם, הִקָּבְצוּ הֵנָּה,
מִלֵּאִי רָצוֹן, חֲדוּרֵי אֱמוּנַת אֵ־ל,
בּוֹאוּ לְחוֹנֵן עֲפַר אֶרֶץ־הַקּוֹדֶשׁ,
לִבְנוֹת, לִיצוֹר, לַחֲרוֹשׁ וְלִזְרוֹעַ
אֶת אַדְמַת יִשְׂרָאֵל, אַדְמָתֵנוּ שֶׁלָּנוּ!

כסלו תרצ״ג

בֵּין שִׁבֳּלֵי הַזָּהָב

רָאֹה רָאִיתִי הַיּוֹם מַעְיְנוֹת־פָּז מְפַכִּים,
דְּרָכִים מִתְמַשְּׁכוֹת לְאֹרֶךְ פַּרְסָאוֹת
בֵּינוֹת חוּרְשׁוֹת יֶרֶק שְׁלֵוּוֹת.
וְעוֹד רָאִיתִי: אֲנִי שָׁרוּי בְּלֵב שָׂדֶה
יַחְדָּו עִם אַחַי עַצְמִי וּבְשָׂרִי,
וְאָנוּ מַפְרִים הָאֲדָמָה בְּטִלָּלִים,
עֲמֵלִים בְּמַעְדֵּר וּמַחֲרֵשָׁה,
נוֹטְעִים, בּוֹנִים,
כֻּלָּנוּ יַחְדָּו בֵּין שִׁבֳּלֵי־הַזָּהָב.
רוֹעֶמֶת זִמְרָתֵנוּ, מִסְתַּחְרֵר מְחוֹלֵנוּ,
בְּצֵל גְּפָנִים עֲמוּסֵי אֶשְׁכּוֹלוֹת.
מְפַכֶּה מַעְיָן שֶׁל הַלֵּל וְהוֹדָיָה,
עַל שֶׁזָּכִינוּ לִהְיוֹת מִן הָרִאשׁוֹנִים
לִפְתּוֹחַ שַׁעֲרֵי אֶרֶץ קָדְשֵׁנוּ,
לִבְנוֹת וּלְהָקִים חָרְבוֹת נְבִיאֵינוּ
בְּרוּחַ יִשְׂרָאֵל אֲמִתִּית.

הַיּוֹם עִם בֹּקֶר הָפַכְתִּי אִישׁ אַחֵר

הַיּוֹם עִם בֹּקֶר אָכַלְתִּי תַּפּוּז
נְטָעוּהוּ יְדֵי יְהוּדִים בְּפַרְדֵּס יְהוּדִי.
אָכַלְתִּי הַפְּרִי, גָּמַעְתִּי הֶעָסִיס,
שֶׁל עֲמַל כַּפֵּי חֲבֵרִי וְאַחַי.
הֵרַחְתִּי נִיחוֹחוֹ וְנִפְעַמְתִּי —
יָדַיִם יְהוּדִיּוֹת קְטָפוּהוּ.
הַיּוֹם עִם בֹּקֶר הָפַכְתִּי אִישׁ אַחֵר,
צָעִיר מִתָּמִיד, רַעֲנָן מִתָּמִיד.
אָכַלְתִּי תַּפּוּז נָאֶה, חֲנָנִי,
צָמַח וְהִבְשִׁיל עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל.

לִילְדֵי בְּנֵי־בְּרַק

בְּנֵי־בְּרַק, עִיר וְאֵם,
הַתֵּדְעוּ יְלָדִים מִי הֵם
אֲשֶׁר שָׁם הֵקִימוּ בַּיִת
וְנָטְעוּ בָּהּ עֵץ חַיִּת?
מִי טִפְּחָהּ וְהִרְחִיבָהּ
מִסָּבִיב לִרְחוֹב רַבִּי עֲקִיבָא?
וּבֵית־הַכְּנֶסֶת הַמִּתְנוֹסֵס בָּרָמָה,
מִי זֶה בָּנָהוּ שָׁמָּה?
וְהַיְשִׁיבוֹת וְתַלְמוּדֵי־הַתּוֹרָה,
הַתֵּדְעוּ מִי בָּנָה אוֹתָם לְתִפְאָרָה?

שִׁמְעוּ, אֵיפוֹא, וְהִשְׁתָּאוּ,
מְמֻרְחָקִים הֵם בָּאוּ –
יְהוּדִים חֲרֵדִים מִגּוּדְלֵי פֵּאוֹת וְזָקָן,
וְהֵנִיחוּ הַיְסוֹדוֹת עַל הַחוֹלוֹת כַּאן.
הַמָּקוֹם מִסָּבִיב עֲדַיִן שָׁמֵם,
אֲבָל אַהֲבַת־הָאָרֶץ יָקְדָה בִּלְבָבָם,
וְכָךְ הִתְחִילוּ רֹאשׁ כָּל הַבִּנְיָן,
תְּפִלָּה בְּצִבּוּר, בַּתְּחִלָּה מִנְיָן,
וְאַחֲרֶיהָ רִקּוּד בּוֹ הִתְלַכְּדוּ הַכֹּל,
וְאִתָּם הֶהָרִים, הַשְּׁמָמָה וְהַחוֹל.

כָּךְ, יְלָדִים, לְפִי אוֹתוֹ הַשִּׁדָּר,
בָּנוּ הָעִיר, כָּל בַּיִת וָחֶדֶר,
בִּתְפִלָּה, בִּלְמוּד תּוֹרָה וְקִיּוּם מִצְוָה,
בִּקְדוּשָׁה, בְּהִתְלַהֲבוּת וּבְאַהֲבָה.

הברכה שבהסתפקות במועט

האגרטל החדש

(א)

מדי יום ביומו בהשכמה, כאשר החמה עדיין חבויה מעבר לאופק ורק ניצניה החכליליים החלו להאדים את הרקיע – הגיעו לאזני קולות של דפיקה וחבטה.

באותה שעה הייתי הולך לי בדרכי, דרכו הסלולה של כל יהודי, אשר אחרי ברכת הודייתו: ,,המחזיר נשמות לפגרים מתים", הוא תורם את ראשית צעדיו ביום־חייו החדש תרומה להשם־יתברך.

תיק הטלית־ותפילין היה נתון תחת בית שחיי, ופני היו מועדות אל בית־הכנסת שבסביבתי לתפילת שחרית.

בעצם כך הוא בוקרו של כל יהודי ויהודי, הסעיף הראשון בסדר־יומו, לפני הכנסו לשיגרת חיי החולין האפורים.

והנה דוקא באותה שעה קבועה מדי יום ביומו, הגיעו לאזני אותם קולות־החבטה הרועמים.

ודומה היה עלי, כאילו בכוונה תחילה כיוון מישהו את חיציו כלפי, כדי להפריעני ולחלל בקרבי את קדושת שירת היקום, שהתרוננה בי תמיד בשעות הבוקר הללו.

אם החיים הם חלק מאותה בריאת־בראשית – הזמן, ואם הזמן הוא היסוד והתשתית של החיים, הרי שעות הבוקר הן שיא החיים ויופי הזמן.

שכן בשעות הללו, לכל אשר תפנה מבטיך ולכל אשר תכוון צעדיך – הכל הרמוניה אחת גדולה של שירה ורון נצחי.

ניצנוצי האור הראשונים, בכל טהרתם וצלילותם, חובקים את פאתי השמים, עטרת הבריאה, וחלל־האוויר הוא רענן, כולו נועם, משובב את הלב. דומה עליך, כאילו הבריאה כולה עלתה זה עתה מטבילת לילה במקווה של מי בדולח ופניה מזוככים בריבואות פניני טל.

כולי נרגש, מלא שבח והודיה ליוצר הכל – „ואתה מחיה את כולם" – הלכתי לי לבית־הכנסת, להצטרף אל הלבבות הרבים ולהביע יחד אתם את המיית הלב בדברי תפילה, תפילת שחרית.

חביבים עלי מאד אותם רגעים, אם בימי קיץ ושרב ואם בימי חורף וסגריר. הם מלווים בשמחה את צעדי, מרחיבים את דעתי, להתנשא מעל לחומר, מעל לעניני הגשמיות, ומשמשים לי תמיד כעין שהות להכנה רוחנית לקראת תפילת השחרית שלי.

והנה זה תקופה קצרה, שדוקא ברגעים הללו חוזרים ונשנים מדי יום ביומו אותם קולות החבטה המהדהדים עד למרחוק.

לכאורה אין בזה משהו מיוחד, כי הרי סוף סוף בשעות האלה מתחיל רעש החיים, עם יקיצת היקום משנתו. וכי מה הבדל יש בין צפירה פתאומית של מכונית, המזעזעת במפתיע את עצביך, ובין קולות־הדפיקה השיגרתיים שאתה רגיל לשמוע יום יום ברחוב מתוך דירת שכנך שממול?

אך בכל־זאת אותם קולות־חבטה עצרוני בלכתי, וכולי הייתי תמיהה.

יתכן שלא הייתי שם לב בכלל לכל הענין הזה. וכי מה לו ליהודי ההולך בבוקר לתפילת שחרית ולחבטות הנשמעות מדירת שכנו? הלא הדרך סלולה לפניו, המטרה ברורה – תפילת שחרית, ומה לו ולהמולת החולין המתחילה להישמע עם בוקר? אך, כאמור, על כורחי הייתי נעצר יום יום ולא יכולתי להתעלם מן התופעה הזאת.

(ב)

באותה הדירה, הקרובה לדירתי, מתגורר זה שנים אחדות, מיום חתונתו, אברך תלמיד־חכם, חניך ישיבות, שאשתו התחנכה ב„בית יעקב". הוא הסתדר בעבודה משרדית במקום מבוסס. תוך כמה שנים גדלה המשפחה. שני ילדים בבית. האשה מנהלת את ביתה בחריצות ושוקדת על גידול ילדיה. באופן יחסי מספיקה המשכורת של בעלה לניהול חיים תקינים, מחושבים. חיי המשפחה יכלו להיות מאושרים, ללא שום בעיות והפרעות.

אך אירע שבני הזוג סטו קצת מדרכם הרגילה, נתפסו להלך־מחשבה שונה ונמשכו לאפיק אחר לגמרי.

החיים, כידוע, הרבה פנים להם, יחסיים לפי הזמן והמקום. כל אחד מכלכל את חייו לפי טבעו, מזגו ואופיו. יש ומשפחה בת ארבע נפשות, המתקיימת על משכורת חדשית קצובה, יודעת לתכנן היטב את התקציב החדשי בהתאם לצרכים. שני בני הזוג נזהרים ומקפידים שלא יעלו ההוצאות על ההכנסה. ולא עוד אלא אפילו משתדלים לחסוך עד כמה שאפשר, ולו גם באופן סמלי, לימים יבואו.

ויש משפחה שאינה יודעת לכלכל את צעדיה, לחשוב מעט על העתיד ולהתאים את רמת החיים הצריכה לרמת ההכנסה הכספית. היא כביכול משליכה את יהבה על השם־יתברך. מושגיה מושפעים מן האווירה ברחוב, מן ההרגלים הקיימים בחברה של ימינו.

השכן דנן נמנה דוקא על הסוג השני, על אותן משפחות שאינן חושבות כלל על המחר. לגביהן קיים רק ההווה, וצרכי ההווה הם הקובעים.

ובכן, הוא שנה את מהלכו, לא התאים צרכיו לפי משכורתו, אלא קודם כל דאג למלא את הצרכים של ההווה, לפי קצב החיים המקובל בחברה של ימינו. ואם חרגו ההוצאות מעל לגובה ההכנסה – הרי היה מלא בטחון בה' שיתמלא חסרונו. בינתיים תיכן תכניות איך לאזן את מאזנו האישי.

ברוך־השם קיימות כעת הרבה קופות גמילות־חסד. אנחנו חיים בתקופה שבה מידת החסד תופסת מקום חשוב בחיי היהדות החרדית והעזרה ניתנת לכל דכפין.

והנה יום אחד, לפני כשנה בערך, נכנס אותו שכן לדירתי בצעדים אטיים, הססניים, ובירכני לשלום.

,,שלום", קידמתי את פניו. ,,מה לידידי בביתי? במה אוכל לשרתך?"

כמבוייש ענה לי בקול נמוך:

,,דבר לי אליך. אולי תוכל לעזור לי".

,,אם רק אוכל אעזור לך בחפץ לב", עניתיו.

ואז הביע לפני את בקשתו.

ניכר היה, שדבריו מאופקים ומסוייגים, אינם מגלים את כל האמת ואת כל המעיק עליו. הוא נקט בנוסחה מקובלת להבעת בקשתו, וכך אמר לי:

„כידוע לכבודו, הריני גר בשכנותו זה כארבע שנים. אנחנו מתפללים יחד באותו בית־כנסת ואנו מכירים היטב איש את רעהו. כידוע לכבודו הנני פקיד במקום מבוסס. פרנסתי קבועה בעזרת השם. אחרי החתונה נשארו לי כמה חובות, שאני מגלגלם מקופת גמ״ח אחת לאחרת, ואני מקווה אי״ה להיפטר מזה במשך הזמן. בינתיים הריני פונה אל כבודו, אולי יוכל להפנות אותי לקופות גמ״ח ידועות לו, למסור לי שמותיהן וכתובותיהן, אולי אוכל להיעזר קצת על ידן. בעזרת השם אני מדייק תמיד בתשלומים ואפרע הכל בלי שום איחורים״.

הקשבתי לדבריו. הבעיה מוכרה לי היטב. זוהי בעיה כאובה למדי, ושכני זה הוא לאו דוקא הראשון שהעלה אותה בפני. עשרות ומאות משפחות עומדות בפני בעיית־זמן זו, אשר לפתרונה נרתמו מאות קופות גמ״ח ומוסדות צדקה. זוגות רבים של אוספי תרומות מחזרים על הפתחים, כדי למלא את קופות המוסדות הללו, והם הם כלי העזר והסעד לכל המתלבטים בבעיה זו, הנזקקים לגמילות־חסדים.

תשובתי לשכני הטוב היתה חיובית. הצלחתי לסדר לו הלוואה של כמה אלפי לירות, על־ידי קופת גמ״ח אחת. הוא עזב את ביתי בפנים קורנים מאושר. אבן כבדה נגולה מעל לבו.

ולמחרת אותו ביקור ידידותי של אותו שכן, התחילו קולות החבטה להדהד ברחוב מדי בוקר בבוקר.

(ג)

עלי להדגיש שוב, כי אלמלי הגיעו אלי הקולות האלה בעיצומו של יום, בצהרים או לפנות ערב, לא הייתי שם לב אליהם כלל ועיקר, כי החיים מטבעם שוקקים והומים ומלאים תמיד רעש והמולה. אבל הקולות נשמעו דוקא בשעת השכמה, לעת תפילת

שחרית, שעה שכולה אומרת קדושה, כאשר השקט והדומיה עדיין שולטים בחוץ והאדם גומע אותם באהבה ושמחה כ,,פת שחרית״ רוחנית; ולכן כה משכו את תשומת־לבי.

כששמעתי בפעם הראשונה את החבטות, נשאתי עיני למעלה, למקום שמשם הגיע הקול, והנה הפתעה! מראה חדש בשכנותי. בקומה השלישית, במרפסת החזית, עומדת אשתו של שכני הנ״ל, בחלוק בית, וחובטת במרץ במחבט־קש על שטיח ססגוני חדש, המופשל על־גבי מעקת המרפסת לכל אורכו. היא משקיעה את כל כוח־עלומיה בניקוי ואוורור השטיח. יודעת היא שהדי החבטות מתפשטים עד למרחוק ומפריעים לדיירי הסביבה, אבל אין זה נוגע לה. עליה לטפל כראוי בשטיח היקר, המפאר את הדירה, מרחיב את הדעת ומנעים את החיים. האוורור והניקוי היומיומי נחוצים לשטיח כאוויר לנשימה ועליה לשקוד על כך במלוא המרץ.

האם חסרה לגברת הזאת עבודה אחרת בבית? לאו דוקא. שני ילדים פעוטים בבית והם דורשים טיפול לא קל. כמעט כל היום עולה קול בכיים מן הבית, אבל השכנים מקבלים זאת באהדה ובשמחה. הלא אלה פעיות של ילדים יהודים, שעולות בקנה אחד עם ,,הבל פיהם של תינוקות של בית רבן״.

הבכור שבהם כבר מלאו לו שלוש שנים והוא בחזקת ,,תינוק היודע לדבר אביו מלמדו תורה״. לראשו כיפה נאה והוא כבר יודע לברך ולהזכיר שם ה׳. וחביבים קולותיהם של ילדים אלה. ברוכים הם וברוכים יהיו הוריהם, האבות והאמהות, המדריכים אותם ללכת בדרך זו.

אבל הקולות החדשים של מחבט־הקש על השטיח הגדול והכבד, ועוד ברגעים כה יקרים של שחרית – הפתיעו מאד את השכנים. הם נשמעו להם כקולות זרים, צורמים את האוזן והנפש.

וכל פעם שהם מגיעים לאזני בשעות הבוקר, אני חש שוב אותו רגש־רתיעה ומחשבות מתעוררות בלבי: משפחה צעירה, שזה אך לפני ארבע שנים בנו להם קן משפחתי על יסודות מוצקים, יסודות התורה והמוסר. שני בני־הזוג חדורים הכרה דתית עמוקה, ובעיקר הבעל, אשר היסוד והתשתית לכל חייו היא התודעה, כי החיים עלי

אדמות אינם אלא פרוזדור ארעי, מבוא לטרקלין של החיים הנצחיים.

במשך כל שנות לימודיה, החל מהגן ועד לתיכון, ספגה האשה בקרבה מפי מורים ומדריכים שיעורים והרצאות על האידיאל המוסרי של הסתפקות במועט, של התרחקות ממותרות. והבעל, הרי כל ימיו היו קודש לתורה ועבודה, החל מה„חדר" ועד שנות לימודיו בישיבות לפני חתונתו. כמה פעמים הרטיטו את לבו דברי המשגיח בשיחותיו המוסריות על הנושא הזה, והדברים נקלטו היטב בלבו ובמוחו.

(ד)

והנה לאחר החתונה נתהפכה כל הקערה על פיה.

בשעות הערב, לאחר יום עבודה, מתרוצץ הבעל ממקום למקום, בחפשו אחרי מקורות כסף, הלוואות וגמילות־חסדים, והכל כדי לרכוש דברי־מותרות לבית, כדי להתאים עצמם לרוח האופנה של הרחוב.

ובפנותו אלי בערב ההוא כדי להשיג גמ"ח באמצעותי, העמיד לפני פני תם, כאילו הכסף נחוץ לו כדי לפרוע חובות שהצטברו אצלו מזמן החתונה. ולבסוף, אותו הסכום הגדול שהשגתי לו, שימש לרכישת „רהיט חדש", שטיח מפואר. הוא נתפתה על־ידי אשתו הצעירה, וגם הושפע מן הפרסומת הצעקנית של סוחרי השטיחים למיניהם.

הזוג הזה עודנו באביב ימיו – ממשיכות המחשבות לטרוד את מוחי. – הוריהם אינם אמידים. הם עדיין כורעים תחת נטל החובות מאז החתונה. הזוג עצמו הסתדר בעזרת השם. הבעל קיבל עבודה קבועה, האשה ממלאה את תפקידה ככל אם בישראל, מסורה לשני ילדיה ומחנכת אותם ברוח היהדות החרדית. יש גם שלום־בית ביניהם, ללא שום חיכוכים וחילוקי־דעות. ובכל זאת „אליה וקוץ בה" – כמין עוקץ נתקע בבשר החי של המשפחה הזאת.

בתחילה לא היה רישומו ניכר, אך לאט לאט הלך והעמיק וגדל. היה זה בחדשים הראשונים לאחר התונתם, כשהיו יוצאים מדי פעם

לעת ערב לטייל מעט ברחובות העיר, כדי להתאוורר ולהתרענן אחרי יום עבודה במשרד ובבית. חלונות הראווה קרצו להם באורותיהם הססגוניים. המוצגים השונים משכו את עיניהם, וככל עובר־ושב היו נעצרים מפעם לפעם להתבונן בהם. במיוחד גילתה האשה ענין רב בכל המוצגים והקדישה זמן ניכר לכל חלון.

פעם אחת, בעת טיול ערב כזה, פנתה האשה הצעירה אל בעלה ואמרה:

,,ראה נא, אשר, כמה מקסים הוא האגרטל הזה. הוא נראה ממש כמו ורד טבעי, שושנה אמיתית יפה. מתחשק לי מאד שתקנה אותו עבורנו".

,,אבל, זהבה!" ענה הבעל, ,,הלא יש לנו בבית הרבה אגרטלים מכל הסוגים, מהמתנות שקבלנו לחתונה. יש לנו אגרטלים של חרס, של זכוכית, של חרסינה, מדוגמאות שונות, וכמעט שאין אנו משתמשים בהם".

,,נכון", הוסיפה האשה להפציר בו, ,,אבל כולם אינם מגיעים ליופיו של אגרטל זה. אנא עשה זאת למעני וקנה את האגרטל הזה. אתה תראה בכל ערב שבת אי"ה אשים בו פרחים יפים, אשר יקשטו את שולחן השבת".

השיחה נסתיימה, וגם הטיול הגיע לקצו. אבל זהבה לא שכחה את האגרטל היפה. הוא תפס את כל מחשבתה ודמיונה. נדמה לה, שבלי האגרטל הזה אין טעם לדירה ואין בה שום יופי.

אין טעם להאריך ולפרט את כל הויכוחים שהתנהלו בין בני הזוג בדבר האגרטל. קיצורם של דברים: לקראת השבת הקרובה כבר התנוסס האגרטל על שולחן הסלון בכל הודו וזהרו, ובו פרחים ססגוניים, ריחניים ורעננים.

זה היה העוקץ הקטן שנתקע בתוך גוף אותה משפחה. בסך־הכל עלה הדבר סכום כסף מבוטל, ביחס לתקציב המשפחתי החודשי. ובכל זאת הפך תוך זמן קצר לסילון ממאיר, עד שהשתרש עמוק בתוך החיים המשפחתיים של הזוג הצעיר.

מדי פעם בפעם היו לה דרישות חדשות מבעלה, שירכוש כל מיני חפצים נאים שראתה בחלונות הראווה. אמנם ברור לה, כי משכורת

בעלה היא מצומצמת, החובות הולכים וגדלים עקב ניהול בלתי מחושב של ההוצאות, וכי בעלה מתרוצץ מקופת גמ"ח אחת לאחרת כדי לתמרן בסבך החובות, בחינת ,,מכסה טפח ומגלה טפחיים", ו,,אין הבור מתמלא בחולייתו" – אבל היא בשלה. נשים דעתן קלה, וכיון שנתנה עיניה בדבר־מותרות כלשהו וחשקה בו, שוב אין היא מסוגלת לוותר עליו והיא מוצצת הדמים מבעלה – דמים תרתי משמע.

(ה)

כך נתפתחו הענינים במשך ארבעת השנים, עד שהגיעו אל השטיח החדש, אשר נרכש באלפי לירות לא להם ואשר מדי בוקר הוא נחבט בקולי קולות המהדהדים למרחוק.

באותה עת, לאחר רכישת השטיח החדש, הכרתי בפניו של שכני שינוי גדול. עיניו הפיקו מעין עצבות וכולו היה חיוור ומהורהר.

פעם ניגשתי אליו ברחוב ושאלתיו:

,,מדוע פניך רעים, אשר: אינך נראה לי כתמול שלשום".

,,יש בעיות מטרידות, וזה משתקף בפנים", ענה במלים ברורות.

,,אולי תסור אלי פעם", הצעתי לו, ,,ותספר לי במה הדברים אמורים. אולי אוכל לעזור לך ונמצא פתרון לכל הבעיות המעיקות עליך. אתה מוזמן גם לביקור־נימוסין יחד עם זוגתך. הלא אתם גרים בדירה מולנו, תוכלו איפוא להרדים את הילדים בערב ולסור אלינו לביקור, ואם אחד הילדים יתעורר ויבכה, נשמע גם בדירתנו".

הזמנתי נענתה בחיוב. הם ביקרו אצלי בערב אביבי נאה וקיבלתי את אורחי במרפסת החזית, ממש מול דירתם. בתחילה התנהלה השיחה בינינו כמו בכל ביקור־נימוסין על דא ועל הא, אך מענין לענין נתגלגלו הדברים עד לנושא הכאוב שהעיק על שכני, והוא העלה לפני את סבך בעיותיו:

,,כידיד וכשכן טוב ברצוני להשיח בפניך את בעיותי. אולי הן אינטימיות מדי, אבל ידוע הפסוק: ,דאגה בלב איש ישיחנה'. יתכן שאשתי תרגיש עצמה נעלבת מכל הענין, אבל לפני בואנו לכאן גיליתי לה, שאני עומד להתייעץ אתך על כל הבעיות שלנו, ויתכן

שתוך כדי שיחה זו ייפגע כבודה במקצת. ובכן, לתועלת העניין הריני לספר לך בקצרה את כל הפרשה, ואולי בעזרתך נגיע לידי פתרון.

,,כידוע לך, הננו מתגוררים בשכנות זה כארבע שנים. נכנסנו לדירה זו מיד לאחר חתונתנו. הדירה היתה מרוהטת יפה. הורי והורי אשתי השקיעו כל מאמציהם, נכנסו בעול חובות, כדי להשביע את רצוננו. וברוך השם בחדשים הראשונים היינו מאושרים. השגתי עבודה קבועה ומשכורתי היתה יחסית משביעת רצון. אבל לדאבוננו התפתחו העניינים לא בכיוון הרצוי. זהבה אשתי נתפסה לרוח הרחוב והתחילה לחשוק בכל מיני דברי־מותרות. אמנם כוונתה לטובה, לפאר את הדירה ולקשטה כדי להרחיב את הדעת, כפי שאומרים חז״ל: דירה נאה וכלים נאים מרחיבים את דעתו של האדם. אבל היא לא לקחה בחשבון את הפער שבין האמצעים הכספיים שלנו לבין דרישותיה המוגזמות. היא הפצירה בי בכל מיני נימוקים ושידולים, כי כל זמן שאנחנו צעירים, ללא טירדות ודאגות מיוחדות, יש לעשות הכל כדי להכניס הביתה כל מה שאפשר. ובהיותי חסר נסיון בחיים נעתרתי לה והשתדלתי למלא את רצונה. ואכן, דירתנו היא כעת כמו טרקלין מפואר. הכל הדור ונאה. אבל בינתיים הלך והורע מצבנו הכספי יותר ויותר. החובות בחנויות המכולת, הירקות ושאר הצרכים, הלכו ותפחו מיום ליום, והמאזן השלילי שלי הלך וגדל.

,,ואת חטאי אני מזכיר כעת, חטא בל יכופר, כאשר באותו ערב השגתי ממך כמה אלפי לירות ואמרתי שהכסף נועד לפרעון חובות אשר הצטברו מאז החתונה. למעשה נועד הכסף לקניית שטיח חדש, אחרי שאשתי לא הירפתה ממני ולא חדלה להטרידני יום יום. אבל הצעד הזה הביא אותי לידי משבר. מאז אינני מוצא לי מנוח. כל מחשבותי נתונות לענין אחד: למצוא מקורות של גמ״חים חדשים, כדי שאוכל לכסות את שרשרת השיקים הדחויים שנתתי לכל קופה וקופה. עומס הדאגות ועגמת־הנפש התחיל להשפיע על בריאותי. סוף סוף נפקחו גם עיני אשתי לראות את המצב לאשורו, והיא הסכימה לבוא עמי אליך, בתקווה שתוכל לעזור לנו, להעלותנו שוב על דרך המלך ולחלץ אותנו מן הסבך הזה שאליו נקלענו״.

(1)

הקשבתי לדברי וידויו של שכני הקרוב. אשתו זהבה ישבה נבוכה ונכלמת. שמעתי את פירפורי שני הלבבות, ששוועו אלי במצוקתם. הדברים נגעו ללבי ועניתי לשניהם יחד בלשון רבים:

,,שכני הטובים והיקרים. הבעיה שהעליתם בפני איננה בעייתכם בלבד, אלא בעיית הדור כולו. חלפו אותן השנים, כאשר הבית הואר בעששית־נפט וריצפתו קושטה בשיכבת חול לבן, או צהוב, לכבוד שבת. אנו לומדים תורה ומעיינים בספרי מוסר, כמו אבותינו לפנים, אבל מאמרם של חז״ל במשנה: ,איזהו עשיר השמח בחלקו׳ הוא רק מהשפה ולחוץ. הוא לא נקלט בקרבנו ואיננו משמש נר לרגלינו.

,,אותה הכרה ברורה ואיתנה של אבותינו וזקנינו, כי כל חיינו עלי אדמות אינם אלא מעבר, פרוזדור ארעי לקראת חיי רוח נצחיים – נעלמה מאתנו. הם היו מאושרים בכל מה שההשגחה זימנה להם, ועל כל דבר קטן שיבחו והודו לשמו יתברך, ואילו אנו רחוקים מזה כרחוק מזרח ממערב.

,,זרם החיים סחף גם אותנו, ויצרנו הרע נתפס לכל פיתוי של מה־בכך, ובמחי יד נשכחים מאתנו כל דברי התורה והמוסר שלמדנו בתלמוד־תורה ובישיבות על חיי צנע והסתפקות במועט.

,,ישנו פתרון אחד ויחיד לכל זה, פתרון אשר ינעים את חייכם ויעניק לכם שלוות־נפש ושלימות. עליכם לקבל על עצמכם החלטה נחושה – כעין נדר ושבועה – להתנער אחת ולתמיד מכל דברי־המותרות וחידושי האופנה שהרחוב מציע חדשים לבקרים. שניכם צריכים לומר בכנות ובהחלטיות: די! הקץ לרדיפה אחרי דברים שאין בהם תועלת! או אז תווכחו לראות עד כמה ירווח לכם. עד כמה תאורנה עיניכם ותרגישו את עצמכם מאושרים בלי כל דאגה ומצוקות־נפש ללא צורך.

,,סלחי לי, זהבה, אבל בזמן האחרון הייתי ממש מרחם עליך כל בוקר, כשהייתי רואה אותך עם השכמה יוצאת למרפסת וחובטת בשטיח במשך כחצי שעה בכל כוחך. השתתפתי בצערך, שאת נאלצת לקום מדי בוקר בשעה כה מוקדמת ולהשקיע מאמצים כאלה בחיבוטו של השטיח, והכל כדי להידמות ל,מודרניים׳

השטופים בחיי החולין, השקועים כל כולם במותרות ובביזבוז כסף, ללא שום חשבון, והיינו הך אם הכסף הוא שלהם או של זולתם.

„שניכם עודכם צעירים, כמעט בראשית צעדיכם, וזהו הזמן המתאים ביותר לשינוי דרך, להחלפת השקפה, כדי להגיע אל דרך המלך מבלי לסטות ממנה ימין או שמאל, כיאה לזוג החי חיים חרדיים כנים ונאמנים. בטוחני, כי בקבלת החלטה כנה ונחושה כזאת ימלאו חייכם המשותפים אושר, אהבה וחדווה לאין קץ".

שני אורחי הקשיבו לדברי דומם. הרגשתי כי הדברים נקלטים עמוק בלבותיהם. הכרת־פניהם העידה בהם, כי שיחתי פעלה עליהם פעולה עזה, שעתידה לתת תוצאות רצויות.

כאשר קרבו מחוגי השעון לשעת חצות קמו שני אורחי להיפרד ממני. זהבה פנתה אלי ואמרה:

„אכן, ידידי הטוב, צדקת בכל דבריך. סטיתי מן הדרך הישרה. עתה גמלה החלטה בלבי לשמוע בעצתך ולעשות כדבריך, ותקוותי איתנה כי ה' יעזור לי לעבור לסדר־חיים חדש, כמאמר חכמינו באבות: ,איזהו עשיר השמח בחלקו' ".

שניהם נפרדו ממני לשלום, ובלבי ידעתי כי אכן הם הגיעו לידי החלטה כנה, לעבור לדרך־החיים החדשה, דרך היהדות הטהורה והצרופה.

ער"ה תשל"ח

וילונות

(א)

אותו יום הכיר יעקב באשתו ורדה, שפניה אינם כתמול שלשום.

היא חזרה מעבודתה בשעה ארבע אחרי הצהרים, כהרגלה מדי יום ביומו, הניחה את ארנקה בארון, החליפה בגדיה, התלבשה בחלוק קייצי ארוך, והתכוננה להתחיל בסדר־יומה השני – הכנת ארוחת־הצהרים בשבילה ובשביל בעלה.

למעשה זהו סדר־יומה הקבוע והשיגרתי כמעט, הנמשך זה כעשרים וחמש שנה, מיום בואם ארצה; אף כי במשך התקופה הזאת חלו תמורות כבירות בכל העולם, לרבות גם בעולמם הקטן והמצומצם.

כי כך החליטו מלכתחילה, עם הכנסם בעול חיי המשפחה, ששניהם יעבדו לפרנסת הבית. הוא, פקיד צעיר ומנוסה, ימצא לו מישרה טובה במוסד ציבורי מבוסס; והיא, המצטיינת במקצוע התפירה, תמצא לה גם היא מקום עבודה טוב, אשר יידע להעריך את מומחיותה וישלם לה בהתאם לכך.

הפתגם אומר: „בדרך שאדם רוצה לילך, כך מוליכים אותו". ואכן, רצונו של אדם זהו כבודו. ה' הצליח את דרכם ושניהם מצאו להם עבודה סדירה מיד עם בואם ארצה, מבלי לעבור הרבה גילגולים והתלבטויות. בהגיעם ארצה כבר היה מוכן לפניהם בית אחותם הבכירה שושנה, שעלתה לארץ כמה שנים לפניהם והשתקעה בבני־ברק. היא אירחה אותם בביתה בשבועות הראשונים ועזרה להם להסתגל ולהתערות במערכת החיים.

עשרים וחמש שנה כבר חלפו מאז, וכדאי לסקור מעט את מצבם בראשי פרקים, בשרטוטים קלים – איך ובמה הצליחו להסתדר במשך אותה תקופה.

ראשית כל, ענין הדיור. אחרי טלטולים מדירה לדירה, הצליחו סוף־סוף להשתכן בדירה חדשה בצפון תל־אביב, דירה מרווחת בת שלושה חדרים, עם כל השיכלולים והנוחיות.

לא בנקל עלה הדבר בידם. הרבה טרדות ודאגות עברו, עד שהגיעו לאותה דירה, וגם אחרי כן לא סרו מהם הדאגות לגמרי. כי מלבד הכסף שהשקיעו בדירה, אחרי ניכוי דמי המפתח מדירתם הישנה, עוד נכנסו בעול של משכנתא על סכום של שנים־עשר אלף לירות, והיה עליהם לשלם מדי חודש בחדשו, בתוספת ריבית, כמעט את כל המשכורת של ורדה. במלים אחרות: המשכורת של ורדה שועבדה למשכנתא לתקופה של כשבע שנים רצופות.

למעשה יכלה ורדה להשיג דירה בסכום קטן בהרבה, ואולי כמעט ללא תוספת משכנתא, אבל הסביבה לא נראתה לה. ואילו הדירה שקנו שוכנת ברובע מהודר בצפון תל־אביב, והיא מרווחת ונאה מאד. בין שכניה נמנים אנשי ,,החברה הגבוהה''. מחלון הדירה ניתן לראות אפילו את מרפסת ביתו של ראש העיר בכבודו ובעצמו.

אחרי רכישת הדירה התעוררה בעיית הרהיטים, אף היא בעיה שאינה פשוטה כל עיקר. אמנם גם עד עכשיו היו להם רהיטים נאים, חדר שינה מהודר, ארון בגדים וכוננית ספרים, מזנון, כורסאות מרופדות ועוד, אבל הם היו ישנים מדי בשביל דירה חדשה, ועוד בצפון תל־אביב. וכי מה יגידו השכנים? ואיך יגיבו החברות החדשות, לכשיוזמנו לדירה החדשה?

החליטו, איפוא, להיפטר מהישן ולהכניס חדש, בחינת ,,וישן מפני חדש תוציאו''.

(ב)

ושוב התחילו טרדות וכאבי־ראש. מילא, להיפטר מהרהיטים הישנים, ניתן לעשות זאת בנקל. אבל רהיטים חדשים – זה כבר סיפור אחר לגמרי. קודם כל – כסף. כל המקורות התרוקנו. שתי המשכורות משועבדות מכל הצדדים. המצב הכלכלי בבית דחוק למדי ונאלצים לחסוך כל פרוטה.

ורדה יודעת לנהל משק בית. היא בקיאה בכל המקומות, שבהם אפשר להשיג מצרכים שונים בזול. ואמנם מדי יום היו היא ויעקב

מביאים אתם בשובם מעבודתם סלים מלאים מצרכי מזון שונים, אשר רכשו במחיר מחל.

אבל עם כל זה לא יכלו, כמובן, לחסוך את הסכום הדרוש בשביל מערכת רהיטים חדשה. הם החליטו, איפוא, לנצל את האפשרות הניתנת כיום, לרכוש הכל בתשלומים, אם כי זה מעלה את המחיר פי כמה וכמה. אך כאן צצה בעיה נוספת, ,,חמורה'' יותר: איזה רהיטים קונים? המבחר הוא עצום וקשה מאד להחליט איזו דוגמה, איזה צבע ואיזה ,,סיגנון'' בכלל.

כמעט חודש ימים התלבטו קשות בבעיה זו. עברו עליהם לילות של נדודי־שינה, לילות של טילטולים וביקורים אצל חברים ומכרים, כדי לראות ולבדוק כל מיני דוגמאות. כאן ראו דוגמה של ארון־ספרים מקסים, כאן ראו מערכת סלונית מרהיבת־עין, ואצל שלישי ראו שטיח יפה להפליא. לבם ממש התחמץ בקרבם מקנאה למראה כל אלה. כמה דברים יפים יש בעולם! הם יכולים לסדר את דירתם כך, שתיראה ממש כארמון, ושכל השכנים יראו איך הזוג הזה – אף שאינם עשירים כלל, אלא שניהם שכירים ומקבלים משכורת קצובה – יש להם בכל־זאת ,,דירת מלכים''.

מדי ערב, אחרי העבודה, התרוצצו ברחובות תל־אביב להתבונן בחלונות הראווה של חנויות הרהיטים, מלבד הביקורים בבתי המכרים. לאט לאט גיבשו לעצמם את סיגנון הריהוט בו הם רוצים. יחד עם זאת דאגו שהברק החיצוני והצורה יתאימו פחות או יותר לדירות שבסביבתם.

ובכן, אחרי שבועות של התרוצצות והתלבטות, שחרשו כמה קמטים עמוקים במצחיהם, סודרה סוף־סוף הדירה כהלכתה, והכל על מקומו בא בשלום. ומיד נשלחו הזמנות לכל הידידים והמכרים, הקרובים והשכנים הישנים והחדשים, שיבואו לבקר בדירתם החדשה.

ואכן, הדירה הצטיינה בהידורה וטוב־הטעם שבה. הכל היה מותאם למקומו. המרפסות המרוהטות, עציצי הפרחים, השטיח הגדול שהועבר מהדירה הישנה, וכל שאר הרהיטים – היוו ביחד הרמוניה מרהיבת עין.

ראשוני המבקרים היו, אחותה של ורדה, שושנה, עם בעלה, מבני־ברק. אמנם שושנה אינה רגילה לבקר תכופות אצל אחותה, כי אין זמנה פנוי לכך. היא מטופלת בשבעה ילדים, מלבד שני הילדים הנשואים והנכדים, והיא תמיד טרודה ועסוקה בפעילות שאפשר לקרוא לה פעילות ,,ציבורית". גם בעלה, העובד במפעל תעשייתי גדול, טרוד תמיד בשלו, ובערבים הוא עסוק בענינים חברתיים מיוחדים שבני־ברק נתברכה בהם, הלא הם עניני צדקה וחסד. כך שקשה היה להם להתפנות לביקורים ובזבוזי־זמן על דברים שלפי רוחם הם של ,,מה בכך".

ואולם, הפעם היו הם הראשונים שהזדרזו לבקר בדירה החדשה של ורדה. סוף סוף אין לה לשושנה אלא אחות אחת, ואף שהשקפות־עולמן שונות, בכל־זאת היא אחות וצריכים למלא רצונה, לעודדה ולאחל לה כל טוב לרגל הכנסה לדירתה החדשה.

(ג)

היה זה בדיוק באותו יום, בו חזרה ורדה מעבודתה כשהיא מטושטשת ומדוכדכת. עוד בצהרים הכיר בה בעלה יעקב, שפניה אינם כתמול שלשום, כאילו איזו ענגה קודרת אופפת אותם; וזה דוקא בזמן שהדירה כבר היתה מסודרת במלואה. הכל הלך למישרין. אפילו הוילונות כבר היו תלויים במקומם. אמנם היו אלה הוילונות הישנים מהדירה הקודמת, אבל ורדה ניחנה ב"ה ב,,ידי זהב" והיא מומחית להפוך ישן לחדש, עד לבלי הכר. וכך עשתה גם בוילונות הישנים. היא כיבסה אותם, גיהצה ותפרה מחדש, התאימה אותם לחלונות ולדלתות, וקשה היה להכיר בהם שאינם חדשים.

בשעה שמונה בערב הגיעו שושנה ובעלה פנחס אל דירת ורדה בצפון תל־אביב. הדירה היתה מוארת בגונים שונים. שתי נברשות חדשות, אחת בסלון ואחת בפינת האכילה, הזהירו במלוא אורותיהן. על השולחן בסלון התנוסס אגרטל עם גלדיולות ורודות ולבנות. בפינת הסלון עמד עציץ חדש – מתנת שושנה לדירה החדשה – ועיטר את החדר. הכל מסביב היה הדור ומרחיב את הדעת.

שני האורחים התישבו בסלון. ורדה נכנסה למטבח, להכין כוסות

תה ועוגיות לכיבוד, ובינתיים התפתחה שיחה בין האורחים ויעקב על עניני היום.

,,ובכן", פתחה שושנה, ,,מזל טוב לכם וכל טוב! אני מקווה שכעת תוכלו להיות מרוצים ולשכוח את כל הדאגות והטרדות שהדירה הזאת גרמה לכם. צריך להגיע פעם לרגע של סיפוק ואושר ולהפסיק לשקוע בדאגות חינם".

(ד)

שושנה רגילה היתה תמיד להתווכח עם אחותה ורדה, על רקע שינויי ההשקפה ואיכות־החיים שביניהן. שושנה ייצגה את הרוח שספגה בבני־ברק, ואילו ורדה ייצגה את הרוח האופיינית לצפון תל־אביב, וכך התנהלו ביניהן ויכוחים חריפים למדי, כל אימת שורדה ויעקב באו לבקר אצל שושנה, ולפעמים נמשכו הויכוחים עד חצות.

במיוחד זכור לשתי האחיות ויכוח אחד עז ונוקב, שנמשך עד אחר חצות. זה התחיל אז, כאשר ורדה התאוננה לפני אחותה, כי החיים קשים מאד. שניהם עובדים ואינם יכולים להגיע לדירה יפה ורהיטים יפים כמו שצריך להיות.

,,זהו אושר מדומה, אושר סרק!" התחילה שושנה להטיף מוסר לורדה. ,,את באה הביתה ורואה ארון מבהיק, קירות מצופים טפטים יפים, וילונות מהודרים וכיוצא בכל אלה – מה ערכו של האושר הזה? מה התועלת שמפיקים ממנו? האין זה דומה למשחק צעצועים של ילדים? אני רואה לפעמים את נכדי יוסי בן השש, כשהוא משחק ב,חמש אבנים' – כמה הוא מאושר באותה שעה! וכי ההנאה הזאת מהיופי החיצוני של בית ורהיטים, אינה דומה להנאה ילדותית זו של ילד המשחק בצעצועיו?

,,האם שאלת פעם את עצמך, מה את תורמת לחברה ולסביבה שלך, בזה שאת גרה בדירה יפה?

,,האם את זוכרת איך היו החיים אצל ההורים שלנו, מה היה האושר שלהם ומה הם עשו בשביל הזולת? התזכרי? לא עבר לילה מבלי שאיזה אורח לן ואכל אצלנו. לא עבר חג או שבת, מבלי

שאורחים היו מסובים מסביב לשולחננו. הזוכרת את, איך אבא ואמא צהלו מרוב אושר כאשר נזדמנו אורחים לביתם?

,,ומה יש לך מכל העמל והיגיעה שלך ושל בעלך. אתם חוסכים כסף בזיעת אפיים, ומבזבזים את הכסף על שטויות והבלים. מי נהנה מזה?

,,הנה אצלנו בבני־ברק התגורר, כידוע לך, החזון־איש זצ״ל, אישיות כמעט יחידה בדורנו, ודירתו היתה ד׳ על ד׳, ורהיטיו: כסא, שולחן, מיטה, ותו לא. ואל החדר הזה נהרו יהודים מכל התפוצות, ושם הוא פעל גדולות ונצורות למען אחרים. וזה היה אושרו.

,,או סורי נא אל בתים רבים בבני־ברק, אצל משפחות מטופלות, ששם משתכרים לפרנסה בצימצום, אבל מדי חודש בחודשו מפרישים מן המשכורת הדלה מעשר לנזקקים ונצרכים. אלה הם השטיחים והרהיטים המפוארים של משפחות כאלה.

,,התבונני נא וראי, כמה צער ועגמת־נפש את סופגת כאשר מצטבר לכם סכום כסף ניכר, ואת מתחילה להתרוצץ בחוצות ולחפש בחלונות הראווה...

,,עד מתי יימשך המשחק הזה? שיהיה ברור לך, אינני ח׳ו משוללי החיים. כל אחד צריך שתהיה לו דירה מתאימה, מרוהטת לפי צרכיו – אבל לשם מה המירוץ והרדיפה אחרי חידושי האופנה, כדי לעבור את הישגיו של שכן פלוני או ידיד אלמוני. האם לזה תקראי אושר? לא, יקירתי, זה רחוק מלהיקרא אושר. הנה גם לי יש דירה ורהיטים, חלקם מלפני שלושים שנה – ובכן, מה חסר לילדי? גם בעלי עובד והוא תמיד טרוד ועסוק, בכל־זאת מדי יום ביומו הוא מוצא לו זמן לעשות למען אחרים ולפעול בעניני צדקה וחסד״.

למעשה אלה הן נקודות קטנות מאותו ויכוח גדול שהתנהל אז בין שתי האחיות. ורדה כמעט הזילה אז דמעות, כי הדברים נגעו מאד ללבה. אבל מאז לא רצתה עוד שושנה לחזור ולהתווכח עם אחותה על אותו נושא ונמנעה תמיד מלנגוע בו.

(ה)

יעקב קיבל את איחוליה של שושנה באדישות, וכמעט לא ענה לה כלום. בינתיים נכנסה ורדה לסלון עם מגש מלא עוגיות, מגדנות ותה, הניחה על השולחן ואמרה באדיבות:

,,אנא, התכבדו כאוות נפשכם״.

,,מזל טוב לך, ורדה״, פנתה שושנה אל אחותה, ,,תזכי לרוב נחת בדירתך החדשה. באמת, תודה לא־ל, בלי עין הרע, דירה יפה להפליא. הכל מסודר בטוב טעם. כמעט אני חושבת שנזכה כבר לשמחות יותר רציניות ויותר חשובות, אצל הבן והבת שלך. העיקר שכבר גמרת עם כל הסידורים, ההתרוצצויות והטרדות, וכעת תוכלי קצת לנשום לרווחה ולהמשיך בחיים שקטים ורגועים יותר״.

,,מה את אומרת, אני גמרתי?״ ענתה ורדה, ,,זה עדיין רחוק מלהיות גמור. היום אפילו רבתי קצת עם בעלי. דירה חדשה דורשת תמיד דברים חדשים. ואת צריכה לדעת, שכעת אינני גרה עוד בסביבת שוק הכרמל, או פלורנטין. זה צפון תל־אביב! ואנו חייבים להתאים את עצמנו לסביבה ולשכנים״.

,,סיפור חדש! מה שוב חסר לך? ועל מה רבת עם בעלך?״

,,מה חסר לי? חסר לי עוד הרבה! הנה היום ביקרתי אצל שכנה, בבנין הזה מעלינו, בדירת המהנדס קורנפלד, וראיתי שם וילונות בסלון. כמעט שהתעלפתי. וילונות כאלה עוד לא ראיתי בחיי. איזה יופי ואיזה קסם. איך שהם מוסיפים לסלון. אני אומרת לך שכדאי לך לבוא אתי פעם לראות את הוילונות האלה. רגעים אחדים עמדתי צמודה למקומי ולא יכולתי לשבוע ממראה עיני. הוילונות שלנו הם כמו סמרטוטים לעומתם.

,,אגיד לך את האמת, עוד בבוקר ראיתי אותם, לפני שיצאתי לעבודה, וכל היום הייתי נרגשת מאד. ממש הרגשתי סחרחורת. לא יכולתי לתאר לעצמי דירה יפה בלי וילונות כאלה. השתדלתי לעבוד כתמיד, אבל ידי רעדו כמעט וכולי הייתי כמו המומה. כל היום חשבתי וחשבתי, מה ניתן לעשות כדי שגם אצלנו יהיו כאלה וילונות. כי אחרת לא יהיה כל טעם וערך לדירתנו החדשה, על אף כל הרהיטים המהודרים שלה.

,,כשחזרתי לעבודה לא נסעתי לשוק, כדרכי תמיד. בעלי יעקב הכיר בי מיד שמשהו לא בסדר אצלי. כשאמרתי לו מה מעיק עלי, הוא התנגד לכל הענין. הוא טוען, שלכל זמן וצריך לחכות. אבל אני בדעה אחרת. הרי בין כך וכך אנו שקועים בחובות, נקח איפוא עוד סכום כסף בהלוואה ונסדר את הבית כמו שצריך, עם וילונות של ממש.

,,מה דעתך, שושנה?''

(ו)

רגעים אחדים נשארו שושנה ובעלה אחוזי־תדהמה. הם חשו תסיסה מוזרה בקרבם. לא ידעו במה להתחיל ומה לענות. ופתאום נענה פנחס, בעלה של שושנה, ואמר:

,,ורדה יקרה. למעשה צריך הייתי להתחיל את תשובתי בנעימה אחרת, בטון יותר חריף. אבל אני משתדל לשלוט על עצמי, וגם להתחשב ברגשותיך, שלא לפגוע בכבודך.

,,חכמינו ז''ל למדונו: שלושה דברים מוציאים את האדם מן העולם, הקנאה התאוה והכבוד. והייתי אומר, שהחזק והמסוכן מכל השלושה הוא – הקנאה. מידה זו כשהיא משתקעת בנפשו של אדם הריהי מכרסמת בלי הפסק, עד שהיא מוציאה ח''ו את האדם מן העולם.

,,היא דומה לאותה מחלה הקרויה ,סרטן'. זהו הסרטן הרוחני שבאדם, ההורס כל חלקה טובה שבו, כל החביב והנחמד שבו.

,,היום ראית אצל שכנתך וילונות אשר עוררו את קנאתך. מחר תראי חפצי אמנות יקרי־ערך. מחרתיים תראי איזה אליל אופנתי חדש. וכל זה הוא כמו רעל מסוכן בדם. המרוץ הזה להשיג מה שנמצא אצל הזולת, הרדיפה הזאת מתוך קנאה אחרי מותרות וכל הברק החיצוני שאיננו אלא הבל ורעות־רוח – הם המאמללים האדם עלי אדמות.

,,עשרים וחמש שנה את כבר בארץ, וכמעט שאינני זוכר אצלך יום של מנוחה ושלווה נפשית. אף כי במובן הכלכלי הנכם מסודרים יפה, בכל־זאת יש אצלכם תמיד בעיות. אפילו דבר פשוט כמו

תפירת שמלה או מעיל, גזל ממכם ימים ולילות. ורדה, עליך לחדול מכל זה אחת ולתמיד. הסתפקי במה שיש לך. היי מאושרת בכל אשר השגת כבר, והקדישי את כל המרץ והחריצות שלך לעניינים יותר חשובים. התחילי לעסוק קצת בעניני צדקה וחסד. התמסרי יותר לחינוך שני ילדיך, ששניהם זקוקים מאד להדרכה וכיוון־דרך מצדכם. ועיקרו של דבר, הוציאי מראשך את הוילונות שראית היום, שכן הקנאה היא מהדברים המוציאים את האדם מן העולם״.

פנחס נשתתק. גם שושנה לא הוציאה הגה מפיה. ורדה ובעלה גם הם שתקו. הם ידעו, כי אלה הם דברים היוצאים מן הלב ואין טעם להתווכח עליהם. ואפשר שגם נכנסו אל הלב הנכון...

אחרי השיחה המשיכו האורחים לטעום מן הכיבוד שהיה על השולחן. פני ורדה כאילו התבהרו, השתלהבו. מי יודע? אולי הדברים הנכוחים ששמעה עשו עליה את הרושם הראוי ופתחו לפניה אשנב לדרך־חיים חדשה, אל שביל הזהב של היהדות הטהורה הצרופה.

ער״ה תשכ״ה

הרדיפה אחרי הבל

(א)

כרעם ביום בהיר הגיעה אליו הידיעה והממה אותו.

בעיקר נדהם מכך, שעליו להכריע ולבוא לידי החלטה תיכף ומיד. שהות של יום אחד בלבד ניתנה לו, כדי להחליט אחת ולתמיד: הן או לאו.

זה שנתיים מתלבט יוסי במחשבותיו, מה לעשות? זה שנתיים שבתוך לבו מתרוצצים רגשות עזים, שהיה רוצה מאד לגלותם לפני הוריו. משתוקק הוא להביע לפניהם את צפונות־לבו והלך־רוחו על החיים שאליהם הורגל עד כה ואשר במסגרתם גדל ונתחנך עד הנה.

אבל כל הזמן הוא מהסס לעשות זאת, בגלל כל מיני שיקולי־דעת, רוחניים ונפשיים, ואינו יכול לבוא לידי הכרעה. זה שנתיים שהוא ואשתו הצעירה נאוה מנהלים חיי־משפחה מאושרים, בהסכמה הדדית, ללא שום חילוקי דעות, אבל אינם מוצאים עוז להבהיר בפני ההורים את השקפתם והלך־רוחם.

מצד אחד – תהום עמוקה נפערה בחמש השנים האחרונות בינו לבין חיי ההורים, ומצד שני – הרי אבא ואמא הם ומצוות כיבוד אב ואם היא אחת המצוות החשובות שבתורה, ונכללה בין עשרת הדברות; ואם יגלה בפניהם את השקפתו, יפגע בהם ויעבור על מצווה גדולה זו.

לכן שתק במשך כל השנים והבליג בכאב למראה התנהגותם של ההורים. והם המשיכו בשלהם, כאילו עדיין היה אותו יוסי, שגדל והתחנך במסגרת אותם חיים שראה בבית הוריו. ובינתיים הלך וגדל הפער בינו לבינם. כל ביקור שלהם בביתו, וכל מתנה שהביאו לו מדי פעם בפעם, השפיעו עליו לרעה וגרמו לו עגמת־נפש עמוקה.

שכן זה מזמן יצא יוסי ממסגרת החיים האלה ונתרחק כמטחווי קשת מתפיסתם והשקפת־עולמם של ההורים. בעודו רווק, כשהיה

שוהה בבית רק בימי ,,בין הזמנים'', כמו ב,,תחנת מעבר'' ארעית, לא היה שם לבו לכל המתרחש בבית ודבר לא היה איכפת לו. אבל כעת, כאשר קן משפחתו בנוי על יסודות אשר הוא היתווה לעצמו וחייו המשפחתיים לבשו צורה קבועה ומגובשת – הרי הביקורים הללו והתערבות ההורים בדרך חייו הפרטיים, גורמים לו אי־נעימות רבה ודאגה מתמדת.

ואולם, הידיעה שהגיעה אליו באותו ערב דיכדכה אותו לחלוטין. עתה, גמר אומר בלבו, אין עוד מקום להעמדת־פנים והתאפקות. עליו להביע סוף סוף את המלה הדרושה. יש להבהיר אחת ולתמיד לפני ההורים את שיטתו ודרכו בחיים, כדי למנוע להבא התגוששות וחיכוכים בינו לבינם ולשים קץ לכל שרשרת הסבל שפקדה כל הזמן אותו ואת אשתו.

(ב)

כדי להבין את הרקע לכל המתרחש ולעמוד על טיב יסורי נפשו של יוסי – כדאי שנסייר קצת בדירות שתי המשפחות, הן בדירת ההורים: יעקב ועדנה זילברשטיין, והן בדירת הזוג הצעיר, הבן והכלה, יוסי ונאוה זילברשטיין.

יעקב ועדנה הם ותיקים בארץ ומתגוררים בדירה מרווחת, בת שלושה חדרים, בצפון תל־אביב.

יעקב, ובעיקר עדנה, מצטיינים בחוש מיוחד ליופי, סדר ודייקנות. תמיד לבושם מהודר ומצוחצח. שניהם עובדים בפקידות ומשתכרים יפה. רוב הכנסותיהם מושקע בסידורי הבית, רהיטים חדישים, כלים מכלים שונים, מלבושים נאים, ולפעמים גם בחפצי־עתיקות, תמונות ושאר דברים שבאופנה.

אין הם בחזקת עשירים. הם חיים על שכר עבודה קצוב. אבל ברגע שמגיעה לעדנה איזו ידיעה על דבר חדש שהופיע בחלונות הראווה, או על חידוש מודרני בסידורי מטבח, דירה וכיוצא בזה – הריהי מזדרזת מיד לראות זאת, ותמיד היא חותרת להיות בין הראשונות לרכישת הדבר.

לדירתה יצאו מוניטין בכל בתי הסביבה. מדי פעם באות אליה שכנות קרובות ורחוקות, להתבונן בכל החידושים והשיכלולים

שהכניסה בדירת־הפאר שלה, לסקור את הוילונות, הטפיטים, הרהיטים והשטיחים היקרים, וכמובן את תמונות האמנות המעטרות את הסלון ושאר החדרים.

שכני הסביבה קוראים לדירתה בשם „בונבוניירה", ודי להגיד מלה זו וכבר יודעים במה מדובר.

אמנם קל מאד לבוא ולראות את דירת הפאר של משפחת זילברשטיין, ליהנות מהדרה ולהתפעל מן המרץ הרב המושקע בטיפוחה של דירה זו. אבל איש לא העלה על דעתו לחשוב, איך ובאילו אמצעים הגיעו בעלי הדירה לכל זה. איש לא נתן דעתו על כך, שיש לזקוף כל זה בעיקר לזכותה של עדנה, אשר זה למעלה מארבעים שנה היא שוקדת בלי ליאות ובמרץ כדי להגיע לכל זה. היא חסכה פרוטה לפרוטה ובסבלנות אין קץ רכשה כל מה שרכשה. היא ובעלה השקיעו לא רק כסף, כי אם פעילות וחריצות לאין שיעור.

אם, למשל, הזמינו מערכת רהיטים, היתה עדנה מבקרת מדי יום ביומו בנגריה, ומדי פעם הוסיפה פה ושם שינויים ושיפוצים מאולתרים. לא היה מה לקנא באותו נגר, שעדנה היתה לקוחתו. אבל בסופו של דבר יצאו הרהיטים מתחת ידי הנגר כשהם משוכללים ומהודרים להפליא.

ועדיין לא באו על סיפוקם. זה עשרות בשנים שהם שוקדים עוד ועוד להוסיף פאר והדר לדירתם, ומעולם לא אמרו די. כי הרי החיים אינם שוקטים על שמריהם. אין יום שאינו מביא עמו חדשות. פעם קוראים על כך בעתון, פעם רואים זאת בחלונות הראווה, ופעם מבקרים בתערוכה רבתי ומגלים עולמות חדשים.

(ג)

עתה הבה נכנס לתוך אותה „בונבוניירה" ונתחיל לתהות על קנקן חיי המשפחה של בני הזוג זילברשטיין. נשרטט בקווים קצרים את כל מהלכם של החיים במשך ארבעים שנות נישואיהם עד כה.

במסגרת החיים האלה נולד, גדל ונתחנך, בנם יחידם יוסי, שנים רבות לאחר חתונתם.

יחיד היה יוסי בבית, ואף הוא היה שותף להוריו בטיפוח צביונו המיוחד של הבית.

הוריו היו ,,מודרניים", אבל גם מסורתיים. ולכן שלחו את בנם לבית־ספר ממלכתי־דתי, ואחר כך לישיבה תיכונית.

לא היה להם צורך לטרוח הרבה בחינוכו של בנם יחידם, כי הוא הצטיין בכשרונותיו, בשקידתו ובחריצותו בלימודים, ולא נזקק הרבה לעזרתם. חוץ מזה היו גם טרודים יומם וליל בטיפוח הבית ולא יכלו להתפנות הרבה כדי להתעניין ולהתמסר אליו.

יוסי גמר את הישיבה התיכונית בהצטיינות, קיבל תעודת בגרות עם ציונים גבוהים, ועתה מצא את עצמו עומד על פרשת דרכים.

באותו חודש, עם תום שנת הלימודים בישיבה, נתפרדה החבילה. כיתתו של יוסי, אשר מנתה כשלושים תלמידים, נתחלקה לארבע קבוצות. אחת התגייסה לצבא, אחת פנתה להמשך לימודים באוניברסיטה, ושתי הקבוצות האחרונות נסעו לחודש נסיון לישיבות – אחת לישיבת חברון ואחת לישיבת סולובודקה.

יוסי הצטרף אל הנוסעים לישיבת חברון. הוא אמר להוריו, כי הוא נוסע יחד עם חברים טובים שלו, רק לחודש ימים, כדי לטעום טעם של ישיבה גדולה.

אמנם בסתר לבם שאפו ההורים, שיוסי ימשיך ללמוד באוניברסיטה, אבל לא גילו שום התנגדות לצעדו.

אותו ,,חודש נסיון" בישיבת חברון חודש אלול היה. החודש הזה חולל מיפנה גדול בכל הלך־מחשבתו של יוסי. עולם חדש וחיים חדשים נתגלו לפניו.

אמנם בדומה לישיבה התיכונית עוסקים גם כאן באותן הויות דאביי ורבא, באותן סוגיות ובאותם חידושים ופילפולים; אבל בניגוד לישיבה התיכונית ששם לומדים במפוצל לימודי קודש ולימודי חול, בבחינת ,,אור וחושך משמשים בעירבוביה" – הרי כאן בישיבת חברון יום הלימודים הוא יום שכולו קודש, יום שמתחיל עם השכמת הבוקר ומסתיים אחרי תפילת ערבית תוך לימודי קודש ותפילות ישיבתיות בכוונה עצומה, לימוד מוסר ושיחות מוסריות של המשגיח. כל זה שינה לחלוטין את השקפת עולמו.

יוסי היה מטבעו רגיש מאד, ויתכן שרגישות זו הושפעה במידה רבה מהיותו בן יחיד מפונק, אפוף גלי אהבה. הרגישות הזאת התעוררה בו בעוצמה רבה מאד באותו חודש ראשון בישיבה.

כנהוג בישיבה הצטרף אליו בחור מותיקי התלמידים בתור ,,חברותא״. הלה היה ידוע בישיבה כלמדן ובעל מידות, שתפקידו היה תמיד לקרב את התלמידים החדשים המגיעים מדי שנה בשנה ולהכניס בלבם הצעיר רוח ישיבתית ואהבת לימוד התורה.

כשהיה לומד עם יוסי בצוותא ניצל כל הזדמנות כדי לעורר בו חשק ואהבה ללימוד התורה, הראה לו מאמרי־חז״ל, וכן שידלו לקרוא ספרים מיוחדים המפליגים בשבח מעלות התורה ולומדיה.

מלבד זה יעץ לו לעיין בספר ,,חפץ חיים״ ו,,אהבת חסד״ על מיטתו לפני השינה – כדי שירדם מתוך מחשבות והירהורים של חסד ורחמים.

אופיו הרגיש עזר לו ואותו חודש אלול נסיוני הטביע עליו את חותמו, עיצב את רוחו והיתווה לו דרך חדשה בחיים.

בלבו גמלה ההחלטה, להשאר בישיבה גם אחרי חודש אלול.

לימוד התורה, העיון במוסר, השיחות המוסריות של המשגיחים, ועל הכל הסביבה של התלמידים וחיי הישיבה – כל אלה ביחד היוו את הגורם העיקרי להחלטתו הנחושה.

אחרי עשרת ימי תשובה, כששב יוסי הביתה, הודיע להוריו על החלטתו. עם זאת ביקשם בכל לשון של בקשה, שלא ינסו להשפיע עליו ולשכנעו בכל מיני שידולים לחזור בו מהחלטתו, כי הוא נחוש מאד בדעתו.

יעקב ועדנה הופתעו ונדהמו. צעדו של יוסי היה מנוגד לרצונם ולכל הלך־מחשבתם. אבל הבינו היטב, כי אין טעם להתנגד ולהתווכח.

אחרי שעה קלה של מבוכה ומחשבות, בירכו אותו הוריו בהצלחה ואמרו:

,,אם כך החלטת, יוסי, עלה והצלח בדרך זו וגדל לתלמיד־חכם גדול״.

(ד)

כבר בשנה הראשונה קנה לו יוסי שם בישיבה, בזכות מוחו החריף, שכלו הבהיר ושקידתו העזה. הוא השתתף בשיעורי הר"מים בחריצות ועירנות רבה, ומדי יום ביומו ספג אל קרבו הרבה מהשיחות המוסריות של המשגיחים, דבר שהשפיע מאד על אישיותו ופיתח בו מידות תרומיות נעלות.

כל תלמידי הישיבה עקבו בהתפעלות אחרי בחור צעיר זה, שתוך זמן קצר כזה עלה ברוחניות, בהבנה ובשקידה, וסיגל לעצמו את מידת החסד באופן כה מפליא.

הוא התחיל להיות מעורב עם כל בני הישיבה, ולאט לאט התחיל גם להתגלות במעשיו הנאים. כאשר חלה אחד הבחורים למשכב, היה יוסי מבקרו תכופות ודואג להגיש לו מזונו ושאר צרכיו. וכשהגיעה אליו ידיעה, שיש צורך לאסוף כספים לטובת תלמיד־חכם בן טובים השרוי במצוקה – היה יוסי מראשוני המתנדבים למשימה זו.

וכל אלה לא גרעו כמלוא נימה מהתמדתו בלימוד התורה. הוא אך גמר את המצווה שהתחיל בה, וכבר ישב ליד הגמרא והשתעשע בהוויות דאביי ורבא.

חמש שנים למד יוסי בישיבה. היו אלה בשבילו חמש השנים המאושרות ביותר בחייו, אשר עצבו את רוחו והכשירוהו לדרך החיים החדשה שלו, דרך חיי המשפחה.

הוא נשא לאשה את נאוה, חניכת „בית יעקב" ובת להורים אמידים. היא מצאה ביוסי את בחיר־לבה, שכן גם היא, בתור תלמידת הסמינר, התמסרה בשעות הפנאי למעשי חסד וצדקה, ובדומה לבעלה אהבה גם היא לעזור לנצרכים, לבקר חולים ולסייע לכל מבקש. כשהגיעה לפרקה קוותה והתפללה לה' שיזמן לה בן־זוג כמוה, החדור כולו במידת החסד. ואמנם מה' יצא הדבר, שראש ישיבת חברון בעצמו הציע לאביה – מותיקי תלמידי חברון לשעבר – את יוסי לחתן, והזוג נישא בשעה טובה ומוצלחת.

הם בנו את קן משפחתם בירושלים. אבי הכלה, ר' סנדר, הבטיח

לבני הזוג עשר שנות מזונות, כדי שיוסי יוכל להמשיך ללמוד תורה באין מפריע.

לאחר החתונה באו יוסי ונאוה לידי הסכמה ביניהם על שני דברים עיקריים, שעליהם לקיימם כל ימי חייהם. ושניהם היו מאושרים על כך, שדעתם שווה בענין זה.

הדבר הראשון: להפריש מעשר לצדקה מכל פרוטה ופרוטה אשר תיכנס לכיסם, כך שתמיד תימצא ברשותם קופת צדקה מוכנה כדי לעזור לכל מיני נזקקים בעת הצורך.

והדבר השני: להימנע מהוצאות על עניני ,,מותרות'' ודברים שאינם מביאים שום תועלת בחיי הבית.

תוך זמן קצר הפך ביתם של יוסי ונאוה לבית של תורה וחסד, בית של הכנסת־אורחים, פתוח לכל נצרך.

כמעט לא עבר יום מבלי שעובר־אורח יבקר בביתם ויתקבל שם בסבר פנים יפות, עם מענק אש״ל ביד רחבה.

הבית נעשה לכתובת בהא־הידיעה לכל עניני חסד וצדקה. עני בן טובים שהשיא את בתו והיה זקוק לנדוניה; משפחה מרובת־ילדים שסבלה ממצוקה; בן ישיבה תלמיד־חכם שנזקק לתמיכה יוצאת מהכלל; כל אלה ידעו לאן לפנות – לביתם של יוסי ונאוה.

דרך זו של המשפחה הצעירה היתה סלולה לפניהם ונרכשה על ידם לקנין נצחי, יוסי – בזכות שנות לימודו בישיבה, ונאוה – בזכות החינוך של ,,בית יעקב'', אשר ספגה בכל שנות נעוריה.

(ה)

אותו ערב הגיעה עדנה זילברשטיין לבדה לירושלים, לביקור אצל בנה וכלתה. היה זה אחד הביקורים השיגרתיים שנהגו ההורים לערוך פעם או פעמיים מדי חודש בחודשו.

בדרך כלל היו מביאים בכל ביקור איזו מתנה: חפץ, כלי, או דבר־מותרות אחר, לקשט ולפאר את דירת בנם. הם שאפו להוריש גם לבנם וכלתם את הנטיה לברק חיצוני וטיפוח היופי והפאר של הלבוש והדירה. בכל ביקור היו מעלים לשיחה את הנושא הזה של ,,תרבות הדיור'' והידור הלבוש.

יוסי ונאוה היו מקשיבים בשקט לכל אותן השיחות, כדרך שאדם בולע גלולה מרה באין ברירה. תמיד הפצירו בהורים שיחדלו להביא מתנות, כי אין להם כל חפץ וצורך בהן.

אבל ההורים בשלהם: איך אפשר לגור בדירה, שתקרתה איננה מעוטרת בנברשת נאה? איך אפשר ליהנות משולחן, ממזנון, שאין כלי קריסטל יפים מקשטים אותם? איך אפשר לשהות במטבח, שמתוך ארונותיו אין משתקפות מערכות כלי־חרסינה יקרים? ועוד כיוצא כאלו טענות.

באין ברירה נאלצו יוסי ונאוה לקבל את המתנות, כדי שלא ליצור קרע או פער ביחסי הקירבה שבינם לבין ההורים.

אולם, באותו ערב נגדשה הסאה עד ללא נשוא. עדנה באה במיוחד לירושלים ובישרה לבנה וכלתה, כי החליטה לצפות את הסלון שלהם ב„טפיטים" יפים, ולשם כך הזמינה איש מיוחד אשר יבוא אליהם מחרתיים ויעשה את המלאכה על הצד הטוב ביותר. האיש הוא מומחה באומנות זו והוא ישנה לגמרי את מראה הסלון. תהיה להם יום יום הנאה רוחנית מיוחדת, כאשר יכנסו לסלון ויראו כמה הכל נאה ונהדר מסביבם.

יוסי ניתר ממקומו, כאילו נכווה ברותחין, ומפיו נפלטו המלים:

„לא, אמא, לא!"

אחר נשתתק כשהוא המום ונסער כולו. מחשבות התרוצצו במוחו הנה והנה, ולבסוף בא לידי החלטה, שהגיע הזמן לשים קץ לכל הענין הזה, לבצע סוף סוף את ה„ניתוח" המכאיב ולדבר עם ההורים גלויות.

אחרי שעה קלה פנה אל אמו ואמר בהתרגשות עצורה:

„דעי לך, אמא, כי אינני עוד אותו יוסי מתל־אביב, שהיה גר ב„בונבוניירה" שלך. לא מחשבותיך מחשבותי ולא דרכיך דרכי. לנו אורח חיים אחר לחלוטין, דרך שרכשנו לנו בעזרת השם בישיבה ובסמינר בית־יעקב, ומן הדרך הזאת לא נסטה ימינה או שמאלה.

„את מדברת על הנאה רוחנית כביכול שיגרמו לנו הטפטים על הקירות. את מדברת כל הזמן על כלים נאים, דברי מותרות וכדומה. אנחנו רחוקים מכל זה כרחוק מזרח ממערב.

,,אמרי נא לי, אמא, האם חשבת פעם מה יהא בסופה של ה,בונבוניירה' היפה שלך אחרי מאה ועשרים? האם תוכלי לקחת אותה עמך? מה השכר הצפוי לך אז בעד כל העמל והטירחה שהשקעת כל שנות חייך כדי לפאר יותר ויותר את דירת מגוריך?

,,את מדברת על הטפיטים החדשים, השטיח הפרסי, ושאר חפצי הנוי, כאילו יש בהם להקנות הנאה רוחנית. האמנם זוהי תכלית החיים שלך ושל אבא? האם לכך נוצרתם?

(1)

,,אני למדתי אחרת בתורתנו הקדושה – המשיך לאחר הפסקת־נשימה קצרה – לא זוהי הדרך ולא זוהי התכלית.

,,הקדוש ברוך הוא ברא את עולמו לשם מטרה אחת ויחידה: ,עולם חסד יבנה'. הבריאה כולה היא הרמוניה נפלאה של חסד בין כל חלקיה: דומם, צומח וחי.

,,והאדם, יציר כפיו של הבורא־יתברך, גם נוצר בעיקר לשם כך.

,,על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים – אלה הם עמודי העולם.

,,את מדברת, אמא, על הנאה רוחנית. אולם, כשאני מכניס לביתי אורח ומלין ב,סלון' שלנו, בלי טפיטים ובלי שטיח פרסי, מאכילהו ומשקהו – הרי ההנאה שאני ונאוה מפיקים מזה, היא היא ההנאה הרוחנית האמיתית שאין דומה לה בכל ההנאות החומריות למיניהן. אין לנו אושר יותר גדול ממעשה טוב למען הזולת.

,,ומאידך אני נזכר כעת, כמה צער ועגמת־נפש היו לך ולאבא במשך כל השנים, בגלל ענינים של שטות והבל. שולחן פלוני לא הפיק את הברק הראוי, המיטה בחדר השינה היתה פגומה קצת, המזנון בסלון לא השתלב די הצורך בצבעי הטפיטים, כלי־קריסטל פלוני היה דהוי כלשהו, ועוד כיוצא באלו דברי שטות. וכל זה הציק לך, ייבש את לשד מוחך וגזל שינה מעיניך.

,,לא, אמי היקרה!

,,את מביאה לי מדי פעם בפעם מתנות מסוג המותרות שאת אוהבת. אינני מעיז כנגדך לסרב לקבלן, אבל האמיני לי, אמא, אילו

היית מביאה לי את תמורתן של כל המתנות האלה בכסף, למטרת צדקה וחסד – היית גורמת לי ולכלתך הרבה יותר אושר והנאה רוחנית.

,,שגעון חדש התפשט לאחרונה בכל הארץ: טפיטים! ואת רוצה לזכות בזה את בנך יחידך. ומבלי לשאול את פינו כבר הזמנת איש מיוחד לעשות אצלנו טפיטים.

,,לא! בשום אופן לא!

,,אין אנו רוצים בטפיטים. ובכלל, אנו מבקשים ממך לחדול להביא לנו מתנות של דברי־מותרות!

,,כדאי היה, אמא, לפקוח פעם את העינים ולהגיע לכלל הכרה ברורה אמיתית בנוגע לכל הענין הזה.

,,הרדיפה אחרי מותרות, כפי שזה מתגלה בעולם הגויי המודרני, היא כעין שיעבוד רוחני, כעין ,עבדות' נרצעת לדברי הבל ורעות־רוח.

,,את באה אל דירת הפאר שלך, זורקת מבטייך על כל ההידור שמסביב, על השטיחים, על התמונות, על כלי הקריסטל והחרסינה, ולבך מתמלא כביכול גיל ואושר. אבל זהו גיל מדומה, בן חלוף, ואושר ארעי שלעולם אינו יודע סיפוק ושבעה. שכן תמיד חסר, ותמיד הכל עדיין אינו מושלם. כל חייך הם, איפוא, מסכת ארוכה של גישושים וחיפושים אחרי דברי מותרות והבל.

,,מאידך יכולת, אמא, בזמנך זה, שהוא כולו מתת משמים, לעסוק בעניני צדקה וחסד. אותם מאתיים לירות ששלמת בעד המאפרה היפה שלך, יכולת לשמח לב דווי של אדם נצרך, להלביש ילד עני ולפרוס לרעב לחם. ואז היית שותפה עם כל הבריאה במפעל האדירים של ,עולם חסד יבנה'.

,,ועתה צאי וחשבי, כמה רבו זכויותיך אילו התחלת בכך לפני עשרות בשנים! כמה גיל ואושר אמיתי היו ממלאים את כל ישותך, אילו יכולת לסכם את חשבון חייך ולזקוף לזכותך עשרות ומאות מעשי צדקה וחסד! מאזן חיובי כזה היה מקנה לך אושר נצחי, סיפוק רוחני לכל חייך.

,,אך במקום זה מה מראה המאזן שלך? – אלפים ורבבות מבטים

יומיומיים על חפצי־המותרות הדוממים שבדירתך, מבטים שנתנו לך רגשי שמחה זמניים, בני חלוף, אשר כמעט בכל המקרים היו מלווים גם ברגשי תיסכול, אכזבה, דאגות כספיות וכדומה.

,,לא, אמא! כבר מחר בבוקר תיכנסי לאיש שלך ותודיעי לו שאת מבטלת את הזמנת הטפיטים. אין לנו צורך בדברים כאלה. כפי שאמרתי יש לנו דרך סלולה, דרך התורה, דרך החיים האמיתיים שעליה העולם מתבסס: ,עולם חסד יבנה'...''

עדנה ישבה נדהמת ושמעה בשקט את שטף דיבורו של בנה יחידה. זו הפעם הראשונה ששמעה אותו מדבר בתקיפות ובהתלהבות כזאת. הדברים נקבו וירדו אל חדרי לבה ועשו עליה רושם עמוק. וראה זה פלא, במקום להיעלב ולהיפגע מכל הטפת־המוסר הזאת, היא הרגישה סיפוק נפשי וגאווה אימהית על גדלות־הנפש של בנה, התלהבותו והכרתו הרוחנית המרשימה.

במילמול־שפתיים חרישי פלטה מלים אחדות:

,,צדקת, בני, צדקת''.

ונשתתקה.

ניסן תשל״ד

לבטי תקומה

(א)

אותו ערב הוא הפתיע אותי בביקור בלתי צפוי. תמיד נהג להודיעני מראש ולקבוע מועד לביקור, לכן הופתעתי לראותו פתאום בביתי. הוא היה ידידי משכבר הימים. היכרותנו הראשונה היתה על סיפון האניה „פולניה", לפני שלושים וחמש שנה, כאשר התלכדנו קבוצה גדולה בריקודים חסידיים ושרנו בהתלהבות „וטהר לבנו לעבדך באמת", „ויעשו כולם אגודה אחת" ועוד.

באותם שבעת ימי ההפלגה באניה נקשרו בינינו שיחות ידידותיות. הרבינו לשוחח באותם ערבים נעימים על ימי הנוער שלנו, על חיינו העשירים בין כתלי הישיבה, ועל געגועינו העזים לעלות לארץ־ישראל.

באותה עת היה ברור לנו היטב המצב בארץ־ישראל. ידענו כי לא נלקק שם דבש וכי ההתחלה תהיה קשה למדי. היינו מלאי הכרה, כי מיד עם הגיענו ארצה נצטרך לגייס את כל כוחותינו הגופניים, להקריב את מיטב נעורינו, לעבוד כל מיני עבודות קשות ומפרכות, ולהתמסר בכל לבנו ונפשנו לארץ־ישראל.

אבל עם זאת היתה לנו הרגשה נעימה ומלבבת, בידענו כי עזבנו מאחורינו את עולם הגויים, את פולין הארורה, שכבר אז הציקה קשות לתושביה היהודים.

אחרי שירדנו מן האניה נפרדו דרכינו, זה לכאן וזה לכאן, עקב הנסיבות האישיות שלנו. אבל קשר הידידות בינינו המשיך כל השנים. שנינו עברנו את כל חבלי הקליטה של אותם ימי בראשית. שנינו טעמנו את טעם העבודה בפרדסים, בחפירה ועידור ובכל מיני עבודות־בנין „שחורות".

שלושים וחמש שנה עברו מאז אותה היכרות ראשונה. בעולם השתוללה אז סערת דמים נוראה, סערת שואה וחורבן, מלחמה

והרס. אחרי כן קמה מדינת ישראל, התחוללו מלחמת־השיחרור, מלחמת סיני ומלחמת ששת הימים. ואנחנו, על אף השתתפותנו ברוב אותן מלחמות ולמרות תרומתנו הפעילה במלחמות ההגנה – המשכנו את חיינו באותו מסלול שמלפני שלושים וחמש שנה.

הקמנו משפחות הממשיכות בדרכי המסורת שלנו. השתתפנו בפעולות ציבורנו לחיזוק הצביון המקורי בארצנו. וניתן לומר בבטחה, כי שמרנו באחריות מלאה על אותה שליחות רוחנית, אשר הורינו, מכירינו וחברינו – שלא זכו לראות בבנין ארצנו והושמדו בשואה האיומה – מסרו לנו עם עלותנו ארצה.

ידידי קבע את מושבו בבני־ברק. במשך השנים הללו זכה לנחלת „בית וכרם". אחרי שנים של עבודה בזיעת אפיים רכש לו מגרש קטן בעיר, וכמעט במו ידיו בנה לו דירה של שלושה חדרים מוקפת גינה קטנה מסביב.

זכורני, בכל ביקור שביקרתי אצלו היה מספר לי בהתלהבות רבה על נחלתו הקטנטנה הזאת, על כל מיני הפרחים, מגידולי גינתו, שבהם הוא מקשט את שולחן השבת שלו, בתארו כיצד שתל וטיפח את ערוגות הפרחים למיניהם וסוגיהם.

בגינתו צמחו גם עצי־פרי שונים, והוא אהב תמיד לספר קורותיו של כל אילן ואילן ולתאר את גידולו וטיב פריו.

יומו היה קשה ומפרך. מדי בוקר השכים לפני עלות השחר, בעוד כוכבי ליל האחרונים מנצנצים ברקיע המאפיר, והתפלל שחרית עם המנין הראשון של הפועלים המשכימים לעבודתם. ואולם, בשובו מעבודת יומו ואחרי ארוחת־הצהרים המאוחרת שלו, לא נח ולא השתרע על כסא־נוח, כדי לאסוף כוח ליום המחר, אלא נכנס לגינתו החביבה, לטף בחיבה כל עץ ושיח, בדק את הגומות סביבם, עדר פה ושם במעדר שבידו, והישקה אותם בצינור מים.

(ב)

כך היה סדר־יומו מאז זכה לנחלה משלו בארץ הקודש.

שכן תמיד זכר אותם הימים שבהם גר עם כל משפחתו בעיירה פולנית, לפני עלייתו ארצה. בעצם לא היה חי בעיירה אלא בחדשי

ניסן ותשרי בימי חג הפסח וחג הסוכות, ואילו בשאר ימות השנה היה לומד בישיבה בוורשה, שם שקד על לימוד התורה, וזוכר הוא, מדי פעם בהגיעו לחופשת חג בעיירה, בראותו מחוץ לעיירה את בתי האיכרים הפולניים עם גגות־הקש, שכל אחד מהם מוקף גדר־נסרים ובפנים בחצר הכל טובל בים של ירק, דשא ופרחים, עצי נוי ועצי פרי המבשמים את האוויר מסביב – היה לבו מתפעם בקרבו וגאו רגשותיו. באותה שעה היה מהרהר בלבו: מי יתן ואזכה גם אני לחיים כאלה על מי מנוחות. מי יתן ואזכה לעלות לארץ הקודש, לחיות בין יהודים כמוני וליהנות מן הברכה שבירך ה' את יעקב אבינו עליו השלום: ,ויתן לך האלוקים מטל השמים ומשמני הארץ'. מי יתן ואזכה גם אני לחסות בחיק הטבע ולשבוע מברכת ה'.

לכן כה אהב את נחלתו, ביתו וגינתו המטופחת. במשך השנים התפתחה הסביבה, בנינים של שלוש וארבע קומות התנשאו לאורך הרחוב, אך הוא נשאר כמעט היחיד ששמר על ה,,וילה'' הקטנה שלו מוקפת הירק והעצים.

מכיריו ניסו לשדלו בדברים, שיוותר על ביתו הקטן כדי לקבל תמורתו דירה מרווחת ומודרנית, עם תוספת הגונה של ,,מצלצלים'' בכיס. הם תיארו לפניו את טיב הדירות הנבנות כעת, על הסידורים הנוחים הנעשים בחדרים ובמטבחים. אך הוא לא אבה לשמוע. הוא היה גם מגרש מלפניו את המתווכים השונים שניסו לפתותו בכל מיני פיתויים כדי שיסכים למכור את המגרש שלו. הוא עמד על שלו: את נשימת־אפי לא אמכור בעד בצע כסף.

כי אכן היתה לו פינת־החמד שלו כאוויר לנשימה. כאן מצא לו שלוה ומרגוע אחרי יום עבודה מפרך. כאן, בצל נחלתו, הרגיש את עצמו כאילו עבר לעולם חדש, הרחק משאון הכרך והמולתו.

בדחילו ורחימו היה מעשר כל פרי תנובת גינתו, עם ברכה. הוא חש והרגיש, שהנו מקיים את המצווה במלואה, בלי שום פיקפוק.

ובחג הסוכות, כשהיה נוטל את הלולב והאתרוג בידיו, ניענע אותם בלב שופע אושר וחדוה, בידעו שהוא מקיים את הציווי ,,שלכם'' פשוטו כמשמעו, משלו ממש, מגידולי גינתו אשר שתל וטיפח במו ידיו.

כל ביקור שלי אצלו היה מקור להנאה רוחנית רבה. היינו מבלים יחד בגינה, שוחחנו בניחותא על כל מיני ענינים, ושאפנו להנאתנו את האוויר הצח והמרענן של אותה פינת חמד.

(ג)

אותו ערב, כאמור, הפתיע אותי בביקור־פתע, ללא שום הודעה מוקדמת.

הפעם בא אלי לבדו, בלי לוויית רעיתו. בהכנסו בירכני כדרכו בברכת ,,ערב טוב'' שקטה ולבבית. אך בהביטי בו כמעט לא הכרתיו. הוא היה מבוהל, חיוור כסיד, עיניו כאילו זגוגות ושפתיו מרתתות. ניכר היה שאיזה משבר קשה פוקד אותו.

מיד ניסיתי להרגיעו:

,,אנא הירגע קצת, שב אתנו ונשתה משהו. אחר כך נשוחח קצת''.

הוא ישב אל השולחן ומיד נמזג לפניו משקה צונן.

,,יקירי'', המשכתי בשבתי לידו, ,,הכרת פניך ענתה בך, שזה אינו סתם ביקור נימוסין, ביקור ידידות. פניך אינם כתמול שלשום. כפי הנראה קרה לך משהו לא נעים. גלה נא לי את לבך, ואשתדל לעזור לך במידת האפשר''.

רגעים אחדים ישב דומם. שמעתי את פעימות לבו. עיניו המהורהרות הביטו נכחן. לבסוף נענה והתחיל להשיח לפני את לבו. תחילה היה דיבורו מתון, מלה במלה, כאילו נזהר שלא להוציא הגה מיותר שאינו לענין, אך לאט לאט השתלהב בדיבורו וכל הפרשה נגולה לפני במלואה.

וכך סיפר לי:

,,לא אחת דיברתי אתך, ידידי, על מצבי בכלל ועל החלטתי האיתנה לגור בדירתי הקטנה, אשר בניתי במו ידי ובזיעת אפי.

,,לא פעם סיפרתי לך על ההצעות המפתות המוצעות לי, להחליף את ביתי הקטן בדירת פאר גדולה, ואפילו בשתי דירות, בתנאי שאוותר על חלקת אדמתי על־מנת לבנות עליה בנין מידות, דוגמת הבנינים הגדולים הנבנים בכל רחבי היישוב.

„כידוע לך התנגדתי תמיד לזה ודחיתי את כל ההצעות. לא יכולתי לנתק את כל הרגשות שנרקמו בי לגבי חלקתי הקטנה. בשום פנים לא יכולתי להסכים לכך, שביום בהיר אחד יבואו ויהרסו בכלי־משחית בנין של עשרות שנים, ישמידו עצים חיים, יעקרו פרחים מלבלבים ויהפכו את כל אלה לגל של חול ושברי לבינים.

„במשך עשרות בשנים קשרתי את חיי עם הצומח והדומם של גינתי. במשך עשרות בשנים היתה לי דירתי כעין פינת־חמד, אשר הכל בה, האבן, הצומח והדומם, דובבו אלי ברחש־לחש משלהם, וסיפרו לי על ארץ־ישראל משכבר הימים, בעת שעם ישראל היה שרוי על אדמתו, איש תחת גפנו ותחת תאנתו, כאשר בני ישראל קיימו את כל המצוות התלויות בארץ, העלו ביכורים ומעשרות לירושלים, הביאו קרבנות לבית הבחירה, והמימשל היה נתון בידי גדולי וכהני ישראל.

„גינתי הקטנה היתה לי כמין מתכונת מוקטנת של ‚איש תחת גפנו ותחת תאנתו'. מדי שנה בשנה כאשר ראיתי את הפירות המבשילים על העצים שנשתלו במו ידי, אמרתי בלבי: מי יתן ויבוא היום, בו אוכל להביא ביכורי הפירות האלה לירושלים. מי יתן ויתחדשו אותם הימים, ימי הגאולה המיוחלת.

„אמנם רבים ממכירי אמרו לי, שאני יותר מדי רגשני. אבל הרגשנות הזאת היא חלק מחיי. אהבתיה אהבת נפש. אמנם שמעתי רבות על ההתפתחות הגדולה בשטח הבניה. במו עיני ראיתי ברחוב שלי איך במשך שנים מעטות צמחו בנינים גדולים חדישים, אשר תפסו את מקומם של אותם בתים קטנים המוקפים גינות קטנות המלאות ‚רגשנות'. אבל כל זה לא היה איכפת לי. יאמרו שאני שריד מן החלוצים הראשונים; יאמרו שאני עדיין חי בעולם ישן נושן.

„כל הזמן חשבתי, שכך אשלים את שנות חיי בעזרת השם, עד מאה ועשרים. אמשיך באורח־חיי הצנוע, לעטר את שולחן השבת שלי בפרחי גני, ולהפריש מעשרות מפרי גינתי בברכה בשם ומלכות. כזאת היתה מגמתי ושאיפת־חיי...

(ד)

,,והנה אירע מה שאירע. אמנם זהו מאורע משמח, שאליו קוויתי וצפיתי כל הזמן, זה כעשרים שנה. בת הזקונים שלי התארסה בשעה טובה ומוצלחת עם בחור ישיבה תלמיד־חכם, כאשר אוותה נפשי כל השנים. ואז צפו ועלו בעיות מבעיות שונות, הפוקדות בדרך־כלל כל בית ישראל, דהיינו: נדוניה, דירה, פרנסה וכיוצא בזה.

,,ואני, כידוע לך, אינני מן העשירים. עדיין אני מתפרנס מיגיע כפי. עדיין אני משכים כל יום לפני עלות השחר, מתפלל עם המנין הראשון והולך לעבודתי בעוד שיירי הלילה נעלמים בפאתי מזרח. ברוך השם אינני מתלונן. אני שמח בחלקי ומודה לה' על כל אשר נתן לי. אבל משכורתי צנועה ודלה לעומת הסכומים הגדולים הנדרשים כיום לצורך חיתון בת. והבעיה העיקרית היא – דירה לזוג הצעיר.

,,וכאן גברה עלי יד ה,אויב' והיתה על העליונה.

,,אל תתפלא, ידידי, על הביטוי המשונה הזה. איזה מין ,אויב' חלילה? אולם, לגבי דידי הרי זה כך.

,,אינני יודע איך קרה הדבר, אבל הכל התרחש במהירות מסחררת. הידיעה על דבר אירוסי בתי אך נפוצה, וכבר למחרת ביקר אצלי האיש ההוא, ישב בביתי כשעה ושידל אותי בדברי־חלקלקות, בתארו לפני את שתי הדירות הנהדרות שאקבל – אחת בשביל בתי וחתני, ואחת בשביל עצמי – דירות שעוד לא ראיתי כמותן מימי. ועיקר העיקרים: כל בעיות החתונה וכו' תיפתרנה על אתר לשביעות רצון כל הצדדים.

,,אשתי ישבה מולי והכרת־פניה העידה בה, שהדברים מעוררים בה ענין רב. שמים חדשים כאילו נפתחו לפניה, ממש ,ישועת ה' כהרף עין'. תמורת דירה אחת קטנה יקבלו שתי דירות גדולות, מרווחות ונאות, והחשוב ביותר: דירה יפה לזוג הצעיר, בלי שום קשיים ובעיות. ממש פלאי פלאים.

,,אני הייתי באותה שעה קצת המום ולא ידעתי נפשי, כי עדיין נפעמתי מן המאורע של יום אתמול, שמן השמים זימנו לבתי בחור למדן וירא־שמים. והנה גם באים ומציעים גם דירה גדולה ונאה לזוג הצעיר. לא התעמקתי הרבה בענין. לא נתתי דעתי על התוצאות

הצפויות מכך, ולבסוף מילמלתי בלחישה את המילה האחת: ,מסכים'...

,,נתקיים בי באותו רגע מאמרם של חז"ל: ,מלה בסלע שתיקה בתרי'. מלה יחידה זו שאמרתי אז, היא שהביאה אותי אליך כעת, ידידי, והיא עדיין צורבת בקרבי כאש אוכלת.

,,למחרת היום כבר מצאתי את עצמי במשרד של עורך־דין. מימי לא היה לי מגע־ומתן עם עורכי־דין, ולפתע הריני צד א' היושב לפני צד ב', ועל השולחן לפני גליונות מודפסים ובהם סעיפים וסעיפי־סעיפים לעשרות, כאילו זה, ,שולחן־ערוך' כביכול מלא דינים ודיני־דינים. נשמעו דברי הסבר רבים, וכך היו מדברים ומדברים שעה ארוכה, עד שלבסוף חתמתי על החוזה והעיסקה נעשתה.

,,ימים אחדים לאחר מכן אני מקבל מכתב מהקונה שלי, בו הוא מודיעני שעלי לפנות את דירתי ולעבור לדירה ארעית שהוא מעמיד לרשותי, וזאת בהתאם לסעיף מספר חמש שבחוזה.

(ה)

,,בינתיים הענינים מתמשכים כך. כעת שלהי קיץ. באותו ערב אני יוצא לגינתי, והכל חי ופורח לפני במלוא הפאר. העצים עמוסים פירות מבשילים. עץ האתרוג בפינה נושא על ענפיו עשרות אתרוגים מובחרים, לקראת חג הסוכות הממשמש ובא. ומערוגות הפרחים עולים ריחות נעימים ומשכרים. והריני מטייל לי כך אנה ואנה, כשאני סופר ומונה את צעדי. שכן יודע אני, כי אלה הם צעדי פרידה. זהו ערבי האחרון בבית זה, אחרי עשרים שנה. מחר אני עובר לדירה אחרת ומניח אחרי את הכל הפקר. הפקר למי? מי יודע?

,,והחיים, כידוע לך, חופזים עוברים במסלולם. החיים הם קשוחים ונוקשים, אינם מתחשבים בנסיבות רגשניות. אני כבר מתגורר בדירתי הארעית. יום יום אני עובר ליד דירתי העזובה, מתגנב עם ערב אל הגינה השוממה, מלטף כל עץ ועץ, נושם את נשימתו הכבדה, הגוועת. זה כבר שבועיים שלא טעמו טעם מים. ונדמה לי כאילו הם פונים בשפת־סתרים שלהם, במשב העלים

ובנידנוד הענפים, ואומרים לי: על מי נטשת אותנו? מי ישקנו מים ומי יעדור סביבנו?...

„בדירתי הארעית אני מהלך כסהרורי. בשובי אחרי יום עבודה מפרך אינני מוצא לי מקום שם. אני נמשך אל דירתי הישנה והעזובה. לא גילו לי את התאריך המדוייק, בו יונף הברזל על הבית והגינה ויקיץ עליהם הקץ.

„מדי פעם אני מבקר ליד הבית, ולבי מתחמץ בקרבי למראה החורבן היורד עליו. יום לפני כן כנראה נעקרו כל הדלתות, המשקופים והמסגרות, וגם המרצפות כורסמו מתוך החול. דומה היה כאילו גנבי־לילה פקדו את המקום.

„אני פוסע על ההריסות ולנגד עיני רוחי חולפים חיים של עשרים שנה. הנה חדר השינה, חדר הילדים בו נולדה וגדלה בת זקוני, הכלה הנוכחית. שתי עשרות שנים חיינו באותם חדרים. בודדים היינו בסביבה, כמעט ללא רחוב, ללא כביש. בלילות הופקדה שמירה על המקום והסביבה, ולא אחת הייתי חוזר לאותו בית קטן אחרי כמה ימים של שרות בהגנה.

„אני מחטט בידי בחול, שנחשף אחרי עקירת המרצפות, מסתכל בפינת חדר האוכל ההרוס, שם ערכו שולחנות שבת וחג, ושם הייתי לומד בערבים את שיעורי היומי בתורה. והנה הכל הולך ונהרס לנגד עיני.

„ואני חש מוסר־כליות נוקב וצורב. במו ידי עוללתי לי את כל זה. ‚ידי שפכו את הדם'. אותה חתימה שחתמתי על הגליונות הארוכים, היא שהביאה עלי את כל זה.

(ו)

„אך עברו עוד כמה ימים. כדרכי קמתי יום אחד עם השכמה והלכתי לבית־הכנסת. עדיין לא ידעתי דבר. לאחר התפילה נגש אלי שכני לשעבר, שגר מול ביתי הקודם, ולחש באזני: ‚ממש עם עלות השחר זה התרחש. במשך חצי שעה הכל היה גמור. כל הבית והגינה כאילו גולחו בתער, נגוזו ואינם. אין זכר לבית, לעצים ולאבנים. הכל נחרש ונעלם. זה כוחו של הטרקטור'.

,,דומם שמעתי את הדברים. לא עניתי מלה. פני החווירו ולשוני כאילו ניטלה מפי. לא יכולתי להאמין למשמע אזני. נטלתי את טליתי־ותפילי מתחת לזרועי וכנכלם התגנבתי מבית־הכנסת אל מקום דירתי. מרחוק כבר שמעתי את נהמותיו הצרודות של הטרקטור. לא מצאתי עוז בנפשי להתקרב יותר. עמדתי מרחוק וראיתי את הזוועה: ,דם ואש ותמרות עשן' ... במו עיני ראיתי את הדם הניגר מכל אותם צמחים ועצים שנעקרו משורשם. ראיתי את האש השורפת כל סימן־היכר של אותו בית, המלחכת את העצים והאבנים והכתלים, מבלי להשאיר שום זכר. ראיתי את העשן המיתמר מן החורבן הזה, את האבק שכיסה את כל הסביבה, כאילו התפאר בשחצנות: ,הנה זוהי עבודת יומי, זוהי תפילת השחרית שלי'...

,,ידידי היקר! אותה תמונה מזעזעת שראיתי באותו בוקר עגום, היא אשר הביאה אותי הערב אליך. מאותו בוקר, חיי כמעט שאינם חיים. בלילות שנתי נודדת ובימים אני שרוי בדכאון. בשום פנים לא אוכל לשכוח כל אותן עשרים שנה שחייתי באותה פינת־חמד. כמה עמל וטירחה השקעתי, עד שמצאתי שתיל של אתרוג בלתי מורכב, שתיל שקיבלתי מאותו פרדס שממנו לקח ה,חזון איש' זצ"ל אתרוגים, וממנו גידלתי עץ אתרוגים שעליהם בירכתי שנים הרבה בשמחה ובטוב לב.

,,והנה באתי אליך, ידידי. אנא, עוצה לי עצה, מה אעשה? מה הדרך, לשכוח את כל זה ולהקל את המועקה מלבי".

(ז)

ידידי נשתתק. הוא הפנה מבטו אלי. ידעתי שהוא מצפה לקבל ממני תשובה מניחה את הדעת, אשר תרגיע את רוחו ותסיר ממנו את מועקת נפשו.

הירהרתי רגעים אחדים. נסיתי למצוא את המלים הנכונות, המתאימות. ידעתי שמדובר ברגשי אנוש עמוקים, אשר לא במחי־יד אפשר למחותם ולהעלימם.

אולם, ראיתי חובה לעצמי לעודדו בדברים ולעורר בקרבו רוח חיים ותקווה. נעניתי ואמרתי לו בנעימת עידוד:

,,ידידי היקר, איני צריך לומר לך שאנו חיים כעת בעולם שונה, חדש לגמרי. בעולם זה אין מקום לאותם רגשי־אנוש המפעמים בקרבך לגבי דומם וצומח. מצד אחד מצטיין עולם ,חדש' זה בתגליות מדעיות, אשר לא חלמו אבותינו מעולם, כמו רדיו וטיסה לירח; ומצד שני נסחפים עמים שלמים בנהרות דם וחורבן. רבבות ומיליונים של בני אדם נטבחים, נענים, סובלים רעב ומחסור, ושום עם אינו שם לבו לזה.

,,זכורים לי גם חיי הדורות הקודמים, בבית הורינו וזקנינו, עוד בחוץ־לארץ, כאשר התגוררו דורות על דורות במשך מאות בשנים באותו בית. כל אבן וכל כפיס באותו בית היה יקר וחביב עליהם. היתה זו תחושה נעימה של ירושה מדור לדור.

,,וזכורות לי גם השנים הראשונות לעלייתנו ארצה, כאשר בתל־אביב עוד היו הרבה בתים קטנים מוקפים גינות נאות. ובעליהם גם הם היו כמוך רגשנים מאד לגבי בתיהם.

,,אבל בינתיים, כידוע לך, רגש העולם ורגשה הארץ. זמנים סוערים עברו עלינו. אפשר לומר: התמורות והשינויים שנתחוללו בשנים האלה, הם כמו התמורות של אלפי דורות.

,,האם זכורה לך התקופה של ה,סרטיפיקטים', חמשת אלפים או עשרת אלפים עולים לשנה? אחר כך באה תקופת ,מרבד הקסמים', כאשר שבטים שלמים ברבבותיהם חזרו לחיק ארצם, דבר שלא היה כמותו במשך אלפיים שנות גלותנו. המוני ישראל חוזרים לארצם בלי הגבלות וסייגים. במקום בית קטן ודירה יחידה, צריכים להקים שיכונים לאלפים ולרבבות העולים.

,,ועוד עליך לזכור: במו עינינו ראינו והננו רואים בתהליך ה,אתחלתא' של הגאולה האלוקית, השרויה לעת עתה ב,הסתר', מוצפה בדם הקרבנות של מיטב בנינו ובנותינו; אבל הגאולה האמיתית ממשמשת ובאה במהירות. לכן לא עתה הזמן לדאוב על ,עץ צומח' או ,אבן בנויה' שנהרסו, ובפרט כאשר זוהי סתירה לשם בנין.

,,אדרבה, עליך לשמוח, למלא את לבך רגשי גיל וחדוה, על כך

שבמקום ביתך הקטן יגורו עתה שתים־עשרה משפחות חדשות. אותה חלקת אדמה שאיכלסה עד כה משפחה יהודית אחת בישראל, תאכלס עתה למעלה ממנין משפחות משלומי אמוני ישראל.

,,לא, יקירי, אין מקום לדכדוך ועצבות. שמח ועלוז על כך, שבמקום גינתך הקטנה תפרחנה עתה כשתים־עשרה גינות – משפחות חדשות בישראל – וביניהן גם משפחת בתך הצעירה, שזה עתה התארסה ומתעתדת להקים משפחה חדשה בישראל.

,,במקום להצטער ולקונן על הנחרב והנהרס, מוטב כי נשמח כולנו על הנבנה ומוקם, על החיים החדשים התוססים בקרבנו ומתרבים לעינינו, על אותן ,גינות חמד' של הדור החדש החי בתוכנו וממשיך בדרך הרוחנית אשר התווינו לו, בהקימו משפחות נאמנות לתורה ומצוות, שהן לגאון ולתפארת עמנו בארצנו הקדושה''.

(ח)

בזה סיימתי את דברי העידוד לידידי. הכרת־פניו העידה בו, שדברי עשו עליו רושם ונכנסו ללבו פנימה. הוא הירהר רגע, ולבסוף פנה אלי ואמר:

,,חן חן לך, יקירי! דבריך היו לי למשב רוח. עודדת אותי, ונגולה אבן כבדה מלבי. יהי רצון שבאמת נהיה כולנו שמחים וטובי־לב כל הימים, ואכן נזכה לגאולה האמיתית במהרה''.

הוא לחץ את ידי בחום וחיבה ונפרד ממני בלב חדש.

ער''ה תש''ל

בשם העקביות

כך נוצר ונתרחב הפער ביניהם וכך נתפרדו דרכיהן.

למעשה הרגישו ורדה ויוסף עוד לפני שמונה שנים, כי כל השאיפות והחלומות אשר רקמו כל הזמן על עתיד בניהם האהובים, יתנפצו אל מול המציאות ויגחו. הם הרגישו גם, כי החוט המקשר בינם לבין משפחת שולמית ואברהם, ינתק שלא במתכוון.

זה קרה באותה שיחה ראשונה של איתן עם יוסף. אבל שזה יתרחש בקצב מהיר ופתאומי כזה – לכך לא ציפו כלל.

אבל למה נאריך בדברים. הבה נעקוב אחרי כל ההשתלשלויות וההתרחשויות במשפחה המצומצמת הזאת, נלך אחריה צעד אחרי צעד, מיום בואם ארצה עד הגיעם למצב הנוכחי ולהתהוות הפערים.

(א)

האב – יוסף, האם – ורדה (לשעבר רויזה), שני הבנים – איתן ואסף. זוהי כל המשפחה.

ורדה הגיעה ארצה בשנות השלושים, בסרטיפיקט של הציונות הדתית. היא היתה אז נערה כבת עשרים, שהגיעה לפרקה. היא עלתה מפולניה עם זרם העליה של אותן השנים, עת הנוער היהודי בפולניה הרגיש בסכנה הממשמשת ובאה, כאשר הגשרים נהרסים ונחשולי חורבן ושואה מאיימים על יהדות פולניה. היא היתה מאושרת מאד. ימיה הראשונים בארץ־ישראל היו כימי שמחה וחג, מעין ,,שבע ברכות'' לאחר כלולות חתן וכלה.

החיים החדשים בארץ־ישראל, חיי מציאות של בנין ויצירה, פיכו בקרבה מעין שוקק.

ההשגחה האירה לה פניה. בימים הראשונים לאחר הגיעה ארצה השיגה עבודה במפעל לבגדי גברות, שכן הצטיינה בחריצותה והיו

לה ,,ידי זהב״. עוד בחוץ־לארץ, כאשר רעיון העליה התחיל להתרקם במוחה, התחילה ללמוד את מקצוע התפירה והצטיינה בו מאד, והודות לכך השיגה בע״ה עבודה במקצועה.

במפעל נקשרו יחסי ידידות בינה ובין אחת העובדות, שולמית שמה. גם היא עלתה מפולניה, וכמוה היתה גם היא מן המצטיינות במפעל.

יחסי הידידות בין שתי החברות התפתחו והיו כעין ברית נצח. תמיד היו באות ויוצאות יחד, טיילו יחד וגם גרו יחד בחדר אחד.

עובדי המפעל קראו להן ,,התאומות״. ואכן, רושם כזה עשו על כל רואיהן, כאילו אחיות תאומות היו.

בעוד שכאן בארץ היו שתי החברות כה קרובות זו לזו, הרי ברקע מוצאם בחוץ־לארץ היו שונות לחלוטין.

הורי ורדה היו חסידים ואנשי־מעשה. אביה נסע בקביעות לכל חג אל הרבי. אמה היתה עסקנית פעילה בכל עניני צדקה וחסד בעיירתה, ושמה הלך לפניה. אחיה היו בני־ישיבה ואחיותיה הצעירות ממנה הספיקו כבר ללמוד בבתי־הספר ,,בית־יעקב״ החדשים, שנוסדו באותה תקופה.

ורדה היתה היחידה שחרגה מן המסגרת המשפחתית. היא נסחפה אז בזרם הנוער החלוצי, הצטרפה כחברה ל,,נוער הדתי״ ונמנתה בין הראשונים שיצאו להכשרה.

הוריה קיבלו בתדהמה את הידיעה, כי ,,רייזלה״ שלהם הצטרפה ל,,נוער הדתי״, וכי בדעתה לעזוב אותם תוך זמן קצר ולנסוע לארץ־ישראל.

היה זה צעד של התמרדות מצדה, כעין הכרזה על ,,מצב מלחמה״ בינה לבין הוריה.

כל הדיבורים והשידולים של ההורים לא הועילו.

,,היתכן?״ ניסו לדבר על לבה, ,,בחורה בגילך, נערה שהגיעה לפרקה, עוזבת לבדה את ההורים, הבית, המשפחה, האחים והאחיות וכל חוג הידידות שלך, והולכת לנדוד עם אנשים זרים לארץ־ישראל? אל נפתח פה לשטן, אבל מה יהיה עם ה,יידישטייט׳ שלך? איך תתחתני שם? מי ישגיח עליך שלא תתעי חלילה מדרך

הישר? מי ידאג לכך, שחתנך יהיה יהודי נאמן ושניכם תחיו חיי תורה ומצוות ותלכו בדרך טובים?"

שידולים והפצרות מעין אלה חזרו ונשנו במשך חדשים, אך ללא הועיל.

ורדה היתה נחושה בהחלטתה: היא עוזבת את פולניה ועולה לארץ־ישראל. אבל דברי ההורים השאירו בה רושם עמוק, והיה מנוי וגמור עמה לשמור אמונים להם, להמשיך במסורת אבות, מבלי לסטות מן הדרך בה חינכו אותה.

מאידך, הוריה של שולמית היו שונים לגמרי. אמנם גם הם היו דתיים, שומרי מצווה ומסורת, אבל נמנו על החוגים „המודרניים". אביה היה מעסקני הציונות הדתית בעירו. בניו התחנכו בבית־ספר „תחכמוני" בוורשה, ואת בנותיו שלח ל„גימנסיות". אחרי שסיימה את הגימנסיה, נסחפה גם שולמית עם זרם הנוער החלוצי, והיא עלתה ארצה עם חבורה של „הנוער הדתי", אשר אביה היה בין מארגניו.

שולמית לא נתקלה בשום התנגדות מצד הוריה. אדרבה, הם עודדו אותה והמריצוה לעלות לארץ־ישראל.

(ב)

כמה שנים עבדו שתי הידידות ביחד, המשיכו בחייהן המשותפים בחדר מגוריהן, במפעל, במסעדה, בטיולים ובחיים החברתיים האחרים.

אם כי שתיהן כבר הגיעו לפרקן, טרם מצאו לעצמן בני זוג, שכן לא היו הורים אשר ידאגו לכך. אך כעבור שנה שנתיים התחילו חיי הרווקות להציק להן והרגישו צורך להקים משפחות בישראל.

חכמינו אמרו, כידוע, כי ארבעים יום קודם יצירת הולד מכריזים מלמעלה: בת פלוני לבן פלוני. ומסתבר, כי מן השמים הכריזו שהמפגש בין בת פלוני לבן פלוני יתקיים בארץ־ישראל. כמעט באותה שנה נישאו שתי החברות לשני בחורים מסוגן, שעלו לבדם ארצה בלי משפחותיהם.

וכך נתהוו שתי משפחות: ורדה עם יוסף, שולמית עם אברהם.

אך בד בבד עם התרקמות שתי המשפחות, חל גם תהליך של התרחקות בין שתי החברות. אמנם נשמרה הידידות שביניהן, אבל הקשר נעשה רופף מאד.

כי אלה הם דרכי החיים. כאשר איש ואשה באים בברית הנישואין, הם יוצרים יחידה חדשה בפני עצמה, וממילא מתרופפים לאט יחסי ידידות שהיו קיימים לפני כן. התא המשפחתי החדש יוצר מציאות חדשה, הדוחה קשרים קודמים. שהרי מעיד הכתוב: ,,על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו'' – על אחת כמה וכמה שהוא עוזב ידידים וחברים.

ואולם, בעוד שקשרי הידידות בין שתי החברות נמשכו, אם כי מתוך התרחקות טבעית, מציאותית – הרי המבנה של שני התאים המשפחתיים חולל מיפנה רציני, שכתוצאה ממנו נוצר מצב חדש לגמרי.

הבה, איפוא, נמשיך לעקוב אחרי השתלשלות החיים של שתי המשפחות הללו.

(ג)

שנים חלפו. חיי המשפחה של שתי החברות התנהלו כסדרם וכתיקונם, בלי שום זעזועים והפרעות של ממש בחיים היומיומיים.

לשתיהן נולדו ילדים, וכנראה שיד ההשגחה כיוונה כך, שלא תהיה קנאה ושנאה ביניהן.

לורדה נולדו שני בנים, וכן גם לשולמית. ושתיהן ניהלו את חיי הבית והמשפחה כיאה לעקרות־בית חרוצות ושקדניות.

מה שהפריד ביניהן יותר מכל היה מקום מגוריהן. אם עדיין היו קשורות בלב ונפש, הרי בא המקום והכניס חיץ ביניהן.

ורדה קבעה את דירתה בבני־ברק, ואילו שולמית התגוררה בצפון תל־אביב. ורדה המשיכה לעבוד גם אחרי חתונתה באותו מפעל. בעלה יוסף עבד כפקיד במוסד ממשלתי, ואילו שולמית לא עבדה, שכן בעלה השתכר יפה, הודות למקצועו הנדרש, והכנסתו הספיקה די והותר לכל צרכי הבית.

דרכי החינוך של ילדי שתי המשפחות כבר היו מותווים מראש, בהתאם להשקפת־עולמם של ההורים.

בני ורדה, כמו בני שולמית, קיבלו את חינוכם הראשון בבית־ספר ממלכתי דתי. וכשהיו ההורים נפגשים לפעמים והעלו זכרונות וחוויות מימים עברו, דיברו גם על ההתפתחות החינוכית של ילדיהם, על כשרונותיהם, טיפוח אישיותם ועיצוב אופיים.

משגדלו הילדים וסיימו את בית־הספר היסודי, החליטו שתי המשפחות להמשיך באותו הקו ושלחו את הבנים הבוגרים לישיבה תיכונית, במגמה להמשיך את קשר הידידות שבין ההורים וגם בין הבנים.

בינתיים רקמו שתי האמהות בלבן חלומות בדבר עתיד בניהן. החלומות היו נעימים מאד והכיוון שלהם היה אחיד. שתיהן חתרו לאותה המטרה.

הנה יגמור איתן שלי את הישיבה התיכונית – חשבה ורדה בלבה – ועם תעודת הבגרות שלו יכנס לאוניברסיטה בירושלים להמשך לימודיו. אחר כך ימשיך גם איתן בדרך זו. ואולי יצליחו להתקבל ללימודי הרפואה ואם ירצה השם יגיעו ל„תכלית״ ולקריירה בחיים.

גם משפחת שולמית טיפחה חלומות כאלה, להקנות לילדיהם השכלה אקדמאית גבוהה למען יצליחו בחיים.

איתן הצטיין כבעל־כשרון, שקדן וחרוץ בלימודיו. גם אהוד, בנה הבכור של שולמית, היה מוכשר וחרוץ, כמעט כמו איתן.

שנתיים עברו כסדרן. איתן ואהוד המשיכו בלימודיהם והצליחו, הן בלימודי הקודש והן בלימודי החול. הדרך לפניהם היתה סלולה. עליהם להמשיך כך עד תום תקופת הלימודים ולקבל את תעודת הבגרות.

אמנם הם בעצמם לא הרבו להתעמק בבעיה זו של המטרה והתכלית, אבל בשביל הוריהם היה הכל מתוכנן ומותווה היטב מראש.

(ד)

אך לפתע קרה דבר בלתי צפוי לחלוטין. בתום שנתיים של לימוד בישיבה התיכונית, בעת החופש הגדול, פנה איתן אל אביו יוסף, שלא בנוכחות אמו, ואמר לו:

,,דבר לי אליך, אבא, ואני מבקש מאד שתקשיב לי ותבין לרוחי״.

האב נכנס מיד עם בנו לחדר הפנימי וכולו היה דרוך לשמוע מה בפי הבן.

,,אבא״, פתח איתן בקול שקט והחלטי, ,,בדעתי לעזוב את הישיבה התיכונית, ואני מתכונן אם ירצה השם לנסוע לקראת שנת הלימודים השלישית לירושלים, ללמוד בישיבה גדולה. אינני יחידי. כמה בחורים בישיבה התיכונית שלנו החליטו ביחד על הצעד הזה. אנו רוצים להתעמק יותר בלימוד התורה ולהקדיש את כל זמננו ללימודי קודש״.

האב היה נדהם ונרעש למשמע אזניו, ואיתן המשיך ואמר:

,,הגענו להכרה הזאת מתוך צלילות־הדעת והבנה עמוקה, עד שלא נותרה בפנינו שום דרך אחרת. אני מבקשך איפוא, אבא, שתעזור לי בדרכי זו לא תנסה להקשות עלי. כמו כן תשפיע על אמא, שגם היא תבין לרוחי ותסכים לדעתי, ומובטחני בעזרת השם שתפיקו ממני נחת אמיתית, לשביעת רצון כולנו״.

הדברים הממו את האב כרעם ביום בהיר. דממה נשתררה בחדר. האב והבן החליפו ביניהם מבטים נוקבים.

ובכן – הירהר האב נואשות – כל החלומות והתכניות על עתידו של איתן נגוזו והתנדפו כעשן. הוא יהיה ,,בן ישיבה״, בדומה לאותם מאות בני־הישיבה שאינם יודעים ,,תכלית״ מהי. מי פילל שהוא יבחר לו דרך כזאת. איך זה לפתע הגיע להכרה משונה כזאת?

לא! – החליט בלבו – הוא לא יתן בשום אופן לשים לאל במחי־יד את כל אשר טרחו ועמלו ושקדו הוא ואשתו במשך שנים.

הוא ינקוט בכל האמצעים והמאמצים כדי לסכל ולמנוע את הצעד הזה. הלא זה עלול גם להשפיע על אסף, אחיו הצעיר, אשר ירצה גם הוא ללכת בדרך זו.

איתן תלה באביו עינים מצפות, מפצירות. אך האב הקשיח את פניו בהשיבו לו בקול תקיף:

,,איכזבת אותנו, איתן. אינני מסוגל להבין איך הפכת פתאום לאחר? אתה זוכר בודאי את דברי המשנה בפרקי אבות: ,טוב תורה

עם דרך ארץ', ואיך אתה רוצה לבטל משנה זו? אם אין קמח אין תורה. איך אוכל לבוא כעת אל אמא ולספר לה על החלטתך המשונה? זה עלול להשפיע לרעה על מצב בריאותה.

„אל תהיה פזיז, בני. אתה־עדיין צעיר לימים ואין לך נסיון בחיים. עוד לא נתקלת במציאות הקשוחה של ימינו. הדרך שאנחנו ההורים בחרנו בשבילך היא שביל־הזהב, ועליך להמשיך בה".

למעשה היו אלה רק קטעי דברים, כעין ראשי־פרקים, מכל מה שהתכוון לומר לבנו. אך לבו היה נסער מדי והרגשות והמחשבות התערבלו בו כבמערבולת מסחררת, עד שנבצר ממנו להתרכז ולבטא בדיוק את אשר בלבו.

גם איתן היה נרגש מאד. הוא ידע מראש, כי החלטתו תזעזע את הוריו ותיצור מצב מביך ובלתי־נעים מאד, אך תגובת אביו היתה נסערת יותר מכפי ששיער. הוא השתדל, איפוא, לכבוש עצמו ובדברים מתונים ושקולים ענה לאביו:

„אבא יקר, ההחלטה אשר הבעתי זה עתה לא נוצרה ברגעים האלה שאני עומד לפניך. היא התרקמה בי לאט לאט, עוד בכיתות ז' וח' של בית־הספר היסודי. כל פעם שהייתי בא לבית־הכנסת בערבים, או בימי שבתות וחגים, הייתי מקנא בכל אותם ילדים בני־גילי מה,תלמוד־תורה', שישבו לפני שולחנות וחזרו בהתלהבות על שיעור הגמרא שלמדו ביום. באיזו הנאה רוחנית התפלפלו בהויות של אביי ורבא, ובכמה מתיקות פזמו את דברי רב ושמואל.

„אינני יודע להגדיר בדיוק את הכוח המניע שהתעורר בי אז. אבל כבר אז חשתי רצון עז להימנות בין הנערים האלה ולשנן יחד אתם את דפי הגמרא באותו ניגון כובש־לב. אבל נשארתי בקנאתי, כי רחוק הייתי מהם ולא ראיתי לפני שום אפשרות להצטרף אליהם. בבית־ספרי למדתי תלמוד על קצה המזלג, ודרכי הלימוד של הנערים ההם היו זרים ומוזרים לי.

„כעת, אבא, אחרי שנתיים לימוד בישיבה התיכונית, אחרי שהתעמקתי היטב בדברי חז"ל, התעוררה בי תשוקה עזה לעבור לישיבה גדולה ולהקדיש את כל זמני ללימוד תורה.

„הרבה פעמים הנני מבקר בערבים בישיבות שבעירנו, מתבונן

במאות התלמידים הצמודים לגמרותיהם ולומדים בהתמדה. ההתלהבות והנעימות שבלימוד הזה כבשו את לבי לגמרי. וכל זה ביחד היה מן הגורמים העיקריים שהביאוני לידי החלטה נחושה זו.

,,וכאמור, אינני יחיד בדרכי זו. עוד חברים הגיעו כמוני להכרה זו, וכולנו ביחד הודענו על כך לר״מים שלנו.

,,ובכן, אבא, אנא תן הסכמתך לצעדי זה, ומסור על כך לאמא בצורה כזאת שהיא תשתכנע ותבין לרוחי. אני מקוה בע״ה שצעדי זה יביא לכם הרבה נחת ויגדיל את האושר בביתנו״.

(ה)

דברי ההנמקה של איתן השפיעו על יוסף, להניח קצת דעתו. הוא נזכר בימי ילדותו בחוץ־לארץ, כאשר בסיימו את ה,,תלמוד־תורה״ נשלח גם הוא על־ידי הוריו לישיבה גדולה, שם קלט ואצר את יסודות ה,,אידישקייט״ שלו. אמנם הוא לא המשיך ללמוד הרבה שנים בישיבה, כי נסחף עם זרם הנוער החלוצי ועבר לעסקנות בחוגי הציונות הדתית – אבל מה שקלט אז עדיין אצור ושמור בקרבו. הוא גם התרשם מאד מדברי בנו שיצאו מן הלב, ואשר עוררו בו התרגשות עמוקה. הוא השתאה מאד על כך, שבנו רכש לו בכוחות עצמו הימשכות כזאת ללימוד התורה.

סבר־פניו של יוסף נשתנה לטובה.

,,דע לך, בני״, פתח ואמר בנעימה מפוייסת, ,,כי היות ואני רואה שהחלטתך נחושה וכי לא יועילו עתה שום שידולים והסברים ברוח השקפתי, שהיא מנוגדת לגמרי מהשקפתך בענין זה – לא נותר לי אלא לאחל לך הצלחה, שתעשה חיל בלימודיך ותהיה למדן גדול. אבל אחת אבקשך, שלא תיתפס לקיצוניות ולהחמרה יתירה. זכור את אופי הבית שלנו ודרך חיינו. וגם חשוב נא על המשך לימודי החול שלך, אחרי שנה שנתיים של לימוד בישיבה, כדי שתוכל להגיע לתכלית בחיים״.

וכך נפרדו האב והבן.

(ו)

מאז חלפו שמונה שנים. וכל יום ויום מהשנים האלה השאיר חריש עמוק בשדה החיים של שתי המשפחות הנזכרות.

הידידות הישנה המשיכה להתקיים. הביקורים ההדדיים, אם כי בהפרשי זמן גדולים יותר. שינויים כבירים התחוללו בינתיים בחיי שתי המשפחות. איתן, בנם בכורם של ורדה ויוסף, נשא אשה והקים משפחה מטופלת בילדים.

כשהגיע לישיבה הירושלמית לפני שמונה שנים, נעשה למתמיד גדול, ומיעט מאד לבקר בבית הוריו. הוא שקד על הגמרא והיה לאחד התלמידים המצויינים בישיבה. ראשי־הישיבה והמשגיחים התפארו בו והעריכוהו מאד, כי בכוחות עצמו ומתוך התעוררות נפשית פנימית, עזב את הישיבה התיכונית והתמסר בכל לבו ונפשו ללימוד התורה. עד מהרה הלך שמו לפניו כאחד העילויים. ומלבד הצטיינותו בתורה, עשה חיל גם במוסר, במידות ובהנהגה שבין אדם לחברו. הוא פעל רבות בעניני חסד וצדקה, במצאו תמיד זמן מתאים לכל דבר, מבלי לבטל מלימוד התורה.

עד אשר ביום בהיר הגיע שליח מירושלים לבית הוריו, והציע לפניהם שידוך עם בתו של אחד מראשי־הישיבה בה למד בנם איתן.

ורדה ויוסף הופתעו. קשה היה להם לקלוט ולעכל עובדה זו.

באיזו מהירות מסחררת משתלשלים החיים. הנה איתן עזב את הישיבה התיכונית, וכמו בגרזן חד הוא קוטע את החלומות שטיפחו על עתיד בנם, אשר קיוו לראותו כמדען גדול. הנה הוא עובר לישיבה גדולה בירושלים, שוכח את כל הויות העולם ומשתקע כל כולו בלימוד התורה. והנה עומד לפניהם שליח מירושלים ומציע להם שידוך לאיתן, עם בתו של ראש ישיבה.

(ז)

שני עולמות.

איזה רושם יעשה הדבר על ידידיהם ומכריהם. ורדה ויוסי ה„מודרניים" יהיו מחותנים של ראש־ישיבה. אולם, הופעתו של השליח הירושלמי, בדברו בשבח בתו של ראש־הישיבה, עוררה בלב

ורדה זכרונות מבית אבא. לפתע ראתה בעיני רוחה את אביה החסיד, עם זקנו ההדור ומלבושיו החסידיים היפים והנקיים. והנה אמה, עקרת הבית, הצנועה בהליכותיה, היפה בתואר־פניה ובמעשיה הטובים. ובלבה עלה הירהור: האם בזכות ההורים האלה, הי״ד, אשר נספו בשואה הנוראה – איננה ראויה לשידוך כזה?

ברגעים ההם הפליגה ורדה על כנפי דמיונה אל אותם ימים בבית אבא ואמא, אל שולחן השבתות והחגים, וכאילו שמעה מחדש את דברי־התורה והשיחות החסידיות אשר פיארו את סעודותיהם. כל החן והזיו של בית הוריה מאז חזרו ונתגלו לפניה. היא חשה חמימות מרגשת בלבה, כאשר זכרה אותן שעות־לילה קסומות, אם בחצות ליל ואם לפני עלות השחר, בראותה את אביה יושב ליד גמרא ולומד חרש בנעימה.

הופעתו של השליח הירושלמי הפכה את ורדה כבמטה־קסמים לאשה אחרת. רטטי אושר חלפו בקרבה. היא הקשיבה לכל ניד והגה של השליח והביטה בו בעינים שוקקות.

גם יוסף היה נרגש במקצת, אם כי לא כאשתו. הוא הפנה אליה את מבטיו וציפה לשמוע מה תהיה תשובתה.

והתשובה לא איחרה לבוא. היא נאמרה באותו נוסח ובאותן המלים שנאמרו לשליח הראשון שבתורה:

,,אם מה' יצא הדבר״...

תשובה קצרה זו הספיקה כדי להביא את השידוך לידי גמר, ולהניח את היסוד למסכת־החיים החדשה של איתן ועדינה.

חלפו ימים ושבועות. סעודת אירוסין נאה התקיימה בירושלים. ורדה ויוסף ה,,מודרניים״ השתלבו יפה בחברה התורנית הירושלמית, בה נכחו ראשי־ישיבות, משגיחים, רבנים וזקני ירושלים. לאחר תקופה מסויימת התקיימה חתונה נאה, לפי מנהג ירושלים.

שולמית ואברהם הוזמנו אף הם לחתונה, והם הרגישו עצמם כעין ,,זרים״ בין מאות האורחים שמלאו את אולם החתונה.

במשך שמונה שנים אלו התחולל מיפנה רוחני בבית ורדה ויוסף. גם אסף, בנם הצעיר, נמשך ללכת בדרכי אחיו הבכור, ועדיין הוא

ממשיך את לימודיו באותה ישיבה שבה למד איתן, ועושה חיל בתורה.

הבית של ורדה פשט צורה ולבש צורה חדשה. ראש המשפחה יוסף התחיל לגדל זקן, שלא להביך את בנו איתן מגודל־הזקן. גם ורדה שינתה את תלבושתה, האריכה את השרוולים והעלתה את הצוארונים, כדי להתאים עצמה לאווירה המתאימה בבוא המחותנים לביקור, או כאשר איתן ועדינה באים לשבות אצלה שבת, וכולם מלובשים בצניעות ובחן יהודי.

כך הלכו וגדלו הפערים בינם לבין משפחת שולמית ואברהם. בנם בכורם, בן גילו של איתן, המשיך בדרך שהיתוו לו ההורים וכבר השיג תואר ראשון במדעי החברה. בו בזמן שאיתן למד בישיבה, שקד הוא על לימודיו באוניברסיטה בירושלים. עודנו רווק, אם כי זה זמן רב הוא „מתהלך" עם סטודנטית מבית חילוני. ה„אידישקייט" שלו צוננת, הולכת ודועכת מיום ליום. בבואו הביתה הוא מניח תפילין לכבוד ההורים, אבל בירושלים הוא עסוק יותר מדי בלימודים. לב ההורים כואב ודואב, כי לזה לא פיללו. אמנם הם רצו בחינוך של „דרך ארץ", של שילוב „יהדות עם מדע", אבל לא לתוצאות כאלה ציפו.

שתי ידידות־הנעורים ורדה ושולמית עדיין ממשיכות בקשר הידידות והן מחליפות ביניהן ביקורי־נימוסין, אך הפער ביניהן הולך ומתבלט יותר ויותר ומסתמנים כבר באופק אותות של שקיעה...

סוכות תשל"ג

עוד על המותרות...

הרבה דיו כבר נשפכה על נושא זה. מזמן לזמן הבעיה מזדקרת בכל חריפותה, ומעל דפי העתונות החרדית מתריעים על חומרת המצב. הקוראים בולעים את הדברים כגלולה מרה, מנענעים ראשם מתוך הסכמה, ונדמה כי הנה מיד יחולו שינויים במצב, יתחלפו סדרי עולם וסוף־סוף נשוב לאותם ימי בראשית של הישוב, כאשר העליה לארץ־ישראל היתה כולה אידיאליסטית, ה„אנוכיות״ היתה רחוקה מכל אחד כמטחווי־קשת, והחיים היו נעימים ופשוטים, רצויים וחביבים. אך חיש־מהר מתגלה שהכל נשאר כשהיה. אין שום שינוי. הדברים שנכתבו נמוגו ונשכחו. והנגע לא רק שאינו מתמעט, אלא עוד מתרבה והולך לאין שיעור.

זכורני, לפני שנים אחדות התכנסה בבני־ברק, לפי הוראת האדמו״ר מגור ר׳ ישראל זצלה״ה, אסיפה גדולה של חסידי גור, שבה דיברו ארוכות על נגע הפזרנות והביזבוז בעריכת שמחות וחתונות, על ההוצאות המרובות ללא כל צורך חיוני, המרוששות את הורי הזוג ומטיל עליהם עול של חובות וסבל לאין ערוך.

אותה אסיפה עשתה רושם עצום על כל הנאספים. נוסדה ועדה, עובדו תכניות, הותוו קווי־פעולה, ואפשר היה לקוות כי הנה סוף־סוף יחול מפנה של ממש, ויקיץ הקץ על אותן תופעות של ביזבוז ופיזור ממון על מותרות ודברי־תפנוקים.

אך שוב נקפו חלפו ימים, מחוגי השעון המשיכו לנוע קדימה והחיים המשיכו במסלולם השיגרתי. ובינתיים קיבלה הבעיה מימד חדש, המבהיל את הרעיון ומזעזע את אמות הספים. שוב אין כאן שאלה של עריכת חתונה מפוארת באולם, אלא בעיה חריפה פי כמה וכמה.

מנין יושגו המיליונים בשביל דיור לזוגות הצעירים ולמשפחות

ברוכות הילדים? מי זה ידו משגת לרכוש דירה בירושלים, בתל־אביב, בחיפה או בבני ברק? מה יעשו כל אותם הורים מאנשי המעמד הבינוני, שפרנסתם מצויה להם בצמצום ואין להם רזרבות כספים להוצאות־ענק כאלה?

והנה שוב קמה התעוררות, וגם הפעם מצד חסידי גור. קבוצת אברכים מבני־ברק עזבו את עירם והתיישבו בחצור הגלילית. הם עשו קפיצה נחשונית, להיות מראשוני החלוצים. לאחרונה ניתנה הוראה מעין זו לכמה עשרות אברכים לעבור לאשדוד, וההוראה כבר קויימה.

התעוררות כזאת חלה גם בעוד כמה חצרות אדמו"רים. תחילה הרבי מליובביץ, שהקים וממשיך להרחיב שיכונים בצפת, אחר־כך חצר ויזניץ, שבונה שיכון בצפת, ועוד.

הדברים נעשים בלי רעש ותעמולה, כי אם בצינעה, ולאחר ההתחלה יש לקוות להמשך המפעל ולהחדרת הרעיון אצל כל אחד מאתנו, כי ארץ־ישראל היא ב"ה גדולה ורחבה למדי, ויש בה כדי לקלוט את בניה־בוניה, מחוץ לחומות ירושלים, תל־אביב, בני־ברק וכו', וזאת בלי השקעת מיליונים ובלי ביזבוז על מותרות למיניהם.

רעיון זה, מלבד שהוא פותר את בעיית הדיור החמורה והצורך בהון־תועפות, הריהו גם ענין רוחני טהור. שכן על ידי זה אפשר יהיה להחדיר יהדות בכל פינות הישוב, ששם יושבים יוצאי גלויות שונות, כמו רוסיה, דרום־אמריקה, ועוד, אשר זיק היהדות כמעט דעך בקרבם, ועתה יוכלו לשוב ולינוק ממקורות היהדות המסורתית ולקלוט את כל הטוב והיפה שבה.

לפני חדשים מספר פורסם ב„המודיע" מאמרו של הסופר ד. זריצקי ז"ל (פורסם גם ב„שערים") על הנושא הנדון, והוא הכה גלים רחבים בקרב כל זווגי היהדות החרדית. במאמר זה, שהוא מדבריו האחרונים של המנוח לפני פטירתו הפתאומית, בא לידי ביטוי כאב־לבו העמוק ומר־קינתו על המצב החמור שאנו שרויים בו, ובעיקר היהדות החרדית. תחת הכותרת „למרנן ורבנן" תינה זריצקי ז"ל את כל המעיק עליו בקשר למצב שנוצר במשפחה החרדית. דבריו הנוקבים הופנו לכל, לרבנים, לראשי הישיבות, להורים, לבני הישיבות וכו',

וקרא להם לצמצם את הדרישות המופרזות של כל צד מאת משנהו. הוא פנה אל הזוגות הצעירים בקריאה, שיעזבו את ירושלים ובני־ברק ויתפזרו בכל פינות הישוב, ששם הדיור מושג בתנאים הרבה יותר נוחים. ובעיקר למעט בהוצאות על ריהוט, כלים וכיוצא בזה, כדי להקל מעט את מעמסת עול החובות מההורים. וכן קרא לרבנים ולראשי הישיבות שיכנסו לעובי הקורה ויצילו את היהדות החרדית מן המצב האיום, ההולך ומחריף מיום ליום.

דבריו היוצאים מן הלב זכו להד רחב. הם התסיסו את הקוראים וחוללו רעש במחנה החרדים. היו גם שטענו, כי הדברים חריפים יתר על המידה. אבל מי שקרא את המאמר יסכים, כי הוא נכתב במחשבה טהורה ומתוך הרגשה כנה של כאב הרבים, והוא גם פנה אל הכתובת הנכונה וההולמת ביותר, ,,למרנן ורבנן'', אשר בידם לפעול רבות בענין זה.

הנני נזכר בימים ההם, ימי המנדט הבריטי לפני למעלה מארבעים שנה. גם אז התחתנו זוגות צעירים וגם אז גרו בדירות. אולמות־חתונה לא היו קיימים כלל ועיקר. ברחוב יבנה בתל־אביב התקיים ועד־הקהילה, וכל זוג צעיר היה נרשם שם שבועות אחדים לפני מועד הנשואין. ובערב החופה הופיעו החתן והכלה בלוויית ההורים וקומץ קרובי־משפחה, והרב סידר את הקדושין תחת כיפת השמים, בין העצים שבחצר.

בקבוקי יין ועוגיות הוגשו על השולחן, האורחים לגמו כוסיות ואיחלו ,,מזל טוב'', ערכו ריקוד נלהב, תוך שירת ,,עוד ישמע בערי יהודה'' שהדהדה מחוץ לחצר המגודרת, ובזה הסתיים טכס החתונה.

החתן והכלה, ההורים ומעט קרובים ומכרים, הוזמנו לבית המחותנים, שם נערכה להם סעודת־מצוה צנועה, סעודה יהודית פשוטה, ללא תפריטים מיוחדים, מתובלת בניגונים של שמחה, והכל קיימו שם בכל נפשם את המצוה ,,לשמח חתן וכלה''.

ועל אחת כמה וכמה אותן חתונות יהודיות בחוץ־לארץ מלפני יובל שנים ומעלה, כמה צנועות ופשוטות היו, ועם זאת כמה נלהבות ושמחות. מי חשב אז על אוכל ועל מנות. כמעט כל בני העיירה

השתתפו בחתונה. החופה התקיימה ליד בית־הכנסת בחוץ. השירים והריקודים נמשכו כמעט עד אור הבוקר. הבדחן וכלי־הזמר שימחו והרנינו את כל החוגגים, אשר הצטופפו בדירות המחותנים כדי לקיים מצוות ,,לשמח חתן וכלה''. חתונה כזאת השאירה רושם נעים לזמן רב על כל המשתתפים בה.

יש צורך דחוף לחזור למתכונת אותם ימים ראשונים. יש לתקן תקנה שסידור החופה והקדושין יתקיים רק אצל הרב דמתא, ליד ביתו, או ליד בית־הכנסת, ולא באולם מפואר, ואחרי החופה תיערך סעודת־מצוה ביתית, בחוג מצומצם של מחותנים וקרובים.

אצלנו, כידוע, החתונה נקראת ,,קידושין'', שהאיש מקדש את האשה. כלומר, זה ענין של התעלות וקדושה. והנה בעוונותינו הרבים, גם בחוגים החרדיים נהפכה שמחת־הקידושין לכעין הזמנה לארוחה דשנה ותו לא. אחרי חלוקת המנות מסתלקים רוב האורחים ורק מתי מעט נשארים ל,,שבע ברכות''.

תופעה זו היא תולדה של נגע המותרות, אשר פשה אצלנו. יצר החיקוי, הרדיפה אחר הכבוד והלהיטות לעשות רושם על המזמנים – כל אלה מקלקלים את השורה, וגורמים לפעמים להתמוטטות והרס המשפחה.

התעוררתי לכתוב שורות אלה אחרי שראיתי כרטיס־הזמנה מיוחד במינו. מכירי קיבל הזמנה זו מידידו, שומר תורה ומצוות, והוא הראה לי אותה.

לקחתי את כרטיס־ההזמנה, הפכתיו מכל צד וחפשתי את שמות החתן והכלה, אך לא מצאתי דבר. רק מלה אחת בודדת: ,,חתונה'', העידה שזוהי הזמנה לחתונה.

לרגע קל נזכרתי באותם כרטיסי־הזמנה לחתונות משכבר הימים, בכל מיני הנוסחאות, והאמנות המיוחדת שכל חתן השתדל להכניס בהזמנתו. כושרו של כל חתן היה ניכר בנוסח ההזמנה שלו. מלבד החרוז השגור ,,בסימן טוב ובמזל טוב / יעלה ויצמח כגון רטוב'', המקובל מדורי דורות, היו מוסיפים שורות מחורזות, שכל אחת מהן מתחילה באותיות שם החתן והכלה. נוסחאות אלה העשירו את ה,,פולקלור'' היהודי. ובמיוחד הצטיינו בכך ההזמנות של חצרות

האדמו"רים וכו', אשר עד היום ממשיכים במנהג זה. היה זה תענוג מיוחד לקרוא נוסח של כל הזמנה והזמנה.

ועתה הנני מביא את נוסח ההזמנה שקבלתי ממכירי, על כל פרטיה ודקדוקיה, תגיה ואותיותיה:

צד ראשון:
תפריט
חתונה
משפחות
יום... באלול – תאריך לועזי.

צד שני:
ארוחת ערב
מילון יקנעם א־ל־ה־פאר
דג אפוי אורנטל בתנור
או דג בנוסח „אמא"
מרק אספרגוס מיקרם
נתח בשר או לשון מאודה +
פופייט ברוטב יין
שזיפים בנוסח פאר
חרשפים ברוטב וינוגרד
לקינוח
מוס שוקולד
בר וינאי

זו לשון כל ההזמנה. ניסיתי שוב לחפש את שם החתן והכלה, המחותנים, אך מאן דכר שמיה. יתכן אולי שבמעטפה מצורפת להזמנה זו הודפסו הפרטים האלה. כמו כן חיפשתי בנרות את המלה „מזל טוב", אך במקום זה הזדקר לנגד עיני צמד המלים „ארוחת ערב". ניסיתי לפענח את כל המונחים שבתפריט, אך אני מודה ומתוודה כי בענין זה אני ממש בור ועם־הארץ. כל המונחים המוזרים שבתחום הזלילה הנם בשבילי כעין „סתרי תורה" להבדיל אלף הבדלות.

עד כדי כך הגיעו הראוותנות וטירוף המותרות, גם אצל חלק מהחוגים הדתיים. הדגש העיקרי מושם על הזלילה והאכילה הגסה, מבלי להזכיר כלל שמדובר בסעודת־מצוה של חתן וכלה.

לדברי מכרי, מחירה של כל מנה כזאת נע בין 200 ל־400 ל״י.

ושמא תאמרו, כי המזמין הוא עשיר מופלג בעל מיליונים? לאו דוקא! רחוק הוא מלהיות עשיר. סוחר פשוט שאמנם הוא מגלגל בעסקיו סכומי־כסף גדולים, אבל רובם הם של ספקים ובנקים. יתכן אפילו שמאזן עסקו מראה על גרעון, אבל גם לזה יש בימינו ,,תרופה״: מכריזים על פשיטת רגל ובמחי־יד נפטרים מכל החובות והכל שריר וקיים.

הזמנה זו היא שעוררה אותי, כאמור, לכתיבת השורות הללו. הרגשתי צורך להתייחס לבעיה החמורה הזאת בכל כובד־הראש ולהתריע על תופעות פסולות אלה של ,,ראוותנות״ וביזבוז משווע, שחדרו גם לחלק מציבורנו. אמנם דוגמה זו אין בה כדי לשקף ח״ו את המציאות, אבל פה ושם ניתן למצוא למרבה הצער את הרעה החולה הזאת גם בקרבנו.

צורך חיוני הוא לנקוט מיד בפעולות ממשיות, ומעל לכל להתקין תקנה אשר תחייב את הכל, לבטל אחת ולתמיד את המנהג לערוך חתונה באולם. עלינו לחזור לאותם ימי עליה ראשונים, מלפני כיובל שנים, כאשר החתונות התקיימו בבית הרב, או בחצר ועד הקהילה, ללא הוצאות מיותרות ולשביעת רצון ההורים, בני הזוג והקרובים. דבר זה היקנה לזוג הצעיר, כבר בראשית דרכו, השקפת־חיים של צניעות וצימצום, כדי להמשיך לחיות לפיה גם בעתיד.

מי יתן והדברים היוצאים מן הלב ייכנסו לאותם לבבות, אשר ביכולתם לעשות ולפעול, כדי להביא ענין זה על תיקונו.

אלול תשל״ח

הכסף: שכרון והתפכחות*

רק ארבעה־עשר יום נמשך אותו פרק־זמן, שישבתי ליד האשנב במקום עבודתי בבנק, מול פניך החשופים, הערטילאיים, ובמו עשר אצבעותי טיפלתי בך, מניתי וספרתי אותך בזריזות, ארזתי אותך בצרורות, יישרתי שטרותיך מכל צד והדקתי יפה כל צרור וצרור. ומאוצר המספרים שלפתי עבורך מספרים חדשים, שכמעט לא השתמשתי בהם מעודי – ריבואות, מאות אלפים ומיליונים.

רק ארבעה־עשר יום זה נמשך, אך דוקא בפרק־זמן קצר זה הופיעו לפני כולם, מקטן ועד גדול, מנער ועד זקן, כאילו כפאם שד לבוא כל אחד עם צרורו בידו. הם עמדו ליד האשנב כמו נידונים, כאילו התוודו לפני, התנצלו על הסוד הכמוס והרז הנעלם, שנאלצו לגלותו פתאום ולחשפו לפני בדיוק נמרץ. במסרו לידי את צרורו כאילו שמעתי מכל אחד ואחד את הלמות־לבו ומילמולו הנבוך: הנה, יקירי, זה כל כספי, זה חלקי מכל עמלי, הריהו לפניך והחליפהו כרצונך.

רק ארבעה־עשר יום זה נמשך, ואתה, הכסף, כאילו שינית לפני את צורתך. איבדת לפתע אותו קסם וברק, אותו כוח מושך ומשכר.

ראיתיך אז בשני צבעים, בשחור ולבן, ואת האנשים המחזיקים אותך ראיתי בשלל צבעים, בעמדם לפני ליד האשנב.

מאות ואלפים הצטופפו ועברו לפני אשנבי. וכל אחד עם צרור כספו היה עולם בפני עצמו, מסכת שלמה שבאה על גילויה באותם רגעים ספורים ליד האשנב.

הנה עומד לפני יהודי בגיל העמידה. פנים כהים, צנומים, ובידים מיובלות הוא מגיש לי את חבילתו, הכרוכה במטליות מטליות.

פתחתי את החבילה, פזרתי את השטרות, יישרתים וספרתים.

* מדינת ישראל הוציאה צו; להחליף כל שטרי כסף הישנים, לחדשים, במשך 14 יום.

ריח עובש של שנים נדף מהם. צבעם דהה במקצת, וניכר היה שזה עתה טולטלו ממקום־מנוחתם תחת מזרון של מיטה.

ברטט ידים וברעד שפתיים הודיע לי את הסך־הכל: חמשת אלפים.

אך אני מזמן כבר עברתי את ששת האלפים ועדיין נשאר לי לספור עוד ועוד. הוא עמד מבולבל, נבוך, וניענע בראשו:

,,יתכן שטעיתי״.

ניכר היה בו באיש הזה, שבמשך שנים חסך אוכל מפיו, הדיד שינה מעיניו, קמץ ידו מלתת לאחרים, אלא יגע ועמל ימים ולילות, עבד עבודת־פרך, חי חיי כלב, והכל אך ורק למען מטרה ,,נשגבה״ אחת, להוסיף עוד שטר ועוד שטר לאותה חבילה הטמונה בתוך מזרונו.

הנה התייצב לפני צעיר, חסון וגבה־קומה, בעל עינים יוקדות, מטילות־אימה, בלורית פרועה ושחורה, ובקול מצווה פנה אלי:

,,החלף לי מהר את מאתיים הלירות!״

לקחתי בידי את כספו, סדרתי לפני את השטרות, ואז ראיתי בבירור עקבות של דם על כמה מן השטרות.

מי יודע —אמרתי בלבי —אם השטרות הללו אינם מגואלים בדם של אדם? מי יודע אם על־ידי השטרות האלה לא קופחו חיים נקיים וחפים מפשע?...

ועמדה לפני אשה דוויית־לב ומרת נפש. פניה היו לפני כספר פתוח, מלא פרקים של סבל ויסורים, ללא חיי משפחה וילדים. היא ביקשה להחליף את שתי ה־,,עשיריות״ שנשארו בידיה מתוך משכורתה, שקיבלה בעד עבודתה שבה השקיעה את מיטב חלבה ודמה.

אמרתי בלבי: זהו גמולה של אשה עלובת־גורל בעד חיים ההולכים ונובלים, הולכים ודועכים.

והנה מתוך התור נדחף איש חסון, בעל שרירים מוצקים, ובין־רגע הנהו כבר ליד האשנב. הוא מגיש לפני מזוודה שלמה.

ואני סופר ומונה — עשרת אלפים, עשרים אלף, חמישים אלף, וממשיך לספור עוד. אני מעיף מבט על האיש העומד מולי, ומבטי

מתנגש מיד בעינים ערמומיות, המסתכלות בליגלוג על הכל מסביב.

דומה היה כאילו הוא ומזוודתו דובבו אל כל הסובבים אותו: מה לכם פה, יצורים עלובים, דגי רקק! הסתלקו כולכם! קצת דרך־ארץ בפני המזוודה שלי עבת־כרס, המכילה עשרות אלפי לירות.

מי יודע – עבר רעיון במוחי – אם כל הכסף הרב הזה שבמזוודה הזאת, לא נצבר ונאסף באותם אמצעים מושחתים, שעליהם זועק מרה הנביא עמוס: „העושקות דלים והרוצצות אביונים"? מי יודע אם כל סכומי־העתק האלה לא נרכשו על־ידי הפקעת שערים וגזילת הרש?

במשך ארבעה־עשר יום הם עברו לפני אשנבי מאות ואלפים. כולם הביאו אותך, הכסף, אלי בדרכך האחרונה, ומעל כל צרור וצרור קראתי פרשת־חיים של האיש שהחזיקך ברשותו.

בכל שטר מאלפי השטרות שעברו תחת ידי, ראיתי חיים רוטטים ומפרכסים. בכל שורה שבשטר ראיתי ימים ולילות, שבועות וחדשים, שבני־אדם השקיעו בעמל ויגיעה כדי להשיגך ולהחזיקך.

גם עלה באפי מבין שורותיך ריח של שקר ותרמית, עושק וחמס.

והנני מודה ומתוודה, כי היו גם רגעים —אמנם מועטים מאד — שעמדתי לפניך ביראת־הכבוד והערכה עמוקה. היו אלה צרורותיהם הצנועים של אנשים צנועים, אשר רכשו אותם בעמל וזיעה ובטוב־לב וחסד ידעו גם להפריש מהם מעשר לטובת הזולת, להרבות הטוב והחסד. אבל צרורות אלה היו, כאמור, מעט מן המעט, בעוד שכל הצרורות הגדולים והדשנים הכילו את ההיפך מהם.

במשך ארבעה־עשר יום נתערטלת לפני כל מערומיך. זרקתיך ארצה, כזרוק ילד כדורו. דרכתי עליך כדרוך ענבים בגת. וכאשר העברתיך יום יום לאותו „בית אוצר" ענקי, שם תישרף לאפר, הרגשתי שלא רק אותך אני מעביר לשריפה, אלא יחד עמך יעלו על מוקד השריפה אלפים וריבואות שנות חיים של אנשים, אשר השקיעו בשטרות־נייר אלה את מיטב מאוויי רוחם ונפשם.

אכן, רק ארבעה־עשר יום, ואתה שינית לפני את צורתך, איבדת אותו קסם וברק, הפסדת את כוחך המושך והמשכר, אתה הכסף!

כסלו תשי"ג

החוזרים למקור

מכתב לידיד תועה

אכן, ידידי! אפשר יפתיע אותך מכתב זה. במשך רגעים אחדים תהיה תפוס־מחשבה, תמצמץ בעיניך העמוקות, העורגות כל־כך, על כתב ידו של ידידך לשעבר, שאך זה מקרוב היה כה קשור אליך. אפשר יפגוש אותך מכתבי בדיוק באותו רגע, שאליו אני מכוון ומצפה כל הימים מאז נפרדו דרכינו, כדי להביע בפניך אחת ולתמיד את תסיסת נפשי, מועקת לבי וסערת־רגשותי, אשר פרצו כמו לבה מהר־געש וזרמו על־פני גליון־הנייר הזה אשר לפני, ובאותיות הקטנות האלה יגולו אבנים כבדות מעל לבי.

אפשר באותם רגעים ישוטטו עיניך מיותמות וגלמודות על־פני שורותי. אפשר שוב יעלה הכל בזכרונך, ולעת חצות ייפתח שוב לבך הרגיש ויחזרו רגשותיך הטהורים והענוגים וחלומות־הפז מימים עברו. וממרחקים, בחוט של פניני־דמעות ובגעגועים עמוקים, תושיט לי את ידך ותחדש את ברית הידידות בינינו.

ואפשר אולי שכבר איחרתי את המועד. חכיתי יותר מדי. לא תכיר עוד את כתב־ידי. לא תדע עוד לקרוא את מכתבי. לנגד עיניך ירחפו אותיות מטושטשות כבמבוך, כעין תשפוכת של רגשות אטומים. כל אות במכתבי תהיה לך זרה ורחוקה, ובעמקי לבך האובד יתעורר רק לעג מר ובוז על הדברים היוצאים מלב ידידך לשעבר. יתכן גם כך, ידידי! אבל לא אשיב עוד ידי. מצפוני סוער ותוסס בקרבי. אותם נימים מאז שכה קשרו אותנו איש אל רעהו, הזדעזעו בקרבי ואינם נותנים לי מנוח. אני רואה חובה לעצמי והנני כותב. יתכן שאוסיף לכתוב עוד ועוד, שוב נבין איש את רעהו, שוב נקשור ידידות בינינו. ויתכן גם שאלה דברי האחרונים אליך ודרכינו לא יפגשו עוד לעולם. יתכן... יתכן... מכל מקום אני מוכרח לגולל

את האבן הכבדה מעל לבי. אני מוכרח לשכך את הגעש שבקרבי. והריני כותב.

*

כחלום ורוד, היזכר נא ידידי, עולים לנגד עיני אותה חורשת עצים ואותו ענף קט. בערב קיצי ישבנו אז יחדיו, כה חביבים, כה לבביים איש לרעהו. זכורני, היית כל־כך נלהב, כל־כך מוקסם מן הנוף המרהיב. הקשבת לציוציה האחרונים של ציפור־רננים לפני שנת־הלילה, ואז נענית ואמרת לי:

„ראה, כמה כוזבים הם בני־האדם, כמה קהים רגשותיהם. התבונן נא וראה יצור קטן ועלוב זה. שים לב כיצד ציפור קטנה זו, המדדה מענף לענף, משיגה במידה כה נעלה ועמוקה את הגדלות והשגב של הבריאה. מדי בוקר ומדי ערב היא משוררת אותה שירת־תהילה, אותן תפילות, אותם צלילים ורננים ערבים לאוזן. ואם כי חייה של ציפור זו כה מלאי דאגה וטירדה, היא נאבקת קשות להשיג את מחייתה, מסכנת את חייה כדי ללקט את הפירורים הזעירים של מזונה הדל; ובכל־זאת יודעת היא למלא את שליחותה וחובתה עלי אדמות, ויום יום מדי בוקר וערב היא מדלגת מענף לענף ביער, שלווה ושאננה, ומשמיעה את תפילותיה ושיריה בנעימות ובלבביות, כשהיא מתמזגת כולה בסימפוניית־היקום. ואילו האדם – הוא שוכח הכל. הוא אך בא במגע ראשון עם המולת החיים, הוא אך צועד את צעדו הראשון בשוק החולין של יום־יום, ומיד נעקרים מקרבו אותם רגשות זכים ונעלים המושרשים בו מאז, והוא מוחק מזכרונו את יעודו ותכליתו עלי אדמות".

שעה ארוכה שוחחת עמי אז, בלב נסער ונרגש, על התכחשותו של האדם כלפי בוראו, ועל הפער העצום שבינו לבין ציפור קטנה וחסרת־ישע ביער. כל אותה שעה שתקתי, רק הסתכלתי בתמימות אל עיניך היוקדות כגחלים. מבטי האלמים שוטטו אז על פניך המשולהבים, בחפשם אחרי שרשי נשמתך, שהיתה אז כה קרובה וכה נעלה בעיני. בערגת־נפש התקרבתי אליך, בהטותי אוזן קשבת להתפעמות לבך.

במשך רגעים אחדים נשתררה דממה ביניינו. כל אחד מאתנו רצה

להאזין דומם לעוגב המתנגן בתוך לבו. הו, ידידי, היזכר נא ברגע ההוא, כאשר שנינו חלמנו כך איש חלומו, וכל אחד הפליג הרחק־הרחק על ים מחשבותיו... ופתאום כאילו התעוררת מתוך שינה עמוקה ואמרת לי בהרמת קול, שהידהד בדממת הלילה:

,,הבט נא, ידיד, וראה את הענף הקטן והרך ההוא, כיצד הוא מרשרש ומאווש, בהיאבקו נגד רוח־הלילה המנשבת״.

מיד נשאתי עיני המהורהרות ושלחתי מבטי אל העץ הכהה וסבך עליו וענפיו. אך משום־מה לא התרשמתי כלל ולא הרגשתי מאומה. מלבד הנוף העבות של העלים ופקעת הענפים לא ראיתי דבר.

ואז, ידידי, שוב התלהבת, שוב נשתלהבו עיניך כגחלים לוחשות, והתחלת להביע בפני את חזונך:

,,כלום אין אנו בבחינת ענף קטן על ראש עץ בעיצומו של לילה חשוך? ראה, כיצד משתקפים כל הענפים שבעץ כשהם מאוגדים ומחוברים בכל הדרם. ראה, כיצד הגזע עומד וזן בעסיס ולחות, באונים וחיים, אף את הרחוקים והנידחים שבענפי העץ. כל ענף נושם ורענן, מתהדר ביופיו ובשפעת עליו. והנה נושבת רוח ומתנכלת לענף קטן ודק שבראש העץ לטרדו ולעקרו מגזעו. האין בזה משום סמל, משום לימוד לקח, עתה בליל־קיץ אחרי שיעור הערב שלנו? האם אין אנו, בשנות־נעורינו הפורחות, בבחינת שני ענפים דקים הנאבקים ומתגוננים בפני רוח אדירים, הנושבת וסוערת מסביבנו בעיירה ומתנכלת לנו מכל עבר?״

וכאן, ידידי, פתחת לפני את כל לבך. כה הרבית אז לדבר לפני על נעורים, עד שנתגלית בעיני כאדם אחר לגמרי. שוב לא היית בעיני אותו בחור שתקן וחולם, הלומד גמרא בניגון של געגועים והשתפכות־הנפש. לא. יותר ויותר נחשפת אז לעיני, יותר ויותר חשתי אותך. אכן, כל שנותינו למדנו יחד, בילינו יחד ליד ספרי־קודש וספרי יהדות, ולעולם לא הייתי מעלה על הדעת, כי מלבד הארשת התמידית של געגועים וחלומות, פניך העדינים החוורים, עיניך היוקדות המאירות – מצוי בקרבך גם לב תוסס וגועש כזה, מעיין מפכה של רגשות והתלהבות. לא הייתי משער שאתה תדבר בהתרגשות כזאת על נעורים וחיים, על רוח מנשבת בסערה

ומתנכלת לענפים צעירים לעקרם מגזעם. אכן, ידידי, באותו ערב הופעת לפני בדמות אחרת לחלוטין. אדם חדש בעל נשמה תוססת, לב סוער ונפש נלבטת במאבק־חיים בלתי־פוסק.

היזכר נא, באיזו מידה של רגשנות והתפעלות דיברת אלי מאז על חיים של יראת־שמים ושמירת מצוות. היזכר נא באותם גונים עשירים ודמיונות ורודים, שבהם היית מתאר לפני בית יהודי אידיאלי, הטובל כל חייו במעיינות שמימיים של קדושה וטהרה, ששולחנו עמוס תמיד אוצרות ספרים עשירים של תורה ותלמוד. אכן, התגלית אז לפני בכל פנימיותך, הודות לציפור־רננים קטנה וענף קטן ודק הנאבק ברוח. ומני אז, בכל השיחות התכופות שניהלת עמי היית מזכיר לי אותם שני מומנטים של הציפור והענף. האם לא היו בשבילך שני מומנטים אלה, ידידי, העזים והמרשימים ביותר, אשר החזיקו אותך בכוח איתן צמוד אל גזעך? סביבך סערו רוחות ואיימו עליך, אך תמיד עלתה במוחך הצלול, שטרם נתקהה, התמונה של אותו ערב בחורשה, של אותו ענף קט ודק אשר נאחז בכל כוחו בגזעו הישן מלא־החיים ולא רצה להינתק ממנו בגלל התפרצותה של רוח לילית אכזרית.

אכן, ידידי, כל זאת הרגשת היטב, חשבת על כך בלי הרף, ולכן היית כה מאושר, ואני ראיתי בך את הידיד המקורב והאידיאלי ביותר. שנינו היינו ענפים צעירים איתנים האחוזים יחד באותו גזע נצחי ושופע־חיים...

חלפו ימים וחדשים מאז, ידידי. בוא נא עמי, פקח את עיניך, אותן עינים מאירות מאז, וראה – היתכן? הסתכל וראה, מכל הענפים החזקים, המתרפקים ומחבקים את הגזע הענק הנצחי, נפקד מקומו של ענף ירוק ורענן בראש העץ. עדיין טרי הנתק, עדיין שופעת ממנו לחות רעננה. אבל הענף כבר איננו. הרוח תלשה אותו ממקורו, מגזע שרשו, והטילה אותו אי־שם הרחק בין גלים גועשים ורוחות סוערות. ראה מה נותר מאותו ענף צעיר וריחני – מקלון כמוש וצנום, לא ירוק, לא לח, בלי עלים, שביר ומתפורר לכל מגע ומשב. האף אתה תראה זאת, ידידי? התחוש זאת בתוך תוכך? הנה זה לא מכבר היית מלא התפעלות למראה אותה ציפור קטנה

מסכנה, המשוררת בוקר וערב את שירת תפילתה למרות כל טירדותיה ומצוקותיה בחפשה אחרי מזונה הדל. ואילו אתה, ידידי, אך יצאת לבקש פרנסתך בשוק החיים, והנה לא זו בלבד שחדלו תפילותיך הנלבבות בבקריך הנאים ובערביך אפופי־הכיסופים, נדמו צלילי־הגמרא המתוקים שלך – אלא גם כל מה שספגת בשנותיך היפות, בתקופת־הזהב שלך, כל מה שרקמת ושזרת, כל מה שחרשת, זרעת ונטעת על תלמי לבבך – נעקר באכזריות כזאת על ידי הרוח המשתוללת, נשכח לחלוטין מזכרונך.

אכן, ידידי, נטשת את העיירה, התרחקת מאותה חורשה אפופת־סוד, שם חלמת את חלומותיך הזכים, חזית את חזיונותיך הנעלים. צללת לתוך נבכי כרך הומה ורועש. אתה מקריב את מיטב זיעת ודם נעוריך בעד פת לחמך. יודע אני, ידידי, גורל הייך הטילך בשחר נעוריך לתוך מצולת החיים. אבל, ידידי, האמנם המיפגש הזה עם החיים צריך להקהות כל־כך את הלב והנפש? האמנם צריך לכבות משום־כך את כל ניצוצות האמונה והתקווה, את כל המון הרגשות הרוחניים הנעלים של העבר, ולמחוק במחי יד את כל אותן השנים היפות של הגות ומחשבה, של חלומות וכיסופים, של לימוד והתרוממות־הנפש?

ידיד קרוב היית לי, נפשך היתה קשורה בנפשי, והנה אחרי זמן מועט כה התרחקת ממנו, כה נשכח מלבך? היתכן? האין זה אלא חלום בלהות?

עוד רבות יש לי לכתוב. לבי תוסס ועובר על גדותיו. אבל המלים דלות מדי, האותיות מוגבלות מדי והנייר כה אפסי. אינני אלא ממלא את החובה שאני רואה לעצמי, חובתו של ידיד הרואה את ידידו הקרוב והיקר ביותר מפרפר בין גלים גועשים.

יחדרו נא, ידידי, דברי אלה לתוך לבך, וחדש נא כקדם את ברית הידידות והנאמנות בינינו. שוב נא להתחבר אל אותו אילן עתיק־יומין והתחזק בכל כוחותיך, בדומה לאותה ציפור־רננים ואותו ענף עקשן הנאבק מול הרוח באותו לילה אפל בחורשה...

1) „יוגענד בלעטער", ורשה

לאן? לאן?

נתקהו המוחות, יבשו הלבבות, אשר היו מעניקים לאדם כמו מתוך מאגר את רגשותיהם הנשגבים והמקודשים, ומילאו את נפשו הצמאה תמיד בנטפי מרפא ממקור־החיים הבלתי־אכזב הנקרא בשם ,,אושר״.

דעכו וכבו באדם אותם ניצוצות, שהיו מתלהבים לפעמים לאש שמימית יוקדת ויוצרים קשר בין הבשר־ודם לבין ספירות נעלות יותר, שבהן שרויים רק אושר וחדוות־נפש, רק טהרה וקדושה.

ירוד ירד האדם פלאים ממעמדו הקדום הטהור, בשקעו במצולות השחיתות ובנבכי המים העכורים, שבהם תוססים יצרי התאווה, הצמאון לטומאה והנטיה להשחתת הבשר.

נשכח מלב האדם אותו עבר מזהיר וזך, אשר ברגעים העגומים ביותר של קיומו עורר בו רגשי ניחומים ועידוד בתוכן הרבגוני שהעניק לו, בציידו אותו לכל דרך־חייו צידה של תקווה ומקור חיים.

ולכן בודד וגלמוד נשאר האדם, וברגעים של כובד־ראש מתפרצת מלבו השאלה המשוועת: ,,לאן?!״ ובעיצומו של קצב החיים הוא נעצר לרגע ומצווח: אני אומלל! אני אומלל!...

*

היה היו שנים מלאות קסם וזוהר, שנים אשר העשירו את האדם בהנאה ועונג עילאי; וביתו – יסוד חיי האדם – היה מלא על גדותיו באושר משפחתי.

בשקט ובשלוות ביטחה היה אבי המשפחה משכים עם הזריחה בבוקר, עובר מחדר השינה לחדר אחר ובקול של רחבות היה ממלמל מלה־במלה את תפילת ההשכמה למלך חי וקיים, שהחזיר את נשמתו רעננה, בריאה ושמחה, כפי שהיתה.

ואז היה לבו מתמלא על גדותיו, בראותו את רוב החסד השופע

לאין קץ מן הבורא יתברך על כל אבר מאבריו. לא היה די בכל הביטויים שבכל ברכות השחר כדי להביע את רחשי תודתו על החסד הנצחי הנעשה עמו על כל צעד ושעל. ולכן, לא רק במלים היוצאות מפיו הצהיר על נאמנותו ומסירותו לבוראו, אלא את כל לבו ונפשו העלה על מזבח אהבת הבורא. בכל אברי גופו ובכל נימי נשמתו היה מסור לקיום מצוות השם, מבלי לסטות כמלוא נימה מן הדרך אשר הורוהו אבותיו.

ואַת, האֵם היהודיה! הבת והבן מישראל!

יחד עם חלומות־הליל הנעימים, הזכים ללא רבב, אשר רקמתם בתוך כרמו של אבי־המשפחה – חדרו לתוך לבותיכם מלאי־הרגש־היהודי מדי בוקר גם נעימות קדשות אלה שהשתפכו לפני הבורא מפי ראש משפחתכם. שלווים שכבתם על יצועיכם וספגתם אל קרבכם את תפילות־הקודש הנובעות מן הלב, וחרש חרש, ברגשות אלמים שהתפעמו בלבותיכם הרכים, מילמלתם גם אתם בשפת הלב אותן תפילות נעלות.

בלילות־החורף האפלים והעכורים, ובלילות־הקיץ השלווים, הרווּיים ניחוחות פרחים – היית יושב, אבי המשפחה, בבית־המדרש ושם שרת את ניגוניך הכיסופיים תוך התעמקות בגמרא. שם נפתח לפניך המעיין, אשר בו הרווית את צמאון נפשך ואת ערגת לבך. כל מכאובי ותלאות החיים, הדאגות והפגעים של יום יום, נגוזו נעלמו כבמטה קסמים על־ידי לימודך בתורה.

ואת, האֵם היהודיה – הגפן הפוריה בירכתי ביתך – שאננה ושלווה, בלי דאגות קנאה, ישבת על כסאך עם עוללך היונק בחיקך, ולימינך הבת הקטנה והצנועה, עמה קראת אז קריאת־שמע בנחת ובאושר, ואחר כך לווית אותה אל מיטתה בשפע של ברכות. את היית אז הטווה והרוקמת של האידיליה המשפחתית שלך ואת אשר מילאת את גביע־הזהב של החיים באושר אמיתי.

אכן, יש אנשים המנסים לראותך דוקא ברגעיך הנעלים והמאושרים ביותר כשפחה חרופה, ולהפוך את אושרך העילאי הזה לאומללות, ואת גביעך המלא הנאה ונחת לכוס יגונים ודמעות. אכן, הם מתנכלים לאושרך ומבקשים להרסו.

אך אל תאשימי אותם, אֵם יהודיה, את הזרים גסי־הרוח הללו, המבקשים להפוך אותך לשפחה חרופה, כי זרה את להם וזרים להם רגשותיך.

וכי שמעו פעם את התפעמות נימי לבבך, בעת שבירכת עם תינוקך הרך את ברכתו הראשונה?

וכי ראו פעם את לבך הנסער, שהתמוגג ופיכה כמעיין, כאשר עטפת את ילדך הקט בטלית והובלת אותו לראשונה אל ה„חדר"? או כאשר ישבת בערבי־הקיץ הקסומים על מפתן ביתך וסיפרת לילדיך סיפורי־מעשיות נפלאים על צדיקים וגדולי־תורה, והם הקשיבו בסקרנות ילדותית תמימה – כלום מבינים הם את האושר המופלא שמילא אז את כל תאי לבבך?

כך נראיתם, אב ואם בן ובת, בעבר הקרוב, וברגעים של התלהבות עילאית היתה פורצת מעומק לבכם תפילה חרישית:

אה, רבונו של עולם, אל נא תפר אושר זה! יוסיפו נא כנפיך האדירות לסוכך עלינו ––

*

וכיום, היכן אתם, אב ואם, בן ובת? היכן מובילות דרכיכם? העדיין שומעים אתם גם כיום את הניגונים השמימיים הנעימים, שהיו רועפים על יצועיכם עם השכמה בבוקר וממלאים את לבותיכם באהבה שמימית?

עייף ויגע, עם שיבה שזרקה בשערך במבחר שנות פריחתך, הנך יושב כיום, האב היהודי, ובדמעות חנוקות אלה ממלמל בחשאי את תפילות־הבוקר שלך, כי חושש אתה לאומרן בקול רם, לבל תהיה ללעג ובוז מצד בנך ובתך.

האם יושבת נוגה, מקוננת על ילדיה, אשר בהם תלתה תקוות וציפיות גדולות, ואשר התנכרו לה ולדרך־אבותיה המסורתית.

כך משתרכים בבתים של ימינו אבות ואמהות כצללים קודרים, זועפים ומדוכדכים, מלאי יאוש, מבלי למצוא ניחום ועידוד על סבלם המר.

ואתם, ילדים תועים, בני אותן משפחות מאושרות לשעבר, כלום מצאתם בדרכיכם החדשות את האושר אשר חיפשתם?

האם מצאתם לכם חיים יותר ענוגים ויותר מלאי־תוכן מאותם חיים שחיו אבותיכם לפניכם?

האם נטעתם בנפשותיכם התמימות חלומות יותר נאים ויותר קדושים, מאלה שהייתם רוקמים בימי ילדותכם?

וכלום פיתחתם בלבותיכם רגשות יותר נעלים ויותר טהורים, אשר יעשירו ויפארו יותר את תוכן חייכם?

כמו שה קטן ואובד בלב ים סוער, הנך מיטלטל, נוער תועה, מגל אל גל, מסערה אחת לשניה, ואינך יכול למצוא לך מנוח.

חדל ישע ובאפס כוח הנך מטולטל בהמולת־החיים של אירופה, דרך הבולברים של פאריס ובתי המסבאות והקברטים.

כל אחד רוצה להשקותך אושר לרוויה; כל אחד רוצה להכתים את נעוריך הזכים בברק הרגעי המזוייף של יין־שמפניה וצלילי הפזמונים החושניים. ואתה, חלש ורפה־אונים, מתמסר לידיו האורבות של השטן המפתה, מבלי לדעת שכל מגמתו היא להמיט עליך אסון. ברגע שאתה נופל לידיו הריהו משליכך ככלי אין חפץ בו, ומיד נותן עיניו האורבות בקרבנות אחרים.

משולהב־חושים הנך מתרוצץ בתוך הקלחת האירופית, כשור פרא בתוך הזירה, כל יום ואכזבותיו המרות, כל יום וחלומותיו המנופצים. כך אתה רץ ממקום בילוי אחד למשנהו, מנשף־מסכות אחד למשנהו, כדי לבלות את הזמן חסר־התכלית המעיק על חייך.

האמנם זהו האושר הנכסף, אשר כל־כך ייחלת לו?

ואם לא.

הרימו נא, איפוא, קולכם ברמה ותישמע זעקת לבבכם. התאזרו עוז והיחלצו מתוך הבצה הנוראה, אשר מסביב לגדותיה עולה ומזדעקת השאלה הנואשת:

„לאן?... לאן?...".

„בענדינער וואכענבלאט", תר"ץ

עין חרוד: הסיכום היחידי

זה היה בעבר הבלתי רחוק, לפני כעשרים או שלושים שנה. בחיי העיירה היהודית התחוללו תמורות ושינוי־ערכין. אברים אברים נתלשו ממקור חיותם. פצעים זבי־דם נפערו בגוף היהדות המסורתית. בני הנעורים החלו לרעות בשדות זרים. בנים יחידים ניתקו מחיק הוריהם, בנות־אמידים נטשו את חיי המותרות שלהן, עזבו את בית אבא ואמא, את אורח־החיים המסורתי, והכניסו לעיירה סיסמאות חדשות, תחליפים של אידיאות. מצד אחד הביאו צרורות מלאים חיבת־ציון, אהבת המולדת, השתחררות מכבלי הגויים והגלות; ומצד שני הכניסו את תורת מרקס, את אהבת העבודה, חיי הקיבוץ וחברה משותפת.

המלה ארץ־ישראל היתה כעין מלת־קסמים. היא היא שאיחדה את כל אותם האברים התלושים מגזע משפחתם, אשר ניתקו כל קשריהם עם חיי הרוח של דורי דורות. מלת־קסמים זו המריצה אותם לחיי הכשרה ועבודה. בת־האמידים המפונקת והבן היחיד היקר המעודן – נעשו פתאום חוטבי־עצים ושואבי־מים אי שם בישוב מרוחק, וכל זה לשם טוהר הרעיון, לשם הכשרה לקראת הגשמת אותו אידיאל, אותם חיים המצפים להם שם הרחק, בארץ־חמדת־אבות החמה והיפה.

ובאותן שעות קשות של עבודה מפרכת בימי החורף הקרים ובימי הקיץ החמים, היו השירים על „ציון", על „חלוציות" ועל ה„שומרים" – ממתקים את החיים ומקילים את העבודה.

היתה זו התנועה החלוצית, שסחפה את מיטב הנוער ועקרה אותו ממעין היהדות המפכה.

שיא האידיאלים והשאיפות אצל כל צעיר וצעירה היו, לעלות לארץ־ישראל ולהצטרף לאותם קיבוצים ותיקים, שם בעמק הפורה,

במקום שהחלוצים בונים סדרי חיים חדשים על בסיס של שיתוף חברתי ושוויון מלא. החיים הקיבוציים נעשו כעין אליל שמאמינים בו וסוגדים לו.

מבין כל הקיבוצים הותיקים בכל רחבי הישוב, היה השם ,,עין חרוד'' מוקד משיכה מיוחד ופיסגת המאוויים. כדי להתקבל כחבר בעין־חרוד דרושות היו הרבה שנים של עבודה חלוצית מלאת מרץ.

והיו ,,מאושרים'' כאלה, שזכו להתקבל לעין־חרוד. הם הביאו לאותו קיבוץ ותיק את כל מטענם הרוחני, את חיי ההכשרה בגלות, ההסתגלות לחיי עבודה קשים, ואת כל הלהט הרוחני שעדיין יקד בפנימיותם משנות ה,,חדר'', ה,,שטיבל'', או מבית־אבא והחמימות של האם היהודיה המסורתית.

הם השתקעו בעין־חרוד ותרמו להתפתחותו ופריחתו של הקיבוץ. הרווקים הקימו משפחות. ותוך זמן קצר נעשתה עין־חרוד לכעין התגלמות החלוציות, הגשמת האידיאה, נקודת היסוד של תורת העבודה.

הותיקים התמסרו לעבודה, מתוך אהבה לאדמה, לצומח, לחי, ולהפראת השממה, והמשק התרחב, שיגשג והסתעף.

ילדי הקיבוץ גדלו והתחילו גם הם להקים משפחות. הם קיבלו את כל חינוכם במסגרת הקיבוץ, שבו הלעיטו אותם מלא חופניים של ,,תורת העבודה''. גם הם עבדו את האדמה, טיפלו בצומח ובחי, ומילאו את התפקידים שלהם במסגרת הקיבוץ. אבל הם עשו כל זאת לא לשם הגשמת אידיאה או מתוך שאיפות רוחניות, אלא מתוך שיגרה של מציאות פשוטה: האדם חייב לעבוד כדי להתקיים. ,,תורת העבודה'' לא נקלטה בהם, ונוצר חלל ריק בהווייתם הרוחנית.

ומאחר שכל חינוכם התבסס רק על ,,תורת העבודה'', על היסודות הסוציאליים של תורת מרקס, של עקרונות השיתוף והשוויון בין כל עמלי העולם – התחילו לשאול את עצמם: לשם מה, איפוא, כל הקשר ההדוק הזה בין ,,עין חרוד'' לבין ,,ארץ ישראל''? הלא הסיסמה השלטת היא: ,,פועלי כל הארצות התאחדו!''. הלא ישנה ארץ אשר היא ורק היא דואגת לאחוות

העמים וליכוד עמלי כל העולם, ומדוע איפוא לא להיות קשורים לאותה ארץ־אידיאלים נפלאה?

והנה קם דור חדש בעין־חרוד, אשר התחיל להתמרד נגד הדור הותיק, שעדיין נשא במעמקיו ניצוץ מהחיים היהודיים האמיתיים. הדור החדש הזה אינו יכול לסבול רגשנות מסוג זה. אצלו הכל נתון במסגרת מגובשת, נוקשה – עבודה, סוציאליזם, קומוניזם. אין לו שמץ של מושג באותם ערכים ישנים של ההורים, אשר מדי פעם בפעם הם מתחילים להזכיר קיומם של חיים אחרים אותם חיו לפני עשרות עשרות בשנים.

העץ העתיק הזה, שדות הקמה מסביב, הארנים הגבוהים, חדר האוכל, בניני המשק – כל אלה ביחד הם בשבילם העבר, ההווה והעתיד. וזאת על יסוד התורה שספגו בקרבם: ,,פועלי כל הארצות התאחדו!'' תחי הדמוקרטיה העממית שוחרת השלום!

לאט לאט התפתחו יחסי איבה ומרי. אנשי עין־חרוד התפלגו לשני סוגים, לשני מחנות. הסוג האחד: אבות ואמהות, סבים וסבתות, אשר שיבה זרקה בשערם ועל פניהם תלמי קמטים של שנות עבודה. הם זוכרים את כל השתלשלותה של עין־חרוד. בלבותיהם חרותים כל תלם וכל מענית של התהוות הישוב. ומעל לכל עוד חיות בקרבם חוויות שנות הנעורים, כאשר חיי־עבודה והסוציאליזם נהפכו אצלם למין אמונה ואידיאל, שלמענו הקריבו את כל נעוריהם, את בית הוריהם, את כל החברה הקרובה להם ביותר, את הדת והאמונה היהודית הטהורה והצרופה.

הללו, בראותם לפניהם את פרי עמלם, בסכמם את מאזן קיומו של הקיבוץ, ולמראה הבנים והבנות אשר חנכו, טפחו וגדלו, נעשו לפתע שונאיהם בנפש ושמחים לאידם – התחיל משהו להעיק על לבם, וממסתרים עולה ומופיעה אצל כל אחד מהם שאלת השאלות: למי עמלנו, למי חרשנו, ולמי הקמנו את עין־חרוד זו?

והסוג השני: בני הנוער, רובם ,,צברים'', המאורגנים במסגרת מפ''ם. גם הם למדו את ,,תורת העבודה'' ואינם רואים בעולמם יותר מארבע אמות של חיי חומר. אבל הם נעשו קצת יותר ,,אוניברסליים''. השאיפות והאידיאלים שלהם חובקים זרועות

עולם. אין תורת הסוציאליזם שלהם מתחילה בשטחה המצומצם של עין־חרוד, אלא היא משתרעת מעבר לגבולותיה של „גולת הכותרת" הזאת הקרויה עין־חרוד, עוברת תחומים ומתאחדת עם מרחבי רוסיה הסובייטית והקומוניזם העולמי.

והשנאה הזאת השתקעה בלבבות, הכתה שורשים, וממנה יצאה עין־חרוד של ימינו.

*

צר לי עליך, חבר־הכנסת ש. לביא, על סבלך הנורא בעין־חרוד. צר לי עליך ועל עוד עשרות שכמותך, אשר במו ידיכם, בחינוככם, ב„תורותיכם" ובאידיאלים שלכם, הקימותם קבוצת „בריונים וגנבים" כזאת.

„עין חרוד" הקיבוץ, אשר היה סמל „תורת העבודה", שבו התפארה תנועת העבודה בעולם כולו – איך הפך בין־לילה למקום שבו שולטים „בריונים" ללא מצרים? עבודה של עשרות בשנים איך יורדת היא לטמיון מיום ליום?

מר לביא פנה ליועץ המשפטי, לממשלת ישראל, למשטרת ישראל, כדי לבער את קן „הבריונים והגנבים" מעין־חרוד.

אבל לשוא היא פניה זו. בתי־הכלא לא יועילו להחזיר את הגנבים והבריונים למוטב. הכתובת היא בלתי נכונה. ישנה כתובת אחרת, מדוייקת, ששם ניתן לפעול ולהשיג תוצאות חיוביות לפרשה כאובה זו של עין־חרוד. יש לפנות אל ה„מצפון" של אותה תנועת העבודה ולערוך חשבון־הנפש. כעת, לאחר יובל שנים, כאשר האידיאלים כבר נתנו פריים והיבול מראה לעין־כל „קבוצת בריונים וגנבים" – דרושה בדיקה יסודית של אותם אידיאלים של התנועה.

אמנם כבר הלבינו שערותיהם של הותיקים, החורבן גדול מדי, כאבי הלב עוברים כל גבול. אבל עדיין אפשר ואפשר לפעול.

וכששמעתי פעם מפי הרב כהנמן, שבתכניתו להקים ישיבה בלב עין־חרוד, שבה ילמדו גם ילדים מהקיבוץ וקול התורה יבקע ממנה למרחקים – אזי ידעתי שזוהי הכתובת הנכונה. זה הסיכום היחידי לבער לנצח את השחיתות והרשעות. ואז תהיה עין־חרוד מאוחדת ומלוכדת כאיש אחד, בלב אחד.

תמוז תשי"ד

יש הקונה עולמו בשעה אחת

„שופט שלום בחיפה ביטל
הקרנת סרט בחיפה".
(מן העתונות)

„יש הקונה עולמו בשעה אחת".

הזמן הוא קדוש ויקר. כל רגע, כל דקה בחיים, הם בבחינת עולמות. ותפקידו של עם ישראל הוא לקדש את הזמן. מסיני ניתנו לנו ימים של התקדשות והזדככות בתוך ימי החולין והגשמיות – חגים ומועדים. גולת הכותרת של חיי הזמן של עם ישראל, היא שבת־קודש. יום השבת הוא הראשון שבו פגש יציר־הבריאה, אדם הראשון, בצאתו לאוויר העולם.

בערב שבת נברא האדם, לאחר שנבראו כל החיה והבהמה ושאר יצורי תבל, וברגעיו הראשונים אחרי שהבורא נפח באפו נשמת־חיים, מצא את עצמו בין שני תחומים. מאחוריו הוד היצירה, חלל־היקום האדיר, הנושא בחובו ניצוצות־זוהר, חלקיקים זעירים מאוקיינוס הנצח. הוא עודנו זך וטהור, בלי שום פגם דופי של חטא, וכל כולו עדיין בשלימותו המוחלטת, בקסם הדרו וזיוו. עיניו, לבו, מחשבתו ונשמתו – עדיין כולם רוחניות צרופה.

אך בכל זאת היו פני האדם לפניו, אל העולם החדש המתגלה לעיניו.

הוא נוצר בערב שבת בין השמשות, וראשית דרכו היתה אל השבת, אל הקדושה שבמנוחה.

משק כנפי־החיים כאילו נכנע, ציית לצו האלוקי: „וישבות ביום השביעי", וכל הבריאה כולה כאילו חיכתה לאדם, עד תעבור קדושת השבת, עד תתמלא רוחו מאותה מתת־קדושה ששבת שמה.

ובהיותו מוקרן כולו בזיו קדושה זו, חדור באותה רוח עילאית, יתחיל את עבודת יומו, עבודת חייו, יקח בידו את האת והמעדר ויקיים אח הצו „בזיעת אפיך תאכל לחם״.

הכניסה לחיי החולין והגשמיות צריכה להיות מתוך הקדושה. תחילה יש לספוג מלוא חפניים קדושת שבת, ואחר כך יתחילו חיי החומר.

זוהי דמות השבת הראשונה. ואלמלי קיימו ישראל שתי שבתות כאלו, מיד היו נגאלים.

ומתת־קודש זו ליוותה את ישראל כל ימי חייו, מיום היותו לעם ולאורך כל שנות נדודיו בגלותו הארוכה.

תמיד ידע לחלק את זמנו לחלקים. ששה חלקים הקדיש לכל תחומי חייו השונים, אם היו אלה חיי שלום ושלווה בארצו העצמאית, בזמן שבית־המקדש התנוסס על הר הבית לתפארת; ואם היו אלה חיי תלאות ומצוקה בתקופת הגלות החשוכה.

את החלק השביעי שבחייו, אותו יום קדוש ששבת שמו, הקדיש כל כולו לשמים. בו התעלה מעל לכל חיי החולין, וכאילו נכנס לפלטרין של מלך בכל רמ״ח ושס״ה שלו, כאשר מכל צד נושבת בו רוח של קדושה, התרוממות־הנפש והיטהרות הנשמה.

המטען הרוחני הזה הוא כעין שלט – כדברי החפץ־חיים זצ״ל – המתנוסס על פתחו של עם ישראל.

אין עם ישראל בלי שבת, ואין קיום לאומה בלי אותו שלט של קדושה.

והריני נזכר באותה התרחשות עגומה מלפני כמה שנים, כאשר ה„סיטרא אחרא״ התעוררה וקמה לתחיה, התרוצצה אנה ואנה והפכה עולמות. היה זה בערב שבת בין השמשות. שמש חולין גוועה בפאתי מערב. הדימדומים נעלמו ושבת מלכתא פרשה כנפיה בכל בתי ישראל. נרות שבת דלקו והאירו את שולחנות־ההוד שבכל בית. מפות צחורות כיסו את החלות, ויין הקידוש הצהיל בחדווה ורנן כל בית ישראל.

אבל ה„סיטרא אחרא״ לא נחה ולא שקטה. היא התרוצצה ממקום למקום. כאן מצאה דלת סגורה, שהרי ליל שבת הוא. שם

היה השופט בבית־הכנסת, לתפילת קבלת שבת. אבל השטן, כידוע, הוא בעל כנפיים, הוא עושה מלאכתו נאמנה. אחרי התרוצצויות מרובות השיג את מבוקשו. בעיצומו של ליל שבת תפס ,,אחד העם'' את כבוד השופט ליד מכתבתו ה,,שבתית'', והלה חתם ב,,חתימת יד קדשו'' על חילול־שבת רבתי – הפעלת הטלוויזיה בשבת.

,,יש מאבד עולמו בשעה אחת''.

אך ,,זה לעומת זה עשה האלוקים''.

בשבוע שעבר הגענו לגילוי שונה לגמרי.

גם אז ערב שבת היה. השמים התחילו להאדים והיתה ,,איתערותא דלעילא''. סיטרא דקדושה התעוררה והחל מירוץ נגד הזמן, אותו זמן שהתחיל קיומו בששת ימי בראשית. השעה מאוחרת. הרגעים קצובים. מצד אחד רגעי חול, שיירי ששת ימי המעשה, ומצד שני רגעי הוד, מנוחה וקדושה, שבת קודש.

וה,,שטן'' כאילו מרקד, צוהל – עוד עשרות דקות ושוב אפשר יהיה לחלל את השבת בפרהסיה.

אך הפעם יד הקדושה היתה על העליונה. מלאכי השלום, מלאכי השרת, באו לעזרה. גם הפעם הוזעק שופט, אבל לא ירושלמי כי אם חיפאי. גם הוא נדרש, כמו השופט הקודם, לחתום את שמו ושם משפחתו על מיסמך.

החתימה ניתנה ממש ברגע האחרון, סמוך לשקיעת החמה.

זו היתה חתימה למען קדושת השבת. כך בוטלה הקרנת סרט בשבת.

יש ויש. יש מאבד עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בשעה אחת.

שבט תשל"ז

תפילין

מוטי עצמו לא ידע מה פשר השינוי הזה שחל בו פתאום, אבל לאחרונה החלה רוח אחרת מפעמת בקרבו. מחשבות וחוויות נושנות החלו עולות מתהום הנשיה ומסעירות את רוחו.

מה מוזר. הלא כל ימיו בקיבוץ הוא שרוי בשלוות־נפש וחייו מתנהלים על מי מנוחות, כשהוא ממלא את התפקיד המוטל עליו בתור חבר קיבוץ במסירות ואמונה. בערבים הוא משתתף בכל פעולות התרבות של הקיבוץ. הכל לפי קו ההגשמה שהוא קיבל על עצמו עוד לפני כארבעים שנה, באותה עיירה קטנה שבפולין.

הוא ניחן מטבעו במזג שקט ונוח, ובמשך כל שנות חברותו בעין־חרוד, לא ידע לבטים נפשיים וחעזועים רוחניים. גם בזמן הויכוחים הסוערים, אשר הביאו להתפלגות הקיבוץ, היה מוטי שקט ורגוע, מבלי שנטל חלק בכל המריבות המרות. הקו אשר קבע לעצמו מלכתחילה הוא אשר הנחהו בדרכו ולא ראה כל צורך לנסות לחפש לו קו רעיוני אחר.

גם חיי המשפחה שלו התנהלו בשיגרה יומיומית שקטה. אשתו זהבה – גולדה לשעבר – היתה שותפתו הנאמנה בחלק ניכר מחייו. מיום בואם לעין־חרוד התמכרה יחד אתו לחיי הקיבוץ, הסתגלה לאורח־החיים החדש והשתלבה יפה בכל העבודות והפעולות בקיבוץ. אמנם בתקופה הראשונה היה הכל מוזר בעיניהם, אבל במשך הזמן הכל נעשה טבעי ורגיל.

מוטי וזהבה באו לארץ במסגרת חלוצית מאורגנת מפולין. הורי שניהם היו יהודים נכבדים בעיירתם, חסידים ואנשי מעשה. ביתם היה בית ועד לנכבדי הקהל. הם ניהלו עסקים ענפים ולעתים קרובות היו נוסעים לוורשה הבירה לרגל מסחרם.

אביו של מוטי, ר' שמואל ליב, שקד רבות על חינוך בנו

מרדכי־חנוך. הוא נתן מענקים מיוחדים למלמד־הדרדקי ב„חדר", כדי שיקדיש תשומת־לב מיוחדת לבנו וידאג תמיד לחברותא טובה. בשבתות היה המלמד שולח את מוטי אל למדני העיירה, כדי שיבחנוהו בלימודיו וידווחו אחר־כך לאביו על תוצאות הבחינות.

ואמנם עשה מוטי חיל בלימודיו ואביו רווה ממנו נחת, בידעו שבנו מצליח בלימודיו, וכי יגיע היום בו יוכל להכניסו לישיבה גדולה, עד שיגדל ויהיה לתלמיד־חכם גדול.

גם אביה של זהבה נמנה על נכבדי העיר. היתה לו חנות גדולה למנופקטורה שפירנסה אותו בעושר ובכבוד. בתו נתחנכה בדרכי אבותיה על דרכי המסורת, ככל שאר הבנות בעיירה.

הימים היו ימי מלחמת העולם הראשונה. פולין, שהיתה משועבדת תחת הרוסים, נכבשה בידי הגרמנים. רוחות חדשות החלו נושבות בכל עיירות פולין, לרבות עיירתם של מוטי וזהבה. הגרמנים, שעוד היו אז מתעטפים באיצטלה של אדיבות ודיברו בחלקלקות ורוך, החדירו את זוהמת טומאתם בכל המקומות שנכבשו בידיהם.

אותן שנים נשתררה אנדרלמוסיה בשטח החינוך. ה„חדרים" בעיירות הקטנות נסגרו בזה אחר זה ונפתחו בתי־ספר חדשים, בהם למדו גרמנית.

תלמידי ה„חדרים" שוטטו זמן רב ללא עול של תורה ומצוות. ההורים היו טרודים ובהולים בעסקי הפרנסה, שנעשו קשים עקב חילופי השלטון. ברחוב היהודי התחוללו שינויים גדולים. רוח של ציונות החלה לפעם בלב בני הנעורים. גם הסוציאליזם, נוסח „קרל מרקס" כבש מקום נכבד בין בני העיירה.

מוטי וגולדה היו מבין הראשונים שנתפסו לרוחות החדשות ועד מהרה הצטרפו לארגוני הנוער השונים, שדגלו בצביון חיים חדש תוך התרחקות גמורה ממסורת האבות.

בעיקר קסם להם ארגון „השומר הצעיר", שהטיף לעליה לארץ־ישראל. לא ארכו הימים עד ששניהם עזבו את העיירה והצטרפו אל „קיבוץ הכשרה" לקראת עליה לארץ.

בינתיים נשתחררה פולין מן הכיבוש הגרמני וזכתה בעצמאות מדינית. הפולנים החלו מיד בדיכוי יהודים. חיילים היו תופסים

יהודים וגחזים להם את זקנם ופיאותיהם. לפעמים היו משליכים יהודים מתוך קרונות רכבת.

התפרצות זו של שנאת־ישראל הגבירה עוד יותר בלב הצעירים את השאיפה לעזוב את פולין ולהגר לארץ אחרת. התנועות החלוציות ניהלו תעמולה לטובת העליה לארץ ישראל, ואילו ארגוני הנוער דוגמת ה„בונד" הטיפו להגירה לארצות אמריקה הדרומית.

עברו שנים אחדות עד שהתנועות החלוציות החלו לקבל אשרות עליה לארץ־ישראל. מוטי וזהבה נימנו כמעט בין הראשונים שאושרו על־ידי מחלקת העליה של הסוכנות היהודית לעלות ארצה.

לפני עלייתם באו בברית הנישואין. הוריהם הובילו אותם לחופה בשברון־לב ובצער עמוק. היתה זו חתונה צנועה, שנערכה כמעט בחשאי באחת העיירות הסמוכות. אביו של מוטי הביט על בנו בעינים מלאות אכזבה עמוקה. הנה הבן אשר קיווה כי יהיה תלמיד־חכם, חריף ובקי, גדול בתורה ובמצוות – הפך להיות חלוץ במכנסי חקי, אשר יעלה לארץ־ישראל ושם יחיה באיזה קיבוץ חילוני חיי הפקר, ללא תורה ויהדות, ללא שבת ומצוות.

הצער ועגמת־הנפש שפקדו את ההורים מאז החלו מוטי וזהבה לסטות מן הדרך הישרה, הגיעו עתה לשיאם. בעוד שעד כה היבהב בקרבם זיק של תקווה, כי יבוא יום וישובו מדרכם הרעה, הרי עתה, בעלותם לארץ־ישראל להשתקע בקיבוץ חילוני, נראה היה כאילו נסתם הגולל עליהם ולא נותרה עוד כל תקווה.

יגונם של ההורים לא נגע ללבם של מוטי וזהבה, כי התסיסה שהתעוררה בקרב הנוער עקב האנטישמיות הגוברת הרחיקו מהם את כל רגשותיהם כלפי ההורים. האידיאל אשר בחרו לעצמם, הוא אשר הנחה אותם בדרכם.

ימים מעטים אחרי החתונה נפרדו שני בני הזוג מהוריהם, בהצטרפם אל קבוצת עולים לארץ־ישראל. בשעת הפרידה התרגש מוטי במקצת מדמעות עיניהם של הוריו, אך מיד לאחר הכנסו לקרון הרכבת הסיח דעתו מהם כאילו לא היו.

כאשר הגיעו למחוז־חפצם, לקיבוץ עין־חרוד, התמסרו לחייהם החדשים בכל להט נעוריהם ורוחם החלוצית. עד מהרה השתלבו

בתוך החברה הקיבוצית. שניהם מילאו את התפקידים שהוטלו עליהם בשקידה ומרץ, ותוך זמן קצר היו כוותיקים לכל דבר.

אמנם בשבתות הראשונות עוד זכרו בשמץ של כמיהה את שולחנות־השבת של הוריהם, שהיו מכוסים מפה צחורה וערוכים לסעודת־השבת עם נרות דולקים וגביע כסף ויין לקידוש; אבל אחרי זמן קצר הכל נשכח מלבם. בלילות שבת היו אוכלים בחדר־האוכל ארוחת־ערב רגילה, ולמחרת בבוקר עבדו את עבודתם כבכל ימות השבוע.

בינתיים נולדו להם שני בנים, אשר גדלו ונתחנכו באווירה של עין־חרוד. שלא כאביהם בן העיירה לא היה להם עסק עם חומש ורש"י, עם אביי ורבא. הם היו „צברים" טיפוסיים. סיימו את בית־הספר היסודי, המשיכו עוד כמה שנים בתיכון, והכל על טהרת השקפת־העולם הקיבוצית. כשהגיעו לגיל „בר־מצוה" לא צויין המאורע בשום צורה. הם לא ידעו הנחת תפילין מהי, כי גם אביהם השאיר את תפיליו בחוץ־לארץ.

משנתבגרו נשאו להם נשים ונשארו חברים בקיבוץ. נולדו להם ילדים והסבא והסבתא שבעו מהם הרבה נחת. הכל התנהל על מי מנוחות.

ברם, אי אפשר לומר, שמוטי וזהבה ניתקו לחלוטין את זיקתם לעבר ושכחו לגמרי את מוצאם. מאז השואה האיומה שהמיטו הנאצים על יהדות אירופה, לאחר שהגיעו ידיעות כי עיירת מולדתו של מוטי נחרבה בידי הרשעים וכי כל יהודיה, אנשים נשים וטף, לרבות גם הוריהם ובני המשפחה הקרובים ביותר, הוצאו להורג – שומרים מוטי וזהבה את זכרו של אותו יום מר ונמהר, בו קופחו חיי הוריהם יחד עם כל יהודי העיירה, ומדליקים נר זכרון לכבודם. כמעט מדי שנה הם נוסעים לתל־אביב להשתתף ביום ההתייחדות של כל יוצאי העיירה, הנמצאים בארץ.

באותו יום הם נפגשים עם מכירים מנוער, ובלבם מתעוררים זכרונות מימי ילדותם בעיירה. במיוחד התרגש מוטי בהפגשו עם חברים אשר למד יחד עמם ב„חדר" והתפלל בחברתם בבית־החסידים. היה זה יום גדוש חוויות ורשמים.

אבל מיד למחרת היום, בשובם לקיבוץ, נשכח הכל מלבם והמשיכו בשיגרת החיים היומיומיים.

*

והנה יום אחד התחולל מפנה בלתי צפוי. היה זה לילה מיוחד־במינו, שאין הרבה כמותו במשך שנות חייו של אדם, לילה אשר מוטי וזהבה לא פיללו מעולם כי אי פעם יבוא עליהם.

היה זה אחרי מלחמת „ששת הימים". שני בניו של מוטי – גדעון ורפי – נלחמו בקרבות יחד עם כל אנשי המילואים של הישוב. הם שרתו בחטיבת שריון שפרצה ראשונה בחולות סיני. הם הדהירו את הטנקים שלהם מול אש האויב. בסערת הקרב לא יכלו להתרכז ולראות את הנעשה סביבם. אבל דבר אחד ראו ברורות, כי האש הנפלטת מקני תותחיהם פוגעת כל הזמן במטרה ומפילה חללים בקרב האויב, בעוד שפגזי האויב מחטיאים אותם בעקשנות, כאילו יד נעלמת הנחתה אותם.

הם ראו מרחוק את מחנה האויב הגדול, שמאות שריוניו היו פזורות על־פני המדבר. בשום פנים ואופן אינם יכולים להבין מדוע במקום להסתער ולתקוף החלו המצרים לנוס מתוך מורך ובהלה. חידה היתה זו בעיניהם, מדוע התנהגו המצרים כאילו כוחות עליונים עולים עליהם.

לאחר שבועות אחדים חזרו שני הבנים לקיבוץ בריאים ושלמים. הוריהם היו מלאי אושר וגיל, שבניהם חזרו בשלום ומעתה יוכלו שוב להמשיך ולנהל את שיגרת חייהם על מי מנוחות.

עד שהגיע אותו לילה. מוטי וזהבה ביקשו מבניהם, שיקדישו להם לילה אחד כדי לספר על כל החוויות והמאורעות שעברו עליהם במהלך הקרבות. הבנים נאותו. ההורים והבנים הסבו ליד השולחן העמוס מיני מאפה וממתקים.

גדעון הבכור פתח ואמר:

„הורים יקרים, לא בלילה אחד וגם לא בשבועות וחדשים, נוכל לספר את כל אשר התרחש במשך ששת הימים. כבר חלפו מאז שבועות, אבל רישומם של אותם ימים עדיין חי בקרבנו. שוב איננו

כפי שהיינו. בלילות שנתנו נודדת. בימים אין אנו יכולים להתרכז בעבודתנו. לבנו מלא עד אפס מקום. המחשבות מתרוצצות בלי הרף ומסעירות את הנפש. עתה אין אנו יודעים במה להתחיל. לפעמים נדמה לנו, שככל שנרבה לספר לא נוכל לצאת ידי חובה, וככל שנרחיב את הדיבור יהיה זה כאין וכאפס לעומת מה שקרה במציאות".

„הורים יקרים", המשיך גדעון, „אנחנו נולדנו בקיבוץ, התחנכנו ברוח של חילוניות מוחלטת. תורה ודת לא למדנו. אבל מסיפורי המקרא זכור לנו הפסוק בבראשית: ‚ורוח אלוקים מרחפת על פני המים'. פסוק זה בשינוי קטן עשוי לבטא את כל אשר התרחש בסיני במשך ששת הימים: ורוח אלוקים מרחפת על־פני המדבר... אנחנו ראינו את זה במו עיני הבשר שלנו. משנו את זה בידינו, בכלי נשקנו, בכל רמ"ח אברינו ושס"ה גידינו... משהו מיסתורי התרחש שם, אשר שכל אנוש ומחשבת בשר־ודם לא יוכלו לפענחו. מי נתן לנו את הכוח והעוז? איך החזקנו מעמד כל אותם ימים ולילות כמעט ללא אוכל ושינה? איך שחינו ועברנו ים של אש תופת מבלי להכוות? איך עברנו שטחים עצומים ממוקשים ללא נזק קל, עד שזכינו בנצחון המפואר? אין מלים לספר את הכל. כל חייל לוחם וסיפורו. כל חייל ונסיו ונפלאותיו לאין ספור...

„אכן, הורים יקרים, בעין־חרוד לא הזכירו מעולם מושגים מעין אלה של נסים ונפלאות, של אלוקות, של כוח עליון נשגב. אך מה שלא למדנו במשך כל שנות חיינו בעין־חרוד, למדנו במשך ששה ימים בשדות הקרב. והלקח שלמדנו אינו נותן לנו מנוח. ראינו במו עינינו את היד המכוונת, את הכוח העליון המוליך אותנו אל הנצחון..."

אחרי כמה רגעי דומיה המשיך גדעון:

„בעת המלחמה נפגשנו עם הרבה חיילים, אשר באמצע המערכה, תוך כדי ישיבה בזחלים בסיורם בחזית, עמדו והתפללו לאלוקים והודו מקרב לב על כל מה שקרה להם. אנו עמדנו דום. רצינו להשתתף עמהם בתפילה. אבל אין אנו יודעים תפילה מהי.

זהו מושג שלא שמענו עליו בעין־חרוד. עתה הרגשנו בחסרון זה עד לכאב. כל־כך רצינו להביע את רחשי לבנו בדברי תפילה והודיה...

„רגשות אלה עודם ממלאים את כל ישותנו. בשום פנים לא נוכל לשכוח ימי שגב אלה, ימי ישע ופדות לעמנו...

„ושוב, מה יתנו ומה יוסיפו סיפורים בעלמא. הננו מרגישים צורך נפשי להצטרף אל העם, להשריש בלבנו את ההתגלות שחזינו בשדה הקרב. אנחנו משתוקקים לשוב עם קצת אמונה בלב אל העם ואלוקיו, להתחיל להיות יהודים...״

מוטי וזהבה ישבו תחתיהם נדהמים ונרעשים. רוח אחרת החלה לפעם גם בהם. לנגד עיניהם ראו את דמות הוריהם, את העיירה החרבה, את ה„חצר״, את בית החסידים, את השבתות והחגים וכל העושר הרוחני שאפף אותם בילדותם.

כל אותו הלילה לא עצמו עין. אחרי שנים רבות של התנכרות ושיכחה שוב נתעורדה בהם זיקתם לעבר בכל עוצמתה. הם חשו את עצמם שוב קשורים לאותו עבר עשיר, כאילו נולדו מחדש...

*

עוד באותו שבוע, בבוקרו של יום אחד, עמד מוטי באחת הסימטאות שליד התחנה המרכזית בתל־אביב, הושיט את זרועו השזופה והמגויידת, ואברך חסידי, מגודל זקן ופיאות, הניח עליה תפילין, כרך את הרצועות ומלמל בחשאי את דברי הפסוק:

„ואתם הדבקים בה' אלוקיכם חיים כולכם היום״.

ער״ה תשכ״ח

נוער ממלכתי או נוער יהודי?

כעשרת אלפים בני נוער הם היו שם, צעירים רעננים ותוססים, שהשקפותיהם עדיין בתחילת התרקמותן. הם באו מכל פינות הישוב, מן הערים, המושבות, הכפרים והקיבוצים.

כעשרת אלפים תלמידים הם היו שם, חניכים בעלי עבר של למעלה מעשר שנות לימוד, שנים שבהן הספר והמלה תפסו אצלם מקום חשוב ונכבד.

הם התכנסו ובאו לקול־הקריאה, שהגיע אליהם משדה־בוקר. היתה זו קריאת „המצפון" שהתעורר שם במרחקי הנגב. זה האיש אשר עמד ליד הגה השלטון במדינת ישראל מרגע כינונה, אשר בעצמו עבר את כל ההתלבטויות וחבלי היצירה של המדינה מיום הקמתה, ובמו עיניו ראה את הנסים והנפלאות, נסי ה', שהתגלגלו בראש כל חוצות, ליד כל עמדות החזית, בדרכים, בשבילים ובשדות הממוקשים; זה האיש אשר בעצמו ראה איך צעירי ישראל, חלוצי עם, לוחמים בעוז ומטילים חיתת אלוקים על האויב האכזרי העולה עליהם במספרו פי כמה; זה האיש התעורר לפתע, הגיע ממרחקי הנגב לשייך־מוניס, כדי להשמיע את דברו לנוער, לדור המתחנך במדינת ישראל.

הוא, בן גוריון, הופיע ובא בלב נסער ומרוגש. בהיותו שרוי עם עצמו במשך חצי שנה, התחיל פתאום לתהות ולשאול: אמנם מדינה ריבונית אנחנו, השגנו עצמאות ונהיינו עם ככל העמים, אבל מי יהיה הדור הבא? מי ימשיך את שלשלת העם? מי ירצה להקריב את עצמו על מזבח העם, המדינה והאידיאלים של ישראל?

שאלות אלו טרדו את מנוחתו של בן־גוריון בשדה־בוקר, עד שעלה בלבו הרעיון של „נוער ממלכתי", ועם התכנית הזאת הוא הגיע אלינו מן הנגב, כדי להשמיע דברו לבני הנוער.

שונים היו בני־הנוער שהתכנסו לקול קריאתו, שונים בהשקפות ובאידיאלים, שונים בחינוכם ובסביבתם. היו בני־נוער מעין־חרוד, נהלל וכדומה, מהקיצוניות החומרית והסוציאליזם; והיו בני־נוער מבתי עשירים, משיכבת חיי המותרות, התענוגות וההנאה. היו בני־נוער רציניים, הנכספים ומתגעגעים לאיזו מלה חדשה, לרעיון מגובש ומקובל; והיו בני־נוער קלי־דעת, בני „חטוף ואכול", אשר כל לימודם והשתלמותם בבתי־הספר התיכוניים הם רק למען מצוא קרדום לחפור בו. הצד השווה שבכל אותם אלפי בני־נוער, אשר מילאו את האמפיתיאטרון בשייך־מוניס, שדבר ה' היה רחוק מלבותיהם. את תורת ישראל לא למדו ואת דברי נביאינו קיבלו במסולף מפי מורים המקצצים בנטיעות כרם ישראל.

והם שתקו. בתחילה היו דרוכים וממותחים. הם הקשיבו לנאומו של בן־גוריון, שהשמיע לבני הנוער סיסמאות חדשות על הקרבה, שליחות, מיזוג גלויות, טוהר מידות, וכיוצא באלה.

הוא פנה אל כל הנאספים, למאמינים ולשאינם מאמינים, ואמר שעליהם להודות „כי העם היהודי הביא לעולם תפיסה אלוקית המיוסדת על כוח עליון שאינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף".

בדברו על טוהר־המידות הביא את דברי ר' ישראל סלנטר, כי האדם צריך לחפש חטאים אצל עצמו, ואילו אצל זולתו עליו למצוא רק מעלות.

הוא גם לא שכח להדגיש באזני אלפי שומעיו הצעירים את החובה הנדרשת מהם על־ידי העם והמדינה: „ריבוי הילודה".

בן־גוריון הביע בנאומו הארוך את כל המעיק על לבו. הוא העלה את כל הבעיות שהטרידו את מנוחתו במשך כל זמן שהותו בשדה־בוקר, והשמיע אותן באזני הנוער המתבגר, למען יסיק מסקנות מתאימות מדבריו ופניותיו הנפשיות.

ומעניין הדבר, שאותו הנוער אשר התקהל מכל פינות הישוב בהיענותו לקריאה המצפונית – התחיל קמעה־קמעה לאבד ענין בדברים והקשבתו הלכה ורפתה.

מהי הסיבה? מדוע לא זכו דבריו של אחד מראשי אותו הנוער להד ראוי ולא נכנסו ללב השומעים?

כאן עלינו להשיב למר בן־גוריון ולהבהיר לפניו את דרך החינוך והקניית אידיאלים וערכים לדור הצעיר.

מושג האלוקות, ההשגה של כוח עליון, של ,,אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף'' – את אלה אי־אפשר לנטוע בלב בני־הנוער בנאומים ובהרצאות.

היהדות הנאמנה המקורית, שהזכיר בן־גוריון בנאומו לנוער, התחילה לזרוע את מושגי האלוקות על תלמי לבבות בניו, בעודם ילדים רכים. ,,תינוק היודע לדבר – אביו מלמדו תורה''. כאשר התינוק עודנו ממלמל מלים בלתי ברורות, כבר מתחילים להחדיר בלבבו הרך ,,אימתא דשמיא''. דבר לא בא אל פיו מבלי שבירך תחילה: ,,ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם''. האלוקות התחילה להשתרש בלבבו שלבים שלבים, בתחילה לפי מידת השגתו של ילד, בהתאם ליכולת התפיסה של מוחו הרופס – בתור כוח אחד גדול, יוצר כל־יכול. אחרי כן, מדי שנה בשנה, עם התחנכותו על ברכי היהדות, בלמדו את תורת ה' ובצללו בים התלמוד ובשאר הספרים של האומה, המקודשים מדורי דורות – התרקם במוחו המושג הטהור והזך, הנעלה והנאצל, של האלוקות, הכרתו התבגרה והוא הגיע לשלב, שבו היהדות דרשה ממנו מילוי שליחות האדם עלי אדמות. היהדות בתור עם נבחר, בתור העם שהכיר ראשון את בורא העולם, הטילה עליו משימה שעליו למלאה במשך כל שנות חייו. כל הבעיות השונות של החיים מצאו את פתרונן הנכון, והוא נשא תמיד בקרבו את האושר האמיתי של החיים בכל המצבים ובכל הנסיבות.

רצונך ב,,טוהר המידות'', מר בן־גוריון? – על זה שוקדים תלמידי הישיבות, רבני העם, צדיקים וגדולים, שכל חייהם הם חותרים ל''טוהר מידות'', והדרך להשגת שלימות בשטח זה היא ארוכה מאד. מעטים מאד הם בני־העליה שזכו לטיהור מידותיהם. נסה נא, מר בן־גוריון, לדפדף בספר ,,חפץ חיים'' ובשאר ספרי מוסר, ותווכח לראות מה הם הדרכים להגיע לטוהר מידות, ומה הן הפעולות שכל אדם צריך לפעול כדי להשיג זאת.

דברים כאלה, מושגים וקטעי־מושגים בענינים העומדים ברומו

של עולם היהדות, נזרקו בחלל, בשייך־מוניס, אל לבות אלפי בני־נוער, הרחוקים מזה כרחוק מזרח ממערב.

כמה מתמיה ובלתי־מובן כל הענין – לשם מה כינס את אלפי החניכים, שגדלו כל ימיהם על ברכי החינוך החילוני, אשר עקר מתוכם כל דבר שברוחניות ושבמורשת היהדות?

לשם מה התאספו שם אלפי התלמידים, שאת תורתם קבלו בקיבוצים, בכפרים ובערים הגדולות, מפי מורים אשר מלכתחילה לימדו אותם את הפסוק המסולף: בני אל תשמע למוסר אביך ונטוש תורת אמך. הם לימדו אותם את התנ"ך, את היצירה האלוקית הנעלה ביותר, כשהם עוקרים ומקצצים ממנו שם שמים ח"ו וכל קדוש ויקר? איך הוא בא אליהם באידיאלים של „טוהר מידות", דבר הדורש שקידה ויגיעה בתורת השם?

הוא נאם לפני הנוער על נושא „ריבוי הילודה", ובו בזמן הוא עצמו עומד בראש ממשלה, שכל הזמן היא קובעת חוקים וסדרי־עבודה וחישובי שכר, הפוגעים במיוחד במשפחות ברוכות־ילדים.

לא פעם הושמעו מעל במת הכנסת קובלנות בענין זה, אבל הן נשארו ללא אחן קשבת, לרבות אזני ראש־הממשלה.

„נוער ממלכתי" – אכן, זוהי אידיאה. „פני נוער לאן?" – זוהי שאלה מצפונית, שצריכה להטריד את כל העסקנים הרציניים שבקרבנו. ענין זה צריך לעורר מתרדמתו כל אב הרואה את בנו ואת בתו מידרדרים בדרכים עקלקלות. אבל כאן לא יועילו נאומים והרצאות, ולו גם מפי גדולי מנהיגי העם.

לא כנס אחד ולא מאה כנסים יעקרו מידה אחת רעה המושרשת בלב נער או נערה. הצעירים האלה, אשר במשך עשר שנות לימודיהם ספגו בקרבם ידיעות בחשבון, הנדסה, גיאומטריה, עברית, מקרא, וכו' – לא יהיו לעולם מחוסנים נגד הנטיות הטבעיות של „עייר פרא אדם יוולד", וכל הלימודים אין בהם כדי להחדיר בקרבם שום רגשות של ציות והתמסרות לאידיאלים ודברים שברוחניות.

ישנה דרך אחרת לגמרי. יש מה לפעול והרבה לעשות, כדי

להעלות את הנוער למדרגה רוחנית גבוהה, לציות והקרבה, לטיהור מידות ושמירת ערכי האומה.

אם ישנם אחדים בין ראשי המדינה ומנהיגי הציבור החילוני, אשר בשערם כבר זרקה שיבה והם רואים את עברם, את הנוער המתבגר שלהם, את ההפקרות המשתוללת, את ההתפרקות מעול המסורת והאמונה היהודית, במבטים יותר מפוכחים ובגישה יותר כנה ויותר רצינית; אם ישנם אי־אלה שמצפונם מציק להם, וכשהם קוראים יום־יום את הכרוניקה של החיים המתחדשים במדינתנו, והם רואים את הפירות שהצמיח החינוך המודרני – מתעוררים במסתרי נפשם רגשי חרטה ונוחם על כל מהלך חייהם הפרטיים, בהתחילם לראות את המדרון והדרכים העקלקלות שהחינוך המודרני מוביל אליהם את הדור החדש במדינת ישראל; ומרוב מבוכה וסערת־נפש הם מנסים להיאחז בכל מיני קש וגבבא, בתכניות־סרק, ללא תוכן של ממש ומבלי למצוא את התרופה האמיתית.

אם כבר ישנם כאלה בציבור החילוני, ואם מתעוררים בסתר סימני חרטה וחזרה־בתשובה – סימן הוא שההתעוררות האמיתית גם־כן בוא תבוא. יגיע יום ואותו בן־גוריון, או אחר מסוגו, יכנס לאסיפה רבתי את הצעירים והקשישים כאחד, ובעוז ללא חת וללא בושה יפנה אל כל הנאספים במלים פשוטות וקצרות, מבלי להתפלסף ולהביא דוגמאות ורעיונות מופשטים, אלא כדבר איש אל בנו, יהודי ליהודי, כך יגיד לשומעיו: חברים, צעירים ונוער מתחנך! רוצים אתם לחיות חיים מאושרים, ללא ריקנות ושיעמום, מלאי תוכן ומטרה? – אנא, שובו כולכם כאחד אל היהדות המקורית, אל התורה, אל האמונה הצרופה, אל טיהור המידות, על־ידי תפילה ועבודה רוחנית, על ידי כיבוש היצר וקיום המצוות המעשיות של כל התרי״ג עם כל התורה שבעל־פה, ללא שום סייג ויוצא מהכלל.

אישים מסוג זה ראינו בדורנו אנו. בולטת אישיותו של ד״ר נתן בירנבוים ז״ל, אשר לאחר שנים של תסיסה פנימית הופיע לפתע במלוא שיעור קומתו, וללא חת השמיע את וידויו ברבים. הוא תיאר בעטו הפורה את הרגעים המעניינים ביותר בחייו, כאשר התגלתה

לפניו האלוקות בכל יפעת הדרה ונצחיותה, עת נסעו באניה על הים ובין שמים וארץ, בין שני כוחות טבע אדירים, וחש את רוח האלוקים המרחפת על־פני הבריאה כולה ולית אתר פנוי מיניה, והירהורי תשובה פלחו את לבו ותקפו עליו במלוא עוזם.

ד״ר נתן בירנבוים ז״ל, התחנך גם הוא על ברכי התרבות האירופית. גם הוא ראה בציונות החילונית את האידיאל והתכלית הסופית. בכל־זאת הגיע הרגע המסעיר ברוחו, והוא הרס את הגשרים שקשרוהו עם כששים שנות חיים, קרע לעין כל אשר למד ולימד לאחרים, והתחיל מבראשית, למד לומר ,,מודה אני״, להניח תפילין ולכרוך כל יום שבע כריכות על זרועו השמאלית כדי לכוון בזה את הפסוק ,,ואתם הדבקים בה׳ אלקיכם חיים כולכם היום״.

אך ד״ר בירנבוים לא הסתפק בארבע אמותיו שלו. חייו הרוחניים החדשים על פי המסורת היהודית, שהתחיל בהם בערוב ימיו, לא נתנו לו פורקן מלא ולא השביעו את רוחו הכבירה הצמאה. גם אותו הטרידה רבות שאלת הנוער, כבר אז ראה גם הוא את הדרך־לא־דרך של הנוער. גם הוא נוכח לראות, שכל החינוך והתרבות האירופיים מביאים רק ריקנות בלב, ללא שום לחלוחית של רוח ונשמה. והוא נקט בפעולות נמרצות לשיפור המצב. הוא יסד חוג של ,,עולים״, קשר קשרים עם סטודנטים בעלי השכלה גבוהה, והדריך אותם ל,,עליה״. אמנם מעטים הם בני־העליה, אבל הוא הצליח לרכז את ה,,מעט״ וללכדו בחטיבה רוחנית מפוארת.

והיו עוד אישים בעלי־שם – ביניהם גם ד״ר נחמן סירקין ז״ל – אשר בערוב ימיהם הגיעו לאמונה הטהורה והצרופה, ונפטרו מן העולם כיהודים מאמינים שומרי דת ומסורת.

ובכן, מר בן־גוריון, חבל על הזמן! דיבורים בעלמא לא יועילו מאומה. כעת היא שעת־הכושר לכך. כעת דרושות מלים טהורות היוצאות מן הלב באמונה, בחמימות, בעוז ואומץ. למלים כאלה מצפים בני הנוער של ימינו. משתוקקים להן בני הקיבוצים, אשר נקלעו למבוכה נוראה לנוכח האנדרולומוסיה והעירבוביה השוררות ביניהם.

לא נוער ממלכתי, כי אם נוער יהודי – זהו הנוער שצריכים

לטפח במדינת ישראל. חינוך דתי – זהו החינוך שצריכים להפעיל כעת בכל בתי הספר הממלכתיים, אם רוצים להביא לידי „טוהר מידות" ולגדל דור שאינו רודף אחרי קריירה, אלא ממלא תפקידו באמונה למען העם.

ופירוש הדבר, להתחיל מ„אלף". את האמונה האלוקית צריכים לנטוע מהרגע הראשון של לימוד התנ"ך, התורה שבכתב ושבעל־פה. כדי להגיע ל„טוהר מידות" צריכים קודם להחדיר בלבבות רגשות יהודיים טהורים. יש להקדיש מדי יום ביומו בבתי־הספר שעה מיוחדת ללימוד ערכי מוסר ומידות. חייבים להשריש בקרב רבבות בני־הנוער – הממהרים מדי בוקר לבתי־הספר – את ההכרה שכל יהודי, מבוגר או ילד, עם קומו בבוקר משנתו, צריך לתת גם שבח והודיה לאותו כוח נעלם – אשר מר בן־גוריון הזכירו בנאומו בציינו שהיהדות היא שהעניקה אותו לעולם – ולומר „מודה אני", לקבל עול מלכות שמים, להתפלל, ואחר כך ללכת לבית־הספר.

מדברים על „טוהר מידות". אבל איך יוכל הנוער לשמור על טוהר מידותיו, בה בשעה שבבית הספר מלמדים אותו תנ"ך בתור מקצוע ככל המקצועות, והוא לומד את הפסוקים „לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת", „לא תאכל כל טריפה", "בראשית ברא", „את ה' אלקיך תירא" ועוד – בעוד שהמורים וההורים אינם מקיימים מאומה מכל זה? איך אפשר לצפות לטוהר־מידות מצד נער, המכין בבית את שיעוריו בנביא והוא יודע היטב שכל מה שהוא כותב אינו אלא הונאת־דעת, שקר וכזב.

התלמידים רגישים הם, ובראותם שהמורה והמחנך הם נאה דורשים אבל אינם נאה מקיימים, משתרשת גם בקרבם מידת הצביעות והשקר.

ישנה אפשרות להדריך את הנוער לתפקידים גדולים ואחראיים למען העם והמדינה, אבל קודם לכל חייבים להכינו, להכשירו ולהכניסו לטרקלין היהדות.

עלינו לפתוח לפניהם את אוצרות מורשתנו, למען יכירו את נביאינו, חכמינו, גאונינו וראשי היהדות עד הדור הזה. עלינו להדגים ולהמחיש לפניהם את ארחות־חייהם וטוהר מידותיהם.

עלינו לשנן להם יום יום את הפסוק של נעים־זמירות־ישראל, שיש בו כדי לסלול דרך לכל החיים: „מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב – נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מירמה".

עלינו גם להעלות את רמתם ברוחניות, במחשבה וברגש, למען יוכלו להשיג ולהרגיש, שישנם צדיקים גדולים בעולם, אשר הפסוק „כי עמך מקור חיים באורך נראה אור" הוא כל תוכן חייהם.

הגיע הזמן לא לכלוא עוד את הרוח הטהורה שבלב, לא לתעות עוד אחרי תחליפים מזוייפים חסרי תוכן.

אדרבה, דוקא עכשיו, שזכינו לעצמאות וריבונות, נראה לעולם כולו, כפי שהראינו מאז ומתמיד, שהננו עם הספר, וכי שונה לגמרי דרך החינוך שלנו מחינוכם של עמי הגויים. ואם זכינו לממשלה משלנו, הבה נראה לכל העולם, שבמדינת ישראל שולטים החיים הרוחניים על פי התורה והמסורת מדורי דורות.

ובאם נלך בדרך זו, באם נחולל מהפך בשדה החינוך ונגדל דור עם תורה ואמונה בלב, דור הנושא בחובו ערכים רוחניים מקודשים, כי אז נוכל גם להדריכו לתפקידים אחראיים אחרים לטובת העם והמדינה. ועם נוער כזה, עם פרי הילולים כזה – נוער יהודי אמיתי – נוכל גם להשיב מלחמה שערה נגד כל אויבינו מבפנים ומבחוץ, ואז נהיה למדינת ישראל אשר אליה קיוו וציפו דורות על דורות של יהודים בכל תפוצות הגולה.

סיון תשי"ד

והיה מחניך קדוש

לחם...

דיבורו קולח, זורם כמעיין הנובע. הוא שמח ומאושר על כך, שאני עושה אזני כאפרכסת ומקשיב לדבריו.

מרגע לרגע גוברת התרגשותו. הוא כולו נסער ונלהב.

ואכן, דבריו נכנסים ללבי. הוא אינו מגביה קולו, אבל המלים זורמות בזו אחר זו בלי הפסק, כפיכפוך של מים חיים.

הוא עבר כמעט כל מדורי הגיהינום. כל־כולו מיקשה אחת של היסטוריה רבת מאורעות. כל אבר מאבריו, ואפילו כל שערה משערותיו שהלבינו קודם זמנן – עברו במשותף את כל המדורים הללו.

היינו־הך איזה שם תקראו להם, כי כמעט אין ביטוי הולם להם. אם תאמרו: שואה, מחנות־השמדה, משרפות, פרטיזנים בערבות רוסיה, סיביר, בתי־חולים באיזורי קרח רחוקים – הרי אין הללו אלא בבואות של מושגים, כינויי שמות. השם הנכון טרם נוצר כלל בשפת האדם המדוברת.

ואולם, אין חשיבות לכך לענייננו. לא על כך מתנהלת כעת השיחה.

ויתכן מאד שכולכם תביטו עליו במנוד־ראש ומשיכת־כתפיים, תתפלאו ותשאלו:

„ומה בכך? לשם מה כל הריתחה הזאת? מה ראה פתאום להתעורר משלוותו ולהביא לפנינו ענין של מה־בכך?"

אבל הוא בשלו.

השיחה מתמשכת, שופעת, ואני קולט וסופג כל מלה ומלה.

והוא ממשיך:

– אל תחשוב, ידידי, שזה ענין מקומי גרידא, ביני ובינך, ביני ובין יושבי עירנו. לא, ידידי!

הענין הזה מטריד את כל חושי, דוקר את לבי כמדקרות־חרב, וזה שנים שאינו נותן לי מנוח. מיום ליום הוא מחריף והולך, מסתעף ומתרחב.

הוא עובר גבולות ותחומים. תיתקל בו בירושלים ובתל־אביב, בחיפה ובבני־ברק, במושבות הדרום והצפון, בעמק ובגליל, בכפרים ובקיבוצים.

עיני רואות זאת יום יום, וכאילו דם מציף אותן, כאילו רואה אני את קודש־הקדשים מחולל לנגד עיני לאור השמש.

אני מטייל ברחובות, עובר בשעות הבוקר על־פני בתים בכל מקומות הישוב, והיינו הך מי מתגורר בבתים והחצרות ההם: אם חילוניים פורקי עול דת ומסורת, או אם – להבדיל – חרדים קיצוניים, תלמידי ,,כוללים'', חניכות ,,בית יעקב'', שכולם מדקדקים במצוות כחוט השערה ומקפידים על כל מסורת ומנהג קל.

ובזה העזובה נוראה, עוברת כל גבול, מכלה חלקה טובה. כל אותם האימים של חיי האלפים והרבבות, בין אלה שנשארו בחיים ובין אלה אשר כל חייהם היו כעין הכנה לקראת הקץ בתאי הגזים והמשרפות – מופיעים לפני כה נוראים, כה מבעיתים.

עודני זוכר אותה התקופה, שהיתה ונעלמה כליל מאותו הדור, תקופה קדומה, מלפני המבול וחורבן העולם. אמי זכרונה לברכה מדי שבועיים היתה לשה בבית עיסה של קמח דגן, קיבר, בתוך עריבת־עץ עמוקה, בעצמה אפתה ככרות־לחם גדולות בתוך תנור הבנוי בתוך ביתה, ומדי יום ביומו במשך שבועיים, היתה פורסת פרוסות מאותן הככרות לילדיה. ומעניין הדבר, ככל שעברו יותר ימים על הלחם, היה טעים יותר לחכנו, ,,טעם גן עדן'' ממש. הרגשנו בחוש את משמעות הפסוק ,,ולחם לבב אנוש יסעד'', או ,,פיתא סעדא דליבא''. היינו מאושרים כל הימים.

הלחם היה המיצרך היסודי המקודש בכל בית ובית ונהגו בו כבוד ויקר. אסור היה להשליך לארץ אפילו פירור זעיר, ואם נפל פירור מיהרו לאספו ולהרימו, כמו – להבדיל – ,,שמות'' של ספרי קודש. והדברים אמורים הן בבית עניים והן בבית עשירים. פה וגם פה

שמרו שמירה מעולה על מאכל־אדם זה, אשר בזיעת אפיים נוצר, ואשר ברכת־שמים מעל ריוותה אותו מרגע הטמנת הגרעין באדמה עד גמר אפייתו בתנור.

ויתירה מזו בערבי שבתות וחגים, כאשר עיסה צחורה כשלג נילושה בתוך עריבה מיוחדת לכבוד שבת, וחלות קלועות, משוחות בחלמוךביצה, נאפו בתנור, נשחמו להפליא, וקישטו אחר־כך את שולחן השבת על המפה הלבנה לצד גביע הקידוש ונרות־השבת.

ממש ,,נשמה יתירה'' היתה טמונה בכל פרוסה ופרוסה שהיה אבא מחלק לכל בן ובת המסובים לשולחנו, אחרי ברכת ,,המוציא''.

יום יומיים לאחר השבת עדיין היה טעמה של השבת עומד בשיירי החלות. חס וחלילה, אי אפשר היה כלל להעלות על הדעת, להשליך אפילו פירור כלשהו.

וזה היה אז בשכבר הימים, בשנות ה,,אז'' המאושרות, כאשר ,,ששה המיליונים'' עדיין חיו והמשיכו את השרשרת של דורות על דורות.

ומאותם ימים אני עובר לתקופה קצת מאוחרת יותר, לימי האימים והזוועות, או תקראו להם איך שתקראו. חיי היו תלויים לי אז מנגד. ראיתי את המוות עין בעין עשרות פעמים. תחילה במחנות הריכוז, ואחרי הימלטי משם – בערבות סיביר. פירור לחם יבש, עלי־כרוב, קליפות תפוחי־האדמה – אלה היו שיא מאוויי החיים. התגלגלנו ממקום למקום, טולטלנו קילומטרים על קילומטרים, בכפור ובחום, חיפשנו בשדות וביערות, בכפרים ובישובים נידחים, את שיירי כל הדברים האלה – שרידי לחם, קורטוב אוכל, להחיות – ולו גם ליום או יומיים בלבד – את ,,צרור העצמות'' שבגופנו.

כל זה עולה כעת לנגד עיני רוחי, בדברי אתך, ידידי.

ועתה מה אני רואה? חיים סואנים ורועשים סביבי. מכוניות מהודרות חולפות ביעף על־פני הכבישים. אנשים אצים־רצים בהמולה מסחררת. אני רואה התעוררות של חיים חדשים. אבל חוץ מזה אני רואה גם מדי יום ראשון, וגם בשאר ימות השבוע, על גדרות האבן, או בתוך פחי האשפה המחכים לפועלי הנקיון – חלות שלמות, ככרות, בנות יום או יומיים, אשר ,,עבר עליהן הכלח'' והן

מושלכות להפקר, מחכות לחתולים או לחולדות אשר ירחמו עליהן.

צא וחשוב, מיליונים של נפוחי כפן גוועים ברעב, היו נשארים בחיים, אילו ניתן להם כל המזון הזה המושלך יום יום ללא רחם – – –

מכירי אחז בדש בגדי והמשיך בנעימת הפצרה:

– אנא, הקשב לי עד הסוף. אני מוכרח להשיח את כל לבי, לגולל מעליו את האבן הכבדה המעיקה עליו, כמו שנאמר: ,,דאגה בלב איש ישיחנה''.

ובכן, אם הייתי נתקל בתופעה זו בכרכים הגדולים כמו ירושלים, תל־אביב, חיפה – אפשר הייתי פחות נרעש בקשר לכך. סוף־סוף הרי זהו כרך גדול, ורבות שם התופעות השליליות, המכאיבות עוד יותר. שם אין צורך לחפש אחרי הלחם המושלך על הגדרות ובפחי האשפה. הרחוב עצמו, המדרכות ההומות בני נוער תועה, תעתועי ופיתויי החיים החילוניים – כל אלה מנקרים את העינים ומשכיחים צרות אחרות.

ממש ,,נשתנו סדרי בראשית''. החיים הסואנים מסביב אינם חיי העיירה של אז. הרחוב שונה לחלוטין. אין זה אותו רחוב שהיה מתמלא מדי בוקר בבוקר יהודים עם התיק הטלית־ותפילין תחת בית שחיים, הממהרים לבית־התפילה ולבית־המדרש.

אבל מה שמרתיח את דמי כל־כך הוא, שמדובר גם באנשים ,,משלנו''. התופעה הזאת קיימת גם במקומות ישוב המאוכלסים ביהודים דתיים וחרדים, או עיר כמו בני־ברק. ועל כך לא אוכל לחשות.

צא וראה מה נאמר ב,,זוהר'': ,,תלתא אינון גרמין בישא לגרמייהו... תניינא מאן דזריק נהמא או פירורין דאית בהו כזית'', דהיינו: שלושה המה שגורמים רעה לעצמם... והשני – מי שזורק לחם או פירורים שיש בהם כשיעור כזית.

זהו רק קטע אחד מתוך עשרות המאמרים על ענין ביזוי אוכלין. אינני לא רב ולא פוסק, אבל בתוך תוכי עדיין תוססת אותה הערצה ואותו יחס של כבוד לכל דבר מאכל, אשר נטעו בי אבותי ואבות אבותי וכל הדורות אשר לפניהם.

פשוט לא אוכל לראות ולהחריש, כיצד הביזבוז והזילזול באוכלין פשטו בכל הארץ, ואין מי שיתריע על כך.

והיכן אנחנו?

אנו מרבים להתריע ולזעוק מרה על קיצוץ סובדיסיות, על העלאת מחירי הלחם ושאר מיצרכים חיוניים, ומאידך גיסא – פחי האשפה ושולי רחובות העיר מלאים יום יום בלחם כמעט טרי, אלא שיש בו חסרון אחד: הוא אינו מעורר את תאוות־האכילה באשר הוא ,,מיושן", בן יום או יומיים. איננו טרי במידה מספקת.

זה שנים, מיום עלותי ארצה, שהתופעה הזאת מרגיזה אותי עד לבלי נשוא. שלוש פעמים ביום אנו מתפללים בכוונה: ,,פותח את ידיך" – והכוונה ללחם הזה, המתגולל בפחי האשפה והמופקר בכל מיני מקומות לשם הושלך.

ולבסוף, יקירי, שמע נא עוד סיפור־מעשה קטן משכבר הימים, ותווכח לראות איך היו אנשים מתייחסים אז לכל הענין הזה.

בעודי עול־ימים עברתי פעם בסביבת הרי הקרפטים, ובבוקר אחד ראיתי איכר יהודי זורע את שדהו. קומביינים עוד לא היו אז. הוא החזיק במחרשה ולפניה משכו שני שוורים בעול.

לא היתה זו עבודתו הראשונה באותו בוקר, כי אם השניה. לפני כן כבר התפלל תפילת שחרית במנין הראשון, ועתה היה עוסק בעבודתו השניה – עבודת החרישה והזריעה.

עמדתי מרחוק ועקבתי אחרי מעשהו. מדי פעם הוציא מתוך התרמיל הקשור אליו כעין סינור חופנים חופנים מלאים גרעיני תבואה, מגישם אל פיו ואחר מפזרם על־פני תלמי השדה, לפני עבור המחרשה עליהם.

עמדתי והתבוננתי משתאה ומחריש. מה הוא עושה? מדוע הוא מגיש כל חופן גרעינים אל פיו לפני זריעתם?

החלטתי לשאול אותו. חכיתי עד שיתקרב אלי עם השוורים, ואז שאלתיו לפשר הדבר.

הוא הביט בי בתמימות של איכר והשיב לי בדברים פשוטים וכנים:

,,הריני מנשק כל גרעין לפני זריעתו, ועם כל נשיקה הריני מבקש

מהשם־יתברך כי יריק ברכתו עליהם למען ישתרשו היטב באדמה, ינבטו ויביאו ,מאה שערים' כמו אצל יצחק אבינו''.

כך, יקירי, היו איכרינו נושקים בחיבה כל גרעין חיטה. וכמה עלינו לנשק כל פרוסת לחם המוגשת לפנינו מוכנה ומזומנה, ללא עמל ויגיעה, מבלי לטרוח קודם על חרישה, זריעה, קצירה, דישה, טחינה, לישה, אפיה, ועוד כהנה וכהנה עבודות נוספות; ובעיקר ללא קללת ,בזיעת אפיך'. איך יכול אדם לזלזל בלחם הניתן לו מידו הפתוחה והרחבה של הקדוש־ברוך־הוא, לחם המלא ברכה וחסד שמים?...

ידידי נשתתק ונשם עמוקות. פניו הפיקו אושר וסיפוק, כי אבן נגולה מעל לבו.

ניענעתי לו בראשי ואמרתי:

,,צדקת מאד, ידידי, ומי יתן ודבריך ימצאו מסילות בלב הקוראים ויביאו פרי, והיה זה שכרך''.

חשון תשל''ז

הרהורים בעניני חינוך

עומד הייתי בתור לאוטובוס. הרגעים נתארכו לאין קץ. התור הזדנב והתפתל לאורך המדרכה. לאט לאט קיבל התור אופי חדש. עשרות אנשים הממתינים, אחרי פרק־זמן הראשון של ציפיה בקוצר־רוח ובמתיחות־עצבים, התחילו להסתגל למצב הקיים, כאילו השלימו עם גורלם. רבים גם נתפנו לנצל את הזמן, מי בקריאת עתון, מי בסריגה ומי בשיחת ידידים.

איתרע מזלי ונתקעתי בין שני זוגות של נשים משוחחות. זוג אחד התמקד על נושא פופולרי מאד בישוב, היינו בענין תפריט האכילה בחג הפסח. שתי הנשים נכנסו לפרטי פרטיו של הנושא וייחדו את הדיבור על כל עגבניה, על כל תפוח־אדמה, על כל ליטר שמן ועל כל קילו בשר. היו אלה תשעה קבין של פיטפוט, שהדהדו באזני ומלאו את מוחי בכל מיני ליפתן ושאר ירקות.

שיחה יותר רצינית התנהלה בין שתי הנשים אשר לצדי השני. גם הן שוחחו בקול ובהתרגשות, כך שעל־כורחי נקלטו הדברים באזני והידהדו במוחי.

למעשה קלטתי רק את התחלת השיחה. כי בינתיים הגיע אוטובוס לתחנה והתור המזדנב הפך פתאום לגוש אחד של ראשים ורגלים נדחפים זה בזה, כשכל אחד מתאמץ בכל כוח מרפקיו להגיע ראשון אל פתח האוטובוס.

וכך התנהלה תחילתה של השיחה:

,,בת כמה אריאלה?''

,,היא כבר בת שתים־עשרה''.

,,איך היא לומדת?''

,,לא רע''.

,,באיזה בית־ספר?''

„של ההסתדרות".

„האם את מרוצה מהלימודים?"

„מה זה משנה – הלימודים? הלא זוהי תכנית מאושרת בהתאם לגיל התלמידים, ומלמדים כל מה שנחוץ לגיל הזה. אבל יש דבר אחד שאינני מרוצה ממנו, וגורם לי עגמת־נפש, עד שאינני יודעת מה לעשות, וזוהי בעיית החברה. החברים והחברות בכיתה הם מהסוג שאין דעתי סובלת".

והיא סיפרה מקרה שאירע לבתה אריאלה, כפי שהבת סיפרה לה לפי תומה.

לפני ימים אחדים פנו אליה שתי נערות ונער בני גילה (שתים־עשרה – שלוש־עשרה שנה) והציעו לה לצאת אחרי הצהרים לטיול של כמה שעות באיזור רמת־גן.

אריאלה היא בעלת חוש־משמעת מפותח. מיום עמדה על דעתה חינכה אותה אמה לציית תמיד ולא לעשות דבר בלי רשות.

היא ענתה, איפוא, ישר:

„אסור לי לצאת בלי רשות מאמא".

„תצפצפי על האמא", ענתה לה אחת החברות.

„גם אני מזמן כבר לא שומעת בקול אמא", הוסיפה השניה. „הם לא מבינים כלום ההורים".

„לא כדאי לך לבקש רשות מאמא שלך", הציע גם הנער. „אני עושה תמיד מה שמתחשק לי ולא איכפת לי כלל מה שאמא דורשת".

כאן נפסקה השיחה, כאמור, כאשר הגיע האוטובוס והכל הצטופפו סביבו. אולם די היה בהתחלה זו, כדי לעורר בי גל מחשבות על הנושא הזה.

סוף סוף הצלחתי להידחק לתוך האוטובוס. את שתי המשוחחות לא ראיתי עוד. אבל שיחתן עדיין רעמה בקרבי והלמה במוחי בלי הרף.

„תצפצפי על האמא", זהו פרי ה„הילולים" של החינוך המודרני, שמתפקידו להקנות ערכי תרבות לדור הצעיר ולהדריכו בחיים.

כעת אנו עומדים בפני הנהגת חינוך ממלכתי אחיד במדינה. שר

החינוך והתרבות מכנס כינוסים, ממנה ועדות, נושא ונותן על תכניות, על סדר־לימודים, על מקסימום ומינימום. רוצים לכרוך „מצה ומרור" בכריכה אחת. וכך חושבים לחנך את הדור הבא, את דור העתיד שלנו. רק דבר אחד נשכח מן הלב. מתעלמים מנקודה אחת חשובה ומכרעת, כי לא די בלימוד גרידא והקניית ידע, כדי להנך דור. אמנם שיטה כזאת עשויה להעשיר את התלמידים בידיעות כלליות ולהקנות להם מקצוע בחיים, אבל בשום אופן אין בזה כדי לעצב את דמותו של התלמיד, לעדן את אופיו, לטהר את מחשבתו ולזכך את מעשיו.

משפט זילזול זה של „תצפצפי על אמא" אפשר לשמוע גם מפי בוגרי בית־ספר, אשר מעודם לא טעמו טעמה של תורה ועינם לא שזפה ספר מוסר.

דבר זה מתנקם עתה באכזריות במיסדיהם של אותם בתי־ספר. הקרע הנפשי המתגלע כעת בקיבוצים, הריב בן אב ובן, בין אם ובת, בין בעל ואשה – כל אלה הם תוצאת אותו החינוך המודרני.

עומדים הם כעת זקני הקיבוצים, פוכרים ידיהם ומסתכלים בעינים מלאות צער וכאב בפרי הבאושים אשר הצמיחו כל העמל והידע שהשקיעו עד כה בחלוציותם. עומדים הם אפורי־שיער־שיבה ורואים את בניהם, הדור אשר הקימו וחינכו על טהרת הקיבוץ, על רעיון השיתופיות ועל ההתמסרות לבנין הארץ והפרחת השממה – והנה הוא סטה מן הדרך. אותו דור צעיר, אשר מיום הוולדו גודל וטופח באווירה קיבוצית טהורה, ומרגע הכנסו לחדר־הילדים המשותף עד היותו לאיש, הולעט בלי הרף ברעיון הקיבוציות וכל כיוצא בזה – הנה הוא מתמרד באבותיו ומתכחש לכל הערכים אשר בהם חינכוהו. בן לא יכיר באביו ובת לא תדע את אמה.

ועוד יותר צורב הכאב וגדול העלבון, שכל האידיאות החדשות אשר הבנים האלה אימצו כעת לעצמם הינן מנוגדות וסותרות לחלוטין לכל החינוך אשר קיבלו במסגרת הקיבוץ.

והידיעות על הפילוגים הולכות ומתרבות. מהפכה פנימית תוססת ומתחוללת בחיי הקיבוצים, מעין רעידת־אדמה בזעיר־אנפין.

האם אין כל הפרשה הטראגית הזאת מתומצתת באותו משפט קצר שנשמע מפי אותה נערה חניכת בית־הספר המודרני: ,,תצפצפי על האמא?''

כעת עומדים להרחיב את מסגרת החינוך הזה ולהחילו על כל הישוב במתכונת של חינוך ממלכתי אחיד.

במלים יותר ברורות: רוצים להעביר את אותה התכנית החינוכית, שהוגשמה עד כה בכל הקיבוצים וישובי ההסתדרות, שבהם מתלקחת כעת אש הריב והמדון – אל כל שאר חלקי הישוב. ומאחר שהחינוך בישראל הוא חובה, הרי כל אזרח בישוב יצטרך להפקיד את יקיריו בידי החינוך הזה, שקלקלתו הוכחה עתה לעיני כל.

האם אין לראות בזה משימה אחת גדולה של הכנת מרד חדש של בנים נגד אבות, של צעירים נגד זקנים: אם מסגרת חינוכית מצומצמת כמו זו של הקיבוצים, הצמיחה פרי־באושים כזה, כלום אין נשקפת סכנה חמורה, שאותו החינוך הממלכתי החדש יגדיל פי כמה וכמה את התוצאות השליליות של חינוך זה וירחיב פי כמה את מחנה ה,,מצפצפים'' על ה,,אמא'' ועל כל המדינה?

לא, רבותי! לא זו הדרך של החינוך בישראל, ולא אלה היסודות שעליהם יקום עתידו של העם בישראל.

ואַת, האֵם החרדה כל כך לגורל בתך אריאלה, אשר העצה ששמעה מפי חברותיה ,,תצפצפי על האמא'', כה החרידו אותך – אל תהססי אף רגע, אלא קומי והוציאי את בתך משם והכניסי אותה במסגרת החינוך הישן המסורתי, שם היא תלמד את כל דיני כיבוד אב ואם, יחנכו אותה לחבב ולהוקיר כל זקן ובא־בימים, וידריכו אותה לחיות חיי רוח, חיי טוהר, המרוממים את האדם מן החומריות והריקניות אל עולם נעלה, שכולו טוב, כולו רוחניות.

תש''ט

השגחת הבורא

זהו ה„בראשית", ה„אלף־בית" של אמונת ישראל.

אין מקריות בעולם. אין אדם נוקף אצבעו למטה, אלא אם כן מכריזים עליו מלמעלה.

במשך מאות רבות בשנים ישבנו צמודים יחד ב„חדר" הצר והקטן שלנו, וה„רבי" בעל הזקן הארוך והלבנבן הרעיף על נשמותינו הזכות והטהורות – נשמות של תינוקות־של־בית־דבן אשר לא טעמו טעם חטא – פסוקי חומש, מעשי אבות, דברי הכהן הגדול אל העם. דומם ישבנו והקשבנו לכל הגה היוצא מפי ה„רבי".

„כי תצא למלחמה על אויביך".

לפנינו נתגלה עולם שונה לגמרי. מושגים חדשים צצו במוחנו הרופס. „מלחמה", „אויבים". וחיש־מהר גם „ראינו" את הכלים הכרוכים באותם המושגים.

חרבות, רמחים, כידונים, קשתות וחצים, סכינים ופגיונים, המתנופפים זה מול זה.

דומם חרדנו בלבנו הקט לגורל כל אחד מה„שישים ריבוא" והאלפים של הדורות הבאים אחריהם.

וה„רבי" מיהר להרגיע אותנו, כשהוא מחייך את חיוכו הלבבי ובהדגישו בנעימות את המשך הפסוק:

„ונתנו ה' אלקיך בידיך".

הוא הרחיב את הדיבור, הניח בנו יסוד מיסודות האמונה, מהשקפת־עולמו של עם ישראל.

„כי תצא למלחמה" – ישנם אויבים שונאי־ישראל ויש הכרח לצאת למלחמה. אין מנוס. אבל – „ונתנו ה' אלקיך בידיך", הנצחון לנו יהיה.

והוא המשיך ללמוד אתנו פסוקים מתורת ישראל, דברים חוצבי

להבות: ,,ורם לבבך ושכחת...'', ,,ואמרת בלבך כוחי ועוצם ידי עשו לי את החיל הזה'', ,,וזכרת את ה' אלקיך, כי הוא הנותן לך כוח לעשות חיל...''

אלה הם פסוקי המקרא, אשר נטע בנו ה,,רבי'' בהיותנו עוד תינוקות־של־בית־רבן.

זה לעומת זה. פסוק ראשון משולב במשנהו. ההתחלה קשורה בסוף. כל התנ''ך הוא מיקשה אחת אלוקית. אי אפשר להשמיט מן התורה אפילו אות אחת, אפילו תג אחד.

וכאשר גדלנו, התרחבה הירעה הזאת. אבל ה,,רבי'' תימצת לפנינו את כל זה בשתי מלים, שכאילו נמסרו לנו כעין צידה לדרך: ,,השגחה פרטית''.

זהו אחד מיסודות היהדות – אמר לנו – וזה צריך לשמש לנו כעין בן־לוויה לכל דרך החיים.

כשאנו מצויידים במטען זה, מאז היותנו לעם, החזיקה ספינת ישראל מעמד איתן בין גלי ונחשולי העמים, במשך אלפים בשנים.

אין טבע ואין מקרה. ,,המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית'', יום יום ויצירה חדשה. על כל דשא וגבעול עומד מלאך ומצווה עליו:

,,גדל! גדל!''

וכך התנודדה ,,ספינת ישראל'' במשך אלפי שנים בים הנורא, בין נחשולי אימים ושואה, קטל וחורבן, עד שהגיעה בעזרת השם לחוף מבטחים.

*

והגענו למה שהגענו.

שוב התחלנו ללמוד פסוקי תנ''ך מן הפרקים האחרונים, שלפני גאולת־הנצח של עם ישראל, והפסוקים נלמדו בהתמדה ובהתמסרות.

,,כי תצא למלחמה על אויביך''. וניתנו ,,פקודות־יום'' לאלפים ולרבבות מצעירי ישראל.

,,שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם. אל ירך לבבכם...''

וסופם של הפסוקים נתקיים במלואו:

„ונתנו ה' אלקיך בידיך".

„כי ה' אלקיכם ההולך עמכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם".

ומונחים חדשים נתוספו בתולדות ישראל העקובות מדם: „מלחמת הקוממיות", „מלחמת סיני", „מלחמת ששת הימים". ונפקחו העינים. תועים למדו בינה. מתוך כל טנק, מכל תותח ומכל מטוס, נזרקו לפידים של נסים גלויים.

צבאות ישראל במערכה ראו את זה בעיני־הבשר שלהם.

מאות ואלפי אגדות מופלאות נרשמו בספר דברי הימים האלה.

אפילו תינוקות־של־בית־רבן קלטו והבינו במיוחד תוכן הפסוק: „ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד, עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה עד אחרית השנה".

אירועים כבירים הדהימו את העולם כולו. „רבים ביד מעטים". שה פזורה ישראל – נגד זאבי־ערב למיליוניהם.

ומאז „ששת הימים", מאותן „שלוש שעות" של אותו בוקר, ממשיכה כל הזמן – כזרם שוטף של מי־מנוחות – לזרום השגחת הבורא על עמו הנבחר.

אין צורך בהתעמקות. הכל גלוי לכל מי שעיניו פקוחות ולבו פתוח.

אין צורך לפרט את כל האירועים. אין יום ואין מאורע שלא יעורר בכל אחד רחשי שבח והודיה לאדון־הכל על הנעשה והמתרחש.

הקרבניטים המנוּיטים את הספינה, צריכים להתבונן אל כל אלה.

והנה מאורע מתוך מיכלול המאורעות. חוליה קטנה בשרשרת ההמשך של „ששת הימים".

„סבנה".

כל הישוב הומה ורועש. כיממה נמשך המתח בכל העולם: מאות נפשות על סף כליה! לילה, שחרית, צהרים, ומיליוני לבבות מתפעמים:

אי הדרך? אי עצה?

אבל ,,יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו''. אכן, צבא ישראל קיבל על עצמו את המשימה להציל נפשות, מתוך הקרבה לאין־ערוך. אבל מי מדד רגעי הרוצחים. ,,מי שם בטוחות חכמה?''

ההתרחשויות היו גלויות לעין כל. גם קצר־הרואי יכול היה לראות הכל בבירור. אך הנה נזרק משפט מפי אישיות רמת־דרג, שתכנו סטה לגמרי מכל מה שהישוב ראה והרגיש:

,,כוחי ועוצם ידי''.

,,ורם לבבך ושכחת''.

פגיעה באמונת עם ישראל. נסתרים דרכי ה'. מי אתה בן־אדם להבין דרכיו ומעלליו.

האם לא היתה ח''ו פרשת ,,איר־פרנס'' מעין רמז דק, מראה־דרך ומוסר־השכל, לאותו משפט של ,,כוחי ועוצם ידי''?

אבל כאמור: נסתרים דרכי ה', ובמופלא ממך אל תחקור.

אל הישיבה

ערב אחד הוא סר לביתי, קדמני בברכת השלום שלו בהרחבה ובקול רם, אחר זרק את המלים לחלל הבית, או סח אל עצמו:

,,הערב עלי להחליט סופית. עלי להכריע, לכאן או לכאן!''

הזמנתיו לישב ליד השולחן. התבוננתי בפניו, אולי אוכל לקרוא בהם את אשר בלבו, את הסיבה שהניעה אותו לבוא אלי באופן פתאומי בשעה כה מאוחרת בערב.

די היה במשפט היחיד הראשון שזרק לחלל החדר, כדי להכיר בו, שדבר מה ממלא את כולו ומעיק עליו מאד. איזו בעיה נפשית עמוקה דורשת את פתרונה.

נתתי לו שהות קצרה, כמה רגעים להתרכז עם עצמו ומחשבתו, כדי שיוכל לגולל הכל לפני בלי שיור, למען תוכל באמת לבוא ההכרעה הסופית, אשר תסלק את כל הספקות וההיסוסים המקננים בקרבו ותפנה מקום להחלטה נחושה.

,,ובכן יקירי'', פניתי אליו אחרי הפסקת השתיקה, ,,הגד מה שבלבך, כל מה שמעיק עליך''.

ידידי הסיט את הכסא קרוב יותר אלי. בעיניו העמומות כאילו נדלקה אש חדשה והן הבהיקו כגחלים.

,,באתי אליך, ידידי, דוקא בשעת־ערב מאוחרת זו'', פתח וסח אלי, ,,כדי שאוכל לדבר בלי שום הפרעות ולגולל לפניך את פרשת המאבק אצלי בבית זה כמה חדשים, מאבק הקשור בציפור־הנפש שלי, בבת עיני ויסוד חיי; מאבק שגזל ממני לילות וימים ולא נתן לי מנוח זמן ניכר.

,,בוא ואספר לך את כל הענין בלי כחל ושרק. בעצם זוהי בעיה פשוטה, אבל עמוקה מאד. כידוע לך יש לנו בן מוכשר ומוצלח.

בבית־הספר היה בין המצויינים, פיקח ונבון, בעל תפיסה וחריף. אין בדעתי להתפאר כאן בבני ולמנות לפניך את כל מידותיו ותכונותיו. לא בשביל זה באתי. אולם, יש לזה אולי קשר עקיף לעצם הבעיה והמאבק.

,,ובכן, בני זה סיים השנה את בית־הספר היסודי. הוא קיבל תעודה מצויינת בכל המקצועות. בלימודי־קודש הוא היה המצטיין בכל הכיתות, וכעת הוא יודע בלי־עין־הרע ללמוד דף גמרא בכוחות עצמו, כמו בן ישיבה. אך מלבד זה רכש ידיעות נרחבות גם בלימודי חול ומקצועות כלליים. וכל זה הודות לשקידתו, תפיסתו וכושר זכרונו.

,,כעת התעוררה אצלנו השאלה: מה הלאה? לאן לשלוח את הילד אחרי סיום בית הספר? וכאן התגלו אצלי ואצל אשתי נטיות מנוגדות במקצת.

,,יום יום דיברה אשתי על לבי ואל מצפוני, כשהיא משתמשת בכל ,תשעה קבין' של טיעונים ודברי שידול. היא גם מסתמכת על מאמר חז"ל: ,,טוב תורה עם דרך ארץ", ולפי זה היא תובעת ממני בתוקף לשלוח את בננו ל,,ישיבה תיכונית", מקום ששם קודש וחול משמשים בעירבוביה. שם אפשר לקבל סמיכות לרבנות וגם מקבלים תעודת בגרות, שבעזרתה אפשר להיות גם רופא או מהנדס.

,,והיא טוענת לפני: מי כמוך מרגיש כעת בחיי המעשה עד כמה חסרים לך הלימודים הכלליים. כמה היית יכול להתקדם יותר, אילו ידעת כמה שפות אירופיות. מי כמוך יודע, כמה דרושה כעת ידיעה בהוויות העולם, כמה נחוץ להכיר ולהבין את המתרחש בעולם הגדול.

,,צא וראה – היא אומרת לי – האם רב בעל השכלה אקדמאית אין לו השפעה גדולה יותר מאשר לרב הבקי רק בתלמוד ופוסקים? סוף סוף, הרי יש לנו מדינה, יש לנו כנסת, ואנחנו החרדים מיוצגים בכל תחומי החיים. מדוע לא נכשיר מבין הצעירים שלנו, ודוקא מהכשרוניים שבהם, כוחות חדשים שיוכלו לתפוס עמדות בכירות במנגנון הממשלה? מדוע לא יהיו מומחי־מדע משלנו, אשר יתרמו להתפתחות המדע והטכניקה?

,,על־כן – היא טוענת ותובעת – אם השם חנן אותנו בבן מוכשר ונבון, עלינו לגייס את כל המאמצים כדי שיהיה מוצלח ומוכשר בכל המובנים, ויהיה לתפארת לנו ולכל העולם. והדרך היחידה היא: תורה עם דרך ארץ.

,,והיא משתדלת לשכנע אותי שכל כוונתה טהורה ורצויה, וממשיכה וטוענת: כל הזמן לא התנגדתי לך בנוגע לבית־הספר שבו ילמד בננו. תמיד מילאתי בקשתך ורצונך. ואמנם הוא למד בבית־הספר הקיצוני ביותר, למרות שקיימים בתי־ספר חרדיים יותר טובים ויותר מודרניים. אמרתי גם אני בלבי: טוב שבננו יספוג בשחר ימיו את הרוח היהודית המקורית, יקלוט מטען רוחני לכל חייו, לימים שבהם יצטרך להכנס לחיי המעשה. אבל כעת לא אוכל בשום אופן להסכים לשלוח אותו לישיבה כזו, שבה לומדים יומם ולילה רק לימודי קודש, בלי שום שמץ של לימודי חול.''

כאן הפסיק ידידי לרגע. ניכר היה בו שעדיין הדברים תוססים ומפעפעים בקרבו ועליו להמשיך ולדבר עוד ועוד. נעניתי, איפוא, ושאלתי:

,,ומה דעתך על הענין?''

,,אגיד לך את האמת. יש לפעמים שאני מכיר בצדקת דבריה. יש ואני חושב באמת על התועלת הרבה שבלימודים הכלליים, שהם נחוצים מאד בחיי המעשה היום־יומיים. ואז נדמה לי שאמנם רק זו הדרך לחנך בה את בני, דרך של תורה עם דרך ארץ. אבל מאידך יש ואני מתבונן ורואה, איך שבכל העולם זרם־החיים סוחף וגורף נשמות לאלפים ולרבבות, איך שדרך העולם מלאה אבני־נגף ומכשולים, וכמה אנשים נלכדים בכל מיני הרשתות הפרושות לרגליהם. ואז אני נרתע מהחלטתי ואני אומר לעצמי: לא! אסור לי לסכן את נפש בני, את בבת עיני! אסור לי לשלחו במו ידי אל דרך מלאה חתחתים וסכנות''.

ידידי נשתתק שוב. עיניו הביעו מבוכה עמוקה, כמי שעומד על פרשת דרכים והוא מצפה לאיזה צו עליון, לאיזו הוראה מגבוה לאן לפנות.

הרגעתי אותו ואמרתי, כי אמנם בערב זה עליו לחרוץ את

החלטתו, וכי ההחלטה צריכה להיות אחת ונחרצת, בלי כל ספקות והיסוסים.

הוא נשא אלי עיניו השואלות, הטה אזניו כאפרכסות ובפיו מילמל:

,,ובכן, מה דעתך?''

שתקתי רגע, אחר עניתי:

,,דעתי היא, ידידי, שאין לפנינו שתי דרכים, כי אם דרך אחת ויחידה, דרך נצחית שבה הלכו אבותינו ואבות אבותינו. אתה עמדת על הצורך והנחיצות שבלימודי חול. אבל דבר אחד שכחת, ידידי, דבר עיקרי ויסודי.

,,יש לך בן צעיר. אתה משתעשע בו, נהנה ורווה ממנו רוב נחת. הוא גמר את בית־הספר בהצטיינות. הוא התחנך לפי הדרך שהתווית לו, דרך התורה והיראה שבה התחנכת אתה. הוא לומד גמרא ותוספות כמו בן ישיבה. הכל ברוך־השם עלה יפה. אבל שכחת דבר אחד, כי בנך הצעיר יש לו לב בשר, ובפניו הנאים משובצות עיני בשר, והוא נתון בתהליך של התבגרות. לב־הבשר ועיני־הבשר מתפתחים מיום ליום לפי הנטיות הטבעיות שלהם, הם נעשים יותר חמדנים ויותר שאפתנים.

,,אתה רוצה להפנות לימודים כלליים, לספרות העולמית ולתרבות העמים. אמנם במידה מצומצמת, רק שעתיים שלוש ביום. אבל אתה שוכח, ידידי, כי לפעמים די בספר אחד, או אפילו משפט אחד, מן הספרות הגויית, כדי לחולל מפנה מסוכן במוחו הרופס של הצעיר, ולהרעיל ללא תקנה את לב־הבשר שלו.

,,אתה תמיה ושואל, מדוע לא נכשיר מתוך הנוער שלנו כוחות חדשים, מומחים בכל מיני שטחים, שיוכלו להשתתף ולתרום חלקם במנגנון המדינה.

,,וכי תוכל לערוב לכך, שהנסיון יעלה יפה ויצליח?

,,יש לך בן יקיר, עצם מעצמיך ובשר מבשרך, ואדיר כל חפצך הוא שבנך ילך בדרכך, ימשיך במסורת אבותיך, באותה רוח שבה גדלת ובה אתה ממשיך. התרצה לעשות נסיונות עליו? נסיונות הקשורים במישרין בחייו הרוחניים של בנך?

,,לא, יקירי. בנך גמר את בית־הספר בהצטיינות, השתדל איפוא שימשיך בכיוון הזה. הכנס אותו לישיבה, לאותו בית־יוצר שבו יחושל ויחוסן היטב לקראת עתידו. ילמד נא בישיבה אמיתית, ללא מירכאות כפולות, ויקדיש את כל עתותיו ללימוד התורה הקדושה.

,,דוקא מפני שהוא בעל כשרון ומצויין במעלות, הבא אותו לאותו אוצר שממנו יוכל לשאוב שפע רב לכל ימי חייו, ואשר בו יוכל להגיע למדרגת גדול וגאון בתורה.

,,פתח נא לפניו את השערים בהרחבה, כי אז יגדל ויצמח לשם ולתפארת, לך ולכל עם ישראל״.

כסלו תשי״ג

תורת ישראל – ולא חידון תנ"ך

כך לימדוני רבותי: „וכפטיש יפוצץ סלע" אלו דברי תורה.

תנאים קדושים ישבו ודרשו על כל תג וקוצו של יוד. ותנא אחר דרש כל ה„אתי"ן שבתורה.

והיו מלאכי־מרום יורדים ועוטרים כל אות ואות שבתורה בכתרים של הוד וקדושה עליונה.

זהו התנ"ך. כך לימדוני רבותי.

ילדים קטנים היינו, שרויים בעולם של חלומות, של חדוות נעורים, עולמם של „תינוקות של בית רבן".

והגיע הזמן לפתוח לפנינו אשנב קטן, להכניס את נשמתנו הזכה אל עולם התנ"ך האלוקי.

והשערים והאשנבים כה רבים ועשירים, כה מאירים ומבהיקים. ולב הילד היהודי נמשך ועורג אליהם.

יש למצוא את הנקודה העיקרית, את מורה־הדרך, את היסוד אשר ממנו ועליו ייבנה על לוח לבו הרך של הילד אותו בנין נשגב שבנשגבים, בנין התנ"ך.

ופתיחת השער נעשית במעמד מרשים ומרגש. בפנים מאירים יושב הילד לפני ה„רבי" הפותח לפניו את השער. הוא מתחיל ללמוד חומש.

לידו עומדים אביו ואמו, אשר רגשי חום ואהבה תוססים בקרבם, והם תולים עינים נרגשות מלאות־נחת בבנם הרך. ה„רבי" מתחיל. הילד, שפניו משתלהבים בעדנת־קדושה, מעיף את מבטיו הראשונים על האותיות החדשות אשר בספר הקדוש שלפניו.

היום הוא מתחיל ללמוד חומש. מהיום יהיה אורח קבוע בטרקלינים הרוחניים של תורת ה'. ובמה מתחיל ה„רבי"? מהי

הנקודה העיקרית המתגלית לפניו בבקרו של אותו יום, בהכניסו את הילד בשערי החומש?

שמא בסיפורי האבות המושכים והמרתקים? שמא בסיפורי בראשית, בבריאת הדומם, הצומח, החי והמדבר? או שמא בסיפורי יעקב איש תם, רועה צאן לבן?

לאו דוקא!

ילד יהודי הוא זך וטהור. עדיין לא טעם טעמו של חטא. לימודו, שיחו, שיגו ושקידתו בתורת ה', הם ,,הבל פיהם של תינוקות של בית רבן", בחינת ,,מפי עוללים ויונקים יסדת עוז".

והוא נכנס לעולם חדש לגמרי. הוא מתחיל בפסוק שכולו קדושה וטהרה.

כך לימדוני רבותי.

וכך זה נמשך דורות על דורות.

אין זה סתם מנהג, אלא דרך האומה הסלולה. ילד יהודי שמתחיל ללמוד תורת ה', פותח בפסוק:

,,ויקרא ה' אל משה באהל מועד לאמר: אדם כי יקריב קרבן לה'".

חז"ל אמרו על כך: ,,אמר רב אסי: מפני מה מתחילים לתינוקות בתורת כהנים, ואין מתחילים בבראשית? אלא שהתינוקות טהורים והקרבנות טהורים, יבואו טהורים ויתעסקו בטהורים".

ולאחר שדברי הכתוב ,,אדם כי יקריב קרבן לה'" חדרו עמוק ללבו הרך והכו בו שרשים; שכן כך שנן לו הרבי פעם אחר פעם: ,,כי יקריב קרבן לה'". ולאחר שהוא קלט בתודעתו את הערך הנשגב של ההקרבה, תורת הקרבן שהכל צריך להיות לה' – אזי המשיך ה,,רבי" ללמדו בתורת ה' ולהתחיל לימוד התורה שבכתב: ,,בראשית ברא אלוקים"...

והילד התבגר. שכלו הזדכך. ,,אין אומתנו אומה אלא בתורותיה". הוא התחיל ללמוד תורה שבעל־פה. ושוב הסתגלות חדשה לפניו, לגבי התנ"ך.

לא סיפורי מעשיות ואגדות, לא פרשיות היסטוריה וקורות עתים. זהו ספר תורת ה' שניתנה מן השמים.

,,מן השמים השמיעך את קולו".

כל פסוק וכל מלה נמדדים ונשקלים כמרגליות יקרות. האותיות אינן סתם אותיות הנכתבות על ספר, סתם כתב־יד אשר אנשי בשר־ודם בדו מלבם.

אלה הם זיקוקין־די־נור – ,,אש שחורה על גבי אש לבנה״.

והעם של ,,נעשה ונשמע״, עם הנצח, לומד את תורתו ללא הפסקה – ,,והגית בו יומם ולילה״.

,,ו׳ מוסיף על ענין ראשון״; ,,הא יתירה כתיב״; ,,חסר לדרשה״.

כך נדרשות אותיות התורה. זוהי הגישה האמיתית של העם הנבחר אל ספר התנ״ך מיום היותו לעם ועד סוף כל הדורות.

,,כי ארוכה מארץ מידה ורחבה מני ים״.

ובספר הזוהר הקדוש כל אותיות התורה הם שמות של הקב״ה. ועוד מובא שם: האומר שהתורה מספרת לנו סיפורים בעלמא ומלים דהדיוטות, תפח רוחו!

אך הנה זה שנים, שספר התנ״ך נהפך לנושא של תחרויות וחידונים.

אכן, עשיר העולם בכל מיני תחרויות: ,,כדורגל״, ,,כדוריד״, ועוד כהנה וכהנה לרוב. אנשים מתכנסים מכל פינות העולם ומתחרים זה בזה בכל מיני משחקים. מגייסים רגליים מאומנות, ידים מתורגלות, ומציגים אותן לראווה לפני אלפים וריבואות: יד פלונית על העליונה, רגל פלונית ניצחה.

וכלי התקשורת שבעולם מדווחים, מספרים בהתרגשות כל פרטי הפרטים, איזו מדינה זכתה ב,,גביע״ ואיזו מדינה שברה ,,שיא״.

גם מדינת־ישראל – עם־הספר – נסחפה במעגל־קסמים זה. גם היא ,,ככל הגויים״ משגרת לכל קצווי תבל ניבחרות של ,,רגליים״, ,,ידים״ ו,,שרירים״, כדי להשתלב בתחרויות השונות, שלא לפגר חלילה אחרי שבעים האומות שבעולם.

עתה, לפתע, ,,זיכתה״ ישראל את העולם בתחרות חדשה.

זה שנים שהיא מקיימת חידון תנ״ך עולמי, שבו מפגינים נציגים מכל מיני עמים וארצות את ,,בקיאותם״ בתנ״ך.

מאז ומתמיד היתה תפארתו של עם ישראל על ספר התנ״ך שלו כתורה מן השמים, כיסוד האמונה בא־ל אחד, והנה עומדים ופורטים

אותו לפרוטות שחוקות. ספר התנ"ך המקודש הפך ל„משחק", ל„חידון", לשעשוע חברתי. במקום ללמד את העמים דעה, למסור להם את דברי הנביאים שהם „כאש" – „הלא כה דברי כאש" – ולהשמיע את דבריהם חוצבי־להבות של הנביאים, הופכים את ה„תורה מן השמים" לענין של „תחרות עולמית".

מצינו במדרש, שדוד נענש בעוזא, כאשר הכהו ה' על השל, משום שאמר על התורה: „זמירות היו לי חוקיך".

עד כדי כך! וזה לנעים־זמירות־ישראל!

אצלנו מתווכחים ודנים, אם מי שהיה שר בישראל מותר לו לשבת בגילוי־ראש בזמן החידון, בה בשעה שהכל נרמס ברגל גאווה בפומבי והופכים את התורה חלילה ל„יצירה ספרותית" גרידא, ומזמינים ל„חינגא" זו גם גויים וכמרים נוצריים.

עלינו להרים קולנו בזעקה ולהתריע:

הרף! חדלו לכם מן המשחק התפל הזה בתנ"ך, בספר־הספרים של עם ישראל, בתורת ישראל הקדושה!

התבוננות והסתכלות

אבות ובנים: דברים כנים וכאובים

התהליך החינוכי המסורתי של עם ישראל נמשך זה דורות על־גבי דורות, מאז היותנו לעם, מאז חנו ישראל בלב אחד תחת ההר וענו כולם פה אחד: ,,נעשה ונשמע".

והוא נמשך מדור לדור באותה המידה ובאותם האמצעים, אשר חכמינו ז"ל ציוו לנו בתורה. המגמה והתכלית של התהליך החינוכי הזה הנן, להגיע לידי אחדות מוחלטת בין האב והבן, בין האם והבת. כאשר עוד לא ניגב חלב האם מעל שפתי הבן והבת ועוד רחוקים היו מלהבין ולתפוס דבר־מה בשכלם הרך, כבר היו ההורים מחדירים בתוך לבותיהם הרכים את הפסוק: ,,שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך". מדי בוקר לפני קריאת שמע, לפני קבלת עול מלכות שמים, שננו להם את הפסוק הזה. השלב הראשון בתהליך החינוך היה, לקרב את לב הילד ללב ההורים ולנטוע בו אהבה, הערצה וכבוד, כלפי ההורים וכל מה שהם מצווים. ואם התחילו לפתח בלב הילד את המושגים של מוסר ותורה – הרי בראש וראשונה צריך היה להציגם בתור ,,מוסר אב" ו,,תורת אם", וכך יקל המעבר אל המטרה הסופית של החינוך, אל מוסר ותורת השם־יתברך.

ולכן אין פלא, שחכמינו ז"ל מרחיבים את הדיבור על כל צעד ושעל ומרבים בדברי אגדה על מצוות ,,כיבוד אב ואם". אין גבול למצווה זו. אפילו אם יקח האב את כל רכוש בנו ויזרקהו לים, חייב הבן לשתוק ולכבד את אביו. ואפילו כאשר ההורים עוברים ח"ו על דברי תורה, גם אז חייב הבן להקפיד על כבודם ולהגיב בדרך של כבוד:

,,ראה אביו שעבר על דברי תורה, לא יאמר לו: עברת על דברי תורה, אלא יאמר לו: אבא, כתוב בתורה כך וכך, כאילו הוא שואל ממנו, ולא כמזהירו, והוא יבין בעצמו ולא יתבייש".

עד כדי כך מגיעה המצווה של כיבוד אב ואם. וממצווה זו הועברו הילדים לשלב השני של תהליך החינוך, ללימוד התורה ולהתעמקות בהשקפת־העולם התורתית הטהורה, לפי המצווה והמוסר של ישראל.

וכך נמשכה השרשרת מדור לדור. ,,תינוק היודע לדבר אביו מלמדו תורה״. כל אב בישראל דאג לבנו משחר ילדותו שיכנס ל,,תלמוד תורה״, ל,,ישיבה״, לשם השתלמות בתורה ה׳ ולשם ,,לימוד תורה לשמה״.

לא היו ולא נוצרו שום ניגודי השקפה בין הורים לילדיהם, כי הכל נעשה על טהרת הקודש, ולימוד התורה הוא שזיכך את לב התלמיד הצעיר, הוא שעידן את רוחו וצרף את מידותיו בכל תחומי החיים, וכל מצווה ומצווה הושרשה בתוך לבו פנימה ולפיה היה חי את חייו ומסדיר את הנהגתו והליכותיו בכל שנות קיומו.

ואף כי גם אז, כמו עתה, היו אי־אלה גורמים שהפרידו בין אבות ובנים, גורמים טבעיים מחוייבי־המציאות, בכל־זאת לא פגעו במאומה במערכת האחדות וההתאמה שבין האבות לבנים. אדרבה, גורמים אלה עוד חזקו וחשלו את הקשר הרוחני והנפשי שביניהם.

ואכן, היה היו גורמים כאלה. הם היו מוכרחים להיות. כי בו בזמן שההורים היו שקועים בחיי המציאות החומרית, נאלצו לעסוק בעניני ה,,עולם הזה״, בשאלת הפרנסה, כלכלת המשפחה וכיוצא בזה – הרי אותם ההורים דוקא, שחיי ההווה היו נהירים להם למדי, שלחו את בניהם ל,,חדר״, לבית־המדרש, לישיבה, ללימוד התורה, מבלי לחשוב כלל על ,,תכלית״ ועל ,,מטרה בחיים״, אלא סתם כדי ללמוד תורה לשמה.

ובכל זאת, כאשר אותם תלמידי הישיבות היו באים לבית הוריהם, כשהם מלאים וגדושים בתורה ובפוסקים, וראו אותם עוסקים במלאכתם, בפרנסתם – היו מכבדים אותם, מחפשים דרכים לעזור להם בכל מה שאפשר, ולקיים באותן ההפסקות הזמניות את מצוות כיבוד־אב־ואם כהלכתה.

שכן שררה אז התאמה והבנה בין האבות והבנים. ואפילו כשהיו האבות הדיוטות פשוטים וחכו לבנים תלמידי־חכמים ומטבע

הדברים הפריד ביניהם חייץ רוחני גדול, בכל־זאת לא פגע הדבר כמלוא נימה בהתאמה והמזיגה הנפלאה שבין האבות לבנים והשקידה על מצוות כיבוד אם ואם. כי הדרך היתה סלולה לפניהם, דרך התורה אשר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום.

ובאותה הדרך המשיכו הבנים, אותם הבנים אשר משחר ילדותם שקדו על התורה והעבודה ובימי עלומיהם ספגו אל קרבם רק את מוסר התורה והיהדות – וכאשר התבגרו ונכנסו גם הם ל„חיי המעשה", לעסקי פרנסה, על פי הצו האלוקי „בזיעת אפיך תאכל לחם" – ידעו גם הם להמשיך הלאה את השרשרת ומסרו את בניהם ל„תלמוד תורה" ולישיבה, שם התחנכו לפי אותו הקו של אחדות והתאמה בבית, של הבנה הדדית בין הורים לילדיהם ושל קיום מצוות כיבוד־אב־ואם כהלכתה, כפי שספגו זאת בקרבם בלמדם את תורת ה'.

זו היתה דרך החינוך בישראל: בן יכבד אב ובת תשמע בקול אמה.

*

ובמחנה היהדות החרדית היתה התעוררות למעשים. סיעות סיעות של צעירים פרצו לפני כמה עשרות שנים את שערי־הברזל של ארצנו, התערו בה בכל חום אהבתם, ומיד עם פסיעותיהם הראשונות התמסרו לה בכל מרצם וחריצותם. הם התחילו לחרוש ולזרוע, לבנות ולנטוע – דבר שאף הוא בגדר „חיי עולם" – מצוות ישוב ארץ־ישראל – ויחד עם זה הביאו עמם את האמונה שבלב שהדליקו הוריהם בקרבם, את השאיפה היוקדת להמשיך את שרשרת החינוך התורתי, ומסרו את ילדיהם הרכים למוסדות חינוך טהורים, שם יתחנכו וילמדו תורה כפי שהתחנכו ולמדו הם. ואותם הצעירים אשר השתלבו בכל מערכת הבנין בארץ ועזרו להקים ישובים דתיים שבהם התורה שולטת ללא מצרים – הם שלחו את בניהם ובנותיהם אל ה„חדרים", „תלמודי־התורה" והישיבות, שכולם נוסדו והוקמו בעזרתם ובתמיכתם. ובקרבם פנימה הרגישו סיפוק נפשי והנאה רוחנית גדולה, בידעם כי בו בזמן שהם סחופים

במערבולת של ,,חיי שעה'' ודאגות הפרנסה, יושבים בניהם ובנותיהם ומתמסרים ל,,חיי עולם'', עוסקים בתורה, סופגים את אור היהדות ויונקים מלוא גזעם את לחלוחית היהדות ושמירת מידותיה.

והשאיפה והמטרה היו, להמשיך גם כאן בארצנו הקדושה את אותה המסורת של הבנה הדדית, הערצה ואהבה, בין אב לבן ובין בת לאמה.

ואכן, אותם הנחשונים הראשונים זכו להצלחה, ורבים מהם כבר רואים פרי הילולים ממעשיהם. אותו החינוך המסורתי כבר העמיד דורות חדשים ספוגי תורה ויראה, החיים חיי תורה ומוסר ומשפיעים על סביבתם בנועם דרכיהם והליכותיהם האצילות.

*

לאחרונה, למרבה הצער, התגנב דבר־מה מאפיל בין שדרות חניכינו הלומדים במוסדות החינוך שלנו. רבו הפילוגים ביניינו, רבו הדעות הנפסדות, רבו המחלוקת ושנאת־החינם, וכל אלה מתחילים לחדור קימעה־קימעה גם לתוך מוסדות החינוך שלנו. השפעתה של השנאה ההדדית רעה מאד על לב התלמידים. והגיעו הדברים עד למעשים ופעולות, שהם לזרא ליהדות החרדית ולמוסדנו הנעלה והטהור.

וכשם ש,,ליצנות אחת דוחה מאה תוכחות'', כך מגיעים הדברים שלפעמים מאמר אחד בעתון, או הסתה אחת של שנאת־חינם והעלבת פני חבר ברבים, עוקרים מלב התלמיד את הטוב, הטוהר והאצילות, שספג לתוכו במשך שנות לימוד התורה.

מקובל היה בחוץ־לארץ בכל מוסדות החינוך והישיבות, להשפיע על התלמידים, שלא יתערבו בשום פוליטיקה ויתרחקו מכל דברי קינטור וריב. וכעת לדאבוננו מתפשטת שנאת־החינם בקרבנו ועושה בנו שמות.

אני קורא נוסח של ברכה שמברכים את חניכינו, צעירינו, בניינו ובנותינו: ,,אל תהיו כאבותיכם, אלא היו כרבותיכם גדולי התורה והיראה''.

והריני שואל: אם הבן אינו מכבד את אביו, איך יכבד את רבו?

אם הבן מביא הביתה אל הוריו מטען של שנאה ומרידה, איך ימצא רחשי אהבה והוקרה כלפי מוריו מחנכיו?

אם מדריכים את הבנים לפי סיסמה ברורה ומפורשת: ,,אל תהיו כאבותיכם", כאותם האבות אשר שלחו אתכם למוסדות החינוך התורני, אל הישיבות, התמסרו עבורכם, סבלו וכאבו, והכל כדי לחנך אתכם בדרך התורה והמסורת, בדרך היהדות הצרופה – איך יוכלו להיות כגדולי התורה והיראה?

לא, לא זו הדרך של היהדות!

יהיה מי שיהיה האב, ממפלגה דתית זו או אחרת, אחרי ככלות הכל הוא, האב, חינך את בנו למצוות, שלחו ל,,תלמוד תורה" ולישיבה – הרי חובה על הבן להביא הביתה מהאוירה הטהורה של הישיבה, מנעימותה של התורה ומחינה של היהדות, ואל לו לטפח בלבו רגשי מרידה כלפי אביו, לנטור איבה כלפי הנפש הקרובה והיקרה ביותר במשפחה.

,,לא יאמר לו: עברת על דברי תורה, אלא יאמר לו: אבא, כתוב בתורה כך וכך".

זוהי דרך המוסר והמידות של היהדות המקורית הצרופה.

,,והשיב לב אבות על בנים", וכל זה רק בעזרת לימוד התורה, התעמקות במוסר ובמידות שבין אדם לחברו, בכיבוד הזולת ובאהבה עמוקה לכל אחד ואחד. כי דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום.

ניסן תשי"ד

יהלומים

יעקב שכב ונח מעבודת יומו. זהו הרגלו הקבוע מדי יום ביומו, בשובו מעבודתו בבית־החרושת בשעה חמש אחרי־הצהרים, לאחר ארוחת הצהרים – הוא שוכב כשעה על הספה, כדי לנוח ולהחליף כוח, ובעיקר להרגיע את עצביו ולהפיג מתיחותם.

מולו ישב בנו בן החמש ושחק במשחק כדורי־הזכוכית, הקרויים בפי הילדים בשם ,,ג׳ולים״.

יעקב עקב אחרי מאמציו של בנו הקטן לקלוע בעזרת אגודלו בכדור אחד על משנהו. הוא התבונן אל המרץ והשקידה שבנו משקיע במשחק הזה, והכל כדי לקלוע אל הנקודה, אל המטרה הסופית.

באמצע המשחק נתגלגלה ,,ג׳ולה״ אחת מתחת לאחד הרהיטים בחדר, ועל אף חיפושיו הממושכים לא הצליח הילד למצוא אותה. הוא פרץ בבכי, שהלך וגבר מרגע לרגע, כשהוא ממרר וצועק:

,,איפה הג׳ולה שלי, אבא? זוהי דוקא הג׳ולה הכי טובה והכי יקרה מכולן״.

יעקב קם ממשכבו, ניגש אל ילדו הבוכה והתחיל לעודדו במלים, בהבטיחו להביא לו כמה וכמה ,,ג׳ולות״ במקום זה שנעלם. אך הילד בשלו:

,,זו היתה הג׳ולה הכי טובה, שווה פי אלף יותר מכל היהלומים שאתה עובד״.

והוא המשיך בבכיו המר בקולי קולות.

לא נותרה לו ליעקב ברירה אלא להשתטח בכבודו ובעצמו על הריצפה, עד שמצא את ה,,ג׳ולה״ האובדת, ושם קץ לבכיו של הילד.

יעקב חזר ושכב להנאתו על הספה, אולם בקרבו פנימה התעורר משהו בעקבות המאורע, אשר נגע באיזו נקודה רגישה בנפשו. במוחו הדהדו דבריו של הילד בעת בכיו המר: ,,זו היתה ג'ולה יקרה פי אלף מכל היהלומים שאתה עובד''.

משמע – התחיל לטוות חוט של מחשבה – שיש דברים יותר יקרים ויותר חשובים מיהלומים. ויכול להיות אפילו ,,ג'ולה'' עשויה זכוכית שווה פי אלף יותר מיהלומים.

ובמהלך־מחשבתו התחיל יעקב לנתח כל מחשבה ביסודיות.

יהלומים, פנינים, אבנים טובות ומרגליות – מה טיבם האמיתי של כל אלה המושגים, ומה הם נותנים לאדם?

הנה יושב הוא זה כחמש־עשרה שנה ועובד בליטוש יהלומים. יום יום הוא משכים לעבודתו, מתיישב ליד מכונת הליטוש ובעזרת הזכוכית המגדלת הוא עוסק בליטוש גושישים נוצצים זעירים. במשך כל שעות היום הוא משקיע את המוח, העצבים ואת הרמ''ח ושס''ה שלו, באותו גושיש זעיר, והוא מלטשו בהתאם להוראות הנה והנה, פעם לשמונה צלעות, פעם לשש־עשרה, או יותר, וכל ליטוש חייב להיות מדוייק לפי המידה, שלא תהיה צלע אחת גדולה יותר מחברתה כמלוא הנימה. ובסוף היום בא המנהל, אוסף מכל עשרות הפועלים, היושבים כמוהו כל היום רכונים על־גבי המלטשות, את כל הפירורים הנוצצים הקטנטנים, אורזם כהלכה בתוך שקיקים מיוחדים, ויום העבודה בא לקצו.

קיצורו של דבר – הירהר יעקב – מביאים אבנים קטנות כהות, גולמיות, משקיעים בהן דם וזיעה של פועלים, מקדישים להן הרבה ריכוז ומתח של עצבים, נושמים את הפסולת השחורה לתוך הריאות, ולבסוף הן יוצאות מתחת ידי הפועלים החרוצים נקיות, יפות ונוצצות – יהלומים מלוטשים.

זה השלב הראשון של היהלומים, שלב ההפקה והייצור, ואחרי כך באים השלבים הבאים, אל גילגולם הסופי.

השקיקים המכילים את היהלומים הזעירים מתחילים להיטלטל בכיסיהם של אנשים שונים, בעלי הון וכסף, סוחרים בהם בבורסות למיניהן, מבריחים אותם בדרכים שונות לכל פינות העולם, בים

ובאוויר, ביבשה ובמדבריות. אנשים החרדים לכיסם והונם, רוכשים להם שקיקים כאלה ומחביאים אותם במקומות סתר.

וכך נעשים הם הגושישים הזעירים, הנשקלים במאזניים רגישים מאד, ואשר כל תנודה קלה במאזניים פירושה סכומי כסף ענקיים – לחמדת האדם.

וישנו עוד שלב אחד, השלב הסופי, הקליעה אל המטרה – כעין קליעתו של הילד ג׳ולה בג׳ולה – והוא שלב הביצוע.

היהלומים המלוטשים הקטנטנים נקנים על־ידי צרכנים למיניהם ושם הם מגיעים אל תחנתם הסופית.

והקונים הם מכל השכבות ומכל הסוגים. אילי־הון, מיליונרים, המשבצים אותן בטבעות־הזהב שלהם, אם כי הללו אינם מסתפקים בדרך־כלל ביהלומים השכיחים הקטנים, אלא קונים יהלומים בעלי גודל מיוחד. קונים אותם גם סתם עשירים, גבירות, נסיכות ובנות־אצולה, שבשבילן אין זה רק ענין של שיבוץ בטבעת, אלא כל החיים, כל הכבוד, כל היופי וההדר.

ולא פעם יקרה, או אולי אלפי פעמים יקרה, אשר יעבור ברחובות הכרך אדם, או גברת בעלת לב רגיש ורחום, שידיהם ענודות בטבעות־יהלומים, ועל צווארי הגברת יתנוצץ ענק משובץ פנינים ומרגליות – והנה מושטת לפניהם יד של אדם מסכן רעב ללחם, המבקש פרוסת לחם עבורו ועבור ילדיו, או איזה סעד אחר להעמידו על רגליו, לתת לו זכות קיום בחברה האנושית. ודי בפירור אחד מאותם הפירורים הנוצצים המשובצים בטבעות ובתליוני הזהב, כדי לשקם אותו ואת משפחתו למשך כל חייו. די ביהלום אחד מן העשרות הממלאים את שמלת אותה אשה רחומה ורכת־לב, כדי להכניס חדוות־חיים באותו אדם אומלל העומד על אם הדרך ומתחנן: הבו לי חיים!

ואז יפנה האיש את פניו לצדדים ויניע בידו העונדת טבעת־יהלומים, ואותה הגברת תעקם לרגע את אפה ותסתלק עם מחרוזת היהלומים שעל צווארה.

כך שכב יעקב על הספה והירהר, ובתוך הירהוריו השתרבבו גם המלים של בנו הקטן:

„זו היתה ג׳ולה יקרה פי אלף מכל היהלומים שאתה עובד״.

ואולי באמת – המשיך יעקב לטוות את חוט מחשבתו – כל העבודה הזאת שהוא עובד זה כחמש־עשרה שנה, אינה אלא „משחק ג׳ולות״, בדומה למשחק הזה של בנו הקטן, שבו הילד משקיע את כל מרצו וחריצותו, וכל כדור־זכוכית הוא בשבילו נכס יקר לאין ערוך...

אלא שהחיים, כפי הנראה, מתחלקים לפי גילים ולפי שנים.

בנו בן החמש משחק ב„ג׳ולות״ של זכוכית. צעירים בני חמש־עשרה ועשרים שנה משחקים בכדורים אחרים, כמו כדור רגל או כדור סל וכדומה, ואנשים בגיל מבוגר, שהם בבחינת בעל־בעמיו, מתמסרים למשחק של „ג׳ולות״ מסוג יהלומים, אשר זה כחמש־עשרה שנה הוא שוקד על ליטושם ומשקיע את חייו, נפשו וריאותיו.

בתום שעת מנוחתו קם יעקב מן הספה ופנה לעיסוקי הבית הרגילים. אולם, דבר אחד התבהר לו היטב במשך שעה זו: כל אותן האבנים שהוא עובד תמיד בליטושן אינן אלא „ג׳ולות״ שנועדו למשחק בידי „ילדים״ מבוגרים...

ואולי זהו המובן האמיתי של יהלומים?...

צפורים

יש ובשעת ריצתך על מדרכות הכרך הסואן והרועש, או כשאתה נמצא בתוך אוטובוס מלא ודחוס, ועיניך היגעות תוהות ותרות הנה והנה – הנך נושא את מבטיך מעל לכל המולת האנשים, תנועת־הרכב ההומה והבנינים השוקקים, ומביט אל השמים מעל. אזי לפעמים הן מתגלות לפניך בלהקות להקות חגות למעלה. באותה שעה אתה מרגיש כאילו הן שותפות לך. כמו מבטיך הן מתנתקות מן האדמה ומתרוממות קצת למעלה, קצת יותר גבוה, קרוב יותר לשחקים.

יש ולהקות הצפורים האלה, המתעופפות מעל לכרך הגועש, מעוררות בך חוויה מיוחדת, מגלות לפניך משהו חדש, משהו גדול ונאצל. הן מזכירות לך כרך אחר, עיר גדולה חדשה, בלי אוטובוסים והמולת אנשים, בלי סחר מכר, כי אם רק שמים ואוויר, שחקים ורום.

אבל כל זה נמשך רגעים ספורים בלבד. כי הלא מחריש הכרך בשאונו והמונו את כל רחשי לבך ונפשך, הולם על ישותך כמו בקורנס אדירים. ולכן, כשם שהתגלו לפניך באקראי, כשם שראית אותן בהיסח־הדעת, כך הן נעלמות מעיניך וכהרף־עין אתה שוכח שראית צפורים מעופפות, כשהן דואות ומתקרבות לשמים.

*

לא כן הצפורים אשר בכפר, בפינת ביתך המרוחק מן הכרך.

לא בלהקות הן מתגלות שם לפניך, לא בהמון חוגג – אלא כל אחת בפני עצמה, כל צפור ביחידות.

והן באות אליך, מחפשות אצלך, לא אוכל, אף לא מלבושים, כי הכל הוכן להן מששת ימי בראשית. כל מרחבי הבר ושדות הירק,

המשתרעים בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא, מספקים להן מזון ומחיה די צרכן.

ובכל זאת הן מחפשות את קרבתך ונוהרות אליך, בן האדם.

בבוקר השכם, בעוד צללי הלילה אופפים את כל היקום ודימדומי השחר מסתמנים באופק, ונשמתי עודנה מתרפקת על העולמות העליונים, יחד עם כל הנשמות הנאספות מדי לילה בגנזי מרומים, בזמן שהגוף נרדם. באותה שעה כבר מגיע אורח ראשון אל חלוני – ציפור קטנה, ענוגה וקלילה כמו הנוצות המכסות את גופה הזעיר. מן הגופיף הזה מתסעפים שני חלקי גוף נוספים, אשר אמנם שניהם נמשכים ממקור אחד, אך בכל־זאת כל חלק מתקשר לעולם אחר, עולמות רחוקים זה מזה לאין שיעור. החלק האחד – שתי הרגלים הדקיקות המקשרות אותה אל הארץ, אל העולם דלתתא, שממנו היא ניזונית, בו היא מקיימת את הקשר עם משפחת האדם ואליו היא נוהה תמיד. והחלק האחר – שתי הכנפיים, מתת אלוקים שניתנה ליצור נפלא זה, שני אברים המאפשרים לה תמיד להתרומם, להרקיע לגבהים ולהתנשא מעלה מעלה.

בבקר השכם היא באה אלי, משמיעה באזני את ציוצה הראשון, אחרי תפילת שחרית שלה. חרש היא משרבבת ראשה הזעיר מבעד לחרכי חלוני, כאילו באה בשליחות מיוחדת להעירני בציוציה הנעימים ולהזכירני, שכבר מתחיל יום חדש ובראש וראשונה צריך לקדם אותו בתפילת שחרית לפני בורא העולם.

ענוגה היא הציפור, שקטה וצנועה. לעולם אינה מגביהה קולה, אינה מתרגשת. תמיד אותו ציוץ, ובכל־זאת מדי פעם אני שומע בציוצה הבעה אחרת מאשר עם לבבה.

לאחר שאני סופג את שירת־הבוקר הראשונה שלה, אני שוב נפגש עמה בחיק הטבע, שם בביתי שבכפר, הרחק מן השאון וההמולה.

*

הנני נפגש עמה בבית־הכנסת, במקום בו כולנו מתקשרים בהגיגי־פינו עם בורא העולם, ומהללים ומשבחים אותו על כל הטוב שהוא עושה עמנו.

גם שם אני שומע את שפתה האלמת. גם שם היא משרבבת עצמה מבעד לחרכי החלונות. אלא ששם היא יותר מעיזה, יותר קרובה למשפחת האדם. שם היא חודרת כולה פנימה ונעמדת על ארון הקודש, מעל לשני לוחות הברית.

ושוב היא מצייצת באותו נוסח, באותה נעימה, ציוץ לבבי ונוקב. אך עם זאת אני מרגיש משהו חדש בציוץ זה, הבעה אחרת לגמרי.

אני חש שאותה ציפור קטנה באה גם היא להתפלל בציבור יחד עם כולנו, לענות ,,אמן'' ו,,יהא שמיה רבה'' ולהצטרף לתפילת שמונה־עשרה. דומה גם בקרבה יש נשמה המבקשת את תיקונה והיא באה לבית־הכנסת להיטהר ולהזדכך.

*

ויש שהציפור באה לבקרני סתם כך, בשעה שהיא לא בוקר ולא ערב, לא צהרים ולא בין־ערביים. יודעת היא לכוון את השעה, את הרגע הנכון והמתאים. ואז היא שוב מדובבת אלי בשפה אחרת. בכל ציוץ כאילו אצורים רעיונות נפלאים, מעשיות ובשורות טובות – הכל לפי מצב־רוחי, לפי המתחולל בעמקי לבבי.

*

יצור־פלאים היא, הציפור, המאחדת בקרבה שני עולמות, שני רצונות, שתי שאיפות. לכשהיא רוצה הריהי נודדת מקן אל קן על־פני הארץ, טועמת את טעמו של העולם הפגום, השטוף באלימות וזדון, ומרגישה על גופה החלש את מצוקת הדיכוי מכל צד תקיף וחזק. ולכשהיא רוצה הריהי עוזבת את עולם השקר הזה ומתרוממת למעלה, דואה בכנפיה היקרות במרחבי החרות והדרור, בעולם שכולו זוך וזוהר, שמים ורוח.

ולפעמים עולה מחשבה בלבי: האם אין אנו דומים לציפור הזאת? האם אין גם בנו אותן התכונות?

מצד אחד יצר אותנו הבורא־יתברך בתוך גוף מגושם, עם רגלים צמודות לארץ, המהלכות בעולם החמס, השקר והרשעה, ומצד שני חיה בקרבנו נשמה בעלת כנפים, המסוגלת בכל רגע להתנשא

למעלה מכל העולם הגשמי הזה ולהתעלות לספירות עליונות, למרומי שחקים.

אכן, צפורים אנחנו. גם לנו ניתנו כנפי־נשמה ואנו יכולים להתנער מן הארציות האופפת אותנו ולהרקיע לעולמות של תפארת ואצילות, של הוד וזוהר. אנחנו רק לא תמיד יודעים לנצל את הכוח האדיר שניתן לנו. ולפעמים במו ידינו אנו מקצצים את הכנפים ומחסלים את אותו הכוח.

ולכן, כל פעם שאני רואה ציפור, או להקות ציפורים משוטטות בשמי מעלה, הנני מסתכל בהן בקנאה וכולי ערגה וכיסופים להיות כמוהן, שאוכל גם אני להתנשא מעלה מעלה באין מפריע ולרחף בטוהר התכלת...

י"ג תמוז תשי"ג

זפת...

החומר כשלעצמו, על צבעו וריחו, הוא נחות דרגה. הכל מזכירים את שמו כמלת גנאי. משם העצם של החומר יצרה לה החברה גם שם פועל, ומשתמשים בו בכל מיני הזדמנויות לשם הבעת זילזול ודימוי שלילי.

הכל יודעים עליו. הוא מצוי בשפע. מהותו — פסולת, השכבה המורחקת מחומר יותר חשוב ויותר נכבד.

חומר זה נקרא בשם „זפת".

ואף על פי כן יש שאותו חומר מתעלה בדרגתו. הוא עוזב את העולם ה־„מזופת", מתרחק מכל המלים ה„זיפתיות", והוא נעשה לאחד החשובים שבחומרי הבריאה הממלאים בה תפקיד חשוב.

זכורני, בעודני ילד הרגשתי אהדה מיוחדת לאותו חומר „מזופת", שהתורה מספרת עליו כי הוא מילא תפקיד חשוב בשתי התיבות: תיבת נח במבול ותיבת משה ששטה על־פני היאור.

שתיהן נמשחו בזפת. שתיהן חוסנו על־ידי אותו חומר משונה, אשר עם היותו כה דוחה במראהו ובריחו, הרי מצד שני הוא עשוי להגן על כל דבר מפני פגעי ונחשולי הטבע.

ואם בתיבת משה נאמר: „ותחמרה בחומר ובזפת", לבל יריח את הריח הרע, הרי בתיבת נח נאמר: „וכפרת אותה מבית ומחוץ בכופר". כאשר מדובר במבול מים אין תועלת בחומר וטיט, ורק הזפת עשויה להציל מן המבול.

כך נשארה הזפת כמין חומר דו־פרצופי.

מצד מהותו הרי זה חומר דוחה בצורתו, בדביקותו ובריחו. ומצד תפקידו הריהו מועיל לאנושות על־ידי איטום מעונו של האדם מפני

חדירה של מים ושטפונות. הוא גם סולל דרכים וכבישים למשפחת האדם ומסייע בכך להתקדמות והתפתחות האנושות בכל המובנים.

והנה לפני זמן מה ראיתי את הזפת בתפקיד חדש. היא התעלתה ממהותה הטבעית. אף היא נמרחה על פני קירות וכתלים, אבל לא קירות של תיבות השטות במים והנאבקות במבול גועש.

עברתי ברחוב וראיתי לוח־מודעות עירוני ענקי, כשהוא מלוכלך כולו בזפת. השחור התגבר על שלל הצבעים המרובים שביצבצו מהצדדים.

היתה זו מודעת פרסומת של הצגה בקולנוע, עם תמונה פרוצה ובלתי מוסרית. כאן מילאה הזפת תפקיד מוסרי ורוחני. וכשם שהיא חסנה את הקירות מפני גלים סוערים ומבול מחריב, כך חסנה את העינים מלראות תמונות מרעילות לב ונפש, בחינת „ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם".

ומכאן תשובה לכל התמהים ושואלים, מדוע ולמה נוצרו כל החמרים האלה, הדוחים והמזיקים כביכול.

כל מטבע — שני צדדים לה. כל יצור יש לו כמה גוונים, כמה תפקידים. ואין לך דבר שאין בו גרעין של טוב ומועיל. דרושה רק הבנה, השגה והתבוננות עמוקה, כדי לעמוד על הדבר ולהבינו היטב.

לאחרונה שוב הופיעה הזפת בפומביות חיי החברה שלנו. הפעם היא חרגה מגבולות ותחומים, ירדה מעל פני המים ומעל פני הקירות והכתלים, ובחשאי, באישון לילה, התגנבה לתוך הפוליטיקה של חיינו הכלכליים.

נמאסו עליה התפקידים הרשמיים שהועידה לה המציאות. היא שואפת להתרחב ולהתפתח, רוצה בסתר־ליבה להצטרף כביכול לאותה מדיניות כלכלית המתנהלת בתחומי ארצנו הקטנטונת. וכאן היא הופיעה בתוך תוכי החיים החברתיים שלנו, בתור צד לוחם למען האידיאלים ולמען תקן את העולם לפי שיטה ומשטר.

בבוקר בהיר אחת הופיעה הזפת בכל שחרוריתה על פני חלונות הראווה של בית המסחר א.ב.ג. היא כיסתה את החלונות כמו ערפל

קודר וכאילו פנתה בגאווה שחצנית לכל עובר־ושב ולכל סקרן והכריזה:

– הלאה, אנשים, מכאן! הלאה מחלונות־ראווה אלה! כאן שוררים העושק ואי־הצדק! זה ימים ושבועות שהמוני פועלים ממלאים יום יום את בית המסחר וקונים להם צרכי הלבשה במחירים מוזלים. כאן הגיחה התחרות ונעצה את ציפורניה בגב חיי־המסחר בישוב. כאן באים אנשי מעברות וכפרים ושכונות עוני, וקונים להם מכנסיים במחירים אפסיים, המהווים הפסד לכל, הפסד לעצמם, הפסד לכלל הסוחרים, הפסד להסתדרות, ומעל לכל – הפסד לכל המדיניות הכלכלית של הממשלה.

והזפת הזאת איננה ממלאה שליחות של איזה ,,פרחח'', או סתם אדם שחמד לו לצון. היא מייצגת את כל התאחדות הסוחרים בארץ. היא מייצגת את כל האיגודים המקצועיים של הסוחרים.

הזפת הרחיבה גבולות. ואם עד כה היא שליחת היחיד, מכשיר בידי יחידים אשר רצו לתקן בעזרתה את חיי החברה בישוב, מופיעה כעת בתור נציגה של ציבור המאורגן במסגרת התאחדות מגובשת וחזקה.

ביום בהיר אחד שינתה את מהותה וצביונה, עזבה את הגגות, הכבישים והתיבות השטות על המים, ונדחפה במרפקיה לתוך המולת חיי הכלכלה שלנו.

ומי יודע, אולי יבוא יום ואותו חומר שחור ודביק יכבוש לו מקום נכבד בציבוריות שלנו, ידריך ויחנך, וגם יופיע בראש רשימה בבחירות הבאות לכנסת.

החברה שלנו התקדמה. היא צועדת לקראת שיפורים ותיקונים בחיים, והיא רוצה גם בעזרת כוחות הטבע, להשפיע על הבריות שיקבלו את שיטותיה, דרכיה וחוקיה.

היא נלאתה לפנות אל החברה ואל היחידים בנאומי מלל ובמאמרים בעתונים. האמצעים האלה כבר עבר עליהם הכלח. העולם התפתח. אנו חיים בעידן האטום, וכל האמצעים הקודמים כבר הנם אין ואפס.

הזפת תכווין את הכלכלה בישראל, היא תגיד את המלה

האחרונה בישוב, והיא גם תראה את הדרך לכל יחיד לאן עליו לפנות כדי לסדר את קניותיו.

חומר משונה כזה, עלוב, שחור מני שחור, מלכלך, דביק ומדיף ריח, ובכל זאת עלה לגדולה והגיע אל החלונות תוך פרק זמן קצר... זפת...

תמוז תשי"ד

מים

„חברת, מקורות' ניתקה את
הספקת המים למושב..."
(מן העתונות)

קטן הייתי. את החיים עדיין לא הבנתי. המושגים של חיים ומות היו ממני והלאה. רחוק הייתי ממדע ולא עלה על דעתי לחשוב, ממה האדם חי ומה מקיים את גופו. החיים היו לי כעובדה שאין מהרהרים אחריה. אני קם בבוקר, נוטל ידים ומברך ברכות השחר, מתפלל שחרית, מקבל את ארוחת־הבוקר שלי, שותה את כוס הקפה או החלב, הולך לבית־הספר, שואף אל קרבי את האויר הצח הממלא את כל היקום, וכך הייתי חי את חיי וגדל ומתפתח לקראת הבגרות.

קטן הייתי ורחוק מתורת הרפואה כרחוק מזרח ממערב. לא ידעתי שמץ מן המידות והשיעורים, כמה חומר נוזלי על האדם לספוג כל יום, וכמה פת ושאר חומרי מזון עליו לאכול, כדי לקיים את המנגנון החי של רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו.

אהבתי אז להתבונן בנהר, שהיה זורם לו בנחת, ולפעמים בשובבות כלשהי. יושב הייתי לידו וחופן מלוא ידי מים צלולים לשתות. זה היה כל המושג שלי על מים. ידעתי גם שהמים נשאבים בדליים ומובאים הביתה, וכי נעשים בהם הרבה מאד שימושים, מלבד השתיה הנעימה מתוך צמאון.

את כל אלה הכרתי והבנתי בתום ילדותי, בלי כל התעמקות יתירה.

וזכורני, לילה אחד בלילי טבת הארוכים. למדנו אז ב„חדר" גם בלילה, ככתוב: „והגית בו יומם ולילה". היתה זו השנה הראשונה בה

פתח לפנינו ה„רבי" את עולמה של הגמרא והכניסנו בו לפני ולפנים, שלב אחר שלב. כבר סיימנו את הפרקים „אלו מציאות" ו„המפקיד" והתחלנו כבר את הפרקים היותר „מכובדים", המקפלים בקרבם סוגיות המיועדות גם ל„בעלי תריסין", הלא הם שני הפרקים של בבא־מציעא, „הזהב" ו„איזהו נשך". עצם הלימוד של פרקים אלה עשה אותנו למבוגרים, לאנשים המתחילים להסתכל על העולם בעינים אחרות לגמרי. נכנסנו לעולם של מקח־וממכר, סחר חליפין ויחסי אנוש. התעמקנו בסוגית „תגרי לוד" וההתבוננות הילדותית נעשתה מעמיקה יותר ויותר.

ובאותו לילה, כאשר קרא ה„רבי" את השיעור בגמרא, היה משום־מה שקט מיוחד בכיתה. כולנו הקשבנו בכובד־ראש, כאילו ירדה עלינו רצינות מיוחדת לקראת שיעור זה. וכך קרא לפנינו בניגון הגמרא הידוע:

„שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים, אם שותים שניהם, שניהם מתים, ואם שותה אחד מהם מגיע לישוב. דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו, עד שבא רבי עקיבא ולמד: וחי אחיך עמך – חייך קודמין לחיי חברך".

הברייתא הזאת חוללה אז מהפכה בהלך מחשבותי. כל אותו הלילה היתה שנתי טרופה עלי. ראיתי לסירוגין קיתון מים אחד, או שני אנשים מתים, או אחד רואה בפרפורי גסיסתו של חברו אהובו.

ומאז כל פעם שראיתי את הנהר המזרים את מימיו הרבים, ראיתי בו לא רק מים, אלא חיים של מאות ואלפי אנשים. וכל אימת שלקחתי כוס מים אל פי, הרגשתי שהמים האלה הנשמה תלויה בהם, ובלעדיהם אין שום בריה יכולה להתקיים בעולם.

גדלתי והייתי לאיש. חוויות הילדות התבצרו בתוך תוכי, המושגים התרחבו והאפקים גדלו ונעשו מקיפים.

כבר היה ברור לפני, כי כשם שאין אדם יכול לחיות אפילו רגע אחד בלי אויר לנשימה, כך איננו יכול לחיות בלי מים יותר מיום אחד או יומיים, וקשה מיתת צמא יותר ממיתת רעב.

וכך גם חילק הבורא יתברך את עולמו, לפי החוקים שקבע בו.

אוויר לנשימה, שבלעדיו אי אפשר לחיות אפילו רגע, נתן בשפע והקיף את כל העולם במעטה של אוויר צח ומרענן. ואילו המים תופסים שני שלישים מכדור הארץ, בימים, בנהרות, במעיינות ותהום רבה. והמים הללו זורמים מאותו האוצר הנצחי, מאותם מכמני אין־סוף, בשביל כל הבריאה, לאדם, לחי ולצומח. ובעוד שהאוויר ניתן לנו בשפע מאוצר החסד של הבורא, מבלי שנצטרך אפילו להתאמץ להשיגו, הואיל ואי־אפשר לחיות בלעדיו אפילו רגע אחד – הרי המים נמסרו לנו בחיק הבריאה, והאדם צריך להשקיע מאמץ ועמל כדי להשיגם, כל אחד לפי תנאי המקום שהוא נמצא בו.

אחרי המים בא המזון, שבכדי להשיגו לצורך קיום הגוף כבר נאלץ האדם לפעול על־פי הקללה הקדומה ,,בזיעת אפך תאכל לחם'', אבל גם זה ניתן מאותו המקור. ואם האדם חורש וזורע את שדהו, נוטע כרם ושותל עצי פרי ומטפל בהם יפה – הריהו מקבל בשפע את ברכת ה' ומוציא את פרנסתו מאותו מקור ברכה שבבריאה ובאדמה כולה.

סיכומו של דבר: מושג המים השתנה לגמרי בתודעתי. ראיתי במים: חיים, פריחה, שמחה ורעננות. הסכנה שבמדבר והדרכים השוממות היתה לי כסיוט־אימים, בגלל העדר המים שם, כמו שנאמר בתהילים ,,ארץ פרי למליחה''.

וכשאני שומע מפי ילדים רכים ובני־נוער המזמרים את השיר ,,מים, מים, הבו לנו מים'' – הנני מרגיש, שזו אינה רק בקשה למים, להרוויית צמאון, או לכל צורך אחר, אלא כאילו היו שרים: ,,חיים, חיים, הבו לנו חיים''.

*

וכאשר התחלנו במלאכת הבנין, כשהתחילו להגיע הסנוניות, עם הרבה להט ומרץ להתחיל הכל מחדש, להחיות את שממות הארץ, להשקות את הרגבים המלחים הצחיחים – הרי בראש וראשונה התחילו לחפש את אוצרות המים, חפרו וקדחו לעומק האדמה, עד שמצאו בארות ומעיינות של מים, שהם מקור החיים.

וב"ה התגלתה הברכה בכל פינות ארצנו. נמצאו מים בכל המקומות, מדן ועד באר־שבע, בעמק, בגליל, בצפון ובנגב.

ובאה המדינה שלנו והגדילה לעשות. היא לא הניחה לאותו אוצר יקר להיות „נחבא אל הכלים" אי־שם בבטן האדמה, ובעזרת כלים משוכללים ובהשקעת מיליוני לירות, היא הפיקה את אוצרות המים המפכים בשפע במעמקי האדמה.

כך נוסדה חברה בשם „מקורות", אשר רכשה לה את הזכות על מימי הארץ, והיא מספקת מים לכל צמא, מעבירה במערכת צינורותיה את המים לכל הישובים החדשים שזה עתה הוקמו, ובידיה ניתנה השליטה על אוצרות החיים של האדם, החי והצומח, בישובי הספר ובקיבוצים החדשים, שקיבלו על עצמם את התפקיד הנעלה להיות חומת מגן לישוב ולהקריב קרבנות יומם ולילה למען הארץ והעם.

והממשלה והסוכנות בשלהן. בשם האידיאליזם ובשם העם הן מנהלות תעמולה עזה בקרב הנוער ובקרב השכבות המבוגרות, שיעזבו את העיר וילכו אל הכפר, שיצטרפו אל ישובי הספר, להגן על המדינה מפני המסתננים למיניהם. ואמנם נמצאו גיבורי־חיל שנענו לקול הקריאה. מאות ואלפים התגייסו והתיישבו בנקודות הספר החדשות שבהרי יהודה והנגב, והם עומדים איתן על משמרתם. היום להם לעבודה ולהלילה — למשמר. והחיים שם דחוקים, חיי צנע וצימצום, חיי גבורה ומסירות. הם מכים שורש במקום, ממשיכים בעבודה ושומרים על העם, אשר ברובו בחר לו את חיי המותרות והנוחיות שבכרך.

שורת ההגיון מחייבת, איפוא, כי המדינה צריכה לדאוג לשלומם של אלה העומדים על משמרתה, להמציא להם עבודה ואמצעי קיום נאותים. כי סוף כל סוף הם למעשה כעין „צבא קבע" לישראל, ששרותם אינו מוגבל לשנתיים וחצי, אלא לכל תקופת חייהם.

ואמנם ניתנים להם על קצה המזלג אמצעי־תמיכה מתקציב הסוכנות, מתוך המיליונים הרבים הזורמים לישראל מגיעים גם אליהם פירורים קטנים.

אולם, ראה זה פלא! דבר אחד לא יכלה הממשלה לפעול למען

האנשים האלה תמורת אומץ־רוחם ועוז עמידתם —מים בחינם. היא לא מצאה לנחוץ לדאוג לכך, שהם וכל הצומח והחי שברשותם, יקבלו את מנת המים שלהם ללא תמורה.

ותושבי הספר נאבקים בקשיים הכלכליים והם שרויים בדאגות על־גבי דאגות, איך לאזן את הצרכים ההכרחיים, ועל הכל הדאגה העיקרית והחמורה, איך להשיג כסף לפרוע את החוב לחברת „מקורות".

מאידך, חברת „מקורות" היא חברה פיננסית ואינה יודעת סנטימנטים. היא השקיעה כספים, קבלה זכיון על ברכת השמים והמים הם שלה, ולגבי דידה מים פירושם כסף. ואם מושב מסויים מתקשה לפרוע את חובו בעד המים, יש כנגדו עצה בדוקה: סוגרים את הברזים ומפסיקים לו את המים.

ומה יהא על המושב? זה אינו עניינה של החברה. יחיו הם בלי מים, ההורים והילדים, העוף והחי, והתבואה והירק יכמשו ויבלו.

סח לי חבר של קיבוץ ספר על לילֿנדודים שעבר על הקיבוץ כולו, בגלל שיק אחד שחזר לחברת „מקורות" ללא כיסוי. ברור כי לא מרוב עושרו של הקיבוץ לא היה כיסוי לאותו שיק. והנה ללא כל אזהרה מוקדמת נפסק זרם המים לקיבוץ, וכשהתעוררו בבוקר לא מצאו טיפת מים להם, לילדיהם, לחי ולצומח.

ואם הצינורות המובילים את המים למושב הנענש על פיגור בתשלום, עוברים דרך ישוב אחר המדייק בתשלומיו — סובל גם הישוב האחר בגלל „השכן הרע". שכן מים פירושם כסף, רווחים, פיננסים. פשוט בתכלית הפשטות.

ומדינת ישראל קבלה ומקבלת מענקים ומילוות מחוץֿלארץ. רק מכספי המגבית בארצות־הברית קבלה הממשלה בעד כל תושב ישראלי למעלה מחמש מאות דולר, ואחרי כל זה טרם הספיקה לדאוג לכך שתושביה האמיצים שוכני הספר יקבלו טיפת מים, לא ח״ו טיפת חלב, חינם אין כסף.

הדברים כה מעציבים ומדכאים. אינני יודע את מקום משרדיה של חברת „מקורות", אינני מכיר את האיש המיסתורי, המרשה

לעצמו במו אצבעותיו היהודיות להפסיק מים לאנשים, נשים וטף, עוף ובקר וצומח.

ואולי כדאי להורות לחברת „מקורות", יחד עם ממשלת ישראל, את הברייתא ההיא שלמדתי בימי נעורי ואשר עשתה עלי אז רושם כה עז? אולי יווכחו להבין, כי המים הם נפש האדם, החי והצומח, ואין להשתמש בשוט כזה על אנשים מסורים, אשר לכל הדעות הם כדאיים וראויים לקבל תמורת עבודתם האידיאלית מים חינם אין כסף.

או אז נגיע אי"ה לימי שפע וברכה, ונוכל כולנו לשיר את הפסוק הנבואי:

„ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה".

אייר תשי"ד

נחשים...

היתה התקהלות של אנשים, נשים וטף, אשר עמדו מסביב ועקבו בסקרנות אחרי כל תנועה של אותם שני אנשים, במדי שוטרים, שהתמקמו על גג בית וכוונו את רוביהם לעבר הקרקע.

למטה על הקרקע, בין שיחים ודשאים, הזדחל נחש צעיר, כשמונים סנטימטר אורכו, אשר התפתל הנה והנה וחיפש את קרבנו להטיל בו את ארסו הממית.

נשמעה יריית רובה והנחש קירטע רגע, אחר נדם ושכב תחתיו מת. השוטרים הרימו את נבלתו על מקל וסילקוהו מן המקום, כשעיני כל המתקהלים עוקבים אחריהם ברגשי חרדה וסלידה.

תמה פרשת הנחש. נפל המסך על הדרמה המרתקת...

אבל האם באמת תמה הפרשה. האמנם נשכח במושבה המאורע המבעית של הנחש, אחרי שהשוטרים הרגוהו וסילקוהו? אולי רק עתה עלה המסך והדרמה רק התחילה?

מאותו יום ואילך התחיל הפחד לקנן במושבה. ענין הנחש היה לשיחת היום בפי קשישים וצעירים, נשים וטף. השמועה אמרה, כי קיים במושבה קן שלם של אותם בעלי־חיים ארסיים, שדרכם רק להזיק ולהמית אנשים.

סיוט הנחש רדף את אנשי המושבה יומם ולילה. הוא הופיע לפניהם בחלומות בלהה. הוא הילך עליהם אימים כל אימת שיצאו לשוח ברחוב או באחת הגינות.

והעתונים הוסיפו שמן למדורה. לעתים מזומנות נתפרסמו בהם ידיעות על אנשים וילדים אשר נושכו על־ידי נחשים ארסיים. היו נשוכים שיצאו מכלל סכנה והיו גם מקרי מוות.

ואימת הנחש הלכה וגדלה מיום ליום, עד שהדביקה את כל הישוב מקצה אל קצה.

איש לא העיז לצאת בלילות למקומות סתר, ששם בודאי עומד נחש אכזרי ומחכה לטרפו. גם בימים אסור היה לדרוך בשדות בין שיחים ודשאים, בין אילנות בגנים ובפרדסים, כי שם הנחשים אורבים חבורות־חבורות.

*

חיש־מהר נמצאו במושבה אנשים בעלי בקיאות מיוחדת בכל הנוגע לנחשים. היו גם אנשים שהביאו ספרים המתארים את חיי הנחש, את התפתחותו, מזונו, תכונותיו וכדומה. נפוצו גם הוראות מיוחדות ואמצעי זהירות, לקדם את פני הרעה ולהינצל מן המזיק הנורא.

*

לנוכח פחד־הנחשים שהקיף את כל ישובנו, כדאי לנו שנתבונן קצת ונעיין בספרי־הקודש שלנו, כדי לברר איך ובאיזו מידה השפיע רגש הפחד מפני נחשים על הדורות הקודמים, אשר חיו אף הם בארצנו, או בבבל הסמוכה, בעת שנחשים ארסיים שוטטו בין הבריות עד כדי כך, שחכמינו ז״ל קבעו איסור מיוחד, שלא לשתות נוזלים מגולים, מחשש שמא שתה מהם נחש.

כאשר חכמינו ז״ל מציינים לכל יהודי את דרכו בחיים ומדריכים אותו איך לעבוד את הבורא יתברך בכל יום ויום —הרי אינו מדובר בעבודה של בני־עליה ויחידי־סגולה, אלא בעבודה של ,,עמך״ —זו עבודת התפילה שאנו ממשיכים בה שלוש פעמים ביום זה אלפים בשנים. הם מורים לנו את דרך הכוונה וההתעמקות בתוכן התפילה, כדברי המשנה: ,,אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש וכו״. ואפילו אם מלך שואל בשלומו —לא ישיבנו, ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק מתפילתו. והגמרא מוסיפה על דברי המשנה, עד כמה יש לעקור את הפחד, שכן האדם אין לו שליטה על חייו, אלא יש כוח עליון השולט על חייו, מכוונם, מדריכם, מקיימם, או מביא עליהם קץ. ומסופר בגמרא: ,,מעשה במקום אחד שהיה שם ערוד (מין נחש ארסי) והיה מזיק את הבריות. באו והודיעו לו לרבי חנינא בן דוסא. אמר להן, הראו לי את חורו. הראוהו את חורו. נתן עקבו על פי החור, יצא ונשכו ומת אותו ערוד. נטלו על כתפיו והביאו

לבית המדרש. אמר להם: ראו בני, אין ערוד ממית אלא החטא ממית. באותה שעה אמרו: אוי לו לאדם שפגע בו ערוד, ואוי לו לערוד שפגע בו רבי חנינא בן דוסא".

הערוד, כאמור, הוא נחש ארסי מסוכן ביותר, אבל לא היתה לו שליטה על רבי חנינא בן דוסא. ואם אדם עומד בתפילה, אפילו נחש נכרך על עקבו אסור לו להפסיק, הואיל וגם הנחש הוא יציר כפיו של הבורא ואינו פוגע באדם אלא על פי ציווי ההשגחה העליונה, ואם־כן אין כל סיבה לפחד מפניו, לא כל שכן באמצע תפילה.

„רגלוהון דבר נש אינון ערבין ליה". לשוא כל הפחד. אפילו אם ינקוט אדם בכל אמצעי הזהירות האפשריים, ילמד היטב את כל הזואולוגיה בהקשר לנחש, ימנע רגליו מכל מיני מקומות ששם עלולים להיות נחשים —גם אז לא יוכל להיות בטוח כי לא יינשך על ידי נחש וכי ח"ו לא ימות מנשיכה ארסית זו.

„אין ערוד ממית אלא החטא ממית", ואם אמנם יש מקום לפחד, כמו שמצינו: „אשרי אדם מפחד תמיד", הרי לא מפני הנחש יש לפחד, אלא מפני החטא שהוא הגורם להכשת הנחש.

אדם בעברו את הכביש הריהו מודד בחושיו את שיעור הזמן שיש לו, כדי להקדים ולעבור למדרכה השניה בטרם יגיע אליו הרכב הדוהר לקראתו. בעזרת השכל והחושים אשר חנן ה' את האדם, הוא יודע לחשב כהרף עין להקדים את הרכב ולו בשניה אחת.

אם הקדים בשניה אחת —הריהו חי, ואם איחר בשניה אחת — הריהו מוטל תחת גלגלי הרכב —הנחש הארסי של החיים.

והנה, למשל, אדם אחר —בריא וחסון היה, צעיר שופע מרץ ורעננות, אשר החיים פיכו בו כמעין הנובע. עשיר היה ותר את העולם, עבר על פני ארצות וימים, טס במטוסים והפליג באניות, וכאשר שב אל חיק משפחתו התחיל פתאום לחוש קצת ברע. בתחילה חשב שזה אינו אלא מיחוש, או סתם מחלה חולפת. אך הרופא שבדק אותו מצא משהו יותר רציני. מתחילה שורה של בדיקות, צילומי רנטגן, ולבסוף נקבעת האבחנה הנוראה: סרטן ממאיר —הנחש הארסי של החיים.

וכדי לעמוד על ערכם של החיים, הבה נעשה טיול קצר בבית־

חולים גדול, מקום שם מאושפזים מאות אנשים, שכל אחד מהם טומן בחובו משהו מאותם פגעי־החיים, מאותן המחלות המקרבות את האדם אל קצו. המיטות תפוסות על־ידי תינוקות, ילדים, צעירים, בני גיל העמידה, קשישים וזקנים. איש מהם לא ראה ערוד מימיו. איש מהם לא חלם על נחש מנומר בכל מיני צבעים. ובכל־זאת אותו הנחש התלבש כאן באיצטלא של מחלה, בעל שם לטיני משונה הרשום על גליון־החולה שלמרגלות המיטה, והוא נושכו ושולח בו את ארסו באופן מתמיד.

ובכל־זאת שקטים הם האנשים ונינוחים. אינך רואה כל סימני פחד על פניהם. בטוחים הם בהמשך חייהם עלי אדמות, כאילו העולם הוא שלהם לצמיתות, וכאילו החיים נתונים לשליטתם המלאה.

הנחשים שנתגלו בישובנו ומקרי ההכשות הקטלניות, עוררו פחד וחרדה, כאמור. אך שוכחים את העיקר: ,,אין ערוד ממית, אלא החטא ממית''.

ועוד אמרו חכמינו: ,,וכי נחש ממית או נחש מחיה? אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדים את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים, ואם לאו היו ניזוקים''.

חייו ומותו של אדם נתונים בידי השגחה עליונה ונצחית. ,,ואברהם זקן בא בימים'' — הוא השלים את ימיו. ויש אחרים שזוכים רק לימים מוגבלים וקצרים. ישנה בירה וישנו בעל הבירה, הוא מנהל את החשבונות, שולח את שליחיו עם כתובות קבועות מראש. אין הנחש משוטט לו לפי תומו, ואין המכונית דורסת את האדם במקרה. ואותה מחלת־סרטן נוראה, אף היא אינה אלא שלוחו של מקום.

ומדוע, איפוא, דוקא הפחד מפני נחשים ועקרבים?
מדוע אין מפחדים מן הגורם המביא את הנחשים והעקרבים?
יושם נא לב לאותו משפט קצר של חז''ל המכיל כה הרבה:
,,אין ערוד ממית, אלא החטא ממית''.

כ''ה תמוז תשי''ד

פרחים לראש השנה

בחנות־הפרחים עומדות עקרות־בית, סוקרות את שלל צבעי הפרחים השונים, עד שמחליטות לבסוף אילו פרחים יקנו כדי להתקין זר נאה לכבוד חג ראש־השנה.

בגינת הפרחים שבמושבה משוטטת בעלת־הבית וקוטפת מכל מין, מאגדת זר עשיר ומגוון, כשהיא נהנית משלל הצבעים והמינים פרי גינתה, והיא ממלאה את העציצים והצנצנות שבביתה, לכבוד חג ראש־השנה.

בתחנת האוטובוס מחכים הם בקוצר־רוח אנשים מכל החוגים והשכבות, הפקיד הממשלתי, הסוחר הצעיר והטוב, הפועל המיוזע – כולם קצרה רוחם להגיע מהר הביתה, כדי לעזור בהכנות האחרונות לכבוד החג הממשמש ובא. וכל אחד מהם מחזיק בידו צרור פרחים, איש איש לפי מעמדו ומצבו הכלכלי. החל בשושנים גדולות לבנות, ורודות ואדומות, וכלה בצפורנים ומיני פרחים אחרים דלי מראה וריח.

כל אחד מביא הביתה את מתנתו לכבוד החג. כל אחד מביא אתו שמחה, אהבה ומסירות, אותן הוא שוזר בתוך אותו צרור יחיד הכרוך בנייר־משי לבן שממנו נשקפים הצבעים המרנינים של אותה יצירת ה' הנקראת בשם פרחים.

הבית מקבל גוון אחר לגמרי. אווירה חגיגית מיוחדת שורה עליו.

לכאורה דבר לא נשתנה בו. אותם ממדי החדר, אותם הרהיטים מתמול שלשום, אותם כלים מכל ימות השנה, אותם בני־בית; ובכל זאת אותה צנצנת מלאה פרחים נוסכת על הבית מין קסם חגיגי, רוך ועדנה, המרחיבים דעתו של אדם. כי על כן נתקשט הבית בבחיר הצמחים שבממלכת הצומח, בפרחים מפרחים שונים.

הדשא, ירק השדה וכל שאר הצמחים למיניהם – כולם יונקים את חיותם ממקור אחד, ממקור האדמה. הבורא ציווה: ,,תדשא הארץ דשא'' והצמחים גדלים ומספקים מזון לחי. הם מרפדים את האדמה ברעננותם, למען ינוחו עייפי הדרך. ואולם, הפרחים למיניהם, אף כי גם הם יונקים את לשדם ומרצם מן האדמה, בכל־זאת יש להם דרך מיוחדת משלהם. הם נבראו מלכתחילה בשביל האדם.

בחיר הצמחים בשביל בחיר היצורים.

הפרח מתחלק לשלושה חלקים, כל חלק בפני עצמו, ובזה הוא עולה על כל שאר בני משפחת הצומח, לרבות אולי על אותם הצמחים הנותנים פירות ומזון לבני האדם.

החלק הראשון, היסוד, דהיינו השורש והגבעול הירוק – דומה לכל שאר הדשאים והצמחים. אותה ירקוּת, אותה לחלוחית ואותה צורת צמיחה שקיבלה האדמה עם הצו האלוקי ,,תדשא הארץ דשא''.

החלק השני הוא: תכונת היופי והפאר, המייחדת את הפרחים ומרוממת אותם מכל משפחת הצומח. הפרח ניחן בצבעים וגוני־גונים בעלי חן וקסם. הצבעים השונים, העשירים, יוצרים מזיגה מופלאה ונהדרת. חלק זה נברא במיוחד בשביל משפחת האדם, אשר ניחן בתחושה ורגישות ליפעה והוד.

הפרח אינו מספק לאדם מזון גשמי ואינו תורם מאומה לקיום גופו של האדם; אולם בצינעה, בסוד הויתו האלוקית, הוא מפיח באדם רגשי אהבה, יופי וחדוות החיים.

הנביא האלוקי בבואו לסמל את עמנו, את כנסת ישראל, הרי הביטוי העז ביותר שהוא בוחר להביע זאת הוא: ,,אני חבצלת השרון, שושנת העמקים''.

בכל שמחה ובכל מאורע חגיגי, מופיע הפרח כקישוט וכסמל החגיגיות, בזכות סגולותיו המיוחדות והודו האציל.

ועוד חלק שלישי לו, חלק בלתי נראה: הריח.

מלבד גוניו הנהדרים, המרהיבים את עיניו של אדם, ניחן הפרח גם בריח ערב ונעים. בצאתו לשוח בשדה, או בישבו בביתו לעיין

בספר, ולידו עציץ עם פרחים רעננים ריחניים, שואף האדם אל קרבו את הניחוח המיוחד המרנין את לבו ומרומם את מצב־רוחו.

הפרח הוא, איפוא, כעין סמל ודימוי למשפחת האדם. כשם שלאדם יש גוף ונשמה, גשמיות ורוחניות, כך גם לפרח המורכב מן החומר הירוק, הגבעול והשורש שבתוך האדמה, ומן החלק הרוחני שבו: היופי וריח הניחוח, ההוד וההדר.

וכשם שהפרח יונק את מחייתו מאותו מקור ממנו יונקים שאר הדשאים והעשבים הרגילים, כך גם האדם מתפרנס מאותו המזון שממנו מתפרנסים גם שאר בעלי החי. ,,ומותר האדם מן הבהמה אין''. אלא שהאדם נברא בצלם אלוקים ובתוך החומר הגשמי, הגוף הבהמי, נופחה נשמה רוחנית טהורה, החלק האלוקי ממעל. זהו כעין הריח העולה מן הפרח, הגוון המיוחד המקנה לו יפעה יהוד. מעשיו הטובים ופעולותיו הרוחניות של האדם, הם החלק הרוחני המתעלה מעל לחלקו הגשמי. המעשים הטובים הם הם המעדנים את החיים ומרוממים אותם למדרגות רוחניות גבוהות.

וכשם שהפרחים שונים ומשונים הם, מינים ממינים שונים, כך גם פרחי האדם הם רבים ושונים, מדרגות מדרגות, שכולם פורחים בשדה־חיים אחד.

ויש לפעמים שהאדם אינו מגיע כלל למדרגת פרח. אין בו אותם עלי־כותרת מגוונים מרהיבי־עין, ואין בו אותם ריחות נעימים המשובבים את הנפש. אדם כזה אינו אלא בבחינת עשב בר. באביב ובקיץ הוא צומח וגדל, ובהגיע החורף הוא נגוז ונעלם מעל פני האדמה מבלי להשאיר שום סימן ורושם.

לא כן הפרח. אמנם גם הוא סופו לנבול ככל שאר הצמחים, אלא שלאחר כמישתו והיעלמו מהחיים, הריהו משאיר את החלק הרוחני שבו. הרושם הנהדר של צבעיו היפים וריחו הנעים, עם כל חנו וזיוו, נשאר תמים חקוק בתודעתו של האדם.

הוא נשאר תמיד כסמל ודימוי, להבעת כל הטוב, החסד והאהבה שבעולם.

רוחו של הפרח אינה מתה, כי היא רקומה תמיד בלב האדם.

ובראותי אנשים ממהרים לקבל פני חג עם צרור פרחים בידיהם,

הריני שמח ומרגיש קורת־רוח. אך רוצה הייתי גם, שיחד עם אותם רגשות, עם אותה אהבה לצמח העדין והאציל, יראו האנשים גם את פרח־האדם שבקרבם, ייטיבו להבין כי גם האדם הוא בבחינת פרח המתחלק לצד גשמי וצד רוחני, וכי גם הוא נברא בעולם כדי להפיץ בחיים מדות של הוד, תפארת ויופי, ולהנעים את משפחת האדם במראות וריחות נעימים ומשובבי־נפש.

הפרחים הם גולת הכותרת של עולם הצומח. בהם מתגלמים החן, ההוד וההדר, שבבריאה. אך נישאים ונעלים מהם פי כמה וכמה – בתפארת רוחם וחכמתם – פרחי האדם...

ער״ה תשט״ו

בשולי כרוניקה קטנה

,,זה חמש שנים'', כך מספרת הכרוניקה בעתונות, ,,שהעיריה הבטיחה להקציב מגרש (לא לבנות חלילה) לשם הקמת בית־כנסת, אך ההבטחה טרם קויימה עד היום הזה''.

,,פקידי העיריה הופיעו בלוויית שוטרים ואסרו חמשה מחשובי התושבים במקום. אנשי המשטרה סירבו להתיר להם להביא טלית ותפילין, וכתוצאה מכך ישבו בתענית זמן רב''.

,,משטרת רמת־גן הסכימה לשחרר, אך פקידי העיריה התנגדו, עד שארון הקודש וספרי־התורה יפונו מהדירה''.

אלה קטעי הכרוניקה שקראתי בשבוע אחד. ובאותו השבוע קראתי עוד ידיעה קצרה, כי עירית תל־אביב הקציבה סכום של עשרים וחמשה אלף ל''י להשלמת בנין ,,הבימה'', ועוד עשרים וחמשה אלף ,,קרן נורמן''.

כך אני קולט יום יום אותן כרוניקות קצרות מעל עמודיו הפנימיים של העתון. כך אני מתבל את פת שחריתי מדי יום בידיעות מעין אלו. והלב מזדעזע, מבקש להתפרץ ולשאוג, להרעיש עולמות ולעורר לבבות. ושוב גווע יום, ושוב זורחת שמש בוקר. וידיעות מתפרסמות בעתון חדשות לבקרים.

עובר אני בחוצות העיר העברית, נהנה למראה ,,קיבוץ הגלויות'' ההומה וסואן מסביב בלי־עין־הרע. והנה ריח של טריפה עולה באפי, אני מרגיש מחנק בקרבי וממהר לברוח לנפשי. הנני נזכר בעיירה הקטנה בגולה, כאשר ערב רב של גויים כתרו את כל התושבים היהודים, וכשהיינו צריכים לעבור את בית ,,נוחר החזירים'' היינו מקיפים את הדרך סחור־סחור, כדי שלא ייקלט ריח הטריפה בנחירי אפנו.

ושוב נרעש לבי עד לעמקי מעמקיו. היה זה לפני שבוע. בשיחה

טלפונית דחופה נמסר לי על פטירתו של שכני, ישיש בן שמונים. עלי למהר ל„קרית שלום", ללוותו למנוחות. אני אץ רץ ומגיע לאותה שכונה חדשה, שמזדקרים בה מאות בנינים חדשים. אני מתבונן סביבי ובזכרוני עולים אותם לילות שבהם הייתי משוטט במרחבי השטחים הריקים והמסוכנים האלה. ואני רואה את הפלא הגדול: חיים שוקקים וסואנים מסביב. אלפי משפחות השתכנו כאן, אנשים נשים וטף. ממש כרך חדש, חי ותוסס. והנה הגיע גם לכאן „האוטו השחור".

עומד אני ליד הנפטר, נרעש ונרגש. יהודי צנוע וכשר הלך מאתנו. כמה מבני השכונה, יהודים שהתפללו יחד אתו שלוש פעמים ביום, באו ללוותו בדרכו האחרונה. עיניהם זולגות דמעות שעה שהם מביאים את המת לבית־הכנסת.

מעמידים את המיטה לפני הצריף הקטן, המהווה את בית־הכנסת של שכונת קרית שלום. אני עומד שחוח וכפוף ליד המיטה ומקשיב להספדו של יהודי אחד, המספר בעינים דומעות על צערו ועגמת־נפשו של הנפטר, ועל עלבונו הצורב בימים הראשונים, כאשר נאלץ להיטלטל מבית לבית כדי להתפלל במנין.

והמספיד מסיים ואומר, כי רק הודות לנפטר הזה נוסד „מקדש מעט" זה, זהו בית־הכנסת שבצריף הקטן בשכונת קרית שלום.

ובמוחי מתרוצצות מחשבות, הרודפות זו אחר זו.

בעודני ילד הייתי מאזין בנועם לדברי הרבי ב„חדר", שלמד אתנו תנ"ך בתור „פרפראות", לאחר השקלא־וטריא של כל השבוע בחומש ורש"י, בגמרא ותוספות. לימוד התנ"ך הותר בערבי יום חמישי, ועודני זוכר את רטטי לבי בזמן שהרבי הדגיש בנעימה את הפסוק:

„אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב, אם אבוא באוהל ביתי, אם אעלה על ערש יצועי, אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה, עד אמצא מקום לה', משכנות לאביר יעקב".

ובעיני רוחי ראיתי את נעים־זמירות־ישראל, את המלך דוד החי והקיים. ראיתיו כשהוא עטור כתר מלכות ולבוש הוד, משוטט אנה ואנה בלילות ושנתו נודדת מעיניו, כל זמן שלא בנה משכן לה'.

ראיתי את ערשו, ערש מלכים, מרופדת זהב וארגמן, כשהיא ניצבת זנוחה ומיותמת. כי נשבע המלך דוד ונדר לאביר יעקב, כי כל זמן שלא ימצא מקום לה' לא יבוא באוהל ביתו ולא יעלה על ערש יצועו.

והרבי המשיך וביאר את פסוקי התהילים:

„בזמן הזה, כאשר בית־המקדש חרב, יש לנו בתי־כנסיות ובתי־מדרשות בכל אתר ואתר, והם בבחינת מקדש־מעט ומשכן ה'".

ברבות השנים, משבגרתי קצת, למדתי את המשך פרקי התנ"ך. ועד היום עודני תחת הרושם של הפרק הנפלא במלכים א' ח', שבו מתאר המלך שלמה במלים חוצבות־להבות־אש את ערכו של בית־המקדש ותפקידיו לגבי כלל ישראל:

„את אשר יחטא איש לרעהו... בהנגף עמך ישראל לפני אויב אשר יחטאו לך... בהעצר השמים ולא יהיה מטר, כי יחטאו לך... רעב כי יהיה בארץ, דבר כי יהיה, כי יצר לו אויביו בארץ שעריו... כי יצא עמך למלחמה על אויבו בדרך אשר תשלחם..."

ואחרי כל ענין וכל התרחשות הוא מדגיש: „והתפללו והתחננו אליך בבית הזה". והיה זה בשבילם מקור אושר, מבוע הנוחם.

ככל שהתבגרתי נגלו לפני יותר ויותר דפים מתולדות עם ישראל. קראתי על גלויות, על רדיפות וגזירות, ועל ישראל עם מקל הנדודים בידו.

זה אלפים בשנים אנו נודדים ממקום למקום, אך בכל מקום שם תדרוך כף רגל יהודית, שם הוקם בית־כנסת לתפילה וללימוד תורה.

בכל תפוצות הגולה, במאות ואלפי הערים והעיירות, התנוססו בתי־כנסת ברוב פאר והדר. לא היתה קהילה בלי מקדש־מעט. גם בכפר הנידח ביותר, ששם השתקעו יהודים, הרי הבנין הראשון שהתחילו לבנות היה בית־הכנסת.

וכך נמשכה המסורת המקודשת, מאותו רגע נהדר, מאותה שבועה של נעים זמירות ישראל.

ובכל מקום ומקום שימש בית־הכנסת מוקד לכל החיים היהודיים. כל איש ישראל בא לשם, לשפוך את לבו לפני בוראו,

להביע את שמחתו וחדוות־נפשו, או לתנות חלילה את צרותיו ומכאוביו.

וגם כאשר החלו רוחות זרות נושבות ברחוב היהודי, ורבים מבנינו ובנותינו תעו בדרכים עקלקלות והיו בבחינת תינוקות שנישבו – עדיין נשתמרה זיקתם הפנימית אל בית־הכנסת, ואם לא בכל יום הרי לכל־הפחות פעם בשנה – בימי הרחמים והסליחות – היו באים גם הם אליו, לחסות בצלו ולנשום את אווירת קדושתו.

היתה זו כעין שלהבת־אש שהפיצה ניצוצות לכל לב דועך, לכל נשמה עוממת.

כך טיבו של בית־הכנסת זה אלפים בשנים, מאז חורבן בית מקדשנו.

*

והנה בימינו קמה מדינת ישראל. אלפי תיירים מכל התפוצות נוהרים לראות את מדינתנו הנבנית.

„בניני האומה" מפוארים נבנים בעיר הקודש, בעיר בה „התפללו והתחננו אליך בבית הזה". אלפים ורבבות שיכונים מתוספים מדי שנה בשנה, לשכן בהם את פליטי אחינו מכל קצות תבל. מוקמים קיבוצים, נוסדים כפרים, נסללים כבישים.

והתיירים ממלאים את כל פינות הישוב, מירושלים ועד אילת. ממתולה עד באר־שבע. יורדים אפילו לסדום ולמדבריות הנגב, לראות ולסייר הכל. ורואים הם את השיכונים החדשים והישנים. יש הכל. הכל נבנה לפי השיטות החדישות שבעולם.

רק דבר אחד חסר, שאותו אין התייר רואה: בית־הכנסת מקדש המעט.

ויש לנו ב"ה משרד־הדתות, עיריות ותקציבים. עוד מעט ו„בית הבימה" יהיה מטוייח ומושלם כהלכה. עוד מעט הוא יבלע בקרבו עוד חמישים אלף ל"י ולא יוודע כי באו אל קרבו.

ואילו בית ה' שבקרית שלום שרוי בצריף דל, שהוקם בעמל כפיהם של כמה עשרות פועלים, הנכספים לתפילה בציבור בכל יום.

בה בשעה באים פקידי עיריה בגבעת־רמב"ם ומבצעים צו פינוי לארון־הקודש וספרי־תורה מבית משכנם הדל.

ובישובים רבים כמו נהלל ועין־חרוד, בקיבוצי העמק והגליל, עדיין אין סימן לבתי־כנסת חדשים מוקמים על־ידי מדינת ישראל המתחדשת.

שוב אני קורא הכרוניקה היומית, שמדברים על הנצחה ב„יד ושם״ למאות ואלפי קהילות שהושמדו בשואה. ומדוע לא להקים בכל ישוב וישוב בית־כנסת לזכר אלה שעלו בלהבות השואה?

*

כך אני בולע יום יום את הכרוניקה היומית, ואני מתבל את פת שחריתי בידיעות מעין אלו, והלב מתכווץ מצער ומעלבון צורב גם יחד.

אייר תשי״ג

פרשת פראג

כולך נסער ונרגש, ראשך סחרחר ועצביך דרוכים. מדי בוקר אתה עובר על כל העתונים מתוך מתיחות רבה. אינך מסתפק בעתון אחד, עתונך הקבוע שהנך רגיל בו. אתה מחפש ומחטט בכל שאר העתונים, נובר בין השורות, לקרוא ולדעת כל מה שנכתב על הנושא הזה, כל דעה המובעת בענין מרעיש זה.

ואחרי כן אתה בא אצלי, לשפוך שיחך לפני, לשמוע מה אני אומר על אותו הנושא ומהי הפרשנות שלי בענין זה.

"היתכן?!" – אתה מתלהב לפני. איך אפשר הדבר? איך מסוגלים בפרהסיה ובריש גלי לביים מין תיאטרון כזה? איך אפשר לאחז עיני אומה שלמה, עיני מיליונים, או יותר נכון: עיני העולם כולו, ולביים לפני תבל כולה „משפט" שכזה?

והלא אותו „אורן" לחם בינינו „מלחמת מצווה" עבור אותו משטר! הלא הוא רצה בכל לבו ונפשו לזכות את כולנו, את כל העם היושב בציון, באותה השיטה ובאותם ה„אידיאלים". ומדוע זה נהפכה פתאום כל הקערה על פיה?

כל זה אינו נותן לך מנוח, מטרידך זה שבוע ימים, ואתה דורש ממני פירוש וביאור על התופעה הזאת. לא רמז, לא דרוש ולא סוד, אלא הסבר פשוט ותמים אתה מבקש.

ובכן, יקירי, אני מבין היטב לרוחך. הנני מרגיש עמוק בלבי את השתוממותך על אותה אומה כבירה שנסתגרה מאחורי „מסך הברזל", והיא מופיעה מפעם לפעם על במת העולם בהצגות מתמיהות ומדהימות כאלה. וכן אני מרגיש את השתוממותך העמוקה על הדברים המתרחשים מעבר ל„מסך הברזל" בחשאי ובצינעה, על סדרי־החיים והמנהגים שהנהיגה המדינה בקרב מיליוני תושביה, מבלי לשאול תחילה את פיהם.

אבל הנני מודה ומתוודה, כי מידת השתוממותי שלי אינה

מצטמצמת רק לגבי אותה אומה אחת, שכל־כך הדהימה אותך השבוע.

אם לתמוה, הרי עלינו לתמוה על דרכם של כל העמים, עלינו להשתומם על התנהגותו של אירגון האומות.

ולאו דוקא בקשר ליחסם כלפינו, למידת שנאתם או אהדתם כלפינו, אלא גם בנוגע ליחסיהם בינם לבין עצמם, וליחסים שבין אדם לאדם בקרב כל אומה ואומה.

הנה מתקיים כעת בניו־יורק המושב השנתי של ארגון האומות המאוחדות, ודנים שם על הענינים העומדים ברומו של עולם, על שלום, אחוות עמים, עזרה לחלכאים ונדכאים וסעד לאומות מעוטות־יכולת.

באולם אחד יושבים נציגי עשרות אומות ודנים בכל ענין בכובד־ראש ובעיון רב.

במזנוני האולם נפגשים נציגי אומות שונות, הם יושבים ליד שולחן אחד, אוכלים ושותים, מתבדחים וצוחקים.

מראה שכיח הוא שם לפגוש את הנציג האמריקאי, כשהוא יושב יחד עם הנציג הסובייטי על כוס קפה ומבלים בנועם ובצחוק.

אבל האם שמת לב, יקירי, כי באותה שעה ממש ששני הנציגים האלה יושבים במזנון האו״מ ומבלים בצוותא על כוס קפה וממלאים פיהם צחוק – היה האחד מוכן לתקוע סכין בגבו של רעהו והיה מתענג לראות את דמו השפוך?

האם שמת לב, שבאותה שעה ממש שאחד הנציגים עומד על במת האו״מ ונושא נאום חוצב־להבות על שלום ואחוות עמים – מתרקמות בלבו פנימה מזימות אפלות נגד אומות אחרות, שאינן הולכות בתלם שלו.

נציגי האומות התכנסו ובאו מכל קצווי תבל למטרה אחת נעלה, ולבסוף אתה שומע גם מעל אותה הבמה נאומי גידוף, שיסוי והסתה, וכל זאת לעיני ואזני האנושות כולה.

ובכן, יקירי, אל תתרגש ואל תשתומם יותר מדי על מה שמתרחש כעת בפראג. זוהי דרך כל העמים לאורך כל ההיסטוריה העקובה מדם.

ואם כבר להתרגש ולתמוה, הרי עליך לתמוה על עצמנו.

אנחנו, אשר ראינו במו עינינו את השקר והכזב הגדול של האומות, אנחנו המשמשים כעין כדור משחק בידיהן, כעין שעיר־לעזאזל בסיכסוכי עמים וארצות – איך עדיין יש בנו כאלה השואפים להידמות לגויים, הדוגלים בשיטת ,,ככל הגויים בית ישראל״?

מתי סוף־סוף יתעורר מצפונם של מנהיגי העם ואוחזי הגה השלטון, ויצהירו באזני מזרח ומערב, ובאזני כל אחד היושב בציון, שעלינו להתרחק אחת ולתמיד ממנהגי ודרכי אותן אומות־העולם, ולהתקרב מחדש לאותם היעודים הקרובים לנו מאד והספוגים בדמנו וחלבנו – יעודי נביאינו וחוזינו האמיתיים.

כסלו תשי״ג

,,מיסיונרים'' ו,,האיש מנצרת''

מאז קום מדינת ישראל מופיעה מדי פעם בעתונות שלנו בעיית ה,,מיסיונרים'' בכל חריפותה. מדי פעם בפעם מפטמים אותנו בידיעות מפורטות על מעשי המיסיונרים בישראל, על רשת החינוך שלהם ועל עשרות הילדים והילדות מישראל הנלכדים ברשת זו.

לפני ימים אחדים הופיעה בעתונות שלנו כרוניקה ממין אחר על אותו הנושא, בה מספרים לנו על שמונים נפשות שהסכימו להיטבל לשמד, כדי לקבל אשרת הגירה לקנדה. יש עתון שמוסיף גם דברי תגובה משלו, ויש עתון שמסתפק בידיעה הכרוניקלית בלבד.

עיקרו של דבר הוא, שמעשי המיסיונרים בישראל יעשו לחומר־קריאה שכיח בעתונות הישראלית והנושא הזה מהווה כמעט מדור יומיומי קבוע על דפי העתונים.

הרגל נעשה טבע. יתכן שבראשונה היו הידיעות הללו מדהימות את הקוראים ובסתר לבו חש כל אחד רגשי כאב וזעם על היחס הסובלני והסלחני מצד מדינת ישראל כלפי המומרים הללו, המפיצים עבודה־זרה בישראל. אבל לאט לאט התרגל הקורא לעובדות אלו והוא קורא על פעולות המיסיונרים בשויון־נפש, כפי שהוא קורא על מעשי שוד וגניבה ואסונות שיגרתיים.

היו ימים בישראל, שהם זכורים היטב לכולנו, ואפילו לאלה היושבים כעת ראשונה בממשלה באחזם את רסן השלטון בידם – כאשר בכל עיר ועיירה יהודית, הנתונה תחת שלטון של גויים וכפופה לחוקים נוצריים, מקום ששם הכמרים הקתוליים ושאר הכתות הנוצריות היו האישים המרכזיים בכל עיירה – וכשהיו באים לאותן עיירות מיסיונרים עם מיטען של ספרי ,,ברית חדשה'' ושאר ספרות מיסיונרית, היו כל אנשי העיירה מתרחקים מהם כמטחווי קשת, יורקים כנגדם ומבזים אותם לעין כל. ואם קרה פעם כאשר ילד יהודי הביא לפי תומו הביתה ,,תנך'' שלהם, היו עורכים מיד

מדורה גדולה ומקיימים את המצווה של שריפת חפצי עבודה־זרה.

עצם ההסתכלות בפניהם והעמידה בתוך ארבע אמותיהם, היה בו משום ,,אבק עבודה זרה״.

ויחס זה של התנכרות ובוז כלפי המיסיונרים היה נחלת כל השכבות והחוגים ביהדות, בלי יוצא מהכלל. חרדים כחפשים, ,,אגודאים״ כ,,בונדאים״ – כולם היו מאוחדים בענין זה, להרחיק טומאה זו מן העיר כדרך שמרחיקים כל דבר מסואב.

ומה מוזר ותמוה הדבר, שהספחת הזאת פשתה דוקא בימי מדינת ישראל, בזמן קיום ,,משרד הדתות״, כאשר קיים חוק של חינוך חובה, המאפשר לכל הורה בישראל לחנך את ילדיו חינם אין כסף.

וממעמקי נבכי הלב מתפרצת השאלה הנוקבת והמכאיבה: מדוע מתייחסים באדישות כזאת לענין כה חמור? מה פשר התרדמה המוזרה הזאת שתקפה פתאום את הישוב, המעכל יום יום ידיעות על פעילות מיסיונרית והוא עובר לסדר היום.

אנו קוראים על יחידים שהשתמדו, אחר כך על עשרות, והמספרים הולכים וגדלים ומגיעים כבר למאות.

ומאידך רואה אני תופעה חדשה בישוב, תופעה שיש לה קשר הדוק עם אותה תופעת המיסיונרים.

מטייל אני ברחובה הראשי של בני־ברק, זו העיר שהיא גאוות כל היהדות החרדית, העיר המלאה חכמים וסופרים, ישיבות ובתי־מדרשות; והנה אני נעצר ליד חלון־ראווה של חנות ספרים, חנות שנוסדה על־ידי אחד מראשוני מייסדי העיר, וסקרתי את הספרים המוצעים בחלון. ומה מאד נדהמתי פתאום למראה עיני, עד כי אחזני פיק־ברכים וכעין ערפל העכיר את עיני. לא האמנתי למה שראיתי. הצצתי שנית בתמונה שנראתה שם והרגשתי בושה עמוקה ומבוכה רבה.

ניסיתי להתבונן שוב, אולי רק נדמה לי, אולי אני חולם בהקיץ, אך ללא הועיל. מתוך חלון־הראווה שבמרכז בני־ברק הופיע לעיני ספר עב כרס שעל עטיפתו נאמר באותיות גדולות:

,,האיש מנצרת – שלום אש״.

ובכן, ,,נתברכנו'' גם בגירסה עברית של ,,האיש מנצרת'', והיא מתנוססת לראווה בכל חלונות־הראווה של בתי־המסחר בישראל. וכאשר נכנס ילד יהודי לחנות ספרים ומבקש ספר חדש כדי לתתו מתנה לחבר ביום־הולדתו, או מתנה לבר־מצוה – מוציא מוכר־הספרים מתל־אביב ומשאר ערי הארץ, לרבות אפילו בני־ברק החרדית, את הספר ,,האיש מנצרת'' של שלום אש, ומציע אותו בתור ספר יפה ומעניין שזה אך עתה יצא לאור.

דוקא אמריקה המתבוללת, קוראי העתונות האידישאית, החל מה,,פארווערטס'', ידעו להחרים את ,,אותו האיש'' ולהרחיקו מהחברה היהודית, כשהם מגלים לעיני כל את פרצופו האמיתי.

ואילו כאן במדינתנו, כאשר הנייר להדפסת ספרי־לימוד הוא תחת פיקוח, כאשר יש משרד חינוך ושר חינוך היודעים לווסת את חלוקת הנייר לפי מידת נחיצותו וחיוניותו של כל ספר – מופיע ,,האיש מנצרת'' בלי רעש והמולה ובלי כל עיכובים.

והכל על מקומו נשאר בשלום. העתונות שלנו היא דמוקרטית. למה להתערב בענייניו הפרטיים של איזה מו''ל, ולמה למתוח ביקורת נגד סופר כשלום אש? זהו ענין לאמריקה, לדוברי האידיש והאנגלית, אבל לא לדוברי העברית במדינת ישראל.

וכי הדפסת ספר כזה בישראל והפצתו בכל רחבי הישוב, איננה בבחינת פעילות מיסיונרית מובהקת?

האם אינו ראוי תחילה, לפני ביעור המיסיונרים המהלכים על שתים, לבער את הספרים האלה המטיפים ל,,נצרות''?

הריני נזכר בסיפור המובא בספר ,,חפץ־חיים על התורה'' מאת הרב ש. גרינמן.

פעם אחת נקלע רוכל נודד לבית־מדרשו של הגאון הצדיק רבי חיים ליב מישקובסקי ז''ל מפולניה, וכדרכם של הרוכלים הנודדים הציע על השולחן את סחורתו, שהכילה תשמישי־קדושה, תפילין, מזוזות, סידורים, מחזורים וקצת סיפורי־מעשיות באידיש, ועוד.

כאשר ניגש הרב דמתא אל אותו שולחן, נתקל בצרור של ספרי מינות. הרב לא התמהמה אפילו רגע קט ומיד קיים את המצוה של

„ובערת הרע מקרבך". הוא לקח את צרור הכספים מעל השולחן והשליכו ישר לתוך התנור הבוער.

הרוכל נטפל אל הרב בשתי תביעות. ראשית ביקש ממנו את דמי הספרים הנשרפים, ושנית דרש ממנו להמציא לו פרנסה אחרת אחרי שהרס וקיפח את פרנסתו הקודמת.

באשר לטענה הראשונה, נענה לו הרב מיד ושילם לו טבין ותקילין תמורת הספרים הנשרפים, ובאשר לטענה השניה ענה לו, כי אין אדם רשאי לעשות פרנסה ממסחר בספרי־מינות, על־כל־פנים הבטיח לו, שישתדל למצוא בשבילו איזו־מישרה שיוכל להתפרנס ממנה.

הרוכל לא הירפה מן הרב וכבר למחרת בא לתבוע קיום ההבטחה שהבטיחו בדבר השגת מישרה.

ביקשהו הרב להמתין וציווה על משמשו שילך ויקרא אליו את הכומר המקומי, כדי להשיג באמצעותו איזו מישרה בשביל הרוכל.

„הכיצד אוכל להוושע על־ידי הכומר?" תמה הרוכל.

„פשוט מאד", ענהו הרב. „לפני כשבוע שמעתי, שהגוי שהיה מצלצל תמיד בפעמונים בבית־היראה שלו מת, ובכן אני חושב שהכומר יסכים אולי לתת לך את המישרה הזאת".

„היתכן?!" נבהל הרוכל. „איך הרב מעלה על הדעת שלעת זיקנה אהיה עוזר של כומר לעבודה־זרה?"

על כך ענהו הרב:

„וכי מה בכך, שתצלצל בפעמונים ותעורר גויים משנתם ללכת לבית אידם? הלא בשביל כך גויים הם. אבל אם אתה מוכר ספרי מינות לילדי ישראל, אתה מעורר ילדים מישראל ללכת לעבוד עבודה־זרה. כלום רשאי יהודי לעשות כדבר הזה?"

סיפור־מעשה זה ממחיש היטב את המתרחש כעת אצלנו.

מצד אחד ידיעות ותגובות כלפי מיסיונרים המדיחים ילדי ישראל לשמד, ומצד שני מופיע בישראל ספר שהוחרם על־ידי כל יהדות אמריקה, המופץ בין אלפי קוראים, ילדים ומבוגרי כאחד, ומעורר בהם רגשי אהדה ל„אותו האיש", כלום אין זה מיסיונריות מסוכנת יותר?

שמונים נפשות התנצרו בגלל בצע כסף, בגלל אשרת הגירה לקנדה, והללו מוקעים בפומבי בעתונות. והנה מו"ל בישראל מוציא בעד בצע כסף את „האיש מנצרת", ואין פוצה פה ומצפצף.

אכן, צריך לעקור מן השורש את הפעילות המיסיונרית בישראל, לחסל בכל האמצעים את הספחת הזאת, אבל לפני כן, ובעת ובעונה אחת, צריך לסקל ולהרחיק את הגורמים שהביאו לכל זה.

במקום לרפא את המחלה, מוטב לנקוט באמצעים של מניעת המחלה, שלא נגיע אליה כלל.

ורק בדרך זו נגיע אל המטרה.

תשרי תשי"ד

,,חוקת השבת''

עצם צירוף המלים האלה יש בו כדי לעורר מחשבה ועיון.

מצד אחד חוקה.

פירוש הדבר: רשמיות יתירה. זו נתאשרה על־ידי הממשלה. על החתום: מצד אחד – ראש העיר, ומהצד השני – נציג הממשלה. והכל שריר וקיים. ופקידים, ופקידי־פקידים, שוטרים ומפקחים, עורכי־דין ושופטים – כולם כאחד יחטטו ויתעמקו בכוונת סעיפים שונים ובענשים הכרוכים בהם. בקצרה: מסכת שלמה, מסכת ,,חוקת השבת''.

ומצד שני – שבת.

זו השבת הנפלאה, ששום שפה בעולם אין בכוחה להביע את חינה וקסמה, את ההוד והזיו שבה. שבת מלכתא בלי חוקת המלכות.

אך היא נמשכה זה מאות ואלפים בשנים, מן היום בו נבחרנו לעם ובו קיבלנו את הצו לדורות: ,,ושמרו בני ישראל את השבת''.

לא היו שוטרים ומפקחים, עונשים ומשפטים. די היה בעצם הצו מהר חורב. הוא היה הכל. הוא חדר לתוך עורקי הדם של ישראל, נרקם בתוך הבשר והיה עצם מעצמיו, אבר מאבריו של העם. הוא התקיים הן בפומבי והן בצינעא; ברחובות הומים של כרכים, בפינות נידחות ובמרתפים – תמיד ידע העם לקבל את האורח השמימי הזה במסירות ובחיבה לאין קץ.

השבת היתה תמיד, היא הווה והיא תהיה לנצח, נשמת האומה, הנשמה המיוחדת, הנשמה היתירה של העם. ,,וכולהון מתעטרין בנשמתין חדתין''....

מה דואב הלב לקרוא בעתונות המשתתפת ב,,צערם'' של אותן המשפחות החילוניות אשר ,,יסבלו'' מחמת חוקת השבת.

תבוא נא העתונות ותגלה עפר מכל אותם מאות ואלפי הקרבנות אשר הקריבו את חייהם ועלו על מוקדות האש למען השבת! או אולי תגולל לפנינו את גורל מיליוני אחינו בני ישראל השרויים בגולה וזה מאות בשנים הם שובתים יומיים או שלושה ימים בשבוע, כדי לשמור על קדושת השבת שלנו!

זו היתה שבת בלי חוקה מאושרת על־ידי גושפנקה של מלכות. ועתה ניתנת לנו שבת ,,רשמית'' במסגרת ,,חוקי עזר של עירית תל־אביב לסגירת חנויות''; שבת ששוטרים יפקחו עליה וירשמו בקולמוסם ,,רפורט'' לאלה שמחללים אותה; שבת מקוטעת לשעות.

האמנם כדאי כל הדבר?

הנני נזכר באותו מעשה שמספרים על רבי לוי יצחק מברדיצ'ב זצ''ל, שפעם אחת בערב פסח הלך וסובב בכל העיר וחיפש בכל בית בחורין ובסדקין, אולי ימצא משהו חמץ, וכשלא מצא מאומה עמד ואמר:

,,רבונו של עולם! הבט משמים וראה, מה בין בני לבן חמי! צווית בתורתך הקדושה: ,וכל שאור לא ימצא בבתיכם'. לא העמדת על זה שום משגיחים, שום שוטרים, שום בלשים, ובכל זאת צא וחפש ותראה אם תמצא באיזה סדק או חור של בית יהודי משהו של חמץ. ואילו הקיסר נתן צו שלא להבריח סחורות על הגבול והעמיד אל זה אלפי שוטרים, בלשים ומשגיחים, ובכל־זאת אין בית אשר אין בו סחורה מוברחת....''

אדר־א' תרצ''ח

ירושלים

כעת הנני שומע שמות חדשים, אשר לא שמעתים מעודי: ,,שיק ג'רח'', ,,קטמון'', ,,בית ספר לשוטרים'', ועוד ועוד.

ואני קורא: כאן ה,,לגיון'', שם המצרים, ובמקום זה – היהודים. וקליעים מתעופפים, פגזים מתנפצים, משכונה לשכונה ומגבול לגבול.

ואת כל השמות האלה לא ידעתי לפני כן.

בתוך תוכה של הנפש, בתוך הכמיהה הממלאה את הלב על גדותיו, רק שם אחד הופיע – ירושלים.

ולא נגעו לי כלל כל אותם הערבים, הארמנים, הרוסים והירדנים, שקבעו דירתם בירושלים. לא נגעו לי כלל כל הערב־רב והפירחחים שמילאו את המבואות שלפני הכותל.

כי ידעתי: הכותל המערבי שלנו הוא.

ושלוש פעמים ביום שפכתי שיחי בתפילה: ,,ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים''. ושוב ידעתי, כי ירושלים לנו תהיה, ירושלים כולה – ללא חלוקה של אזורים, שכונות ורובעים.

ועוד ידעתי מסורה שקבלתי מאבי ז''ל ואבי מאביו וכולם מהנביאים – כי ירושלים תהיה בירת העולם והכל ינהרו אליה, מ,,לייק סאקסס'', מ,,ניו יורק'', מלונדון וממוסקבה...

כך צרבו כאש בעצמותי יום־יום דברי הנביא האמיצים והתקיפים: ,,והביאותים אל הר קדשי ושימחתים בבית תפילתי, עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים''.

זהו יעודה ותכליתה של ירושלים: ,,בית תפילה לכל העמים''.

וכעת זוממים לפצל את ירושלים ולגמדה, לפוררה לשכונות שכונות ואיזורים איזורים.

פנים חדשות הגיעו. מדינאים ידועים ונציגים שונים מחטטים בה, מבקשים להכניס בה סדר כביכול.

ואולי...

ואולי בכל־זאת אותם ה„מחותנים" מאמריקה, צרפת, רוסיה ושאר אומות העולם – הם באמת הסנוניות הראשונות המבשרות את המומנט הנעלה והנשגב, את התקרבות היעוד הנצחי שלנו:

„והביאותים אל הר קדשי"...

אלול תש"ח

חוק גיוס נשים

הכתבניות בכנסת כבר עשו את שלהן. מכונות־הכתיבה סיימו את מלאכתן. החומר מוכן ומזומן. מנהל המשרד כבר עבר על כל החומר המשתרע על כמה עשרות גליונות, תיקן את הטעון תיקון, פה הוסיף מלה ושם מחק מלה, ולבסוף חתם בכתב־ידו, שם את הגושפנקה והענין נגמר. אפשר כבר להציע את החוק לפני מאה ועשרים חברי הכנסת. אפשר כבר לקבוע יום של דיונים, לאשר את החוק ולעבור לסדר היום.

זהו המצב בנושא חוק גיוס בנות. לאט לאט אפשר לשכך את הסערה, לרכך את עמידתם של הדתיים, לשדלם בכל מיני טיעונים והתנצלויות, בעזרתה האדיבה של העתונות. וכך יכנס החוק לשיגרת היום־יום והכל על מקומו יבוא בשלום.

אולי עוד יכניסו אי־אלו סעיפים מוסווים, כמה הסתייגויות להלכה, אבל לא למעשה, וזה ישפר קצת את האווירה ויעזור לבצע את המשימה בלי קשיים מיוחדים.

אם באמת חושבים כך נציגי הממשלה, ואם בתמים סבורים נציגי מפא״י והציונים הכלליים, אלה אשר רסן השלטון נתון כעת בידיהם, שחוק כזה יתקיים במדינת ישראל, וכי בעזרת כמה עשרות קולות יוכל להגשימו בחיים, הרי אינם אלא טועים. היה לא תהיה! שלומי אמוני ישראל לא ישלחו את בנותיהן לצבא, כשם ששלומי אמוני ישראל לא חללו את השבת במשך אלפי שנות גלותם בין הגויים, וכשם שלא נתקיימו כל מיני גזירות שנגזרו עליהם על־ידי כל מיני מציקים וצוררים, שלא ללמוד תורה, שלא להימול, וכדומה. היהדות החרדית יש לה כלל מקובל מקדמת דנא: גזירה עבידא דבטלי, ואילו דבר ה׳ לעולם יקום.

ודוקא היהדות החרדית, שגרסה תמיד ולימדה לדורות, כי דינא

דמלכותא דינא ואסור להפר את חוקי המלכות, דוקא היא לא תשמע ולא תציית כשהדבר נוגע בבבת־העין של דתה ועיקרי אמונתה.

חוק גיוס בנות פירושו, הוצאת אלפי בנות מתוך המסגרת של „כל כבודה בת מלך פנימה", העברת אלפי בנות תמימות, שחונכו ברוח יהודית מקורית, שספגו בקרבן את ערכי המוסר היהודי והן רחוקות כרחוק מזרח ממערב מכל חיי ההפקר של הרחוב בימינו, ואשר מתכוננות לחיות כל ימיהן במסגרת חיי־משפחה יהודיים טהורים – אל עולם זר ומוזר להן, אל חיי צבא, לתוך אווירה אשר לכל הדעות אין בה כדי לעדן את הרוח ולחזק את הצניעות המסורתית של בת ישראל. חוק כזה הוא לגבי היהדות החרדית בגדר גזירת שמד ח"ו והיא תעמוד על נפשה להציל מה שיש להציל ולעשות מה שיש לעשות, כדי לבטל את הגזירה הרעה הזאת.

הבת הישראלית היא היסוד למשפחה הישראלית. הכל הולך אחר האם. בת ישראל כשהיא נישאת ומתחילה בחיי משפחה, הרי קודם־כל עליה „להתקדש". חיי המשפחה אצל עם ישראל מתחילים בקידושין, דהיינו: היטהרות והתקדשות. כי כשם שכל חיי עם ישראל הם למטרה נשגבה של עבודת השם, כך גם חיי משפחה ישראליים הם בבחינת מקדש מעט, כאשר החיים מתנהלים לפי רוח והמוסר הישראלי.

וכדי להביא את הבת הישראלית לכלל הכרה זו, להשריש בקרבה מושגים של קדושה וטהרה, של אהבה עילאית ליוצר הבריאה שעל־פי רצונו האדם חי עלי אדמות ובונה חיי משפחה – הרי היסוד הראשון הוא, להרחיקה מהשפעת הרחוב, מהחברה המורעלת בכל מיני שאיפות ו„אידיאות" שיש בהן רק לקעקע ולהעכיר את הזוך והטוהר שבאדם, את הנעלה והנשגב שבחיים.

ואם ברחוב החילוני החיים הם תענוגות ומותרות, אכילה ושתיה, קנאה ושנאה, שחיתות מידות ופריעת מוסר – הרי חיים יהודיים אמיתיים הם צניעות ואיפוק, אהבה וחסד, טוהר מידות וערכי מוסר ורוח, ועל יסודות אלה נבנית המשפחה הישראלית הדתית.

היסוד ועמוד־התווך לחיים אלה, היא הבת הישראלית. בידה

נתון הכל. בידה כל הסגולות לקיומם והמשכיותם של חיים כאלה. בידיה הרצון והכמיהה לצמיחת הדורות הבאים. היא מטביעה את חותמה החינוכי על מהלך החיים המשפחתיים. לכן ידעה תמיד היהדות לשמור שמירה מעולה על הבנות בכל הזמנים ובכל התנאים. לפנים בישראל, כאשר הרחוב היהודי היה מלא תורה ובבתי ישראל דלקו אבוקות הרוח היהודית המקורית, קבלה הבת את חינוכה היהודי בבית הוריה. ההווי הרוחני בבית, לימוד התורה של האב בכל שעות הפנאי, קיום המצוות לכל פרטיהן ודקדוקיהן, שמירת מנהגי ישראל, עשיית חסד והושטת עזרה לכל נצרך ונכה־רוח – כל אלה חדרו ללב הבת וטיפחו בקרבה ערכים מקודשים של חיי רוח יהודיים. ובהגיע הבת לפרקה היתה שאיפתה העיקרית, להינשא לתלמיד־חכם, לבן־תורה, ולהמשיך באותה שלשלת חיים שהורישו לה אבותיה ואבות אבותיה.

כעת משנשתנו הזמנים, כאשר הרחוב היהודי יונק השפעתו מחיי הגויים, כאשר ערכי רוח ותרבות פירושם ספרים המתארים איזה גיבור מפוקפק על רקע של חיי חולין והפקר – גם כן ידעה היהדות החרדית למצוא את הדרך הנכונה לשמור על הדור הבא.

היהדות החרדית הקימה ומקימה באותם „ימים טרופים" רשת של בתי־חינוך, מוסדות הוראה על טהרת הקודש, עבור בניה ובנותיה. הבת הישראלית נמסרה לבית־ספר, בו היא מקבלת חינוך מיוחד, נוסף על החינוך החרדי שהיא מקבלת בבית, המשמש לה גם כאמצעי חיסון נגד ההשפעה השלילית של הרחוב החילוני.

וכמה נהדר ומרחיב־לב לראות כעת את הפירות שגידלנו. מאות ואלפי בנות צעירות שלנו כבר פזורות בכל רחבי הישוב. כשהן מנהלות באורח עצמאי חיי משפחה יהודיים, גאות בהווי־חייהן המסורתי ומאושרות בהופעתן המיוחדת, הנבדלת מן הרחוב.

היהדות החרדית הצליחה בחינוך בנותיה, אך ורק בזכות שמירה קפדנית ששמרה עלינו בשבע עינים, שלא יושפעו מן הרחוב הסואן, הגועש כקלחת יצרים.

ממשלת ישראל רוצה כעת למחות את כל זה במחי יד. היא

מנסה לגזול מבנותינו, אשר הנן פאר היהדות החרדית, את התום והצניעות, הבושה היהודית ושאר המידות הנעלות הטבועות בהן.

כי אל לנו להשלות את עצמנו. גם הללו המחוקקים את חוק גיוס הבנות, לרבות ראש הממשלה עצמו, ברור להם ללא כל ספק, שהשרות בצבא אינו מוסיף לבנות ערכי מוסר ואינו גודר את צניעותן.

מדברים על דמוקרטיה. מנסים לשכנע את הכל, שהחוק יתאשר על דעת רוב חברי הכנסת. ובכן, לפי חוקי הדמוקרטיה אסור להתנגד לחוק הזה ולנהל תעמולה נגדו. בו בזמן שוכחים כולם את הצד השני של המטבע. שוכחים שהדמוקרטיה יש לה שתי פנים, וכשם שמקובל כי הרוב קובע בכל הענינים במדינה דמוקרטית, כך גם מקובל בעולם ששום שלטון לא ישאף ולא ינסה לכוף על חלקי ציבור חוקים הפוגעים בעיקרי אמונתם ודתם. ואילו חוק גיוס הבנות נוגע לענינים העומדים ברומה של האמונה והם בגדר ,,יהרג ואל יעבור''.

לא, חברי ממשלה! לא, חברי כנסת נכבדים! אירעה כאן טעות מצערת, ואת המעוות הזה בידיכם לתקן.

והטעות היא לא רק לגבי הבנות הדתיות, אלא לגבי כל בנות ישראל. גם הבנות החילוניות בנות ישראל הן, וגם בהן נשאר זיק מהצניעות היהודית המקורית. ואף אם כבר הוכן החוק להצעה בכנסת, בכל זאת כדאי וכדאי לבחון מחדש את כל הנושא מכל היבטיו.

צריכים לשקול בעינים פקוחות את השכר כנגד ההפסד. ובעיקר יש להתנער מן הקטנוניות וצרות־העין המפלגתית. יש רק לבחון את הנושא לגופו, לטובת המדינה והאוכלוסיה ולטובת הדור הבא.

סוף סוף הלא מדינתנו לומדת רבות ממדינות הגויים. הלא יום יום מגיעים אלינו מומחים חדשים מכל קצות העולם, להדריך אותנו בתחומים שונים. יום יום אנו שולחים שליחים מעבר לים לשם השתלמויות בניהול ממשלתי. מדוע איפוא לא נלמד גם את הטוב שבהם? הלא כמעט אין מדינה שקיים בה חוק גיוס נשים, ומה לפתע נעשתה מדינתנו ,,יותר קתולית מן האפיפיור''?

היהדות החרדית עשתה את כל המאמצים כדי לשכנע את הממשלה ולהעמידה על חומרת הבעיה. רבני ישראל כתתו רגליהם אל שר הבטחון, להשפיע ולהשתדל למען ביטולה של הגזירה, בהבהירם את גודל החרדה הממלאה את לב ההורים החרדים לגורל בנותיהן.

ועתה הענין מסור בידי נבחרי העם. עתה על חברי הכנסת להוכיח את בגרותם, את התעלותם מהצרות המפלגתית, ולהיזהר מאד שלא לפגוע בבבת־עינה של היהדות החרדית, לא לכפות משטר דיכוי על הדת, ולבטל את המזימה הנרקמת נגד נאמני מסורת ישראל סבא, והיא חוק גיוס הנשים.

תמוז תשי״ג

„בית ליבנה" או מנהיגות בישראל

מבין אלפי חוילות־הפאר שהוקמו במדינת ישראל, אלפי דירות־המותרות שנבנו עבור עסקני הסתדרויות, שליחים ועובדי ציבור בכירים – הוצג לראווה ביתו של מר ליבנה, ודעת־הקהל הופנתה למסקנות המוסד לביקורת של מפא"י, האוסרות על חבר־הכנסת להשתכן בדירתו אשר בנה לעצמו באמצעים כספיים כשרים לכל הדעות.

והפרשה עדיין לא תמה. עוד יתקיים עירעור בענין זה ואולי עוד ישתנו דעותיה של ועדת ההסתדרות.

על כל פנים, בשבילנו זוהי פרשה מאלפת וכדאי להתבונן בה ולייחד עליה את הדיבור.

עם קום מדינת־ישראל קמו וצצו גם הרבה מנהיגים ועסקנים ציבוריים. ראשית זכינו במאה ועשרים חברי כנסת, אחר־כך בשרים ותת־שרים, ומתוך כך התחיל להסתעף מנגנון גדול של משרדים ממשלתיים, מנהלים וסגני־מנהלים, שליחים ונציגים ממשלתיים, משלחות מסחריות, שגרירים, דיפלומטים, נספחים ועוד ועוד. נוצר מנגנון מיוחד ומסועף של שליחי מגבית, שתפקידם לנהל את מלאכת ה„שנור" בארצות חוץ. המנהיגים והעסקנים הללו נעשו לפתע פנים חדשות בהווי החיים שלנו. לפני קום המדינה, כאשר הארץ היתה צמאה לידים עובדות וכל רגב־אדמה זעק לעמל וזיעה – היו מעסקני הישוב, השרים של היום, לוקחים בידיהם את האת והמעדר וטולטלו אל כל פינות הארץ, עבדו בביצות הקדחת וליד סלעי המגור בדרום ובצפון. הם השתכנו אז ב„חוילת פאר" של אהלי בידואים, נשמעו לדרישת האדמה והתמסרו לצו השעה. ואז לא עמדה לרשותם מכונית חדישה, אלא הרבו ללכת ברגלים יחפות או

רכבו על חמור וגמל. ובכל־זאת מצאו להם תמיד שעת פנאי לעסוק בעניני הציבור מתוך אמונה ואידיאל, לפי השקפת־עולמם ולפי דרכם ורוחם. ואילו כעת נשתנו פני הדברים. לא יתכן להיות חבר כנסת, נבחר העם, ולא לקבל מכונית חדישה ושאר אביזרי הזמן החדש. וממילא אי־אפשר שאותו עסקן מפלגתי, שזכה להופיע ברשימת מפלגתו במקום מכובד, לא יחליף גם את דירתו הפשוטה בדירה ההולמת יותר את מעמדו הנעלה. בשלב ראשון התחילו להחליף את דירותיהם עסקני הצמרת, ואחריהם החרו־החזיקו מנהלי מחלקות, מנהלי משרדים, מנהלי חברות, נציגים ושליחים למיניהם, ו„בתי ליבנה" הוקמה לאלפים במדינת ישראל. אלפי מכוניות פאר בעלות שלטים לבנים הוכנסו לתנועה בכבישי הארץ.

ועם כל זאת לא הוקמו שום מוסדות לביקורת, ואיש לא ניסה להתערב ולטפל בבעיה כללית זאת.

חלונות הראווה התמלאו יותר מיום ליום במצרכי מותרות רבים, ברהיטים יקרים, בבגדים מהודרים – וזאת על אף משטר הצנע, הפיקוח והביקורת החריפים – ואיש לא שם לב לזה.

אמנם יחידי־סגולה הרגישו בלבם פנימה את הכאב הצורב על גילויי ההידרדרות של שיכבת הצמרת, שפניה רק לצרכים אנוכיים – אבל פעולות ומעשים לא ננקטו בקשר לכך. החיים המשיכו במהלכם ולא קמה שום ביקורת ציבורית כלפי רדיפת המותרות והבזבזנות בחיי עסקנינו הציבוריים.

והנה לפתע פתאום הוקם לראווה „בית לבנה". מה קרה כאן? דומני, כי המוסד לביקורת של מפא"י ידועים לו עוד אישים וכתובות כאלה, ואלמלי ביקרו בבתי ידידיהם בתל־אביב, ירושלים ועוד, היו מוצאים דירות־פאר רבות שאינן נופלות בהרבה מזו של חבר־הכנסת ליבנה. ובכל־זאת הוצגה קבל עם ועדות רק דירה זו. מה הסיבה?

מתברר, שגם בזה אין למצוא נימה רצינית בהתייחסות לחיי החברה, ומסקנות ועד הביקורת רחוקות מלבטא החלטה אובייקטיבית בענין זה. האמת היא, שיש כאן חשבון מיוחד עם האיש ליבנה, וכאן מצא בעל־החוב מקום לגבות את חובו. כל הענין

אינו אלא סיכסוך פנימי, שאינו נוגע כלל לציבוריות ולחיי החברה בישוב.

ובכל־זאת, כאמור, יש בפרשה זו כדי ללמדנו לקח, וכדאי להתבונן בה. מר ליבנה מסביר את עמדתו, כי בתור נציג הציבור עליו לגור בדירה ההולמת את מעמדו הציבורי. עליו לארח בביתו אורחים נכבדים. ביתו גם משמש מקום וועד לעסקני ציבור כמוהו, ולשם כך דרושה לו „חוילת הפאר" שבנה. זוהי השקפת־עולמו של עסקן ציבורי בימינו. אדם המשרת את הציבור צריך קודם־כל לשרת את עצמו, להסדיר את חייו הפרטיים על הצד המשוכלל ביותר, ואחרי זה הוא יכול להתמסר לעסקנותו ולעניני הכלל.

האמנם כך היתה דרך המנהיגות בישראל מאז ומתמיד?

הבה ונראה איך חיו מנהיגים בישראל, באֵילוּ בתים התגוררו ומה היה מעמדם הכלכלי.

„יהי ביתך בית ועד לחכמים ויהיו עניים בני ביתך". מן הרישא המדברת על בית־ועד לחכמים, אנו למדים שמדובר כאן ברב או מנהיג, שהרבה חכמים נוהרים אליו; בכל זאת מדגישה המשנה מיד בסיפא: „ויהיו עניים בני ביתך", ומובן מאיליו שלא יתכן להכניס עניים ל„חוילת פאר" בעלת ריצפה יקרה, מרופדת בשטיחים מפוארים. התנאי הראשון לגדול בישראל הוא, שיהיה ביתו פתוח לכל עני ואיש מצוק.

מנהיגים בישראל, אשר ביקשו להבין את העם, להשתתף בסבלו, במכאוביו ובשמחותיו, היו נוטשים את בתיהם לפרקים שונים בחייהם כדי לערוך „גלות" ומסעות־נדודים בקרב דלת העם. היו ישנים על הארץ, לנים ביערות ובכפרים, והכל למען כלל ישראל, שיכירו את העם מקרוב, בלי החייץ המפריד של תואר המנהיגות.

הצדיקים, ה„רביים" והרבנים בישראל, שמאז ומתמיד היו מנהיגי העם והכל היו כפופים למרותם – חיו כל ימיהם בתנאי עוני ומחסור, ומאותו „קב חרובין" שהיה להם מערב שבת עד ערב שבת, היו מחלקים צדקה לעניים. רהיטי „חוילותיהם" היו רק ספרים על גבי ספרים, והשאר: מיטה, ספסל, שולחן וכסא, ותו לא.

והיו גם מנהיגים בישראל שנסעו למרחקים בעניני צדקה, פדיון

שבויים, הכנסת כלה וכיוצא־בזה. אז היתה כל פרוטה של צדקה כולה קודש למטרה, ורבה מאד היתה ההקפדה על כך, שפרוטת הצדקה לא תתבזבז חלילה למטרה אחרת. במקרים רבים, גם הוצאות הנסיעה כוסו על־ידי אותם המנהיגים מכיסם הפרטי, והכל בכדי שכל פרוטה תגיע למטרה אשר למענה נתרמה.

והיו גם רבנים וגדולים בישראל שקיימו קשרים עם הרשות ולא פעם באו אנשי־שררה גדולים לבקר בביתם. בכל־זאת לא חלמו בגלל זה לבנות להם חוילות פאר, אלא נשארו בדירותיהם הצנועות ושם קיבלו את אורחיהם.

בירושלים היה גר יהודי יקר, ירושלמי מכמה דורות, עסקן פעיל ומנהיג מחונן, עוסק בצרכי ציבור באמונה, שתדלן ומדינאי עוד מימי השלטון התורקי ואחר כך בימי ממשלת המנדט הבריטי, לוחם מלחמת ה' לטובת היהדות הנאמנה. בתוקף מנהיגותו ביקר בחצרות מלכים ועשה בשליחות לחוץ־לארץ, לטובת הציבור ששלחהו, ובכל שליחות שלו אסף תרומות בסכומים גדולים. ואותו עסקן ציבורי התגורר כל ימיו בדירה צנועה ומצומצמת במאה־שערים, שהכילה רק מיטה, שולחן וכסא, ועריסת תינוק שהתנדנדה ללא הרף כעשרים שנה. וכאשר נזקק פעם, באופן יוצא מהכלל, לסכום כסף לצורך נישואי בן או בת, היה מיטלטל מירושלים לתל־אביב ומקבל הלוואה בסך עשרים וחמש לא"י בתשלומים של לירה לחודש. והוא היה מנהיג דגול בישראל. אמנם הוא לא היה חבר כנסת ולא שר, וגם ידע היטב את הלאו של „לא תחסום שור בדישו", בכל־זאת לא חרג מימיו מתוך דירתו הקטנה ולא נהנה משום פרוטה ציבורית, מלבד המשכורת המצומצמת שקיבל מהתנועה שאותה הנהיג.

היה זה מנהיגה הידוע של אגודת־ישראל בארץ־ישראל, הרב משה בלוי ז"ל.

בירושלים התגורר עוד מנהיג ורבן של ישראל, רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל, שבביתו ביקרו גדולי השלטון, לרבות גם הנציב העליון – ובכל־זאת לא בחל בביתו הצר והצנוע, בעל החדר היחיד, שחלונותיו פנו אל מול הר הבית והכותל המערבי, ומעולם לא עלה

בדעתו לעבור לדירה יותר מרווחת ויותר נאה, בהתאם למעמדו החברתי הרם.

שכן אלה היו מנהיגים אמיתיים, שהדריכו את העם, לימדוהו תורה ומוסר והנחוהו בדרך החיים בה הלכו אבותינו ואבות אבותינו, ולכן היו מעורבים בתוך העם, חיו את חייו, סבלו את מכאוביו ושמחו בשמחותיו.

המנהיגות של ימינו יצרה מושגים חדשים, אשר לא ידעום אבותינו. ראשית כל ברור לו לכל מנהיג, כי העם, המפלגה, אשר העמידוהו בראשם, כולם לא נבראו אלא בשבילו ואינם אלא הדום לרגליו. בראש וראשונה הוא דואג להסדיר לעצמו את כל המותרות שבעולם, ואחר כך הוא פטור מלדאוג לרווחתם של חברי מפלגתו מהשכבות הדלות.

הבעיה כאן איננה בהרכבת ועדות ביקורת, בחיפושים וחיטוטים אחרי „חוילות ליבנה" נוספות. הבעיה היא הרבה יותר עמוקה ורצינית. זוהי בעיה של המנהיגות בישראל: מי צריך להיות מנהיג ומי ראוי לאיצטלה זו, והצורך שכל מנהיג בישראל ילמד קצת תורה, דינים ומוסר בענינים שבין אדם לחברו, ויידע להעריך פרוטה הניתנת על־ידי לב יהודי חם למטרת שיקום וקימום עשרות ומאות נפשות הפזורות עדיין במעברות ובמחנות עבודה שונים בארץ.

הבעיה תיפתר רק על־ידי הקרנה והארה על כל מנהיג ועסקן ממאור היהדות וממוסר התורה, ועל־ידי לימוד ממעשי אבות ומדרכיהם של מנהיגים בישראל משכבר הימים.

ניסן תשי"ד

הדיבור הוא האדם

כלל מקובל הוא בעולם כולו: ,,הסיגנון הוא האדם''. היהדות צימצמה את הביטוי במלה אחת בלבד. אין צורך במשפט שלם כדי להגדיר את האדם ולציינו כיצור נבחר ונעלה מכל. ניתן לבטא זאת בקיצור נמרץ: ,,מדבר''. כך נחלקה הבריאה לארבעה סוגים: דומם, צומח, חי, מדבר. שיא הבריאה, המדרגה העליונה, היא מדרגת מדבר. וראה זה פלא, הלא באדם פועלים חושים רבים. הוא ניחן גם בשכל ומחשבה, דבר ששום יצור אחר בעולם לא זכה לו, ובעזרת המחשבה והשכל הנאצל מרקיע האדם שחקים וחובק קצווי יקום. ובכל־זאת, כשבאה היהדות להגדיר את האדם ולהבדילו מכל שאר הברואים, לא מצאה הגדרה אחרת אלא המלה ,,מדבר''.

,,ויהי האדם לנפש חיה'', ומפרש תרגום אונקלוס: ,,והות באדם לרוח ממללא''. רוח מדברת – זהו האדם, וברוח הזאת הוא חי עלי אדמות. גם המחשבה והשכל, המתת הרוחנית שבאדם, אין להם ערך בלי עזרת הדיבור, כושר הביטוי וההבעה.

כאשר יצא המשורר האלוקי החוצה, התבונן במרחבי הבריאה, אל השמים וכל צבאם, ועמד תחתיו נרגש ונסער, אחוז שרעפים והשראה עילאית, אזי התפרצו מפיו המלים עזות־ההבעה:

,,מה גדלו מעשיך השם!''

אילו לא ניתנה לו היכולת להביע אותן מלים, לבטא בשפתיו את רגשי ההתעלות של אותם רגעי השראה כבירה, אזי היו החיים מתפרקים ממנו והיה גווע מרוב התרגשות.

המלה, הדיבור, הם הם הנותנים לאדם פורקן בכל תנאי חייו, והם המאפשרים לו לרקום את מסכת חייו עלי אדמות.

יש לפעמים שאותו כוח המדבר מתלבש באיצטלא של שיר, של

זמר, של נהימה חרישית עמוקה. אבל גם השיר, כמו הדיבור, משלים את החיים, ממלא את חסרונם ומעלה את האדם למדרגה שאליה הוא שואף.

האדם הקדוש ביותר, המתנזר מכל הבלי העולם, אינו טועם טעם של חטא ושוקע כל ימיו בהרהורים רוחניים נעלים – אין ערך לחייו ואין טעם לקדושתו, אם איננו מדבר.

קדושת האדם, היותו נבחר מכל הברואים, תכלית חייו הנעלה, כל אלה נמשכים מאותו מקור שאנו קוראים לו דיבור.

ולכן אין ביהדות תפילה בלב, במחשבה בלבד, אלא יחד עם הלב חייבים להניע גם את השפתיים, להביע בדיבור ממש, להוציא לפועל, להמחיש את הרוחניות שבעמקי האדם בביטוי שפתיים ובהבעת מלים.

ומכיוון שהיהדות רואה את החיים שבאדם ב„רוח הממללא" שבקרבו, היא נותנת למלה המדוברת כובד ומשקל.

התורה מצווה אותנו על קיום תרי"ג מצוות, שאותן אנו מקיימים בכל ישותנו, ברמ"ח אברינו ושס"ה גידינו; אבל אין המצווה באה לידי שלימות אלא על־ידי המלה המדוברת. קודם לכל מצווה חייבים לברך, על־ידי ביטוי רחשי הלב בשפתיים ופה, רק לאחר הברכה הגענו למדרגת קיום המצווה.

חלק גדול של תורת ישראל וערכי־מוסרה קשור במלה המדוברת, שבועה, הנאה, עדות, התרחקות משקר, קניינים, ועוד – כל אלה קשורים בדיבור בפה. אף מלה אחת שאדם מוציא מפיו אינה הולכת לאיבוד. כל שיחה קלה של אדם נרשמת. כי אלה הם יצוריו, פרי מעשיו הרוחניים, אשר לעולם לא יעלמו.

ואם המלה היא האדם, הרי מן הראוי לדעת את פירושה, להבינה ולעמוד על משמעותה.

„האומר אהא – הרי זה נזיר". עד כדי כך רב משקלה של מלה היוצאת מפי אדם. לא נברא הפה לפטפט מלים סתם בעלמא. כל מלה היא בגדר קבלה, קנין, נדר, או תפילה, תחינה והתעלות רוחנית.

ואם המלה היא כעין אבר חי של האדם, אי אתה יכול להפר אותה או לשברה, כי כשם שקטיעת אבר מגוף האדם כרוכה ביסורים קשים ובסיכון החיים, גם הפרת מלה מדוברת וביטולה כרוכים ביסורים רוחניים ובסיכון חיי הנשמה של האדם.

ולכן היהדות מזהירה מאד על נצירת הלשון ושמירת השפתיים, כל מלה נאמרת תישקל קודם ביישוב־הדעת, כדי שביטויה יביא לידי יצירה קיימת.

שכן הדיבור הוא האדם.

כך היתה פעם תפיסת עולמנו. כך חשבו הורינו וזקנינו. כך נוצרו הספרים „חפץ חיים" ו„שמירת הלשון". ובדרך זו ממשיכים גם כיום מורינו ורבותינו האמיתיים.

אבל אנחנו, שנגזר עלינו לחיות בדור הזה, כאילו חללנו את קדושת הדיבור. טובעים אנו יום יום במבול של מלים ריקות ודיבורי סרק. רחקנו מאותה תפיסת־עולם של שמירת ערך המלה. הפוליטיקה ושאר סממני הדור רוקנו את הדיבור מכל תוכן. כרחוק מזרח ממערב כך התרחקנו מאותם חיים, שבהם די היה במלה „אהא" בנסיבות מסויימות כדי שיקבל אדם על עצמו קדושת נזירות. נעלם כובד משקלה של המלה. מצד אחד אנו זורקים לחלל החיים מלים ודיבורים ללא מחשבה תחילה, מבלי להעריך אמיתותם ונחיצותם; ומצד שני אנו עושים אזנינו כאפרכסת לקלוט בלי קץ את המלים הנזרקות על־ידי משפחת האדם החוצה, וכמעט כולם מלאות שקר, צביעות, חנופה, או כפי שזה נקרא בלע"ז בשם „פוליטיקה".

התרחקנו מאד מאותה תקופה של „יהי ההן שלך הן והלאו שלך לאו". חיינו בנויים על הכלל המעוות: „אין בפה מה שבלב ואין בלב מה שבפה". המלה שוב איננה אותו אמצעי־ביטוי שהיה לפנים. ואפילו בזמנים של קדושה, של תפילה, אין המלים נאמרות כהבעת פנימיות עמוקה, אלא הכל נאמר מתוך שיגרתיות, בלי לב, מוח ונשמה.

אנו שוכחים כי „החיים והמות ביד הלשון". עולמות נבנים ונחרבים על ידי מלים. וראוי היה, איפוא, שנהיה שוקלים וסופרים כל

מלה כאילו היתה אבן יקרה. אך למעשה המלה נרמסת בראש חוצות. משפחת האדם התקדמה בצעדי ענק בתחומי המדע השונים. אך באותה מידה היא מתקדמת בצעדי ענק לקראת אבדן התכונה האלוקית של האדם בתור בחיר היצירה, היותו האדם המדבר.

„מתנה טובה"

אמר לו הקב"ה למשה: מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל, לך והודיעם.

(שבת י')

ממרומי מרומים היא ניתנה.

„מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה". ומאז היותנו לעם מתנה זו מלווה אותנו תמיד.

גלויות, נדודים, מדבריות, ערבות סיביר, שנות שואה... ואנחנו סופרים את ששת ימי הבראשית ספירה מדוייקת מנין מדוייק המחלק את הרגעים: רגעי חול ורגעי קודש.

מתוך ששת ימי המעשה שזור עם ישראל את כתר־המלכות של יום השבת.

דוהים הגונים במכחול הציירים, ואין די דיו לקולמוס הסופרים, כדי לתאר את טיבו של יום זה לעם ישראל.

„תפארת עטה ליום המנוחה" – זה היה ההוד שבחיי החולין של כל יחיד ויחיד.

בין תלמיד־חכם, וגאון וצדיק, ובין יהודי פשוט, סבל או עגלון – יום השבת הוא נקודת־אור בשבילו, התעלות ל„דרגין עילאין", „וכולהון מתעטרין בנשמתין חדתין".

אותו שואב־מים, שבמשך ארבע־עשרה או שש־עשרה שעות שבכל יום מימות השבוע, ימים של כפור ושלג כמו ימים של קיץ ושרב, היה נושא מאות דליי מים מנהר העיירה אל הבתים – הרי ביום השבת היה מחבק את ספר התהילים בידיו המגושמות ושופך את כל הגיגי־נפשו בדפיו שכבר השחירו מרוב עלעול בשבתות חייו.

אותו יהודי סוחר ולמדן, אשר בימות החול היה נע ונד מחוץ

לביתו בענייני מסחרו, או שהיה מרוּתק למקומו בניהול עסקיו – היה מדי בוקר של שבת מקדם את השחר בבגדי שיראין, בכיפת קטיפה, יושב לו ליד שולחן־השבת לפני גמרא גדולה של ש"ס־וילנא, ומרנין את חלל הבריאה החדשה בהוויות ניגוניות של אביי ורבא, אשר היו מתמזגות יחד עם רננת צפרי השחר, ועל כנפי השחר זרח ועלה בוקרו של יום השבת.

ואותו יהודי חסיד בעל הפיאות הארוכות והמסולסלות, אשר השבת היתה בשבילו לא רק „שבת קודש", אלא גם יום של הזדככות והיטהרות, יום שכולו „שיר השירים", – היה את בוקרו מקדם בטבילה במקוה טהרה, כדי להקדיש את היום כולו להתעמקות בספרי חסידים, קבלה, זוהר ופרשת השבוע.

בתיהם של יהודים הפכו למקדשי־מעט, השולחנות – מזבחות ויושבים לידם – כהני א־ל העוסקים פעם אחת בשבוע במלאכת־קודש, מתוך מנוחה ושמחה.

„מתנה טובה יש לי בבית גנזי".

והמתנה הזאת נשמרת כבבת־עין אלפים בשנים, בכל התנאים בכל הנסיבות, בכל הגלויות. גזירות לא הרתיעו, עונשים לא הפחידו, השבת נשארה תמיד שבת קודש לעם ישראל.

*

אני משוטט בחוצות ירושלים. אני צועד ברחובות תל־אביב אני פוסע למרגלות הכרמל של חיפה. מדי פעם אני מוצא את עצמי בעוד ועוד ישובים בארץ.

והנני מחפש את „יום השבת".

אני צועד על אדמת הקודש של מדינת ישראל, מדינת עם התנ"ך – „והלכו גויים לאורך". כל גרגר חול ספוג קדושה מאותו יום, בו כל הבריאה נשתתקה, ציפור לא צייצה, עוף לא פרח אותו יום בו הרכינו השמים, ושמי השמים את ראשם לשמוע את הצו האלוקי:

„שמור את יום השבת לקדשו".

זוהי הארץ היחידה אשר כל כולה מוקדשת לשבת.

ששת ימי עבודה ושבת קודש.

שש שנות זריעה וחרישה, ושבת הארץ.

אף־על־פי־כן, אני מחפש ברחובות ובשווקים את מטרוניתת השבת.

ולבי נצבט בקרבי.

אחים יהודים שבים ברוך־השם בהמוניהם. מתוך סורגי־ברזל מגיעים הם אלינו מעוּגים וחלכאים, לאחר ששמרו על השבת מתוך הקרבה ומסירות נפש. והנה מהפכה לפניהם:

יהודים עובדים במדינת ישראל ומחללים את השבת.

גלי האתר של עם התנ"ך, אשר בשפת קדשו צריכים היו לשדר למרחקים ולתפוצות תיאורים חיים על חיי הקדושה של „עם לבדד" אשר חזר לארצו אחרי אלפיים שנה; על המשך חיי הרוח במדינתו המחודשת. ולבסוף, הוא מדווח בלי סומק של בושה.

„אלפי מטיילים מילאו את כבישי הארץ בשבת בדרכם לחרמון".

זוהי „חדשה מרעישה", דיווח בזק לכל קצווי תבל, באשר יהודים שם נמצאים.

יהודים עולים ובאים מכל קצווי עולם. בקרבם פנימה מתעוררים געגועים לתקופת הזוהר של „השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחלה". והנה שוב מדווחים לכל באי עולם: שופט עליון במדינת עם התנ"ך חתם בעצם ידו בליל שבת קודש על צו מיוחד המתיר להפעיל טלויזיה בשבת. והצו ניתן באותה שפה אשר חרתה באותיות קודש, באש שחורה על גבי אש לבנה, את הפסוק „מחלליה מות יומת".

אני מתהלך דואב ומשמים, ולבי זועק ממעמקיו:

„אנא, החזיקו את השבת לעם השבת. שמרו על אותה מתנה יקרה, שניתנה לנו מבית גנזיו של הקדוש ברוך הוא!"

שלום...

המדע הגיע לאן שהגיע, הזדקר ממש עד לשער ה„נון״. מסע לירח הוא רק ה„אלף״, שידורי טלוויזיה מהמאדים הם ה„בית״. ומוח האדם מתחיל מחדש ללמוד את ה„אלף בית״. הוא מרקיע לשחקים. לאן? – בעצמו איננו יודע.

בפרינסטון או בלונדון, במוסקבה או בניו־יורק, יושבים הם קרחי־הראש ומחשבים חשבונו של עולם. ולא חס־וחלילה של עולמנו הקטן, המתקפל כאילו בתוך ממדיו של כדורגל. הם נועצים עיניהם, בעזרת כל מיני המכשירים המדוייקים, גם הם פרי אותו המדע שלפני ה„נון״ – בתוך אותם מיליוני ובילויוני עולמות כוכבים, המרחפים בתוך הקוסמוס האדיר ומקיפים רבדים רבדים את עולמנו הקטן.

כולם חותרים להגיע ממש אל תוך שער ה„נון״, רוצים לראות את הבלתי אפשרי. אבל „יושב בשמים ישחק״, וה„עד כאן״ טופח על פניהם.

הם מגלים עוד ועוד כוכבים, עוד ועוד תגליות, משתרעים על פני „מספרים אסטרונומיים״ אינסופיים; אבל מכל אלה עדיין המרחקים אדירים עד ה„עד כאן״.

באותו הזמן ממש, זה מול זה, חדר מול חדר, מעבדה מול מעבדה, יושבים אנשי־מדע אחרים, אולי לא מקורחי־ראש, ועוסקים גם הם במתימטיקה עיונית גבוהה. גם הם כבר הגיעו לשיאים אדירים. תורת איינשטיין היא כקליפת השום לפניהם. המרחקים האדירו לאין שיעור. תגלית האטום היא לגבי דידם כסיפור לפעוטות.

הם כבר עברו כברת דרך ארוכה מעבר לזה.

ויושבים הם כולם תפושי מחשבה ומחשבים, איך ובאיזה אופן אפשר להשמיד את היקום בזמן המיזערי ביותר.

זמן מול זמן.

אלה הראשונים מדברים על ,,שנות אור״, על מספרים בלתי נתפסים במוח אנוש. ואלה האחרים סופרים את הרגעים הקטנים, את השניות המצומצמות. גם הם מחשבים חשבונו של עולם.

והחשבון מצטמצם והולך מדי שנה בשנה. התחרות בין מעצמות התבל מגיעה לשיא.

זה בכה וזה בכה.

והנושא הוא: בכמה רגעים, או בכמה שניות, אפשר להפוך את העולם כולו לתוהו־ובוהו.

והמדע אינו קופא על שמריו.

המדענים משני התחומים ממשיכים בתגליותיהם בעת ובעונה אחת. מעצמות אדירות מקציבות סכומי־עתק גם לאלה וגם לאלה, כאילו היו כרוכים יחד.

מכינים עוד ,,לוויינים״ לשיגור, ומאידך מחפשים את ה,,שד״ החדיש לאחר ה,,מימן״.

ושם, ב,,ארמון הזכוכית״ שבאחד הכרכים הגדולים בעולם, התאספו, מתאספים ויתאספו, נבחרי האנושות מכל קצווי כדור עולמנו האומלל.

הם הגיעו לשם גם־כן למען מטרה נעלה. גם הם עוסקים ב,,מדע״. כולם שליחי־ציבור הם. יומם ולילה רתוקים הם למושביהם, מעיינים בצוותא, מתפלפלים ומתנצחים בסוגיית ,,השלום״ מתוך מסכת ,,חיי העמים״.

הם ,,לומדי בחבורה״, מקדמים איש את רעהו בברכת ,,שלום״ חמה, סועדים יחד סעודות בוקר, צהרים וערב, מבלים ומשתעשעים יחד. קולות הידידות ביניהם מהדהדים בכל חללו של הארמון.

ועדיין לא הגיעו אל קצה האות הראשונה של ה,,שלום״.

סוגיה קשה וסבוכה.

אפשר לגלות כוכבים, לנחות על הירח, להגיע לסוד ה,,תוהו ובוהו״, להפוך בקלות את האוקינוסים לדם ואש – אבל הדרך לשלום רחוקה, רחוקה מאד.

שבט תשל״ב